

ИРГЭНИЙ ЗОРИГ НОГООН НАМЫН МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨРИЙН **ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ТОВЧОО**

2024 ОНЫ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН СОНГУУЛЬ

ИЗНН-ын дэргэдэх “Ногоон Ардчилал Академи”-аас хэвлэн гаргав.

Мөрийн хөтөлбөр зохиоход оролцсон судалгааны багийн ахлагч нар:

1. Доктор (Sc.D.) Д. Амгалан (Эдийн засагч)
2. Доктор (Ph.D.) Т. Бат-Эрдэнэ (Ногоон хөгжлийн судлаач)
3. Доктор (Ph.D.) Р. Батжаргал (Эдийн засагч)
4. Доктор (Ph.D.) Д. Отгонзаяа (Боловсрол судлаач)
5. Магистр (M.Sc.) Д. Дэжидмаа (Дэд бүтцийн хөгжил, байгаль орчны судлаач)

Холбоо барих хаяг:

Иргэний Зориг Ногоон Нам

Сүхбаатар дүүрэг, 6 -р хороо, Ногоон урлан хотхон, 73/1 байр, 3-р орц, 42 тоот

Утас: **976-77347636;**

Цахим хаяг: **info@iznn.mn**

Веб хуудас: **www.iznn.mn**

Фото зураг: **Ч. Ганзүрх**

Хэвлэлийн эхийг бэлтгэсэн: **Чөлөөт хэвлэл**

ИЗНН-ын дэргэдэх “Ногоон Ардчилал Академи”-аас хэвлэн гаргав.

ТАЛАРХЛЫН ҮГ

Эрхэм хүндэт эрдэмтэн судлаачид, иргэд ээ.

Та бүхэн энх тунх, эрүүл саруул, сайн сайхан сууж байна уу хэмээн энэхүү захидлаар мэндчилж байна.

Юуны өмнө хүндэт эрдэмтэн, судлаач та бүхэндээ Иргэний Зориг Ногоон Намын 2024 оны Улсын Их Хурлын сонгуульд оролцох мөрийн хөтөлбөрийг боловсруулахад уйгагүй хичээл зүтгэл гарган ажилласанд туйлын эхээр талархаж буйгаа энэ дашрамд дурдъя. Та бүхний арвин туршлага, шинэлэг санаа, тогтвортой хөгжлийн төлөө тууштай байдал нь Монгол Улсын илүү гэрэлтэй, ногоон ирээдүйн суурийг тавьж байна. Эрдэмтэн, судлаачдын хийсэн судалгаа шинжилгээ, шинэлэг, оновчтой шийдлүүд нь өнөөдөр бидэнд тулгарч буй байгаль орчин болоод бусад нийтлэг сорилтуудыг шийдвэрлэхэд чухал ач холбогдолтой билээ. Та бүхний үнэт санаа манай намын бодлогыг чиглүүлээд зогсохгүй “Ногоон” дэлхий ертөнцийг бий болгох эрхэм зорилгод эрч хүч төрүүлж байна.

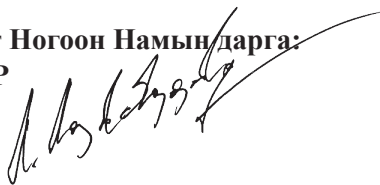
Мөн Иргэний Зориг Ногоон Намын мөрийн хөтөлбөрт саналаа өгч, дэмжин ажилласан эрхэм хүндэт иргэддээ талархаж байна. Та бүгдийн өгсөн санал бүр нь байгаль орчныг хамгаалах, хойч үедээ тогтвортой, ногоон ирээдүйг өвлүүлэн үлдээхийн төлөөх таны хүчин чармайлтын илэрхийлэл гэж бид үнэлж байна.

“Иргэний Зориг Ногоон Нам”-ын Монгол Улсын 2024 оны УИХ-ын сонгуулийн хөтөлбөр бол манай эрдэмтэн, судлаачид, мөн дэмжигч олон иргэдийн тууштай дэмжлэг, хамтын ажиллагааны үр дүнд бий болсон хамтын ололт амжилт юм.

Бид энэхүү сонгуульд амжилттай оролцсоноор та бүгдийн гаргасан оновчтой бодлогууд, ухаалаг шийдлүүдийг хэрэгжүүлэхийн төлөө тууштай зогсож, байгаль орчныг хамгаалах, тогтвортой, ногоон хөгжил, хүн бүрийн сайн сайхан ирээдүйн төлөө тууштай зүтгэсээр байх болно.

Та бүхэндээ манай намын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрт гайхалтай хувь нэмэр оруулж, дэмжлэг үзүүлсэнд гүнээ талархаж буйгаа дахин илэрхийлье. Бид хамтдаа өөрчлөлтийг хийж чадна. Монгол Улс мандан бадрах болтугай.

Иргэний Зориг Ногоон Намын дарга:
Б. БАТБААТАР

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ	5
1-Р БҮЛЭГ. ЗАСАГЛАЛ	6
1.1 ИЛ ТОД ЗАСАГЛАЛЫГ БИЙ БОЛГОХ	7
1.2 АРДЧИЛЛЫН ҮНЭТ ЗҮЙЛСИЙГ БЭХЖҮҮЛНЭ	15
1.3 ЭРХ МЭДЛИЙН ТӨВЛӨРЛИЙГ СААРУУЛАХ	26
1.4 УЛСЫН БҮРЭН ЭРХТ БАЙДЛЫГ ХАМГААЛАХ	35
1.5 ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ТОГТОЛЦООГ ШИНЭЧЛЭХ	43
1.6 САНААЧЛАН БАТЛУУЛАХ ХУУЛИУД	55
Нийгэм-эдийн засгийн чиглэлээр санаачлах хуулиуд	55
Улс төр, засаглалын чиглэлээр санаачлах хуулиуд	66
Эрүүл мэнд, боловсролын чиглэлээр санаачлах хуулиуд	75
Байгаль орчны чиглэлээр санаачлах батлуулах хууль	82
2-Р БҮЛЭГ. НИЙГЭМ	84
2.1 НИЙГМИЙН ШУДАРГА ЁС, ТЭГШ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ	85
2.2 СОЁЛЫН ӨВИЙГ ХАМГААЛАХ	111
2.3 БОЛОВСРОЛ	119
2.4 ЭРҮҮЛ МЭНД	165
2.4 УЛААНБААТАР ХОТ БОЛОН БУСАД СУУРИН ГАЗРЫН ХӨГЖИЛ	189
3-Р БҮЛЭГ. ЭДИЙН ЗАСАГ	214
3.1 ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙГ ДЭМЖИХ	215
3.2 ЭДИЙН ЗАСГИЙГ ТӨРӨЛЖҮҮЛЭХ	236
3.3 БАЙГАЛЬ ОРЧИН (ОЙН АЖ АХУЙ)	273
3.4 ГАЗАР ТАРИАЛАН	277
3.6 ОРОН НУТГИЙН ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙГ ДЭМЖИХ	304
3.7 ГОЛ САЛБАРУУДЫГ ХӨГЖҮҮЛЭХ	311
3.7.1 ЧУХАЛ ДЭД БҮТЭЦ	311
3.7.2 ЭРЧИМ ХҮЧ	318
3.7.3 АЖ ҮЙЛДВЭР	325
3.7.4 АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ	333
3.7.5 УУЛ УУРХАЙ	338
3.7.6 БАНК САНХҮҮ	343
3.7.7 ДИЖИТАЛ ХӨГЖИЛ	352
3.7.8 ТАТВАР, ДААТГАЛЫН БОДЛОГО	367
4-Р БҮЛЭГ. ҮНЭТ ЗҮЙЛ	371
4.1 ЭХ ХЭЛЭЭ ХАМГААЛАХ	372
4.2 ЁС ЗАНШИЛ, ӨВИЙГ ДЭЭДЛЭХ	377
4.3 СОЁЛ	386
4.4 ШАШИН ШҮТЭХ ЭРХ ЧӨЛӨӨ	393
4.5 ЁС СУРТАХУУНЫ ҮНЭТ ЗҮЙЛС	398
5-Р БҮЛЭГ. ГАЗАР НУТАГ	411
5.1 ГАЗАР НУТГИЙН БҮРЭН БҮТЭН БАЙДЛЫГ ХАМГААЛАХ	412
5.2 БАТЛАН ХАМГААЛАХ САЛБАРЫГ БЭХЖҮҮЛЭХ	420
5.3 МАРГААНЫГ ТАЙВАН ЗАМААР ШИЙДВЭРЛЭХИЙГ ЭРМЭЛЗЭХ	429
ДҮГНЭЛТ	437

УДИРТГАЛ

Иргэний Зориг Ногоон Нам (ИЗНН) бол ард түмний ёс суртахуунд гүн гүнзгий шингэсэн Монголын хатан зоригт нүүдэлчдийн байгальд ээлтэй уламжлалт соёл иргэншлийн үргэлжлэл мөн.

Бид олон зуун жилийн турш үндэстнээ тэтгэж ирсэн эв нэгдэл, тэсвэр хатуужил, байгаль дэлхийгээ дээдлэх үнэт зүйлсийг шингээсэн Монгол Улсын баялаг түүх, соёлын өвийг дээдлэн хамгаалж ирсэн улс төрийн хүчин мөн.

ИЗНН нь хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёсыг дээдлэн хүндэтгэсэн, ард түмний боломжийг хулгайлаагүй улс төрийн хүчин юм. Ардчилал нь засаглалын хэлбэрт төдийгүй шударга ёс, тэгш байдал, ард түмний эрх мэдлийг нэмэгдүүлэх зарчимд оршдог гэдэгт бид итгэдэг. Иймд Монгол Улсын иргэн бүрийн гарал үүсэл, итгэл үнэмшлээс үл хамааран тэдний эрх ашгийг хамгаалахын төлөө байна.

Ардчилсан, хүмүүнлэг, соёл иргэншлийн төлөө ИЗНН байгаль орчны тогтвортой байдал, нийгмийн тэгш байдал, эдийн засгийн хариуцлагатай зарчмуудад тулгуурлан Монгол Улсын хөгжил, цэцэглэлтийг бүтээн байгуулах зорилго дэвшүүлэн дараах мөрийн хөтөлбөрийг боловсруулсан болно.

Энэхүү дэлгэрэнгүй товчоонд мөрийн хөтөлбөрийн заалт бүрийн ач холбогдол, хэрэгцээ шаардлагыг дэлгэрүүлэн тайлбарлаж, үүнийг хэрэгжүүлэх бодлого, арга хэмжээ, гарах үр дүнгүүдийг тусгав.

I БҮЛЭГ
ЗАСАГЛАЛ

1-Р БҮЛЭГ. ЗАСАГЛАЛ

1.1 ИЛ ТОД ЗАСАГЛАЛЫГ БИЙ БОЛГОХ

Нэг. ТӨСВИЙН ХУВААРИЛАЛТ, ШИЙДВЭР ГАРГАХ ҮЙЛ ЯВЦ, ТӨРИЙН ХУДАЛДАН АВАЛТ ЗЭРЭГ ТӨРИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ИЛ ТОД БАЙДЛЫГ ХАНГАХ АРГА ХЭМЖЭЭГ ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Ардчилсан нийгэмд төрийн ил тод байдал нь зөвхөн нэг зарчим биш бөгөөд хариуцлага, итгэлцэл, сайн засаглалын үндсэн тулгуур багана юм. Иргэд бид төр засаг маань хэрхэн ажиллаж, шийдвэр хэрхэн гарч, төсвийн хөрөнгийг хэрхэн хуваарилж байгааг мэдэх эрхтэй. Ил тод байдал нь засгийн газар үйлчилж буй ард түмнийхээ өмнө хариуцлага хүлээхийг баталгаажуулж, төрийн байгууллагуудын шударга байдалд олон нийтийн итгэлийг төрүүлдэг.

Ил тод, хариуцлагатай байхын төлөө тууштай ажиллах нь Засгийн газар төрийн үйл ажиллагааны нээлттэй, хүртээмжтэй байдлыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн шат дараалсан арга хэмжээнээс шалтгаална. Төсвийн хуваарилалтаас эхлээд шийдвэр гаргах үйл явц, төрийн худалдан авах ажиллагаа хүртэлх эдгээр санаачилга нь ардчиллын үйл явцад бодитой оролцох, сонгогдсон төлөөлөгчдөдөө хариуцлага тооцоход шаардлагатай мэдээллээр иргэдийг чадавхжуулах зорилготой юм.

|| Төсвийн хуваарилалт:

Засгийн газрын ил тод байдлын нэг үндэс нь татвар төлөгчдийн мөнгийг хариуцлагатай, үр ашигтай, нийтийн эрх ашигт нийцүүлэн хуваарилж, зарцуулах явдал юм. Үүний тулд төсвийн хөрөнгийг янз бүрийн салбар, хөтөлбөрөөр хэрхэн хуваарилж байгаа талаар иргэдэд ойлгомжтой, хүртээмжтэй мэдээллээр хангах, төсвийн хуваарилалтын ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэх байдаг. Нээлттэй төсөв боловсруулах үйл явц, олон нийтийн хэлэлцүүлгээр дамжуулан бид төсвийн шийдвэр нь бидний үйлчилж буй орон нутгийн тэргүүлэх чиглэл, хэрэгцээг тусгасан байх үүрэг хүлээдэг. Энэхүү тэргүүлэх чиглэл, хэрэгцээг тодорхойлохдоо салбар бүрийн уялдаа холбоо болон орон нутагт өгөх эдийн засгийн үр өгөөжийг тооцон эрэмбэлдэг зарчмыг баримтлах ёстой.

|| Шийдвэр гаргах үйл явц:

Шийдвэр гаргах үйл явц ил тод байх нь төрийн байгууллагуудад итгэх олон нийтийн итгэл, түүнийг хадгалахад чухал үүрэгтэй. Шийдвэр гаргах үйл явцыг ил тод, хүртээмжтэй болгох, шийдвэр хэрхэн гардаг, хэн оролцож байгаа, ямар

хүчин зүйлийг харгалзан үздэг талаар иргэдэд ойлгуулах алхмуудыг хийдэг. Хууль тогтоомж, бодлогын санаачилга, зохицуулалтын өөрчлөлтөөс үл хамааран бид шийдвэр нь мэдээлэлтэй, шударга, хариуцлагатай байхын тулд оролцогч талуудыг татан оролцуулж, олон нийтийн саналыг авах үүрэг хүлээдэг.

|| Засгийн газрын худалдан авалт:

Төрийн худалдан авалтын үйл явц нь татвар төлөгчдийн мөнгийг үр ашигтай, ёс зүйтэй зарцуулахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Өрсөлдөөнийг нэмэгдүүлэх, авлигаас урьдчилан сэргийлэх, худалдан авах ажиллагааны хариуцлагыг сайжруулах зорилготой төрийн худалдан авалтын цахим систем нь ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх боломжтой байдаг. Үүгээр дамжуулан тендер шалгаруулалтыг нээлттэй, ил тод, шударга явуулах нь эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн худалдан авах ажиллагааны тогтолцоог бүрдүүлэх юм.

|| Тиймээс Ил тод байдал нь сайн засаглал, хариуцлага, олон нийтийн итгэлийн тулгын чулуу юм. Төсвийн хуваарилалт, шийдвэр гаргах үйл явц, төрийн худалдан авах ажиллагаа зэрэгт төрийн үйл ажиллагааны ил тод байдлыг нэмэгдүүлснээр бид нийтийн эрх ашигт үйлчлэх, ардчиллын зарчмуудыг баримтлах үүрэг амлалтаа дахин нотолж байна. Бид хамтдаа хариуцлагатай, ил тод, мөн иргэдийн дуу хоолойг төрийн танхимд сонсож, хүндэтгэдэг төрийг байгуулж чадна.

Эдгээрийг хэрэгжүүлэхэд бодлого, арга барил, технологийн шийдлүүдийг хамарсан цогц арга барил шаардлагатай байна.

Тухайлбал:

|| Нээлттэй мэдээллийн бодлого:

Төрийн байгууллагууд өөрсдийн мэдээллээ олон нийтэд хүртээмжтэй хэлбэрээр нээлттэй болгохыг шаарддаг нээлттэй мэдээллийн бодлогыг хэрэгжүүлэх.

Иргэд төсвийн хуваарилалт, худалдан авах ажиллагааны гэрээ, шийдвэр гаргах үйл явцтай холбоотой төрийн мэдээлэлд хандах боломжтой төвлөрсөн платформ буюу порталуудыг бий болгох.

|| Олон нийтэд мэдээлэх шаардлага:

Төсөв, зарлага, санхүүгийн тайлан зэрэг төсвийн баримт бичгийг улсын болон орон нутгийн түвшинд олон нийтэд мэдээлэхийг үүрэг болгох.

Төрийн байгууллагуудаас худалдан авах ажиллагааны явц, тухайлбал, гэрээ байгуулах эрх, тендерийн үйл явц, худалдагчийн гүйцэтгэлийн талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийг нийтлэхийг шаардах.

|| Олон нийтийн оролцооны механизмууд:

Иргэдийн оролцоотой төсөв боловсруулах санаачилга, хотын захиргааны хурал, онлайн санал хүсэлтийн платформ зэрэг төсөв боловсруулах үйл явцад олон нийтийн оролцоог хангах механизмыг хэрэгжүүлнэ.

Засгийн газрын шийдвэр гаргах үйл явцад санал өгөх, хяналт тавих зорилгоор зөвлөх хороо эсвэл иргэдийн зөвлөлийг байгуулж, иргэдийн санал бодлыг харгалзан үзэх.

|| Худалдан авалтын ил тод байдал:

Нээлттэй тендер, тодорхой үнэлгээний шалгуур, гэрээний шагналыг ил тод болгох зэрэг худалдан авах ажиллагааны ил тод, өрсөлдөөнт үйл явцыг шаардах.

Худалдан авах ажиллагааны үйл ажиллагаанд ашиг сонирхлын зөрчил, авлига, ашиг сонирхлоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ, тухайлбал ил болгох хатуу шаардлага, хяналтын механизмыг хэрэгжүүлнэ.

|| Чадавхыг бэхжүүлэх, сургах:

Төрийн албан хаагчдыг ил тод байдлын зарчим, өгөгдлийн менежмент, олон нийтийн оролцооны арга барилын талаар сургалт, чадавхыг бэхжүүлэх хөтөлбөрөөр хангана.

Иргэдэд төрөөс мэдээлэл авах, шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох эрхийг нь сурталчлах, олон нийтэд таниулах кампанит ажил, сурталчилгаа хийх.

|| Технологийн шийдэл:

Онлайн портал, интерактив хяналтын самбар, гар утасны програм зэрэг төрийн мэдээллийн ил тод байдал, хүртээмжийг нэмэгдүүлэхийн тулд мэдээллийн технологийг ашиглана.

Худалдан авах ажиллагааны үйл явцыг оновчтой болгох, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, залилан, авлигын боломжийг бууруулах цахим худалдан авах ажиллагааны системийг хэрэгжүүлнэ.

|| Хараат бус хяналт, хариуцлагын механизмууд:

Төрийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих, өргөдөл гомдлыг шалгах, ил тод байдлын зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх зорилгоор иргэдийн төлөөлөгчийн газар эсвэл авлигатай тэмцэх агентлаг зэрэг бие даасан хяналтын байгууллагуудыг бий болгох.

Төрийн байгууллагууд ил тод байдлын шаардлагыг дагаж мөрдөхийн тулд аудитын үйл явц, парламентын хяналт зэрэг одоо байгаа хариуцлагын механизмыг бэхжүүлэх.

|| Хууль эрх зүйн орчин ба хэрэгжилт:

Ил тод байдлын шаардлагыг хуульчилж, дагаж мөрдөөгүй тохиолдолд хариуцлага тооцох хууль тогтоомжийг батална.

Торгууль, шийтгэл, сахилгын арга хэмжээ зэрэг ил тод байдлын журам зөрчсөн төрийн албан хаагчдад хариуцлага тооцох хэрэгжилтийн механизмыг бэхжүүлэх.

Эдгээр бодлого, аргуудыг хэрэгжүүлснээр засгийн газар төсвийн хуваарилалт, шийдвэр гаргах үйл явц, төрийн худалдан авалтын ил тод байдлыг сайжруулж, ардчиллын үйл явцад илүү хариуцлага, итгэлцэл, иргэдийн оролцоог бий болгож чадна.

Хоёр. ТӨРИЙН АЛБАН ТУШААЛТНУУДАД ХАРИУЦЛАГА ТООЦОХ, ЭРХ МЭДЛЭЭ УРВУУЛАН АШИГЛАХААС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АВЛИГЫН ЭСРЭГ ХУУЛЬ, БАЙГУУЛЛАГУУДЫГ БЭХЖҮҮЛНЭ.

Авлига нь ардчиллын үндэс суурийг алдагдуулж, төрийн байгууллагуудад итгэх итгэлийг бууруулж, эдийн засгийн хөгжилд саад учруулдаг. Шударга, зөв нийгмийг эрэлхийлэхийн тулд авлигатай тэмцэх нь зөвхөн ёс суртахууны шаардлага биш бөгөөд энэ нь маш чухал хэрэгцээ юм. Ил тод, хариуцлагатай, шударга байх зарчмуудыг баримтлахын тулд бид авлигын эсрэг хууль тогтоомж, төрийн албан тушаалтнуудад хариуцлага тооцох, эрх мэдлээ урвуулан ашиглахаас урьдчилан сэргийлэх байгууллагуудыг бэхжүүлэх ёстой.

|| Үйл ажиллагааны уриалга:

Авлига хээл хахууль, хөрөнгө шамшигдуулах, эрх мэдлээ урвуулан ашиглах гэх мэт аливаа хэлбэрийн авлига нь манай нийгмийн сайн сайхан байдалд заналхийлж, хууль дээдлэх ёсыг алдагдуулж байна. Шийдвэр гаргах үйл явцыг гажуудуулж, төрийн баялгийг зориулалтаас нь холдуулж, тэгш бус байдал, шударга бус байдлыг даамжруулдаг. Иргэд бид сонгогдсон төлөөлөгч, төрийн албан хаагчдаас хариуцлага, ил тод байдлыг шаардах хамтын хариуцлагатай байна.

|| Авлигын эсрэг хуулиудыг чангатгах нь:

Авлигын гэмт хэрэг үйлдэж буй этгээдэд хийсэн үйлдлийнхээ төлөө хариуцлага тооцохын тулд бид авлигын эсрэг хуулиа чангатгахаас эхлэх ёстой. Үүнд авлигын бүх хэлбэрийг гэмт хэрэгт тооцож, гэмт хэрэгтнүүдэд хүлээлгэх хариуцлагыг тодорхой заасан цогц хууль тогтоомжийг батлах зэрэг багтана. Мөн бид авлигад идэгдсэн хүмүүст шударга ёсноос зайлсхийх боломжийг олгодог хуулийн цоорхойг хааж, ойлгомжгүй байдлыг арилгах ёстой.

|| Авлигатай тэмцэх байгууллагыг чадавхжуулах:

Бат бөх хуулиас гадна тэдгээрийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд хүчирхэг, бие даасан байгууллагууд хэрэгтэй. Бид авлигатай тэмцэх байгууллагуудад авлигын гэмт хэргийг мөрдөн шалгах, гэмт хэрэг үйлдэгчдийг яллах, хулгайлсан эд хөрөнгийг эргүүлэн татахад шаардлагатай эрх мэдэл, нөөц, хараат бус байдлыг хангах ёстой. Эдгээр байгууллагууд ил тод ажиллаж, олон нийтийн өмнө хариуцлага хүлээх ёстой бөгөөд хэн ч хуулиас дээгүүр байх ёсгүй.

|| Ил тод, хариуцлагатай байдлыг дэмжих:

Ил тод байдал нь авлигатай тэмцэх хүчирхэг хэрэгсэл юм. Төрийн үйл ажиллагаанд нээлттэй, хариуцлагатай байдлыг бий болгосноор бид авлигыг гарахаас нь өмнө урьдчилан сэргийлж, төрийн албан тушаалтнуудад хийсэн үйлдлийнхээ төлөө хариуцлага тооцож чадна.

Үүнд нээлттэй худалдан авалтын үйл явц, санхүүгийн ашиг сонирхлыг олон нийтэд ил болгох, мэдээлэгчийг хамгаалах механизм зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлэх зэрэг багтана.

|| Шударга ёсны соёлыг төлөвшүүлэх нь:

Эцсийн дүндээ авлигатай тэмцэхийн тулд шударга ёс, үнэнч байдал, ёс суртахууны зан үйлийн хамтын амлалт болох соёлын өөрчлөлтийг шаарддаг. Бид төрийн байгууллагуудад хариуцлагын соёлыг төлөвшүүлж, төрийн бүх түвшинд ёс зүйн манлайллыг дэмжих ёстой. Энэ нь иргэд, төрийн албан хаагчдад иргэний хариуцлагын мэдрэмж, ёс суртахууны төлөвшлийг төлөвшүүлэх боловсрол, мэдлэгийг дээшлүүлэх ажлаас эхэлнэ.

Тиймээс Авлигатай тэмцэх нь байнгын тэмцэл бөгөөд сонор сэрэмж, гуйвшгүй тууштай байдлыг шаарддаг. Авлигын эсрэг хууль, институтээ бэхжүүлж, ил тод байдал, хариуцлагыг дэмжин, шударга ёсыг төлөвшүүлснээр авлигагүй, хууль дээдлэсэн, шударга ёс ноёрхсон нийгмийг цогцлоож чадна. Авлигатай тэмцэж, хойч үедээ гэрэлт ирээдүйг цогцлоохын төлөө хамтдаа тууштай зогсох хэрэгтэй байна.

Авлигын эсрэг хууль тогтоомж, институтийг бэхжүүлэх, төрийн албан тушаалтнуудад хариуцлага тооцохын зэрэгцээ эрх мэдлээ урвуулан ашиглахаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд олон талт арга барил шаардлагатай. **Тухайлбал:**

|| Авлигын эсрэг цогц хууль тогтоомжийг батлах:

- ✓ Авлига хээл хахууль, хөрөнгө шамшигдуулах, хамаатан садан, эрх мэдлээ урвуулан ашиглах зэрэг авлигын гэмт хэргийн шинжтэй, авлигын эсрэг цогц хууль боловсруулж батлуулах.
- ✓ Хуулиудад төрийн болон хувийн хэвшлийн авлигын асуудлыг тусгаж, гэмт хэрэгтнүүдэд торгох, хорих, эд хөрөнгийг хураах зэрэг ялыг тодорхой зааж өгөх.

|| Авлигатай тэмцэх бие даасан агентлагуудыг байгуулах:

- ✓ Авлигыг улс төрийн хөндлөнгийн оролцооноос хараат бусаар мөрдөн шалгах, яллах, урьдчилан сэргийлэх чиг үүрэг бүхий авлигатай тэмцэх тусгай агентлагуудыг бэхжүүлнэ. Эдгээр агентлагуудад гэрч дуудах, санхүүгийн бүртгэлтэй танилцах зэрэг нарийн мөрдөн байцаалт явуулах хангалттай нөөц, боловсон хүчин, эрх мэдлийг олгох.

|| Ил тод, хариуцлагатай байдлыг дэмжих:

- ✓ Худалдан авах ажиллагааг нээлттэй явуулах, санхүүгийн ашиг сонирхлыг олон нийтэд ил болгох, төрийн албан хаагчдын хөрөнгө орлогын мэдүүлэг зэрэг төрийн үйл ажиллагааны ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.
- ✓ Иргэдийн аудит, олон нийтийн хэлэлцүүлэг, мэдээлэгчийг хамгаалах хөтөлбөр зэрэг шийдвэр гаргах үйл явцад олон нийтийн хяналт, оролцоог хангах механизмыг бий болгоно.

|| Шүүхийн хараат бус байдал, чадавхыг бэхжүүлэх:

- ✓ Шүүхийн хараат бус байдлыг хангаж, шүүгчдийг улс төрийн хөндлөнгийн

оролцоо, айлган сүрдүүлэх, авлигаас хамгаалах.

- ✓ Шүүгч, прокурор, хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудад авлигын эсрэг хууль тогтоомж, мөрдөн байцаах ажиллагааны арга барил, олон улсын шилдэг туршлагын талаар байнгын сургалт, чадавхыг бэхжүүлэх хөтөлбөрүүдийг зохион байгуулна.

|| Олон улсын хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцох үйл ажиллагааг сайжруулах:

- ✓ Хил дамнасан авлига, мөнгө угаах, хууль бус санхүүгийн урсгалтай тэмцэх чиглэлээр олон улсын байгууллага, хууль сахиулах байгууллага болон бусад улс оронтой хамтын ажиллагаагаа бэхжүүлнэ.
- ✓ Үндэстэн дамнасан авлигын схемд холбогдсон авлигач хувь хүн, аж ахуйн нэгжүүдийг мөрдөн шалгах, яллах ажиллагааг дэмжих зорилгоор улс орнуудын хооронд мэдээлэл, нотлох баримт солилцоход дэмжлэг үзүүлэх.

|| Мэдээлэгчийг хамгаалах механизмыг хэрэгжүүлэх:

- ✓ Мэдээлэгчийг хамгаалах хууль тогтоомж, механизмыг бий болгож, авлига, гэмт хэргийн талаар хувь хүмүүст хариу арга хэмжээ авахаас айхгүйгээр мэдээлэхийг урамшуулах.
- ✓ Мэдээлэгчийн нууцлал, нэрээ нууцлах, хууль ёсны хамгаалалт, түүнчлэн үр дүнтэй арга хэмжээ авах, дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ авах боломжийг хангах.

|| Төрийн албанд ёс зүй, шударга байдлыг сурталчлах:

- ✓ Боловсрол, сургалт, сурталчилгааны кампанит ажил явуулах замаар төрийн байгууллагуудад ёс зүй, шударга байдал, хариуцлагын соёлыг төлөвшүүлэх.
- ✓ Төрийн албан хаагчдын ёс зүйн хэм хэмжээ, ёс зүйн хэм хэмжээг хэрэгжүүлэх, үүнд ашиг сонирхлын зөрчил, зүй бус нөлөөлөл, бусдад ашиг сонирхлоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авна.

|| Хөрөнгийн эргэн төлөлт болон мөнгө угаахтай тэмцэх арга хэмжээг сайжруулах:

- ✓ Авлига, санхүүгийн хууль бус урсгалаас олсон орлогыг хурааж, эх оронд нь буцаах хөрөнгийг эргүүлэн авах механизмыг бэхжүүлэх.
- ✓ Авлига хээл хахуульд автсан албан тушаалтнуудыг санхүүгийн систем болон бусад сувгаар дамжуулан хууль бус орлогоо угаахаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд мөнгө угаахтай тэмцэх арга хэмжээг сайжруулах.

Засгийн газар эдгээр бодлого, арга барилыг хэрэгжүүлснээр авлигын эсрэг хууль, институтийг бэхжүүлж, төрийн албан тушаалтнуудад хариуцлага тооцож, эрх мэдлээ урвуулан ашиглахаас урьдчилан сэргийлж, ил тод, шударга, сайн засаглалыг дэмжих боломжтой болно.

Гурав. НЭЭЛТТЭЙ МЭДЭЭЛЛИЙН САНААЧИЛГЫГ ДЭМЖИХ, БОДЛОГО БОЛОВСРУУЛАХАД ОЛОН НИЙТИЙН ОРОЛЦООГ ХАНГАХ, ҮР ДҮНГ ХАРИУ ТАЙЛАГНАХ ТОГТОЛЦООГ БҮРДҮҮЛНЭ.

Өнөөгийн дижитал эрин зуунд мэдээлэл олж авах нь чухал юм. Энэ нь иргэдэд засгийн газартаа хариуцлага тооцох, бодлого боловсруулахад оролцох, шийдвэр гаргах үйл явцад хувь нэмрээ оруулах боломжийг олгодог. Ил тод байдал, иргэдийн оролцоо чухал гэдгийг ухамсарлаж, нээлттэй мэдээллийн санаачилгыг дэмжих, бодлого боловсруулахад олон нийтийн оролцоог хангах, үр дүнг тайлагнах тогтолцоог бүрдүүлэхийн төлөө байна.

|| Нээлттэй мэдээллийн санаачилга:

Нээлттэй мэдээллийн санаачилга нь засгийн газрын мэдээллийг ил тод, хүртээмжтэй, олон нийтэд ашиглах боломжтой болгох зорилготой. Төсвийн хуваарилалт, төрийн үйлчилгээ, гүйцэтгэлийн үзүүлэлт зэрэг янз бүрийн сэдвээр засгийн газрын мэдээллийн санг нээснээр бид иргэд, судлаачид, бизнес эрхлэгчдэд дүн шинжилгээ хийх, шинийг санаачлах, төрд хариуцлага тооцох боломжийг олгоно. Бид нээлттэй өгөгдлийн санаачилгуудаараа дамжуулан мэдээллийн хүртээмжийг ардчилсан болгож, төрийн байгууллагын ил тод, хариуцлагатай байдлыг дэмжих зорилготой.

|| Бодлого боловсруулахад олон нийтийн оролцоо:

Үр дүнтэй бодлого боловсруулахын тулд тэдгээр бодлогын нөлөөлөлд өртсөн иргэдийн идэвхтэй оролцоо шаардлагатай. Бид зөвлөлдөх уулзалт, иргэдийн хурал, онлайн форум, иргэдийн оролцооны платформоор дамжуулан бодлого боловсруулах үйл явцад олон нийтийн оролцоог хангахын төлөө ажиллана. Төрөл бүрийн оролцогч талуудын санал, хүсэлтийг авснаар бид илүү мэдээлэлд шийдвэр гаргаж, зөвшилцөлд хүрч, бодлогынхоо хууль ёсны байдал, үр нөлөөг нэмэгдүүлэх боломжтой.

|| Үр дүнг тайлагнах:

Ил тод байдал гэдэг нь зөвхөн мэдээллийг нээлттэй болгох төдийгүй засгийн газрын үйл ажиллагааны үр дүнг олон нийтэд мэдээлэх явдал юм. Бид үр дүнг ил тод, иж бүрэн тайлагнаж, ахиц дэвшил, ололт амжилт, тулгамдаж буй асуудлынхаа мэдээллийг хуваалцах хэрэгтэй Улмаар тогтмол шинэчлэлт, гүйцэтгэлийн тайланг гаргаснаар бид иргэдэд засгийн газрын хөтөлбөрүүдийн үр нөлөөг үнэлэх, үйл ажиллагааныхаа төлөө хариуцлага хүлээх, тулгамдсан асуудал, сорилтуудыг шийдвэрлэхэд бидэнтэй хамтран ажиллах боломжийг олгох юм.

|| Иргэдийг чадавхжуулах:

Нээлттэй өгөгдөл, олон нийтийн оролцоо, ил тод тайлагналын төлөөх бидний амлалт бол иргэдийг нийгмээ төлөвшүүлэх, засгийн газартаа хариуцлага тооцоход идэвхтэй оролцох боломжийг олгох явдал юм. Мэдээлэлтэй, идэвхтэй иргэд нь эрүүл ардчиллын тулгийн чулуу гэж бид үзэж, ардчиллын үйл явцад утга учиртай оролцоход нь шаардлагатай арга хэрэгсэл, мэдээлэл, боломжоор хангахын төлөө

зүтгэх болно.

Нээлттэй мэдээллийн санаачилгыг дэмжиж, бодлого боловсруулахад олон нийтийн оролцоог хангах, үр дүнг ил тод тайлагнах замаар бид итгэлцлийг бэхжүүлэн, хамтын ажиллагааг хөгжүүлж, бүх нийтийн төлөө ажилладаг илүү хүртээмжтэй, хариуцлагатай засгийн газрыг байгуулахыг зорьж байна.

Нээлттэй мэдээллийн санаачилгыг дэмжих, бодлого боловсруулахад олон нийтийн оролцоог хангах, үр дүнг тайлагнах тогтолцоог бүрдүүлэхийн тулд цогц бодлого, аргачлал хэрэгтэй.

Тухайлбал:

|| Нээлттэй мэдээллийн санаачилгыг дэмжих:

1. Нээлттэй өгөгдлийн тухай хууль тогтоомж: Мэдээллийг ил тод, хүртээмжтэй байлгахыг төрийн байгууллагуудад нээлттэй, иргэд унших боломжтой хэлбэрээр гаргахыг үүрэг болгосон хууль тогтоомжийг батална.
2. Мэдээллийн каталог: Засгийн газрын мэдээллийн багцыг каталогжуулж, цэгцэлж, олон нийтэд хялбар хүртээмжтэй болгох мэдээллийн нэгдсэн каталог буюу порталуудыг байгуулна.
3. Өгөгдлийн стандарт ба мета өгөгдөл: Засгийн газрын өгөгдлийн харилцан солилцох боломжийг сайжруулахын тулд стандартчилагдсан өгөгдлийн формат, мета өгөгдлийн схем, өгөгдлийн чанарын стандартыг боловсруулж хэрэгжүүлэх.
4. Чадавхыг бэхжүүлэх: Нээлттэй мэдээллийн санаачилгыг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор мэдээллийн удирдлага, мэдээллийн засаглал, нээлттэй мэдээллийн зарчмуудын талаар төрийн байгууллагуудад сургалт, техникийн туслалцаа үзүүлэх.
5. Олон нийтийн мэдлэг, боловсрол: Нээлттэй мэдээллийн ашиг тус, засгийн газрын мэдээлэлд иргэд хэрхэн хандаж, янз бүрийн зорилгоор ашиглах талаар мэдлэгийг дээшлүүлэх зорилгоор олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил, боловсролын хөтөлбөрүүдийг явуулах.

Бодлого боловсруулахад олон нийтийн оролцоог хангах:

1. Олон нийтийн хэлэлцүүлэг: Бодлогын боловсруулах, санал санаачилгын талаар иргэд, оролцогч талуудын саналыг авах зорилгоор олон нийтийн хэлэлцүүлэг, хотын захиргааны хурал, оролцогч талуудын форум зохион байгуулдаг болно.
2. Онлайн оролцооны платформууд: Иргэд бодлогын хэлэлцүүлэгт оролцох, санал хүсэлтээ гаргах, төрийн албан хаагчид болон бусад оролцогч талуудтай харилцан яриа өрнүүлэх боломжтой онлайн платформ, форумыг бий болгоно.
3. Иргэдэд зориулсан зөвлөлдөх зөвлөл: Бодлого боловсруулах, хэрэгжүүлэх талаар байнгын санал, зөвлөмж өгөх зорилгоор нийгмийн янз бүрийн салбарын төлөөллөөс бүрдсэн иргэдийн зөвлөх баг буюу хороодыг байгуулна.
4. Олон нийтийг хамарсан үйл ажиллагаа: Бодлого боловсруулах үйл явцад тэдний дуу хоолойг сонсож, анхааралдаа авахын тулд төрийн үйлчилгээ

багаэсвэл алслагдсан орон нутгийн зорилтот бүлэгт хүрч үйлчлэх, оролцоог хангах үйл ажиллагаа явуулна.

5. Чадавхыг бэхжүүлэх: Төрийн албан хаагчид болон бодлого боловсруулагчдыг олон нийттэй үр дүнтэй харилцах, яриа хэлэлцээг дэмжих, шийдвэр гаргах үйл явцад иргэдийн саналыг тусгах чадавхыг нэмэгдүүлэх.

|| Үр дүнг тайлагнах системийг бий болгох:

1. Гүйцэтгэлийн хяналтын самбар: Засгийн газрын хөтөлбөр, санаачилгын гүйцэтгэлийн үндсэн үзүүлэлт, зорилт, үр дүнг хянаж, тайлагнадаг онлайн гүйцэтгэлийн хяналтын самбар буюу онооны картыг боловсруулна.
2. Тогтмол тайлагнана: Засгийн газраас санаачлан хэрэгжүүлж буй ажлын явц, ололт амжилт, тулгамдаж буй асуудлын талаарх тайлан, мэдээг тогтмол нийтэлж, олон нийтэд ил тод, хариуцлагатай байдлыг хангана.
3. Иргэдийн санал хүсэлтийг хүлээн авах механизм: Төрийн хөтөлбөр, үйлчилгээний талаар иргэдээс санал, дүгнэлт өгөх механизмыг бий болгож, тасралтгүй сайжруулж, иргэдийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн ажиллах боломжийг бүрдүүлнэ.
4. Хараат бус аудит, үнэлгээ: Засгийн газрын хөтөлбөр, санаачилгын үр нөлөө, ашиг, тусыг үнэлэх зорилгоор хараат бус аудит, үнэлгээ хийж, дүгнэлтийг олон нийтэд нээлттэй болгоно.
5. Олон нийтэд мэдээлэх шаардлага: Төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагаа, зарцуулалт, үр дүнгийн талаарх мэдээллийг ил тод, хариуцлагатай байх журам, хууль тогтоомж, стандартын дагуу мэдээлэхийг үүрэг болгоно.

Эдгээр бодлого, аргуудыг хэрэгжүүлснээр төрөөс нээлттэй мэдээллийн санаачилгыг дэмжих, бодлого боловсруулахад олон нийтийн оролцоог хангах, үр дүнг тайлагнах тогтолцоог бүрдүүлэх, засаглалын үйл явцад ил тод, хариуцлагатай байх, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх боломжтой болно.

1.2 АРДЧИЛЛЫН ҮНЭТ ЗҮЙЛСИЙГ БЭХЖҮҮЛНЭ

Нэг. АРДЧИЛЛЫН ҮНДСЭН ЗАРЧМУУДЫГ МӨРДӨЖ, ТӨЛӨӨЛЛИЙН АРДЧИЛЛЫГ ДЭМЖИХ ЗАМААР ЗАСАГЛАЛЫГ ХӨГЖҮҮЛНЭ.

Эрч хүчтэй нийгмийн бүтцэд ардчилал нь эрх чөлөө, тэгш эрх, оролцооны үнэт зүйлсийг агуулсан тулгын чулуу мөн. Бид засаглалын ээдрээтэй асуудлуудыг даван туулахын тулд ардчиллын үндсэн зарчмуудыг баримталж, төлөөллийн ардчиллыг манлайлж, бүх иргэдийн дуу хоолойг сонсож, хүндэтгэх нь зайлшгүй чухал юм.

|| Ардчиллын зарчмуудыг баримтлах нь:

Ардчилал нь ардчиллын үндсэн зарчимд хүртгээмжтэй байх, хариуцлагатай байх,

хууль дээдлэх зарчимд суурилдаг. Энэ бол эрх мэдэл ард түмний мэдэлд байдаг, шударга, ил тод үйл явцаар шийдвэр гаргадаг тогтолцоо юм. Эдгээр зарчмуудыг баримтлахын тулд арьсны өнгө, хүйс, шашин шүтлэг, нийгэм эдийн засгийн байдлаас үл хамааран иргэний эрх чөлөөг хамгаалах, хүний эрхийг хамгаалах, нийгмийн бүх гишүүдийн тэгш байдлыг хангах амлалт шаардлагатай байдаг.

|| Төлөөллийн ардчиллыг дэмжих:

Төлөөлөлийн ардчилал нь ард түмний хүсэл зоригийг ажил хэрэг болгох механизм болдог. Иргэд чөлөөт, шударга сонгуулиар дамжуулан өөрсдийн санал хүсэлт, хүсэл эрмэлзэл, ашиг сонирхлоо илэрхийлж, төрд дуу хоолой болох төлөөлөгчдөө сонгодог. Эдгээр төлөөлөгчид сонгогчдынхоо өмнө хариуцлагатай байж, тэдний эрх ашгийн төлөө ажиллаж, ардчиллын үнэт зүйлийг эрхэмлэн дээдэлж, хариуцлагатай, хүртээмжтэй засаглалыг хэрэгжүүлэх нь зайлшгүй чухал юм.

|| Засаглалын үндсэн бүрэлдэхүүн хэсгүүд:

Үр дүнтэй засаглал нь ил тод, хариуцлагатай байдал, иргэдийн оролцоон дээр суурилдаг. Үүнд шийдвэр гаргах хүчирхэг институци, механизмыг бий болгож, төрийн үйл ажиллагаа шударга ёс, нийтийн сайн сайхны төлөө зарчмуудыг удирдан чиглүүлэхэд чиглэнэ. Мөн төрийн албан хаагчид, иргэний нийгмийн байгууллага, иргэдийн хоорондын яриа хэлцэл, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх, зөвшилцөлд хүрэх, асуудлыг шийдвэрлэхэд дэмжлэг үзүүлэх зорилготой болно.

|| Бэрхшээл ба боломжууд:

Ардчиллын зарчмууд түгээмэл байдаг ч ардчиллын практикт улс төрийн туйлшрал, авлига, тогтолцооны тэгш бус байдал ихэвчлэн сорилтод ордог. Эдгээр сорилтыг шийдвэрлэхийн тулд ардчилсан институтийг бэхжүүлэх, иргэдийн боловсрол, оролцоог нэмэгдүүлэх, харилцан яриа хэлэлцээ, хүлээцтэй байх соёлыг хөгжүүлэхэд нэгдсэн хүчин чармайлт шаардлагатай. Мөн засаглалыг илүү ил тод, хүртээмжтэй, иргэдийн хэрэгцээнд нийцүүлэхийн тулд технологи, инновацийн хүчийг ашиглах боломжийг олгож байна.

|| Урагшлах зам:

Бид цаашдын чиг хандлагыг тодорхойлохдоо ардчилал болон түүний үндсэн зарчмуудын төлөө тууштай байгаагаа дахин бататгацгаая. Дуу хоолой бүр сонсогддог, санал бүр нь чухал, ардчиллын үйл явцад хувь хүн бүр бүрэн оролцох боломжтой нийгэм байгуулахын төлөө хамтдаа зүтгэцгээе. Ардчиллын зарчмуудыг баримталж, төлөөллийн ардчиллыг дэмжсэнээр бид хойч үедээ илүү шударга, эрх тэгш, хүртээмжтэй нийгмийг бий болгож чадна.

Ардчиллын үндсэн зарчмуудыг баримталж, төлөөллийн ардчиллыг дэмжих замаар засаглалыг хөгжүүлэхийн тулд хэд хэдэн бодлого, аргачлалыг хэрэгжүүлж болно. **Тухайлбал:**

|| Сонгуулийн шинэчлэл:

- ✓ Сонгуулийг чөлөөт, шударга, ил тод явуулахын тулд сонгуулийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлнэ.
- ✓ Сонгогчдын бүртгэлийн үйл ажиллагаа, сонгуулийн хэсгийн удирдлага, сонгуулийн маргаан шийдвэрлэх механизм зэрэг сонгуулийн тогтолцоог бэхжүүлэх.
- ✓ Төлөөлөл, хүртээмжийг нэмэгдүүлэхийн тулд пропорциональ буюу холимог гишүүдийн сонгуулийн тогтолцоог нэвтрүүлэх.

|| Улс төрийн намын шинэчлэл:

- ✓ Авлига, хууль бус нөлөөллөөс урьдчилан сэргийлэхийн тулд улс төрийн намын санхүүжилтийн зохицуулалтыг боловсронгуй болгоно.
- ✓ Улс төрийн намуудын дотоод ардчиллыг дэмжих, үүнд нэр дэвшигчдийг сонгох үйл явцыг ил тод болгох, намын шийдвэр гаргахад анхан шатны оролцоог хангах.
- ✓ Өргөн хүрээний үзэл суртал, ашиг сонирхлыг илэрхийлсэн олон талт улс төрийн намуудыг байгуулахыг дэмжинэ.

|| Иргэдийн оролцоо:

- ✓ Хотын захиргааны хурал, олон нийтийн хэлэлцүүлэг, иргэдийн оролцоотой төсөв боловсруулах зэрэг иргэдийн оролцооны механизмыг бий болгох.
- ✓ Иргэдэд өөрсдийн эрх, үүрэг, ардчиллын үйл явцын талаарх мэдлэгийг олгох иргэний боловсрол, мэдлэгийг дээшлүүлэх кампанит ажлыг дэмжинэ.
- ✓ Идэвхтэй иргэншил, сайн дурын соёлыг төлөвшүүлж, иргэдийг олон нийтийн санаачилга, иргэний байгууллагуудад оролцохыг дэмжинэ.

|| Иргэний нийгмийг бэхжүүлэх нь:

- ✓ ТББ, олон нийтэд түшиглэсэн бүлгүүд, нөлөөллийн байгууллагууд зэрэг иргэний нийгмийн байгууллагуудын хөгжил, чадавхыг бэхжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ.
- ✓ Үзэл бодлоо илэрхийлэх, эвлэлдэн нэгдэх, цуглаан хийх эрх чөлөөг хамгаалах зэрэг иргэний нийгэмд чөлөөтэй үйл ажиллагаа явуулах таатай орчныг бүрдүүлэх.
- ✓ Засаглалын асуудлаарх хамтын ажиллагаа, яриа хэлэлцээг дэмжихийн тулд төрийн байгууллагууд болон иргэний нийгмийн байгууллагуудын түншлэлийг дэмжих.

|| Ил тод байдал ба хариуцлага:

- ✓ Төрийн шийдвэр гаргах үйл явц, тухайлбал олон нийтэд мэдээлэл авах, нээлттэй мэдээллийн санаачилга, засгийн газрын зардлыг ил тод болгох зэрэг ил тод байдлыг нэмэгдүүлнэ.
- ✓ Хараат бус хяналтын байгууллага, авлигатай тэмцэх газар, УИХ-ын хяналтын хороо зэрэг хариуцлагын механизмыг бий болгох.
- ✓ Төрийн албан тушаалтнуудад хариуцлага тооцох, хариуцлага хүлээлгэх, эгүүлэн татах, эгүүлэн татах, ажлын гүйцэтгэлийг үнэлэх зэрэг механизмуд.

|| Төвлөрлийг сааруулах ба орон нутгийн засаглал:

- ✓ Анхан шатны ардчилал, олон нийтээр удирдуулсан хөгжлийн санаачилгыг дэмжихийн тулд эрх мэдэл, нөөцийг орон нутгийн засаг захиргаанд хуваарилах.
- ✓ Сонгогдсон зөвлөл, олон нийтийн хурал, иргэдийн оролцоотой төлөвлөлтийн үйл явц зэрэг орон нутгийн удирдлагын бүтэц, институтийг бэхжүүлэх.
- ✓ Засаглалын уялдаа холбоо, үр дүнтэй байдлыг хангахын тулд төв болон орон нутгийн засаг захиргааны хамтын ажиллагаа, зохицуулалтыг дэмжинэ.

|| Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөө, тусгаар тогтнолыг дэмжих:

- ✓ Хэвлэлийн эрх чөлөөг хамгаалж, төрийн хөндлөнгийн оролцоо, цензурээс хэвлэл мэдээллийн хараат бус байдлыг хангах.
- ✓ Сэтгүүл зүйн мэргэжлийн стандарт, ёс зүй, хэвлэл мэдээллийн бичиг үсгийн талаарх санаачилгыг үнэн зөв, шударга мэдээллийг дэмжих.
- ✓ Бие даасан болон олон нийтэд түшиглэсэн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг дэмжих зэрэг хэвлэл мэдээллийн салбарт олон талт байдлыг дэмжих.

Эдгээр бодлого, аргуудыг хэрэгжүүлснээр төр засаг нь ардчиллын үндсэн зарчмуудыг баримталж, төлөөллийн ардчиллыг дэмжсэн, ил тод, хариуцлагатай байдал, иргэдийн оролцоог хангах, шийдвэр гаргах үйл явцыг хүртээмжтэй болгоход чиглэсэн засаглалын тогтолцоог бий болгож чадна.

Хоёр. ҮГ ХЭЛЭХ, ЦУГЛАРАХ, ХЭВЛЭН НИЙТЛЭХ ЭРХ ЧӨЛӨӨГ ХАМГААЛАХ, СЭТГҮҮЛЧДИЙГ АЙЛГАН СҮРДҮҮЛЭХ, ЦЕНЗУРЭЭС АЙХГҮЙГЭЭР ҮЙЛ АЖИЛЛАГААГАА ЯВУУЛАХ ЭРХ ЗҮЙН БОЛОМЖИЙГ ХАНГАНА.

Ардчилсан нийгэмд үг хэлэх, цуглаан хийх, хэвлэн нийтлэх эрх чөлөө нь иргэний эрх чөлөөний амин сүнс юм. Эдгээр нь эрч хүчтэй, хүртээмжтэй нийгмийн тулгын чулуу бөгөөд иргэдэд өөрийгөө илэрхийлэх, өөрчлөлтийг санаачлах, засгийн газарт хариуцлага тооцох боломжийг олгодог. Бид засаглалын ээдрээтэй асуудлуудыг даван туулахын тулд эдгээр үндсэн эрхийг хамгаалах хууль эрх зүйн боломжоор хангах, сэтгүүлчдийг айлган сүрдүүлэх, цензурээс айхгүйгээр үйл ажиллагаагаа явуулах боломжийг хангах зайлшгүй шаардлагатай байна.

|| Үг хэлэх, цуглаан хийх эрх чөлөөг хамгаалах:

Үг хэлэх, цугларах эрх чөлөө нь ардчилсан нийгмийн үндэс суурь бөгөөд хувь хүмүүст үзэл бодлоо илэрхийлэх, эрх ашгаа хамгаалах, олон нийтийн хэлэлцүүлэгт оролцох боломжийг олгодог. Эдгээр эрхийг хамгаалахын тулд бид үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг хамгаалсан, цензурийг хориглосон, иргэд хэлмэгдүүлэлтээс айхгүйгээр тайван жагсаал цуглаан хийж, эсэргүүцэх боломжийг баталгаажуулсан хууль тогтоомж гаргахаар ажиллана. Мөн бид тусгай хэрэгцээтэй, нийгмийн эмзэг бүлгийнхний эрхийг хамгаалж, тэдний дуу хоолойг олон нийтэд хүргэж, хүндэтгэх

талаар тууштай ажиллана.

|| Хэвлэлийн эрх чөлөөг хамгаалах:

Эрх мэдэлтэй байх, хууль бус үйлдлийг илрүүлэх, олон нийтэд мэдээлэхийн тулд чөлөөт, хараат бус хэвлэл оршин тогтнох нь чухал байдаг. Сэтгүүлчид бодитой, үнэн зөв, цаг алдалгүй мэдээллийг иргэдэд хүргэх замаар ардчилалд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Тэдний ажлыг дэмжихийн тулд бид сэтгүүлчдийн эх сурвалжийг хамгаалсан бамбай хуулиуд, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг нэр хүндийн эрхтэй тэнцвэржүүлсэн гүтгэлгийн эсрэг хууль, хэвлэл мэдээллийн үйл ажиллагаанд төрийн зүгээс цензур тавих, зүй бусаар хөндлөнгөөс оролцохыг хориглосон хуулиудыг гаргах болно.

|| Эрхийг хамгаалах хууль эрх зүйн боломжууд:

Үг хэлэх, цуглаан хийх, хэвлэн нийтлэх эрх чөлөөг хамгаалахын тулд бид хууль эрх зүйн орчныг сайжруулж, цензур, айлган сүрдүүлэх, дарамт шахалт үзүүлэхээс найдвартай хамгаалалтыг хангах ёстой байдаг. Үүнд мэдээлэгчид, идэвхтэн, сэтгүүлч нарыг өс хонзонгийн аюулаас хамгаалсан хууль батлах, үг хэлэх, цуглаан хийх эрх чөлөөгөө хэрэгжүүлэхтэй нь холбоотой хууль эрх зүйн бэрхшээлтэй тулгарсан иргэдэд хууль зүйн туслалцаа, дэмжлэг үзүүлэх, эдгээр эрхийн зөрчлийг хянан шалгах бие даасан хяналтын механизмыг бий болгох зэрэг орно.

|| Эрх чөлөө, хүндэтгэлийн соёлыг төлөвшүүлэх нь:

Бид хууль эрх зүйн хамгаалалтаас гадна нийгэмдээ эрх чөлөө, хүний эрхийг хүндэтгэх соёлыг төлөвшүүлэх ёстой. Үүнд хүлцэнгүй байдал, олон талт байдал, олон ургалч үзлийг сурталчлах боловсрол, мэдлэгийг дээшлүүлэх хүчин чармайлт, үзэн ядсан үг хэллэг, ялгаварлан гадуурхах, үл тэвчих явдалтай тэмцэх санаачилга шаардагдана. Түүнчлэн үг хэлэх, цуглаан хийх, хэвлэн нийтлэх эрх чөлөөг нийгмийн бүх гишүүд дээдлэн хүндэтгэхийн тулд төрийн байгууллагууд, иргэний нийгмийн байгууллагууд, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслүүдийн хоорондын итгэлцэл, хамтын ажиллагааг бий болгоход оршино.

Тиймээс бид илүү шударга, хүртгээмжтэй, ардчилсан нийгмийг цогцлоохын төлөө зүтгэж байгаа энэ үед үг хэлэх, цуглаан хийх, хэвлэн нийтлэх эрх чөлөөг хамгаалах нь нэн чухал юм. Эдгээр үндсэн эрхийг хамгаалах хууль эрх зүйн боломжоор хангаснаар бид ардчиллын зарчмуудыг баримталж, бүх нийтийн дуу хоолойг сонсож, хүндэтгэх боломжийг хангах юм.

Үг хэлэх, цугларах, хэвлэн нийтлэх эрх чөлөөг хамгаалах, сэтгүүлчдийг айлган сүрдүүлэх, цензурээс айхгүйгээр үйл ажиллагаагаа явуулах эрх зүйн боломжоор хангахын тулд олон төрлийн бодлого, аргачлалыг хэрэгжүүлж болно. Тухайлбал:

|| Хүчтэй хууль эрх зүйн хамгаалалтыг бий болгох:

- ✓ Үг хэлэх, цуглаан хийх, хэвлэн нийтлэх эрх чөлөөг үндсэн хууль буюу хууль эрх зүйн хүрээнд баталгаажуулсан үндсэн эрх болгон тодорхой хамгаалсан хуулийг хэрэгжүүлэх.
- ✓ Сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн байгууллагыг дарамтлах, айлган сүрдүүлэх,

цензурээс хамгаалах хууль эрх зүйн тодорхой стандарт, журмыг бий болгох.

- ✓ Сэтгүүлчид, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг дуугүй болгохын тулд шүүх ажиллагаа явуулахаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд SLAPP-ын эсрэг (Олон нийтийн оролцооны эсрэг стратегийн зарга) хуулийг батлах.

|| **Бамбай хуулиуд ба эх сурвалжийн хамгаалалт:**

- ✓ Сэтгүүлчдийг нууц эх сурвалж, хэвлэгдээгүй материалыг задруулахыг албадахаас хамгаалсан хууль тогтоомжийг нэвтрүүлэх.
- ✓ Сэтгүүлчид болон мэдээлэгчид олон нийтийн ашиг сонирхлын үүднээс мэдээллийг ил болгосныхоо төлөө өш хонзон авах, яллахгүй байх хуулийн баталгааг хангах.

|| **Ял шийтгэлгүй үлдэж, хүчирхийлэлтэй тэмцэх нь:**

- ✓ Сэтгүүлчид, хэвлэл мэдээллийн ажилтнуудын эсрэг халдлага, заналхийлэл, дарамт шахалтыг шалгаж, хариуцлага хүлээлгэх хууль сахиулах механизмыг бэхжүүлэх.
- ✓ Сэтгүүлчдийг онилсон хүчирхийлэл, заналхийллийн хэргийг эрэмбэлэх, мөрдөн шалгах тусгайлсан нэгжүүдийг хууль сахиулах байгууллагуудад бий болгох.
- ✓ Үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөө, сэтгүүлчдийн эрхийг хамгаалахын ач холбогдлын талаар хууль сахиулах болон шүүхийн байгууллагын ажилтнуудад сургалт явуулах.

|| **Хэвлэл мэдээллийн олон ургалч үзэл ба олон талт байдлыг дэмжих:**

- ✓ Бие даасан хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, тэр дундаа дижитал болон олон нийтэд суурилсан платформуудыг бий болгох, ажиллуулахад дэмжлэг үзүүлэх замаар хэвлэл мэдээллийн олон ургалч үзэл, олон талт байдлыг дэмжих.
- ✓ Бие даасан хэвлэл мэдээллийн байгууллагуудын тогтвортой, оршин тогтнох чадварыг хангахын тулд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх, татварын хөнгөлөлт үзүүлэх.
- ✓ Сэтгүүлчид хэлмэгдүүлэлтээс айхгүйгээр ажиллах, хэвлэл мэдээллийн салбарт янз бүрийн дуу хоолой, үзэл бодлыг илэрхийлэх орчныг бүрдүүлэх.

|| **Мэдээллийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх:**

- ✓ Төрийн байгууллагын ил тод, хариуцлагатай байдлыг хангах, төрийн байгууллагын мэдэлд байгаа мэдээллийг олж авах эрхийг баталгаажуулсан хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх.
- ✓ Нээлттэй мэдээллийн санаачилга, онлайн портал ашиглах зэрэг төрийн мэдээлэл, өгөгдлийг идэвхтэй ил болгох механизмыг бий болгох.

|| **Чадавхыг бэхжүүлэх, сургах:**

- ✓ Сэтгүүлчдэд хэвлэл мэдээллийн ёс зүй, эрэн сурвалжлах сэтгүүл зүйн арга техник, дижитал аюулгүй байдлын дадлага сургах, чадавхжуулах

хөтөлбөрүүдийг зохион байгуулна.

- ✓ Хууль эрх зүйн сорилт, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөнд нь заналхийлж буй сэтгүүлчид болон хэвлэл мэдээллийн байгууллагуудад хууль эрх зүйн дэмжлэг, нөөцийг санал болгох.

|| Олон улсын хамтын ажиллагаа, өмгөөлөл:

- ✓ Дэлхийн тавцанд хэвлэлийн эрх чөлөөг дэмжих, сэтгүүлчдийн эрхийг хамгаалах чиглэлээр олон улсын хамтын ажиллагаа, нөлөөллийн үйл ажиллагаанд оролцох.
- ✓ Үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг хамгаалах, сэтгүүлчдийн эсрэг халдсан тохиолдолд ял шийтгэлгүй үлдэхтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд ЮНЕСКО, НҮБ зэрэг олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллах.

Эдгээр бодлого, аргуудыг хэрэгжүүлснээр төр засаг үг хэлэх, цуглаан хийх, хэвлэн нийтлэх эрх чөлөөг хамгаалж, сэтгүүлчдэд айлган сүрдүүлэх, цензурээс айхгүйгээр үйл ажиллагаагаа явуулах эрх зүйн боломжоор хангаж, улмаар ардчиллыг дээдлэн, чөлөөт, идэвхтэй хэвлэл мэдээллийн орчныг дэмжих боломжтой болно.

Гурав. СОНГОГЧДЫН ИРЦИЙГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ, СОНГУУЛИЙН БУДЛИАНААС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭГ БАГТААСАН СОНГУУЛИЙН ҮЙЛ ЯВЦЫГ ХҮРТЭЭМЖТЭЙ, ШУДАРГА ЯВУУЛАХ ТОГТОЛЦООГ САЙЖРУУЛНА.

Ардчилсан нийгмийн бас нэгэн тулгийн чулуу бол сонгууль бөгөөд энэ нь иргэдэд саналын хайрцгаар дамжуулан улс орныхоо ирээдүйг тодорхойлох боломжийг олгодог. Гэхдээ сонгууль нь ард түмний хүсэл зоригийг жинхэнэ утгаар нь тусгаж, ардчиллын зарчмыг баримтлахын тулд бүх нийтийг хамарсан, шударга, элдэв луйваргүй байх ёстой. Бид ардчилсан институтээ бэхжүүлэхийн төлөө хичээн ажиллаж байгаа энэ үед сонгуулийн оролцоог нэмэгдүүлэх, сонгуулийн будлианаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг багтаасан сонгуулийн оролцоог хангасан, шударга явуулах тогтолцоог боловсронгуй болгох зайлшгүй шаардлагатай байна.

|| Сонгуулийн хүртээмжтэй байдлыг хангах нь:

Ардчиллын гол цөм бол бүх иргэдийг сонгуулийн үйл явцад оролцож, дуу хоолойгоо хүргэх боломжийг хангах явдал юм. Сонгуулийн хүртээмжтэй байдлыг нэмэгдүүлэхийн тулд сонгуульд оролцоход тулгарч буй саад тогторыг арилгах, сонгуулийн эрх бүхий иргэн бүр саналаа өгөх боломжийг хангах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх ёстой. Үүнд:

- Онлайн бүртгэлийн портал, гар утасны бүртгэлийн хөтөч, нэг өдрийн бүртгэлийн сонголтоор сонгогчийн бүртгэлийн хүртээмжийг өргөжүүлэх.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй сонгогчдод зориулсан санал авах байр, брайл үсгийн хуудас, дохионы хэлний орчуулагч зэрэг орон байраар хангах.
- Иргэдэд тэдний эрх, үүрэг, санал өгөхийн ач холбогдлын талаар мэдээлэл

өгөх, ялангуяа тусгай хэрэгцээтэй иргэдийн дунд сонгогчдын боловсрол олгох кампанит ажлыг хэрэгжүүлэх.

|| Шударгабайдлыг дэмжих:

Шударга, ил тод сонгууль нь сонгуулийн үйл явцад олон нийтийн итгэлийг хадгалах, ардчиллын үр дүнгийн хууль ёсны байдлыг хангахад чухал үүрэгтэй. Сонгуулийн шударга байдлыг дэмжихийн тулд сонгуулийн будлианаас урьдчилан сэргийлэх, сонгуулийн байгууллагуудын ил тод байдлыг хангах, сонгуулийн үйл явцын шударга байдлыг хангах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх ёстой. Үүнд:

- Хуурамч дүр эсгэх, сонгогчдыг хууран мэхлэхээс урьдчилан сэргийлэх, нийгмийн эмзэг бүлгийн хүн амын сонгох эрхийг хасахгүй байхыг баталгаажуулах.
- Сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилтийн хуульд хяналт тавих, хууль бус нөлөөлөл, авлигаас урьдчилан сэргийлэх, бүх нэр дэвшигчид болон улс төрийн намуудын тэгш өрсөлдөөнийг хангахад чиглэсэн хяналт, хэрэгжилтийн механизмыг бэхжүүлэх.
- Сонгуулийн нээлттэй эх сурвалжийн систем, сонгуулийн бие даасан хяналт, сонгуулийн үр дүн, мэдээллийг олон нийтэд мэдээлэх зэрэг арга хэмжээнүүдийг ашиглан сонгуулийн үйл явцын ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх.

|| Сонгогчдын ирцийг нэмэгдүүлэх:

Сонгогчдын идэвх өндөр байх нь сонгууль нь ард түмний хүсэл зориг, нийгэм дэх олон янзын санал бодлыг бодитоор тусгахад чухал үүрэгтэй юм. Сонгогчдын ирцийг нэмэгдүүлэхийн тулд санал өгөхөд тулгарч буй саад тотгорыг арилгах, иргэдийг сонгуулийн үйл явцад татан оролцуулах, иргэдийн оролцооны соёлыг төлөвшүүлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэх ёстой. Үүнд:

- Сонгогчдод, ялангуяа сонгуулийн өдөр унаа тээвэр эсвэл ажлын цагийн хуваарь зэрэг асуудалтай тулгарсан хүмүүст илүү уян хатан байдлыг хангах үүднээс хугацаанаас өмнө санал өгөх болон ирцгүй санал өгөх хувилбаруудыг хэрэгжүүлэх.
- Сонгогчдын бүртгэл, оролцоо, иргэний оролцоог дэмжих, ялангуяа залуучууд, эсвэл цөөнх болон бага төлөөлөлтэй бусад бүлгүүдийн сонгогчдод хүрч ажиллах, дайчлах кампанит ажил явуулах.
- Сонгогчдын оролцоог урамшуулах, тухайлбал “Би санал өгсөн” наалт, орон нутгийн бизнесүүдэд хөнгөлөлт үзүүлэх эсвэл сонгуулийн ирцийг дэмжих, иргэдийн оролцоог тэмдэглэх бусад бүтээлч санаачилга гэх мэт зүйлс хамаарна.

Сонгуулийн үйл явцыг хүртээмжтэй, шударга явуулах тогтолцоог боловсронгуй болгох, тэр дундаа сонгогчдын ирцийг нэмэгдүүлэх, сонгуулийн будлианаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авахын тулд хэд хэдэн бодлого, аргачлалыг хэрэгжүүлэх боломжтой. Тухайлбал:

|| Сонгогчийн бүртгэлийн шинэчлэл:

- Сонгуулийн эрх бүхий иргэд жолооны үнэмлэх авах, төрийн үйлчилгээнд

бүртгүүлэх зэрэг төрийн байгууллагуудтай харьцахдаа сонгуулийн бүртгэлд бүртгүүлэх боломжийг бүрдүүлэхийн тулд сонгогчийн автомат бүртгэлийг хэрэгжүүлнэ.

- Бүртгүүлээгүй сонгогчийн эрх бүхий иргэдэд хүрч, онлайн бүртгэлийн портал, гар утасны бүртгэлийн төв зэрэг бүртгүүлэхэд тохиромжтой сонголтуудыг бий болгохын тулд орон нутагт сонгогчдын бүртгэлийн ажлыг тогтмол явуулах.
- Сонгуулийн санал авах өдөр сонгуулийн эрх бүхий иргэд бүртгүүлэх, санал өгөх боломжийг олгохын тулд сонгогчдын нэг өдрийн бүртгэлийг бий болгож, сонгуульд оролцоход тулгарч буй саад бэрхшээлийг багасгаж, сонгогчдын ирцийг нэмэгдүүлнэ.

|| Санал өгөх боломжийг сайжруулах:

- Сонгогчдод санал өгөх нэмэлт цаг, уян хатан нөхцөлөөр хангах үүднээс хугацаанаас өмнө санал өгөх боломжийг өргөжүүлэх, үүнд санал авах байранд уртасгасан цагаар ажиллах, хугацаанаас нь өмнө санал өгөх нэмэлт өдрүүд орно.
- Сонгогчдыг гэрээсээ саналаа өгөх боломжийг шуудангаар илгээх системийг нэвтрүүлж, биечлэн санал өгөхөд хүндрэлтэй тулгарсан иргэдийн оролцоонд учирч буй саад бэрхшээлийг бууруулах.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй сонгогчдод зориулсан санал авах байруудын хүртээмжийг тэргэнцэрт зориулсан налуу зам, хүртээмжтэй санал өгөх машин, бэлтгэгдсэн санал авах ажилчдыг байрлуулах зэргээр хангана.

|| Сонгогчдын боловсрол, сурталчилгаа:

- Иргэдэд санал өгөх эрх, сонгуулийн үйл явц, сонгуулийн өдөр, сонгуулийн эцсийн хугацааг таниулах зорилгоор сонгогчдын боловсрол олгох кампанит ажил явуулах.
- Сонгуулийн үйл явцад ухамсар, оролцоог нэмэгдүүлэхийн тулд нийгмийн цөөнх, залуучууд, нийгэм-эдийн засгийн түвшин доогуур хувь хүмүүс зэрэг эмзэг бүлгийн иргэдийн төлөөллийг хамарсан үйл ажиллагааг зохион байгуулах.
- Олон нийтийн байгууллага, сургууль, иргэний бүлгүүдтэй хамтран сонгуулийн өдөр сонгогчдын боловсрол олгох сургалт семинар зохион байгуулах.

|| Сонгуулийн луйвраас урьдчилан сэргийлэх нь:

- Санал авах байранд сонгогчдын биеийн байцаалтыг баталгаажуулахын тулд сонгогчийн хувийн мэдээллийг таниулах хатуу арга хэмжээг хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ таних шаардлага нь сонгуулийн эрх бүхий иргэдэд дарамт учруулахгүй байх, эсвэл хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг сонгох эрхийг хязгаарлахгүй байхыг баталгаажуулна.
- Сонгогчдын бүртгэлийн мэдээллийн сан, цахим санал өгөх систем, сонгуулийн дэд бүтцэд чиглэсэн цахим аюул, хакердах оролдлогоос

хамгаалах аюулгүй байдлын арга хэмжээг сайжруулах.

- Сонгогчийг хууран мэхлэх гэмт хэргийг илрүүлэх, шалгах, тухайлбал сонгогчийг хууран мэхлэх гэмт хэргийн шуурхай утас ашиглах, мэдээлэгчийг хамгаалах, хууль хяналтын байгууллагатай хамтран ажиллах зэрэг хяналт, хэрэгжилтийн механизмыг бэхжүүлэх.

|| Сонгуулийн бие даасан хяналт:

- Сонгуулийн үйл явцад хяналт тавих, сонгуулийн хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах зорилгоор иргэний нийгмийн байгууллагын төлөөлөл, олон улсын ажиглагчид, шинжээчдээс бүрдсэн сонгуулийн хяналтын бие даасан байгууллагуудыг байгуулна.
- Сонгуулийн ажиглагчдыг сонгуулийн сурталчилгааны үйл ажиллагаа, сонгогчийн бүртгэлийн үйл явц, саналын хуудас тоолох үйл ажиллагаанд хяналт тавих зэрэг сонгуулийн үйл ажиллагаанышударга бус байдалд хяналт тавих сургалт, нөөцөөр хангах.

Засгийн газар эдгээр бодлого, арга барилыг хэрэгжүүлснээр сонгуулийн үйл явцыг хүртээмжтэй, шударга явуулах тогтолцоог боловсронгуй болгож, сонгогчдын ирцийг нэмэгдүүлж, сонгуулийн бадлианаас урьдчилан сэргийлж, улмаар ардчиллыг бэхжүүлж, сонгуулийн үр дүнгийн шударга байдлыг хангах боломжтой болно.

Дөрөв. ХУУЛЬ ДЭЭДЛЭХ, ИРГЭН БҮРД ТЭГШ ШУДАРГА БАЙДЛЫГ ХАНГАХ ШҮҮХИЙН ХАРААТ БУС БАЙДЛЫГ БЭХЖҮҮЛНЭ.

Ардчилсан нийгмийн хөрсөн дээрх шүүх засаглал нь хууль дээдлэх ёсыг сахиулагч нь болж, иргэн бүрд шударга ёсыг сахиулах үйл ажиллагааг хангадаг. Гэсэн хэдий ч энэхүү амин чухал үүргээ биелүүлэхийн тулд шүүх хараат бус байж хууль бус нөлөөлөл, хөндлөнгийн оролцооноос ангид байх ёстой бөгөөд шударга ёс, эрх тэгш байдлын зарчмуудыг баримтлах эрх мэдэлтэй байх ёстой. Бид хууль дээдэлсэн нийгмийг цогцлоон байгуулахын төлөө тэмцэж байгаа энэ үед шүүхийн бие даасан байдлыг бэхжүүлж, иргэн бүрд шударга ёсыг ижил тэгш тогтоох зайлшгүй шаардлагатай байна.

|| Шүүхийн хараат бус байдлын ач холбогдол:

Шударга, ардчилсан нийгмийн гол цөм нь шүүхийн хараат бус байх зарчим оршдог. Энэ нь улс төрийн дарамт, нөлөөлөл, өрөөсгөл ойлголтоос ангид, шүүх маргааныг шударгаар шийдвэрлэх боломжийг баталгаажуулж, хууль дээдлэх тулгын чулуу болж өгдөг. Шүүгчийн хараат бус байдал нь хувь хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах, эрх мэдлийн хуваарилалтыг баримтлах, төрийн байгууллагуудыг хуулийн өмнө хариуцлага хүлээхэд чухал үүрэгтэй.

|| Хууль дээдлэх ёсыг хамгаалах нь:

Ардчилсан нийгмийн үндэс суурь болсон хууль дээдлэх ёсыг хамгаалахад

хүчирхэг, хараат бус шүүх зайлшгүй чухал. Хууль дээдлэх ёсыг эрхэмлэснээрээ бүх хүн хуулийн өмнө эрх тэгш байх, хуулиар олгогдсон эрх, хамгаалалтыг хангах, төрийн үйл ажиллагаанд хуулийн хяналт, хариуцлагын тогтолцоо бий болдог. Хараат бус шүүхгүй бол хууль дээдлэх ёс алдагдаж, ял шийтгэлгүй, шударга бус байдал үүсэж, хуулийн тогтолцоонд итгэх итгэл алдардаг.

|| Бүгдэд шударга ёсыг тэгш хангах:

Хараат бус шүүхийн үндсэн чиг үүрэг бол иргэн бүрийг эрх мэдэл, хөрөнгө чинээ, улс төрийн харьяаллаас үл хамааран шударга ёсыг тэгш хангах явдал юм. Хараат бус шүүх нь бүх хүмүүст | гомдлоо барагдуулах, маргааныг шийдвэрлэх, хууль эрх зүйн зардлаа нөхөх боломжоор хангадаг. Энэ нь төрийн эрх мэдэлтнүүдийн эрх мэдлээ урвуулан ашигласан эсэхийг шалгах, хүний эрх, эрх чөлөөг дур зоргоороо ашигласан байдал болон шударга бус үйлдлээс хамгаалдаг.

|| Шүүхийн хараат бус байдлыг бэхжүүлэх бодлого:

Шүүхийн хараат бус байдлыг бэхжүүлэхийн тулд засгийн газрууд шүүхийн бие даасан байдлыг хамгаалах, шүүхийн хариуцлагыг дээшлүүлэх, шүүхийн шударга байдлыг хамгаалах бодлого, шинэчлэлийг хэрэгжүүлэх ёстой. Үүнд дараах арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлнэ:

- Шүүгчийн бүрэн эрхийн баталгааг хангах, шүүгчийг дур мэдэн огцруулах, улс төрийн хөндлөнгийн оролцооноос хамгаалах.
- Шүүхийн үйл ажиллагааг үр дүнтэй, үр ашигтай гүйцэтгэхэд шаардагдах нөөц, санхүүжилтээр хангах.
- Шүүгчийн томилгоо, албан тушаал ахих, сахилгын шийтгэл ногдуулах ил тод, мерит зарчимд суурилсан үйл явцыг бий болгох.
- Шүүгчийн мэргэжлийн хөгжил, ёс зүйн стандартыг дээшлүүлэхэд чиглэсэн шүүхийн боловсрол, сургалтын хөтөлбөрийг дэмжих.
- Шүүхийн хяналт, хариуцлагын механизмыг бэхжүүлэх, тэр дундаа шүүгчийн ёс зүйн комисс, хараат бус хяналтын байгууллагыг бэхжүүлэх.
- Ардчилсан нийгэм дэх шүүхийн хараат бус байдлын үүрэг, ач холбогдлын талаарх олон нийтийн мэдлэг, ойлголтыг нэмэгдүүлэх.

Тиймээс Бид шударга ёс, эрх тэгш, хууль дээдлэх зарчимд суурилсан нийгмийг цогцлоохын төлөө зүтгэж байгаа энэ үед шүүхийн хараат бус байдлыг бэхжүүлэх нь нэн тэргүүний асуудал юм. Шүүхийн хараат бус байдлыг хамгаалснаар иргэн бүр хуулийн дагуу шударга ёсыг тэгш хүртэх, төрийн эрх баригчдыг хуулийн стандартын дагуу хариуцлага хүлээх, ардчиллын үндсийг сахин хамгаалах боломжийг хангана.

1.3 ЭРХ МЭДЛИЙН ТӨВЛӨРЛИЙГ СААРУУЛАХ

Нэг. ОРОН НУТГИЙН ЗАСАГ ЗАХИРГААНД ТУХАЙН БҮС НУТГИЙН ИРГЭДИЙН ХҮСЭЛ СОНИРХОЛД НИЙЦСЭН ШИЙДВЭР ГАРГАХ БОДИТ ЭРХ МЭДЛИЙГ ШИЛЖҮҮЛНЭ.

Ардчилсан нийгэмд засаглалын жинхэнэ мөн чанар нь хүмүүсийн гарт буюу тэдний дуу хоолой, тэдний хэрэгцээ, хүсэл эрмэлзэлд байдаг. Энэхүү үндсэн зарчмыг бид хүлээн зөвшөөрч шийдвэр гаргах эрх мэдлийг орон нутагт шилжүүлэх замаар орон нутгийн ардчиллыг бэхжүүлэхийн төлөө байна. Энэхүү өөрчлөлтийн алхам нь манай орон нутгийн засаглалдиргэдийн хүсэл, тэргүүлэх чиглэл, үнэт зүйлийг анхан шатны түвшинд тусгах зорилготой юм.

|| Нутгийн удирдлагын амлалт:

Орон нутгийн засаг захиргаа нь ардчиллын тэргүүн шугам болж, иргэд нь тэдний өдөр тутмын амьдралд нөлөөлдөг байгууллагуудтай шууд харьцдаг. Боловсрол, эрүүл мэнд зэрэг чухал үйлчилгээг үзүүлэхээс эхлээд дэд бүтэц, эдийн засгийн хөгжлийн талаарх орон нутгийн бодлогыг боловсруулах хүртэл орон нутгийн засаг захиргаа эрч хүчтэй, уян хатан, хүртээмжтэй олон нийтийг төлөвшүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Шийдвэр гаргах эрх мэдлийг орон нутгийн түвшинд шилжүүлснээр бид бүс нутаг бүрийн өвөрмөц хэрэгцээ, сорилтод тохирсон шинэлэг шийдлүүдийн боломжийг нээж өгнө.

|| Нийгэмлэгийг чадавхжуулах:

Орон нутгийн засаг захиргааг чадавхжуулах нь эрх мэдлийн төвлөрлийг сааруулахаас илүүтэй, энэ нь нийгэмд өөрсдийн хувь заяаг тодорхойлох боломжийг олгох явдал юм. Шийдвэр гаргах эрх мэдлийг сонгогчдынхоо хэрэгцээ, хүсэл тэмүүллийг сайн мэддэг орон нутгийн удирдлагуудад даатгаснаар бид орон нутагт хөгжлийн хөтөлбөрөө хэрэгжүүлэх боломжийг олгож байна. Энэхүү чадавх нь иргэний бахархал, өмчлөх, хариуцлагын мэдрэмжийг төрүүлж, тогтвортой ахиц дэвшилд түлхэц өгч, идэвхтэй иргэншил, оролцооны соёлыг төлөвшүүлдэг.

|| Хариуцлагатай засаглал:

Орон нутгийн засаг захиргаа нь ил тод байдал, иргэдийн оролцооны зарчмуудад суурилсан, хариуцлагатай засаглалыг бий болгох онцгой байр суурьтай байдаг. Шийдвэр гаргах эрх мэдлийг сонгогчдынхоо өмнө шууд хариуцдаг орон нутгийн албан тушаалтнуудад өгснөөр энэхүү үйл явцыг ил тод болгох, иргэдийн эрэлт хэрэгцээг хангах, засгийн газар болон эрх баригчдын итгэлцлийг нэмэгдүүлэх боломжийг бий болгоно.

|| Хүртээмжтэй хөгжлийг дэмжих:

Шийдвэр гаргах эрх мэдлийг орон нутгийн засаг захиргаанд шилжүүлэх

нь хүртээмжтэй хөгжлийг дэмжих, орон нутгийнхаа тэгш бус байдлыг арилгах хүчирхэг хэрэгсэл юм. Орон нутгийн албан тушаалтнуудад нөөцийг хуваарилах, хөрөнгө оруулалтыг эрэмбэлэх, сонгогчдынхоо олон талын хэрэгцээг тусгасан бодлогыг хэрэгжүүлэх эрх мэдлийг өгснөөр бид шударга өсөлтийг дэмжиж, нийгэм-эдийн засгийн хуваагдлыг арилгаж, илүү уян хатан, эв нэгдэлтэй нийгмийг бий болгож чадна.

Тиймээс орон нутгийн ардчиллыг бэхжүүлэх аянд орохдоо шийдвэр гаргах эрх мэдлийг орон нутгийн засаг захиргаанд шилжүүлэх өөрчлөлтийн чадавхыг авч үзвэл, Ардчилал, иргэдийн оролцоо, хүртээмжтэй засаглалын зарчмууд нь ард иргэддээ өөрсдийн ирээдүйг өөрсдөө тодорхойлох эрх мэдлийг даатгаж байна гэсэн үг.

Бодит эрх мэдлийг орон нутгийн засаг захиргаанд шилжүүлж, иргэдийн хүсэлд нийцүүлэн шийдвэр гаргахын тулд хэд хэдэн бодлого, аргыг хэрэгжүүлэх болно. Тухайлбал:

|| Эрх шилжүүлэх:

- Боловсрол, эрүүл мэнд, дэд бүтэц, эдийн засгийн хөгжил зэрэг салбарт бие даасан байдал олгох, тодорхой эрх мэдэл, үүргийг төв засгийн газраас орон нутгийн удирдлагуудад шилжүүлэх хууль тогтоомжийг батална.
- Орон нутгийн засаг захиргаанд олгосон эрх мэдлийн хүрээ, шийдвэр гаргах эрх мэдлийг тодорхойлсон төвлөрлийг сааруулах тодорхой удирдамж, хүрээг бий болгох.

|| Төсвийн төвлөрлийг сааруулах:

- Төсвийн төвлөрлийг сааруулах бодлогыг хэрэгжүүлж, үндэсний орлого буюу татварын эрх мэдлийн тодорхой хэсгийг орон нутгийн засаг захиргаанд хуваарилж, өөрсдийн санаачилга, мөн төсөл хөтөлбөрүүдийг санхүүжүүлэх боломжтой болгоно.
- Бүс нутаг, хотын захиргаа хоорондын нөөцийг тэгш хуваарилах зорилгоор орлогыг хуваах, засгийн газар хоорондын шилжүүлгийн механизмыг бий болгох.

|| Орон нутгийн байгууллагуудыг чадавхжуулах:

- Орон нутгийн удирдлага, ажилтнуудад сургалт, техникийн туслалцаа, нөөц бололцоо олгох замаар орон нутгийн засаг захиргааны чадавх, бие даасан байдлыг бэхжүүлэх.
- Иргэдийн оролцоо, хариуцлагыг нэмэгдүүлэхийн тулд сонгогдсон зөвлөл, иргэдийн оролцоотой төсвийн механизм, иргэдийн зөвлөлдөх зөвлөл зэрэг орон нутгийн удирдлагын бүтцийг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ.

|| Олон нийтийн оролцоо:

1. Хот, орон нутгийн захиргааны хурал, олон нийтийн хэлэлцүүлэг, иргэдийн хурал, олон нийтийн оролцоотой төлөвлөлтийн санаачилгуудаар дамжуулан шийдвэр гаргах үйл явцад олон нийтийн оролцоог дэмжинэ.

2. Орон нутгийн засаг захиргаа орон нутагтаа нөлөөлөх бодлого, хөтөлбөр, төсөл боловсруулахдаа иргэд, оролцогч талуудтай зөвшилцдөг байх.

|| Ил тод байдал ба хариуцлага:

- Нутгийн удирдлагын үйл ажиллагааны ил тод байдал, хариуцлагыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ, тухайлбал нээлттэй мэдээллийн санаачилга, төсөв, зарлагыг олон нийтэд мэдээлэх, иргэдийн хяналт, санал хүсэлтийн механизмыг хэрэгжүүлнэ.
- Орон нутгийн засаг захиргааны үйл ажиллагаанд хяналт тавих, авлига, ёс зүйн зөрчлийн талаарх гомдлыг шалгахын тулд орон нутгийн аудитын газар эсвэл иргэдийн төлөөлөгчийн байгууллага зэрэг бие даасан хяналтын байгууллагуудыг бий болгох.

|| Эрх зүй, зохицуулалтын шинэчлэл:

- Орон нутгийн шийдвэр гаргахад учирч буй саад тотгорыг арилгах, орон нутгийн засаг захиргаанд орон нутгийнхаа онцлог хэрэгцээ, тэргүүлэх чиглэлийг шийдвэрлэх боломжийг олгохын тулд одоо мөрдөгдөж буй хууль тогтоомжийг хянан үзэж, шинэчлэх.
- Орон нутгийн засаглалыг зохицуулах эрх зүйн орчныг тодорхой, уян хатан, орон нутгийн түвшинд инновац, туршилт хийхэд таатай байлгах.

|| Чадавхыг бэхжүүлэх, техникийн туслалцаа үзүүлэх:

- Стратегийн төлөвлөлт, төсөв, төслийн удирдлага, үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг чиглэлээр орон нутгийн засаг захиргааг чадавхжуулах, техникийн туслалцаа үзүүлэх.
- Орон нутгийн хөгжлийн санаачилгад туршлага, нөөцийг ашиглахын тулд орон нутгийн засаг захиргаа, иргэний нийгмийн байгууллага, эрдэм шинжилгээний байгууллага, хувийн хэвшлийн түншлэл, хамтын ажиллагааг дэмжинэ.

Эдгээр бодлого, арга барилыг хэрэгжүүлснээр орон нутагт бодит эрх мэдлийг шилжүүлж, иргэдийн хүсэл сонирхолд нийцүүлэн шийдвэр гаргах, орон нутагт иргэдийн оролцоотой ардчилсан, хариуцлагатай засаглал, хүртээмжтэй хөгжлийг дэмжих боломжтой.

Хоёр. НУТГИЙН УДИРДЛАГЫН БҮТЦИЙН ҮР НӨЛӨӨГ БЭХЖҮҮЛЭХИЙН ТУЛД НӨӨЦ, ЧАДАВХЫГ САЙЖРУУЛАХАД ДЭМЖЛЭГ ҮЗҮҮЛНЭ.

Эрч хүчтэй, уян хатан, хүртээмжтэй олон нийтийг бий болгох аянд орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагуудын гүйцэтгэх үүргийг үнэлж баршгүй. Эдгээр байгууллагууд нь ардчиллын үндэс суурь болж, зайлшгүй шаардлагатай үйлчилгээг үзүүлж, орон нутгийн бодлогыг тодорхойлж, иргэдийн оролцоог дэмждэг. Гэсэн хэдий ч эерэг өөрчлөлтийн хурдасгуур болох

боломжоо хэрэгжүүлэхийн тулд орон нутгийн засаг захиргаа хүчирхэг нөөц, чадавхыг шаарддаг. Тиймээс орон нутгийн засаг захиргааны бүтцийн үр нөлөөг бэхжүүлэх, орон нутгийнхаа олон талт хэрэгцээг хангах чадавхыг бэхжүүлэхэд хүний нөөц, чадавхыг бэхжүүлэхэд хөрөнгө оруулалт хийх нь нэн чухал юм.

|| Хүчтэй суурийг бий болгох:

Орон нутгийн үр дүнтэй засаглалын гол цөм нь хангалттай нөөц, чадварлаг боловсон хүчин, орчин үеийн дэд бүтэцтэй байх хүчтэй суурь хэрэгцээ юм. Нөөц ба чадавхыг бэхжүүлэхэд хөрөнгө оруулах нь орон нутгийн засаг захиргааг нарийн төвөгтэй сорилтуудыг даван туулах, чанартай үйлчилгээ үзүүлэх, тогтвортой хөгжлийг дэмжихэд шаардлагатай багаж хэрэгсэл, мэдлэг, дэмжлэгээр хангах явдал юм.

|| Үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулах:

Боловсрол, эрүүл мэнд, ариун цэврийн байгууламж, нийтийн тээвэр зэрэг иргэдийн өдөр тутмын амьдралд шууд нөлөөлдөг нэн чухал үйлчилгээг хүргэхэд орон нутгийн засаг захиргааны үр дүнтэй бүтэц чухал юм. Чадавхыг бэхжүүлэх санаачлагд хөрөнгө оруулснаар бид орон нутгийн албан тушаалтнууд болон ажилтнуудыг эдгээр үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулах, үр ашгийг дээшлүүлэх, нөөцийн хуваарилалтыг оновчтой болгоход шаардлагатай ур чадвар, туршлага, технологиор хангаж чадна.

|| Инновац ба хамтын ажиллагааг дэмжих:

Нөөц ба чадавхыг бэхжүүлэх хүчин чармайлт нь зөвхөн ойрын үед тулгарч буй сорилтуудыг шийдвэрлэхэд чиглэхээс гадна инновац, хамтын ажиллагааг дэмжихэд чиглэгдэх ёстой. Орон нутгийн засаг захиргаа нь оролцогч талууд, иргэний нийгмийн байгууллага, хувийн хэвшилтэй хамтран ажилласнаар тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх шинэлэг шийдлүүдийг бий болгож чаддаг бүтээлч, асуудал шийдвэрлэх төвүүд юм. Хамтын ажиллагаа, бизнес эрхлэлт, инновацыг дэмжих чадавхыг бэхжүүлэх хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулалт хийснээр бид орон нутгийн түвшинд өөрчлөлт хийх боломжийг нээж чадна.

|| Орон нутгийн удирдлагыг чадавхжуулах:

Хүчтэй, үр дүнтэй манлайлал нь орон нутгийн засаг захиргааны бүтцэд эерэг өөрчлөлт, итгэлийг төрүүлэхэд чухал үүрэгтэй. Манлайллын хөгжлийн хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулалт хийснээр сонгогдсон албан тушаалтнууд болон захиргааны удирдагчдыг шударга, ил тод, хариуцлагатай удирдахад шаардлагатай ур чадвар, мэдлэг, ёс зүйн зарчмуудыг эзэмшүүлэх боломжтой. Орон нутгийн удирдагчдын шинэ үеийг хүмүүжүүлснээр бид сонгогчдынхоо эрх ашигт бодитой үйлчлэх уян хатан, хариуцлагатай, алсын хараатай засаглалын бүтцийг бий болгож чадна.

|| Хүртээмжтэй байдал, оролцоог дэмжих:

Хүртээмжтэй засаглал нь ардчиллын гол цөм нь бөгөөд шийдвэр гаргах үйл явцад бүх дуу хоолойг сонсож, үнэлж, төлөөлдөг. Чадавхыг бэхжүүлэх

хүчин чармайлт нь хүртээмжтэй байдал, оролцоог дэмжих, олон нийтийг татан оролцуулах, яриа хэлэлцээг дэмжих, нийгмийн эв нэгдлийг дэмжих чиглэлээр орон нутгийн албан тушаалтан, ажилтнуудад сургалт, дэмжлэг үзүүлэхийг чухалчлах ёстой. Хүртээмжтэй байдал, оролцоог дэмжих чадавхыг бэхжүүлэх санаачилгад хөрөнгө оруулснаар бид орон нутгийн засаг захиргаа олон нийтийн олон талт байдлыг жинхэнэ утгаар нь төлөөлж, хамтын зорилгод хүрэхийн төлөө ажиллах боломжтой.

Тиймээс илүү хүчирхэг, үр дүнтэй орон нутгийн засаг захиргааны бүтцийг бий болгох чиглэлийг тодорхойлохын тулд нөөц, чадавхыг бэхжүүлэхэд хөрөнгө оруулалт хийх нь зүгээр нэг сонголт биш бөгөөд энэ нь зайлшгүй шаардлагатай зүйл юм. Орон нутгийн засаг захиргааг амжилтад хүрэхэд шаардлагатай нөөц, ур чадвар, дэмжлэгээр хангаснаар бид тэднийг анхан шатны түвшинд хөгжил дэвшил, хөгжил цэцэглэлт, ардчиллын хөдөлгүүр болох боломжоо хэрэгжүүлэх боломжийг олгож чадна.

Иймээс бид нөөц, чадавхыг бэхжүүлэх, орон нутгийн удирдлагын бүтцийн үр нөлөөг бэхжүүлэхийн тулд хэд хэдэн бодлого, аргыг хэрэгжүүлэх болно. Тухайлбал:

|| Санхүүгийн дэмжлэг ба төсвийн төвлөрлийг сааруулах:

- Буцалтгүй тусламж, орлого хуваах механизм, Засгийн газар хоорондын шилжүүлгээр орон нутгийн засаг захиргаанд зохих хэмжээний санхүүгийн эх үүсвэрийг хуваарилах.
- Орон нутгийн тэргүүлэх чиглэлд тулгуурлан орлого бүрдүүлэх, төсвөө удирдах, нөөцийг хуваарилах боломжийг орон нутгийн засаг захиргаанд олгох төсвийн төвлөрлийг сааруулах бодлогыг хэрэгжүүлнэ.

|| Сургалт ба мэргэжил дээшлүүлэх:

- Сонгогдсон албан тушаалтнууд, захиргааны ажилтнууд, орон нутгийн захиргааны ажилтнуудын засаглал, манлайлал, удирдлага, үйлчилгээ үзүүлэх ур чадварыг дээшлүүлэх сургалтын хөтөлбөр, семинар зохион байгуулна.
- Орон нутгийн төрийн албан хаагчдыг чадавхжуулахад төсөв, төслийн удирдлага, төрийн удирдлага, олон нийтийн оролцоо зэрэг сэдвээр тусгайлсан сургалт явуулах.

|| Техникийн тусламж, дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ:

- Хот төлөвлөлт, дэд бүтцийн хөгжил, байгаль орчны менежмент, нийгмийн үйлчилгээ зэрэг чиглэлээр орон нутгийн засаг захиргаанд зөвлөх үйлчилгээ, зөвлөгөө өгөх, зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх техникийн туслалцааны хөтөлбөрүүдийг бий болгох.
- Орон нутгийн засаг захиргаа сайн туршлага, сургамж, нийтлэг бэрхшээлийг шийдвэрлэх шинэлэг шийдлүүдийг солилцох боломжтой дэмжлэгийн сүлжээ, мэдлэг хуваалцах платформыг бий болгох.

|| Мэдээлэл ба мэдээллийн систем:

- Орон нутгийн түвшинд мэдээлэл цуглуулах, дүн шинжилгээ хийх, шийдвэр гаргах үйл явцыг сайжруулахын тулд мэдээллийн удирдлагын систем, мэдээллийн технологийн дэд бүтэц, дижитал платформыг хөгжүүлэхэд хөрөнгө оруулах.
- Орон нутгийн засаг захиргааг бодлого боловсруулах, төлөвлөлт, гүйцэтгэлийн хяналтад үр дүнтэй ашиглах боломжийг бүрдүүлэхийн тулд мэдээллийн мэдлэг, мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх, менежментийн чиглэлээр сургалт явуулна.

|| Байгууллагын засаглалыг бэхжүүлэх:

- Засаглалын бүтэц, үйл явцын тодорхой, уялдаа холбоо, үр дүнтэй байдлыг хангахын тулд орон нутгийн засаг захиргааны хууль тогтоомж, дүрэм журам, институтийн тогтолцоог хянаж, бэхжүүлэх.
- Нийтийн сонголт, иргэдийн зөвлөлдөх зөвлөл, иргэдийн оролцоотой төсөв зохиох санаачилга зэрэг орон нутгийн засаглалд иргэдийн оролцоо, ил тод байдал, хариуцлагын механизмыг бий болгоно.

|| Түншлэл ба хамтын ажиллагаа:

- Орон нутгийн хөгжлийн санаачилгад нөөц, туршлага, сүлжээг ашиглахын тулд орон нутгийн засаг захиргаа, иргэний нийгмийн байгууллага, эрдэм шинжилгээний байгууллага, хувийн хэвшлийн түншлэл, хамтын ажиллагааг дэмжинэ.
- Хамтарсан сорилтуудыг шийдвэрлэх, янз бүрийн оролцогчдын хамтын ажиллагааны үр дүнд хүрэх олон талт яриа хэлэлцээ, хамтарсан төсөл, хамтын санаачилгыг дэмжих.

|| Сайн засаглалын туршлагыг сурталчлах:

- Орон нутгийн удирдлагын үйл ажиллагаанд ил тод, хариуцлагатай, шударга, хүртээмжтэй байх зэрэг сайн засаглалын туршлагыг сурталчлах кампанит ажил, чадавхыг бэхжүүлэх хөтөлбөр, институтийн шинэчлэлээр дамжуулан сурталчлах.
- Нутгийн удирдлагын бүтцийн үр нөлөөг үнэлэх хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний механизмыг бий болгож, гүйцэтгэлийн шалгуур үзүүлэлт, жишиг үзүүлэлтэд тулгуурлан сайжруулах чиглэлийг тодорхойлно.

Эдгээр бодлого, аргуудыг хэрэгжүүлснээр засгийн газар орон нутгийн удирдлагын бүтцийн үр нөлөөг бэхжүүлэх, орон нутгийн засаг захиргааг нийгэмд илүү сайн үйлчлэх боломжийг олгох, анхан шатны түвшинд тогтвортой хөгжлийг дэмжих нөөц, чадавхыг бэхжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлж чадна.

Гурав. ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГУУДЫН УЯЛДАА ХОЛБОО, ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ МЕХАНИЗМЫГ ЭНГИЙН ХҮРТЭЭМЖТЭЙ БОЛГОНО.

Засаглалын цогц орчинд үр ашигтай, шуурхай, иргэн төвтэй үйлчилгээ үзүүлэхэд төрийн байгууллагуудын үр дүнтэй зохицуулалт, хамтын ажиллагаа чухал байдаг. Тогтворгүй хамтын ажиллагааны ач холбогдлыг бид ухамсарлаж, төрийн байгууллагуудыг саадгүй, эв найртай хамтран ажиллахын тулд зохицуулалт, хамтын ажиллагааны механизмыг сайжруулахыг зорьдог. Зохицуулалт, хамтын ажиллагааг хялбархан хүртээмжтэй болгосноор бид үйл явцыг оновчтой болгож, засаглалын ерөнхий үр нөлөөг дээшлүүлж чадна.

|| Уялдаа холбоо муу байдлыг арилгах:

Төрийн байгууллагуудын доторх уялдаа, харилцаа холбоо, зохицуулалт муу байдал нь шийдвэр гаргахад саад болж, үр ашиггүй байдал, хүчин чармайлтыг давхардуулахад хүргэдэг. Тиймээс уялдаа холбоог сайжруулснаар ажиллагааны соёлыг төлөвшүүлэх замаар бид хамтын ажиллагааг бий болгож, нөөцийг хөшүүрэг болгон, засгийн газрын санаачилгын үр нөлөөг нэмэгдүүлэх боломжтой. Сайжруулсан зохицуулалт, хамтын ажиллагааны механизм нь төрийн байгууллагуудад мэдээлэл, нөөц, туршлагаа хуваалцах боломжийг олгож, үйлчилгээг илүү үр дүнтэй, нэгдмэл байдлаар хүргэх боломжийг олгодог.

|| Үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулах:

Үйлчилгээг сайжруулах, иргэдийн олон талын хэрэгцээг хангахад төрийн байгууллагуудын үр дүнтэй зохицуулалт, хамтын ажиллагаа чухал юм. Үйл явцыг оновчтой болгож, давхардлыг арилгаж, хүчин чармайлтаа нэгтгэснээр бид төрийн үйлчилгээний чанар, хүртээмж, шуурхай байдлыг сайжруулж чадна. Эрүүл мэнд, боловсрол, дэд бүтэц, нийгмийн халамжийн аль нь ч байсан зохицуулалттай үйл ажиллагаа нь үйлчилгээг хамгийн хэрэгцээтэй хүмүүст үр дүнтэй, үр дүнтэй хүргэх боломжийг олгодог.

|| Олон нийтийн итгэлцлийг нэмэгдүүлэх:

Ил тод, хамтын засаглал нь төрийн байгууллагуудад итгэх олон нийтийн итгэлийг бий болгодог. Иргэд төрийн байгууллагууд нэг зорилгын төлөө хамтран ажиллаж байгааг хараад төрийг хариуцлагатай, найдвартай гэж ойлгодог. Сайжруулсан зохицуулалт, хамтын ажиллагааны механизм нь засгийн газарт нийтийн ашиг сонирхолд үйлчлэх, нийгэмд тулгарч буй нарийн төвөгтэй сорилтуудыг шийдвэрлэх амлалтаа харуулах боломжийг олгодог.

|| Инновацыг дэмжих, асуудлыг шийдвэрлэх:

Хамтын ажиллагаа нь инновацыг бий болгодог. Төрөл бүрийн хэтийн төлөв, туршлага, нөөцийг нэгтгэснээр төрийн байгууллагууд бүтээлч байдал, туршилт, асуудлыг шийдвэрлэх чадварыг хөгжүүлж чадна. Зохицуулалт, хамтын ажиллагааны механизмыг сайжруулснаар уур амьсгалын өөрчлөлт, эдийн засгийн хөгжил, нийгмийн эрүүл мэнд зэрэг цогц асуудлуудыг шийдвэрлэх салбар дундын

хамтын ажиллагаа, мэдлэг хуваалцах, хамтарсан санаачилга гаргах боломжийг бий болгоно.

|| Хамтын ажиллагааны хүртээмжтэй механизм:

Зохицуулалт, хамтын ажиллагааны механизмыг хялбархан хүртээмжтэй болгох нь төрийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааны соёлыг төлөвшүүлэхэд нэн чухал юм. Үүнд төрийн байгууллагууд мэдээлэл солилцох, үйл ажиллагааг зохицуулах, төсөл дээр хамтран ажиллах боломжтой агентлаг хоорондын ажлын хэсэг, зохицуулах хороо, дижитал платформ байгуулах зэрэг багтаж болно. Харилцаа холбоо, хамтын ажиллагааны тодорхой сувгуудыг бий болгосноор бид төрийн байгууллагууд нийтлэг сорилтуудыг шийдвэрлэх, нийтлэг зорилгод хүрэхийн тулд саадгүй хамтран ажиллах боломжтой болно.

Иймд XXI зуунд засаглалын эдрээтэй асуудлуудыг даван туулахын тулд төрийн байгууллагуудын уялдаа холбоо, хамтын ажиллагааг сайжруулах нь урьд өмнөхөөсөө илүү чухал болж байна. Бүтэц зохион байгуулалтыг задалж, үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулж, олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлж, инновацыг дэмжин, хамтын ажиллагааг хялбархан хүртээмжтэй болгосноор бид нийт иргэдийн хэрэгцээнд нийцсэн илүү үр дүнтэй, хариуцлагатай, хүртээмжтэй засаглалын тогтолцоог бий болгож чадна.

Төрийн байгууллагуудын уялдаа холбоо, хамтын ажиллагааны механизмыг хүртээмжтэй болгохын тулд хэд хэдэн бодлого, аргуудыг хэрэгжүүлэх болно.
Тухайлбал:

|| Харилцааны Тодорхой сувгуудыг бий болгох:

- Төрийн байгууллагууд мэдээлэл солилцох, шинэчлэлтүүдийг хуваалцах, төсөл дээр хамтран ажиллах боломжтой онлайн портал, дотоод сүлжээний платформ эсвэл тусгай зориулалтын харилцааны хэрэгсэл гэх мэт төвлөрсөн холбооны сувгуудыг бий болгох.
- Харилцаа холбоо, зохицуулалтын стандартчилсан протокол, журмыг боловсруулах, үүнд хамтын ажиллагааг хэрхэн эхлүүлэх, нөөцийг хуваалцах, зөрчилдөөнийг шийдвэрлэх талаар тодорхой удирдамжууд багтана.

|| Байгууллага хоорондын ажлын хэсгүүд:

- Төрийн олон байгууллага хоорондын хамтын ажиллагааг шаарддаг тодорхой асуудал эсвэл төслүүдийг шийдвэрлэхийн тулд агентлаг хоорондын ажлын хэсэг байгуулна.
- Эдгээр ажлын хэсэг нь тодорхой бүрэн эрх, зорилго, гишүүнчлэлийн шалгуур үзүүлэлттэй байх ба ахиц дэвшил, үр дүнг хянах зорилгоор тогтмол хуралдаж, тайлагнах механизмтай байх ёстой.

|| Зохицуулах ээлжит уулзалт, форум:

- Засгийн газрын янз бүрийн байгууллагуудын төлөөлөгчид нэг дор цугларч нийтлэг бэрхшээлүүдийг хэлэлцэж, шилдэг туршлагыг хуваалцаж, хамтран ажиллах боломжуудыг судлах боломжтой зохицуулах уулзалт, форум,

семинарыг тогтмол зохион байгуулах.

- Эдгээр уулзалтууд нь төрийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааны соёл, багаар ажиллах соёлыг төлөвшүүлэх, оролцоог хангасан, шийдвэрлэхэд чиглэсэн байх ёстой.

|| **Технологи ба дижитал платформыг ашиглах:**

- Төрийн байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцоход туслах технологи, дижитал платформыг ашиглах.
- Харилцаа холбоо, зохицуулалтын үйл явцыг оновчтой болгохын тулд төслийн удирдлагын программ хангамж, хуваалцсан баримт бичгийн агуулах, онлайн хамтын ажиллагааны платформ зэрэг хамтын ажиллагааны хэрэгслүүдийг хэрэгжүүлэх.

|| **Сургалт, чадавхыг бэхжүүлэх:**

- Төрийн албан хаагчид болон ажилтнуудад үр дүнтэй харилцаа холбоо, багаар ажиллах, хамтран ажиллах үр чадварт сургах, чадавхжуулах хөтөлбөрүүдийг зохион байгуулна.
- Зөрчилдөөнийг шийдвэрлэх, зөвшилцлийг бий болгох, төрийн байгууллагуудын үр дүнтэй хамтран ажиллах чадварыг нэмэгдүүлэхийн тулд оролцогч талуудын оролцоо зэрэг сэдвээр семинар эсвэл сургалтууд явуулах.

|| **Тодорхой бодлогын хүрээ, удирдамж:**

- Төрийн байгууллагуудын хоорондын уялдаа холбоо, хамтын ажиллагааны үүрэг, хариуцлага, хүлээлтийг тодорхойлсон бодлогын тодорхой хүрээ, удирдамжийг боловсруулах.
- Хамтын ажиллагааны нэгдсэн лавлах цэг болгож, эдгээр хүрээг холбогдох бүх оролцогч талуудад өргөнөөр түгээж, ойлгуулах.

|| **Хамтын ажиллагааны соёлыг дэмжих:**

- Хамтын хүчин чармайлтыг үнэлж, шагнаж урамшуулах, мэдлэг хуваалцах, амжилттай хамтын ажиллагааг тэмдэглэх замаар төрийн байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, багаар ажиллах соёлыг төлөвшүүлэх.
- Нийтлэг зорилго, зорилтын хамтын өмчлөлийн мэдрэмжийг дэмжиж, нийтлэг үр дүнд хүрэхийн тулд хамтран ажиллахын ач холбогдлыг онцлон суралцах.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлснээр засгийн газар нь төрийн байгууллагуудын уялдаа холбоо, хамтын ажиллагааны механизмыг хялбархан хүртээмжтэй болгож, хамтын ажиллагааны соёл, инновац, төрийн салбарын үр дүнтэй байдлыг бий болгож чадна.

1.4 УЛСЫН БҮРЭН ЭРХТ БАЙДЛЫГ ХАМГААЛАХ

Нэг. МОНГОЛ УЛСЫН НУТАГ ДЭВСГЭР, БАЙГАЛИЙН БАЯЛГИЙН БҮРЭН ЭРХТ БАЙДЛЫГ ДИПЛОМАТ ШУГАМААР БОЛОН ОЛОН УЛСЫН ГЭРЭЭГЭЭР БАТАЛГААЖУУЛАХ БОДЛОГЫГ БЭХЖҮҮЛНЭ.

Олон улсын харилцааны эрч хүчтэй нөхцөлд манай улсын газар нутаг, байгалийн баялгийн бүрэн эрхт байдлыг хамгаалах нь нэн тэргүүний үүрэг юм. Монгол Улс дэлхийн тавцанд гарах замналаа тодорхойлж байгаа энэ үед бид бүрэн эрхт байдлаа дипломат шугамаар болон олон улсын гэрээгээр бэхжүүлэхийн төлөө тууштай зүтгэхээ дахин нотолж байна. Энэхүү тууштай бодлого нь үндэсний онцлогоо хадгалж үлдэхийн зэрэгцээ хойч үеийнхээ хөгжил цэцэглэлт, сайн сайхныг баталгаажуулна.

|| Нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хамгаалах:

Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал бол манай улсын бүрэн эрхт байдлын үндэс мөн. Өргөн уудам газар нутагтай, байгалийн баялаг ихтэй манай улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах нь тусгаар тогтнол, үндэсний онцлогоо хадгалахад зайлшгүй шаардлагатай. Дипломат харилцаа, хоёр талын хэлэлцээрээр дамжуулан бид Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн хилийн ариун байдлыг сахин хамгаалж, газар нутгаа гадны халдлагаас хамгаалж, бүрэн эрхт байдлаа хойч үедээ хамгаалах болно.

|| Байгалийн баялгийг хамгаалах:

Монгол орны байгалийн баялаг, тэр дундаа ашигт малтмал, усан зам, биологийн олон янз байдал нь манай улсын эдийн засаг, өв уламжлалын амин сүнс юм. Хариуцлагатай менежментийн ач холбогдлыг бид ухамсарлаж, стратегийн дипломат харилцаа, олон улсын хамтын ажиллагааны хүрээнд байгалийн баялгаа хамгаалахыг эрмэлзэж байна. Хөрш орнууд болон олон улсын оролцогч талуудтай түншлэл, гэрээ хэлэлцээр байгуулснаар бид байгалийн баялгаа хойч үедээ хадгалан үлдэхийн зэрэгцээ үндэсний эрх ашгаа дээдлэн тогтвортой менежмент, эрх тэгш ашиглах боломжтой болно.

|| Дипломатын сонор сэрэмж ба оролцоо:

Харилцан уялдаа холбоо улам бүр нэмэгдсээр байгаа энэ ертөнцөд дипломат ажиллагаа нь Монгол Улсын бүрэн эрхт байдлыг хамгаалах бидний тэргүүн эгнээний хамгаалалт юм. Идэвхтэй дипломат ажиллагаа, яриа хэлэлцээ, хэлэлцээгээр дамжуулан бид үндэсний эрх ашгаа дэлхийн тавцанд урагшлуулахын зэрэгцээ тусгаар тогтнолд учирч болзошгүй аюул заналыг арилгахыг эрмэлздэг. Хөрш орнууд, бүс нутгийн байгууллага, олон улсын түншүүдтэй бүтээлч харилцааг хөгжүүлснээр бид геополитикийн ээдрээтэй сорилтуудыг даван туулж, Монгол Улсын бүрэн эрхт байдлыг сонор сэрэмжтэй, шийдэмгий байдлаар хамгаалж чадна.

|| Олон улсын гэрээг дагаж мөрдөх нь:

Монгол Улсын бүрэн эрхт байдлын амлалт нь тусгаар тогтносон улсын хувьд бидний эрх, үүргийг дээдэлсэн олон улсын гэрээ, хэлэлцээрийг хүндэтгэх явдал юм. Олон улсын эрх зүйн зарчмуудыг баримталж, бусад үндэстний бүрэн эрхт байдлыг хүндэтгэж, гэрээгээр хүлээсэн үүргээ биелүүлснээр бид олон улсын хамтын нийгэмлэгт өөрийн байр сууриа бэхжүүлж, гаднын аюул заналхийлэл, халдлагаас өөрийн бүрэн эрхээ хамгаалдаг.

Тиймээс Монгол Улс түүхийн уулзвар дээр зогсож байгаагийн хувьд тусгаар тогтнолын төлөөх бидний тууштай байдал гуйвшгүй хэвээр байна. Бид дипломат сонор сэрэмжтэй байж, олон улсын гэрээг дагаж мөрдсөний үндсэн дээр эх орныхоо нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, байгалийн баялгийг хамгаалж, нийт монголчуудын чинээлэг, аюулгүй ирээдүйг баталгаажуулна.

Монгол Улсын нутаг дэвсгэр, байгалийн баялгийн бүрэн эрхт байдлыг дипломат харилцаа, олон улсын гэрээгээр баталгаажуулах бодлогыг бэхжүүлэхийн тулд дараах хэд хэдэн бодлого, аргачлалыг хэрэгжүүлнэ. Тухайлбал:

|| Дипломат харилцааны стратеги:

- Монгол Улсын бүрэн эрхт байдлыг хамгаалах тодорхой зорилт, тэргүүлэх чиглэл, үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг тусгасан дипломат харилцааны цогц стратеги боловсруулна.
- Дипломат төлөөлөгчийн газар, элчин сайдын яам, консулын газруудыг гол улс, бүс нутагт байгуулж, дипломат оролцоог бэхжүүлнэ.

|| Хоёр болон олон талт хэлэлцээрүүд:

- Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, байгалийн баялгийг дахин баталгаажуулах, хамгаалах чиглэлээр хөрш орнууд, бүс нутгийн байгууллага, олон улсын түншүүдтэй хэлэлцээ хийж, хоёр болон олон талт гэрээ хэлэлцээрт гарын үсэг зурна.
- Эдгээр гэрээнд хамтран ажиллах, харилцан хүндэтгэх, олон улсын хуулийг дагаж мөрдөх тухай заалтуудыг тусгах.

|| Зөрчилдөөнөөс урьдчилан сэргийлэх, шийдвэрлэх механизмууд:

- Монгол Улсын нутаг дэвсгэр, байгалийн баялагтай холбоотой маргааныг тайван, дипломат аргаар шийдвэрлэх дипломат суваг, зуучлал, арбитр зэрэг зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, шийдвэрлэх механизмыг бий болгоно.
- Одоо байгаа зөрчилдөөнийг шийдвэрлэх, шинээр үүсэхээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд хөрш орнуудтай яриа хэлэлцээхийнэ.

|| Олон улсын холбоог бэхжүүлэх нь:

- Бүрэн эрхт байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, байгаль орчныг хамгаалах амлалтаа хуваалцдаг үзэл бодол нэгтэй улс орон, олон улсын байгууллагуудтай Монгол Улсын эвсэл, түншлэлийн харилцааг бэхжүүлнэ.
- Бүс нутгийн форум, дээд хэмжээний уулзалт, бага хуралд идэвхтэй оролцож, бидний ашиг сонирхлыг хамгаалах, тусгаар тогтнол, байгалийн нөөцийн

менежменттэй холбоотой асуудлаар зөвшилцөлд хүрнэ.

|| Чадавхыг бэхжүүлэх, сургах:

- Дипломат болон олон улсын гэрээ хэлэлцээрт оролцож буй дипломатууд, хэлэлцэгчид, төрийн албан хаагчдыг чадавхжуулах, сургалтын хөтөлбөрт хөрөнгө оруулах.
- Монгол Улсын дипломат харилцааны чадавхыг нэмэгдүүлэхийн тулд хэлэлцээний арга зүй, олон улсын эрх зүй, зөрчилдөөнийг шийдвэрлэх, дипломат ёс зүйн чиглэлээр мэргэшсэн сургалт явуулна.

|| Олон нийтийн дипломат ажиллагаа ба олон нийтэд хүргэх:

- Тусгаар тогтнол, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, байгалийн баялгийг хамгаалахын ач холбогдлыг хүн амын дунд сурталчлах олон нийтийн дипломат ажиллагаа, сурталчилгааны ажлыг явуулах.
- Тусгаар тогтнолын асуудлаарх үндэсний яриа хэлэлцээг дэмжих, дипломат хүчин чармайлтад олон нийтийн дэмжлэг үзүүлэхэд иргэний нийгмийн байгууллагууд, эрдэм шинжилгээний байгууллагууд, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг татан оролцуулах.

|| Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ:

- Монгол Улсын бүрэн эрхт байдал, байгалийн баялгийг хамгаалах чиглэлээр явуулж буй дипломат хүчин чармайлтын үр нөлөөг хянах, үнэлэх механизмыг бий болгоно.
- Олон улсын гэрээний хэрэгжилтийг тогтмол үнэлж, дипломат санаачилгыг үнэлж, шинээр гарч ирж буй сорилт, боломжуудыг шийдвэрлэхийн тулд стратегийг өөрчлөх.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс өөрийн нутаг дэвсгэр, байгалийн баялгийн бүрэн эрхт байдлыг дипломат харилцаа, олон улсын гэрээ хэлэлцээрээр баталгаажуулах, улс үндэстний эрх ашгийг хамгаалах, бүс нутагт энх тайван, тогтвортой байдал, хөгжил цэцэглэлтийг дэмжих бодлогоо бэхжүүлж чадна.

Хоёр. ХУУЛЬ БУСААР ХИЛ НЭВТРЭХ, УЛС ДАМНАСАН ГЭМТ ХЭРЭГ ЗЭРЭГ ҮНДЭСНИЙ БҮРЭН ЭРХТ БАЙДАЛД ЗАНАЛХИЙЛЭХ АЮУЛААС ХАМГААЛАХ ХИЛИЙН ХАМГААЛАЛТЫГ БЭХЖҮҮЛНЭ.

Хөгжиж буй геополитикийн сорилт, үндэстэн дамнасан аюул заналхийллийн өмнө манай улсын бүрэн эрхт байдлыг хангах нь зайлшгүй үүрэг болоод байна. Энэхүү хүчин чармайлтын гол зүйл бол манай улсын хил хязгаарыг бэхжүүлэх, хууль бус үйл ажиллагаа, үндэсний бүрэн эрхт байдалд халдсан халдлагаас хамгаалах явдал юм. Бид тууштай байж, хууль бусаар хил давах, үндэстэн дамнасан гэмт хэргээс үүсэх аюулаас хамгаалахын тулд хилийн аюулгүй байдлыг бэхжүүлэх, улс орныхоо бүрэн бүтэн байдал,

иргэдийнхээ сайн сайхан байдлыг хамгаалахын төлөө байна.

|| Хил хязгаараа баталгаажуулах нь:

Монгол Улсын хил нь эх орныхоо нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, өвөрмөц байдлыг илэрхийлсэн тусгаар тогтнолын үүд хаалга болдог. Иймээс бидний бүрэн эрхт байдал, үндэсний аюулгүй байдалд заналхийлж буй хууль бус үйл ажиллагааны эсрэг эдгээр хил хязгаарыг бэхжүүлэх нь бидний үүрэг юм. Хилийн дэд бүтэц, тандалтын технологи, боловсон хүчнийг сургах чиглэлээр стратегийн хөрөнгө оруулалт хийснээр бид хил орчмын аюулыг илрүүлэх, таслан зогсоох, хариу арга хэмжээ авах чадавхаа нэмэгдүүлэхийг зорино.

|| Хууль бусаар хил нэвтрэхтэй тэмцэх:

Хууль бусаар хил нэвтрэх нь манай улсын бүрэн эрхт байдалд ихээхэн аюул учруулж, хувь хүн, хууль бусаар бараа бүтээгдэхүүн, гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг манай нутаг дэвсгэрт зөвшөөрөлгүй нэвтрүүлэх боломжийг олгодог. Энэхүү сорилтыг шийдвэрлэхийн тулд бид хилийн тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг чангатгах, тандалтын чадавхыг сайжруулах, хууль бусаар хил зөрчигчдийг илрүүлэх, баривчлах зорилгоор хилийн эргүүлийн ангиудыг нэмж байршуулах арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. Дрон, мэдрэгч, хяналтын камер, сансрын хиймэл дагуулын зураг ашиглах зэрэг дэвшилтэт технологи, хяналтын системд хөрөнгө оруулснаар бид хилээ үр дүнтэй хамгаалдаг аюулгүй байдлын найдвартай аппаратыг бий болгоно.

|| Үндэстэн дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх:

Хууль бус наймаа, хүний наймаа, хар тамхины наймаа зэрэг үндэстэн дамнасан гэмт хэрэг нь манай улсын бүрэн эрхт байдал, үндэсний аюулгүй байдалд ноцтой аюул учруулж байна. Эдгээр хууль бус үйл ажиллагаатай тэмцэхийн тулд бид бүс нутгийн болон олон улсын түншүүдтэй хамтын ажиллагаагаа сайжруулж, тагнуулын мэдээлэл солилцож, гэмт хэргийн сүлжээг таслан зогсоох, үйл ажиллагааг нь таслан зогсоох хамтарсан ажиллагааг илүү эрчимжүүлнэ. Хууль эрх зүйн орчин, хууль сахиулах чадавх, хил дамнасан хамтын ажиллагааны механизмаа бэхжүүлснээр бид үндэстэн дамнасан гэмт хэргийн үндсийг таслан зогсоож, хилийн бүрэн бүтэн байдлыг хадгална.

|| Олон нийтийн оролцоо ба түншлэл:

Хилийн хамгаалалт нь орон нутгийн иргэд, хууль сахиулах байгууллага, иргэний нийгмийн байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, дэмжлэгийг шаарддаг хамтын ажил юм. Бид хил орчмын нутгийн иргэдтэй хамтын ажиллагааг хөгжүүлж, олон нийтийн цагдаагийн үйл ажиллагаа, олон нийтэд сурталчлах ажил, иргэдийн оролцоог хангах хөтөлбөрөөр дамжуулан хилийн аюулгүй байдлын үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцох боломжийг олгоно. Итгэлцлийг бий болгож, хамтын ажиллагаагаа хөгжүүлж, хамт олныхоо хамтын хүчийг ашигласнаар бид бүрэн эрхт байдалд заналхийлж буй аюул заналхийллийн эсрэг тэсвэртэй хамгаалалтыг бий болгож чадна.

Иймд Монгол Улсын бүрэн эрхт байдлын манлайлагч бид хилийн аюулгүй байдлыг бэхжүүлж, хууль бусаар хил нэвтрүүлэх, үндэстэн дамнасан гэмт хэргээс улс орноо хамгаалах үүрэг амлалтдаа нэгдмэл байна. Стратегийн хөрөнгө оруулалт, хэрэгжилтийг сайжруулах арга хэмжээ, олон нийтийн оролцоотойгоор бид улс орныхоо бүрэн бүтэн байдлыг сахин хамгаалж, иргэдийнхээ аюулгүй байдал, хөгжил цэцэглэлтийг хангахын тулд хил хязгаараа бэхжүүлэх нь туйлын чухал болно.

Хилийн аюулгүй байдлыг бэхжүүлэх, хууль бусаар хил нэвтрүүлэх, үндэстэн дамнасан гэмт хэрэг гэх мэт үндэсний бүрэн эрхт байдалд заналхийлэх аюулаас хамгаалахын тулд дараах бодлогуудыг хэрэгжүүлнэ. Тухайлбал:

|| Хилийн дэд бүтцийг сайжруулах:

- Хил, хил орчмын бүс нутгийг хамгаалах, зөвшөөрөлгүй нэвтрэхээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд биет хаалт, хашлага, хяналтын цамхаг, шалган нэвтрүүлэх цэг зэрэг хилийн баг бөх дэд бүтцийг хөгжүүлэх, засварлахад хөрөнгө оруулах.

|| Хил хяналтын дэвшилтэт технологи:

- Хилийн бүс нутгийг бодит цаг хугацаанд хянаж, сэжигтэй үйлдэл, халдлагыг илрүүлэхийн тулд камер, мэдрэгч, дрон, хиймэл дагуулын зураг зэрэг хяналтын дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх.

|| Боловсон хүчин, сургалтыг нэмэгдүүлэх:

- Тандалт, таслан зогсоох, хариу арга хэмжээ авах чадавхыг сайжруулахын тулд хилийн дагуух хилийн харуул, гаалийн ажилтан, хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудын тоог нэмэгдүүлнэ.
- Хууль бусаар хил нэвтрүүлэх, үндэстэн дамнасан гэмт хэрэгт холбогдсон этгээдүүдийг илрүүлэх, таслан зогсоох, баривчлах үйл ажиллагааны үр нөлөөг дээшлүүлэх зорилгоор хил хамгаалалтын албан хаагчдыг тусгай сургалтад хамруулж, тоног төхөөрөмжөөр хангана.

|| Тагнуулын мэдээлэл солилцох, хамтран ажиллах:

- Тагнуулын мэдээлэл солилцох, шинээр гарч ирж буй аюул заналыг илрүүлэх, үндэстэн дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх хамтын ажиллагааг зохицуулах зорилгоор хилийн аюулгүй байдлыг хангах үндэсний хэмжээний байгууллага, хууль сахиулах байгууллага, тагнуулын байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцох үйл ажиллагааг идэвхжүүлнэ.
- Хил дамнасан аюулгүй байдлын тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх, хууль бус наймаа, хүний наймаа, хар тамхины наймаатай холбоотой гэмт хэргийн сүлжээг таслан зогсоох зорилгоор хөрш орнууд болон олон улсын түншүүдтэй хамтын ажиллагаагаа сайжруулна.

Хилийн хяналтын арга хэмжээ:

- Зөвшөөрөлгүй хүмүүсийг хилээр нэвтрүүлэхээс урьдчилан сэргийлэх, хууль

бусаар хил нэвтрэхийг завдсан гэмт хэрэгтнүүдийг илрүүлэн баривчлах зорилгоор визний шаардлага, нэвтрэх, гарах шалгалт, биометрийн шинжилгээ зэрэг хилийн хяналтын хатуу арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.

- Аялагчдын хэн болохыг баталгаажуулах, ажиглалтын жагсаалт эсвэл эрэн сурвалжлагдаж буй хүмүүсийн жагсаалтад байгаа хүмүүсийг илрүүлэхийн тулд царай таних систем, хурууны хээ сканер зэрэг дэвшилтэт технологийн хэрэглээг сайжруулна.

Олон нийтийн оролцоо ба олон нийтийн мэдлэг:

- Хил орчмын нутгийн иргэд, орон нутгийн засаг захиргаа, иргэний нийгмийн байгууллагуудыг хилийн аюулгүй байдлын үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцогч болгон татан оролцуулах хамтын ажиллагааг дэмжинэ.
- Хил орчмын иргэдэд хилийн аюулгүй байдлын ач холбогдлыг ойлгуулах, сэжигтэй үйлдлүүдийг мэдээлэх, хууль сахиулах байгууллагуудтай хамтран ажиллах зорилгоор олон нийтэд сурталчлах ажлыг зохион байгуулна.

|| Хууль эрх зүйн болон зохицуулалтын хүрээ:

- Хууль бусаар хил нэвтрүүлэх, үндэстэн дамнасан гэмт хэрэгтэй үр дүнтэй тэмцэхэд шаардлагатай арга хэрэгсэл, эрх мэдлээр хууль сахиулах байгууллагуудыг цагаачлалын хууль, гаалийн зохицуулалт, хүний наймааны эсрэг хууль тогтоомж зэрэг хилийн аюулгүй байдалтай холбоотой эрх зүйн болон зохицуулалтын тогтолцоог бэхжүүлнэ.
- Хилийн аюулгүй байдлын арга хэмжээг олон улсын хууль тогтоомж, хүний эрхийн стандарт, ялгаварлан гадуурхахгүй байх зарчмын дагуу хэрэгжүүлэхийг баталгаажуулна.

Дээрх бодлого, арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлснээр үндэсний бүрэн эрхт байдалд заналхийлэх аюулаас хамгаалах, улсын хилийн бүрэн бүтэн байдлыг хамгаалах, иргэдийн аюулгүй байдлыг хангах үүднээс хилийн хамгаалалтыг бэхжүүлж чадна.

Гурав. ОЛОН УЛСЫН ХАМТЫН БАЙГУУЛЛАГУУДТАЙ БҮТЭЭЛЧЭЭР ХАРИЛЦАХЫН ЗЭРЭГЦЭЭ МОНГОЛ УЛСЫН ЭРХ АШГИЙГ ЭРХЭМЛЭСЭН ТЭНЦВЭРТЭЙ ГАДААД БОДЛОГЫГ ТУУШТАЙ ДЭМЖИНЭ.

Олон улсын харилцааны ээдрээтэй орчинд Монгол Улс үндэстнийхээ эрх ашиг, үнэт зүйлийг дээдэлсэн гадаад бодлогоо тууштай баримталсаар ирсэн билээ. Цаашид ч олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллагуудтай бүтээлч харилцаа тогтоохыг тууштай баримталж, Монгол Улсын хөгжил цэцэглэлт, аюулгүй байдал, бүрэн эрхт байдлыг нэн тэргүүнд тавьсан тэнцвэртэй хандлагыг үргэлжлүүлэн баримтлахаа бид амлаж байна. Дэлхий дахинд байнга өөрчлөгдөж байдаг нөхцөлд зарчмын дипломат харилцааг тууштай баримтлах нь Монгол Улсын дуу хоолойг дэлхийн тавцанд сонсож, эрх ашгийг хамгаалах баталгаа болно.

|| Бүтээлч харилцааг дэмжих нь:

Монгол Улсын гадаад бодлогын гол цөм нь олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллагуудтай бүтээлчээр харилцах амлалтад оршдог. Идэвхтэй оролцоо, яриа хэлэлцээгээр дамжуулан бид харилцан ойлголцлыг бэхжүүлэх, итгэлцлийг бий болгох, нийтлэг сонирхсон асуудлаар хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхийг эрмэлздэг. Иймд Монгол Улс дипломат форум, дээд хэмжээний уулзалт, олон талт платформд оролцсоноороо дэлхийн хамтын нийгэмлэгт ашигтай хамтын зорилтуудыг дэвшүүлж, дэлхийн нийтийн мөрийн хөтөлбөрийг боловсруулахад хувь нэмрээ оруулна.

|| Тэнцвэрийг дэмжих нь:

Монгол Улсын гадаад бодлогын гол зүйл бол бүс нутагт болон бусад улс орнуудад энх тайван, тогтвортой байдал, хөгжил цэцэглэлтийг дэмжихийн зэрэгцээ үндэсний эрх ашгийг хамгаалах тэнцвэрт байдлыг эрхэмлэх явдал юм. Бид дэлхийн динамик харилцааны талаар нарийн ойлголттой болсноор геополитикийн ээдрээтэй сорилтуудыг болгоомжтой, алсын хараатай даван туулж, Монгол Улсын эрх ашгийг хүндэтгэсэн, хариуцлагатай, хүртээмжтэй байдлаар урагшлуулахыг баталгаажуулна.

|| Үндэсний эрх ашгийг эн тэргүүнд тавих:

Монгол Улс тэнцвэртэй гадаад бодлого явуулахын тулд иргэдийнхээ эрх ашиг, үндэсний бүрэн эрхт байдлыг эрхэмлэх тууштай хэвээр байна. Эдийн засгийн хөгжил, байгаль орчны тогтвортой байдал, бүс нутгийн аюулгүй байдлыг хамгаалахын төлөө байгаа эсэхээс үл хамааран Монгол Улсын гадаад бодлогын шийдвэрүүд нь ард түмнийхээ сайн сайхан, хөгжил цэцэглэлтийг ахиулах гүн гүнзгий амлалтад тулгуурладаг.

|| Түншлэлийг бий болгох:

Үнэт зүйл, хүсэл тэмүүлэлтэй ижил төстэй улс орнууд болон олон улсын байгууллагуудтай бид түншлэлийн харилцаа тогтоохыг чухалчилна. Стратегийн холбоо, хамтын санаачилгуудаар дамжуулан бид дэлхий даяарх түншүүдтэйгээ дипломат, эдийн засаг, аюулгүй байдлын харилцаагаа сайжруулахыг эрмэлзэнэ. Итгэлцэл, хүндэтгэл, харилцан ашигтай хамтын ажиллагаанд суурилсан бат бөх харилцааг хөгжүүлснээр Монгол Улс олон улсын хамтын нийгэмлэгт өөрийн байр сууриа бэхжүүлж, дэлхий нийтийн ач холбогдолтой асуудлаар дуу хоолойгоо үргэлжлүүлэн хүргэх болно.

Бид олон улсын нөхцөл байдлын ээдрээтэй асуудлуудыг даван туулахын зэрэгцээ тэнцвэртэй гадаад бодлого баримтлах бидний амлалт гуйвшгүй хэвээр байна. Бүтээлч харилцаа холбоо, зарчимч дипломат арга барил, үндэсний эрх ашгийг тууштай баримтлах замаар бид үндэснийхээ бүрэн эрх, нэр төрийг эрхэмлэн дээдлэхийн зэрэгцээ дэлхийн энх тайван, хөгжил цэцэглэлт, хамтын ажиллагаанд хувь нэмрээ оруулах болно.

Иймд Монгол Улсын эрх ашгийг дээдэлсэн тэнцвэртэй гадаад бодлогыг тууштай дэмжихийн тулд олон улсын байгууллагуудтай бүтээлч харилцах дараах бодлого,

арга хэмжээг хэрэгжүүлэх болно. **Тухайлбал:**

|| **Стратегийн дипломат ажиллагаа:**

- Монгол Улсын гадаад бодлогын тодорхой зорилт, тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлсон, үндэсний ашиг сонирхлыг олон улсын хамтын ажиллагаатай тэнцвэржүүлсэн стратегийн дипломат тогтолцоог боловсруулна.
- Монгол Улсын эрх ашгийн төлөө хоёр болон олон талт хамтын ажиллагаа, сурталчилгааг бэхжүүлэхийн тулд гол улс орон, бүс нутагт дипломат төлөөлөгчийн газар, Элчин сайдын яам, консулын газар өргөтгөн байгуулах.

|| **Олон улсын байгууллагуудтай харилцах:**

- Монгол Улсын тэргүүлэх чиглэл, үнэт зүйлд нийцсэн олон талт форум, санал санаачилга, төслүүдэд оролцохын тулд НҮБ, бүс нутгийн байгууллага, төрөлжсөн байгууллагууд зэрэг олон улсын байгууллагуудтай идэвхтэй хамтран ажиллана.
- Шийдвэр гаргах үйл явцад идэвхтэй оролцож, бодлогын хэлэлцүүлэгт хувь нэмрээ оруулах, Монгол Улсад чухал ач холбогдолтой асуудлаар дэлхийн хэмжээнд мөрийн хөтөлбөрийг боловсруулах замаар олон улсын байгууллагуудын хүрээнд Монгол Улсын эрх ашгийг хамгаалах.

|| **Хэлэлцүүлэг ба хамтын ажиллагаа:**

- Нийтлэг сорилтуудыг шийдвэрлэх, харилцан ойлголцлыг дэмжих, итгэлцлийг бий болгох зорилгоор хөрш орнууд, бүс нутгийн түншүүд, олон улсын оролцогч талуудтай бүтээлч яриа хэлэлцээ, хамтын ажиллагааг дэмжинэ.
- Худалдаа, аюулгүй байдал, байгаль орчныг хамгаалах, соёлын солилцоо зэрэг харилцан сонирхсон асуудлаар тогтмол зөвлөлдөх, солилцох, хамтран ажиллах хоёр болон олон талт механизмыг бий болгоно.

|| **Эдийн засгийн дипломат ажиллагааг дэмжих:**

- Гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах, худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааг дэмжих, дэлхийн эдийн засагт Монгол Улсын эзлэх байр суурийг нэмэгдүүлэхэд дипломат сувгийг хөшүүрэг болгон эдийн засгийн дипломат харилцааг Монгол Улсын гадаад бодлогын гол тулгуур болгон нэн тэргүүнд тавих.
- Олон улсын хөрөнгө оруулагчид, бизнес эрхлэгчид, хөгжлийн байгууллагуудтай түншлэх замаар эдийн засгийг төрөлжүүлэх, инновац хийх, бизнес эрхлэх боломжийг эрэлхийлэх.

|| **Соёлын болон ард түмний дипломат харилцаа:**

- Монгол Улс болон бусад улс орны хоорондын харилцааг бэхжүүлэх, харилцан ойлголцлыг бэхжүүлэх хэрэгсэл болох соёлын дипломат харилцаа, хүмүүсийн солилцоог дэмжинэ.
- Монголын соёлын баялаг өв, уламжлалыг дэлхийд таниулах соёлын наадам,

урлагийн тоглолт, танин мэдэхүйн хөтөлбөр, солилцооны санаачилгыг дэмжинэ.

|| Чадавхыг бэхжүүлэх, сургах:

- Гадаад харилцаанд оролцож буй дипломатууд, төрийн албан хаагчид, иргэний нийгмийн байгууллагуудыг чадавхжуулах, сургах хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулалт хийж, тэднийг Монгол Улсын эрх ашгийг үр дүнтэй төлөөлөх, олон улсын байгууллагуудтай харилцахад шаардлагатай ур чадвар, мэдлэг, нөөцөөр хангах.

|| Олон нийтийн дипломат ажиллагаа ба олон нийтэд хүргэх:

- Хүн амын дунд гадаад бодлого, олон улсын оролцооны ач холбогдлын талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлэхийн тулд олон нийтийн дипломат ажиллагаа, сурталчилгааны кампанит ажил явуулах.
- Гадаад бодлогын асуудлаарх үндэсний яриа хэлэлцээг дэмжих, Монгол Улсын дипломат үйл ажиллагаанд олон нийтийн дэмжлэг үзүүлэхэд иргэний нийгмийн байгууллага, эрдэм шинжилгээний байгууллага, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг татан оролцуулах.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс олон улсын байгууллагуудтай бүтээлчээр харилцаж, дэлхийн энх тайван, хөгжил цэцэглэлт, хамтын ажиллагаанд хувь нэмрээ оруулах, өөрийн эрх ашгийг дээдэлсэн тэнцвэртэй гадаад бодлогыг тууштай дэмжиж чадна.

1.5 ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ТОГТОЛЦООГ ШИНЭЧЛЭХ

Нэг. ҮНДСЭН ХУУЛЬД МОНГОЛ ХҮНИЙ ХҮСЭЛ ЭРМЭЛЗЭЛ, ҮНЭТ ЗҮЙЛИЙГ ТУСГАХ ҮҮДНЭЭС ИЖ БҮРЭН ХЯНАН ЗАСВАРЛАХ АЖЛЫГ ЭХЛҮҮЛНЭ.

Манай улсын түүхийн нэн чухал мөчид Монгол Улс ард түмнийхээ хүсэл эрмэлзэл, үнэт зүйлд тулгуурлан Үндсэн хуулийн өөрчлөлтөд чиглэсэн аянд мордож байна. Бид ирээдүйгээ харж, Монгол Улсын иргэн бүрийн эрх, эрх чөлөө, нэр төрийг хамгаалсан нийгмийнхээ хувьсан өөрчлөгдөж буй хэрэгцээ, хүсэл эрмэлзлийг Үндсэн хуульдаа тусгах шаардлагатайг ухамсарлаж байна. Хүртээмжтэй, ил тод, ардчилсан зарчмуудыг эрхэмлэн, бид илүү шударга, эрх тэгш, чинээлэг Монгол Улсын суурийг тавихын тулд энэхүү цогц өөрчлөлтийн үйл явцыг эхлүүлж байна.

|| Ард түмний хүсэл зоригийг эрхэмлэе:

Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн гол цөм нь Монголын ард түмний хүсэл зориг, дуу хоолойг гүнээ хүндэтгэх явдал юм. Үндсэн хууль бол төрийн дээд хууль

гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, олон янзын нийгмийн үнэт зүйл, итгэл үнэмшил, хүсэл эрмэлзлийг бодитоор тусгах нь чухал байна. Бид олон нийтийг хамарсан хэлэлцүүлэг, яриа хэлэлцээ, иргэний нийгэмтэй харилцах замаар Монгол Улсын иргэн бүрийг улс орныхоо ирээдүйг бүтээхэд оролцох чадавхыг нэмэгдүүлэхийг зорьж ажиллана.

|| Илүү хүртээмжтэй нийгмийг бий болгох нь:

Үндсэн хуулийн шинэчилсэн найруулга нь илүү хүртээмжтэй, ардчилсан нийгмийг бий болгох амлалтаа дахин нотлох боломжийг олгох болно. Бид тэгш байдал, шударга ёс, хүний эрхийн зарчмуудыг баримталж, Монгол Улсын нийт иргэд, тэр дундаа эмэгтэйчүүд, цөөнх, эмзэг бүлгийн хүн амын эрх, эрх чөлөөг хуулийн хүрээнд хамгаалж, хүндэтгэхээ амлаж байна. Бид түүхэн шударга бус байдал, ялгаварлан гадуурхалтыг арилгах замаар хувь хүн бүр хөгжин дэвжих, улс орныхоо хөгжилд хувь нэмрээ оруулах боломжтой, илүү хүртээмжтэй, эрх тэгш Монгол Улсыг бий болгохыг зорьж байна.

|| Ардчилсан институтийг бэхжүүлэх:

Үндсэн хуулийн тогтолцоо нь ардчилсан институцуудын үйл ажиллагаа, хууль дээдлэх ёсыг хангахад зайлшгүй шаардлагатай. Бид Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийг хийхдээ ардчилсан институциуд, тэр дундаа шүүх, хууль тогтоох, гүйцэтгэх засаглалын бие даасан, ил тод, хариуцлагатай байдлыг бэхжүүлэхийн төлөө байна. Хяналт, тэнцвэрт байдлыг бэхжүүлж, эрх мэдлийн хуваарилалтыг хамгаалж, иргэдийн оролцоо, хяналтын механизмыг сайжруулснаар бид илүү уян хатан, хариуцлагатай ардчиллын үндсийг тавих болно.

|| Сайн засаглал ба тогтвортой хөгжлийг дэмжих нь:

Шинэчлэгдсэн Үндсэн хууль нь Монгол Улсын сайн засаглал, тогтвортой хөгжил, байгалийн баялгийг хариуцлагатай ашиглахад чиглэгдэх үндсэн суурь болно. Байгаль орчны тогтвортой байдал, эдийн засгийн хөгжил цэцэглэлт, нийгмийн эв нэгдлийг дэмжсэн бодлого, зарчмуудыг баримталж, хойч үедээ хөгжил цэцэглэлт, аливаад тэсвэр хатуужилтай, байгаль орчинд ээлтэй Монгол Улсыг өвлөн үлдээх нь чухал юм.

Монгол Улс Үндсэн хуулийн шинэчилсэн найруулгын аянд мордож байгаа энэ үед бид ардчилсан, шударга үндэстний үзэл баримтлалыг баримталж, нээлттэй, ил тод, олон нийтийн оролцоотой үйл явцаар дамжуулан шинэчилсэн Үндсэн хуульд Монголын ард түмний хүсэл эрмэлзэл, үнэт зүйлийг тусгаж, хүн бүрийн гэрэлтэй, баян чинээлэг ирээдүйн суурийг тавина.

Ийнхүү Монголын ард түмний хүсэл эрмэлзэл, үнэт зүйлийг тусгах үүднээс Үндсэн хуулийг иж бүрэн шинэчлэн найруулж эхлэхийн тулд хэд хэдэн бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх болно. Тухайлбал:

|| Олон нийтийн хэлэлцүүлэг, оролцоо:

- Үндсэн хуулийн шинэтгэлийн талаар иргэд, иргэний нийгмийн байгууллага, хуулийн мэргэжилтнүүд болон бусад оролцогч талуудаас тэдний хүсэл

эрмэлзэл, тулгамдаж буй асуудал, санал хүсэлтийг авах зорилгоор улсын хэмжээнд олон нийтийн хэлэлцүүлэг, хот, орон нутгийн захиргааны хурал, форум зохион байгуулах.

- Олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл, цахим платформ, уламжлалт хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл зэрэг харилцааны төрөл бүрийн сувгийг ашиглан иргэдийг өргөн хүрээг хамарч, Үндсэн хуулийн өөрчлөлтөд идэвхтэй оролцохыг дэмжинэ.

|| Үндсэн хуулийн хороо буюу ажлын хэсэг:

- Хуулийн шинжээчид, эрдэмтэн судлаачид, иргэний нийгмийн төлөөлөл, нийгмийн төрөл бүрийн салбарын төлөөлөгчдөөс бүрдсэн Үндсэн хуулийн комисс буюу Ажлын хэсэг байгуулж, засварлах үйл явцад хяналт тавина.
- Монголын ард түмний хүсэл эрмэлзэл, үнэт зүйлд тулгуурлан Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлаар судалгаа хийх, санал хүсэлтэд дүн шинжилгээ хийх, төсөл боловсруулахад шаардагдах тодорхой бүрэн эрх, хүрэлцэхүйц нөөц, техник хангамжаархангана.

|| Шинжээчдийн шинжилгээ ба харьцуулсан судалгаа:

- Монгол Улсын Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах, боловсронгуй болгох, шинэчлэх шаардлагатай чиглэлийг тодорхойлох зорилгоор шинжээчдийн дүн шинжилгээ, бусад улс орны үндсэн хуулийн зохицуулалт, шилдэг туршлагад харьцуулсан судалгаа хийх.
- Үндсэн хуулийн эрх зүй, ардчилсан засаглалын чиглэлээр мэргэшсэн олон улсын байгууллага, хуульч эрдэмтэд, үндсэн хуулийн мэргэжилтнүүдийн санал, зөвлөмжийг авах.

|| Ил тод байдал ба хариуцлага:

- Үндсэн хуулийн хороо, Ажлын хэсгийн үйл ажиллагаа, шийдвэрийн талаарх мэдээллийг тогтмол мэдээлэх, явцын тайлан, олон нийтэд мэдээлэх замаар Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн явцад ил тод, хариуцлагатай байдлыг хангана.
- Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийг эцэслэхээс өмнө нийтийн сонголт, нээлттэй хэлэлцүүлэг, санал хүсэлтийг хүлээн авах зэрэг олон нийтийн хяналт, шалгалтын механизмыг бүрдүүлэх.

|| Хамгаалалт ба олон талт байдал:

- Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн үйл явцад нийгмийн цөөнх, уугуул иргэд болон бусад цөөн төлөөлөлтэй хүн амыг хэлэлцүүлэг, шийдвэр гаргах үйл явцад идэвхтэй оролцоулах замаар олон талт байдлыг хангах.
- Үндсэн хуулийн шинэчилсэн найруулгад Монголын нийгмийн бүх давхаргын хэрэгцээ, ашиг сонирхлыг тусгасан байхын тулд жендерийн мэдрэмжтэй үзэл баримтлал, тэгш байдал, ялгаварлан гадуурхахгүй байх зарчмуудыг шинэчлэн найруулах үйл явцад тусгах.

|| Хууль эрх зүйн орчин, журам:

- Үндсэн хуулийн шаардлага, эрх зүйн зарчим, ардчиллын хэм хэмжээнд нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулахын тулд Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах үйл ажиллагааг зохицуулах эрх зүйн орчин, журмыг хянан үзэж, шинэчлэх.
- Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийг өргөн мэдүүлэх, хянах, хэлэлцэх хугацаа, олон нийтээр хэлэлцүүлэх, хэлэлцүүлэг өрнүүлэх, батлах журмыг тодорхой болгох.

|| Боловсрол, сурталчилгааны кампанит ажил:

- Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн ач холбогдол, засаглал, эрхийг төлөвшүүлэхэд Үндсэн хуулийн гүйцэтгэх үүрэг, уг үйл явцад иргэдийн оролцоог хангах боломжуудын талаар олон нийтэд сурталчлах, таниулах ажлыг зохион байгуулна.
- Үндсэн хуулийн асуудлаар олон нийтийн ойлголтыг нэмэгдүүлэх, шинэчлэн найруулах үйл явцад иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх зорилгоор боловсролын хэрэглэгдэхүүн, олон нийтийн лекц, онлайн эх сурвалжаар хангах.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс ард түмнийхээ хүсэл эрмэлзэл, үнэт зүйлийг жинхэнэ утгаар нь тусгасан Үндсэн хуулиа иж бүрэн шинэчлэн найруулж, илүү хүртээмжтэй, ардчилсан, шударга нийгмийг бий болгох үндэс суурийг тавьж чадна.

**Хоёр. ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ТАЛААР ИРГЭД,
ИРГЭНИЙ НИЙГМИЙН БАЙГУУЛЛАГА, МЭРГЭЖИЛТНҮҮДИЙН
САНАЛЫГ АВАХ ЗОРИЛГООР ОЛОН НИЙТИЙН ХЭЛЭЛЦҮҮЛЭГ, ЯРИА
ХЭЛЭЛЦЭЭГ ИДЭВХТЭЙ ДЭМЖИНЭ.**

Монгол Улс ардчиллыг бэхжүүлэх, бүх нийтийн дуу хоолой, иргэдийн төлөөллийг хангах чухал алхам хийж, иргэдийнхээ хүсэл эрмэлзэл, санал бодлыг нэн тэргүүнд тавьсан Үндсэн хуулийн шинэчлэлийг хийх шаардлага тулгарч байна. Нээлттэй яриа хэлэлцээ, идэвхтэй оролцоо, хүртээмжтэй оролцооны амлалтаар дамжуулан Монгол Улс үндсэн хуулийн тогтолцооныхоо ирээдүйг тодорхойлохдоо ард иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагууд, мэргэжилтнүүдийнхээ хамтын мэргэн ухаан, олон талын үзэл бодлыг ашиглахыг эрмэлздэг. Иймд бид ил тод, хариуцлагатай байдал, ардчилсан зарчмыг баримтлах тулгуур багана болсон Монгол Улсын Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн үйл явцад оролцогч бүх талуудыг харилцан ярианд нэгдэж, хувь нэмрээ оруулахыг уриалж ажиллана.

|| Олон нийтийг хамарсан хэлэлцүүлэг өрнүүлэх уриалга:

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн шинэчлэлийн үйл явцын гол цөм нь олон нийтийг хамарсан хэлэлцүүлэг, яриа хэлэлцээг хөхүүлэн дэмжих зорилготой.

Монгол Улс Үндсэн хууль бол манай ардчилсан нийгмийн үндэс суурь мөн гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, шинэчлэн найруулахдаа иргэдийнхээ үнэт зүйл, хүсэл эрмэлзэл, санаа бодлыг тусгаж өгөхийг зорьж байна. Үүний тулд олон нийтийг хамарсан хэлэлцүүлэг, форум, яриа хэлэлцээг идэвхтэй дэмжиж, нийгмийн бүхий л давхаргын хүмүүс өөрсдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх, санал бодлоо хуваалцах, илүү хүртээмжтэй, мэдрэмжтэй Үндсэн хуулийг төлөвшүүлэхэд хувь нэмрээ оруулах талбар болгоно.

|| Иргэдийн оролцоог идэвхжүүлэх нь:

Монгол Улс ардчиллын хүч нь иргэдийн идэвхтэй оролцоонд оршдог гэдгийг хүлээн зөвшөөрдөг. Ингэснээр иргэдийг Үндсэн хуулийн шинэчлэлийн үйл явцад бодитой оролцох боломжийг олгох механизмуудыг бий болгоно. Иргэдийн төлөөлөгчдийн хуралдаан, олон нийтийн хэлэлцүүлэг, цахим платформ, олон нийтийн цугларалтаар дамжуулан Монгол Улсын иргэд Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах асуудлаар санал бодлоо илэрхийлэх, санал гаргах боломж бүрдэх юм. Бид иргэдийн оролцоо, ардчилсан оролцооны соёлыг төлөвшүүлснээр иргэн бүр эх орныхоо ирээдүйд хувь нэмрээ оруулахыг зорих болно.

|| Иргэний нийгэмтэй хамтран ажиллах:

Иргэний нийгмийн байгууллагууд нь нийгмийн цөөнх бүлгүүдийн ашиг сонирхол, асуудлыг илэрхийлэх, хүний эрхийг хамгаалах, нийгэмд шударга ёсыг тогтооход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Үндсэн хуулийн шинэчлэлийн үйл явцад гол оролцогч талуудын хувьд иргэний нийгмийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах нь чухал тул түншлэл, зөвшилцөл, хамтын санаачилгаар иргэний нийгмийн байгууллагуудыг үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн талаарх хэлэлцүүлэгт өөрсдийн туршлага, ойлголт, хэтийн төлөвөө оруулж, нийгмийн бүх давхаргын дуу хоолойг сонсож, анхааралдаа авах боломжийг бүрдүүлэх болно.

|| Шинжээчдийн санал, дүн шинжилгээ:

Бид иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагуудаас санал авахаас гадна хууль зүйч, үндсэн хуулийн мэргэжилтнүүд, эрдэмтэн судлаачдын туршлага, дүн шинжилгээг идэвхтэйгээр авах болно. Харьцуулсан судалгаа, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, шинжээчдийн дүгнэлт нь үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн талаарх хэлэлцүүлэгт мэдээлэл өгч, шилдэг туршлага, олон улсын жишиг, шинэчлэл хийх боломжтой чиглэлүүдийн талаар үнэтэй ойлголт өгөх болно.

Тиймээс бид Үндсэн хуулийн шинэтгэлийн замд орохдоо хүртээмжтэй, ил тод, ардчиллын зарчмуудыг тууштай баримтлах болно. Олон нийтийн хэлэлцүүлгийг идэвхтэй дэмжиж, иргэний нийгмийн байгууллагуудтай хамтран ажиллаж, мэргэжилтний санал, дүгнэлтийг авах замаар Үндсэн хуульдаа иргэдийнхээ хүсэл эрмэлзэл, үнэт зүйлийг тусгаж өгөхийг зорин ажиллана.

Үүний тулд дараах хэд хэдэн бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх болно.
Тухайлбал:

|| Олон нийтийн форум, платформ байгуулах:

- Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн талаарх хэлэлцүүлэг, яриа хэлэлцээнд иргэд оролцох боломжтой биет болон виртуал олон нийтийн тусгай форум байгуулна.
- Интерактив веб сайт эсвэл олон нийтийн мэдээллийн сувгууд гэх мэт онлайн платформуудыг хөгжүүлж, улс орон даяар иргэдийн өргөн оролцоог дэмжих.

|| Иргэний танхимын хурал, зөвлөгөөн:

- Монгол орон даяар хот, орон нутгийн засаг захиргааны хурал, олон нийтийн хэлэлцүүлгийг зохион байгуулж, иргэд өөрсдийн санал бодол, асуудлаа бодлого боловсруулагчдад шууд илэрхийлэх боломжоор хангана.
- Эдгээр уулзалтыг хөдөө орон нутаг, алслагдсан орон нутгийн иргэд гэлтгүй бүх иргэдэд хүртээмжтэй байлгах, янз бүрийн байршилд зохион байгуулах, шаардлагатай бол орчуулгын үйлчилгээ үзүүлэх.

|| Иргэний нийгмийн байгууллагуудтай харилцах:

- Иргэний нийгмийн байгууллагууд, тэр дундаа төрийн бус байгууллага (ТББ), өмгөөллийн бүлгүүд, анхан шатны байгууллагуудтай хамтын ажиллагаагаа өрнүүлж, иргэдийн дуу хоолойг нэмэгдүүлэх, олон талын үзэл бодлыг төлөөлөх боломжийг хангах.
- Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн талаар олон нийтийн форум, семинар, фокус бүлгийн хэлэлцүүлэг зохион байгуулахын тулд иргэний нийгмийн байгууллагуудтай хамтран ажиллаж, тэдний сүлжээ, туршлагыг ашиглан цөөнх эсвэл тусгай хэрэгцээт иргэдийн төлөөлөлд хүрч ажиллах.

|| Мэргэжилтнүүдийн дугуй ширээний уулзалт, зөвлөгөө:

- Үндсэн хуулийн шинэчлэлийн талаар гүнзгий дүн шинжилгээ хийж, зааварчилгаа өгөх үүднээс хуульч судлаачид, үндсэн хуулийн мэргэжилтнүүд, эрдэмтэн судлаачдыг оролцуулан шинжээчдийн дугуй ширээний уулзалт, зөвлөгөөнийг зохион байгуулах.
- Албан ёсны материал, судалгааны материал, товч танилцуулга зэргээр шинжээчдээс санал авах, тэдний ойлголт, зөвлөмжийг Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн явцад харгалзан үзэх.

|| Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:

- Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн ач холбогдол, тэдний оролцооны ач холбогдол, өөрчлөлт оруулах үйл явцад оролцох боломжуудын талаар иргэдэд сурталчлах ажлыг өрнүүлэх.
- Удахгүй болох хэлэлцүүлэг, зөвлөлдөх арга хэмжээ, оролцох арга замын талаарх мэдээллийг түгээхийн тулд телевиз, радио, сонин, онлайн платформ зэрэг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг ашиглана.

|| Санал хүсэлтийн механизм ба судалгаа:

- Иргэдийн нийтийн хурал, зөвлөгөөнд биечлэн оролцох боломжгүй иргэдээс санал авахын тулд онлайн санал асуулга, санал хүсэлтийн хайрцаг, тусгай утас зэрэг санал хүсэлтийн механизмыг хэрэгжүүлнэ.
- Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн явцад анхаарах нийтлэг сэдэв, тулгамдсан асуудал, тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлохын тулд иргэд, иргэний нийгмийн байгууллага, мэргэжилтнүүдээс ирсэн санал хүсэлтийг тогтмол хянаж, дүн шинжилгээ хийх.

|| Ил тод байдал ба хариуцлага:

- Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн явцад ил тод, хариуцлагатай байдлыг хангах, хэлэлцүүлэг, шийдвэрийн талаар тогтмол мэдээлэл өгөх, явцын тайлан зэргийг гаргаж баримтжуулах.
- Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийг боловсруулахад иргэдийн саналыг хэрхэн тусгаж байгааг харуулахын тулд олон нийтийн хэлэлцүүлэг, харилцан яриа, хэлэлцүүлгийн тойм, тайланг нийтлэх.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн асуудлаар иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагууд, мэргэжилтнүүдийг идэвхтэй оролцуулж, ард түмнийхээ хүсэл эрмэлзэл, үнэт зүйлийг тусгасан оролцоотой, хүртээмжтэй үйл явцыг төлөвшүүлж, Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн талаар утга учиртай хэлэлцүүлэг өрнүүлэх боломжтой юм.

Гурав. ХҮНИЙ ЭРХ, АРДЧИЛЛЫН ЗАРЧИМ, ЭРХ МЭДЛИЙН ХУВААРИЛАЛТ, ХУУЛЬ ДЭЭДЛЭХ, ИРГЭДИЙН ЭРХ ЧӨЛӨӨГ ХАМГААЛАХ ҮНДСЭН ХУУЛИЙН БАТАЛГААГ БЭХЖҮҮЛНЭ.

Монгол Улсын хувьд нэн чухал мөчид бид ардчилал, хүний эрх, хууль дээдлэх үндсэн зарчмуудад тууштай байгаагаа дахин нотолж байна. Эдгээр үнэт зүйлсийг хамгаалахад Үндсэн хуулийн бат бэх тогтолцоо чухал болохыг ухамсарлаж, хүний эрх, ардчиллын зарчим, эрх мэдлийн хуваарилалт, хууль дээдлэх ёс, иргэдийн эрх чөлөөг хамгаалах үндсэн хуулийн баталгааг бэхжүүлэх шаардлагатай байна. Энэхүү хүчин чармайлтаар бид ардчиллынхаа үндэс суурийг бэхжүүлж, иргэдээ чадавхжуулж, шударга ёс, тэгш байдал, хүн бүрийн нэр төрийг хангахыг зорьж байна.

|| Хүний эрхийг хамгаалах:

Манай Үндсэн хуулийн шинэчилсэн найруулгын гол зүйл бол хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөний баталгааг бэхжүүлэх явдал юм. Бид Монгол Улсын иргэн бүр иргэний, улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхээ бүрэн эдлэхийн тулд эрх тэгш, нэр төр, ялгаварлан гадуурхахгүй байх зарчмыг Үндсэн хуульдаа тодруулан тусгахыг амлаж байна. Эмзэг бүлэг, цөөнх, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үндсэн хуулиар хамгаалагдсан хамгаалалтыг бэхжүүлснээр бид хувь хүн бүрийн төрөлхийн нэр төр, үнэ цэнийг дээдэлсэн нийгмийг бий болгох боломжийг баталгаажуулна.

|| Ардчилсан зарчмыг дэмжих нь:

Монгол улсын ардчилал нь ард түмний бүрэн эрхт байдал, улс төрийн олон ургальч үзэл, төлөөллийн засаглалын зарчимд суурилдаг. Бид Үндсэн хуулиа шинэчлэн найруулахдаа иргэдийн оролцоо, хариуцлага, засаглалын ил тод байдлын механизмыг сайжруулах замаар ардчиллын эдгээр үндсийг бэхжүүлэхийг зорьж байна. Бид чөлөөт, шударга сонгууль, хараат бус шүүх, эрх мэдлийн хуваарилалт, хяналт, тэнцвэрт байдлыг хангасан үндсэн хуулийн заалтуудыг бататгаж, засгийн газар, ард түмний төлөө байх амлалтаа дахин нотлох болно.

|| Эрх мэдлийн хуваарилалтыг тэнцвэржүүлэх:

Эрх мэдлийн хуваарилалт нь манай ардчилсан тогтолцооны бүрэн бүтэн байдал, тэнцвэртэй байдлыг хангахад нэн чухал юм. Гүйцэтгэх, хууль тогтоох, шүүх эрх мэдлийг тодорхойлсон Үндсэн хуулийн заалтуудыг боловсронгуй болгож, салбар бүр үндсэн хуулиар олгогдсон бүрэн эрхийнхээ хүрээнд үйл ажиллагаа явуулж, зохих хяналт, тэнцвэрт байдалд нийцүүлэн ажиллахыг зорих болно. Хариуцлага, төрийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааг дэмжсэнээр бид ардчиллынхаа үндэс суурийг бэхжүүлж, эрх мэдлээ урвуулан ашиглахаас хамгаална.

|| Хууль дээдлэх ёс:

Эрх хамгаалах, маргааныг шийдвэрлэх, хуулиар хүлээсэн үүргийн хэрэгжилтийг хангах тогтолцоог бүрдүүлэн, шударга ёсыг сахиулах нийгмийн тулгын чулуу нь хууль дээдлэх ёс юм. Үндсэн хуулиа шинэчлэн найруулахдаа бид засаглалын бүхий л салбарт хууль дээдлэх зарчмыг баримтална гэдгээ дахин амалж байна. Иргэдийн эрх, эрх чөлөөг дур зоргоороо зөрчих болон хууль бус үйлдлээс хамгаалж, зохих журмын дагуу шүүх ажиллагаа, шүүхийн хараат бус байдал, шударга ёсны хүртээмж, хуулийн тодорхой байдлын үндсэн хуулийн баталгааг бэхжүүлнэ.

|| Иргэдийн эрх чөлөөг хамгаалах:

Үзэл бодлоо илэрхийлэх, цуглаан хийх, эвлэлдэн нэгдэх, шашин шүтэх эрх чөлөө нь манай ардчиллын эрч хүчтэй байх үндэс юм. Үндсэн хуулиа шинэчлэн найруулахдаа бид эдгээр эрх чөлөөний хамгаалалтыг сайжруулж, иргэдийг хэлмэгдүүлэлт, цензурээс айхгүйгээр үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, олон нийтийн амьдралд оролцох, тайван жагсаал хийх боломжийг хангана. Мөн бид хууль бусаар баривчлах, эрүүдэн шүүх болон хүний эрхийг зөрчих бусад хэлбэрийн эсрэг хамгаалалтыг бэхжүүлж, хувь хүн бүрийн нэр төр, эрх чөлөөний төлөө тууштай ажиллах болно.

Үндсэн хуулиар олгогдсон хүний эрх, ардчилсан зарчим, эрх мэдлийн хуваарилалт, хууль дээдлэх, иргэдийн эрх чөлөөг хамгаалах баталгааг бэхжүүлэхийн тулд хэд хэдэн бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх болно. Тухайлбал:

|| Үндсэн хуулийн иж бүрэн хяналт:

- Хүний эрх, ардчиллын зарчим, хууль дээдлэх ёсыг хангах баталгааг бэхжүүлэх чиглэлүүдийг тодорхойлохын тулд Үндсэн хуулийн иж бүрэн хяналтыг санаачлах.

- Шинэчлэлийн үйл явцад хяналт тавих эрх зүйн мэргэжилтнүүд, эрдэмтэн судлаачид, иргэний нийгмийн төлөөлөл, нийгмийн янз бүрийн давхаргаас бүрдсэн Үндсэн хуулийн хяналтын комиссыг байгуулна.

|| Хүний эрхийн хамгаалалтыг сайжруулсан:

- Иргэний, улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрх зэрэг хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг ил тод баталгаажуулах үндсэн хуулийн заалтуудыг бэхжүүлнэ.
- Олон улсын эрх зүйн хүрээнд Монгол Улс хүлээсэн үүргээ биелүүлэхийн тулд олон улсын хүний эрхийн стандарт, зарчмуудыг Үндсэн хуульд тусгана.

|| Ардчиллын зарчим, үйл явц:

- Чөлөөт, шударга сонгууль явуулах, улс төрийн олон ургальч үзэл, төлөөллийн засаглалын тухай заалтуудыг багтаасан ардчилсан засаглалын үндсэн хуулийн механизмыг бэхжүүлэх.
- Сонгуулийн луйвар, авлига, эрх мэдлээ урвуулан ашиглахаас хамгаалах хамгаалалтыг сайжруулж, сонгуулийн үйл явцын ил тод, хариуцлагатай байдал, шударга байдлыг тогтоох.

|| Эрх мэдлийн хуваарилалт:

- Хяналт, тэнцвэрт байдлыг хангах, эрх мэдлийн төвлөрлөөс урьдчилан сэргийлэхийн тулд гүйцэтгэх, хууль тогтоох, шүүх эрх мэдлийн хуваарилалтыг тодорхой болгож, бэхжүүлэх.
- Засгийн газрын салбар бүрийн бие даасан байдал, хариуцлагыг дээшлүүлж, байгууллага хоорондын хамтын ажиллагаа, яриа хэлэлцээний механизмыг бий болгоно.

|| Хууль дээдлэх ёс ба шүүхийн хараат бус байдал:

- Хууль дээдлэх, зохих журмын дагуу үйл ажиллагаа явуулах, шударга ёсны хүртээмжтэй байх үндсэн хуулийн баталгааг бэхжүүлж, хууль тогтоомжийг иргэн бүрд тэгш, шударга үйлчлэхийг баталгаажуулна.
- Шүүхийн хараат бус байдлыг хууль бус нөлөөлөл, хөндлөнгийн оролцооноос хамгаалах, шүүгч, хуулийн мэргэжилтнүүдийг хангалттай нөөц, сургалт, хамгаалалтаар хангах.

|| Иргэдийн эрх чөлөөг хамгаалах:

- Үзэл бодлоо илэрхийлэх, цугларах, эвлэлдэн нэгдэх, шашин шүтэх эрх чөлөөг Үндсэн хуулиар хамгаалж, иргэд эдгээр эрхээ хэлмэгдүүлэлт, цензурээс айхгүйгээр эдлэх боломжийг хангана.
- Хүний эрхийг үндэслэлгүйгээр баривчлах, эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хүний эрхийг зөрчихөөс хамгаалах хамгаалалтыг сайжруулж, иргэдийн эрх чөлөөнд халдсан тохиолдолд хохирлыг барагдуулах, хариуцлага тооцох механизмыг бий болгоно.

|| Олон нийтийн хэлэлцүүлэг, оролцоо:

- Үндсэн хуульд оруулах өөрчлөлтийн талаар иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагууд, мэргэжилтнүүдийг олон нийтийн хэлэлцүүлэг, форумд татан оролцуулж, санал, дүгнэлтийг авах.
- Нийгмийн янз бүрийн бүлгийн өргөн оролцоо, төлөөллийг хангахын тулд дижитал платформ, хотын танхимын хурал, уламжлалт хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг ашиглах.

|| Ил тод байдал ба хариуцлага:

- Үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн явцад ил тод, хариуцлагатай байдлыг хангах, хэлэлцүүлэг, шийдвэрийн талаар тогтмол мэдээлэл өгөх, явцын тайлан, баримтжуулах.
- Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийг эцэслэн батлахаас өмнө нийтийн сонсгол, нээлттэй хэлэлцүүлэг, санал авах боломж зэрэг олон нийтийн хяналтын механизмыг бүрдүүлэх.

Эдгээр бодлого, арга барилыг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс хүний эрх, ардчилсан зарчим, эрх мэдлийн хуваарилалт, хууль дээдлэх, иргэдийн эрх чөлөөг хамгаалах Үндсэн хуулиар баталгаажуулсан баталгааг бэхжүүлж, илүү шударга, хүртээмжтэй, ардчилсан нийгмийн үндэс суурийг тавих болно.

**Дөрөв. МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮДИЙН ЭРХИЙГ
БУУРУУЛЖ ҮҮРГИЙГ НЭМЭГДҮҮЛНЭ.**

Засаглалын хариуцлага, үр ашигтай, үр дүнтэй байдлыг нэмэгдүүлэхийн тулд Монгол Улс Улсын Их Хурлын гишүүдийн үүрэг, хариуцлагыг шинэчлэн тогтоох нь чухал болж байна. Улс үндэстний өмнө тулгамдаж буй хувьсан өөрчлөгдөж буй хэрэгцээ, сорилтуудыг хүлээн зөвшөөрч, Монгол Улс сонгогдсон төлөөлөгчдийнхөө үүргийг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ ард түмний эрх ашгийн төлөө тууштай ажиллахыг эрмэлзэх шаардлагатай байна. Монгол Улс эрх, үүргийн тэнцвэртэй байдлыг хангах замаар ардчилсан засаглалыг бэхжүүлж, нийт иргэдийн нийтлэг сайн сайхны төлөө ажиллахыг зорьж байна.

|| Эрх, хариуцлагыг тэнцвэржүүлэх:

УИХ-ын гишүүд олон нийтийн итгэлийг хүлээсэн хүмүүсийн хувьд хууль тогтоох хөтөлбөрийг боловсруулах, сонгогчдынхоо эрх ашгийг хамгаалах, Засгийн газарт хариуцлага тооцоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэхүү давуу эрх нь улс орны хэрэгцээг хувийн болон намын эрх ашгаас дээгүүрт тавих эрхэм үүрэг юм. Энэ үүднээс бид Монгол Улсын Их Хурлын гишүүдийн эрх, үүргийн тэнцвэрт байдлыг дахин тохируулахыг эрмэлзэж, ардчилсан засаглалын зарчмуудыг баримталсан, нийтийн сайн сайхны төлөө үйлчлэх үүргийг илүү чухалчилж байна.

|| Хууль тогтоох хяналтыг сайжруулсан:

Бид засаглалын ил тод байдал, хариуцлагыг нэмэгдүүлэхийн тулд УИХ-

ын гишүүдэд хууль тогтоох хяналтыг сайжруулах үүрэг хариуцлагыг олгоно. Үүнд төрийн бодлого, төсөв, хөтөлбөрүүдийг үндэсний тэргүүлэх зорилтуудтай уялдуулж, төсвийн хөрөнгийг үр ашигтай зарцуулж байгаа эсэхийг нягтлан шалгах зэрэг багтах бөгөөд гишүүд эдгээр хатуу хяналт тавьснаар ард түмнийхээ эрх ашгийг хамгаалж, Засгийн газрын гаргасан үйлдэл, шийдвэрт хариуцлага тооцож чадна.

|| Төвлөрсөн бодлого боловсруулах:

УИХ-ын гишүүд хууль тогтоох үүргээс гадна бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргах үйл явцад идэвхтэй оролцох үүрэгтэйгээс гадна иргэний нийгэм, шинжээчид, олон нийт зэрэг оролцогч талуудтай бүтээлч яриа хэлэлцээ, хамтын ажиллагаа, зөвлөлдөх замаар тулгамдаж буй сорилтуудыг шийдвэрлэх, тогтвортой хөгжлийг дэмжих оновчтой бодлого боловсруулахад хувь нэмрээ оруулна. Үүнд УИХ-ын гишүүд өөрсдийн туршлага, ойлголтыг ашигласнаар Монгол Улсын ирээдүйг тодорхойлоход идэвхтэй үүрэг гүйцэтгэж чадна.

|| Олон нийтийн оролцоо ба төлөөлөл:

УИХ-ын гишүүд хууль тогтоох үйл явцад сонгогчдынхоо дуу хоолой болж, тэдний хэрэгцээ, тулгамдсан асуудлуудыг нэн тэргүүнд тавих ёстой бөгөөд ард иргэдтэйгээ идэвхтэй хамтран ажиллах, тэдний санал гомдлыг сонсох, санал хүсэлтийг нь авах, өөрсдийн эрх ашгийг хамгаалахыг дэмжинэ. Сонгогчидтой харилцах нээлттэй шугамыг хадгалж, бат бөх харилцааг бий болгосноор УИХ-ын гишүүд хууль тогтоох хүчин чармайлтаа тэдний үйлчилж буй хүмүүсийн бодит байдал, хүсэл эрмэлзэлд нийцүүлэн баталгаажуулж чадна.

Иймд бид УИХ-ын гишүүдийнхээ үүрэг, хариуцлагыг шинэчлэн тодорхойлохдоо ардчилсан засаглалыг бэхжүүлж, нийтийн сайн сайхны төлөө тууштай зүтгэх бөгөөд УИХ -ын гишүүдэд өндөр үүрэг, хариуцлага хүлээлгэснээр засаглалын хариуцлага, ил тод байдал, хариуцлагыг дээшлүүлэх, эцсийн дүндээ нийт иргэдийн эрх ашгийг хамгаалах зорилготой юм.

Монгол Улсын Их Хурлын гишүүдийн эрхийг бууруулж, үүргийг нэмэгдүүлэхийн тулд дараах бодлого, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх болно. **Тухайлбал:**

|| Хууль тогтоомжийн шинэчлэл:

- УИХ-ын гишүүдийн үүрэг, хариуцлагыг шинэчлэн тодорхойлж, хувийн болон намын мөрийн хөтөлбөрөөс илүү олон нийтийн ашиг сонирхолд үйлчлэх үүргийг онцолж, хууль тогтоомжийн шинэчлэл хийнэ.
- УИХ-ын гишүүдийн уламжлалт байдлаар эдэлж буй зарим давуу эрх, тухайлбал, яллагдагчаар татагдахгүй байх, тусгай тэтгэмжийг хязгаарлахын тулд одоо байгаа хуулиудад өөрчлөлт оруулах эсвэл шинэ хууль тогтоомж гаргах.

|| Сайжруулсан хяналтын механизмууд:

- Засаглалын хариуцлага, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэхийн тулд УИХ доторх хяналтын механизмыг бэхжүүлнэ.
- Засгийн газрын бодлого, төсөв, хөтөлбөрт хяналт шалгалтын журмыг

чангатгаж, УИХ-ын гишүүдэд үндэсний тэргүүлэх чиглэлүүдтэй нийцэж байгаа эсэх, төрийн нөөцийг үр ашигтай зарцуулж байгааг баталгаажуулахын тулд нарийн хяналт, үнэлгээ хийхийг шаардах.

|| Тойргийн сонгуульд оролцоход тавигдах шаардлага:

- Иргэний танхимын тогтмол хурал, олон нийтийн форум эсвэл тойргийн газруудаар дамжуулан УИХ-ын гишүүд болон тэдний сонгогчдын хоорондын оролцоо, харилцан үйлчлэлийг нэмэгдүүлэх.
- УИХ-ын гишүүдээс сонгогчдоос санал хүсэлт, санаа зовоож буй асуудлыг идэвхтэй авч, хууль тогтоох үйл ажиллагаандаа эдгээр хэтийн төлөвийг тусгаж байхыг шаардах.

|| Ёс зүйн стандарт ба ёс зүйн дүрэм:

- УИХ-ын гишүүдийн хүлээгдэж буй зан байдал, хариуцлага, үүргийг тодорхойлсон ёс зүйн дүрэм, ёс зүйн стандартыг бий болгох буюу бэхжүүлэх.
- Ёс суртахууны хэм хэмжээг зөрчсөн тохиолдолд сахилгын хатуу арга хэмжээ авах, тухайлбал ёс зүйгүй үйлдэл, ёс зүйн зөрчил гаргасан тохиолдолд тодорхой шийтгэл ногдуулах.

|| Гүйцэтгэлийн үнэлгээ ба хариуцлагын механизмууд:

- УИХ-ын гишүүдийн үүрэг, хариуцлагаа хэрхэн биелүүлж, үр дүнтэй ажиллаж байгаа эсэхэд үнэлгээ өгөх үйл ажиллагааны үнэлгээний механизмыг хэрэгжүүлнэ.
- УИХ-ын гишүүдэд үйл ажиллагаа, ололт амжилтаа тогтмол үнэлж, санал хүсэлтээ илэрхийлэх, олон нийтэд тайлагнаж байх замаар гүйцэтгэлд нь хариуцлага тооцох.

|| Сургалт, чадавхыг бэхжүүлэх:

УИХ-ын гишүүдийн хууль тогтоох ур чадвар, бодлогод дүн шинжилгээ хийх чадвар, засаглалын асуудлын талаарх ойлголтыг дээшлүүлэх сургалт, чадавхыг бэхжүүлэх хөтөлбөрүүдээр хангана.

УИХ-ын гишүүдийг өргөтгөсөн үүргээ биелүүлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэхийн тулд ёс зүй, зөрчилдөөн шийдвэрлэх, харилцаа холбоо, тойргийн оролцоо зэрэг сэдвээр тусгай сургалт явуулах.

|| УИХ-ын дэгийг боловсронгуй болгох:

- УИХ-ын хууль тогтоох үйл явцын үр ашиг, үр нөлөөг оновчтой болгохын тулд парламентын үйл ажиллагаа, ажлын урсгалыг оновчтой болгох.
- Хүнд суртлын саад тотгорыг багасгах, шийдвэр гаргах үйл явцыг оновчтой болгох, гол хууль тогтоомжийн батлалтыг түргэтгэхийн зэрэгцээ хэлэлцүүлгийг хангалттай сайтар хийх арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.

|| Олон нийтэд мэдээлэх ба ил тод байдал:

УИХ-ын гишүүдэд хөрөнгө, орлого, санхүүгийн ашиг сонирхлоо олон нийтэд

мэдээлэхийг шаардах замаар ил тод, хариуцлагатай байдлыг нэмэгдүүлнэ.

УИХ-ын гишүүдийн ирц, санал хураалтын явц, парламентын хэлэлцүүлэг, хороодын хуралдаанд оролцсон байдал зэрэг УИХ-ын гишүүдийн үйл ажиллагааны талаар олон нийтэд мэдээлэх ажлыг сайжруулна.

Эдгээр бодлого, арга барилыг хэрэгжүүлснээр УИХ-ын гишүүдийн эрхийг тодорхой хэмжээгээр бууруулж, үүрэг хариуцлагыг нэмэгдүүлж, засаглалын хариуцлага, ил тод, шуурхай байдлыг дэмжих боломжтой юм.

1.6 САНААЧЛАН БАТЛУУЛАХ ХУУЛИУД

|| Нийгэм-эдийн засгийн чиглэлээр санаачлах хуулиуд

1. МӨНГӨ ХҮҮЛЭЛТЭЙ ТЭМЦЭХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТАНИЛЦУУЛГА:

Мөнгө хүүлэх гэмт хэрэг нь мөнгө угаах гэмт хэрэгт хамаарах бөгөөд санхүүгийн тогтолцооны бүрэн бүтэн байдлыг алдагдуулж, гэмт хэргийн шинжтэй үйл ажиллагааг хөнгөвчлөх, үндэсний аюулгүй байдал, тогтвортой байдалд ихээхэн эрсдэл учруулдаг дэлхий нийтийн ноцтой асуудал юм. Энэхүү аюул заналхийллийн хариуд дэлхийн улс орнуудын засгийн газрууд мөнгө угаахтай тэмцэх (Anti Money Laundering (AML)) хууль тогтоомжийг санхүүгийн сувгаар дамжуулан хууль бусаар мөнгө шилжүүлэхтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх зорилгоор баталдаг.

|| Мөнгө хүүлэхтэй тэмцэх хуулийн зорилго:

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх: Энэхүү хуулийн үндсэн зорилго нь эдгээр хууль бус үйл ажиллагааны санхүүгийн тал руу чиглэж хар тамхины наймаа, терроризмыг санхүүжүүлэх, авлига, хүний наймаа зэрэг гэмт хэргүүдийг таслан зогсооход оршино.

Санхүүгийн системийг хамгаалах: Мөнгө угаах нь санхүүгийн системийн тогтвортой байдал, бүрэн бүтэн байдалд ихээхэн эрсдэл учруулдаг. Хууль бус хөрөнгийг хууль ёсны эдийн засагт нэгтгэх боломжийг олгосноор мөнгө угаах нь санхүүгийн байгууллагуудын тогтвортой байдлыг алдагдуулж, зах зээлийн механизмыг гажуудуулж, иргэдийн итгэлийг алдагдуулдаг. Энэхүү хууль нь сэжигтэй санхүүгийн гүйлгээг илрүүлэх, мэдээлэх, урьдчилан сэргийлэх найдвартай тогтолцоог бий болгох замаар санхүүгийн системийг эдгээр эрсдэлээс хамгаалах зорилготой.

Үндэсний аюулгүй байдлыг сахин хамгаалах: Гэмт хэргийн үйл ажиллагаанаас олсон хууль бус хөрөнгийг терроризмын байгууллагыг санхүүжүүлэх, засгийн газрыг тогтворгүй болгох, үндэсний аюулгүй байдлыг алдагдуулах зэрэгт ашиглаж болно. Мөн хууль нь улс орнуудын аюулгүй байдалд заналхийлж буй террорист бүлэглэлүүд болон бусад байгууллагуудад чиглэсэн хөрөнгийн урсгалыг

тасалдуулахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Олон улсын хамтын ажиллагааг дэмжих: Мөнгө угаах гэмт хэрэг нь хил хязгаар, эрх мэдлийг давж гардаг үндэстэн дамнасан үзэгдэл бөгөөд мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх үр дүнтэй хүчин чармайлт нь улс орнууд, санхүүгийн байгууллагууд, хууль сахиулах байгууллагууд, зохицуулах байгууллагуудын хамтын ажиллагааг шаарддаг. Мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх хууль тогтоомж нь мэдээлэл солилцох, мөрдөн шалгах ажиллагааг зохицуулах, хил дамнуулан дагаж мөрдөх стандарт, хамрах хүрээ, механизмыг бий болгох замаар олон улсын хамтын ажиллагааг хөнгөвчилдөг.

|| Мөнгө угаахтай тэмцэх хуулийн ач холбогдол:

Шударга байдал, итгэцлийг хадгалах: Хуулийн бат бөх тогтолцоо нь санхүүгийн байгууллага, зах зээлийн шударга, найдвартай байдлыг хадгалахад зайлшгүй шаардлагатай. Санхүүгийн гүйлгээг ил тод, хууль ёсны дагуу явуулснаар санхүүгийн байгууллагуудын нэр хүндийг хамгаалж, хөрөнгө оруулагчид, үйлчлүүлэгчид болон оролцогч талуудын итгэлийг бэхжүүлнэ.

Эрсдэл ба эмзэг байдлыг бууруулах: Мөнгө угаах нь эдийн засаг, нийгэм, хувь хүмүүст олон талт эрсдэл учруулдаг бөгөөд санхүүгийн систем дэх эмзэг байдлыг тодорхойлох, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэх, зохих шалгалтын журмыг сайжруулах замаар эдгээр эрсдэлийг бууруулахад тусалдаг. Системийн сул талуудыг арилгах замаар санхүүгийн гэмт хэрэг гарах магадлалыг бууруулж, нийгэмд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулдаг.

Эдийн засгийн тогтвортой байдлыг дэмжих: Санхүүгийн гэмт хэрэг, тэр дундаа мөнгө угаах гэмт хэрэг нь эдийн засгийг тогтворгүйжүүлэх нөлөө үзүүлж, зах зээлийн гажуудал, хөрөнгийн урсгал, эдийн засгийн тогтворгүй байдалд хүргэдэг ба санхүүгийн зах зээлийн шударга байдлыг хамгаалах, шударга өрсөлдөөнийг дэмжих, хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг нэмэгдүүлэх замаар эдийн засгийн тогтвортой байдалд нөлөөлдөг. Хууль бус санхүүгийн үйл ажиллагааг таслан зогсоох замаар эдийн засгийн тогтвортой өсөлт, хөгжлийг дэмжинэ.

Олон улсын аюулгүй байдлыг хамгаална: Харилцан уялдаатай ертөнцөд хууль бус хөрөнгийн тархалт нь дэлхийн аюулгүй байдал, тогтвортой байдалд ихээхэн аюул занал учруулж байгаа ба үндэстэн дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх, хууль бус сүлжээг таслан зогсоох, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Олон улсын хамтын ажиллагаа, зохицуулалтыг бэхжүүлснээр мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх арга хэмжээ нь хүн бүрд илүү аюулгүй ертөнцийг бий болгоход хувь нэмэр оруулна.

Дүгнэж хэлэхэд, мөнгө угаахтай тэмцэх хатуу хууль тогтоомжийг нэвтрүүлэх, хэрэгжүүлэх нь санхүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх, санхүүгийн системийн нэгдмэл байдлыг хадгалах, үндэсний аюулгүй байдлыг хамгаалах, дэлхийн тогтвортой байдлыг дэмжихэд чухал ач холбогдолтой юм. Мөнгө угаах гэмт хэргийн үндсэн шалтгааныг арилгах, зохицуулалтын хяналтыг сайжруулах замаар энэхүү хууль нь хувь хүн, бизнес эрхлэгчид, улс орнуудад илүү ил тод, уян хатан, найдвартай санхүүгийн орчныг бүрдүүлэхэд хувь нэмэр оруулна.

2. “МОНГОЛ УЛСЫН ИРГЭНИЙ ӨМЧЛӨЛИЙН 0.07 ГА ГАЗРЫГ ЭДИЙН ЗАСГИЙН ЭРГЭЛТЭД ОРУУЛАХ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫГ БҮРДҮҮЛЭХ ТУХАЙ ХУУЛЬ”.

|| Хуулийн зорилго:

Эдийн засгийн үйл ажиллагааг хөнгөвчлөх: Энэ хуулийн үндсэн зорилго нь Монгол Улсын иргэнд 0.07 га газрыг эргэлтэд оруулахтай холбоотой өрхийн аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхэд оршино. Эдгээр газрыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах, бусдад шилжүүлэх талаар тодорхой заавар, журмыг бий болгосноор иргэдийн дунд бизнес эрхлэлт, хөрөнгө оруулалт, бүтээн байгуулалтын идэвх санаачилгыг дэмжих зорилготой.

Газар өмчлөгчдийг чадавхжуулах: Тус хууль нь газар өмчлөгчдийг эдийн засгийн зорилгоор газрынхаа хөрөнгөө хөшүүрэг болгох хууль эрх зүйн хэрэгслээр хангах замаар тэднийг чадавхжуулах зорилготой. Иргэд 0.07 га газартай холбоотой газрын хэлцэл, түрээсийн гэрээ болон бусад эдийн засгийн үйл ажиллагаанд оролцох боломжийг олгосноор хүн амыг эдийн засгийн чадавхжуулах, санхүүгийн хүртээмжтэй болгоход дэмжлэг үзүүлнэ.

Газар ашиглалтыг дэмжих: Ихэнх тохиолдолд 0.07 га гэх мэт жижиг талбайнууд хууль эрх зүйн хязгаарлалт, захиргааны саад бэрхшээл зэрэг янз бүрийн хүчин зүйлийн улмаас хангалттай ашиглаж чадахгүй байна. Энэхүү хууль нь газар өмчлөгчдийг газар тариалан, жижиг бизнес, орон сууцны барилга байгууламж зэрэг үр өгөөжтэй зориулалтаар ашиглахыг дэмжих замаар энэ асуудлыг шийдвэрлэх зорилготой юм. Газрын үр ашигтай ашиглалтыг дэмжсэнээр энэ хууль нь нийт эдийн засгийн өсөлт, хөгжилд хувь нэмэр оруулна.

Хуулийн баталгааг хангах нь: 0.07 га газрыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулахтай холбоотой эрх, үүргийн талаар хууль эрх зүйн орчныг тодорхой болгохыг зорьж байна. Энэхүү хууль нь ил тод хууль эрх зүйн журам, өмчлөх эрх, маргаан шийдвэрлэх механизмыг бий болгосноор газар өмчлөгч, хөрөнгө оруулагчид болон бусад оролцогч талуудын итгэлийг нэмэгдүүлж, улмаар газрын гүйлгээг саадгүй, найдвартай явуулахад дэмжлэг үзүүлнэ.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Иргэдийг чадавхжуулах: Энэхүү хууль нь Монгол Улсын иргэнд газрын өмч хөрөнгөөрөө эдийн засгийн үйл ажиллагаанд оролцох хууль ёсны эрх мэдлийг олгох замаар тэднийг чадавхжуулахад чухал үүрэг гүйцэтгэх болно. Газар өмчлөгчдөд эдийн засгийн ашиг олохын тулд нөөц бололцоогоо ашиглах боломжийг олгосноор хувь хүний хөгжил цэцэглэлт, бие даасан байдал, нийгэм, эдийн засгийн дэвшлийг дэмжинэ.

Эдийн засгийн өсөлт: Хөдөө аж ахуй, жижиг бизнес, орон сууцны барилга зэрэг жижиг хэмжээний эдийн засгийн үйл ажиллагаа нь орон нутгийн болон үндэсний эдийн засгийн өсөлтийг хангахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэхүү хууль нь 0.07 га газрыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулснаар аж ахуй эрхлэх, хөрөнгө оруулалт хийх, ажлын байр бий болгоход түлхэц болж, улмаар Монгол Улсын нийт

эдийн засгийн хөгжилд хувь нэмэр оруулах боломжтой юм.

Газар ашиглалтыг нэмэгдүүлэх: Газрын нөөцийг үр ашигтай ашиглах нь тогтвортой хөгжил, байгаль орчныг хамгаалахад чухал үүрэгтэй. Газар өмчлөгчдийг 0.07 га талбайгаа үр ашигтай ашиглахыг хуульчлах нь хөдөө аж ахуйн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх, хөдөөгийн хөгжлийг дэмжих, хөдөө орон нутагт ядуурлыг бууруулахад тустай. Тогтвортой газар менежментийн туршлагыг сурталчлах замаар энэ хууль нь байгаль орчныг хамгаалах, дасан зохицоход хувь нэмэр оруулна.

Нийгмийн эв нэгдлийг дэмжих: Газар нутаг, түүний эдийн засгийн боломжуудын хүртээмж нь нийгмийн эв нэгдэл, тэгш хөгжлийн үндэс суурь юм. Иргэдийг нийгэм, эдийн засгийн байдлаас үл хамааран тэдний газрыг эдийн засгийн эргэлтэд оролцуулах боломжийг бүрдүүлснээр хүртээмжтэй өсөлтийг дэмжиж, тэгш бус байдлыг бууруулж, нийгмийн тогтвортой байдлыг дэмжинэ. Түүнчлэн газар өмчлөгчдийн өмчлөх эрх, хууль ёсны хамгаалалтыг бэхжүүлснээр энэ хууль нь нийгмийн итгэлцэл, эв нэгдлийг нэмэгдүүлнэ.

Товчхондоо, өргөн мэдүүлэх “Монгол Улсын иргэний өмчлөлийн 0.07 га газрыг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх тухай хууль” нь иргэдийг чадавхжуулах, эдийн засгийн өсөлтийг идэвхжүүлэх, газар ашиглалтыг нэмэгдүүлэх, нийгмийн эв нэгдлийг хангах амин чухал механизм болох юм. Хууль эрх зүйн тодорхой чиглэлийг бий болгож, иргэд газрын хөрөнгөө эдийн засгийн зорилгоор ашиглах боломжийг бүрдүүлснээр Монгол Улсын нийт хөгжил цэцэглэлтэд хувь нэмэр оруулах болно.

3. ИПОТЕКИЙН ТӨЛӨЛТИЙГ ХЯЛБАРШУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛЬ

|| Хуулийн зорилго:

Ипотекийн зээлийн төлбөрийг оновчтой болгох: Ипотекийн зээлийн төлбөрийг хялбаршуулах тухай хуулийн үндсэн зорилго нь орон сууц өмчлөгчдийн ипотекийн зээлийн төлбөрийг хийх үйл явцыг хялбарчлахад оршино. Энэхүү хууль нь ипотекийн зээлийг төлөхтэй холбоотой янз бүрийн шат дамжлага, журмыг боловсронгуй болгож, орон сууцны өмчлөгчид санхүүгийн үүргээ удирдахад хялбар болгож, төлбөрөө алдсан, хожимдуулсан гэх мэт болзошгүй хүндрэлээс зайлсхийх зорилготой юм.

Хэрэглэгчийн эрх ашгийг хамгаалах: Ипотекийн зээлийн төлбөртэй холбоотой стандартчилсан практик, тодруулгыг нэвтрүүлэх замаар хэрэглэгчийн хамгаалалтыг нэмэгдүүлэхийг хуульчилна. Зээлдүүлэгч, үйлчилгээ эрхлэгчдэд зориулсан тодорхой зааварчилгааг бий болгосноор орон сууц өмчлөгчид үндсэн зээл, хүү, татвар, даатгалын задаргаа зэрэг ипотекийн зээлийн төлбөрийн талаарх үнэн зөв мэдээллийг олж авах, ингэснээр төөрөгдөл, ташаа мэдээлэл гарах эрсдэлийг бууруулах зорилготой юм.

Санхүүгийн мэдлэгийг дэмжих: Ипотекийн зээлийн төлбөрийг хялбаршуулах тухай хууль нь орон сууцны зээлийн төлбөрийн ил тод, ойлгомжтой байдлыг нэмэгдүүлэх замаар орон сууц өмчлөгчдийн санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх

зорилготой юм. Энэхүү хууль нь орон сууцны өмчлөгчдөд төлбөрөө хэрхэн тооцож, хэрэгжүүлэх талаар илүү тодорхой ойлголт өгснөөр санхүүгийн үндэслэлтэй шийдвэр гаргах, өрхийн санхүүгээ зөв удирдах боломжийг олгоно.

Ипотекийн зээлийн дахин санхүүжилтийг хөнгөвчлөх: Ипотекийн зээлийн төлбөрийн үйл явцыг хялбарчлах нь сарын төлбөрөө бууруулах, зээлийн хүүгээ бууруулах эсвэл орон сууцандаа өмч хөрөнгөтэй болох хүсэлтэй орон сууц өмчлөгчдийн ипотекийн зээлийн дахин санхүүжилтийг хөнгөвчлөх боломжтой. Шаардлагагүй төвөгтэй байдал, дахин санхүүжилтийн саад бэрхшээлийг арилгаснаар энэ хууль нь орон сууцны өмчлөгчдийг санхүүгийн байдлаа сайжруулах, орон сууц өмчлөх зорилгодоо хүрэх боломжийг судлахыг дэмжнэ.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Захиргааны ачааллыг бууруулах: Ипотекийн зээлийн төлбөрийг хялбаршуулах тухай хууль нь төлбөрийн үйл явц, баримт бичгийг стандартчилснаар орон сууц өмчлөгчид болон моргейжийн зээлдүүлэгч/үйлчилгээ үзүүлэгчдийн захиргааны дарамтыг багасгана. Уг хууль нь журмуудыг оновчтой болгож, шаардлагагүй бичиг баримтыг арилгаснаар үр ашгийг дээшлүүлж, ипотекийн зээлийн үйлчилгээтэй холбоотой зардлыг бууруулж, эцсийн дүндээ орон сууцны өмчлөгчид болон моргейжийн салбарт бүхэлд нь ашигтай.

Төлбөрийн алдаа, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх: Ипотекийн төлбөрийн нарийн төвөгтэй систем нь төлбөрийн алдаа, хугацаа хэтрэх магадлалыг нэмэгдүүлж, орон сууцны эзэд санхүүгийн хүндрэл, зээлдүүлэгчдийг болзошгүй эрсдэлд хүргэдэг. Энэхүү хууль нь төлбөрийн үйл явцыг хөнгөвчлөх, орон сууцны өмчлөгчдийг илүү тодорхой мэдээлэл, зааварчилгаагаар хангах замаар эдгээр эрсдэлийг бууруулахад туслах бөгөөд ингэснээрээ төлбөрөө алдсан эсвэл хожимдуулсан төлбөр, холбогдох торгуулийн тохиолдлыг бууруулна.

Орон сууцны тогтвортой байдлыг сайжруулах: Тогтвортой орон сууцтай байх нь хувь хүн болон олон нийтийн сайн сайхан байдалд чухал ач холбогдолтой. Ипотекийн зээлийн төлбөрийг хялбаршуулж, төлбөртэй холбоотой хүндрэлийн эрсдэлийг бууруулснаар энэ хууль нь орон сууц өмчлөгчдийн дунд орон сууцны тогтвортой байдлыг дэмжиж, барьцаа хөрөнгө барьцаалах, нүүлгэн шилжүүлэх, түүнтэй холбоотой нийгэм, эдийн засгийн хүндрэлээс урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг. Тогтвортой орон сууц нь олон нийтийн тогтвортой байдал, эдийн засгийн эрч хүч, амьдралын чанарыг сайжруулахад хувь нэмэр оруулна.

Орон сууцны зах зээлд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэх нь: Ипотекийн төлбөрийн ил тод, хэрэглэгчдэд ээлтэй систем нь орон сууцны зах зээлд итгэх итгэлийг орон сууц өмчлөгчид, зээлдүүлэгчид, хөрөнгө оруулагчдад бий болгодог. Энэхүү хууль нь ипотекийн зээлийн үйлчилгээний практикт илүү ойлгомжтой, тууштай, хариуцлагатай байдлыг бий болгосноор ипотекийн зээлийн салбарын шударга байдлыг сайжруулж, орон сууц өмчлөхөд тасралтгүй оролцоо, хөрөнгө оруулалтыг дэмжинэ.

Товчхондоо, “Орон сууцны зээлийн төлбөрийг хялбаршуулах тухай хууль” нь ипотекийн зээлийн төлбөрийн үйл явцыг оновчтой болгох, хэрэглэгчийн эрх

ашгийг хамгаалах, санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх, орон сууц өмчлөгчдийн тогтвортой байдал, итгэлцлийг дэмжих зорилготой юм. Ипотекийн зээлийн төлбөрийг хялбарчилж, захиргааны дарамтыг бууруулснаар энэ хууль орон сууц өмчлөгчид, зээлдүүлэгчид болон орон сууцны зах зээлд үр өгөөжөө өгч, эцсийн дүндээ орон сууцны санхүүжилтийн илүү хүртээмжтэй, ил тод, уян хатан тогтолцоог бий болгоход хувь нэмэр оруулна.

4. “18-26, 27-34 НАСНЫ ЗАЛУУЧУУДЫГ ДЭМЖИХ БОДЛОГО БАТЛАХ ТУХАЙ ХУУЛЬ”

|| Хуулийн зорилго:

Залуучуудыг чадавхжуулах: Энэхүү хуулийн үндсэн зорилго нь 18-26, 27-34 насны залуучуудыг дэмжих, чадавхжуулах цогц бодлогын тогтолцоог батлахад оршино. Энэ хууль нь насанд хүрсэн залуучуудын өвөрмөц хэрэгцээ, сорилт, хүсэл тэмүүллийг шийдвэрлэхэд чиглэгдсэн бөгөөд тэднийг хувь хүн, мэргэжлийн болон нийгмийн хувьд хөгжихөд нь шаардлагатай нөөц, боломж, дэмжлэгийн тогтолцоогоор хангахад чиглэгддэг.

Залуучуудын хөгжлийг дэмжих: Хууль нь боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлт, бизнес эрхлэлт, эрүүл мэнд, орон сууц, нийгмийн оролцоо зэрэг гол салбаруудыг шийдвэрлэх замаар залуучуудын цогц хөгжлийг дэмжих зорилготой. Энэхүү хууль нь залуучуудын хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн зорилтот бодлого, хөтөлбөрүүдийг баталснаар тэдний сайн сайхан байдал, тэсвэр тэвчээр, амьдралын янз бүрийн салбарт амжилтанд хүрэх хэтийн төлөвийг нэмэгдүүлэх зорилготой юм.

Нийгмийн тэгш байдлыг дэмжих: Олон нийгэмд залуучууд нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн амьдралд дэвших, оролцох боломжийг нь саатуулдаг тогтолцооны саад бэрхшээл, тэгш бус байдалтай тулгардаг. Энэхүү хууль нь гарал үүсэл, нөхцөл байдлаас үл хамааран бүх залуучууд өөрсдийн чадавхыг хэрэгжүүлэх, нийгэмд хувь нэмрээ оруулахад шаардлагатай чухал үйлчилгээ, боломж, дэмжлэгийн сүлжээг тэгш хүртэх замаар нийгмийн тэгш байдлыг дэмжих зорилготой юм.

Тогтвортой ирээдүйг бүтээх нь: Залуучууд улс үндэстний ирээдүйг төлөөлж, нийгмийн дэвшил, инновац, эдийн засгийн өсөлтөд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Тогтвортой ирээдүйг бий болгох стратегийн зайлшгүй шаардлага болох залуучуудад хөрөнгө оруулах нь чухал гэдгийг уг хуульд тусгана. Залуучуудыг амжилтад хүрэх ур чадвар, нөөц, боломжоор хангаснаар энэ хууль нь шинээр гарч ирж буй сорилт, боломжуудыг шийдвэрлэх чадвартай, эрч хүчтэй, уян хатан нийгмийг бүрдүүлэхэд хувь нэмэр оруулна.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Хүний капиталд хөрөнгө оруулах: Залуучууд бол үнэ цэнтэй хөрөнгө бөгөөд ирээдүйн хүний капиталыг төлөөлдөг. Хууль нь залуучуудын хөгжилд хөрөнгө оруулалт хийснээр залуучуудын чадавхыг нээж, тэднийг эдийн засаг, нийгэм, соёл урлагт бодитой хувь нэмэр оруулахад шаардлагатай мэдлэг, ур чадвараар хангадаг. Залуучуудад хөрөнгө оруулах нь бүтээмж, инновац, нийгмийн эв нэгдлийн хувьд

урт хугацааны ногдол ашиг авчирна.

Залуучуудын ажилгүйдлийн асуудлыг шийдвэрлэх нь: Залуучуудын дундах ажилгүйдэл, хангалтгүй хөдөлмөр эрхлэлт нь нийгэмд тулгарч буй томоохон сорилт юм. Энэхүү хууль нь ур чадвар олгох сургалт, ажилд зуучлах хөтөлбөр, бизнес эрхлэлтийг дэмжих, хөдөлмөрийн зах зээлийн шинэчлэл зэрэг арга хэмжээгээр залуучуудын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих замаар эдгээр бэрхшээлийг шийдвэрлэх зорилготой юм. Залуучуудын ажилгүйдлийг бууруулснаар энэ хууль нь эдийн засгийн тогтвортой байдал, нийгмийн оролцоо, үе дамжсан эрх тэгш байдлыг дэмжинэ.

Өсвөр үеийнхний сайн сайхан байдлыг дэмжих: Өсвөр наснаас насанд хүрэх шилжилт нь олон залуучуудын хувьд ихээхэн стресс, эргэлзээтэй үе байж болно. Энэхүү хууль нь боломжийн үнэтэй эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ, сэтгэцийн эрүүл мэндийн үйлчилгээ, орон сууцны тусламж, нийгмийн дэмжлэгийн сүлжээнд хамрагдах замаар залуучуудын сайн сайхан байдлыг дэмжихийн чухлыг хүлээн зөвшөөрдөг. Хууль нь залуучуудын сайн сайхан байдлыг нэн тэргүүнд тавьснаар залуучуудын тэсвэр тэвчээр, сэтгэцийн эрүүл мэнд, нийгмийн харилцаа холбоог дэмжинэ.

Иргэний оролцоог дэмжих: Залуучуудыг иргэний болон улс төрийн амьдралд татан оролцуулах нь ардчилсан засаглал, нийгмийн нэгдэл, оролцоотой шийдвэр гаргах үйл явцыг төлөвшүүлэхэд нэн чухал юм. Энэ хууль нь залуучуудыг олон нийтийн ажилд оролцох, сайн дурын үйлс, улс төрийн идэвх, манлайллыг хөгжүүлэх санаачилгыг дэмжинэ. Хууль нь залуучуудыг нийгмийнхээ хөгжилд идэвхтэй хувь нэмэр оруулах боломжийг олгосноор ардчилал, иргэншлийн үндсийг бэхжүүлнэ.

Товчхондоо, “18-26, 27-34 насны залуучуудыг дэмжих бодлого батлах тухай хууль” нь залуучуудыг чадавхжуулах, цогц хөгжлийг дэмжих, нийгмийн тэгш байдлыг хангах, тогтвортой ирээдүйг төлөвшүүлэх зорилготой юм. Хууль нь залуучуудад хөрөнгө оруулалт хийж, тэдний өвөрмөц хэрэгцээ, сорилтуудыг шийдвэрлэх, нийгэмд идэвхтэй оролцохыг дэмжсэнээр хойч үедээ хүртгээмжтэй, тэсвэр хатуужилтай, чинээлэг нийгмийг бий болгоход хувь нэмэр оруулна.

5. СТРАТЕГИЙН САЛБАРТ АШГИЙН ТӨЛӨӨ БИЗНЕС ЭРХЛЭХИЙГ ХОРИГЛОХ ХУУЛЬ.

|| Хуулийн зорилго:

Стратегийн нөөцийн удирдлага: Энэ хуулийн үндсэн зорилго нь эдийн засгийн стратегийн салбарын нөөцийн үр ашигтай удирдлага, ашиглалтыг хангахад оршино. Эдгээр салбарт ашиг олох зорилгоор бизнесийн үйл ажиллагаа явуулахыг хориглосноор үндэсний хөгжил, аюулгүй байдал, сайн сайхан байдалд хувь нэмэр оруулах стратегийн ач холбогдол бүхий үйлдвэрлэл, нэн шаардлагатай үйлчилгээнд нөөцийг нэн тэргүүнд хуваарилахыг уг хуульд тусгах болно.

Үндэсний эрх ашгийг дэмжих: Энэ хууль нь эдийн засгийн үйл ажиллагааг стратегийн тэргүүлэх чиглэл, зорилттой уялдуулах замаар үндэсний ашиг сонирхлыг хамгаалах, дэмжих зорилготой. Стратегийн салбар дахь ашгийн

төлөөх бизнесийг хязгаарласнаар энэ хууль нь нийгмийн өргөн ашиг сонирхлын үүднээс хувийн ашиг сонирхлоор нөөц баялгийг урвуулан ашиглахаас сэргийлж байгаа юм. Энэ нь нөөцийг бүхэлд нь улс орны нийгэм-эдийн засгийн үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх үүднээс ашиглах боломжийг олгоно.

Тогтвортой хөгжлийг дэмжих: Энэ хууль нь байгалийн нөөцийг стратегийн салбаруудад чиглүүлснээр тогтвортой хөгжил, эдийн засгийн уян хатан байдлыг дэмжихэд хувь нэмэр оруулдаг. Эрүүл мэнд, боловсрол, дэд бүтэц, сэргээгдэх эрчим хүч зэрэг стратегийн салбарууд нь урт хугацааны хөгжил цэцэглэлт, сайн сайхан байдалд чухал үүрэгтэй. Эдгээр салбар дахь хөрөнгө оруулалт, инновацыг тэргүүлэх ач холбогдол өгснөөр энэхүү хууль нь илүү хүртээмжтэй, тэгш, тогтвортой эдийн засгийн үндэс суурийг тавих юм.

Нийгмийн тэгш байдлыг хангах: Стратегийн салбарт ашгийн төлөөх бизнесийг хориглох нь нийгмийн тэгш байдал, нөөцийн хуваарилалтын шударга байдлыг хангахад тусалдаг. Энэхүү хуулиар баялаг, эрх мэдлийн тодорхой салбарт төвлөрөхөөс сэргийлж, нийгэм, эдийн засгийн байдлаас үл хамааран хувь хүн, олон нийтийн дунд боломжуудыг илүү тэгш хуваарилдаг, илүү тэнцвэртэй, хүртээмжтэй эдийн засгийн ландшафтыг бий болгоно.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Стратегийн нөөцийн хуваарилалт: Эдийн засгийн үр ашиг, үндэсний хөгжилд нөөцийн үр ашигтай хуваарилалт нэн чухал. Стратегийн салбарт ашгийн төлөө бизнес эрхлэхийг хориглосноор нөөцийг судалгаа, хөгжил, инновац, дэд бүтцийн хөгжил, нийгмийн үйлчилгээ зэрэг нийгэм, эдийн засгийн хамгийн их өгөөжийг бий болгох үйл ажиллагаанд чиглүүлэхийг хуульчлах болно.

Эдийн засгийн гажуудлыг бууруулах: Стратегийн салбар дахь ашгийн төлөөх үйл ажиллагаа нь эдийн засгийн гажуудал, үр ашиггүй байдал, нөөцийг буруу хуваарилахад хүргэдэг. Эдгээр салбарт ашиг олох үйл ажиллагааг хязгаарласнаар эдийн засгийн тогтвортой байдлыг алдагдуулж, зах зээлийн механизмыг гажуудуулж болзошгүй дамын наймаа, түрээсийн төлөөх үйлдлээс урьдчилан сэргийлэхэд тустай. Энэ нь илүү ил тод, өрсөлдөх чадвартай, тогтвортой эдийн засгийн орчныг дэмжинэ.

Төрийн хариуцлагыг дээшлүүлэх: Хууль нь аль салбарыг стратегийн ач холбогдолтой гэж үзэж, аль нь стратегийн ач холбогдолгүйг тодорхойлох тодорхой удирдамж, шалгуурыг бий болгосноор төрийн хариуцлага, ил тод байдлыг дэмжинэ. Хууль нь ашгийн төлөөх үйл ажиллагаа ба ашгийн бус үйл ажиллагааны заагийг тодорхой болгосноор шийдвэр гаргах үйл явцын тодорхой, тууштай байдлыг хангаж, баялгийн хуваарилалтад ашиг хонжоо хайх, авлига, зүй бус нөлөөллийн эрсдэлийг бууруулна.

Үндэсний тусгаар тогтнолыг бэхжүүлэх: Эдийн засгийн стратегийн салбарууд ихэвчлэн гаднын нөлөөнд өртөмтгий байдаг эсвэл гадаадын ашиг сонирхлын мөлжлөгт өртөмтгий байдаг. Эдгээр салбар дахь ашгийн төлөөх бизнесийг хязгаарласнаар тус хууль нь үндэсний бүрэн эрхт байдал, үндсэн нөөц, хөрөнгө, үйлдвэрүүдийн бие даасан байдлыг хамгаалахад тусалдаг. Энэ нь улс орон эдийн засгийн хувь заяандаа хяналтаа хадгалж, чухал бараа, үйлчилгээнд гаднын оролцогчдоос хараат байдлыг бууруулна.

Дүгнэж хэлэхэд, стратегийн салбарт ашгийн төлөө бизнес эрхлэхийг хориглох тухай хуулийн төсөл нь стратегийн нөөцийн менежмент, үндэсний эрх ашиг, тогтвортой хөгжил, нийгмийн тэгш байдал, төрийн хариуцлагыг дэмжих зорилготой юм. Энэ хууль нь нөөцийг тэргүүлэх чиглэл рүү чиглүүлж, тус салбар дахь ашгийн төлөөх үйл ажиллагааг хязгаарласнаар улс үндэстэн, иргэдийн эрх ашигт нийцсэн, илүү уян хатан, хүртээмжтэй, бие даасан эдийн засгийг бий болгоход хувь нэмэр оруулна.

6. “ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭРГҮЙГЭЭР ДАНС ЦАРЦААСАН ХУУЛИЙН ЗААЛТЫГ ХҮЧИНГҮЙ БОЛГОХ ХУУЛЬ”

|| Хуулийн зорилго:

Иргэний эрх чөлөөг хамгаалах: Энэ хуулийн үндсэн зорилго нь эрх бүхий байгууллагад шүүхийн шийдвэргүйгээр данс битүүмжлэхийг зөвшөөрсөн заалтыг хүчингүй болгож, иргэдийн иргэний эрх чөлөөг хамгаалахад оршино. Ийм заалтууд нь хувь хүний зохих журмын дагуу үйл ажиллагаа явуулах эрх, гэм буруугүйд тооцогдох, эд хөрөнгөд нь дур мэдэн хөндлөнгөөс оролцох эрх чөлөөнд халддаг. Эдгээр заалтыг хассанаар хууль эрх зүйн шударга ёсны үндсэн зарчмыг сэргээж, шүүхийн зохих хяналтгүйгээр хувь хүнийг санхүүгийн эх үүсвэрээс нь салгахгүй байх нөхцөлийг бүрдүүлж байгаа юм.

Гэм буруугүйн таамаглал: Шүүхийн шийдвэргүйгээр дансыг царцаах нь шүүхийн тогтолцооны тулгийн чулуу болох гэм буруугүй гэсэн таамаглалыг алдагдуулдаг. Шүүхийн хяналт, зөвшөөрөлгүйгээр хувь хүн өөрийгөө шүүхээр өмгөөлөх боломж олдохоос өмнө өөрсдийн гэм бурууг урьдчилан дүгнэсэн дур зоргоороо үйлдлүүдэд өртөж болно. Энэ хууль нь дансыг битүүмжлэхээс өмнө шүүхээс зөвшөөрөл авах замаар гэм буруугүй байдлын таамаглалыг сэргээхийг зорьж байгаа бөгөөд ингэснээр хувь хүний эрхийг үндэслэлгүйгээр зөрчихөөс хамгаална.

Хуульд нийцүүлэх үйл явц: Хууль дээдлэх үндсэн зарчим бол хуулийн дагуу үйл ажиллагаа явуулах зарчим бөгөөд энэ нь хувь хүмүүст хуулийн дагуу шударга хандахыг шаарддаг. Дансыг нь царцаах шүүхийн шийдвэрийг шаардах, санхүүгийн хөрөнгөд нь ямар нэгэн хязгаарлалт тавихаас өмнө хүмүүст зохих мэдэгдэл, сонсгол, шүүхээр хянуулах боломжоор хангадаг. Хууль нь хууль ёсны үйл ажиллагааг хангаснаараа шүүн таслах ажиллагааны ил тод, хариуцлагатай байдал, хууль дээдлэх ёсыг дэмжинэ.

Эрх мэдлээ урвуулан ашиглахаас урьдчилан сэргийлэх: Шүүхийн шийдвэргүйгээр эрх бүхий албан тушаалтнуудад дансаа царцаахыг зөвшөөрөх нь эрх мэдлээ урвуулан ашиглах, эрх мэдлээ дур зоргоороо ашиглах боломжийг бий болгодог. Зохих хяналт, тэнцвэргүй бол засгийн газрын агентлагууд эсвэл зохицуулах байгууллагууд өөрсдийн үзэмжийг буруугаар ашиглаж, улс төр, хувийн болон ялгаварлан гадуурхах шалтгаанаар хувь хүнийг онилж болно. Энэхүү хууль нь дансыг царцаах үед гүйцэтгэх болон захиргааны арга хэмжээний хамрах хүрээг хязгаарласан эрх зүйн тодорхой стандарт, процедурын баталгааг бий болгох замаар эрх мэдлээ урвуулан ашиглахаас урьдчилан сэргийлэх зорилготой юм.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Өмчийн эрхийг хамгаалах: Хууль нь иргэдийн санхүүгийн хөрөнгийг шүүхийн хяналтгүйгээр дур мэдэн битүүмжлэх, хязгаарлахгүй байх замаар өмчийн эрхийг хамгаалахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Данс битүүмжлэх талаар шүүхийн шийдвэр гаргахыг шаардсанаар хувь хүн өөрийн өмч хөрөнгөө хууль журмын дагуу хяналт тавьж, захиран зарцуулах эрхтэй гэсэн зарчмыг бататгаж байна.

Санхүүгийн тогтвортой байдлыг хадгалах: Дансыг үндэслэлгүйгээр царцаах нь санхүүгийн тогтвортой байдлыг алдагдуулж, хувь хүмүүсийн санхүүгийн үүргээ биелүүлэх, эдийн засгийн хэвийн үйл ажиллагаа явуулах чадварт сөргөөр нөлөөлнө. Энэхүү хууль нь дур мэдэн царцаах боломжтой заалтуудыг хүчингүй болгосноор санхүүгийн тогтвортой байдал, банкны тогтолцоонд итгэх итгэлийг бий болгож, иргэд өөрийн хөрөнгөө үргэлжлүүлэн ашиглах, хууль бус хөндлөнгийн оролцоогүйгээр эдийн засгийн гүйлгээ хийх боломжийг баталгаажуулна.

Хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг нэмэгдүүлэх: Хөрөнгө оруулагчдын итгэл нь санхүүгийн зах зээл болон нийт эдийн засгийн үйл ажиллагаанд чухал үүрэгтэй. Дансыг царцаах шүүхийн шийдвэр гаргахыг шаардах нь хөрөнгө оруулагчдад илүү тодорхой, урьдчилан таамаглах боломжтой болж, хөрөнгө хураах, санхүүгийн гүйлгээнд саад учруулах эрсдэлийг бууруулдаг. Энэхүү хууль нь хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг нэмэгдүүлснээр хөрөнгө оруулалт, бизнес эрхлэх, эдийн засгийн өсөлтөд таатай орчныг бүрдүүлнэ.

Хүний эрхийг хамгаалах: Хүний эрх, нэр төрийг сахин хамгаалахад хувь хүний зохих журмын дагуу хандах, хувийн нууц, өмчлөх эрхийг хамгаалах нь чухал юм. Шүүхийн хяналтгүйгээр данс битүүмжлэхийг зөвшөөрсөн заалтыг хүчингүй болгосноор Засгийн газар иргэдийнхээ хүний эрхийг дээдлэн, хамгаалах үүрэг амлалтаа дахин баталгаажуулна. Энэ нь нийгэмд хариуцлага, ил тод байдал, хууль дээдлэх ёсыг дээдлэх соёлыг төлөвшүүлнэ.

Дүгнэж хэлэхэд, “Шүүхийн шийдвэргүйгээр данс царцаасан хуулийн заалтыг хүчингүй болгох тухай хууль”-ийг өргөн мэдүүлсэн нь иргэдийн эрх чөлөөг хангах, өмчлөх эрхийг хамгаалах, хуулийн дагуу үйл ажиллагаа явуулах, эрх мэдлээ урвуулан ашиглахаас урьдчилан сэргийлэх, санхүүгийн тогтвортой байдлыг хадгалах, хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг нэмэгдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Дансыг дур мэдэн царцаах боломжийг бүрдүүлсэн заалтыг хүчингүй болгосноор хууль дээдлэх ёсыг бэхжүүлж, шударга ёсыг төлөвшүүлж, нийгэмд ардчиллын зарчмыг бэхжүүлнэ.

7. “МОНГОЛ УЛС, БНХАУ-ЫН ТӨВ БАНК ХООРОНД БАЙГУУЛСАН СВОП ХЭЛЦЛЭЭР ҮҮССЭН ӨРИЙГ УЛС ТӨР, ЭДИЙН ЗАСГИЙН АРГААР ХҮЧИНГҮЙ БОЛГОХ ТУХАЙ ХУУЛЬ”

|| Хуулийн зорилго:

Өр чөлөөлөх тухай: Энэ хуулийн үндсэн зорилго нь Монгол Улс, БНХАУ-ын Төв банк хооронд байгуулсан своп хэлцлийн улмаас үүссэн өрийг тэглэх замаар улс

төр, эдийн засгийн хөнгөлөлт үзүүлэхэд оршино. Энэхүү өрийг тэглэснээр Засгийн газрын санхүүгийн ачааллыг хөнгөвчлөх, төсвийн тогтвортой байдлыг дэмжих, нийгмийн халамж, дэд бүтцийн хөгжил, эдийн засгийг сэргээх зэрэг тэргүүлэх чиглэл рүү нөөцийг шилжүүлэх боломжийг олгох зорилготой юм.

Дипломат харилцааг сайжруулах: Своп хэлцлийн улмаас үүссэн өрийг тэглэх нь Монгол, Хятадын дипломат харилцааг бэхжүүлэхэд чухал хувь нэмэр оруулна. Энэхүү хууль нь санхүүгийн өр төлбөрийг харилцан ашигтай байдлаар шийдвэрлэснээр хоёр орны сайн харилцаа, итгэлцэл, хамтын ажиллагааг хөгжүүлж, худалдаа, хөрөнгө оруулалт, хөгжил зэрэг олон салбарт хоёр талын харилцаа, хамтын ажиллагааг өргөжүүлэн хөгжүүлэх үндсийг тавьж болно.

Эдийн засгийн тогтвортой байдлыг дэмжих: Өрийг тэглэх нь засгийн газрын өрийн дарамтыг бууруулж, санхүүгийн байдлыг сайжруулах замаар эдийн засгийн тогтвортой байдал, уян хатан байдлыг дэмжихэд тусалдаг. Своп хэлцэлтэй холбоотой өрийн үүргийг арилгаснаар Монгол Улсын санхүүгээ үр дүнтэй удирдах, төсвийн эрсдэлийг бууруулах, эдийн засгийн тогтвортой өсөлт, хөгжлийг дэмжсэн макро эдийн засгийн оновчтой бодлого явуулах чадавхыг нэмэгдүүлж байгаа юм.

Тусгаар тогтнол, бие даасан байдлыг дэмжих: Гадаадын аж ахуйн нэгжид төлөх өрийг хүчингүй болгосноор Монгол Улсын эдийн засгийн асуудлыг зохицуулах бүрэн эрхт байдал, бие даасан байдлыг бататгана. Санхүүгийн үүргээ бие даан шийдвэрлэснээр Монгол Улс өөрийн эрх ашигт нийцсэн шийдвэр гаргаж, гадны нөлөөлөлгүйгээр иргэдийнхээ сайн сайхан, эрх ашгийг дээшлүүлэх бодлого явуулах бүрэн эрхт улсын статусыг баталгаажуулна.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Өрийн тогтвортой байдал: Своп хэлцлээр үүссэн өрийг тэглэх нь Монгол Улсын өрийн тогтвортой байдлыг сайжруулах, гадаад санхүүжилтээс хамааралтай байдлыг бууруулахад хувь нэмэр оруулна. Энэхүү хууль нь өрийн үүргийг үгүй болгосноор улсын өрийн ДНБ-д эзлэх хувь хэмжээг бууруулж, зээлжих чадварыг сайжруулж, өрийн дарамтад орох эрсдэлийг бууруулж, улмаар төсвийн тогтвортой байдал, эдийн засгийн урт хугацааны хэтийн төлөвийг нэмэгдүүлэхэд тустай.

Нөөцийн дахин хуваарилалт: Өрийг тэглэснээр дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалт, нийгмийн үйлчилгээ, ядуурлыг бууруулах санаачилга зэрэг тэргүүлэх чиглэлүүдэд дахин хуваарилах санхүүгийн эх үүсвэрийг чөлөөлнө. Өмнө нь өрийн үйлчилгээнд зарцуулсан хөрөнгийг үр ашигтай ашиглахад чиглүүлсэнээр энэ хууль нь нөөцийн илүү үр ашигтай хуваарилалтыг дэмжиж, улс орны өмнө тулгамдаж буй нийгэм, эдийн засгийн тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх засгийн газрын чадавхыг сайжруулна.

Эдийн засгийн өсөлтийг өдөөх: Өр тэглэх нь хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг нэмэгдүүлэх, тодорхойгүй байдлыг бууруулах, тэлэх бодлого явуулахад төсвийн орон зайг бий болгох замаар эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих боломжтой. Засгийн газрын өрийн дарамтыг хөнгөвчлөх замаар хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт, бизнес эрхлэх, ажлын байр бий болгох таатай орчныг бүрдүүлж, улмаар эдийн засгийг бүхэлд нь сэргээж, цэцэглэн хөгжихөд хувь нэмэр оруулна.

Нийгмийн халамжийг дээшлүүлэх: Эцсийн дүндээ өрийг тэглэх нь Монголын ард түмний сайн сайхан байдал, амьдралын чанарыг дээшлүүлэх ашиг сонирхолд үйлчилнэ. Санхүүгийн эх үүсвэрийг чөлөөлж, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг дэмжсэнээр төрийн үйлчилгээг сайжруулах, дэд бүтцийг сайжруулах, нийгмийн хамгааллыг нэмэгдүүлэх боломжийг бий болгож, өр төлбөрөөс чөлөөлөгдөх үр ашгийг нийгмийн бүх давхаргад хүртэх боломжийг бүрдүүлнэ.

Товчхондоо, “Монгол Улс, БНХАУ-ын Төв банк хооронд байгуулсан своп хэлцлээр бий болсон өрийг улс төр, эдийн засгийн хүчингүй болгох тухай хууль” нь өрийг бууруулах, дипломат харилцааг идэвхжүүлэх, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах, бэхжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Энэхүү хууль нь өр төлбөрийг тэглэж, санхүүгийн эх үүсвэрийг чөлөөлснөөр Монгол Улсын иргэдэд илүү тогтвортой, уян хатан, баян чинээлэг ирээдүйг бий болгоход хувь нэмэр оруулж байгаа юм.

УЛС ТӨР, ЗАСАГЛАЛЫН ЧИГЛЭЛЭЭР САНААЧЛАХ ХУУЛИУД

1. “МОНГОЛ УЛСАД УЛС ТӨРИЙН НАМУУДЫГ ТАТАН БУУЛГАХ, СЭРГЭЭХ ТУХАЙ ХУУЛЬ”

|| Хуулийн зорилго:

Ардчилсан хариуцлагыг хангах нь: Энэхүү хуулийн үндсэн зорилго нь Монгол Улсын улс төрийн орчинд ардчилсан хариуцлага, ил тод байдлыг хангахад оршино. Улс төрийн намыг татан буулгах, дахин байгуулах журмыг тодорхой тогтоосноор ардчилсан засаглал, сонгуулийн шударга байдал, улс төрийн олон ургалч үзэл баримтлалыг эрхэмлэн дээдлэхийг уг хуульд тусгасан. Энэ нь улс төрийн намуудыг сонгогчдын өмнө хариуцлага хүлээх эрх зүйн орчныг бүрдүүлж, намууд ардчиллын хэм хэмжээ, жишгээр үйл ажиллагаагаа явуулах боломжийг бүрдүүлнэ.

Улс төрийн тогтвортой байдлыг дэмжих нь: Улс төрийн намыг татан буулгах, дахин байгуулах үйл ажиллагааг ил тод, эмх цэгцтэй зохицуулах замаар улс төрийн тогтвортой байдлыг хангахад тус дөхөм үзүүлэх зорилготой. Уг хууль нь тодорхой заавар, журам гаргаж өгснөөр улс төрийн намыг татан буулгах, бүтцийн өөрчлөлт хийх үед үүсэж болзошгүй улс төрийн тогтворгүй байдал, зөрчил, маргаанаас урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг. Энэ нь иргэд, хөрөнгө оруулагчид, олон улсын түншүүдийн дунд Монголын улс төрийн орчны тогтвортой байдал, урьдчилан таамаглах боломжтой гэдэгт итгэх итгэлийг бий болгоно.

Ардчилсан эрхийг хамгаалах: Хууль нь иргэдийн эвлэлдэн нэгдэх, үзэл бодлоо илэрхийлэх, улс төрийн үйл явцад оролцох эрх чөлөөг хангах замаар ардчилсан эрхийг хамгаалдаг. Улс төрийн намыг хуулийн дагуу татан буулгах, сэргээн байгуулах боломжийг хангаснаар намын гишүүд, дэмжигчдийн улс төрийн хүрээнд эвлэлдэн нэгдэх, эрх ашгаа хамгаалах, ардчилсан шийдвэр гаргах эрхийг хуулиар хамгаална. Энэ нь улс төрийн үйл ажиллагаанд дур зоргоороо, үндэслэлгүй

хязгаарлалт хийхээс сэргийлж, иргэд улс төрийн эрхээ хууль бусаар хөндлөнгөөс оролцохгүйгээр эдлэх боломжийг олгоно.

Эрх мэдлээ урвуулан ашиглахаас урьдчилан сэргийлэх: Улс төрийн намыг татан буулгах, дахин байгуулах тодорхой дүрэм журам тогтоох нь эрх мэдлээ урвуулан ашиглах, хувийн болон намын эрх ашгийн үүднээс улс төрийн үйл явцыг урвуулан ашиглахаас сэргийлнэ. Ил тод шалгуур, журмыг тогтоосноор энэ хууль нь улс төрийн ашиг сонирхолд нийцүүлэн улс төрийн намуудыг татан буулгах, бүтцийн өөрчлөлт хийх талаар төрийн эрх бүхий байгууллага, намын дарга нар дур зоргоороо шийдвэр гаргах эрсдэлийг бууруулах болно. Энэ нь улс төрийн байгууллага, үйл ажиллагааг удирдахад хариуцлага, шударга ёс, хууль дээдлэх ёсыг бэхжүүлнэ.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Ардчилсан институтийг хамгаалах: Улс төрийн намуудыг эмх цэгцтэй татан буулгах, дахин байгуулах замаар ардчилсан институци, үйл явцыг хамгаалахад энэхүү хууль чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэхүү хууль нь дур зоргоороо болон ардчилсан бус үйлдлээс хамгаалах эрх зүйн баталгааг хангаснаар улс төрийн институци, сонгуулийн тогтолцоо, ардчиллын хэм хэмжээний бүрэн бүтэн байдлыг бэхжүүлж, улмаар Монгол Улсын ардчиллын үндсийг бэхжүүлэх юм.

Улс төрийн өрсөлдөөнийг дэмжих: Улс төрийн намуудыг татан буулгах, дахин байгуулах тодорхой дүрэм журам нь улс төрийн тавцан дахь эрүүл өрсөлдөөн, олон талт байдлыг дэмжинэ. Хууль нь шинэ намууд бий болж, одоо байгаа намуудын бүтцийн өөрчлөлтийг зөвшөөрснөөр шинийг санаачлах, мэтгэлцэх, өөрчлөгдөж буй нийгмийн хэрэгцээ, хүсэл сонирхолд хариу үйлдэл үзүүлэхийг дэмжинэ. Энэ нь иргэдэд утга учиртай сонголт, улс төрд оролцох боломж бүхий эрч хүчтэй улс төрийн орчныг бүрдүүлнэ.

Засаглалын үр ашгийг дээшлүүлэх: Үр дүнтэй засаглал нь олон талт ашиг сонирхлыг төлөөлдөг, бодлогын хувилбаруудыг тодорхой илэрхийлдэг, төрийн албан хаагчдад хариуцлага тооцдог хүчирхэг улс төрийн намууд байхаас хамаарна. Энэхүү хууль нь улс төрийн намуудыг татан буулгах, дахин байгуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлснээр сайн үйл ажиллагаа явуулж буй улс төрийн намуудыг бий болгоход дэмжлэг үзүүлэх бөгөөд хариуцлагатай улс төрийн байгууллагуудыг төлөвшүүлэхэд тус хууль нь илүү үр дүнтэй, хариуцлагатай засаглалыг бий болгоход хувь нэмэр оруулна.

Хууль дээдлэх ёсыг бэхжүүлэх нь: Улс төрийн намыг татан буулгах, сэргээн байгуулахтай холбоотой хууль эрх зүйн тодорхой журам, шалгуурыг тогтоосноор хууль дээдлэх ёсыг бататгана. Улс төрийн шийдвэрийг хууль эрх зүйн тогтсон хэм хэмжээ, зарчмын дагуу гаргаснаар улс төрийн хүрээнд хууль дээдлэх, ардчиллын үнэт зүйл, Үндсэн хуулийн зарчмыг дээдлэхийг хуульчлах бөгөөд энэ нь хууль эрх зүйн тодорхой байдал, зохих журмын дагуу илүү ил тод, хариуцлагатай, хүртээмжтэй улс төрийн үйл явцыг бий болгоход хувь нэмэр оруулах болно.

Товчхондоо, “Монгол Улсад Улс төрийн намыг татан буулгах, сэргээх тухай хууль” нь хууль дээдлэх ёс, улс төрийн тогтвортой байдлыг хангах, ардчилсан

эрхийг хамгаалах, эрх мэдлээ урвуулан ашиглахаас урьдчилан сэргийлэх, улс төрийн өрсөлдөөнийг өрнүүлэх, засаглалын үр нөлөөг дээшлүүлэх, эрх мэдлийг бэхжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Улс төрийн намыг татан буулгах, дахин байгуулах журам, шалгуурыг тодорхой болгосноор Монгол Улсад ардчиллыг илүү эрч хүчтэй, хүртээмжтэй, уян хатан болгоход хувь нэмэр оруулах болно.

2. “ТАГНУУЛЫН БАЙГУУЛЛАГЫН БҮТЭЦ, САНХҮҮ, ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЧАДАВХ, БИЕ ДААСАН БАЙДЛЫГ САЙЖРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛЬ”

|| Хуулийн зорилго:

Үндэсний аюулгүй байдлыг дээшлүүлэх: Энэ хуулийн үндсэн зорилго нь тагнуулын байгууллагын бүтэц, санхүү, үйл ажиллагааны чадавх, бие даасан байдлыг бэхжүүлэх замаар үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад оршино. Тус хууль нь тагнуулын байгууллагуудыг шаардлагатай нөөц, эрх мэдэл, бие даасан байдлаар хангаснаар терроризм, тагнуул, кибер халдлага болон үндэстэн дамнасан гэмт хэргийн бусад хэлбэрийг илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх, аюулгүй байдлын аюул заналхийлэлд хариу арга хэмжээ авах чадварыг сайжруулах зорилготой юм.

Тусгаар тогтнол, түүнийг хамгаалах: Хууль нь тагнуулын байгууллагуудыг хууль бус нөлөөлөл, хөндлөнгийн оролцооноос хараат бусаар үр дүнтэй ажиллуулах замаар улс орны бүрэн эрхт байдал, тусгаар тогтнолыг хамгаалахыг зорино. Мөн тагнуулын үйл ажиллагааг явуулах тодорхой удирдамж, хамгаалалтыг бий болгосноор тагнуулын байгууллагын үйл ажиллагаанд ил тод, хариуцлагатай байх, хууль дээдлэх ёсыг хөхүүлэн дэмжиж, улмаар үндэсний эрх ашиг, бүрэн эрхт байдлыг хамгаалах болно.

Тагнуулын үйл ажиллагааг үр дүнтэй явуулахад дэмжлэг үзүүлэх: Тагнуулын байгууллагын бүтэц, санхүү, үйл ажиллагааны чадавхыг сайжруулснаар энэ хууль нь тагнуулын үйл ажиллагааны үр ашиг, өгөөжийг нэмэгдүүлэх зорилготой юм. Үүнд тагнуулын байгууллагуудад мэдээлэл цуглуулах, дүн шинжилгээ хийх, шийдвэр гаргагчид болон хууль сахиулах байгууллагуудад цаг тухайд нь үнэн зөв мэдээлэл түгээх боломжийг бүрдүүлэхийн тулд дэвшилтэт технологи, сургалтын хөтөлбөр, шинжилгээний чадавхад хөрөнгө оруулах зэрэг орно.

Олон нийтийн итгэлийг бэхжүүлэх нь: Ил тод байдал, хариуцлага, хяналтын механизмыг дэмжих замаар тагнуулын байгууллагад итгэх олон нийтийн итгэлийг бэхжүүлэхэд чиглэсэн хуульэнэхүү хууль нь тагнуулын байгууллагын үүрэг, хариуцлага, үйл ажиллагааны талаарх олон нийтийн мэдлэгийг дээшлүүлснээр тагнуулын байгууллага, олон нийт хоорондын нээлттэй, харилцан яриа өрнүүлэх соёлыг төлөвшүүлж, улмаар иргэдийн өмнө итгэлцэл, хууль ёсны байдлыг улам бэхжүүлнэ.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Аюулгүй байдлын аюулаас урьдчилан сэргийлэх: Өнөөгийн ээдрээтэй,

харилцан уялдаатай ертөнцөд тагнуулын байгууллагууд аюулгүй байдлын аюул заналхийллийг хямрал болон даамжрахаас нь өмнө илрүүлж, бууруулахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэхүү хууль нь тагнуулын байгууллагын бүтэц, санхүү, үйл ажиллагааны чадавхыг сайжруулснаар улс орны аюулгүй байдлын шинэ сорилтуудыг урьдчилан таамаглах, илрүүлэх, хариу арга хэмжээ авах чадварыг сайжруулж, улмаар иргэдийн аюулгүй байдал, сайн сайхныг хамгаална.

Үндэстэн дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх: Терроризм, зохион байгуулалттай гэмт хэрэг, хар тамхины наймаа, кибер гэмт хэрэг зэрэг үндэстэн дамнасан гэмт хэрэг нь үндэсний аюулгүй байдал, тогтвортой байдалд ихээхэн аюул занал учруулж байна. Энэхүү хууль нь тагнуулын байгууллагыг эдгээр аюул заналхийллийг үр дүнтэй даван туулахад шаардлагатай багаж хэрэгсэл, нөөцөөр хангасан бөгөөд үүнд тандалтын чадавхыг сайжруулах, олон улсын хамтын ажиллагааны механизм, тусгай сургалтын хөтөлбөрүүд багтах болно. Энэ хууль нь тагнуулын чадавхыг бэхжүүлснээр гэмт хэргийн сүлжээг таслан зогсоох, хууль бус ажиллагааг таслан зогсоох, улсын хилийн бүрэн бүтэн байдлыг хамгаалахад тусална.

Эдийн засгийн хөгжил цэцэглэлтийг дэмжих: Тагнуулын байгууллагууд чухал дэд бүтэц, худалдааны зам, оюуны өмчийн эрхийг хамгаалах зэрэг эдийн засгийн ашиг сонирхлыг хамгаалахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэ хууль нь эдийн засгийн тагнуул, кибер аюулгүй байдал, стратегийн эмзэг байдалтай холбоотой тагнуулын чадавхыг сайжруулснаар улс орны эдийн засгийн хөгжил цэцэглэлт, дэлхийн зах зээл дэх өрсөлдөх чадварыг хамгаалахад тусалдаг. Энэ нь хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг нэмэгдүүлж, инновацыг идэвхжүүлж, эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг дэмжинэ.

Ардчиллын үнэт зүйлийг эрхэмлэх нь: Тагнуулын байгууллагууд ардчиллын үнэт зүйлс, хүний эрхийг дээдлэх, хууль дээдлэх зарчимд нийцүүлэн ажиллах нь хуулийн гол асуудал юм. Тагнуулын үйл ажиллагаанд хууль эрх зүй, ёс зүйн тодорхой зааврыг бий болгосноор эрх мэдлээ урвуулан ашиглах, хувийн нууцад халдах болон бусад төрлийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлнэ. Энэ нь ардчиллын зарчмуудыг баримталж, иргэдийн эрх, эрх чөлөөг хамгаалж, улмаар тагнуулын байгууллагын бүрэн бүтэн байдал, хууль ёсны байдлыг хадгална.

Товчхондоо, “Тагнуулын байгууллагын бүтэц, санхүү, үйл ажиллагааны чадавх, бие даасан байдлыг сайжруулах тухай хууль” нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангах, бүрэн эрх, тусгаар тогтнолыг хамгаалах, тагнуулын ажиллагааг үр дүнтэй явуулах, олон нийтийн итгэлийг бэхжүүлэх, аюулгүй байдлыг урьдчилан сэргийлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Хууль нь тагнуулын байгууллагыг шаардлагатай нөөц, эрх мэдэл, хяналтын механизмаар хангаснаар бүх иргэдэд илүү аюулгүй, аюулгүй, тэсвэр хатуужилтай нийгмийг бий болгоход хувь нэмэр оруулна.

3. “ЭРХ ЧӨЛӨӨНИЙ ТУХАЙ ХУУЛЬ”

|| Хуулийн зорилго:

Иргэний эрх чөлөөг хамгаалах: Эрх чөлөөний тухай хуулийн үндсэн зорилго нь иргэдийн иргэний эрх чөлөө, үндсэн хуулиар олгогдсон эрхийг хамгаалахад

оршино. Энэхүү хууль нь засгийн газрын хэт халдлага, хяналт шалгалтын ажиллагаа, хувийн нууцыг зөрчихөөс урьдчилан сэргийлэх тодорхой хууль эрх зүйн хамгаалалтыг бий болгосноор хувь хүний эрх чөлөө, бие даасан байдал, нийгэм дэх нэр төрийг хамгаалах зорилготой юм.

Ил тод, хариуцлагатай байдлыг дэмжих: Энэхүү хууль нь иргэний эрх чөлөөнд нөлөөлж буй төрийн үйл ажиллагаа, бодлогод ил тод, хариуцлагатай байдлыг дэмжих зорилготой. Энэхүү хууль нь засгийн газрын тандалтын үйл ажиллагаа, мэдээлэл цуглуулах арга барил, мөрдөн байцаах эрх мэдлийн ашиглалтыг ил тод болгохыг шаардсанаар эрх мэдлээ урвуулан ашиглаж болзошгүй гэмт хэргийн талаарх олон нийтийн мэдлэг, хяналтыг сайжруулж, засгийн газрын үйл ажиллагааг нягтлан шалгаж, хариуцлага тооцох боломжийг баталгаажуулна.

Хууль бусаар баривчлах, зохих журмын зөрчлөөс хамгаалах: Эрх чөлөөний тухай хууль нь хууль бусаар үндэслэлгүйгээр баривчлах, зохих журмын дагуу үйл ажиллагаа явуулах зөрчлөөс хамгаалах, хууль эрх зүйн хамгаалалт, процессын хамгаалалтыг бэхжүүлэх зорилготой юм. Энэ хууль нь шударга шүүхээр шүүллэх, өмгөөлөх эрхийг хангах, ямар ч ял, шүүхгүйгээр тодорхойгүй хугацаагаар баривчлахаас хамгаалах эрхийг хангаснаар шударга ёс, хууль дээдлэх зарчмыг баримтална.

Хувийн нууцлалын эрхийг хамгаалах: Дижитал тандалт, мэдээлэл цуглуулах нь нэмэгдэж байгаа эрин үед эрх чөлөөний тухай хууль нь хувийн харилцаа холбоо, онлайн үйл ажиллагаа, хувийн хэрэгт засгийн газрын халдлагыг хязгаарлах замаар хувийн нууцын эрхийг хамгаалахыг эрмэлздэг. Баталгаагүй хайлт, тандалт, мэдээлэл хадгалах үйл ажиллагаанд хязгаарлалт тогтоосноор хувь хүний хувийн нууцыг хамгаалах эрхийг хүндэтгэж, төрийн эрх баригчид үндэслэлгүй халдахаас хамгаална.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Ардчиллын үнэт зүйлсийг хамгаалах: Эрх чөлөөний тухай хууль нь үг хэлэх, эвлэлдэн нэгдэх, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөө зэрэг ардчиллын үнэт зүйлсийг хамгаалах, хадгалахад зайлшгүй шаардлагатай. Энэхүү хууль нь иргэний эрх чөлөө, хувь хүний эрхийг хамгаалснаар ардчиллын үндсийг бэхжүүлж, засгийн газрын үйл ажиллагаа эрх чөлөө, тэгш байдал, шударга ёсны зарчмаар хязгаарлагдахыг баталгаажуулна.

Авторитаризмаас хамгаалах: Дарангуйлал нэмэгдэж, ардчиллын хэм хэмжээ алдагдаж байгаа эрин үед Эрх чөлөөний тухай хууль нь засгийн газрын эрх мэдлээ хэтрүүлэн ашиглах, урвуулан ашиглахыг эсэргүүцдэг. Гүйцэтгэх эрх мэдлийн талаар тодорхой хууль эрх зүйн хязгаарлалт тогтоож, засгийн газрын хяналт, тэнцвэрийг сайжруулснаар дарангуйллын хяналтыг бэхжүүлэхээс сэргийлж, ардчилсан институци, эрх чөлөөг устаж үгүй болохоос хамгаалах болно.

Олон нийтийн итгэлийг дэмжих: Эрх чөлөөний тухай хууль нь иргэний эрх чөлөөг хамгаалах, үндсэн хуулиар олгогдсон эрхийг хамгаалах амлалтаа харуулах замаар төрийн байгууллагуудад олон нийтийн итгэлийг бий болгодог. Энэхүү хууль нь төрийн хууль бус үйлдлээс хамгаалах эрх зүйн баталгааг хангаж,

төрийн үйл ажиллагааны ил тод, хариуцлагатай байдлыг хангаснаар иргэд болон тэдний сонгогдсон төлөөлөгчдийн хоорондын итгэлцлийг бэхжүүлж, ардчилсан засаглалын хууль ёсны байдал, итгэлийг нэмэгдүүлэх юм.

Хувь хүний эрх чөлөөг хадгалах нь: Эрх чөлөөний тухай хууль нь хувь хүний эрх чөлөө, бие даасан байдал, нэр төрийг хамгаалахад чиглэгддэг. Энэхүү хууль нь иргэдийн хувийн нууцыг хамгаалах, зохих журмын дагуу үйл ажиллагаа явуулах, засгийн газрын дур зоргоороо халдахаас чөлөөлөх эрхийг хамгаалснаар хувь хүмүүст үндэслэлгүй хяналт шалгалт, дарамт, хэлмэгдүүлэлтээс айхгүй амьдралаар амьдрах боломжийг олгодог. Энэ нь хувь хүн эрхээ эдэлж, төрөөс ямар нэгэн хөндлөнгийн оролцоо, хязгаарлалтгүйгээр хүсэл эрмэлзлээ хэрэгжүүлэх боломжтой нийгмийг бүрдүүлнэ.

Дүгнэж хэлэхэд, “Эрх чөлөөний тухай хууль” нь иргэний эрх чөлөөг хамгаалах, ил тод байдал, хариуцлагатай байдлыг дэмжих, хууль бусаар баривчлах, зохих журмын дагуу үйл ажиллагаа явуулах зөрчлөөс хамгаалах, хувийн нууцыг хамгаалах, дарангуйллын эсрэг хамгаалах, төрд итгэх олон нийтийн итгэл, итгэлийг дэмжих, болон бие даасан байдал хувь хүний эрх чөлөөг хадгалахад нэн чухал юм. Эдгээр зарчмыг хуульчилснаар хууль нь ардчиллын үндсийг бэхжүүлж, засгийн газрын үйл ажиллагааг эрх чөлөө, тэгш байдал, шударга ёсны зарчмаар хязгаарлах байдлыг баталгаажуулна.

4. “ХУВИЙН МӨРДӨГЧДИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬ”

|| Хуулийн зорилго:

Хувийн мөрдөн байцаах үйлчилгээг зохицуулах: Хувийн мөрдөгч хуулийн үндсэн зорилго нь улсын хэмжээнд хувийн мөрдлөгийн үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагааг зохицуулахад оршино. Хувийн мөрдөгч, мөрдөн байцаах байгууллагад тавигдах хууль эрх зүйн орчин, стандарт, шаардлагыг тодорхой болгосноор хувийн мөрдөгч, мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд мэргэжлийн ур чадвар, хариуцлага, ёс зүйтэй байдлыг хангахад чиглэж байна.

Хувь хүний эрх, хувийн нууцыг хамгаалах: Хуулиар хувийн мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулах дүрэм, журмыг тогтоосноор хувь хүний эрх, хувийн нууцыг хамгаалахыг зорьдог. Хуульд хөндлөнгийн хяналт тавих, мэдээлэл цуглуулах, мэдээлэл цуглуулах үйл ажиллагаанд хязгаарлалт тогтоосноор хувь хүний хувийн амьдралд зөвшөөрөлгүй халдахаас сэргийлж, мөрдөн байцаалтын ажиллагааг хууль эрх зүй, ёс зүйн хил хязгаарыг хүндэтгэн явуулахыг баталгаажуулна.

Хууль сахиулах, шударга ёсыг сайжруулах: Хувийн мөрдөгч хууль нь мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд нэмэлт нөөц, мэдлэг олгох замаар хууль сахиулах байгууллагуудын хүчин чармайлтыг нөхөж, дэмжих зорилготой юм. Хувийн мөрдөгчид иргэний болон эрүүгийн хэрэгт нотлох баримт цуглуулах, тандалт хийх, тагнуулын мэдээлэл цуглуулахад тусалж, улмаар хууль сахиулах, шударга ёсыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны үр нөлөө, үр ашгийг дээшлүүлнэ.

Хэрэглэгчийн эрх ашгийг хамгаалахыг дэмжих: Хувийн мөрдөгч, мөрдөн байцаах байгууллагуудад тусгай зөвшөөрлийн шаардлага, ёс зүйн дүрэм, сахилгын

механизмыг бий болгосноор хууль нь хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах, залилан мэхлэх, ёс зүйгүй үйлдлээс хамгаалах арга хэмжээг авна. Хэрэглэгчид тусгай зөвшөөрөлтэй хувийн мөрдөгчдийн мэргэжлийн ур чадвар, үнэнч шударга байдалд итгэлтэй байж, тогтоосон стандарт, дүрэм журмыг дагаж мөрдөнө.

|| **Хуулийн ач холбогдол:**

Мэргэжлийн ур чадвар, хариуцлагатай байдлыг хангах: Хувийн мөрдөгчдийн тухай хууль нь хувийн мөрдөн байцаалтын салбарын мэргэжлийн ур чадвар, хариуцлагыг хангахад зайлшгүй шаардлагатай. Хувийн мөрдөгчдөөс тусгай зөвшөөрөл авч, сургалтад хамрагдаж, ёс зүйн хэм хэмжээг дагаж мөрдөхийг шаардсанаар дадлагажигч мэргэжлийн ур чадварын доод стандартыг хангаж, үйлдсэн үйлдлийнхээ төлөө хариуцлага хүлээх ёстой. Энэ нь хувийн мөрдөн байцаалтын үйлчилгээний шударга байдалд олон нийтийн итгэлийг бий болгоно.

Хувийн нууц, иргэний эрх чөлөөг хамгаалах: Тандалт, мэдээлэл цуглуулах ажил улам бүр нэмэгдэж буй эрин үед Хувийн мөрдөгчдийн тухай хууль нь хувь хүний нууц, иргэний эрх чөлөөг хамгаалахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Мөрдөн байцаах үйл ажиллагаанд хууль эрх зүйн хамгаалалт, хязгаарлалт тогтоосноор эрх мэдлээ урвуулан ашиглахаас урьдчилан сэргийлж, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа нь хүний хувийн нууц, эрх чөлөө, нэр төрийг дээдлэх зарчмыг ханган ажиллана.

Шүүхийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх: Хувийн мөрдөгч нь иргэний болон эрүүгийн хэргийн нотлох баримт цуглуулах, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулахад хувь хүн, аж ахуйн нэгж, хуулийн мэргэжилтнүүдэд үнэтэй туслалцаа үзүүлэх боломжтой. Хувийн мөрдөн байцаалтын үйлчилгээгээр хангах зохицуулалтыг хууль сахиулах байгууллагын нөөц бололцоо, мэдлэг чадваргүй байж болзошгүй хүмүүсийн хувьд шударга ёсны хүртээмжийг нэмэгдүүлэхэд тусална.

Ёс зүйгүй үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх: Хувийн мөрдөгчдийн тухай хууль нь хувь хүний зохистой байдал, лицензийн шаардлага, сахилгын механизмыг бий болгосноор мөрдөн байцаах салбарын ёс зүйгүй эсвэл хууль бус үйлдлээс урьдчилан сэргийлэхэд туслах бөгөөд хувийн мөрдөгчдөд хийсэн үйлдэлд нь хариуцлага тооцож, хууль зөрчсөн тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэж өгснөөр хууль бус үйлдлээс урьдчилан сэргийлж, мэргэжлийн ур чадвар, шударга ёс, ёс зүйн соёлыг төлөвшүүлнэ.

Товчхондоо, “Хувийн мөрдөгчдийн тухай хууль” нь хувийн мөрдөн байцаах салбар, хувийн мөрдлөгийн үйлчилгээг зохицуулах, хувь хүний эрх, хувийн нууцыг хамгаалах, хууль сахиулах, шударга ёсыг дээшлүүлэх, хэрэглэгчийн эрх ашгийг хамгаалах, мэргэжлийн ур чадвар, хариуцлагыг хангах, ёс зүйгүй үйлдлээс хамгаалах, шударга ёсыг сахин хамгаалахад чухал ач холбогдолтой юм. Хууль нь тодорхой хууль эрх зүйн орчин, стандартыг бий болгосноор хувийн мөрдөн байцаалтын үйл ажиллагаа явуулах шударга, ил тод, ёс зүйтэй орчныг бий болгож, хэрэглэгчдэд төдийгүй нийгэмд үр өгөөжөө өгнө.

5. “МОНГОЛ УЛСЫН СТАНДАРТЫГ БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ, ШИНЭЧЛЭХ, МӨРДҮҮЛЭХИЙГ ДЭМЖИХ ТУХАЙ ХУУЛЬ”.

|| Хуулийн зорилго:

Дэд бүтэц, барилга байгууламжийг сайжруулах: Монгол Улсын стандартыг сайжруулах, шинэчлэх, мөрдүүлэхийг дэмжих тухай хуулийн үндсэн зорилго нь орон даяар дэд бүтэц, барилга байгууламжийг сайжруулахад дэмжлэг үзүүлэхэд оршино. Одоо байгаа дэд бүтэц, барилга байгууламж, нийтийн эзэмшлийн талбайг сайжруулах, шинэчлэхэд дэмжлэг, урамшуулал олгох замаар иргэд, олон нийтийн эрх ашгийн төлөө нэн шаардлагатай эд хөрөнгө, тохижилтын чанар, аюулгүй байдал, үйл ажиллагааг сайжруулах зорилготой.

Стандартын хэрэгжилтийг хангах: Хууль нь барилга угсралтын ажил, аюулгүй байдал, байгаль орчныг хамгаалах, чанарын хяналтын үндэсний болон олон улсын стандартыг мөрдүүлэх зорилготой. Энэхүү хууль нь стандартыг дагаж мөрдөх заавар, шаардлага, шалгуур үзүүлэлтүүдийг тодорхой зааж өгснөөр дэд бүтэц, барилга байгууламжийн төлөвлөлт, зураг төсөл, бүтээн байгуулалт, ашиглалтад хариуцлагатай, ил тод байдлыг бий болгож, сайн туршлагыг сурталчлах болно.

Тогтвортой хөгжлийг дэмжих нь: Монгол Улсын стандартыг боловсронгуй болгох, шинэчлэх, мөрдүүлэхийг дэмжих тухай хууль нь тогтвортой хөгжлийг дэмжих, байгаль орчныг хамгаалахад чиглэгдсэн. Энэхүү хууль нь ногоон барилгын дадал, эрчим хүчний хэмнэлттэй технологи, байгальд ээлтэй материал нэвтрүүлэхийг дэмжсэнээр нүүрстөрөгчийн ялгарлыг бууруулах, байгалийн нөөцийг хэмнэх, бүтээн байгуулалтын үйл ажиллагааны байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулахад хувь нэмэр оруулах юм.

Эдийн засгийн өсөлт, өрсөлдөх чадварыг дэмжих: Дэд бүтцийн бүтээн байгуулалт, шинэчлэлийн санаачилгад хөрөнгө оруулах замаар Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлтийг эрчимжүүлэх, эдийн засгийн өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх зорилгоор уг хуулийг боловсруулна. Уг хууль нь дэд бүтэц, барилга байгууламжийн чанар, найдвартай байдлыг сайжруулснаар бизнесийн хөрөнгө оруулалт, инновац, бүтээмжийг нэмэгдүүлэх таатай орчныг бүрдүүлж, улмаар эдийн засгийг тэлэх, ажлын байр бий болгох, баялаг бүтээхэд түлхэц өгнө.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Амьдралын чанарыг сайжруулах нь: Монгол Улсын стандартыг сайжруулах, шинэчлэх, мөрдүүлэхийг дэмжих тухай хууль нь иргэдийн амьдралын чанар, сайн сайхан байдлыг дээшлүүлэхэд нэн чухал. Энэхүү хууль нь зам, гүүр, сургууль, эмнэлэг, нийтийн аж ахуй зэрэг дэд бүтэц, барилга байгууламжийг стандартын дагуу шинэчилснээр зайлшгүй шаардлагатай үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулж, нийгмийн оролцоог дэмжиж, иргэдийн амьдрах чадварыг бүхэлд нь дээшлүүлнэ.

Нийтийн аюулгүй байдлыг хангах: Энэхүү хууль нь барилга угсралт, галын аюулгүй байдал, газар хөдлөлт болон уур амьсгалын тэсвэртэй байдал болон дэд

бүтцийн хөгжлийн бусад асуудлуудын стандартыг мөрдүүлэх замаар олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Аюулгүй байдлын хатуу арга хэмжээ, чанарын хяналтыг хэрэгжүүлснээр осол, гамшиг, онцгой байдлын эрсдэлийг бууруулж, улмаар иргэдийн амь нас, эд хөрөнгийг хамгаална.

Үндсэн хэрэгцээг хангах: Дэд бүтцийн хөгжил нь хүн амын цэвэр ус, ариун цэврийн байгууламж, эрүүл мэнд, боловсрол, тээврийн үйлчилгээ зэрэг үндсэн хэрэгцээг хангахад зайлшгүй шаардлагатай. Уг хууль нь үндсэн хэрэгцээгээ хангах, амьдралын чанарыг сайжруулах найдвартай, хямд төсөр байгууламжийг иргэдэд хүртээмжтэй байлгах үүднээс зайлшгүй шаардлагатай дэд бүтцийн үйлчилгээг сайжруулах, өргөжүүлэх санаачилгыг дэмжинэ.

Байгаль орчны тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэх нь: Монгол Улсын стандартыг боловсронгуй болгох, шинэчлэх, мөрдүүлэхийг дэмжих тухай хууль нь ногоон байгууламжийн туршлага, сэргээгдэх эрчим хүчний технологи, тогтвортой хот байгуулалтын стратегийг нэвтрүүлэх замаар байгаль орчны тогтвортой байдал, дасан зохицох чадварыг дэмжинэ. Байгаль орчинд ээлтэй дэд бүтэц, барилга байгууламжид хөрөнгө оруулалт хийснээр байгаль орчны бохирдлыг бууруулах, байгалийн нөөцийг хэмнэх, уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг бууруулахад тус хууль хувь нэмрээ оруулж байгаа юм.

Эдийн засгийн хөгжлийг хөдөлгөх: Дэд бүтцийн хөгжил нь худалдаа, аж үйлдвэр, худалдааны биет тулгуур болж өгдөг тул эдийн засгийн хөгжил, өсөлтийн гол хөдөлгөгч хүч юм. Энэхүү хууль нь ажлын байр бий болгох, хөрөнгө оруулалт татах, аж ахуйн нэгжүүдийн үр ашиг, бүтээмжийг дээшлүүлэх замаар эдийн засгийн идэвхжилийг нэмэгдүүлдэг. Мөн дэд бүтэц, барилга байгууламжийг сайжруулснаар эдийн засгийн тогтвортой хөгжил, хөгжил цэцэглэлтийн үндэс суурийг бэхжүүлнэ.

Дүгнэж хэлэхэд, “Монгол Улсын стандартыг сайжруулах, шинэчлэх, мөрдүүлэхийг дэмжих тухай хууль” нь дэд бүтэц, барилга байгууламжийг сайжруулах, стандартын хэрэгжилтийг хангах, тогтвортой хөгжлийг дэмжих, эдийн засгийн өсөлт, өрсөлдөх чадварыг дэмжих, амьдралын чанарыг сайжруулах, олон нийтийн аюулгүй байдал, үндсэн хэрэгцээг хангах, байгаль орчны тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих юм. Уг хууль нь дэд бүтцийг шинэчлэх, чанарыг сайжруулах санаачилгад хөрөнгө оруулснаар Монгол Улс, иргэдийн хувьд илүү уян хатан, хүртээмжтэй, чинээлэг ирээдүйн суурийг тавих болно.

ЭРҮҮЛ МЭНД, БОЛОВСРОЛЫН ЧИГЛЭЛЭЭР САНААЧЛАХ ХУУЛИУД

1. БАГШ, ЭМЧ НАРЫН НИЙГМИЙН ХЭРЭГЦЭЭНЭЭС АШИГ ХИЙХГҮЙ БАЙХ ХУУЛЬ

|| Хуулийн зорилго:

Үйлчилгээ, оруулсан хувь нэмрийг хүлээн зөвшөөрөх тухай: Энэ хуулийн үндсэн зорилго нь багш, эмч нарт өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүн худалдан авахад нь хөнгөлөлт үзүүлэх замаар нийгэмд үзүүлж буй үнэлж баршгүй үйлчилгээ, оруулсан хувь нэмрийг үнэлж дүгнэхэд оршино. Эдгээр мэргэжлүүдийн хичээл зүтгэл, ач холбогдлыг үнэлж, ирээдүйг төлөвшүүлэх, нийгмийн сайн сайхан байдлыг хангахад чухал үүрэг гүйцэтгэж буй багш, эмч нарт талархал илэрхийлэхийг уг хууль зорино.

Санхүүгийн сайн сайхан байдлыг дэмжих нь: Өргөн хэрэглээний барааны хөнгөлөлт үзүүлж, амьжиргааны өртгийг бууруулах замаар багш, эмч нарын санхүүгийн тогтвортой байдлыг дэмжих зорилготой. Эдгээр мэргэжлүүд нь ихэвчлэн эрэлт хэрэгцээтэй, бага цалинтай байдаг тул хөнгөлөлт үзүүлэх нь санхүүгийн дарамтыг хөнгөвчлөх, багш, эмч нарын амьдралын чанарыг сайжруулахад тусалж, өөрсдийгөө болон гэр бүлээ илүү сайн хангах боломжийг олгоно.

Ажилд авч үлдэх, ажилд авахыг дэмжих: Хөнгөлөлтийг урамшуулах замаар хууль нь боловсрол, эрүүл мэндийн салбарт багш, эмч нарыг ажиллуулах, ажилд авах боломжийг дэмжих зорилготой юм. Өргөн хэрэглээний барааны хөнгөлөлт эдлэх нь эдгээр мэргэжлийг илүү сонирхол татахуйц, өрсөлдөх чадвартай болгож, хувь хүмүүсийг багш, эмчийн мэргэжлээр ажиллахад түлхэц өгч, эдгээр чухал салбар дахь эргэлтийн хэмжээг бууруулна.

Талархлын соёлыг төлөвшүүлэх нь: Багш, эмч нарын нийгэм дэх чухал ажлыг үнэлж, хүлээн зөвшөөрөх соёлыг төлөвшүүлэх зорилготой хууль юм. Өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүнд хөнгөлөлт үзүүлэх зэрэг бодит үр өгөөжийг олгох замаар багш, эмч нарын оруулсан хувь нэмрийг үнэлж, хүндэтгэж, сэтгэл санаа, ажилдаа сэтгэл ханамж, ажил мэргэжилдээ үнэнч байхыг урамшуулан дэмжих тодорхой мессежийг энэ хууль өгнө.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Амьдралын чанарыг сайжруулах: Өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүнд хөнгөлөлт үзүүлснээр багш, эмч нарын санхүүгийн ачааллыг бууруулж, худалдан авах чадварыг нэмэгдүүлэх замаар тэдний амьдралын чанарыг дээшлүүлнэ. Энэ нь тэдэнд амьдралын өндөр түвшнийг эдлэх, зайлшгүй шаардлагатай бараа, үйлчилгээг авах, орон нутгийнхаа эдийн засаг, нийгмийн үйл ажиллагаанд илүү бүрэн оролцох боломжийг олгоно.

Санхүүгийн тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх нь: Энэ хууль нь бага цалин, оюутны өндөр өр, ачаалал ихтэй тулгардаг багш, эмч нарт тулгардаг санхүүгийн бэрхшээлийг шийдвэрлэхэд туслах болно. Өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүнд хөнгөлөлт үзүүлснээр эдгээр мэргэжлээр ажиллаж буй хүмүүст бодит дэмжлэг, тусалцаа үзүүлж, санхүүгийн дарамтыг бууруулах, тэдний сайн сайхан байдлыг сайжруулахад тустай.

Ёс суртахуун, ажлын сэтгэл ханамжийг нэмэгдүүлэх: Өргөн хэрэглээний барааны хөнгөлөлт эдлэх нь багш, эмч нарын хичээл зүтгэл, оруулсан хувь нэмрийг үнэлж, талархаж буйгаа харуулах замаар тэдний сэтгэл санаа, ажлын сэтгэл ханамжийг нэмэгдүүлэх боломжтой. Үнэлэгдэж байгаагаар мэдрэх нь ажилдаа илүү их сэтгэл ханамж, оролцоо, мэргэжилдээ үнэнч байх, улмаар олон нийтэд үзүүлж буй боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанарт ашиг тусаа өгөх болно.

Нийгмийн тэгш байдлыг дэмжих: Багш, эмч нарт хөнгөлөлт үзүүлэх нь тэдний нийгэмд гүйцэтгэж буй чухал үүргийг хүлээн зөвшөөрч, бусад мэргэжилтэй адил хэрэгцээт бараа, үйлчилгээг авах боломжийг хангах замаар нийгмийн тэгш байдлыг дэмжинэ. Энэ нь өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэж, нөөц, боломжийн хүртээмжийн ялгааг бууруулж, илүү тэгш, хүртээмжтэй нийгмийг бий болгоход тусална.

Төрийн албыг хөхиүлэн дэмжих: Өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүнд хөнгөлөлт үзүүлэх зэрэг урамшуулал олгох замаар иргэдийг төрийн албанд багш, эмчийн мэргэжлээр ажиллахыг дэмжинэ. Энэ нь эдгээр чухал мэргэжлүүдийн хомсдолыг арилгахад тусалж, олон нийтийг өндөр чанартай боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээнд хамруулах, улмаар нийгэмд бүхэлд нь ашиг тусаа өгөхөд тусална.

Дүгнэж хэлэхэд багш, эмч нарт өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүн худалдан авахад хөнгөлөлт үзүүлэх, санхүүгийн бэрхшээлийг шийдвэрлэх, ёс суртахуун, ажлын сэтгэл ханамжийг нэмэгдүүлэх, нийгмийн тэгш байдлыг дэмжих, төрийн үйлчилгээг дэмжих тухай хуулийн төсөл нь тэдний үйлчилгээ, оруулсан хувь нэмрийг үнэлж, санхүүгийн сайн сайхан байдалд нь дэмжлэг үзүүлэх, ажилтнаа хадгалж үлдэх, ажилд зуучлах, талархлын соёлыг төлөвшүүлэх, амьдралын чанарыг дээшлүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Эдгээр мэргэжлүүдийн ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрч, бодит үр өгөөжөө өгснөөр багш, эмч нарыг үнэлж, дэмжиж, олон нийтийн хэрэгцээг хангахад чухал ажлаа үргэлжлүүлэх хүсэл эрмэлзлэлийг хангахад тус хууль тусална.

2. “ЭРЧҮҮДИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬ”

|| Хуулийн зорилго:

Эрэгтэйчүүдийн эрүүл мэнд, сайн сайхны төлөөх асуудал: Эрэгтэйчүүдийн тухай хуулийн үндсэн зорилго нь эрэгтэйчүүдийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын өвөрмөц хэрэгцээг хангахад оршино. Үүнд түрүү булчирхайн хорт хавдар, сэтгэцийн эрүүл мэндийн асуудал, зүрх судасны өвчлөл зэрэг эрэгтэйчүүдийн эрүүл мэндийн асуудлуудыг таниулах, урьдчилан сэргийлэх, эрт илрүүлдгийг дэмжих

зэрэг багтана. Энэхүү хууль нь эрэгтэйчүүдийг өөрсдийн хэрэгцээнд нийцүүлэн чанартай эрүүл мэндийн үйлчилгээнд хамруулах, эрэгтэйчүүдийн эрүүл мэндийг тойрсон нийгмийн гутаан доромжлолыг арилгах зорилготой юм.

Жендерийн тэгш байдлыг дэмжих: Хууль нь эрэгтэйчүүдийн асуудалд анхаарлаа хандуулахын зэрэгцээ эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн аль алинд нь хор хөнөөл учруулж болзошгүй жендерийн хэм хэмжээ, хэвшмэл ойлголтыг шийдвэрлэх замаар жендерийн тэгш байдлыг дэмжих зорилготой байх ёстой. Эрэгтэйчүүдийн талаарх хор хөнөөлтэй хэвшмэл ойлголтыг эсэргүүцэж, эерэг эршүүд чанарыг сурталчлах замаар энэ хууль нь хүйс харгалзахгүйгээр бүх хүн хөгжиж, сэтгэл хангалуун амьдрах боломжтой илүү тэгш нийгмийг бий болгоход хувь нэмэр оруулна.

Эцэг, гэр бүлийн харилцааг дэмжих нь: Эрэгтэйчүүдийн тухай хууль нь гэр бүл дэх эцэг, асран хамгаалагчийн үүргийг дэмжихэд мөн анхаарч болно. Үүнд эцэг асрах чөлөө олгох, ажлын уян хатан зохицуулалт, хүүхэд асрахад дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ авах боломжийг дэмжих бодлогыг дэмжих зэрэг орно. Асран халамжлах үүрэг хариуцлагад эрэгтэйчүүдийн оролцоог хүлээн зөвшөөрч, дэмжсэнээр гэр бүлийн харилцааг бэхжүүлж, хүүхэд, гэр бүлийн сайн сайханд хувь нэмэр оруулна.

Эрэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх нь: Хуулийн өөр нэг чухал зүйл бол гэр бүлийн хүчирхийлэл, бэлгийн хүчирхийлэл, ажлын байран дахь хүчирхийлэл зэрэг эрэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллийг шийдвэрлэх явдал юм. Тус хууль нь эрэгтэйчүүдийн туршлагад тохирсон тусламж үйлчилгээ, хууль эрх зүйн хамгаалалт, урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлснээр хүйс харгалзахгүйгээр бүх хүн аюулгүй байдал, дэмжлэг авах боломжийг хангах зорилготой юм.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжих: Эрэгтэйчүүдийн тухай хууль нь эрүүл мэндийн өвөрмөц сорилттой тулгардаг, эмэгтэйчүүдтэй харьцуулахад эмнэлгийн тусламж авах нь бага байдаг эрэгтэйчүүдийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжихэд чухал ач холбогдолтой юм. Энэ хууль нь эрэгтэйчүүдийн эрүүл мэндийн асуудлыг идэвхтэй шийдвэрлэж, зорилтот дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээг үзүүлснээр эрүүл мэндийн ерөнхий үр дүнг сайжруулах, хүн амын төрөл бүрийн бүлгийн эрүүл мэндийн ялгааг бууруулахад хувь нэмэр оруулна.

Жендерийн тэгш байдлыг дэмжих: Хууль нь эрэгтэйчүүдийн асуудалд онцгой анхаарал хандуулдаг ч жендерийн хор хөнөөлтэй хэм хэмжээ, хэвшмэл ойлголтыг эсэргүүцэх замаар жендерийн тэгш байдлыг хангахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Эрэгтэйчүүдийн эерэг загваруудыг сурталчлах, шаардлагатай үед тусламж эрж хайхад эрэгтэйчүүдийг урамшуулах замаар уг хууль нь жендерийн тэгш байдлыг хангахад тулгарч буй саад тотгорыг арилгаж, гадуурхагдтал, гадуурхагдахаас айхгүйгээр үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх боломжтой илүү хүртээмжтэй нийгмийг бий болгоход хувь нэмэр оруулах болно.

Гэр бүлийн харилцааг бэхжүүлэх: Гэр бүл дэх эрэгтэйчүүдийн эцэг, асран

хамгаалагчийн үүргийг дэмжих нь гэр бүлийн харилцааг бэхжүүлэх, хүүхдүүдэд эерэг үр дүнд хүрэхэд чухал ач холбогдолтой. Асран халамжлах, өсгөн хүмүүжүүлэхэд эрчүүдийн оруулсан хувь нэмрийг үнэлж, үнэлснээр энэ хууль нь гэр бүлийн бүх гишүүд хөгжин дэвжиж, боломжоо хэрэгжүүлэх боломжтой гэр бүлийн илүү таатай орчныг бүрдүүлэхэд тусална.

Хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, аюулгүй байдлыг дэмжих: Эрэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллийн асуудлыг шийдвэрлэх нь хүн бүрийн аюулгүй байдал, сайн сайхан байдлыг дэмжихэд чухал ач холбогдолтой. Хүчирхийлэлд өртсөн эрэгтэйчүүдийг дэмжих үйлчилгээ, хууль эрх зүйн хамгаалалтаар хангаснаар хүн бүр хүчирхийллээс ангид амьдрахад шаардлагатай дэмжлэг, эх үүсвэрийг олж авах боломжийг хуулиар баталгаажуулна.

Товчхондоо, өргөн мэдүүлсэн “Эрчүүдийн тухай” хууль нь эрэгтэйчүүдийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын асуудлыг шийдвэрлэх, жендерийн тэгш байдлыг хангах, эцэг, гэр бүлийн харилцааг дэмжих, эрэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Эрчүүдэд тулгардаг өвөрмөц хэрэгцээ, сорилтуудыг хүлээн зөвшөөрч, шийдвэрлэх замаар хууль нь хүн бүр хөгжиж, сэтгэл хангалуун амьдрах боломжтой илүү тэгш, хүртээмжтэй нийгмийг бий болгоход хувь нэмэр оруулах болно.

3. “ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬ”

|| Хуулийн зорилго:

Жендерийн тэгш бус байдлыг шийдвэрлэх нь: Эмэгтэйчүүдийн тухай хуулийн үндсэн зорилго нь жендерийн тэгш бус байдлыг арилгах, эмэгтэйчүүдийн эрх, сайн сайхныг дэмжихэд оршино. Үүнд боловсрол, ажил эрхлэлт, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ, шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох зэрэг амьдралын янз бүрийн салбарт эмэгтэйчүүдийн тулгарч буй тогтолцооны саад бэрхшээл, ялгаварлан гадуурхалтыг шийдвэрлэх зэрэг багтана.

Эмэгтэйчүүдийн эрүүл мэнд, нөхөн үржихүйн эрхийг дэмжих: Энэ хууль нь нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн үйлчилгээ, эхийн асаргаа, гэр бүл төлөвлөлтийн нөөц зэрэг эрүүл мэндийн цогц үйлчилгээнд хамрагдах замаар эмэгтэйчүүдийн эрүүл мэнд, нөхөн үржихүйн эрхийг дэмжих зорилготой. Мөн эхийн эндэгдэл, жирэмслэхээс сэргийлэх арга хэрэгслийн хүртээмж, нөхөн үржихүйн бие даасан байдал зэрэг асуудлуудыг хөндөж, эмэгтэйчүүд өөрсдийн бие махбод, нөхөн үржихүйн сонголтоо хянах боломжтой болно.

Боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлтийн тэгш боломжийг хангах нь: Эмэгтэйчүүдийн тухай хууль нь хүйсээр ялгаварлан гадуурхах, цалин хөлсний тэгш бус байдал, боловсрол, мэргэжлийн боломжийн хүртээмжийг хязгаарлах зэрэг саад бэрхшээлийг арилгах замаар эмэгтэйчүүдэд боловсрол, хөдөлмөр эрхлэхэд тэгш боломж олгохыг дэмжсэн. Энэ нь эмэгтэйчүүдийг боловсрол, сургахад тэгш хүртээмжтэй байлгах, мөн ажил мэргэжлийн хувьд ахих, ажлын байран дахь манлайллын үүргийг гүйцэтгэх боломжийг хангах бодлого, санаачилгыг сурталчилна.

Жендэрт суурилсан хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх: Хуулийн өөр нэг

гол зүйл бол гэр бүлийн хүчирхийлэл, бэлгийн дарамт, охид, эмэгтэйчүүдийг худалдаалах зэрэг жендэрт суурилсан хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, шийдвэрлэх явдал бөгөөд эрх зүйн хамгаалалт, дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ үзүүлэхээс гадна нийгмийн хандлага, хэм хэмжээг өөрчлөхөд чиглэсэн урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчныг бэхжүүлнэ.

Шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоог дэмжих: Энэхүү хууль нь улс төр, засаглал, төрийн байгууллага зэрэг нийгмийн бүх түвшинд шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоо, төлөөллийг нэмэгдүүлэх зорилготой юм. Энэ нь жендерийн хэвшмэл ойлголт, ялгаварлан гадуурхалт, эх үүсвэр, боломжийн хүртээмжгүй байдал зэрэг эмэгтэйчүүдийн оролцоонд учирч буй саад тогторыг арилгах бодлого, санаачилгыг дэмжинэ.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Жендерийн тэгш байдлыг дэмжих: Эмэгтэйчүүдийн тухай хууль нь жендерийн тэгш байдлыг дэмжих, эмэгтэйчүүдэд тулгарч буй тогтолцооны ялгаварлан гадуурхалт, тэгш бус байдлыг шийдвэрлэхэд нэн чухал юм. Энэ хууль нь эмэгтэйчүүдийн эрх, боломжид тулгарч буй саад тогторыг шийдвэрлэснээр хүйс харгалзахгүйгээр бүх хүн тэгш эрхтэй, тэгш боломжоор хангагдсан, илүү хүртээмжтэй нийгмийг бий болгоход хувь нэмрээ оруулж байна.

Эмэгтэйчүүдийн эрх, нэр төрийг хамгаалах: Хууль нь хүчирхийлэл, ялгаварлан гадуурхалт, зайлшгүй шаардлагатай үйлчилгээний хүртээмжгүй байдал зэрэг асуудлыг шийдвэрлэх замаар эмэгтэйчүүдийн эрх, нэр төрийг хамгаалахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэ нь эмэгтэйчүүд хүчирхийлэл, ялгаварлан гадуурхалт, мөлжлөгөөс ангид амьдрах, амьдралын бүхий л салбарт эрх, бие даасан байдлаа хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай хууль эрх зүйн хамгаалалт, дэмжлэгтэй байхыг баталгаажуулах болно.

Эмэгтэйчүүдийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг сайжруулах: Эмэгтэйчүүдийн тухай хууль нь эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмж, нөхөн үржихүйн эрхийг дэмжих замаар эмэгтэйчүүдийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг сайжруулахад тусалдаг. Энэ нь эмэгтэйчүүдийг эхийн асаргаа, гэр бүл төлөвлөлт, нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн үйлчилгээ зэрэг чанартай эрүүл мэндийн үйлчилгээнд хамруулж, бие, эрүүл мэндийнхээ талаар мэдээлэлтэй шийдвэр гаргах боломжийг олгоно.

Эмэгтэйчүүдийг эдийн засгийн хувьд чадавхжуулах нь: Энэ хууль нь боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлтийн тэгш боломжоор хангах, түүнчлэн бизнес эрхлэх, эдийн засгийн оролцоог дэмжих эх үүсвэр, дэмжлэг авах замаар эмэгтэйчүүдийн эдийн засгийн чадавхыг дэмжих зорилготой юм. Эмэгтэйчүүдийн эдийн засгийн чадавхыг дээшлүүлэхэд тулгарч буй саад бэрхшээл, тухайлбал цалингийн тэгш бус байдал, зээл, эх үүсвэрийн хүртээмжийг хязгаарлах зэрэг асуудлыг шийдвэрлэснээр энэ хууль нь эмэгтэйчүүдэд санхүүгийн бие даасан, аюулгүй байдалд хүрэхэд дэмжлэг болно.

Нийгмийн шударга ёс, хөгжлийг дээшлүүлэх: Эмэгтэйчүүдийн тухай хууль нь

жендерийн тэгш байдал, эмэгтэйчүүдийн эрхийг дэмжсэнээр нийгмийн шударга ёс, хөгжлийг нэмэгдүүлэхэд хувь нэмэр оруулдаг. Энэ нь эмэгтэйчүүдийг нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн хөгжилд бүрэн оролцож, хувь нэмрээ оруулах боломжийг баталгаажуулж, бүх нийтийг хамарсан, тогтвортой хөгжлийн үр дүнд хүрэхэд томоохон суурь болно.

Дүгнэж хэлэхэд, эмэгтэйчүүдийн тухай хууль нь жендерийн тэгш байдлыг хангах, эмэгтэйчүүдийн эрх, нэр төрийг хамгаалах, эмэгтэйчүүдийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг сайжруулах, эмэгтэйчүүдийг эдийн засгийн хувьд чадавхжуулах, нийгмийн шударга ёс, хөгжлийг дээшлүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Эмэгтэйчүүдэд тулгарч буй тогтолцооны саад тогтор, ялгаварлан гадуурхалтыг шийдвэрлэснээр тус хууль нь хүн бүр хөгжин дэвжих, боломжоо хэрэгжүүлэх тэгш эрхтэй, илүү тэгш, хүртээмжтэй нийгмийг бий болгоход туслах болно.

4. “ХАВДРЫН ЭСРЭГ ХУУЛЬ”

|| Хуулийн зорилго:

Урьдчилан сэргийлэх, таниулах: Хавдрын эсрэг хуулийн үндсэн зорилго нь хорт хавдраас урьдчилан сэргийлэх, өвчинтэй холбоотой эрсдэлт хүчин зүйлсийн талаарх мэдлэгийг дээшлүүлэхэд оршино. Энэхүү хууль нь хорт хавдраас урьдчилан сэргийлэхэд эрүүл амьдралын хэв маягийг сонгох, урьдчилан сэргийлэх үзлэгт тогтмол хамрагдах, эрт илрүүлэх аргуудын ач холбогдлыг хүн амд сургах нийгмийн эрүүл мэндийн кампанит ажил, санаачилгыг хэрэгжүүлэх зорилготой юм.

Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмж: Хорт хавдраас урьдчилан сэргийлэх, оношлох, эмчлэх, дэмжих эрүүл мэндийн цогц үйлчилгээг авах боломжийг хуулиар баталгаажуулна. Энэ нь хорт хавдраар өвчилсөн хүмүүст цаг тухайд нь, зохих эмнэлгийн тусламж, дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээг үзүүлэхийн тулд хорт хавдрын тусламж үйлчилгээний байгууллага, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэгч, эмчилгээний аргуудын удирдамж, стандартыг тогтооно.

Судалгаа, инновац: Хорт хавдрын эсрэг хууль нь хорт хавдрын биологийн талаарх бидний ойлголтыг ахиулах, шинэ эмчилгээг хөгжүүлэх, өвчтөний үр дүнг сайжруулах зорилгоор онкологийн (oncology) чиглэлээр судалгаа, инновацыг дэмжинэ. Энэ нь хорт хавдрын судалгааны санаачилга, эмнэлзүйн туршилт, үйлдвэрлэл, төрийн байгууллагуудын хамтын хүчин чармайлтад зориулж нөөц, санхүүжилтийг хуваарилдаг тогтолцоог бүрдүүлнэ.

Өвчтөний эрх ба дэмжлэг: Хууль нь хорт хавдартай өвчтөнүүдийн эрхийг хамгаалж, зөвлөгөө өгөх, хөнгөвчлөх эмчилгээ, амьд үлдэх хөтөлбөр зэрэг тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг баталгаажуулдаг. Энэ нь хорт хавдраар өвчилсөн хүмүүсийг ялгаварлан гадуурхахыг хориглож, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмж, даатгалд хамрагдах, хөдөлмөр эрхлэх эрх, нийгмийн гутаан доромжлолтой холбоотой асуудлыг шийдвэрлэх механизмыг бий болгоно.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Хорт хавдрын өвчлөл, нас баралтыг бууруулах: Хорт хавдрын эсрэг хууль нь урьдчилан сэргийлэх, эрт илрүүлэх, үр дүнтэй эмчилгээний стратегийг сурталчлах замаар хорт хавдраас үүдэлтэй өвчлөл, нас баралтыг бууруулахад чухал ач холбогдолтой юм. Энэхүү хууль нь нотолгоонд суурилсан арга хэмжээ, нийгмийн эрүүл мэндийн бодлогыг хэрэгжүүлснээр хорт хавдрын хөгжил, даамжрахад нөлөөлж буй эрсдэлт хүчин зүйлс, хүрээлэн буй орчны нөлөөллийг бууруулахад тусална.

Хорт хавдрын тусламж үйлчилгээний тэгш байдлыг дэмжих: Энэ хууль нь нийгэм, эдийн засгийн байдал, газарзүйн байршил, хүн ам зүйн онцлогоос үл хамааран бүх хүн хорт хавдраас урьдчилан сэргийлэх, оношлох, эмчлэх өндөр чанартай эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг авах боломжийг баталгаажуулснаар хорт хавдрын тусламж үйлчилгээний тэгш байдлыг дэмжинэ. Энэ нь эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд хамрагдаж чаддаггүй нийгмийн эмзэг давхаргын хүн ам болон тусгай хэрэгцээт бүлгүүдэд анхаарлаа төвлөрүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ.

Олон нийтийг чадавхжуулах: Хавдрын эсрэг хууль нь нийгэмд боловсрол, нөөц, тусламж үйлчилгээ үзүүлэх замаар хорт хавдраас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх ажилд идэвхтэй оролцох боломжийг олгодог. Энэ нь янз бүрийн хүн амын өвөрмөц хэрэгцээ, тэргүүлэх чиглэлийг шийдвэрлэх үндсэн санаачилга, хүрч үйлчлэх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэхийн тулд төрийн байгууллагууд, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэгчид, олон нийтийн байгууллага, нөлөөллийн бүлгүүдийн хамтын ажиллагааг дэмжинэ.

Нийгмийн эрүүл мэндийг сайжруулах: Хорт хавдраас урьдчилан сэргийлэх, хяналтыг нийгмийн эрүүл мэндийн тэргүүлэх чиглэл болгон энэ хууль нь нийгмийн ерөнхий эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дээшлүүлэхэд хувь нэмэр оруулдаг. Энэ нь хорт хавдраар өвчлөх эрсдэлийг бууруулаад зогсохгүй бусад архаг өвчнөөс урьдчилан сэргийлж, амьдралынхаа туршид эрүүл мэндийн ерөнхий үр дүнг сайжруулдаг эрүүл зан үйл, амьдралын хэв маягийг төлөвшүүлэхэд хөшүүрэг болно.

Амьдралын чанарыг сайжруулах нь: Хорт хавдрын эсрэг хууль нь өвчтөнд төвлөрсөн цогц тусламж, дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээгээр хорт хавдраар өвчилсөн хүмүүсийн амьдралын чанарыг дээшлүүлэх зорилготой юм. Энэ нь хорт хавдартай өвчтөнүүд болон тэдний гэр бүлийнхний хорт хавдраар өвчлөх аяллын туршид цогц хэрэгцээг хангахад чиглэсэн сэтгэлзүйн дэмжлэг, эсэн мэнд үлдэх тусламж, амьдралын төлөвлөлтийн ач холбогдлыг иргэдэд сурталчлан таниулна.

Дүгнэж хэлэхэд, Хавдрын эсрэг хууль нь хорт хавдраас урьдчилан сэргийлэх, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг дэмжих, судалгаа, инновацыг дэмжих, өвчтөний эрхийг хамгаалах, хорт хавдрын үр дагавар, хувь хүн, олон нийтийн амьдралын чанарыг сайжруулахад чухал ач холбогдолтой юм. Хорт хавдартай холбоотой олон талт сорилтуудыг шийдвэрлэснээр энэ хууль нь хүн бүр хорт хавдаргүй амьдрах боломжтой эрүүл, тэгш, уян хатан нийгмийг бий болгоход хувь нэмэр оруулах болно.

БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ЧИГЛЭЛЭЭР САНААЧЛАХ БАТЛУУЛАХ ХУУЛЬ

1. “АМЬТАН, УРГАМЛЫН ГЕНЕТИК НӨӨЦИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙГ ШИНЭЧЛЭН НАЙРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛЬ”

|| Хуулийн зорилго:

Хадгалан, хамгаалах: Амьтан, ургамлын генетик нөөцийн тухай хуулийг шинэчлэн найруулах тухай хуулийн үндсэн зорилго нь улсын хэмжээнд генетик нөөцийн хадгалалт, хамгаалалтыг бэхжүүлэхэд оршино. Энэхүү хуулийг шинэчлэн найруулснаар амьтан, ургамлын генетик нөөцийн тогтвортой менежмент, хамгаалалт, ашиглалт, байгаль орчны сорилт, биологийн олон янз байдлын алдагдлын эсрэг урт хугацаанд амьдрах чадвар, тэсвэрлэх чадварыг нь хангах цогц тогтолцоог бүрдүүлэхэд чиглэж байна.

Тогтвортой хэрэглээг дэмжих: Энэ хууль нь амьтан, ургамлын генетик нөөцийг одоогийн болон ирээдүй хойч үеийнхний сайн сайхны төлөө зохистой ашиглахыг дэмжих зорилготой. Энэ нь хөдөө аж ахуй, биотехнологи, эм зүй болон бусад салбарт генетик нөөцийг хариуцлагатай ашиглах удирдамж, механизмыг бий болгохын зэрэгцээ биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, экосистемийн нэгдмэл байдлыг хадгалах, хүндэтгэхийг баталгаажуулна.

Судалгаа, боловсруулалтыг сайжруулах: Амьтан, ургамлын генетик нөөцийн тухай хуулийг шинэчлэн найруулах тухай хууль нь удамшлын нөөцтэй холбоотой судалгаа, боловсруулалтын үйл ажиллагааг сайжруулах зорилготой. Хууль эрх зүйн тодорхой байдлыг хангах, оюуны өмчийг хамгаалах, инновац, хамтын ажиллагааг урамшуулах замаар генетик, биотехнологи, биологийн олон янз байдлыг хамгаалах чиглэлээр шинжлэх ухааны судалгаа хийх, технологи дамжуулах, мэдлэг хуваалцах таатай орчныг бүрдүүлнэ.

Уугуул иргэдийн мэдлэг, эрхийг хамгаалах: Уугуул болон нутгийн иргэдийн уламжлалт мэдлэг, зан үйл, амьтан, ургамлын удамшлын нөөцийн талаарх байгалийн нөөц баялагтай холбоотой эрхийг хуулиар хүлээн зөвшөөрч хамгаалдаг. Энэ нь удамшлын нөөцийг ашиглах, удирдахтай холбоотой шийдвэр гаргах үйл явцад урьдчилан зөвшилцөл, үр өгөөжийг хуваах, тэгш оролцоог хангах механизмыг бий болгож, уугуул иргэдийн эрх, ашиг сонирхлыг хүндэтгэж, хамгаална.

|| Хуулийн ач холбогдол:

Биологийн олон янз байдлыг хамгаалах: Амьтан, ургамлын генетик нөөцийн тухай хуулийг шинэчлэн найруулах тухай хууль нь уур амьсгалын өөрчлөлт, амьдрах орчны сүйрэл, биологийн төрөл зүйл, экосистемийн нэгдмэл байдлыг хамгаалахад нэн чухал. Уг хууль нь генетик нөөцийн тогтвортой менежмент, ашиглалтын эрх зүйн орчин, хөшүүргийг бий болгосноор байгаль орчны сорилттой тулгарч буй эрүүл экосистем, тэсвэр тэвчээртэй хөдөө аж ахуй, хүнсний аюулгүй байдлыг

хангахад нэн чухал амьтан, ургамлын генетикийн олон янз байдлыг хадгалахад тусална.

Хүнсний аюулгүй байдал, хөдөө аж ахуйн тогтвортой байдлыг дэмжих: Энэ хууль нь удамшлын нөөцөөс гаралтай тариалангийн сайжруулсан сорт, малын үүлдэр, газар тариалангийн дадлыг хөгжүүлэх, нэвтрүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх замаар хүнсний аюулгүй байдал, хөдөө аж ахуйн тогтвортой байдлыг дэмжихэд хувь нэмэр оруулдаг. Хөдөө аж ахуй дахь инновац, судалгаа, технологийн дамжуулалтыг дэмжсэнээр хүнсний үйлдвэрлэлийн системийн бүтээмж, уян хатан байдал, тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлж, тариаланчид, хэрэглэгчид болон байгаль орчинд үр өгөөжөө өгөхөд тусална.

Шинжлэх ухааны судалгаа, инновацыг хөнгөвчлөх: Амьтан, ургамлын генетик нөөцийн тухай хуулийг шинэчлэн найруулах тухай хууль нь хууль зүйн тодорхой байдлыг хангах, оюуны өмчийг хамгаалах, генетик нөөцийг судалгааны зорилгоор ашиглах боломжийг бүрдүүлэх замаар шинжлэх ухааны судалгаа, инновацыг хөнгөвчлөх юм. Энэ нь анагаах ухаан, биотехнологи, байгаль орчныг хамгаалах зэрэг төрөл бүрийн салбарт генетик нөөцийн боломжит хэрэглээг судлах чиглэлээр судлаачид, байгууллагууд болон оролцогч талуудын хамтын ажиллагааг дэмжиж, мэдлэг, технологи, хүмүүсийн сайн сайхан байдалд ахиц дэвшил гаргахад хүргэнэ.

Уугуул иргэдийн эрх, соёлын өвийг хамгаалах: Энэхүү хууль нь уламжлалт зан заншил, удамшлын нөөцөд тулгуурлан амьжиргаагаа залгуулж ирсэн уугуул болон нутгийн иргэдийн эрх ашиг, ашиг сонирхол, соёлын өвийг хамгаалахад чухал ач холбогдолтой юм. Уг хууль нь уугуул иргэдийн уламжлалт мэдлэг, нөөц баялгийг эзэмших эрхийг хүлээн зөвшөөрснөөр генетикийн нөөцийг ашиглах, удирдахад хүндэтгэл, тэгш байдал, харилцан ойлголцлыг дэмжиж, биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, тогтвортой хөгжилд хүртээмжтэй, оролцоотой хандлагыг хөхүүлэн дэмжинэ.

Олон улсын өмнө хүлээсэн үүргийн биелэлт: Амьтан, ургамлын генетик нөөцийн тухай хуулийг шинэчлэн найруулах тухай хуулиар биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, генетик нөөцийн менежменттэй холбоотой олон улсын үүрэг, амлалтын хэрэгжилтийг хангана. Үндэсний хууль тогтоомжийг Биологийн олон янз байдлын тухай конвенц (Biological Diversity (CBD)) болон Нагоягийн протокол зэрэг олон улсын гэрээнүүдтэй уялдуулснаар уг хууль нь дэлхийн генетикийн нөөцийг хамгаалах, тогтвортой ашиглах үйлсэд уялдуулах, хамтран ажиллах, харилцан ашигтай хамтран ажиллахад дэмжлэг үзүүлнэ.

Товчхондоо, “Амьтан, ургамлын генетик нөөцийн тухай хуулийг шинэчлэн батлах тухай хууль” нь биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, тогтвортой хөгжил, шинжлэх ухааны судалгаа, инновацыг хөгжүүлэх, уугуул иргэдийн эрхийг хамгаалах, олон улсын өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Уг хууль нь генетикийн нөөцийг тогтвортой удирдах, ашиглах, хамгаалахад чиглэсэн цогц зохицуулалт, хөшүүргийг бий болгосноор амьтан, ургамал, экосистем, хүний нийгэмд илүү уян хатан, тэгш, тогтвортой ирээдүйг бий болгоход хувь нэмэр оруулах болно.

II БҮЛЭГ
НИЙГЭМ

@Zool

2-Р БҮЛЭГ. НИЙГЭМ

Нийгмийн урт хугацааны хөгжлийн гол субъектив хүчин зүйл нь төрийн нэгдмэл бодлого, түүний залгамж шинж, салбар хоорондын уялдаа зохицол, улс төр, эрх зүйн орчин, засаглалын тогтвортой байдал мөн.

Нийгмийн хөгжил нь шударга ёс, тэгш байдал, бүх нийтийн эрх мэдлийг хангах зарчмуудыг агуулснаар ардчиллын үндэс суурийг бүрдүүлдэг. Энэ бүлэгт бид нийгмийн хөгжлийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр хийж хэрэгжүүлэх зүйлсийг тусгасан болно.

2.1 НИЙГМИЙН ШУДАРГА ЁС, ТЭГШ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ

Нэг. ОРЛОГЫН ТЭГШ БУС БАЙДЛЫГ БУУРУУЛАХ, БАЯЛГИЙН ШУДАРГА ХУВААРИЛАЛТЫГ ХАНГАХ БОДЛОГО, НИЙГМИЙН ХАЛАМЖИЙН ОНОВЧТОЙ ХӨТӨЛБӨРҮҮДИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Бид иргэн бүрийн сайн сайхныг эрхэмлэн дээдэлдэг, ард түмний тэгш байдлыг хангах, баялгийн шударга хуваарилалтыг хангах чиглэлд зоригтой алхах болно. Нийгэмд байгаа эрс тэс ялгааг хүлээн зөвшөөрч, хэт чинээлэг болон хэт ядуу хүмүүсийн хоорондын ялгааг багасгаж, дундаж давхаргыг дэмжихэд чиглэсэн тууштай бодлого, нийгмийн халамжийн хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэхээр зорьж байна. Идэвхтэй арга хэмжээ, хүртээмжтэй санаачилгаар Монгол Улсын хувь хүн бүр хөгжин дэвжих боломжтой, илүү эрх тэгш нийгмийг бий болгох болно.

|| Орлогын тэгш бус байдлыг шийдвэрлэх нь:

Орлогын тэгш бус байдал нь нийгмийн нэгдэл, эдийн засгийн хөгжилд ихээхэн бэрхшээл учруулж байна. Дэлхийн олон улс орны нэгэн адил Монгол Улсад сүүлийн жилүүдэд орлогын хуваарилалтын ялгаа ихсэж, нийгмийн шилжилт хөдөлгөөнд саад тотгор учруулж, олон хүмүүсийн ядуурал, хомсдол улам бүр нэмэгдсээр байна. Энэхүү тулгамдсан асуудлын хариуд Монгол Улс орлогын тэгш бус байдлын үндсэн шалтгааныг арилгах, нийгмийн бүх давхаргад баялгийн шударга хуваарилалтыг дэмжих бодлогыг хэрэгжүүлэхийн төлөө байна.

|| Нийгмийн халамжийн хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулах:

Орлогын тэгш бус байдалтай тэмцэх Монгол Улсын хүчин чармайлтын гол зүйл бол тусламж хэрэгтэй хүмүүст зайлшгүй шаардлагатай дэмжлэг, тусламж үзүүлэх зорилготой нийгмийн халамжийн хөтөлбөрүүдийг өргөжүүлэх явдал юм. Монгол Улс эрүүл мэндийн хүчирхэг үйлчилгээ, чанартай боловсролоос эхлээд хямд орон сууц, хүнсний аюулгүй байдлын санаачилга хүртэл нийгмийн эмзэг бүлгийн гишүүдийг дэмжиж, тэднийг хөгжин дэвшихэд шаардлагатай нөөц, боломжоор хангах хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулахыг эрмэлздэг. Бид нийгмийн халамжийг хүртээмжтэй, халамж хүртэх шаардлагатай нэг ч хүнийг орхигдуулахгүй байх аюулгүй байдлын сүлжээг бий болгохыг зорьж байна.

|| Тэгш боломжуудыг дэмжих нь:

Монгол Улс нийгмийн халамжийн хөтөлбөрөөр дамжуулан яаралтай хэрэгцээг хангахаас гадна бүх иргэдэд тэгш боломж олгохын чухлыг хүлээн зөвшөөрдөг. Үүнд боловсрол, мэргэжлийн сургалтын хүртээмжийг сайжруулах, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, бизнес эрхлэлт, инновацыг дэмжих арга хэмжээ багтана. Өрсөлдөөнийг тэгшитгэж, амжилтад хүрэх саад тотгорыг арилгаснаар ямар ч үндэс угсаатай хүмүүсийг өөрсдийн чадавхыг бүрэн ашиглаж, нийгэмд бодитой хувь нэмэр оруулах боломж олгохыг зорьж байна.

|| Татвар, төсвийн дэвшилтэт бодлого:

Бид чинээлэг хүмүүс нийгэмд өөрсдийн хувь нэмрийг оруулахад чиглэсэн татвар, төсвийн дэвшилтэт бодлогыг хэрэгжүүлэхийн төлөө байна. Мөн чинээлэг иргэд болон корпорацуудад өндөр татвар ногдуулснаар нийгмийн халамжийн хөтөлбөр, дэд бүтцийг хөгжүүлэх, ядуурлыг бууруулах санаачилгад дахин хөрөнгө оруулах боломжтой орлого бий болгохыг зорих болно. Энэхүү арга барил нь баялгийн дахин хуваарилалтад тус дөхөм үзүүлэхээс гадна иргэдийн эв санааны нэгдэл, хамтын хариуцлагын мэдрэмжийг төрүүлдэг.

|| Илүү хүртээмжтэй нийгмийг бий болгох нь:

Монгол Улсын орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах амлалт нь хувь хүн бүрийг үнэлж, хүндэтгэдэг, илүү хүртээмжтэй нийгмийг бий болгоход оршдог. Монгол Улс өрөвдөх сэтгэл, энэрэн нигүүлсэхүй, нийгмийн эв нэгдлийн соёлыг төлөвшүүлснээр иргэн бүрийн сайн сайхны төлөө бүх нийтийн санаа тавьдаг, хүн бүр нэр төртэй, аюулгүй, сэтгэл хангалуун амьдрах боломжтой улс орныг бий болгохыг зорьж байна.

Тиймээс Монгол Улс илүү шударга ирээдүй рүү чиглэхийн хэрээр орлогын тэгш бус байдлыг шийдвэрлэхээр тууштай шийдвэр гаргах болно. Идэвхтэй бодлого, хүчирхэг нийгмийн халамжийн хөтөлбөрүүд, тэгш боломжийг дэмжих амлалтаараа Монгол Улс хөгжил цэцэглэлтийг бүх нийтээр хуваалцдаг, хувь хүн бүр өөрийн чадавхыг бүрэн дүүрэн ашиглах боломжтой нийгмийг бий болгохыг бид зорьж байна.

Орлогын тэгш бус байдлыг үр дүнтэй бууруулах, баялгийн шударга хуваарилалтыг хангах, нийгмийн халамжийн оновчтой хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэхийн тулд дараах цогц бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. Тухайлбал:

|| Прогрессив татвар:

- Орлого өндөртэй хэсэг болон чинээлэг иргэдэд өндөр татвар ногдуулах, бага орлоготой иргэдэд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, чөлөөлөх зэрэг дэвшилттэй татварын бодлогыг хэрэгжүүлэх.
- Корпорацууд болон өндөр хөрөнгөтэй хүмүүс татвараас зайлсхийх, зайлсхийхээс урьдчилан сэргийлэх цоорхойг хааж, зохих арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.

|| Баялгийн дахин хуваарилалт:

- Хуримтлуулсан баялгийг нийгмийн халамж, төрийн үйлчилгээнд оруулахын тулд өв залгамжлалын татвар, баялгийн татвар эсвэл хөрөнгийн татвар зэрэг баялгийн дахин хуваарилалтын арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.
- Газрын шинэчлэлийн санаачлага, байгалийн баялгийг тэгш хүртэх зэрэг баялгийн тэгш хуваарилалтын механизмыг бий болгох.

|| Амьжиргааны хөлсний тухай хууль тогтоомж:

- Амьжиргааны өртгийг тусгасан хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тогтоож, бүх ажилчдыг хоол хүнс, орон байр, эрүүл мэнд, боловсрол зэрэг үндсэн хэрэгцээг хангахуйц амьжиргааны баталгаатай болгох хууль тогтоомжийг батлах.
- Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг инфляцад индексжүүлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлж, амьжиргааны өртөг нэмэгдэж байгаатай уялдуулан тогтмол хянаж, тохируулна.

Боловсрол, ур чадварыг хөгжүүлэх хөрөнгө оруулалт:

- Хүний нөөцийг нэмэгдүүлэх, бүх иргэдэд тэгш боломж олгохын тулд боловсрол, ур чадвар хөгжүүлэх хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлнэ.

|| Ажлын байр бий болгох, эдийн засгийн боломжууд:

- Дэд бүтцийн төсөл, жижиг, дунд үйлдвэр (ЖДҮ), хөдөлмөр эрхлэлтийн өндөр чадамжтай салбаруудад хөрөнгө оруулалт хийх зэрэг ажлын байр бий болгох, хүртээмжтэй эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- Санхүүжилт, техникийн туслалцаа, бизнесийг хөгжүүлэх үйлчилгээ, ялангуяа хөдөө орон нутаг, эмзэг бүлгийнхэнд хандах замаар бизнес эрхлэлт, инновацыг дэмжих.

|| Нийгмийн хамгааллын хөтөлбөрүүд:

- Ажилгүйдлийн тэтгэмж, нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэндийн даатгал, тэтгэврийн тогтолцоо зэрэг нийгмийн хамгааллын хөтөлбөрүүдийг өргөжүүлж, эмзэг бүлгийн хувь хүн, гэр бүлийг хамгаалах сүлжээг бий болгоно.

- Нөөцийг үр ашигтай, үр дүнтэй хуваарилахын тулд тусгай арга хэрэгслээр шалгасан арга барилыг ашиглан нийгмийн тусламжийн хөтөлбөрүүдийг хамгийн их хэрэгцээтэй хүмүүст чиглүүлэх.

|| Бүх нийтийн үндсэн орлого буюу сөрөг орлогын албан татвар:

- Ажил эрхлэлтийн байдал, орлогын түвшингээс үл хамааран бүх иргэдийг баталгаатай доод орлоготой болгохын тулд бүх нийтийн суурь орлого буюу сөрөг орлогын татварын тогтолцоог хэрэгжүүлэх талаар авч үзэх.
- Ядуурал, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулахад хэрэгжүүлэх боломж, үр ашиг, нөлөөллийг үнэлэх зорилгоор сөрөг орлогын татварын хөтөлбөрүүдийг турших.

Бүх нийтийн суурь орлого (Universal Basic Income (UBI) or Negative Income Tax:) ба сөрөг орлогын албан татвар нь ядуурлыг шийдвэрлэх, хувь хүн, гэр бүлд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх хоёр өөр арга зам юм.

|| Бүх нийтийн үндсэн орлого (UBI):

UBI бол тухайн улсын бүх иргэд эсвэл оршин суугчид ажил эрхлэлтийн байдал, орлогын түвшин болон бусад хүчин зүйлээс үл хамааран засгийн газраас тогтмол, болзолгүй бэлэн мөнгө авдаг нийгмийн халамжийн хөтөлбөр юм.

Энэхүү төлбөр нь ядуурал, тэгш бус байдал, нийгмээс тусгаарлагдмал байдлыг бууруулах зорилго бүхий хоол хүнс, орон сууц, эрүүл мэнд зэрэг зайлшгүй хэрэгцээг хангах үндсэн түвшний орлогын эх үүсвэрийг бүрдүүлэх зорилготой юм.

UBI нь ихэвчлэн тогтмол хэмжээгээр (жишээ нь, сар эсвэл жилээр) хуваарилагддаг бөгөөд татвар, нөөцийн орлого эсвэл төрийн санхүүжилтийн бусад хэлбэрээр санхүүждэг.

|| Сөрөг орлогын албан татвар:

Сөрөг орлогын албан татвар (NIT) нь тодорхой босго хэмжээнээс доогуур орлоготой иргэн, өрхүүд татвар төлөхийн оронд төрөөс төлбөр авдаг татварын тогтолцоо юм.

NIT-ийн дагуу засгийн газар бага орлоготой иргэд эсвэл өрхүүдэд татварын “сөрөг” хувь хэмжээг тогтоож, орлогын түвшинд нь үндэслэн татаас эсвэл буцаан олголтыг үр дүнтэйгээр олгодог.

Орлого нэмэгдэхийн хэрээр татаасын хэмжээ буурч, хувь хүмүүс эсвэл өрхүүд орлогын өндөр түвшинд хүрэх тусам аажмаар алга болдог. Энэ нь дэмжлэгийг хамгийн их хэрэгцээтэй хүмүүст чиглүүлэхийн зэрэгцээ ажил хөдөлмөр, бие даах чадварыг урамшуулдаг.

UBI болон NIT хоёулаа хувь хүн, гэр бүлд санхүүгийн тусламж үзүүлэх зорилготой боловч хэрэгжилт, санхүүжилт, зорилтот арга барилаараа ялгаатай. UBI нь бүх иргэн эсвэл оршин суугчдад бүх нийтийн төлбөрийг

олгодог бол НИТ нь орлого багатай хүмүүст дэмжлэг үзүүлэх зорилготой юм. Арга тус бүр өөрийн гэсэн давуу тал, сорилттой бөгөөд бодлого боловсруулагчид UBI эсвэл НИТ-ийн аль нэгийг нь нийгмийн халамжийн стратегийн нэг хэсэг болгон нэвтрүүлэх нь нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн үр дагаврыг сайтар бодож үзэх ёстой.)

|| Олон нийтийн хөгжил ба чадавхжуулах:

- Шийдвэр гаргах үйл явцад орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулах, нийгмийн эв нэгдлийг дэмжих, эдийн засгийн цочролыг даван туулах чадварыг бий болгох олон нийтийн хөгжил, чадавхжуулах санаачилгыг дэмжинэ.
- Хямд үнэтэй орон сууц, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, нийгмийн дэд бүтэц зэрэг орон нутгийн хэрэгцээ, тэргүүлэх чиглэлийг шийдвэрлэх олон нийтэд түшиглэсэн байгууллага, хоршоо, анхан шатны санаачилгыг дэмжинэ.

Эдгээр бодлого, арга барилыг уялдаа холбоотой, нэгдмэл байдлаар хэрэгжүүлснээр Монгол Улс орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах, баялгийн шударга хуваарилалтыг хангах, хүртээмжтэй өсөлт, хүний хөгжлийг дэмжсэн нийгмийн халамжийн оновчтой хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэхэд томоохон алхам хийх болно.

Хоёр. ТӨЛБӨРИЙН ЧАДВАРТ НИЙЦҮҮЛЭН ОРОН СУУЦААР ХАНГАХ ХӨТӨЛБӨР ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ. ҮҮНД:

- 1. Одоогийн ипотекийн хөтөлбөрийг дэмжиж үргэлжлүүлнэ.**
- 2. “Хамтын хашаа” жишиг хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ.**

Орон сууцны тулгамдсан асуудлыг төлбөрийн чадварт нийцсэн орон сууцны хөтөлбөрөөр шийдвэрлэж болно. Монгол Улс иргэн бүрийг аюулгүй, зохистой, хямд орон сууцтай болгоход чиглэсэн цогц хөтөлбөрийг танилцуулна. Нийгмийн тогтвортой байдал, эдийн засгийн хөгжил, хувь хүний сайн сайхан байдлыг хангахад орон сууц чухал үүрэг гүйцэтгэдэг гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, бид ард иргэдийнхээ орон сууцны хэрэгцээг хангах шинэлэг шийдлүүдийг хэрэгжүүлэхийн төлөө байна. Энэхүү хүчин чармайлтын гол хэсэг нь одоо хэрэгжиж буй ипотекийн зээлийн хөтөлбөрийг үргэлжлүүлэх, “Хамтын хашаа” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх гэсэн хоёр үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэг юм.

|| Ипотекийн зээлийн хөтөлбөрийг үргэлжлүүлэн дэмжих:

Ипотекийн зээлийн хөтөлбөр нь Монгол Улсын орон сууцны бодлогын тулгын чулуу болж, иргэд, гэр бүлд орон сууц худалдан авах, өмч хөрөнгийг бий болгоход санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж ирсэн. Хөтөлбөрийн хүрээнд шаардлага хангасан зээлдэгчид бага хүүтэй зээл, хөнгөлөлттэй нөхцөлөөр орон сууцтай болж, хөрөнгө хуримтлуулах боломжийг олгодог. Бид орон сууц өмчлөх хүсэлтэй хүмүүст

боломжийн санхүүжилтийн боломжуудыг олгож, орон сууцтай болох мөрөөдлөө биелүүлэх боломжийг баталгаажуулж, ипотекийн зээлийн хөтөлбөрийг дэмжиж ажиллах болно.

|| **“Хамтын хашаа” жишиг хөтөлбөрийг танилцуулна:**

Бид ипотекийн зээлийн хөтөлбөрийг дэмжихийн зэрэгцээ орон сууцны сонголтыг өргөжүүлэх, хотын тогтвортой хөгжлийг дэмжих зорилготой “Хамтын хашаа” стандарт хөтөлбөрийг нэвтрүүлнэ. Хөтөлбөр нь хямд орон сууц барих стандартчилсан удирдамжийг гаргаж, үр ашигтай, хямд, чанарыг чухалчилна. Үүний хүрээнд зураг төсөл, барилгын нэгдсэн стандартыг хэрэгжүүлснээр бүтээн байгуулалтын үйл явцыг оновчтой болгох, зардлыг бууруулах, орон сууцны нийт чанарыг сайжруулах зорилт тавина.

|| **“Хамтын хашаа” стандарт хөтөлбөрийн гол онцлогууд:**

1. **Боломжийн боломж:** “Хамтын хашаа” стандарт хөтөлбөр нь орон сууцыг бага, дунд орлоготой өрхөд хүртээмжтэй байлгах боломжийг чухалчилна. Хөтөлбөр нь газар ашиглалтыг сайжруулж, барилгын практикийг стандартчилснаар барилгын зардлыг бууруулж, орон сууц өмчлөх эрхийг хүн амын илүү өргөн хүрээнд хүртээмжтэй болгох зорилготой юм.
2. **Чанарын баталгаа:** Хөтөлбөр нь барилгын стандарт, барилгын дүрмийг чанд мөрдөж ажиллахыг шаарддаг чанарын баталгаанд ихээхэн ач холбогдол өгнө. Хөтөлбөрийн хүрээнд баригдсан орон сууцны нэгжүүд нь бүтээцийн бүрэн бүтэн байдал, аюулгүй байдал, бат бөх чанарыг баталгаажуулахын тулд хатуу хяналт шалгалт, баталгаажуулалтын процесст хамруулна.
3. **Орон нутгийн хөгжил:** “Хамтын хашаа” стандарт хөтөлбөр нь хямд орон сууцаар хангахаас гадна орон нутгийн хөгжил, нийгмийн эв нэгдлийг дэмждэг. Хөтөлбөр нь сайн тохижилттой, явган зорчигчдод ээлтэй хороололд орон сууцны хорооллуудыг нэгтгэснээр оршин суугчдын харилцан үйлчлэлийг дэмжиж, тохижилт, үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлж, эрч хүчтэй, амьдрахад таатай орчныг бий болгодог.
4. **Байгаль орчны тогтвортой байдал:** Байгаль орчны тогтвортой байдлын ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрч, энэхүү хөтөлбөр нь байгальд ээлтэй барилгын туршлага, ногоон технологийг нэвтрүүлэхийг дэмжинэ. Орон сууцны нэгжүүд нь хүрээлэн буй орчны нөлөөллийг багасгах, нөөцийг хэмнэх, эрчим хүчний хэмнэлтийг дэмжих зорилготой бөгөөд хотын илүү тогтвортой орчинд хувь нэмэр оруулах болно.

Иймд Монгол Улс хямд өртөгтэй орон сууцны энэхүү амбицтай хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхдээ нийт иргэдийнхээ гэрэлт ирээдүйг цогцлоох амлалтаа биелүүлж байна. Монгол Улс ипотекийн зээлийн хөтөлбөрийг үргэлжлүүлэн дэмжиж, “Хамтын хашаа” жишиг хөтөлбөрийг нэвтрүүлснээр ард иргэдийнхээ орон сууцны асуудлыг шийдвэрлэх, хотын хүртээмжтэй хөгжлийг дэмжих, хувь хүн бүр цэцэглэн хөгжих боломжтой орон нутгийг бий болгохыг зорьж байна.

Одоо хэрэгжиж буй ипотекийн хөтөлбөрийг үргэлжлүүлэн дэмжих, “Хамтын хашаа” стандарт хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зэрэг хямд төсөр орон сууцаар хангах хөтөлбөрийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд хэд хэдэн бодлого, аргыг авч үзэх шаардлагатай. **Тухайлбал:**

1. Ипотекийн зээлийн хөтөлбөрийг үргэлжлүүлэн дэмжих:

- Хөнгөлөлттэй зээлийн хүү: Бага, дунд орлоготой иргэд, гэр бүлүүдэд орон сууц өмчлөх боломжийг илүү хялбар болгох үүднээс ипотекийн зээлийн хүүг хэвээр хадгалах, цаашидбууруулах.
- Урьдчилгаа төлбөрийн тусламж: Анх удаа орон сууц худалдан авч буй хүмүүст урьдчилгаа төлбөрттуслах санхүүгийн дэмжлэг, буцалтгүй тусламж үзүүлж, орон сууцны зах зээлд нэвтрэх саадыг багасгах.
- Зээлийн хугацааг сунгах: Сарын төлбөрийг бууруулж, зээлдэгч, ялангуяа орлого багатай иргэдийн худалдан авах чадварыг нэмэгдүүлэхийн тулд ипотекийн зээлийн хугацааг сунгах.
- Уян хатан шалгуур: Ипотекийн зээлд хамрагдах шалгуурыг хувиараа бизнес эрхлэгчид, чөлөөт бизнес эрхлэгчид болон уламжлалт бус орлогын эх үүсвэртэй гэх мэт өргөн хүрээний өргөдөл гаргагчдыг хамруулах үүднээс өргөжүүлнэ.

2. “Хамтын хашаа” жишиг хөтөлбөрийн хэрэгжилт:

- Стандартчилсан зураг төслийн заавар: “Хамтын хашаа” стандарт хөтөлбөрийн хүрээнд хямд өртөгтэй орон сууцны барилгын стандартчилсан зураг төслийн заавар, барилгын нормыг боловсруулж, барилгын ажлын уялдаа холбоо, үр ашиг, чанарыг хангана.
- Зөвшөөрлийн үйл явцыг боловсронгуй болгох: “Хамтын хашаа” стандартыг мөрдсөн орон сууцны төслүүдэд зөвшөөрөл олгох үйл явцыг хялбаршуулж, хурдасгаж, төслийн зөвшөөрөл олгоход хүнд суртлын бэрхшээл, саатлыг бууруулна.
- Бүтээн байгуулагчдад зориулсан урамшуулал: “Хамтын хашаа” стандартад нийцсэн хямд үнэтэй орон сууц барих үүрэг хүлээсэн бүтээн байгуулагчдад татварын хөнгөлөлт, буцалтгүй тусламж, татаас зэрэг урамшуулал олгож, хөтөлбөрт хөрөнгө оруулахыг дэмжинэ.
- Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл: “Хамтын хашаа” стандарт хөтөлбөрийн хүрээнд хямд өртөгтэй орон сууцны төслийг хамтран санхүүжүүлэх, хөгжүүлэх, удирдах зорилгоор төрийн байгууллага, хувийн хэвшлийн бүтээн байгуулалт, ашгийн бус байгууллагуудын хамтын ажиллагааг дэмжинэ.
- Газар ашиглалтын төлөвлөлт: Хямд өртөгтэй орон сууцны барилга барихад тохиромжтой газруудыг тодорхойлж, эдгээр зориулалтаар газар олгохыг эрэмбэлэн, зохих дэд бүтэц, тохижилтын хүртээмжийг хангах.
- Олон нийтийн оролцоо: Орон нутгийн иргэдийг орон нутгийн иргэдийн хэрэгцээ, хүсэл сонирхолд нийцүүлэн, өмчлөх мэдрэмж, нийгмийн эв

нэгдлийг бий болгохын тулд хямд үнэтэй орон сууцны төслүүдийг төлөвлөх, төлөвлөхөд сайн дураар татан оролцуулах.

- Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ: “Хамтын хашаа” стандарт хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх, ахиц дэвшлийг хянах, тулгарч буй бэрхшээлийг тодорхойлох, үр дүнг оновчтой болгохын тулд шаардлагатай бол зохицуулалт хийх механизмыг бий болгоно.

Эдгээр бодлого, арга барилыг уялдаа холбоотой, стратегийн дагуу хэрэгжүүлснээр Монгол Улс иргэдээ хямд төсөр орон сууцаар хангах, ипотекийн зээлийн хөтөлбөрөөр орон сууц өмчлөх эрхийг дэмжих, “Хамтын хашаа” жишиг хөтөлбөрийн хүрээнд хотын тогтвортой хөгжлийг дэмжих зэрэг өндөр ач холбогдолтой юм.

Гурав. НАС ХҮЙС, ҮНДЭС УГСАА, ШАШИН ШҮТЛЭГ, НИЙГЭМ, НИЙГМИЙН ГАРАЛ ҮҮСЛЭЭС ҮЛ ХАМААРАН БҮХ ИРГЭДЭД ТЭГШ БОЛОМЖИЙГ ОЛГОХ ТЭНЦВЭРТЭЙ БОДЛОГО ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Олон талт байдлыг хүчирхэг гэж үздэг нийгэмд Монгол Улс нас, хүйс, үндэс угсаа, шашин шүтлэг, нийгмийн байдал, гарал үүслээс үл хамааран бүх иргэндээ тэгш боломж олгохын төлөө тууштай ажиллахаа дахин нотолж байна. Бид өнөөдөр хувь хүн бүр төрөлхийн үнэ цэнэ, чадавхтай гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, бүх нийтийг хамарсан байдлыг хөгжүүлэх, нийгэмд шударга ёсыг тогтоох, хүн бүр хөгжин дэвшиж, амжилтад хүрэх тэгш нөхцөлийг бүрдүүлэх шаардлага тулгарч байна. Иймээс тэнцвэртэй, цогц арга барилаар дамжуулан ард түмнийхээ баялаг бүтээлийг харуулсан илүү тэгш, эв найрамдалтай нийгмийг бий болгохыг зорих болно.

|| Олон талт байдлыг хүлээн зөвшөөрөх нь:

Тэгш боломж олгох амлалтын гол цөм нь олон талт байдал, олон ургальч үзлийг гүн гүнзгий үнэлэх явдал юм. Монгол Улс олон талт байдал нь нийгмийн бүтцийг баяжуулж, хамтын сайн сайхан байдлыг дээшлүүлдэг гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, иргэдийнхээ өвөрмөц онцлог, соёл, хэтийн төлөвийг тэмдэглэдэг. Бид олон талт байдлыг бүх хэлбэрээр хүлээн авснаар хувь хүн бүрийг үнэлж, хүндэлж, авьяас чадвар, санаагаа илүү сайн сайхны төлөө хувь нэмрээ оруулах эрх мэдлийг мэдэрдэг, хүртээмжтэй, найрсаг орчныг бүрдүүлэхийг эрмэлзэнэ.

|| Тэгш байдлыг дэмжих нь:

Тэгш эрх нь зөвхөн баримтлах зарчим биш, харин Монгол Улсын засаглал, бодлого боловсруулалтын бүхий л талаар мэдээлэл өгөх чиглүүлэгч ёс зүй юм. Монгол Улс бодлогын тэнцвэртэй тогтолцоогоор дамжуулан хувь хүний чадавхыг бүрэн дүүрэн хэрэгжүүлэхэд саад болж буй бэрхшээлийг арилгаж, тогтолцооны тэгш бус байдлыг даван туулахыг зорьж байна. Үүнд боловсрол, эрүүл мэнд, хөдөлмөр эрхлэлт, нийгмийн үйлчилгээний хүртээмжийн тэгш бус байдлыг арилгах, бүх хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхах үзэлтэй тэмцэх зэрэг багтана.

|| Бүгдэд тэгш боломж:

Бид бүх иргэдэд тэгш боломж олгох амлалтынхаа дагуу олон талт байдал, нийгмийн оролцоог хамарсан олон талт арга барилыг баримталж ажиллана. **Үүнд:**

- Жендерийн тэгш байдал: Хүйсийн тэгш байдлыг дэмжих, эмэгтэйчүүд, охидыг боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлт, шийдвэр гаргах үйл явц зэрэг амьдралын бүхий л салбарт бүрэн оролцох боломжийг олгох.
- Үндэстэн ба шашны олон янз байдал: Цөөн үндэстэн, шашны нийгэмлэгийн эрх ашгийг хамгаалах, соёл хоорондын яриа хэлэлцээг дэмжих, нийгмийн эв нэгдэл, эв найрамдлыг дэмжих.
- Залуучууд, ахмад настныг чадавхжуулах: Залуучуудын боловсрол, ур чадварыг хөгжүүлэх, хөдөлмөр эрхлэх боломжийг бүрдүүлэхэд хөрөнгө оруулахын зэрэгцээ ахмад настуудад хүндэтгэлтэй хандах, тэднийг дэмжих.
- Нийгмийн хөдөлгөөн: Зорилтот хөндлөнгийн оролцоо, эерэг арга хэмжээ авах замаар нийгмийн хөгжлийн чиг хандлага, эдийн засгийн хөгжил, ялангуяа эмзэг бүлгийнхэнд чиглэсэн арга замыг бий болгох.
- Хүртээмжтэй үйлчилгээ: Эрүүл мэнд, боловсрол, орон сууц, нийгмийн халамж зэрэг зайлшгүй шаардлагатай үйлчилгээг нийгэм, эдийн засгийн байдал, газарзүйн байршлаас үл хамааран бүх иргэдэд хүртээмжтэй байлгах.

Ийнхүү хүн бүрд тэгш боломж олгох ирээдүйн чиг хандлагыг тодорхойлохдоо олон талт байдал, оролцоо, нийгмийн шударга ёсны зарчмуудыг тууштай баримтлах болно. Монгол Улс олон талт байдлыг хүлээн зөвшөөрч, тэгш байдлыг дэмжин, хөгжил дэвшлийн замыг бий болгосноор хувь хүн бүр өөрийн хүсэл мөрөөдлөө биелүүлж, улс үндэстнийхээ хамтын хөгжил цэцэглэлт, сайн сайханд бодитой хувь нэмэр оруулах нийгмийг байгуулахыг зорьж байна. Бүгдэд тэгш боломж олгох амлалт бодитой болж, илүү хүртээмжтэй, эрх тэгш, хүмүүнлэг Монгол улсыг бид байгуулна.

Нас, хүйс, үндэс угсаа, шашин шүтлэг, нийгмийн гарал үүсэл харгалзахгүйгээр иргэн бүрд тэгш боломж олгох тэнцвэртэй бодлогыг хэрэгжүүлэхийн тулд дараах бодлого, арга барилыг баримтална. **Тухайлбал:**

|| Ялгаварлан гадуурхахын эсрэг хууль тогтоомж:

Хөдөлмөр эрхлэлт, боловсрол, орон сууц, төрийн үйлчилгээ зэрэг амьдралын бүхий л салбарт нас, хүйс, үндэс угсаа, шашин шүтлэг, нийгмийн байдал, хамгаалагдсан бусад шинж чанараар нь ялгаварлан гадуурхахыг хориглосон, гадуурхахын эсрэг цогц хуулийг батална.

|| Хөдөлмөр эрхлэлтийн тэгш боломжууд:

Зорилтот ажилд зуучлах санаачилга, олон талт сургалтын хөтөлбөр, жендерийн цалингийн зөрүүг арилгах, ажиллах хүчний олон талт байдлыг дэмжих арга хэмжээ зэрэг бүх иргэдэд хөдөлмөр эрхлэх, ахих боломжийг тэгш хангах бодлогыг

хэрэгжүүлнэ.

|| Боловсролын тэгш байдал:

Боловсролын тэгш бус байдлыг арилгах, хүртээмжтэй сургалтын хөтөлбөрийг баталгаажуулах, орон нутгийн оюутнуудад дэмжлэг үзүүлэх зэрэг бүх насны, өөр өөр насны хүмүүст чанартай боловсролыг тэгш хүртээмжтэй олгох.

|| Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмж:

Эрүүл мэндийн дэд бүтцийг өргөтгөх, эмчилгээний зардалд санхүүгийн тусламж үзүүлэх, урьдчилан сэргийлэх эрүүл мэндийн санаачилгыг дэмжих зэрэг арга хэмжээнүүдийг ашиглан нийгэм эдийн засгийн байдал, газар зүйн байршлаас үл хамааран бүх иргэдийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулах.

|| Нийгмийн халамжийн хөтөлбөрүүд:

Эдийн засгийн хүндрэлтэй байгаа хувь хүн, гэр бүлд дэмжлэг, тусламж үзүүлэх, тэр дундаа ядуурал, орон гэргүйдэл, хүнсний аюулгүй байдлын асуудлыг шийдвэрлэх арга хэмжээ авах, эмзэг бүлгийн хүн амын хэрэгцээнд тохирсон нийгмийн үйлчилгээг үзүүлэх нийгмийн халамжийн хөтөлбөрийг бэхжүүлэх.

|| Олон нийтийн хөгжлийн санаачилгууд:

Нийгмийн эв нэгдэл, эдийн засгийн хөгжил, соёлын солилцоог дэмжих олон нийтийн санаачилгыг дэмжин, янз бүрийн үндэс угсаатай иргэдийн нэгдмэл байдал, эв нэгдлийн мэдрэмжийг бий болгох.

|| Олон нийтийн мэдлэг, мэдрэмж:

Олон янз байдлыг ойлгох, хүлээн зөвшөөрөх, хүндэтгэх, хэвшмэл ойлголт, өрөөсгөл үзлийг эсэргүүцэх, нийгэмд өрөвдөх сэтгэл, хүртээмжтэй байдлыг дэмжих зорилгоор олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил, боловсролын хөтөлбөрүүдийг эхлүүлнэ.

|| Хууль зүйн туслалцаа ба шударга ёсны хүртээмж:

Ялгаварлан гадуурхах, шударга бус явдалд өртөж буй хувь хүмүүст хууль зүйн туслалцаа, дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээг хүртээмжтэй болгох, үүнд үнэ төлбөргүй буюу хөнгөлөлттэй хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх, ялгаварлан гадуурхалтын талаарх гомдлыг шийдвэрлэх төрөлжсөн шүүх, иргэдийн төлөөлөгчийн газар байгуулах, ялгаварлан гадуурхалтын эсрэг хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах.

|| Мэдээлэл цуглуулах, хянах:

Орлого, ажил эрхлэлт, боловсрол, эрүүл мэндийн үр дүн зэрэг нийгэм-эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүдийн талаар задлан шинжилсэн мэдээллийг цуглуулж, дүн шинжилгээ хийж, ялгаатай байдлыг олж тогтоох, бүх иргэдэд тэгш боломж олгох ахиц дэвшлийг хянах.

|| Түншлэл ба хамтын ажиллагаа:

Төрийн байгууллагууд, иргэний нийгмийн байгууллагууд, хувийн хэвшлийн оролцогч талуудын хоорондын түншлэл, хамтын ажиллагааг дэмжин, тэгш байдал, нийгмийн шударга ёсыг дэмжсэн хүртээмжтэй бодлого, хөтөлбөрүүдийг боловсруулж хэрэгжүүлэх.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээнүүдийг уялдаа холбоотой, системтэй хэрэгжүүлснээр Монгол Улс иргэн бүр өөрийн чадавхыг ашиглаж, улс үндэстний хамтын сайн сайхны төлөө хувь нэмрээ оруулах боломжтой, илүү тэгш, хүртээмжтэй нийгэмд хүрэхийн төлөө ажиллаж чадна.

Дорөв. ЯЛГАВАРЛАН ГАДУУРХАХ ҮЗЭЛТЭЙ ТЭМЦЭХ, ОЛОН НИЙТЭД СУРТАЛЧЛАХ, ТУСГАЙ ХЭРЭГЦЭЭТ БҮЛГҮҮДИЙН ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ШИНЭЧИЛНЭ.

Хүртээмжтэй байдлыг дэмжих, ялгаварлан гадуурхахтай тэмцэхэд чиглэсэн чухал алхмын хүрээнд бид олон нийтийн мэдлэгийг дээшлүүлэх, тусгай хэрэгцээт бүлгийн эрхийг хамгаалахад чиглэсэн эрх зүйн хэд хэдэн шинэчлэлийг танилцуулж байна. Бид чадвар, сорилт бэрхшээлээс үл хамааран хувь хүн бүрийн төрөлхийн нэр төр, үнэ цэнийг хүлээн зөвшөөрч, тэгш эрх, шударга ёс, хүний эрхийн зарчмуудыг баримтлан ажиллаж, эрх зүйн иж бүрэн шинэчлэл хийснээр тогтолцооны саад бэрхшээлийг арилгах, мэдлэгийг дээшлүүлэх, иргэн бүрдээ нэр төртэй, хүндэтгэлтэй ханддаг илүү хүртээмжтэй нийгмийг бий болгохыг зорьж байна.

|| Ялгаварлан гадуурхахтай тэмцэх:

Тусгай хэрэгцээтэй хүмүүсийг ялгаварлан гадуурхах нь олон нийгэмд өргөн тархсан, гүн гүнзгий бугшсан асуудал хэвээр байгаа бөгөөд тэднийг гутаан доромжлох, гадуурхах явдал гарсаар байна. Үүний хариуд бид аливаа хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхахтай хууль, практикийн аль алинд нь тэмцэх шийдвэртэй арга хэмжээ авч ажиллана. Хөгжлийн бэрхшээлээр ялгаварлан гадуурхахыг шууд хориглож, тусгай хэрэгцээт иргэдийг хуулийн дагуу тэгш хамгаалж, үе тэнгийнхнийхээ адил боломж, эрхээр хангадаг хууль эрх зүйн шинэчлэлийг хийх болно.

|| Олон нийтийн мэдлэгийг дэмжих:

Ялгаварлан гадуурхалттай тэмцэх үйл ажиллагааны гол зүйл бол тусгай хэрэгцээт бүлгийн эрх, хэрэгцээний талаарх олон нийтийн мэдлэг, боловсролыг дээшлүүлэх явдал юм. Зорилтот кампанит ажил, сурталчилгааны хөтөлбөр, боловсролын санаачилгуудаар дамжуулан энэхүү хэвшмэл ойлголтыг арилгаж, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлнэ. Тусгай хэрэгцээт бүлгүүдийн эрх, чадавхын талаарх мэдлэгийг дээшлүүлснээр Монгол Улсад хүртээмжтэй байдлыг дэмжиж, бүх хүнд илүү энэрэнгүй, дэмжлэгтэй нийгмийг бий болгохыг зорих болно.

|| Тусгай хэрэгцээт бүлгийн эрх ашгийг хамгаалах нь:

Тусгай хэрэгцээт бүлгийн эрхийг хамгаалах, нийгмийн амьдралд бүрэн оролцоог хангах эрх зүйн орчныг бэхжүүлэх чиглэлээр хууль эрх зүйн шинэчлэлийг мөн хийнэ. Үүнд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлт, эрүүл мэнд, тээвэр, төрийн үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ багтана. Тусгай хэрэгцээтэй хүмүүст эрхээ бүрэн эдэлж, амьдралын бүхий л салбарт идэвхтэй оролцох боломжийг хангах үүднээс боломжийн орон байр, дэмжлэг үзүүлэх механизмыг баталгаажуулах эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгоно.

|| Эрх зүйн шинэчлэлийн гол бүрэлдэхүүн хэсгүүд:

- Ялгаварлан гадуурхахын эсрэг хууль тогтоомж: Хөгжлийн бэрхшээл болон хамгаалагдсан бусад шинж чанараар нь ялгаварлан гадуурхахыг шууд хориглосон, түүний эсрэг цогц хууль тогтоомжийг баталж, хохирлыг барагдуулах, хэрэгжүүлэх механизмыг бий болгоно.
- Хүртээмжийн стандартууд: Нийтийн дэд бүтэц, тээвэр, барилга байгууламж, үйлчилгээг хөгжлийн бэрхшээлтэй, тэр дундаа хөдөлгөөн, мэдрэхүй, танин мэдэхүйн бэрхшээлтэй хүмүүст бүрэн хүртээмжтэй байлгах үүднээс хүртээмжийн стандарт, зохицуулалтыг хэрэгжүүлнэ.
- Боломжит орон байр: Ажил олгогч, боловсролын байгууллага, үйлчилгээ үзүүлэгчдээс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тэгш хүртээмж, оролцоог хангах үүднээс шаардлагатай нөхцөлөөр хангана.
- Мэдлэгийн кампанит ажил: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг ойлгох, хүлээн зөвшөөрөх, хамруулах, хэвшмэл ойлголтыг эсэргүүцэх, хүнлэг сэтгэл, хүндэтгэлийг төлөвшүүлэх зорилгоор олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил, боловсролын хөтөлбөрүүдийг эхлүүлнэ.
- Өмгөөлөл, дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс болон тэдний гэр бүлийг чадавхжуулах, тэднийг мэдээлэл, эх сурвалж, дэмжлэгийн сүлжээгээр хангахад дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ, нөлөөллийн байгууллага, олон нийтэд түшиглэсэн санаачилгыг бэхжүүлэх.

Тиймээс Монгол Улс тусгай хэрэгцээт бүлгүүдийн эрхийг хамгаалах хууль эрх зүйн шинэчлэлийг хийхийн зэрэгцээ нийт иргэдийнхээ төлөө илүү хүртээмжтэй, тэгш эрх бүхий нийгмийг бий болгохын төлөө тууштай зүтгэх болно. Монгол Улс ялгаварлан гадуурхахтай тэмцэх, олон нийтийн мэдлэгийг дээшлүүлэх, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хамгаалах замаар олон талт байдлыг тэмдэглэдэг, хувь хүн бүр өөрийн өвөрмөц хувь нэмэр, чадвараараа үнэлэгддэг нийгмийг бий болгохын төлөө ажиллана.

**Тав. НИЙГМИЙН ДУНДАЖ ДАВХАРГЫГ ДЭМЖИХ, БЭХЖҮҮЛЭХ
ЗОРИЛТОД ХӨТӨЛБӨР БОЛОВСРУУЛАН ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.**

Монгол улсад дундаж давхаргын эрч хүч, тэсвэр хатуужлыг бэхжүүлэх амлалтдаа нийгмийн энэ чухал хэсгийг дэмжих, чадавхжуулахад чиглэсэн цогц хөтөлбөрүүдийг боловсруулж, хэрэгжүүлэхээ зарлаж байна. Дундаж давхарга нь эдийн засгийн өсөлтийг хангах, нийгмийн тогтвортой байдлыг хангах, хувь хүний өсөлт хөгжлийн дэмжихэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, Монгол Улс дунд орлоготой иргэдийнхээ сайн сайхан, хөгжил цэцэглэлтийг дээшлүүлэх санаачилгад хөрөнгө оруулах болно. Зорилтот оролцоо, стратегийн түншлэлээр дамжуулан Монгол Улсын дундаж давхаргыг бэхжүүлж, улс орны хөгжил дэвшил, хөгжил цэцэглэлтийн тулгуур болгохыг зорих болно.

|| Эдийн засгийн хөгжил цэцэглэлтийг чадавхжуулах:

Засгийн газрын санаачилгын гол цөм нь дундаж давхаргын эдийн засгийн хөгжил цэцэглэлтийг дэмжихэд чиглэгддэг. **Үүнд:**

1. **Санхүүгийн нөөцийн хүртээмж:** Дундаж давхаргын иргэд, бизнес эрхлэгчдийн зээл, хөрөнгө, санхүүгийн үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, бизнесийн өсөлт, хөрөнгө оруулалт, баялгийн хуримтлалыг дэмжих бодлогыг хэрэгжүүлэх.
2. **Ажлын байр бий болгох, өсөлт:** Дундаж давхаргын хөгжил цэцэглэлтэд чухал хувь нэмэр оруулдаг бизнес эрхлэлт, инновац, жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг (ЖДҮ) өргөжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх ажлын байр бий болгох, таатай бизнесийн орчныг дэмжих.
3. **Ур чадвар хөгжүүлэх, сургах:** Мэргэжлийн боловсрол, насан туршийн боловсролын санаачилга, давтан сургах хөтөлбөр зэрэг хурдацтай өөрчлөгдөж буй эдийн засагт хөгжихөд шаардлагатай ур чадвар, боловсрол, мэргэжлийн хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулах.

|| Нийгмийн баталгааг хангах:

Ийнхүү эдийн засгийг чадавхжуулахаас гадна дундаж давхаргын нийгмийн аюулгүй байдал, тогтвортой байдлыг хангах үүргээ биелүүлнэ. **Үүнд:**

1. **Чанартай эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ:** Дундаж амьдралтай гэр бүлүүдэд чанартай эрүүл мэндийн үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдах боломжийг нэмэгдүүлэх, тэдний сайн сайхан байдлыг хамгаалах, өвчин эмгэг, эмнэлгийн яаралтай тусламжийн үед санхүүгийн бэрхшээлээс хамгаалах.
2. **Орон сууцны хүртээмжтэй байдал:** Дундаж амьдралтай өрхүүдэд зориулсан орон сууцны боломжит хувилбаруудыг дэмжих арга хэмжээ, үүнд орон сууц өмчлөх урамшуулал, түрээсийн тусламжийн хөтөлбөр, хот суурин газрын орон сууцны төлбөрийн чадварт тулгарч буй бэрхшээлийг шийдвэрлэх санаачилга зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлэх.
3. **Нийгмийн хамгааллын сүлжээ:** Ажилгүйдлийн тэтгэмж, гэр бүлд туслах хөтөлбөр, хүүхэд асрах тусламж үйлчилгээ зэрэг санхүүгийн түр зуурын хямрал эсвэл урьдчилан тооцоолоогүй нөхцөл байдалд тулгарч буй дундаж

давхаргын гэр бүлүүдэд туслах нийгмийн хамгааллын сүлжээ, дэмжлэгийн хөтөлбөрүүдийг бэхжүүлэх.

|| Санхүүгийн тогтвортой байдлыг дэмжих:

Цаашилбал, мөн бид дундаж давхаргын санхүүгийн тогтвортой байдал, уян хатан байдлыг дэмжих зорилготой. Үүнд:

- 1. Өрийн удирдлагын дэмжлэг:** Санхүүгийн мэдлэг олгох боловсрол олгох, дундаж давхаргын иргэдэд санхүүгийн зөв шийдвэр гаргах, хэт их өрийн дарамтаас зайлсхийх, тогтвортой санхүүгийн ирээдүйг бий болгоход туслах зорилгоор өрийн удирдлагын дэмжлэг үзүүлэх.
- 2. Хадгаламж ба тэтгэврийн төлөвлөлт:** Татварын хөнгөлөлттэй хадгаламжийн данс, ажил олгогчийн ивээн тэтгэсэн тэтгэврийн төлөвлөгөө, урт хугацааны хуримтлал, хөрөнгө оруулалтад санхүүгийн урамшуулал олгох замаар хуримтлал, тэтгэврийн төлөвлөлтийг дэмжих.
- 3. Хэрэглэгчийн эрх ашгийг хамгаалах:** Дундаж давхаргын хэрэглэгчдийн эрх ашгийг хамгаалах, санхүүгийн гүйлгээ, хэрэглэгчийн зах зээлд шударга, ил тод, хариуцлагатай байдлыг хангах зорилгоор хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах хууль тогтоомжийг батлах.

Тиймээс Монгол Улс дундаж давхаргыг дэмжих, бэхжүүлэх энэхүү хөтөлбөртөө хөгжил цэцэглэлтийг жолоодох, нийгмийн эв нэгдлийг дэмжих, улс орныхоо хөгжил дэвшлийг дэмжих гол үүргийг чухалчлан тусгаж байна. Монгол Улс эдийн засгийн хөгжил цэцэглэлтийг дэмжих, нийгмийн аюулгүй байдлыг хангах, санхүүгийн тогтвортой байдлыг дэмжих санаачилгад хөрөнгө оруулалт хийснээрээ эрч хүчтэй, хүртээмжтэй нийгмийн тулгын чулуу болох цэцэглэн хөгжиж буй, тэсвэр тэвчээртэй дундаж давхаргыг төлөвшүүлэхийн төлөө ажиллана.

**Зургаа. ШИЙДВЭР ГАРГАХ ҮЙЛ ЯВЦАД ЭМЭГТЭЙЧҮҮД,
ҮНДЭСНИЙ ЦӨӨНХ, ТУСГАЙ ХЭРЭГЦЭЭТ ИРГЭДИЙН БОЛОН
БУСАД БҮЛГҮҮДИЙГ ОРОЛЦУУЛАХ, ТӨЛӨӨЛӨХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААГ
ДЭМЖИХ БОДЛОГО ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.**

Засаглалд хүртээмжтэй байдал, олон талт байдлыг бий болгоход чиглэсэн чухал алхам болохын тулд Монгол Улс эмэгтэйчүүд, үндэсний цөөнх, тусгай хэрэгцээтэй иргэд болон эмзэгбүлгийн төлөөллийг шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох, төлөөллийг дэмжихэд чиглэсэн бодлого хэрэгжүүлэхээ зарлаж байна. Илүү эрх тэгш, ардчилсан нийгмийг цогцлооход хүртээмжтэй засаглал зайлшгүй шаардлагатайг хүлээн зөвшөөрч, Монгол Улс хүйс, үндэс угсаа, чадвар, нийгмийн байдлаас үл хамааран бүх иргэдийнхээ дуу хоолойг нэмэгдүүлэхийн төлөө ажиллах болно. Зорилтот арга хэмжээ, бүтцийн шинэчлэлээр дамжуулан бид хүн амын олон янз байдлыг тусгасан, илүү төлөөлөлтэй, хариуцлагатай засгийн газрыг бий болгохыг зорино.

|| Эмэгтэйчүүдийг чадавхжуулах:

Бодлогын гол зүйл нь шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийг чадавхжуулах, жендерийн тэгш байдлыг хангахад чиглэнэ. Үүнд:

1. **Квотын систем:** Улс төрийн институци, төрийн байгууллага, компанийн удирдах зөвлөл дэх эмэгтэйчүүдийн төлөөллийг нэмэгдүүлэх, шийдвэр гаргах үйл явцад тэдний утга учиртай оролцоо, манлайллын үүргийг хангах квотын тогтолцоо буюу эерэг үйл ажиллагааны арга хэмжээг хэрэгжүүлэх.
2. **Чадавхыг бэхжүүлэх:** Эмэгтэйчүүдийг төрийн ажил, засаглалд үр дүнтэй оролцох ур чадвар, мэдлэг, итгэл үнэмшилтэй болгох сургалт, зааварчилгаа, манлайллын хөгжлийн хөтөлбөрүүдээр хангах, эмэгтэй удирдагч, өөрчлөлт бүтээгчдийг дэмжих.
3. **Мэдлэгийн кампанит ажил:** Жендерийн хэвшмэл ойлголтыг эсэргүүцэх, эмэгтэйчүүдийн эрхийг сурталчлах, нийгмийн бүх түвшинд улс төр, шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх зорилгоор олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил өрнүүлнэ.

|| Цөөнхийн төлөөллийг хангах:

Бодлогод жендерийн тэгш байдлыг хангахаас гадна үндэсний цөөнх, тусгай хэрэгцээт иргэдийн төлөөллийг нэн тэргүүнд авч үзнэ. Үүнд:

1. **Үндэстний квот:** Үндэсний цөөнхийн хууль тогтоох байгууллага, нутгийн зөвлөл болон бусад шийдвэр гаргах форумд оролцох оролцоог хангах, соёлын олон янз байдлыг хадгалах, засаглал дахь цөөнхийн дуу хоолойг нэмэгдүүлэх зорилгоор квот буюу пропорциональ төлөөллийн механизмыг нэвтрүүлэх.
2. **Соёлын мэдрэмж:** Янз бүрийн үндэстэн, соёлын бүлгүүдийн хоорондын ойлголцол, хүндэтгэл, хамтын ажиллагааг дэмжих зорилгоор соёлын мэдрэмжийн сургалт, соёл хоорондын яриа хэлэлцээний санаачилгыг төрийн байгууллага, төрийн үйлчилгээнд тусгах.

|| Тусгай хэрэгцээт иргэдийг чадавхжуулах:

Цаашлаад шийдвэр гаргах үйл явцад онцгой хэрэгцээтэй иргэдийг хамруулах асуудлыг бодлогод тусгана. Үүнд:

1. **Хүртээмжтэй байдлын арга хэмжээ:** Засгийн газрын байр, нийтийн байгууламж, дижитал платформыг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст бүрэн хүртээмжтэй байлгах, иргэний амьдрал, шийдвэр гаргах үйл явцад оролцоход нь дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор хүртээмжийн стандарт, орон байрыг хэрэгжүүлэх.
2. **Хэлэлцүүлэг, оролцоо:** Тусгай хэрэгцээтэй иргэд, тэр дундаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд чиглэсэн бодлого, санаачилгад тэдний санал, сэтгэгдлийг авах зорилгоор тэдэнтэй зөвшилцөх, хамтран ажиллах механизмыг бий болгох.

|| Уулзалт ба олон талт байдлыг дэмжих:

Эцэст нь, бодлого нь ижил төстэй байдлын огтлолцлыг хүлээн зөвшөөрч, нийгмийн бүх давхаргад олон талт байдал, оролцоог дэмжихийг эрмэлзэнэ. *Үүнд:*

1. **Уулзалтын хандлага:** Ялгаварлан гадуурхах, гадуурхах давхацсан хэлбэрийг шийдвэрлэхийн тулд хүйс, арьсны өнгө, үндэс угсаа, хөгжлийн бэрхшээл, нийгэм-эдийн засгийн байдал зэрэг ижил төстэй байдлын огтлолцсон хэмжигдэхүүнүүдийг харгалзан үзсэн огтлолцсон хандлагыг бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргахад нэвтрүүлэх.
2. **Манлайлал дахь төлөөлөл:** Засгийн газар, иргэний нийгэм, хувийн хэвшлийн байгууллагуудын удирдах албан тушаалын олон талт байдлыг дэмжих, шийдвэр гаргах байгууллагууд хүний олон талт байдал, амьдралын туршлагыг бүрэн тусгах боломжийг хангах.

Тиймээс Монгол Улсад хүртээмжтэй шийдвэр гаргалтыг сайжруулах энэхүү аялалд гарахдаа бүх иргэдийнхээ, ялангуяа түүхэндээ гадуурхагдсан эсвэл дутуу төлөөлөлтэй байсан иргэдийн дуу хоолой, төлөөллийг нэмэгдүүлэхийн төлөө тууштай зүтгэх болно. Эмэгтэйчүүд, үндэсний цөөнх, тусгай хэрэгцээтэй иргэд болон бусад олон янзын бүлгүүдийг засаглалд утга учиртай оролцох оролцоог чадавхжуулснаар бид хүн бүрд илүү шударга, эрх тэгш, хүртээмжтэй нийгмийг цогцлоохын төлөө зүтгэхээ дахин илэрхийлж байна.

Шийдвэр гаргах үйл явцад эмэгтэйчүүд, үндэсний цөөнх, тусгай хэрэгцээтэй иргэд болон бусад гадуурхагдсан бүлгийн оролцоо, төлөөллийг дэмжихийн тулд олон төрлийн бодлого, хэмжээг хэрэгжүүлнэ. *Тухайлбал:*

1. **Квотын тогтолцоо ба эерэг үйл ажиллагаа:** Хууль тогтоох байгууллага, төрийн байгууллага, компанийн удирдах зөвлөл болон шийдвэр гаргах бусад байгууллагад хангалтгүй төлөөлөлтэй бүлгүүдийн төлөөллийн доод түвшнийг хангахын тулд квотын тогтолцоо буюу эерэг үйл ажиллагааны арга хэмжээг нэвтрүүлэх.
2. **Чадавхыг бэхжүүлэх хөтөлбөрүүд:** Эмэгтэйчүүд, үндэсний цөөнх, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд зэрэг бүлгүүдийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн, тэдний ур чадвар, өөртөө итгэх итгэл, шийдвэр гаргах үйл явцад үр дүнтэй оролцох чадавхыг нэмэгдүүлэх зорилгоор сургалт, зөвлөгч, манлайллын хөгжлийн хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлнэ.
3. **Хүлээн авах, таниулах кампанит ажил:** Шийдвэр гаргахад олон талт байдал, оролцоог хангахын ач холбогдлыг сурталчлах, хэвшмэл ойлголтыг эсэргүүцэх, иргэний боловсролын санаачилга, олон нийтийг хамарсан үйл ажиллагаагаар дамжуулан хангалтгүй төлөөлөлтэй бүлгүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх зорилгоор олон нийтэд сурталчлах кампанит ажлыг эхлүүлнэ.
4. **Хүртээмжтэй харилцааны сувгууд:** Брайл, дохионы хэлээр орчуулах, хүртээмжтэй дижитал платформ зэрэг харилцааны өөр хэлбэрийг бий болгож, тэдний утга учиртай оролцоог хөнгөвчлөх замаар шийдвэр гаргах үйл явцыг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст хүртээмжтэй байлгах.
5. **Зөвлөлдөх, оролцооны механизм:** Эмэгтэйчүүд, үндэсний цөөнх, тусгай

хэрэгцээтэй иргэд зэрэг гадуурхагдсан олон нийттэй зөвлөлдөж, тэдний амьдралд шууд нөлөөлөх бодлого, хөтөлбөр, санаачилгын талаар санал, хүсэлтийг нь авах механизмыг бий болгох.

6. **Манлайлал дахь олон талт төлөөлөл:** Шийдвэр гаргах байгууллагууд нь нийгмийн олон талт байдал, амьдралын туршлагыг бүрэн тусгаж байхын тулд төрийн институци, улс төрийн нам, иргэний нийгмийн байгууллага, хувийн хэвшлийн байгууллагуудын удирдах албан тушаалын олон талт байдлыг дэмжих.
7. **Хөндлөнгийн хандлага:** Ялгаварлан гадуурхах байдлыг шийдвэрлэхийн тулд хүйс, арьсны өнгө, үндэс угсаа, хөгжлийн бэрхшээл, нийгэм-эдийн засгийн байдал зэрэг ижил төстэй байдлын харгалзан үзсэн бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргах.
8. **Дэмжих эрх зүйн орчин:** Хүйс, үндэс угсаа, хөгжлийн бэрхшээлтэй болон бусад хамгаалагдсан шинж чанараар нь ялгаварлан гадуурхахыг хориглосон, ялгаварлан гадуурхалтын эсрэг хууль тогтоомжийг баталж мөрдүүлэх, хохирлыг барагдуулах, хэрэгжүүлэх эрх зүйн механизмыг бүрдүүлэх.
9. **Нөөцийн хуваарилалт:** Анхан шатны байгууллага, олон нийтийн оролцоотой төслүүдийг дэмжих зорилгоор буцалтгүй тусламж, татаас, санхүүгийн хөшүүрэг олгох зэрэг шийдвэр гаргах түвшинд нөөц, санхүүжилтийг хуваарилах.
10. **Үнэлгээ ба хяналт:** Олон талт байдал, оролцооны зорилтуудын ахиц дэвшлийг хянах, бодлого, хөтөлбөрийн үр нөлөөг хэмжих, шийдвэр гаргах үйл явцад цөөнх бүлгүүдийн оролцоо, төлөөллийг дэмжихэд сайжруулах шаардлагатай чиглэлүүдийг тодорхойлох мониторинг, үнэлгээний механизмыг бий болгох.

Монгол Улс эдгээр бодлого, арга барилыг уялдаа холбоотой, цогц байдлаар хэрэгжүүлснээр шийдвэр гаргах үйл явцад эмэгтэйчүүд, үндэсний цөөнх, тусгай хэрэгцээтэй иргэд болон бусад эмзэг бүлгүүдийн утга учиртай оролцоо, төлөөллийг дэмжих таатай орчныг бүрдүүлж, илүү хүртээмжтэй, шударга засаглалын үр дүнд хүрнэ.

**Долоо. БОЛОВСРОЛ, ЭРҮҮЛ МЭНД, ЭДИЙН ЗАСГИЙН
БОЛОМЖУУДААР НИЙГМИЙН БҮЛГҮҮДЭД ТУЛГАРЧ БУЙ ТОДОРХОЙ
ХЭРЭГЦЭЭ, СОРИЛТУУДЫГ ШИЙДВЭРЛЭХЭД ЧИГЛЭСЭН ДЭМЖЛЭГ,
НӨӨЦӨӨР ХАНГАХ ЗОРИЛГО БҮХИЙ САНГУУДЫН ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫГ
ШИНЭЧИЛНЭ.**

Нийгмийн янз бүрийн бүлгүүдэд тулгарч буй тодорхой хэрэгцээ, сорилтуудыг шийдвэрлэхийн тулд Монгол Улс боловсрол, эрүүл мэнд, эдийн засгийн боломж зэрэг салбарт дэмжлэг, эх үүсвэрээр хангахад чиглэсэн хууль эрх зүйн орчныг шинэчлэх аяныг эхлүүлнэ. Эерэг өөрчлөлтийг авчрах, нийгэмд шударга ёсыг тогтооход нийгмийн сангууд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг

бөгөөд эдгээр байгууллагуудад эмзэг, тусгай хэрэгцээт иргэдийн хэрэгцээг үр дүнтэй шийдвэрлэх боломжийг олгох таатай орчныг бүрдүүлэхийг эрмэлзэнэ. Бид хууль эрх зүйн иж бүрэн шинэчлэлийг хийснээр хүртээмжтэй хөгжил, нийгмийн өөрчлөлтийн нөлөөллийн хурдасгуур болох нийгмийн суурь чадавхыг нээхийг зорих болно.

|| Инновац ба үр нөлөөг дэмжих:

Хууль эрх зүйн орчны шинэчлэлийн гол хэсэг нь нийгмийн үндэс суурь дахь инновац, үр нөлөөг дэмжихэд чиглүүлнэ. Үүнд:

1. **Бүртгэлийн үйл явцыг боловсронгуй болгох:** Нийгмийн сангуудын бүртгэл, зөвшөөрөл олгох журмыг хялбарчлан, үүсгэн байгуулах үйл ажиллагааг нь хөнгөвчлөх, хүнд суртлын саад бэрхшээл, захиргааны дарамтыг бууруулах.
2. **Засаглалын бүтцийн уян хатан байдал:** Засаглалын бүтэц, нийгмийн суурь үйл ажиллагааны загварт уян хатан байдлыг бий болгож, тэдний эрхэм зорилго, зорилгод хамгийн сайн тохирсон байгууллагын удирдлага, шийдвэр гаргахад олон янзын хандлагыг бий болгох боломжийг олгох.
3. **Хамтын ажиллагааны хөшүүрэг:** Нийгмийн сан, төрийн байгууллага, иргэний нийгмийн байгууллага, хувийн хэвшлийн байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, түншлэлийг дэмжих урамшуулал, дэмжлэгийн механизмыг нэвтрүүлэх, хамтын үр нөлөөг нэмэгдүүлэх, хамтын үр нөлөөг нэмэгдүүлэх.

|| Хариуцлага, ил тод байдлыг хангах:

Хууль эрх зүйн орчны шинэчлэл нь инновацыг дэмжихээс гадна нийгмийн суурьтай холбоотой хариуцлага, ил тод байдлыг нэн тэргүүнд тавьж байна. Үүнд:

1. **Тайлангийн шаардлагыг сайжруулах:** Нийгмийн сангуудын санхүүгийн удирдлага, засаглалын үйл ажиллагаа, хөтөлбөрийн үйл ажиллагааны ил тод байдал, хариуцлагыг хангах үүднээс тайлагнах, ил тод болгох шаардлагыг бэхжүүлэх.
2. **Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний стандартууд:** Нийгмийн сангийн санаачилгын үр нөлөө, үр ашиг, үр нөлөөг үнэлэх стандартчилсан хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тогтолцоог бий болгож, нотолгоонд суурилсан шийдвэр гаргах, тасралтгүй сайжруулах боломжийг олгох.
3. **Ёс суртахууны хэмжээ, ёс зүйн хэм хэмжээ:** Нийгмийн сангийн ажилтнууд болон ТУЗ-ийн гишүүд ашиг хүртэгчид, сонирхогч талууд болон олон нийттэй харилцахдаа шударга байдал, мэргэжлийн ур чадвар, ёс зүйн зан үйлийг сахин хамгаалах ёс зүйн хэм хэмжээ, ёс зүйн дүрмийг хэрэгжүүлэх.

|| Баялгийн хүртээмжийг хөнгөвчлөх:

Цаашилбал, хууль эрх зүйн орчны шинэчлэл нь нөөцийн хүртээмжийг хөнгөвчлөх, нийгмийн нөөц сангуудыг дэмжих зорилготой. Үүнд:

1. **Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт:** Сайн дурын ажил, компанийн нийгмийн

хариуцлага, хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг нийгмийн сангийн санаачилгыг дэмжих зорилгоор татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт болон бусад санхүүгийн хөшүүргийг үзүүлэх.

- 2. Санхүүжилт ба буцалтгүй тусламжийн хүртээмж:** Засгийн газрын буцалтгүй тусламж, хандивлагчдын санхүүжилт, хөрөнгө оруулалтын сувгуудаар дамжуулан нийгмийн сангуудын санхүүжилт, буцалтгүй тусламж, санхүүгийн эх үүсвэрт хүрэх боломжийг хөнгөвчлөх.
- 3. Чадавхыг бэхжүүлэх, техникийн туслалцаа үзүүлэх:** Нийгмийн сангуудын байгууллагын чадавх, засаглалын туршлага, хөтөлбөрийн мэдлэгийг бэхжүүлэх, өндөр чанартай үйлчилгээ үзүүлэх, ач холбогдолтой үр дүнд хүрэх чадварыг нэмэгдүүлэх зорилгоор чадавхыг бэхжүүлэх хөтөлбөр, сургалтын семинар, техникийн туслалцааг санал болгох.

Иймд бид нийгмийн сангийн эрх зүйн орчныг шинэчлэх энэхүү замд орохын хэрээр эдгээр байгууллагуудыг нийгмийн эерэг өөрчлөлт, хүртээмжтэй хөгжлийн хөшүүрэг болгон чадавхжуулахын төлөө тууштай ажиллана. Инновац, хариуцлага, нөөцийн хүртээмжийг дэмжсэнээр Монгол Улс эмзэг, цөөнхий бүлэгттулгарч буй хэрэгцээ, сорилтуудыг шийдвэрлэх нийгмийн сангуудын чадавхыг нээх таатай орчныг бүрдүүлэхийг зорьж байна.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс нийгмийн бүлгүүдэд тулгарч буй тодорхой хэрэгцээ, сорилтуудыг үр дүнтэй шийдвэрлэх, хүртээмжтэй хөгжил, нийгмийн шударга ёс, тогтвортой өсөлтөд хувь нэмрээ оруулах нийгмийн сангуудыг чадавхжуулах таатай орчныг бүрдүүлж чадна.

Найм. ИРГЭНИЙ НИЙГМИЙН БАЙГУУЛЛАГУУДЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫГ ИЛ ТОД, АРДЧИЛЛЫН ЗАРЧИМД НИЙЦҮҮЛЭН БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОНО.

Ил тод, хариуцлагатай байдал, ардчилсан засаглалыг дэмжих амлалтдаа иргэний нийгмийн байгууллагуудын (ИНБ) эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулах хөтөлбөрийг зарлаж байна. Нийгмийн эв нэгдлийг дэмжих, хүний эрхийг хамгаалах, ардчиллын үнэт зүйлсийг хөгжүүлэхэд ИНБ-ууд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, бид ил тод байдал, ардчилал, иргэний оролцооны зарчмуудыг баримталсан зохицуулалтын таатай орчныг бүрдүүлэхийг эрмэлзэж байна. Монгол Улс эрх зүйн иж бүрэн шинэчлэл хийснээр ИНБ-удыг эерэг өөрчлөлтийн төлөөлөгч, ардчилсан засаглалын тулгуур багана болгон чадавхжуулахыг зорих болно.

|| Ил тод, хариуцлагатай байдлыг дэмжих:

Шинэчлэлийн хүчин чармайлтын гол зүйл бол ИНБ-ын ил тод байдал, хариуцлагатай байдлыг дэмжих явдал юм. Үүнд:

- 1. Тайлангийн шаардлагыг сайжруулах:** ИНБ-удын санхүүгийн удирдлага, засаглалын бүтэц, хөтөлбөрийн үйл ажиллагааны ил тод байдлыг хангах үүднээс тайлагналын болон тодруулгад тавигдах шаардлагуудыг бэхжүүлж,

оролцогч талууд өөрсдийн үйл ажиллагаа, нөлөөллийн талаарх холбогдох мэдээллийг олж авах боломжийг олгоно.

- 2. Мэдээллийн олон нийтийн хүртээмж:** Төвлөрсөн бүртгэл, цахим мэдээллийн сан, мэдээллийн портал бий болгох замаар ИНБ-ын талаарх мэдээллийг олон нийтэд хүртээмжтэй болгох, иргэд, хандивлагчид, бодлого боловсруулагчдад үндэслэлтэй шийдвэр гаргах, дүгнэлт гаргах боломжийг бүрдүүлэх.
- 3. Санхүүгийн шударга байдлын арга хэмжээ:** ИНБ-ын санхүүгийн шударга байдлыг дэмжих, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглахаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг нэвтрүүлэх, үүнд санхүүгийн аудитын стандарт, дотоод хяналтын механизм, мэдээлэгчийг хамгаалах механизмыг батлах, залилан, авлигаас хамгаалах зэрэг орно.

|| Ардчилсан засаглалыг дэмжих:

ИНБ-ын зохицуулалтын шинэчлэл нь ил тод, хариуцлагатай байхаас гадна ардчилсан засаглалын зарчмуудыг дэмжих болно. Үүнд:

- 1. Ардчилсан шийдвэр гаргах үйл явц:** ИНБ-удыг ардчилсан шийдвэр гаргах үйл явц, түүний дотор оролцоонд суурилсан засаглалын бүтэц, гишүүнчлэлийн оролцооны механизм, оролцогч талуудтай зөвлөлдөх үйл явцыг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлж, шийдвэр гаргахад хүртээмжтэй байдал, төлөөллийг хангах.
- 2. Хүний эрхийг хүндэтгэх:** Олон улсын хүний эрхийн стандартын дагуу үзэл бодлоо илэрхийлэх, эвлэлдэн нэгдэх, цуглаан хийх эрх чөлөө, түүнчлэн ялгаварлан гадуурхахгүй байх, жендерийн тэгш байдал, гадуурхагдсан болон эмзэг бүлгийн эрхийг хүндэтгэх зэрэг ИНБ-ын хүний эрхийн зарчмуудыг баримтлах.
- 3. Засгийн газар, ИНБ-ын яриа хэлцэл:** Нийгэмд тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх, нийтлэг зорилгыг урагшлуулах, хүртээмжтэй бодлого боловсруулах үйл явцыг дэмжихэд харилцан ойлголцол, хамтын ажиллагаа, түншлэлийг дэмжих зорилгоор Засгийн газар болон ИНБ-ын хоорондын яриа хэлэлцээ, хамтын ажиллагааг дэмжих.

|| Чадавхыг бэхжүүлэх, хамтын ажиллагааг дэмжих:

Цаашилбал, шинэчлэлийн хүчин чармайлт нь ИНБ-ын чадавхыг бэхжүүлэх, хамтын ажиллагааг дэмжих зорилготой. Үүнд:

- 1. Чадавхыг хөгжүүлэх хөтөлбөрүүд:** ИНБ-ын байгууллагын чадавх, засаглалын бүтэц, үйл ажиллагааны үр нөлөөг бэхжүүлэх, үр дүнтэй хөтөлбөр, үйлчилгээ үзүүлэх чадварыг нэмэгдүүлэх зорилгоор чадавхыг бэхжүүлэх хөтөлбөр, сургалтын семинар, техникийн туслалцааг санал болгох.
- 2. Сүлжээ ба хамтын ажиллагааны платформууд:** ИНБ-удын дунд мэдлэг хуваалцах, нөөцийг дайчлах, хамтын үйл ажиллагааг хөнгөвчлөх сүлжээ, хамтын ажиллагааны платформыг бий болгож, нийгмийн ээдрээтэй

асуудлуудыг шийдвэрлэхийн тулд хамтын хүч чадал, туршлагаа ашиглах боломжийг олгох.

- 3. ИНБ-ын оруулсан хувь нэмрийг хүлээн зөвшөөрөх:** Нийгмийн хөгжил, ардчилсан засаглал, олон нийтийг чадавхжуулахад ИНБ-ын оруулсан хувь нэмрийг үнэлж, үлгэр жишээ санаачилга, ололт амжилтыг олон нийтэд үнэлж, урамшуулах.

Монгол Улс эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр ИНБ-ын үйл ажиллагааг ил тод, ардчилсан, үр дүнтэй явуулах, улмаар нийгмийн дэвшлийг ахиулах, хүний эрхийг хамгаалах, ардчилсан институтийг бэхжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах таатай хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлж чадна.

Ес. БАЙГАЛИЙН ГАМШИГ, ЭДИЙН ЗАСГИЙН УНАЛТ ЗЭРЭГ ХЯМРАЛЫН ҮЕД ЭМЗЭГ БҮЛГИЙН ХҮН АМЫГ ХАМГААЛАХ НИЙГМИЙН ХАМГААЛЛЫН СҮЛЖЭЭ, ОНЦГОЙ БАЙДЛЫН ХАРИУ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ МЕХАНИЗМЫГ БИЙ БОЛГОНО.

Нийгмийн хамгааллын хүчирхэг тогтолцооны хэрэгцээ өсөн нэмэгдэж буйтай холбогдуулан Монгол Улсад байгалийн гамшиг, эдийн засгийн уналт зэрэг хямралын үед эмзэг бүлгийн хүн амыг хамгаалахын тулд нийгмийн хамгааллын сүлжээ, яаралтай хариу арга хэмжээний механизмыг бий болгохоор төлөвлөж бид байна. Бид нийт иргэдийн сайн сайхан, нэр төрийг хангахад дасан зохицох чадварыг бэхжүүлэх арга хэмжээ чухал болохыг хүлээн зөвшөөрч, эрсдэлд хамгийн их өртөж буй хүмүүсийг хамгаалж, бэрхшээлийн үед нийгмийн тэсвэр тэвчээрийг нэмэгдүүлэхийн төлөө байгаагаа дахин нотолж байна. Бид иж бүрэн шинэчлэл, идэвхтэй санаачилгуудаар дамжуулан эмзэг бүлгийн хувь хүн, нийгэмд нэн шаардлагатай үед нь нэн чухал дэмжлэг, туслалцаа үзүүлэх аюулгүй байдлын сүлжээг бий болгохыг зорих болно.

|| Эмзэг бүлгийг хамгаалах:

Нийгмийн хамгааллын сүлжээг бий болгоход хамгийн чухал зүйл бол нийгмийн хамгийн эмзэг бүлгийн гишүүдийг хамгаалах амлалт юм. Үүнд:

- 1. Зорилтот тусламжийн хөтөлбөрүүд:** Хүн ам, тэр дундаа орлого багатай гэр бүл, хүүхэд, өндөр настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, хүн амын цөөнх ард иргэд зэрэг эмзэг бүлгийн хүн амыг нэн тэргүүнд тавьсан зорилтот тусламжийн хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх, тэднийг хямралын үед зайлшгүй шаардлагатай үйлчилгээ, нөөц, дэмжлэг авах боломжийг хангах.
- 2. Бүх нийтийн хамрах хүрээ:** Нийгмийн хамгааллын сүлжээг нийгэм эдийн засгийн байдал, газар зүйн байршил, хүн ам зүйн онцлогоос үл хамааран тусламж хэрэгтэй байгаа бүх хүн, өрхөд хамруулах, гадуурхагдахаас урьдчилан сэргийлэх, тусламжийг тэгш хүртэх боломжийг хангах.
- 3. Тохиромжтой дэмжлэг:** Эмзэг бүлгийн хүмүүсийн хэрэгцээ, нөхцөл байдалд тохирсон бэлэн мөнгө, хүнсний тусламж, орон сууцны тусламж,

эрүүл мэндийн үйлчилгээ, сэтгэц-нийгмийн дэмжлэг зэрэгт тохирсон тусламж үзүүлэх, тэдний яаралтай хэрэгцээг хангах, тэсвэр тэвчээрийг дэмжих.

|| Дасан зохицох чадварыг бий болгох:

Нийгмийн хамгааллын сүлжээг бий болгох нь эмзэг бүлгийн хүн амыг хамгаалахаас гадна хямралыг даван туулах, даван туулах чадавхыг бэхжүүлэхэд чиглэгддэг. Үүнд:

1. **Эрт сэрэмжлүүлэх систем:** Эмзэг бүлгийн хүн амыг тодорхойлох, шинээр гарч ирж буй хямралыг урьдчилан таамаглах, гамшиг, өртөх байдлын нөлөөллийг бууруулахын тулд цаг тухайд нь хөндлөнгөөс оролцох, идэвхтэй хариу арга хэмжээ авах боломжийг бүрдүүлэхийн тулд эрт сэрэмжлүүлэх систем, эрсдлийн үнэлгээний механизмыг хөгжүүлэх.
2. **Олон нийтэд түшиглэсэн арга барил:** Онцгой байдлын үед хариу арга хэмжээ авахад нийгмийн эв нэгдэл, орон нутгийн засаглал, хамтын ажиллагааг бэхжүүлэхэд чиглэсэн чадавхыг бэхжүүлэх, гамшгийн бэлэн байдлын сургалт, олон нийтийн санаачилгыг багтаасан олон нийтэд түшиглэсэн арга барилыг дэмжих.
3. **Хөгжлийн зорилтуудтай уялдуулах:** Нийгмийн хамгааллын сүлжээ, онцгой байдлын үед хариу арга хэмжээ авах механизмыг илүү өргөн хүрээтэй хөгжлийн стратеги, үндэсний бодлогод нэгтгэх, тогтвортой хөгжлийн зорилтууд, ядуурлыг бууруулах хүчин чармайлт, гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоотой уялдаа холбоотой ажиллах.

|| Тогтвортой байдлыг хангах:

Цаашилбал, нийгмийн хамгааллын сүлжээг бий болгох нь урт хугацаанд дэмжлэг үзүүлэх тогтолцооны тогтвортой байдал, үр дүнтэй байдлыг хангах зорилготой юм. Үүнд:

1. **Нөөцийг дайчлах:** Нийгмийн хамгааллын сүлжээ, яаралтай тусламжийн хөтөлбөрийг санхүүжүүлэхэд дотоодын болон олон улсын эх үүсвэрээс хүрэлцэхүйц санхүүгийн эх үүсвэрийг дайчлах, эмзэг бүлгийн хүн амын хэрэгцээг хангахын тулд тогтвортой санхүүжилтийн механизм, төсвийн зохистой хуваарилалтыг хангах.
2. **Институтийг бэхжүүлэх:** Үйлчилгээний хүртээмж, хяналт-шинжилгээ, аюулгүй байдлын сүлжээний хөтөлбөрийн үнэлгээг сайжруулахын тулд төрийн байгууллага, иргэний нийгмийн байгууллага, олон нийтэд түшиглэсэн институци зэрэг нийгмийн хамгааллын байгууллагын чадавх, зохицуулалтын механизмыг бэхжүүлэх.
3. **Үнэлгээ ба суралцах:** Нийгмийн аюулгүй байдлын сүлжээ, онцгой байдлын үед хариу арга хэмжээ авах механизмын үр нөлөө, үр ашиг, тэдгээрийг үнэлэх, хөтөлбөрийн гүйцэтгэл, үр дүнг сайжруулахын тулд шилдэг туршлага, сургамж, сайжруулах чиглэлийг тодорхойлох зорилгоор тогтмол үнэлгээ, сургалтын дасгал хийх.

Иймд байгалийн гамшиг, эдийн засгийн уналт зэрэг хямралын үед эмзэг бүлгийн хүн амыг хамгаалах нийгмийн хамгааллын сүлжээ, яаралтай хариу арга хэмжээний механизмыг бий болгохын тулд дараах бодлогуудыг хэрэгжүүлэх болно. *Тухайлбал:*

- 1. Нийгмийн хамгааллын иж бүрэн хөтөлбөрүүд:** Хүн ам, тэр дундаа орлого багатай гэр бүл, хүүхэд, өндөр настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, гадуурхагдсан иргэдэд санхүүгийн тусламж, хүнсний тусламж, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, орон сууцны дэмжлэг үзүүлэх нийгмийн хамгааллын цогц хөтөлбөрүүдийг бий болгоно.
- 2. Эрт сэрэмжлүүлгийн систем:** Байгалийн гамшиг, эдийн засгийн цочрол зэрэг шинээр гарч ирж буй хямралыг тодорхойлох, урьдчилан таамаглах зорилгоор эрт сэрэмжлүүлэх системийг боловсруулж, хэрэгжүүлэх, ингэснээр эмзэг бүлгийн хүн амд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулахын тулд цаг тухайд нь хөндлөнгийн оролцоо, идэвхтэй хариу арга хэмжээ авах боломжийг олгоно.
- 3. Олон нийтэд түшиглэсэн гамшгаас хамгаалах бэлэн байдал:** Олон нийтэд гамшиг, онцгой байдлын үед үр дүнтэй хариу арга хэмжээ авах, эмзэг байдлыг багасгахад чиглэсэн сургалтын хөтөлбөр, чадавхийг бэхжүүлэх семинар, сурталчилгааны кампанит ажил зэрэг олон нийтэд түшиглэсэн гамшгийн бэлэн байдлын санаачлагыг сурталчлах.
- 4. Зорилтот тусламжийн хөтөлбөрүүд:** Хямралын үед тэдний онцлог хэрэгцээ, эмзэг байдлыг шийдвэрлэхийн тулд мөнгөн тэтгэмж, нийгмийн тусламжийн хөтөлбөр, амьжиргааг дэмжих хөтөлбөр зэрэг эмзэг бүлгийн хүн амд нэн тэргүүнд чиглэсэн зорилтот тусламжийн хөтөлбөрүүдийг төлөвлөх.
- 5. Эрүүл мэндийн дэд бүтцийг бэхжүүлэх:** Эмнэлэг, эмнэлгийн байгууламж зэрэг эрүүл мэндийн дэд бүтцийг бэхжүүлэхэд хөрөнгө оруулалт хийж, онцгой байдлын үед, тэр дундаа өвчний дэгдэлт, тахлын дэгдэлт зэрэг эмзэг бүлгийн хүн амд үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг хангах.
- 6. Зохицуулалт ба хамтын ажиллагаа:** Хямралын үед уялдаа холбоотой, үр дүнтэй хариу арга хэмжээ авах, нөөц, ур чадвараа нэмэгдүүлэхийн тулд онцгой байдлын үед хариу арга хэмжээ авахад оролцдог төрийн байгууллагууд, иргэний нийгмийн байгууллагууд, хүмүүнлэгийн байгууллагууд болон бусад оролцогч талуудын уялдаа холбоо, хамтын ажиллагааг сайжруулна.
- 7. Олон нийтийн мэдлэг, боловсрол:** Эмзэг бүлгийн хүн амд яаралтай тусламжийн бэлэн байдал, нүүлгэн шилжүүлэх журам, үзүүлэх тусламж үйлчилгээний талаар олон нийтэд мэдээлэх, тэднийг хямралын үед өөрсдийгөө болон гэр бүлээ хамгаалах идэвхтэй арга хэмжээ авах боломжийг олгох зорилгоор олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил, боловсролын санаачлагыг явуулах.
- 8. Хууль эрх зүй, бодлогын тогтолцоо:** Хямралын үед эмзэг бүлгийн хүн

амын эрх, хэрэгцээг зохих ёсоор хангаж, хамгаалахын тулд гамшгийн эрсдэлийн удирдлага, нийгмийн хамгаалал, онцгой байдлын үед авах арга хэмжээний хууль эрх зүй, бодлогын тогтолцоог бэхжүүлэх.

9. **Нөөцийг дайчлах, санхүүжүүлэх:** Нийгмийн хамгааллын сүлжээ, онцгой байдлын үед хариу арга хэмжээ авах механизмыг санхүүжүүлэхэд дотоодын болон олон улсын эх үүсвэрээс хүрэлцэхүйц санхүүгийн эх үүсвэрийг төвлөрүүлж, хямралын үеийн эмзэг бүлгийн хүн амын хэрэгцээг хангахын тулд тогтвортой санхүүжилтийн механизм, төсвийн зохистой хуваарилалтыг баталгаажуулна.
10. **Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ:** Нийгмийн хамгааллын сүлжээ, онцгой байдлын үед хариу арга хэмжээ авах механизмын үр нөлөө, үр ашиг, нөлөөллийг үнэлэх хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний механизмыг бий болгож, хямралын үед эмзэг бүлгийн хүн амд илүү сайн үйлчлэхийн тулд тасралтгүй суралцах, дасан зохицох, арга хэмжээг сайжруулах боломжийг олгоно.

Арав. БОЛОВСРОЛ, ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ ДЭХ ТЭГШ БУС БАЙДЛЫГ АРИЛГАХАД ЧИГЛЭСЭН ЭЕРЭГ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ХӨТӨЛБӨРҮҮДИЙГ ДЭМЖИНЭ.

ИЗНН тэгш байдлыг хангах, тогтолцооны саад тотгорыг арилгах зоримог алхам хийж, боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлтийн тэгш бус байдлыг арилгахад чиглэсэн эерэг үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүдийг дэмжиж байгаагаа зарлаж байна. Боловсролын боломжийг олж авах, утга учиртай ажил эрхлэлтийг хангахад гадуурхагдсан нийгэмд байнга тулгарч буй тэгш бус байдлыг хүлээн зөвшөөрч, хүртээмжтэй, олон талт байдал, нийгмийн шударга ёсыг дэмжихдээ зорилтот эерэг үйл ажиллагааны санаачилгуудаар дамжуулан бид өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэж, төлөөлөл багагай бүлгүүдийг чадавхжуулж, хувь хүн бүр хөгжин дэвших боломжтой илүү тэгш нийгмийг бий болгохыг зорьж байна.

|| Нийгмийн эмзэг давхаргыг дэмжих, чадавхжуулах:

Эерэг үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүдийг дэмжих гол зүйл бол гадуурхагдсан нийгэмлэгүүдийг чадавхжуулах юм. *Үүнд:*

1. **Боловсролд тэгш хүртээмжтэй байх:** Нийгэм, эдийн засгийн гарал үүсэл, хүйс, үндэс угсаа, хөгжлийн бэрхшээлтэй болон бусад хүчин зүйлээс үл хамааран сургуульд элсэхэд тулгарч буй саад бэрхшээлийг арилгах, тэтгэлэг, санхүүгийн тусламжийг нэмэгдүүлэх, дэмжлэг үзүүлэх замаар бүх хүн чанартай боловсрол эзэмших тэгш боломжийг хангах.
2. **Төрөл бүрийн төлөөлөл:** Илүү хүртээмжтэй сургалтын орчныг бүрдүүлэхийн тулд эмэгтэйчүүд, үндэстний цөөнх, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс, ядуу амьдралтай хүмүүс зэрэг төрөлбүлгийн оюутнуудыг идэвхтэй элсүүлэх замаар боловсролын байгууллагуудад олон төрлийн төлөөллийг дэмжих.
3. **Хөтөлбөрийн олон талт байдал:** Оюутнууд болон сурган хүмүүжүүлэгчдийн

соёлын ухамсар, харилцан ойлголцол, ялгааг хүндэтгэхийн тулд олон янзын үзэл бодол, түүх, туршлагыг багтаасан боловсролын сургалтын хөтөлбөр, заах практикт олон талт байдлыг тусгах.

|| Хөдөлмөр эрхлэлтийн тэгш боломжуудыг бий болгох:

Боловсролын санаачилгуудаас гадна эерэг үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүдийг дэмжих нь тэгш хөдөлмөр эрхлэх боломжийг бий болгоно. Үүнд:

1. **Ажиллах хүчний олон талт байдал:** Ажилд авах олон талт практикийг нэвтрүүлэх, олон талт байдлын сургалт, сурталчилгааны хөтөлбөрийг дэмжих, ажилд авах, ажилтай байлгах, албан тушаал ахиулах үйл явц дахь ухамсаргүй өрөөсгөл хандлага, ялгаварлан гадуурхалтыг арилгах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх замаар ажиллах хүчний олон талт байдал, оролцоог дэмжих.
2. **Ажилд зуучлах зорилтот санаачилга:** Төрөл бүрийн үйлдвэр, нарийн мэргэжлийн салбарт эмэгтэйчүүд, үндэстний цөөнх, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдээс татан оролцуулж, авч үлдэхийн тулд зорилтот ажилд авах санаачилга, сурталчилгааны хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.
3. **Ажил мэргэжлийн хөгжлийг дэмжих:** Ажил мэргэжлийн өсөлтөд саад тотгорыг даван туулж, ажлын байран дахь өөрийн чадавхыг бүрэн дүүрэн хэрэгжүүлэхэд нь туслахын тулд бага төлөөлөлтэй бүлгүүдийн ажилчдад карьер хөгжүүлэх дэмжлэг, зөвлөх хөтөлбөр, ахих боломжийг олгох.

|| Хүртээмжтэй нийгмийг бий болгох:

Цаашилбал, эерэг үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүдийг дэмжих нь олон талт байдлыг эрхэмлэн, нийгмийн эв нэгдлийг дэмжсэн хүртээмжтэй нийгмийг бий болгоход чиглэгдэнэ. Үүнд:

1. **Олон нийтийн оролцоо:** Олон талт байдал, тэгш байдал, оролцооны ач холбогдлын талаарх мэдлэгийг дээшлүүлэх, нийгмийн олон янзын бүлгүүдийн эв нэгдэл, харилцан дэмжлэгийг дэмжих зорилгоор олон нийтийг яриа хэлэлцээ, хамтын ажиллагаанд татан оролцуулах.
2. **Бодлогын нөлөөлөл:** Боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлт болон нийгмийн амьдралын бусад салбар дахь тогтолцооны саад бэрхшээл, бүтцийн тэгш бус байдлыг арилгах, ялгаварлан гадуурхахгүй байх, эерэг үйл ажиллагааг дэмжсэн бодлого, хууль тогтоомжийг сурталчлах.
3. **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Төлөөлөл багатай бүлгүүдийн талаарх хэвшмэл өрөөсгөл, буруу ойлголтыг өөрчлөх, хүн амын дунд олон янз байдлыг ойлгох, хүндлэх, хүлээн зөвшөөрөхийг дэмжих зорилгоор олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил өрнүүлэх.

Иймд Монгол Улс боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлтийн тэгш бус байдлыг арилгах эерэг үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэхийн хэрээр бүх нийтэд илүү шударга, эрх тэгш, хүртээмжтэй нийгмийг бий болгох алсын хараатай ажиллаж байна. Монгол Улс гадуурхагдсан олон нийтийг чадавхжуулж, тэгш боломжийг

бий болгож, хүртээмжтэй нийгмийг бий болгосноор тэгш байдал, олон талт байдал, нийгмийн шударга ёсыг ахиулах, хувь хүн бүр хөгжин дэвжиж, авьяас чадвар, хэтийн төлөвөө бүх нийтийн сайн сайхны төлөө хувь нэмрээ оруулах гэрэлт ирээдүйг бүтээнэ.

Боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлтийн тэгш бус байдлыг арилгахад чиглэсэн эерэг үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг дэмжихийн тулд дараах бодлогуудыг хэрэгжүүлэх болно. *Тухайлбал:*

- 1. Зорилтот ажилд зуучлах, элсүүлэх бодлого:** Боловсролын байгууллага, ажлын байранд зорилтот элсэлтийн бодлогыг хэрэгжүүлэн, эмэгтэйчүүд, үндэстний цөөнх, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, ядуу амьдралтай хүмүүс зэрэг дутуу төлөөлөлтэй бүлгүүдийн хүмүүсийг идэвхтэй хайж, элсүүлэх, ажилд авах.
- 2. Олон талт байдлын сургалт ба мэдрэмж:** Олон талт байдал, оролцооны ач холбогдлын талаарх мэдлэгийг дээшлүүлэх, ухамсаргүй өрөөсгөл хандлагыг арилгах, гарал үүсэл харгалзахгүйгээр бүх хүмүүст шударга, эрх тэгш хандахыг дэмжихийн тулд сурган хүмүүжүүлэгчид, ажил олгогчид, шийдвэр гаргагчдад олон талт байдлын сургалт, мэдрэмж олгох хөтөлбөрүүдийг зохион байгуулна.
- 3. Санхүүгийн тусламж, тэтгэлэг:** Төлөөлөл багатай бүлгийн оюутнуудад сургалтын төлбөр, буцалтгүй тусламж, амьжиргааны зардлын тэтгэлэг зэрэг санхүүгийн тусламж, тэтгэлэгт хамрагдах боломжийг нэмэгдүүлнэ.
- 4. Боломжтой, хүртээмжтэй боловсрол:** Сургалтын төлбөр, тээврийн зардал, сурах бичгийн зардал зэрэг сургуульд ороход тулгарч буй саад бэрхшээлийг бууруулж, тусгай боловсролтой оюутнуудад дэмжлэг үзүүлэх замаар нийгэм эдийн засгийн байдлаас үл хамааран бүх хүнд хүртээмжтэй боловсрол олгох боломжийг хангана.
- 5. Ментор ба дэмжлэгийн хөтөлбөрүүд:** Төлөөлөл багатай бүлгийн оюутнууд болон ажилчдад сурлага, мэргэжлийнхээ ажилд амжилт гаргахад нь туслах зааварчилгаа, урам зориг өгөх зорилгоор зөвлөн туслах, дэмжих хөтөлбөрүүдийг бий болгох.
- 6. Хүртээмжтэй сургалтын хөтөлбөрийг дэмжих:** Олон янзын үзэл бодол, түүх, туршлагыг тусгасан тэгш хамруулан сургах хөтөлбөр, заах арга барилыг боловсруулж хэрэгжүүлэх, илүү хүртээмжтэй сургалтын орчныг дэмжих, олон соёлт нийгэмд хөгжихөд суралцагчдыг бэлтгэх.
- 7. Тэнцүү цалин хөлс, албан тушаал ахих бодлого:** Хүйс, үндэс угсаа болон бусад шинж чанараас үл хамааран бүх ажилчдад нөхөн олговор олгох, албан тушаал ахих боломж, удирдах албан тушаалд очиход шударга, эрх тэгш байх нөхцлийг бүрдүүлэхийн тулд тэгш цалин хөлс, албан тушаал ахих бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- 8. Ажлын байрны уян хатан байдал, орон байр:** Асран халамжлах үүрэг хариуцлагатай, хөгжлийн бэрхшээлтэй ажилчдад ажлын байрны уян хатан байдал, орон байраар хангаж, ажил болон гэр бүлийн үүрэг хариуцлагаа үр

дүнтэй тэнцвэржүүлэх боломжийг олгоно.

9. **Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ:** Боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлтийн тэгш бус байдлыг арилгахад эерэг үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүдийн үр нөлөөг хянах, үнэлэх механизмыг бүрдүүлэх, үүнд хамрагдалт, төгсөлтийн хувь хэмжээ, ажил эрхлэлтийн статистик мэдээлэл, бага төлөөлөлтэй бүлгийн хүмүүсийн ажил мэргэжлийн өсөлтийн үр дүнг хянах.
10. **Бодлогын нөлөөлөл ба оролцогч талуудын оролцоо:** Бодлогын нөлөөлөл, оролцогч талуудын хэлэлцүүлэгт оролцож, олон талын байр сууринаас санал авч, эерэг арга хэмжээний талаар зөвшилцөлд хүрч, боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлтийн олон талт байдал, тэгш байдал, оролцоог дэмжихэд чиглэсэн бодлого, санал санаачилгыг дэмжих.

2.2 СОЁЛЫН ӨВИЙГ ХАМГААЛАХ

Нэг. МОНГОЛ УЛСЫН УЛАМЖЛАЛТ УРЛАГ, ХӨГЖИМ, БҮЖИГ, УТГА ЗОХИОЛ ЗЭРЭГ СОЁЛЫН БАЯЛАГ ӨВИЙГ ХАДГАЛАН ХАМГААЛАХ, ДЭЛХИЙД СУРТАЛЧЛАХ ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫГ НЭМЭГДҮҮЛНЭ.

Өвөрмөц түүхтэй, олон янзын соёлын өвтэй Монгол улс нь хүн төрөлхтний соёл иргэншлийн баялаг бүтээлийн гэрч юм. Тал нутгийн байгалийн үзэсгэлэнт газруудаас эхлээд ард түмнийхээ эрч хүчтэй уламжлал хүртэл Монголын соёлын өв нь иргэдийн бахархал, өвөрмөц онцлог, дэлхий дахины мэдлэг, урам зоригийн эрдэнэсийн сан юм. Энэхүү үнэлж баршгүй өв соёлоо хадгалан хамгаалах, сурталчлахын чухлыг хүлээн зөвшөөрч, язгуур урлаг, хөгжим, бүжиг, утга зохиолоо хадгалж хамгаалах, сурталчлах хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхийн төлөө бид ажиллах болно.

|| Түүхээ хадгалах нь:

Монголын соёлын өвийн цөм нь олон зуун жилийн уламжлал, шинэчлэлээр бий болсон өнгөрсөн үетэйгээ гүнзгий холбоотой байдаг. Өвөг дээдсийнхээ нүүдэлчин ахуйгаас эхлээд гар урчуудын нарийн ур чадвар хүртэл Монголын соёлын өв нь ард түмнийхээ тэсвэр хатуужил, бүтээлч сэтгэлгээ, авхаалж самбаа зэргийг харуулдаг. Бид хөөмий, морин хуур, уран нугараач бүжиг зэрэг язгуур урлагийн төрлүүдийг хадгалан хамгаалахад хөрөнгө оруулалт хийснээрээ өвөг дээдсийнхээ өвийг дээдлэн, тэдний хүн төрөлхтний соёлд оруулсан хувь нэмрийг хойч үедээ, алдаршуулна.

|| Өнөөг баяжуулах нь:

Гэсэн хэдий ч Монголын соёлын өвийг хадгалах нь зүгээр нэг дурсамж биш бөгөөд энэ нь иргэдийнхээ одоо ба ирээдүйн сайн сайхны төлөөх хөрөнгө оруулалт юм. Уламжлалт урлаг, хөгжим, бүжиг, уран зохиолыг гүн гүнзгий үнэлдэг болсноор ард түмнийхээ амьдралыг баяжуулж, тэднийг өвөрмөц, харьяалагдах, соёлын өвөөрөө бахархах мэдрэмжийг төрүүлдэг. Түүнчлэн соёлын аялал жуулчлал,

бүтээлч үйлдвэрлэлийг дэмжсэнээр Монгол Улс соёлын үнэт зүйлсийнхээ эдийн засгийн чадавхыг ашиглаж, ажлын байр, бизнес эрхлэх, тогтвортой хөгжих боломжийг бий болгож байна.

|| Ирээдүйгээ дэмжих нь:

Монгол Улс ирээдүйгээ харж байгаа энэ үед хойч үедээ өв соёлоо өвлүүлэн үлдээх эрх мэдлийг олгохын чухлыг бид хүлээн зөвшөөрч байна. Монгол Улс боловсрол, сургалт, соёлын солилцооны хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулалт хийснээрээ залуучуудаа соёлын өвөө хадгалагч, дэлхийн тавцанд үндэснийхээ соёлын элч болох мэдлэг, ур чадвар, итгэл үнэмшилтэй болгож байна. Бүтээлч байдал, инновац, соёл хоорондын яриа хэлэлцээг дэмжсэнээр соёлын өвөө орчин үеийн сорилт, боломжуудын өмнө эрч хүчтэй, хамааралтай, тэсвэрлэх чадвартай хэвээр байлгахыг баталгаажуулж байна.

Иймд Монгол Улс соёлын баялаг өвөө хадгалан хамгаалах, сурталчлан таниулахад хөрөнгө оруулалт хийхдээ өнгөрсөн үеэ дээдлэн, өнөө цагаа баяжуулж, ирээдүйгээ хүчирхэгжүүлэх үүрэг амлалтыг бид өгч байна. Ард түмнийхээ олон талт байдал, бүтээлч байдал, тэсвэр хатуужлыг тэмдэглэснээр Монгол Улс соёлын өвөө хадгалан үлдээгээд зогсохгүй нийгмийнхээ бүтцийг бэхжүүлж, эдийн засгийн хөгжил цэцэглэлтийг дэмжиж, соёлын олон талт байдал, бүтээлч байдлын гэрэлт цамхаг гэдгээрээ дэлхий дахинд нэр хүндээ өсгөнө. Монгол орныхоо соёлын өвийг хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх нандин өв болгон хайрлан хамгаалцгаая.

Монголын уламжлалт урлаг, хөгжим, бүжиг, утга зохиол зэрэг соёлын баялаг өвийг хадгалан хамгаалах, сурталчлах хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхийн тулд дараах бодлогуудыг хэрэгжүүлнэ. *Тухайлбал:*

- 1. Засгийн газрын санхүүжилт:** Түүхийн дурсгалт газруудыг сэргээн засварлах, соёлын олдворыг цахимжуулах, уламжлалт зан үйлийг баримтжуулах зэрэг соёлыг хамгаалах санаачилгыг дэмжих зорилгоор засгийн газрын тусгай хөрөнгө, буцалтгүй тусламжийг хуваарилах.
- 2. Соёлын байгууллагууд:** Музей, номын сан, соёлын төв зэрэг одоо байгаа соёлын байгууллагуудыг Монголын соёлын өвийг хадгалан хамгаалах, олон нийтэд таниулах хангалттай нөөц, боловсон хүчнээр хангах замаар бэхжүүлэх.
- 3. Урлагийн боловсрол:** Сурагчдыг бага наснаас нь Монголын соёлын өвийг таниулах зорилгоор урлагийн боловсролыг бүх шатны сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт тусгах. Үүнд уламжлалт хөгжим, бүжиг, уран зохиолын хичээлүүдийг санал болгох, мөн нутгийн уран бүтээлчид, жүжигчидтэй соёлын солилцооны хөтөлбөр зохион байгуулах зэрэг багтана.
- 4. Уран бүтээлчид, гар урлаачдыг дэмжих:** Уран бүтээлчид, хөгжимчин, бүжигчин, зохиолчдод санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж, сургалтын хөтөлбөр, маркетингийн туслалцаа үзүүлж, уламжлалт урлагийн төрлүүдийг хадгалж, сурталчлах, эдийн засгийн үр ашгийг нь хангах.
- 5. Урлагын баяр, соёлын арга хэмжээ:** Монголын соёлын өвийг алдаршуулах, ач холбогдлыг нь таниулах зорилгоор соёлын наадам, үзэсгэлэн, урлагийн

тоглолт зохион байгуулна. Соёлын солилцоог дэмжихийн тулд орон нутгийн иргэд болон олон улсын зочдын оролцоог дэмжинэ.

6. **Аялал жуулчлалыг сурталчлах:** Монголын соёлын өвийг жуулчдад зориулсан өвөрмөц борлуулалтын цэг гэж тодотгох замаар соёлын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх. Жуулчдад уламжлалт урлаг, хөгжим, бүжиг, уран зохиолыг харуулсан соёлын өвийн зам, хөтөчтэй аялал, сэтгэл хөдөлгөм туршлагыг хөгжүүлэх.
7. **Төр-хувийн хэвшлийн түншлэл:** Соёлыг хамгаалах төслүүдэд нөөц, туршлагаа ашиглахын тулд төр, хувийн хэвшил, иргэний нийгмийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааг дэмжинэ. Соёлын санаачилгыг дэмжихийн тулд ивээн тэтгэгч, буяны хандивын үйл ажиллагааг дэмжих.
8. **Дижитал хамгаалалт:** Монголын соёлын өвийн материалыг дижитал хэлбэрт шилжүүлж, архивлаж, олон нийтэд хүртээмжтэй болгож, хойч үедээ урт хугацаанд хадгалж үлдэхийн тулд тоон хадгалалтын технологи, платформд хөрөнгө оруулалт хийнэ.
9. **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Соёлыг хадгалах, сурталчлах чиглэлээр мэдлэг, нөөц, шилдэг туршлагыг солилцох зорилгоор олон улсын байгууллага, соёлын байгууллагууд, гадаадын засгийн газруудтай түншлэлийг бий болгох.
10. **Хууль тогтоомжийн дэмжлэг:** Монгол орны соёлын өв, эд өлгийн зүйл, уламжлалт мэдлэгийг хулгай, эвдэн сүйтгэх, шамшигдлаас хамгаалах хууль тогтоомжийг баталж, хэрэгжүүлэх. Уугуул иргэдийн соёлын өвийг хянах, түүнээс ашиг хүртэх эрхийг дэмжих эрх зүйн орчныг бүрдүүлнэ.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс соёлын баялаг өвөө хадгалан хамгаалах, сурталчлах хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж, уламжлалт урлаг, хөгжим, бүжиг, утга зохиолыг тасралтгүй хөгжүүлж, өнөөгийн болон ирээдүй хойч үеийнхээ амьдралыг баяжуулан хөгжүүлэх боломжтой болно.

Хоёр. СОЁЛЫН ОЛОН ТАЛТ БАЙДЛЫГ СУРТАЛЧЛАХ, СОЁЛЫН СОЛИЛЦООНЫ ХӨТӨЛБӨРҮҮДИЙГ ДЭМЖИНЭ.

Монголын олон талт газар нутгийн зүрхэнд соёлын уламжлалын өв оршдог бөгөөд судас бүр нь тэсвэр хатуужил, бүтээлч байдал, хамтын өв уламжлалтай холбоотой юм. Бид орчин үеийн ертөнцийн ээдрээтэй зүйлүүдийг даван туулахдаа бидний амьдралыг баяжуулж, олон нийтийг хүчирхэгжүүлдэг соёлын олон янз байдлын баялгийг хүлээн зөвшөөрч, тэмдэглэх нь чухал юм. ИЗНН нийгмийн бүх давхаргын ард түмний харилцан ойлголцол, яриа хэлцэл, хамтын ажиллагааг дэмжих хэрэгсэл болгон соёлын олон янз байдлыг дэмжих, соёлын солилцооны хөтөлбөрүүдийг дэмжихийн төлөө байна.

|| Соёлын олон талт байдлыг хүлээн зөвшөөрөх нь:

Монгол бол нүүдэлчин овог аймгууд, суурин нийгэм, олон үндэстэн ястны олон

зуун жилийн харилцан үйлчлэлийн үр дүнд бий болсон соёлын өвөрмөц байдлын өлгий нутаг юм. Казахын бүргэдийн эгдүүтэй хувцаснаас эхлээд хөөмийчдийн сэтгэлд хоногшсон аялгуу гээд Монголын соёлын олон талт байдал нь ард түмний бахархал, урам зориг юм. Энэхүү олон талт байдлыг хүлээн авч, тэмдэглэснээр бид хувь хүн бүрийг үнэлж, хүндэлж, өөрийн өвөрмөц онцлогийг илэрхийлэх эрх мэдэлтэй нийгмийг төлөвшүүлэхийн төлөө байгаагаа дахин нотолж байна.

|| Соёл хоорондын солилцоог дэмжих:

Соёлын солилцооны хөтөлбөрүүд нь өөр өөр соёл, гарал үүсэлтэй хүмүүсийн хоорондын яриа хэлэлцээ, ойлголцол, нөхөрлөлийг дэмжихэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Эдгээр хөтөлбөрүүд нь Монгол болон дэлхийн өнцөг булан бүрээс ирсэн уран бүтээлчид, хөгжимчид, бүжигчид, зохиолчид, эрдэмтэд хоорондын харилцаа холбоог хөнгөвчлөх замаар соёл хоорондын харилцан суралцах, хамтын ажиллагаа, бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлдэг. Эдгээр нь хувь хүмүүст өөрсдийн түүх, уламжлал, үзэл бодлыг хуваалцах боломжийг олгодог бөгөөд энэ нь хил хязгаарыг давсан нинжин сэтгэл, эв нэгдлийн гүүрийг бий болгодог.

|| Соёлын дипломат ажиллагаа:

Соёлын солилцоо нь дэлхийн тавцанд улс орнуудын сайн харилцаа, хамтын ажиллагааг дэмжих дипломат харилцааны хүчирхэг хэрэгсэл юм. Соёлын үзэсгэлэн, тоглолт, баяр наадмуудаар дамжуулан Монгол улс соёлын өвөө дэлхийд таниулж, эерэг ойлголтыг бий болгож, олон улсын үзэгчидтэй удаан хугацааны холбоо тогтоодог. Эдгээр соёлын солилцоо нь уур амьсгалын өөрчлөлт, нийгмийн шударга ёс, хүний эрх зэрэг нийтлэг сорилтуудын талаар яриа хэлэлцээ хийх, хамтран ажиллах боломжийг бий болгож, илүү энх тайван, харилцан уялдаатай дэлхийг бий болгоход хувь нэмэр оруулдаг.

|| Олон нийтийг чадавхжуулах:

Анхан шатны түвшинд соёлын солилцооны хөтөлбөрүүд нь ард иргэдийг соёлын өвөө хадгалж, сэргээх боломжийг олгож, уламжлалт зан үйл, мэдлэг, ур чадварыг хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх боломжийг олгодог. Соёлын баяр, зөвлөгөөн, өв соёлыг хамгаалах төсөл зэрэг олон нийтийн санаачилгыг дэмжсэнээр Монгол Улс соёлын өвийнхөө тогтвортой байдал, эрч хүчийг нэмэгдүүлэх, нийгмийн эв нэгдлийг бэхжүүлэх, иргэдийн нэгдмэл байдлын мэдрэмжийг төлөвшүүлэхэд хөрөнгө оруулалт хийж байна.

|| Ирээдүй:

ИЗНН үндэсний онцлог, дэлхийн хамтын ажиллагааны тулганы чулуу болох соёлын олон янз байдлыг дэмжих, соёлын солилцооны хөтөлбөрүүдийг дэмжих тууштай хэвээр байна. Монгол Улс соёлын өвийнхөө баялгийг хүлээн зөвшөөрч, эргэн тойрон дахь дэлхийн олон талт байдлыг хүлээн зөвшөөрснөөр хувь хүн бүр илүү өргөн хүрээтэй, энх тайван, эв найрамдалтай нийгмийг бий болгоход хувь нэмрээ оруулах чадвартай гэрэлт маргаашийг бий болгохыг бид зорьж байна.

Соёлын олон янз байдлыг дэмжих, соёлын солилцооны хөтөлбөрүүдийг

дэмжихийн тулд хэд хэдэн бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. *Тухайлбал:*

- 1. Засгийн газрын санхүүжилт:** Соёлын олон янз байдлын санаачилга, соёлын солилцооны хөтөлбөрийг дэмжих, соёлын олон янз байдлыг сурталчлах, соёл хоорондын солилцоог дэмжих чиглэлээр ажилладаг уран бүтээлчид, жүжигчид, байгууллагуудад санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор засгийн газрын санхүүжилтийг хуваарилах.
- 2. Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Монголын соёлын өвийн олон талт байдлыг дэлхийн үзэгчдэд харуулсан уран бүтээлчдийн тоглолт, соёлын наадам, үзэсгэлэн зэрэг соёлын солилцооны хөтөлбөрүүдийг хөнгөвчлөх зорилгоор олон улсын байгууллага, гадаадын засгийн газар, соёлын байгууллагуудтай түншлэлийг бий болгох.
- 3. Урлагийн боловсрол:** Соёлын олон талт байдлын боловсролыг бага наснаас нь эхлэн янз бүрийн соёл, уламжлалыг үнэлж сургах зорилгоор сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт тусгах. Багш нарт олон соёлт хандлагыг хичээлдээ тусгах, сурагчдын дунд соёл хоорондын ойлголцлыг дэмжих нөөц, сургалтаар хангах.
- 4. Олон нийтийн оролцоо:** Монгол дахь олон үндэстэн ястны өвөрмөц соёл, өв уламжлалыг харуулсан олон нийтийн оролцоотойгоор зохион байгуулдаг соёлын арга хэмжээ, зөвлөгөөн, баяр ёслолуудад дэмжлэг үзүүлэх замаар орон нутгийн иргэдийг соёлын олон янз байдлын санаачилгад татан оролцуулах.
- 5. Соёлын дэд бүтэц:** Музей, театр, соёлын төв зэрэг соёлын дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалт хийж, олон төрлийн соёлын илэрхийлэлийг харуулах, соёлын солилцооны үйл ажиллагаа, тухайлбал үзэсгэлэн, тоглолт, семинар зохион байгуулах.
- 6. Уугуул үндэстний соёлыг сурталчлах:** Биет бус соёлын өвийг хамгаалах хэлийг сэргээх хөтөлбөр, уламжлалт урлаг, гар урлалын санаачлага, соёлын хадгалалтын төслүүдийг санхүүжүүлэх замаар уугуул иргэдийн соёлын өвийг хадгалах, сурталчлахад дэмжлэг үзүүлэх.
- 7. Соёлын дипломат ажиллагаа:** Соёлын дипломатыг Монголын соёлын олон талт байдлыг сурталчлах, олон улсын нэр хүндийг нэмэгдүүлэх хэрэгсэл болгон ашиглах. Бусад улс оронтой соёлын солилцооны гэрээ байгуулж, соёлын төлөөлөгчдийг хүлээн авч, олон улсын соёлын арга хэмжээнд оролцож, Монголын соёлын баялаг өвийг дэлхийн тавцанд харуулах.
- 8. Залуучуудын оролцоо:** Залуучуудыг соёлын олон талт санаачилга, соёлын солилцооны хөтөлбөрүүдэд татан оролцуулж, тэднийг соёлын арга хэмжээнд оролцох, олон нийтэд түшиглэсэн төслүүдэд сайн дурын ажил хийх, өөр өөр соёлын гаралтай уран бүтээлчид, жүжигчидтэй харилцах боломжийг олгох.
- 9. Дижитал платформууд:** Монгол болон дэлхийн өнцөг булан бүрээс уран бүтээлчид болон соёлын байгууллагуудын хооронд виртуаль соёлын

солилцооны хөтөлбөр, онлайн үзэсгэлэн, дижитал хамтын ажиллагааг хөнгөвчлөхийн тулд дижитал платформ, технологийг ашиглан газарзүйн хил хязгаараас гадуур соёлын олон талт санаачилгад хүрэх боломжийг өргөжүүлнэ.

10. Үнэлгээ ба хяналт: Соёлын олон талт байдлын бодлого, соёлын солилцооны хөтөлбөрүүдийн нөлөөлөл, үр нөлөөг үнэлэх механизмыг бий болгох, үүнд оролцооны түвшнийг хянах, үзэгчдийн санал хүсэлтийг үнэлэх, эдгээр санаачилгын соёл, нийгмийн үр дүнг хэмжих зэрэг ирээдүйн төлөвлөлт, шийдвэр гаргахад мэдээлэл өгөх.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс соёлын олон янз байдлыг сурталчилж, соёлын баялаг өвөө тэмдэглэж, илүү хүртээмжтэй, харилцан уялдаатай, эв найрамдалтай нийгмийг бий болгоход хувь нэмэр оруулах утга учиртай соёлын солилцооны хөтөлбөрүүдийг дэмжиж чадна.

Гурав. СОЁЛЫН ҮНЭТ ЗҮЙЛИЙГ ХУУЛЬ БУСААР АШИГЛАХ, АРИЛЖААЛАХААС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ, ХОЙЧ ҮЕДЭЭ ӨВЛҮҮЛЭН ҮЛДЭЭХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫГ ЧАНГАТГАНА.

Монголын соёлын өв бол зүгээр нэг эд өлгийн зүйл, уламжлалын цуглуулга биш, бидний хэн бэ гэдгээрээ онцлог шинж чанараараа сүлжиж, үе дамжсан хайр халамжаар өвлөгдөж ирсэн мөн чанар юм. Энэхүү нандин өвийг хадгалагчид бид соёлын үнэт зүйлсээ хууль бусаар ашиглах, арилжаалахаас хамгаалж, хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх, хамгаалах үүрэгтэй. Үүний тулд бид соёлын өвөө хадгалж, хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх эрх зүйн зохицуулалтыг бэхжүүлэхийн төлөө байна.

|| Өвөг дээдсээ хүндэтгэх нь:

Өвөг дээдсийнхээ хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх үүрэг хариуцлагыг бидэнд даатгасан бидний өвөг дээдсийн бүтээлч сэтгэлгээ, овсгоо самбаа, мэргэн ухааны илэрхийлэл юм. Говь элсэн цөлийн сүрлэг байгалийн үзэсгэлэнт газруудаас эхлээд манай уламжлалт гар урлалын нарийн урлал хүртэл Монголын соёлын өвийн бүх тал нь тэсвэр хатуужил, дасан зохицох байдлын түүхийг өгүүлдэг. Бид хууль эрх зүйн зохицуулалтыг бэхжүүлснээр өнөөдрийг хүртэл өвлөж ирсэн соёлын үнэт зүйлсээ хамгаалан үлдэж чадна.

|| Хулгай луйвраас хамгаалах нь:

Даяаршсан өнөөгийн ертөнцөд манай соёлын үнэт зүйлсийг ашиглах, арилжаалах эрсдэл байнга байсаар байна. Соёлын өвийг хууль бусаар ашиглах нь үндэсний хэв маяг, хээ угалзыг зөвшөөрөлгүй ашиглахаас эхлээд соёлын өвийг хууль бусаар ашиглах нь бидний уламжлалын бүрэн бүтэн байдал, жинхэнэ байдлыг алдагдуулж, соёлын өвөрмөц байдлын үнэ цэнийг бууруулж байна. Эрх зүйн зохицуулалтыг бэхжүүлснээр бид ийм хулгай луйвраас урьдчилан сэргийлэх, соёлын үнэт зүйлсэд зохих хүндэтгэл, хүндэтгэлтэй хандах бат бөх тогтолцоог бий

болгож байна.

|| Ирээдүй хойч үедээ өвлүүлэх нь:

Монголын соёлын өвийг манагчид бид зөвхөн өөрсдөдөө хадгалан үлдээх төдийгүй хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх үүрэгтэй. Соёлын үнэт зүйлээ хамгаалсан хууль тогтоомжийг баталж мөрдүүлснээрээ бид олон зуун жил хадгалагдах өвийн суурийг тавьж байна. Боловсрол, мэдлэгийг дээшлүүлэх, олон нийтийн оролцоог хангах замаар бид иргэддээ соёлын өвөөрөө бахархаж, түүнийг хадгалан хамгаалах, хойч үедээ өвлүүлэх үйлсэд идэвхтэй оролцох боломжийг олгоно.

Соёлын үнэт зүйлсээ хууль бусаар ашиглах, худалдаалахаас урьдчилан сэргийлэх эрх зүйн зохицуулалтыг бэхжүүлэхдээ бид зөвхөн өнгөрсөн үеийг хамгаалаад зогсохгүй, нийт монголчуудын гэрэлт ирээдүйг бүтээх болно. Соёлын өвөө хадгалснаараа бид амьдралаа баяжуулж, эх оронч байх, бахархах мэдрэмжийг төрүүлж, нийгмийн эв нэгдэл, эв найрамдлыг бий болгодог. Соёлын өвөө хамгаалж, хойч үедээ урам зориг өгч, сурган хүмүүжүүлж, өөдрөг байлгахын төлөө хамтдаа зүтгэцгээе.

Иймд манай соёлын өвд тулгарч буй сорилт, бэрхшээлийн өмнө бид соёлын үнэт зүйлсээ хамгаалах хууль эрх зүйн зохицуулалтыг бэхжүүлнэ. Өвөг дээдсийн үлдээсэн өвийг хулгай, луйвраас хамгаалж, хойч үедээ өвлүүлэн үлдээснээр бид улс үндэстнийхээ мөн чанарыг хадгалж үлдэх болно.

Соёлын үнэт зүйлийг хууль бусаар ашиглах, худалдаалахаас урьдчилан сэргийлэх, хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх эрх зүйн зохицуулалтыг бэхжүүлэхийн тулд дараах хэд хэдэн бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. *Тухайлбал:*

- 1. Хууль эрх зүйн орчин:** Монгол орны соёлын өвийг хамгаалахад тусгайлан чиглэсэн цогц хууль тогтоомж, тэр дундаа соёлын дурсгалт зүйлс, уламжлалт мэдлэг, биет бус соёлын өвийн ашиглалт, худалдаа, өмчлөлийг зохицуулах хууль тогтоомжийг боловсруулна. Соёлын үнэт зүйлийг хууль бусаар ашигласан, арилжааны зорилгоор ашигласан гэм буруутай хүмүүст хатуу шийтгэл ногдуулна.
- 2. Соёлын үнэт зүйлийг хамгаалах:** Археологийн дурсгалт газрууд, түүхийн дурсгалт газрууд, ариун дагшин газрууд зэрэг соёлын үнэт зүйлсийг тодорхойлох, бүртгэх, хамгаалах бат бөх тогтолцоог бий болгоно. Соёлын дурсгалт зүйлийг зөвшөөрөлгүй малтлага хийх, дээрэмдэх, хууль бусаар худалдаалахаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.
- 3. Оюуны өмчийн эрх:** Уламжлалт мэдлэг, ардын аман зохиол, соёлын илэрхийлэлийг хувь хүн, аж ахуйн нэгж зөвшөөрөлгүй ашиглах, завшихаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд оюуны өмчийн эрхийн хамгаалалтыг бэхжүүлэх. Уугуул иргэд соёлын өвөө өмчлөх, хянах эрх зүйн механизмыг бий болгох.
- 4. Гааль, хилийн хяналт:** Соёлын үнэт олдворыг хууль бусаар гаргах, хилээр нэвтрүүлэхээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор хилийн шалган нэвтрүүлэх боомт, гаалийн байгууллагуудад тавих хяналт, шалгалтын арга хэмжээг

сайжруулна. Соёлын үнэт зүйлийг хууль бусаар худалдаалах үйл ажиллагаа явуулдаг үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн сүлжээтэй тэмцэхэд олон улсын хууль сахиулах байгууллагуудтай хамтран ажиллана.

5. **Олон нийтэд таниулах, соён гэгээрүүлэх:** Монгол орны соёлын өвийг хамгаалахын ач холбогдол, хууль бус үйл ажиллганы үр дагаврын талаар олон нийтэд сурталчлах, таниулах хөтөлбөрүүдийг зохион байгуулна. Хууль бусаар олж авсан соёлын олдворуудыг худалдан авахаас сэргийлэхийн тулд хариуцлагатай аялал жуулчлалын туршлага, хэрэглэгчийн ёс зүйтэй зан үйлийг сурталчлах.
6. **Олон нийтийн оролцоо:** Соёлын өвийн нөөцийг хамгаалах, удирдахтай холбоотой шийдвэр гаргах үйл явцад нутгийн иргэд, уугуул иргэд, соёлын мэргэжилтнүүдийг оролцуулна. Соёлын уламжлалаа хадгалах, баримтжуулах, хойч үедээ өвлүүлэн үлдээхэд олон нийтийг идэвхтэй оролцох боломжийг олгох.
7. **Чадавхыг бэхжүүлэх:** Соёлын өвийн гэмт хэргийн илрүүлэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа, хууль хяналтын байгууллагын ажилтнууд, соёлын өвийн мэргэжилтэн, гаалийн байцаагч нарын ур чадварыг дээшлүүлэх сургалт, чадавхыг бэхжүүлэх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх. Соёлын өвийг хамгаалах чиглэлээр шинжлэх ухааны судалгаа, технологийн шинэчлэлийг дэмжих чиглэлээр эрдэм шинжилгээний байгууллага, судалгааны төвүүдтэй хамтын ажиллагаагаа хөгжүүлнэ.
8. **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Соёлын өвийг хамгаалахтай холбоотой нийтлэг бэрхшээлийг шийдвэрлэхийн тулд бусад улс орон, олон улсын байгууллага, холбогдох оролцогч талуудтай хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх. Соёлын үнэт зүйлийн хууль бус худалдаатай тэмцэх, соёлын өвийг хамгаалах хууль эрх зүйн орчныг сурталчлах шилдэг туршлагыг хуваалцах, мэдээлэл солилцох, хамтарсан санаачилгыг зохицуулах.
9. **Эрх зүйн туслалцаа, өмгөөлөл:** Соёлын өвийн эрхийг хамгаалахыг эрэлхийлж буй уугуул иргэд, соёлын байгууллагуудад хууль зүйн туслалцаа, нөлөөллийн дэмжлэг үзүүлэх. Соёлын өвийг хамгаалахтай холбоотой үндэсний болон олон улсын хууль эрх зүйн орчны ээдрээтэй асуудлуудыг нийгэмд зохицуулахад нь туслах зорилгоор хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх эмнэлэг, дэмжлэгийн сүлжээг бий болгох.
10. **Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ:** Соёлын үнэт зүйлийг хууль бусаар ашиглах, худалдаалахаас урьдчилан сэргийлэхэд хууль эрх зүйн зохицуулалт, албадлагын арга хэмжээний үр нөлөөг үнэлэх хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний механизмыг бүрдүүлнэ. Монголын соёлын өвд тулгарч буй хувьсан өөрчлөгдөж буй аюул занал, сорилтод дасан зохицохын тулд одоо мөрдөж буй хууль тогтоомж, бодлогыг тогтмол хянаж, шинэчлэх.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс соёлын үнэт зүйлсийг хууль бусаар ашиглах, худалдаалахаас үр дүнтэй урьдчилан сэргийлэх, хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх эрх зүйн зохицуулалтыг бэхжүүлж, соёлын баялаг өвөө бүх нийтийн сайн сайхны төлөө хадгалж, өвлүүлэн үлдээх боломжийг хангах юм.

2.3 БОЛОВСРОЛ

Нэг. СУРГУУЛИЙН ӨМНӨХ БОЛОВСРОЛЫН ХҮРТЭЭМЖИЙГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ, СУРГУУЛИЙН ӨМНӨХ БОЛОВСРОЛ ОЛГОХ ХҮҮХДИЙН НАСЫГ БУУРУУЛАХ БУЮУ 1 НАСТАЙ ХҮҮХДИЙГ ХАМРУУЛАХ БОЛОМЖИЙГ БҮРДҮҮЛНЭ.

Монгол Улсын гэрэлт ирээдүйг цогцлоох аяндаа хүүхэд бүрийг бага насны хүүхдийн өндөр чанартай боловсролд хамруулах нь бидний хийх хамгийн чухал алхмуудын нэг юм. Мэдлэгийг эрхэмлэдэг, бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлдэг, хувь хүн бүрийн чадавхыг хөгжүүлдэг нийгмийг бий болгохын төлөө бид хичээн зүтгэж байгаа энэ үед сургуулийн өмнөх боловсролын хүртээмжийг өргөжүүлэх нь бидний хүчин чармайлтын тулгын чулууны нэг болж байна. Энэ зорилгын хүрээнд Монгол Улс хүүхдийн сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдах насыг багасгах, тодруулбал нэг настай хүүхдийг хамруулах боломжийг бүрдүүлж, өөртөө итгэлтэй, сониуч зантай, чадварлаг суралцагч хойч үеийг төлөвшүүлэхээр зорьж байна.

|| Хүүхэд бүрийн чадавхыг нээх нь:

Бага насны хүүхдийн боловсрол нь зөвхөн хүүхдийг сургуульд бэлтгэхэд чиглэгддэггүй бөгөөд энэ нь тэдний амьдралын чухал жилүүдэд танин мэдэхүй, нийгэм, сэтгэл хөдлөл, бие бялдрын хөгжлийг төлөвшүүлж, насан туршийн суралцах аяллын үндэс суурийг тавьдаг. Хүүхдийг багаас нь сургах урам зоригтой, дэмжих орчныг бүрдүүлж өгснөөр тэдний чадавхыг нээж, сониуч занг нь бадрааж, насан туршид нь дагалдан суралцах хайрыг бий болгодог.

|| Хүртээмжийн саад тотгорыг арилгах нь:

Бага насны хүүхдийн боловсрол нь маргаангүй ашиг тустай хэдий ч Монгол Улсын олон хүүхэд газарзүйн алслагдсан байдал, эдийн засгийн бэрхшээл, дэд бүтцийн хомсдол зэрэг боловсрол эзэмшихэд саад бэрхшээлтэй тулгарсаар байна. Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдах хүүхдийн насыг бууруулж, нэг настай хүүхдүүдийг хамруулах боломжтой болгосноор бид эдгээр саад бэрхшээлийг арилгаж, гарал үүсэл, нөхцөл байдлаас үл хамааран хүүхэд бүрийг бага насны хүүхдийн хүмүүжлийн үр шимийг хүртэх боломжийг хангах болно.

|| Эцэг эх, асран хамгаалагчдыг чадавхжуулах:

Бага насны хүүхдийн боловсролын хүртээмжийг нэмэгдүүлэх нь зөвхөн сургуулийн өмнөх боловсролд хамруулах төдийгүй эцэг эх, асран хамгаалагчдыг хүүхдийнхээ сурч боловсрох, хөгжүүлэхэд идэвхтэй үүрэг гүйцэтгэх боломжийг олгох явдал юм. Эцэг эхчүүдэд дэмжлэг, эх сурвалж, зааварчилгааг өгснөөр бид гэр бүлийн боловсролын оролцоог бэхжүүлж, эцэг эх, хүүхдийн эерэг харилцааг хөгжүүлж, хүүхдийн өсөлт хөгжилт, сурч боловсрох нөхцөлийг бүрдүүлсэн гэр бүлийн таатай орчныг бүрдүүлдэг.

|| Ирээдүйдээ хөрөнгө оруулалт хийх:

Бага насны хүүхдийн боловсролд хөрөнгө оруулалт хийх нь зөвхөн бидний хүүхдүүдийн ирээдүйд хийж буй хөрөнгө оруулалт биш, харин улс орныхоо ирээдүйд оруулсан хөрөнгө оруулалт юм. Бага насны хүүхдийн хөгжлийг нэн тэргүүнд тавьснаар бид мэдлэг, инновац, хүний капитал дээр суурилсан чадварлаг боловсон хүчин, цэцэглэн хөгжиж буй эдийн засаг, эрч хүчтэй нийгмийг бий болгох суурийг тавьж байна. Бага насны хүүхдийн боловсролын үр өгөөж нь хүүхэд, гэр бүлээс хамаагүй илүү бөгөөд энэ нь манай улсын хөгжил дэвшил, хөгжил цэцэглэлтийн үе үеийн замыг тодорхойлдог.

Тиймээс бид бага насны хүүхдийн боловсролын хүртээмжийг өргөжүүлэх энэхүү аяныг эхлүүлэхдээ Монгол Улсын хүүхэд бүр өөрийн чадавхыг бүрэн дүүрэн ашиглах боломжийг бүрдүүлэхийн төлөө байх болно. Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдах хүүхдийн насыг бууруулснаар эсвэл нэг настай хүүхдийг хамруулах боломжтой болгосноор бид боломжтой бүх үүд хаалга, амжилтад хүрэх замыг нээж, хүүхэд бүр өсөж хөгжих ирээдүйг бий болгоно.

Сургуулийн өмнөх боловсролын хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, хүүхдийн сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдах насыг багасгах, 1 настай хүүхдийг хамруулах боломжийг бүрдүүлэх зорилгоор дараах бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. *Тухайлбал:*

- 1. Бүх нийтийн хүртээмжтэй хөтөлбөрүүд:** Нийгэм, эдийн засгийн байдал, газарзүйн байршлаас үл хамааран бүх хүүхдэд сургуулийн өмнөх боловсролыг үнэ төлбөргүй буюу хөнгөлөлттэй олгох бүх нийтийн хүртээмжтэй хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлнэ. Ингэснээр хүүхэд бүр сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдаж, бага насны сургалтыг хүртэх боломжтой болно.
- 2. Сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагуудын өргөтгөл:** Сургуулийн өмнөх боловсролын хүртээмж хязгаарлагдмал хөдөө орон нутаг, алслагдсан бүс нутагт сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагуудын барилга, засварын ажилд хөрөнгө оруулах. Бага насны хүүхдийн боловсролд өсөн нэмэгдэж буй эрэлт хэрэгцээг хангах үүднээс сургуулийн өмнөх боловсрол, хүүхэд асрах төвүүдийн тоог нэмэгдүүлэх, багш нарын тоог нэмэгдүүлж, нэг анги дүүргэлтийг 15 хүүхдээс хэтрүүлэхгүй байх бодлого баримтлана.
- 3. Элсэлтийн уян хатан бодлого:** Хүүхдийг сургуулийн өмнөх боловсролд бага наснаас нь элсүүлэх, тэр дундаа нэг наснаас эхлэн элсүүлэх боломжтой элсэлтийн уян хатан бодлогыг нэвтрүүлэх. Энэ нь бага насны хүүхдүүдийн хөгжлийн хэрэгцээг хангаж, боловсролын орчинд эрт орох боломжийг олгодог.
- 4. Олон нийтэд түшиглэсэн сургуулийн өмнөх боловсролын хөтөлбөрүүд:** Орон нутгийн байгууллага, олон нийтийн төв, ТББ-уудтай хамтран олон нийтэд түшиглэсэн сургуулийн өмнөх боловсролын хөтөлбөрүүдийг бий болгоно. Эдгээр хөтөлбөрийг олон янзын нийгэмлэгүүдийн онцлог хэрэгцээнд нийцүүлэн тохируулж, соёлтой холбоотой эрт суралцах туршлагыг хангах боломжтой.

5. **Сургуулийн өмнөх боловсролын явуулын нэгж:** Алслагдсан болон нүүдэлчин орон нутгийн хүүхдүүдэд хүрч ажиллах зорилгоор сургалтын хэрэглэгдэхүүнээр тоноглогдсон сургуулийн өмнөх боловсролын явуулын нэгж, бэлтгэгдсэн сурган хүмүүжүүлэгчдийг нэвтрүүлэх. Эдгээр нэгжүүд өөр өөр байршилд очиж, сургуулийн өмнөх боловсролын байнгын байгууламжгүй газарт амьдардаг хүүхдүүдэд сургуулийн өмнөх боловсрол олгох боломжийг олгодог.
6. **Эцэг эхийн боловсрол, дэмжлэгийн хөтөлбөрүүд:** Бага насны хүүхдийн боловсролын ач холбогдол, гэрээр хүүхдийн сурах үйл ажиллагааг дэмжих стратегийн талаар мэдээлэл өгдөг эцэг эхчүүдэд боловсрол олгох, дэмжих хөтөлбөрүүдийг санал болгох. Эцэг эхчүүдэд хүүхдийнхээ боловсролд идэвхтэй оролцох, хүүхдийнхээ сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдах боломжийг олгох.
7. **Сурган хүмүүжүүлэгчдийн мэргэжил дээшлүүлэх:** Сургуулийн өмнөх боловсролын сурган хүмүүжүүлэгчдийн бага насны хүүхдийн боловсролын чиглэлээр ур чадвар, мэдлэгээ дээшлүүлэхэд нь мэргэжил дээшлүүлэх боломжоор хангана. Сурган хүмүүжүүлэгчдийг өндөр чанартай эрт суралцах туршлагыг хүргэхийн тулд бэлтгэгдсэн байхын тулд сургалтын хөтөлбөр, семинар, зөвлөн туслах санаачилгад хөрөнгө оруулах.
8. **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Сургуулийн өмнөх боловсролын үр өгөөжийг сурталчлах, бага насны хүүхдийн хөгжлийн ач холбогдлын талаар олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил өрнүүлнэ. Бүх хүүхдэд сургуулийн өмнөх боловсролын хүртээмжийг нэмэгдүүлэхийн тулд олон нийт, гэр бүл, сонирхогч талуудтай хамтран ажиллана.
9. **Гэр бүлд үзүүлэх санхүүгийн дэмжлэг:** Сургуулийн өмнөх боловсролын сургалтын төлбөр, унаа болон бусад холбогдох зардлыг нөхөхийн тулд бага орлоготой гэр бүлүүдэд санхүүгийн тусламж, татаас санал болгох. Зардлын саад бэрхшээл нь хүүхдүүдэд бага насны боловсрол эзэмшихэд саад болохгүй байхыг баталгаажуулах.
10. **Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ:** Сургуулийн өмнөх боловсролын бодлого, хөтөлбөрийн үр нөлөөг хянах, үнэлэх механизмыг бий болгоно. Интервенцийн үр нөлөөг үнэлэх, сайжруулах шаардлагатай газруудыг тодорхойлохын тулд элсэлтийн хувь, ирц, сургалтын үр дүнгийн талаарх мэдээллийг цуглуулах.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс сургуулийн өмнөх боловсролын хүртээмжийг нэмэгдүүлж, хүүхдийн сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдах насыг бууруулж, 1 настай хүүхдүүдийн сургалцах боломжийг бүрдүүлж чадна.

**Хоёр. ТУСГАЙ ХЭРЭГЦЭЭТ ХҮҮХДИЙН ЯЛГААТАЙ БАЙДАЛД
ТОХИРСОН СУРГУУЛИЙН ӨМНӨХ БОЛОВСРОЛЫГ ОЛГОХ
БОЛОМЖИЙГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ, БАГШЛАХ БОЛОВСОН ХҮЧИН,
СУРГАЛТЫН ХЭРЭГЛЭГДЭХҮҮНИЙГ БЭЛТГЭХ, СУРГАЛТЫН
ХӨТӨЛБӨРИЙГ БОЛОВСРУУЛНА.**

Монгол Улс хүн бүрд чанартай боловсрол олгох амлалтдаа хүүхэд бүрийн төрөл бүрийн хэрэгцээг хангах, тэр дундаа тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдийг хамарсан сургуулийн өмнөх боловсролыг хүртээмжтэй болгохын чухлыг хүлээн зөвшөөрдөг. Хүүхэд бүр өөрийн чадвар, ялгаанаас үл хамааран хөгжин дэвжиж, өөрийн чадавхдаа бүрэн хүрэх боломжийг хүртэх эрхтэй. Бид илүү хүртээмжтэй нийгмийг бий болгохын төлөө хичээн зүтгэж байгаагийн хэрээр бид тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдийн онцлогт тохирсон сургуулийн өмнөх боловсрол олгох боломжийг нэмэгдүүлэх, багшлах боловсон хүчнийг бэлтгэх, сургалтын хэрэглэгдэхүүн боловсруулах, сургалтын хөтөлбөрийг боловсронгуй болгоход анхаарч ажиллах болно.

|| Олон талт байдлыг хүлээн зөвшөөрөх:

Сургуулийн өмнөх боловсролд бүх хүүхдийг тэгш хамруулан сургах нь олон талт давуу байдал бөгөөд хүүхэд бүр сургалтын орчинд өвөрмөц бэлэг, авьяас чадвар, хэтийн төлөвийг авчирдаг. Олон талт байдлыг хүлээн зөвшөөрч, ялгааг тэмдэглэснээр бид тусгай хэрэгцээтэй хүүхдүүдэд сургуулийн өмнөх боловсролд үе тэнгийнхэнтэйгээ зэрэгцэн оролцох боломжийг олгодог тэднийг хүлээн зөвшөөрөх, хүндэтгэх, хамруулах соёлыг бий болгох болно.

|| Сурган хүмүүжүүлэгчдийг дэмжих:

Тусгай хэрэгцээтэй хүүхдүүдийг үр дүнтэй дэмжих багшлах боловсон хүчнийг бэлтгэхийн тулд тусгайлсан сургалт, мэргэжил дээшлүүлэх, байнгын дэмжлэг шаардлагатай байдаг. Бид сургуулийн өмнөх боловсролын сурган хүмүүжүүлэгчдийг хүртээмжтэй сургалтын орчныг бүрдүүлэх, сургалтын хөтөлбөрийг хувь хүний хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн өөрчлөх, тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдэд тохирсон дэмжлэг үзүүлэхэд шаардагдах мэдлэг, ур чадвар, нөөцөөр ханган сургах, хөгжүүлэхэд хөрөнгө оруулалт хийхээр зорьж байна.

|| Хичээлийн хөтөлбөрийг тохируулах:

Тусгай хэрэгцээтэй хүүхдүүдийн олон янзын хэрэгцээнд нийцсэн сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулах нь тэдний сурч боловсрох, хөгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Бид тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдийн сурах арга барил, чадвар, давуу талыг харгалзан уян хатан, суралцах боломжийг олгодог хүртээмжтэй сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулахад анхаарч ажиллана.

|| Хүртээмжтэй сургалтын хэрэглэгдэхүүн бий болгох:

Сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг хүртээмжтэй байлгах нь тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдэд суралцах үйл ажиллагаанд оролцох тэгш боломжоор хангахад нэн

чухал юм. Иймд улс орнууд сургалтын хэрэглэгдэхүүн, нөөц бололцоо, тусгай хэрэгцээт хүүхдийн хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн, хүртээмжтэй, соёлд нийцсэн, туслах технологийг боловсруулж, өөрчлөхийг эрмэлздэг.

|| **Хамтын ажиллагаа, түншлэлийг дэмжих:**

Сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагууд, гэр бүл, олон нийт, холбогдох оролцогч талуудын хооронд хүчтэй түншлэл, хамтын ажиллагааг бий болгох нь сургуулийн өмнөх боловсролын хүртээмжтэй орчныг бүрдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Бид онцгой хэрэгцээтэй хүүхдийн цогц хөгжлийг дэмжихэд эцэг эх, асран хамгаалагчид, олон нийтийн гишүүдийг оролцуулсан хамтын ажиллагаа, харилцаа холбоо, хамтын шийдвэр гаргах үйл явцыг дэмжих зорилготой байна.

|| **Ахиц дэвшил, ололт амжилтыг тэмдэглэх нь:**

Тусгай хэрэгцээтэй хүүхдүүдийн ахиц дэвшил, ололт амжилтыг үнэлж, тэмдэглэх нь тэдний өөрийгөө үнэлэх үнэлэмж, өөртөө итгэх итгэл, мэдрэмжийг хөгжүүлэхэд нэн чухал байдаг. Иймд хүүхэд бүрийн давтагдашгүй хүч чадал, авьяас, хувь нэмрийг үнэлж, тэдний сурч боловсрох замд нь бахархах, амжилт гаргах мэдрэмжийг төлөвшүүлэх баяр ёслол, талархлын соёлыг бий болгоно.

Бид хамтдаа олон талт байдлыг агуулсан сургуулийн өмнөх боловсролын орчныг бүрдүүлж, сурган хүмүүжүүлэгчдийг чадавхжуулах, сургалтын хөтөлбөрийг өөрчлөх, хүртээмжтэй сургалтын хэрэглэгдэхүүн бий болгох, хамтын ажиллагааг дэмжих, ахиц дэвшил, ололт амжилтыг тэмдэглэж, хүүхэд бүр өөрийн чадавхыг бүрэн дүүрэн ашиглахад шаардлагатай дэмжлэг, нөөцийг авах боломжийг баталгаажуулцгаая. Бид хамтран ажилласнаар хүүхэд бүр өөрийн чадвар, ялгаанаас үл хамааран нийгэмдээ бодитой хувь нэмэр оруулах боломжтой ирээдүйг бүтээж чадна.

Тусгай хэрэгцээт хүүхдийн онцлогт тохирсон сургуулийн өмнөх боловсрол олгох, багшлах боловсон хүчин, сургалтын хэрэглэгдэхүүн бэлтгэх, сургалтын хөтөлбөр боловсруулах боломжийг нэмэгдүүлэхийн тулд дараах бодлого, арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлнэ. *Тухайлбал:*

1. **Хүртээмжтэй боловсролын бодлого:** Хүүхэд бүр өөрийн чадвар, ялгаатай байдлаас үл хамааран чанартай сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдах эрхийг онцлон, тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдэд тэгш хамруулах боловсролыг дэмжих үндэсний бодлогын тогтолцоог бий болгоно. Энэхүү бодлогыг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг болох хууль тогтоомж, санхүүжилтийн механизмаар хангах.
2. **Сурган хүмүүжүүлэгчийн мэргэжил дээшлүүлэх:** Сургуулийн өмнөх боловсролын сурган хүмүүжүүлэгчдийн тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдийн хэрэгцээг ойлгох, шийдвэрлэх чадавхыг дээшлүүлэх цогц сургалтын хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлнэ. Сурган хүмүүжүүлэгчдийн мэдлэг, ур чадвар, хүртээмжтэй практикийг дэмжих итгэлийг нэмэгдүүлэхийн тулд тасралтгүй мэргэжил дээшлүүлэх боломж, семинар, зөвлөх хөтөлбөрөөр хангах.

3. **Мэргэшсэн сургалтын хөтөлбөрүүд:** Сургуулийн өмнөх боловсролын багш нарт зориулсан тусгай боловсрол, хүртээмжтэй туршлагын чиглэлээр мэргэшсэн зэрэг олгох хөтөлбөр, гэрчилгээ олгох сургалтуудыг санал болгохын тулд их дээд сургууль, сургалтын байгууллагуудтай хамтран ажиллана. Эдгээр хөтөлбөрүүд нь бага насны хүүхдийн хөгжил, үнэлгээ, хөндлөнгийн оролцооны стратеги, зан үйлийн менежментийн арга барил, онцгой хэрэгцээтэй хүүхдийн гэр бүлтэй ажиллах зэрэг сэдвүүдийг хамрах ёстой.
4. **Нөөцийн хуваарилалт:** Сургуулийн өмнөх боловсролын тэгш хамруулан сургах санаачилгыг дэмжихэд тусгайлан зориулсан нөөц, санхүүжилтийг хуваарилах, үүнд нэмэлт ажилтанавах, тусгайлсан сургалтын хэрэглэгдэхүүн, туслах технологи худалдан авах, тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдэд хүртээмжтэй байлгах үүднээс орон байраар хангах, анги танхимын орчинд өөрчлөлт оруулах зэрэг орно.
5. **Боловсролын ганцаарчилсан төлөвлөгөө (БГТ):** Сургуулийн өмнөх боловсролын хөтөлбөрт хамрагдаж буй тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдэд зориулсан боловсролын ганцаарчилсан төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлэх тогтолцоог бүрдүүлнэ. Хүүхэд бүрийн өвөрмөц давуу тал, хэрэгцээнд тохирсон тодорхой зорилго, зорилт, дэмжлэгийн стратегийг тодорхойлсон БГТ-г боловсруулахад эцэг эх, асран хамгаалагчид болон бусад холбогдох талуудыг оролцуулах.
6. **Мэргэшсэн мэргэжилтнүүдтэй хамтран ажиллах:** Сургуулийн өмнөх боловсролын орчинд тусгай хэрэгцээтэй хүүхдүүдэд нэмэлт тусламж, үйлчилгээ үзүүлэхийн тулд ярианы эмч, хөдөлмөр засалч, сэтгэл зүйч зэрэг мэргэшсэн мэргэжилтнүүдтэй хамтын ажиллагаа, түншлэлийг хөгжүүлэх. Нарийн төвөгтэй хэрэгцээтэй хүүхдүүдэд зохицуулалттай, цогц тусламж үзүүлэхийн тулд шилжүүлэх механизм, олон талт багийг бий болгох.
7. **Хүртээмжтэй сургалтын хэрэглэгдэхүүн:** Тусгай хэрэгцээтэй хүүхдүүдэд хүртээмжтэй байх үүднээс сургалтын хэрэглэгдэхүүн, сургалтын хөтөлбөрийн нөөц, сургалтын үйл ажиллагааг боловсруулж, өөрчлөх. Төрөл бүрийн сургалтын хэв маяг, чадварт нийцсэн өөр формат, мэдрэхүйгээр баялаг материал, харааны хэрэглүүр, интерактив хэрэгслээр хангах.
8. **Эцэг эх, олон нийтийн оролцоо:** Сургуулийн өмнөх боловсролын үйл явцад эцэг эх, асран хамгаалагч, олон нийтийн гишүүдийг мэдээлэл, эх сурвалж, дэмжлэг үзүүлэх сүлжээгээр хангах. Олон янз байдлыг тэмдэглэж, тусгай хэрэгцээтэй хүүхдүүдийг хүлээн зөвшөөрөх, ойлгоход дэмжлэг үзүүлэх хүртээмжтэй орчныг бүрдүүлэхийн тулд сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагууд болон орон нутгийн иргэдийн хамтын ажиллагааг дэмжинэ.
9. **Мэдээлэл цуглуулах, хяналт тавих:** Сургуулийн өмнөх боловсролын хөтөлбөрт хамрагдах, ахиц дэвшил, үр дагаврын талаар мэдээлэл цуглуулах системийг бий болгох. Хүртээмжтэй практикийн үр нөлөөг хянах, сайжруулах шаардлагатай чиглэлийг тодорхойлох, бодлогын шийдвэр гаргах, нөөцийн хуваарилалтыг мэдээлэх зорилгоор энэхүү өгөгдлийг

ашиглана.

10. Тасралтгүй үнэлгээ, сайжруулалт: Сургуулийн өмнөх боловсролын хүртээмжтэй боловсролын хөтөлбөрийг тасралтгүй үнэлэх, сайжруулах механизмыг хэрэгжүүлнэ. Сургуулийн өмнөх боловсролын орчинд амжилттай хөгжихөд шаардлагатай дэмжлэгийг бүх хүүхдэд үзүүлэхийн тулд хөндлөнгийн оролцооны үр нөлөөг үнэлэх, оролцогч талуудын саналыг цуглуулах, шаардлагатай бол зохицуулалт хийх зорилгоор тогтмол хяналт, үнэлгээ, санал хүсэлтийн механизмыг ажиллуулах.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдэд сургуулийн өмнөх боловсрол олгох боломжийг нэмэгдүүлж, багшлах боловсон хүчин, сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг бэлтгэж, хүүхэд бүр өөрийн хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн бага насны хүүхдийн чанартай боловсрол эзэмших боломжийг хангах сургалтын хөтөлбөр боловсруулах боломжтой. хувь хүний хэрэгцээ, тэдний цогц хөгжлийг дэмжих болно.

Гурав. ЕРӨНХИЙ БОЛОВСРОЛЫН СУРГУУЛИЙН ҮДИЙН ХООЛНЫ ИЛЧЛЭГ ЧАНАР, ХҮРТЭЭМЖИЙГ ДЭЭШЛҮҮЛНЭ.

Сурагчдын эрүүл мэнд, сайн сайхныг нэн тэргүүнд тавих бидний хүчин чармайлтын хүрээнд ерөнхий боловсролын сургуулиудын үдийн хоолны илчлэг чанар, хүртээмжийг сайжрана. Сурлагын амжилт, бие бялдрын эрүүл мэнд, хүүхдийн сайн сайхан байдлыг дэмжихэд хоол тэжээл чухал үүрэг гүйцэтгэдэг гэдгийг бид нийтээр хүлээн зөвшөөрч, ерөнхий боловсролын сургуулийн сурагчдыг амжилтад хүрэхийн тулд бие махбод, оюун санааг нь тэтгэх шим тэжээлтэй, тэнцвэртэй хоол хүнсээр хангахыг зорино.

|| Сургуулийн эрүүл үдийн цайнд хөрөнгө оруулах:

Чанартай хоол тэжээл нь сурагчдын анги дотор болон гадуур амжилтад хүрэх үндэс суурь юм. Сургуулийн эрүүл үдийн цайнд хөрөнгө оруулснаар бид сурагчдыг сурлага, бие бялдар, сэтгэл санааны хувьд хөгжихөд нь шаардлагатай шим тэжээлээр хангахыг зорьдог. Бидний зорилго бол эрүүл хооллолтын дадлыг сурталчлах, оновчтой өсөлт, хөгжлийг дэмжих, хоол тэжээлтэй холбоотой эрүүл мэндийн асуудлын эрсдэлийг бууруулах сургуулийн хоолны зөв орчныг бүрдүүлэх явдал юм.

Шим тэжээлээр баялаг цэсийн сонголтууд:

|| Сургуулийн үдийн хоолны илчлэгийн чанарыг сайжруулахын тулд бид бүхэл үр тариа, өөх тос багатай уураг, жимс жимсгэнэ, хүнсний ногоо, өөх тос багатай сүүн бүтээгдэхүүн зэрэг шим тэжээлээр баялаг цэсийн сонголтыг санал болгоход анхаарлаа хандуулах болно. Сургуулийн хоолонд олон төрлийн өнгөлөг жимс, хүнсний ногоог оруулснаар бид сурагчдыг дархлаа, танин мэдэхүйн үйл ажиллагаа, эрүүл мэндийг дэмжих амин дэм, эрдэс бодис, антиоксидантаар хангах боломжтой.

|| Боловсруулсан хүнсний бүтээгдэхүүн, чихэрлэг ундааны эрэглээг бууруулах:

Эдгээр бүтээгдэхүүн нь илүүдэл илчлэг, сахрын хэрэглээ, таргалалт, архаг өвчин тусах эрсдэлд нөлөөлдөг тул сургуулиудад боловсруулсан хүнсний бүтээгдэхүүн, чихэрлэг ундааны хэрэглээг багасгана. Үүний оронд бид тогтвортой эрч хүчийг өгч, урт хугацааны эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжих бүхэл үрийн , бага боловсруулсан хоол хүнс, эрүүл ундааг сонгохыг нэн тэргүүнд тавих болно.

|| Хооллолтын мэдлэг, хоол хийх ур чадварыг сурталчлах:

Сургуулийн үдийн хоолны чанарыг сайжруулахаас гадна ерөнхий боловсролын сургуулийн сурагчдын дунд хоолны мэдлэг, хоол хийх ур чадварыг хөгжүүлэхэд анхаарч ажиллана. Бид сургалтын хөтөлбөрт хоол тэжээлийн боловсрол, хоол хийх хичээл, практик суралцах боломжийг тусгаснаар оюутнуудад хоолныхоо талаар мэдээлэлтэй сонголт хийх боломжийг олгож, эрүүл хооллолт, хоол бэлтгэх насан туршийн ур чадварыг хөгжүүлэх боломжтой.

|| Оролцогч талуудтай хамтран ажиллах:

Ерөнхий боловсролын сургуулиудын үдийн хоолны илчлэгийн чанар, хүртээмжийг сайжруулах зорилгодоо хүрэхийн тулд салбар бүрийн оролцогч талуудтай хамтран ажиллах, түншлэх шаардлагатай байна. Бид сургуулийн захиргаа, хүнсний үйлчилгээ эрхлэгчид, эцэг эх, сурагчид, эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүд, олон нийтийн байгууллагуудтай нягт хамтран ажиллаж, оюутны эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг нэн тэргүүнд тавьсан нотолгоонд суурилсан стратеги боловсруулж хэрэгжүүлэх болно.

|| Эрх тэгш, хүртээмжтэй байдлыг хангах:

Бид дунд сургуулийн бүх сурагчдыг нийгэм, эдийн засгийн байдал, газарзүйн байршлаас үл хамааран тэжээллэг, боломжит үнээр сургуулийн үдийн хоолоор тэгш хүртэхийг эрмэлздэг Тул хөнгөлөлттэй хоолны хөтөлбөр санал болгох, сургуулийн цэцэрлэгт хүрээлэн байгуулах, үйлчилгээ муутай газруудад явуулын хоол хүргэх үйлчилгээг хэрэгжүүлэх зэрэг хүртээмжтэй байдлын саад бэрхшээлийг арилгах шинэлэг шийдлүүдийг судлах болно.

|| Нөлөөллийг хэмжих, тасралтгүй байдлыг сайжруулах:

Сургуулийн үдийн хоолны илчлэгийн чанар, хүртээмжийг сайжруулах өөрчлөлтүүдийг хэрэгжүүлэхийн хэрээр бид сурагчдын эрүүл мэнд, сурлагын амжилт, ерөнхий сайн сайхан байдалд үзүүлэх нөлөөллийг хянаж, үнэлнэ. Мэдээлэл цуглуулж, санал хүсэлтийг цуглуулж, тогтмол үнэлгээ хийснээр бид сайжруулах шаардлагатай газруудыг тодорхойлж, сургуулийн хоолны орчныг тасралтгүй сайжруулах нотолгоонд суурилсан шийдвэр гаргах боломжтой.

Иймд ерөнхий боловсролын сургуулийн үдийн цайны илчлэгийн чанар, хүртээмжийг сайжруулахын тулд дараах бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. *Тухайлбал:*

- 1. Хоол тэжээлийн стандартууд:** Сургуулийн хоолонд эрүүл хоол хүнс, жимс жимсгэнэ, хүнсний ногоо, уураг, үр тарианы хэрэглээг чухалчлахын зэрэгцээ сахарын нэмэлт, натри, эрүүл бус өөх тосыг хязгаарлах хоол тэжээлийн стандартыг бий болгож, мөрдүүлнэ. Эдгээр стандартууд нь хоолны дэглэмийн удирдамжтай нийцэж, сурагчдыг тэнцвэртэй, тэжээллэг хоолоор хангах ёстой.
- 2. Цэс төлөвлөлт:** Өөр өөр хоолны дэглэм, соёлын онцлогт тохирсон эрүүл хоолны сонголтуудын олон янзын, ээлжилсэн цэсийг боловсруулах бөгөөд сурагчдын янз бүрийн хэрэгцээ, хүсэл сонирхолд нийцүүлэн цагаан хоолтон гэх мэт олон төрлийн сонголтыг санал болгох.
- 3. Орон нутгийн эх үүсвэр:** Сургуулийн хоолонд орон нутгийн болон улирлын чанартай орцын хэрэглээг нэмэгдүүлэх, орон нутгийн тариаланчдыг дэмжих, шинэ, тэжээллэг хүнсийг сурталчлах. Шинэ бүтээгдэхүүн, цагаан идээ болон бусад хүнсний бүтээгдэхүүнийг нийлүүлэх сүлжээг бий болгохын тулд орон нутгийн хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэгчид, борлуулагчидтай хамтран ажиллана.
- 4. Савласан хоолноос зайлсхийх:** Боловсруулсан болон савласан хоолноос зайлсхийж, бүрэн орц найрлагыг чухалчилдаг хоол хийх арга руу шилжих. Сургуулийн цайны газруудад гал тогооны тоног төхөөрөмж, хоолны үйлчилгээний ажилтнуудад зориулсан сургалт, хоолны сургалтын хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулалт хийх.
- 5. Хоол тэжээлийн боловсрол:** Эрүүл хооллолтын дадал зуршил, тэнцвэртэй хооллолтын ач холбогдол, хоол хүнсний сонголт нь тэдний эрүүл мэнд, сайн сайхан байдалд үзүүлэх нөлөөллийн талаар сурагчдад заах зорилгоор хоол тэжээлийн боловсролыг сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт тусгах. Суралцагчдыг бие даан суралцах туршлагад татан оролцуулахын тулд интерактив семинар, хоол хийх хичээл, цэцэрлэгээс ширээ хүртэлх хөтөлбөрүүдийг санал болгох.
- 6. Ус хангамжийн цэгүүд:** Сурагчдын өдрийн турш ундны усаар хангагдсан байлгахын тулд дахин ашиглах боломжтой усны саваар тоноглогдсон төхөөрөмж суурилуулж, усны хэрэглээг ундааны гол сонголт болгон сурталчилж, чихэрлэг ундааны хэрэглээг хориглох.
- 7. Олон нийтийн түншлэл:** Сургуулиудад хоол тэжээлийн талаар санаачилгыг дэмжихийн тулд орон нутгийн байгууллага, ашгийн бус байгууллага, эрүүл мэндийн байгууллагуудтай түншлэл байгуулна. Сурагчдын болон гэр бүлүүдийн дунд эрүүл хооллолтын дадлыг сурталчлах зорилгоор сургуулийн цэцэрлэг, тариаланчдын зах, хоол хийх үзүүлбэр, хоол тэжээлийн семинар зэрэг хөтөлбөрүүдэд хамтран ажиллана.
- 8. Хөнгөлөлттэй хоолны хөтөлбөрүүд:** Нийгэм, эдийн засгийн байдлаас үл хамааран бүх сурагчдыг сургуулийн тэжээллэг хоолоор хангахын тулд хөнгөлөлттэй хоолны хөтөлбөр эсвэл үнийн өсөлтийн бүтцийг хэрэгжүүлнэ. Шаардлага хангасан сурагчдад үнэ төлбөргүй эсвэл хямдралтай хоол санал болгож, хүнсний аюулгүй байдал алдагдаж буй гэр бүлүүдэд дэмжлэг

үзүүлэх.

9. Санал хүсэлтийн механизм: Сургуулийн хоолны чанар, төрөл бүрийн талаар сурагчид, эцэг эх, ажилтнуудаас санал авахын тулд сурагчдын судалгаа, амталгааны сорил, фокус групп зэрэг санал хүсэлтийн механизмыг бий болгох. Энэхүү санал хүсэлтийг ашиглан зөв шийдвэр гаргаж, цэс болон хоолны саналд тохируулга хийнэ.

10. Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ: Хоол тэжээлийн бодлого, хоолны хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд хяналт тавьж, оюутны эрүүл мэнд, сурлагын амжилт, ерөнхий биеийн өсөлтийн нөлөөллийг тогтмол үнэлнэ. Сайжруулах шаардлагатай газруудыг тодорхойлж, ирээдүйн шийдвэр гаргах үйл явцад мэдээлэл өгөхийн тулд өгөгдөлд суурилсан ойлголтыг ашиглах.

Монгол Улс эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр ерөнхий боловсролын сургуулийн үдийн цайны илчлэгийн чанар, хүртээмжийг сайжруулж, сурагчдын эрүүл мэнд, сурлагын амжилтыг дэмжсэн шим тэжээлтэй хоол хүнсээр хангах боломжтой болно.

Дөрөв. СУРГУУЛИЙН ОРЧИНД ХҮҮХДИЙН АЛИВАА ХЭЛБЭРЭЭР ЯЛГАВАРЛАН ГАДУУРХАЛТ, ДЭЭРЭЛХЭЛД, БУСАД ХЭЛБЭРИЙН ХҮЧИРХИЙЛЭЛ ДАРАМТААС АНГИД БАЙХ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫГ БҮРДҮҮЛНЭ.

Хүүхдүүдийнхээ аюулгүй байдал, сайн сайхныг хангах нь манай улсын нэн тэргүүний зорилт юм. Хүүхэд бүр ялгаварлан гадуурхалт, дээрэлхэл, хүчирхийллээс ангид орчинд сурч, өсөх эрхтэй. Бид илүү хүртээмжтэй, эрх тэгш нийгмийг бий болгохын төлөө хичээн зүтгэхдээ хүүхдүүдийг сургуулийн орчинд нь хамгаалж, өсч хөгжих эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхийг зорьж байна.

|| Ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэхийг үл тэвчих:

Ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх явдал сургуулиудад байх ёсгүй. Хүүхэд бүр өөрийнхөө аюулгүй байдлыг мэдэрч, хүндлэгдэж, өөрийгөө үнэлдэг байх ёстой. Бид ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх явдлыг үл тэвчих бодлогыг хэрэгжүүлж, бүх сурагч, оюутнуудад нэр төртэй, эелдэг хандлагыг баталгаажуулна.

|| Хүүхдийн эрх зүйн хамгаалалт:

Хүүхдийн эрхийг хамгаалахын тулд бид сургуулийн орчинд ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх, хүчирхийллийн бүх хэлбэрийг хориглосон цогц хууль тогтоомжийг батална. Энэхүү хууль тогтоомж нь ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх гэмт хэргийг шийдвэрлэхэд чиглэсэн тодорхой заавар, журам, тэр дундаа хохирогчдод сахилгын арга хэмжээ, дэмжлэг үзүүлэх механизмыг тусгасан болно.

|| Хүртээмжтэй байдал, олон талт байдлыг дэмжих:

Манай сургуулиуд олон талт байдлыг тэмдэглэж, сурагчдын дунд харилцан хүндэтгэл, ойлголцлыг дэмждэг хүртээмжтэй орон зай байх ёстой. Бид хувь

хүний ялгаатай байдлыг хүлээн зөвшөөрч, хүртээмжтэй байх соёлыг төлөвшүүлэх санаачилгыг хэрэгжүүлэх болно. Боловсрол, мэдлэгийг дээшлүүлэх кампанит ажил явуулснаар бид оюутан, сурган хүмүүжүүлэгчдийн дунд хүнлэг энэрэнгүй сэтгэлийг дэмжих болно.

|| Оюутан, сурган хүмүүжүүлэгчдийг чадавхижуулах:

Сурагчид, сурган хүмүүжүүлэгчдийг чадавхижуулах нь сургуулийн аюулгүй, дэмжлэг үзүүлэх орчныг бүрдүүлэхэд зайлшгүй шаардлагатай. Бид сурагч, оюутнуудад ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх явдлыг таних, шийдвэрлэхэд нь туслах сургалт, нөөцөөр хангаж, тэднийг өөрсдийнхөө болон үе тэнгийнхнийхээ төлөө зогсох боломжийг олгох болно. Нэмж дурдахад, бид сурган хүмүүжүүлэгчдэд хүртээмжтэй анги байгуулах, ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх явдлыг үр дүнтэй шийдвэрлэх ур чадвараа дээшлүүлэхэд нь мэргэжил дээшлүүлэх боломжуудийг санал болгоно.

|| Хохирогчдод үзүүлэх тусламж үйлчилгээ:

Сургуулийн орчинд ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх, хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдүүд эдгэрч, хөгжихөд шаардлагатай дэмжлэгийг авах ёстой. Бид хохирогчдод зохих тусламж, тусламж үзүүлэхийн тулд зөвлөгөө өгөх, үе тэнгийнхний дэмжлэг үзүүлэх бүлгүүд, гадаад эх үүсвэрт шилжүүлэх арга зам зэрэг дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээг бий болгоно.

|| Хамтын ажиллагаа ба түншлэл:

Сургуулийн аюулгүй, хүртээмжтэй орчинг бүрдүүлэхийн тулд төрийн байгууллага, сургууль, эцэг эх, олон нийт, иргэний нийгмийн байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, түншлэл шаардлагатай. Сургууль дахь ялгаварлан гадуурхалт, дээрэлхэх, хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, шийдвэрлэх цогц стратеги боловсруулж хэрэгжүүлэхийн тулд бид эдгээр оролцогч талуудтай нягт хамтран ажиллах болно.

|| Хяналт-шинжилгээ, хариуцлага:

Сургуулиудад ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэхтэй тэмцэх бодлогын хэрэгжилтэд хяналт тавьж, хүүхдийн эрхийг хангаагүй хүмүүст хариуцлага тооцох үүрэг хүлээдэг. Бидний хүчин чармайлтын үр нөлөөг үнэлэх, сайжруулах шаардлагатай чиглэлийг тодорхойлохын тулд тогтмол аудит, судалгаа, тайлагнах механизмыг бий болгоно.

Тиймээс хүүхдийг ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх, хүчирхийлэлд өртөхгүй байх эрх зүйн орчныг бүрдүүлснээр бид Монгол Улсын илүү гэрэлт, хүртээмжтэй ирээдүйн суурийг тавьж байна. Хамтдаа хүүхэд бүрийн эрхийг хамгаалж, сургууль маань аюулгүй, хүмүүжсэн, бүх сурагчид хөгжин дэвшиж, өөрсдийн чадавхыг бүрэн дүүрэн ашиглах боломжтой орчин нөхцөлийг баталгаажуулцгаая.

Сургуулийн орчинд хүүхдийг ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх, хүчирхийлэлд өртөхгүй байх эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхийн тулд дараах бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. *Тухайлбал:*

- 1. Ялгаварлан гадуурхахын эсрэг цогц хууль тогтоомж:** Арьс өнгө, үндэс угсаа, хүйс, шашин шүтлэг, хөгжлийн бэрхшээл, бэлгийн чиг баримжаа, нийгэм эдийн засгийн байдал зэрэг шинж чанараар нь ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг тодорхой хориглосон цогц хууль тогтоомжийг батална. Энэхүү хууль тогтоомжид ялгаварлан гадуурхалтын тодорхойлолтыг тусгаж, хохирогчийг эрх зүйн хамгаалалтад оруулж, ялгаварлан гадуурхалтын тохиолдлыг мэдээлэх, шийдвэрлэх журмыг тодорхойлсон байх ёстой.
- 2. Дээрэлхэхийн эсрэг бодлого:** Сургуулиудад дээрэлхэх зан үйлийг тодорхой тодорхойлсон, хүчирхийлэл үйлдэгчдэд үзүүлэх үр дагаврыг тоймлон харуулсан, дээрэлхэх гэмт хэргийн талаар мэдээлэх, мөрдөн шалгах журмыг тогтоосон дээрэлхэхтэй тэмцэх хатуу бодлогыг хэрэгжүүлэх. Эдгээр бодлого нь боловсрол, мэдлэгийг дээшлүүлэх, идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулах замаар урьдчилан сэргийлэх ажлыг нэн тэргүүнд тавихаас гадна хохирогчдод дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ үзүүлэх ёстой.
- 3. Сургалт, чадавхыг бэхжүүлэх:** Сургуулийн орчин дахь ялгаварлан гадуурхалт, дээрэлхэх, хүчирхийллийг хүлээн зөвшөөрөх, шийдвэрлэх талаар сурган хүмүүжүүлэгч, сургуулийн удирдлага, ажилтнуудад зориулсан сургалт, чадавхыг бэхжүүлэх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлнэ. Сургалт нь ангид хүртээмжтэй, хүндэтгэлтэй орчин бүрдүүлэх, ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх явдалд үр дүнтэй хариу арга хэмжээ авах, бүх сурагчдын нийгэм, сэтгэл санааны сайн сайхан байдлыг дэмжихэд чиглэгдэх ёстой.
- 4. Оюутнуудыг чадавхжуулах хөтөлбөрүүд:** Үе тэнгийнхний дэмжлэгийн хөтөлбөр, сурагчдын санаачилга, оюутны зөвлөлөөр дамжуулан сургуулийн эерэг, хүртээмжтэй соёлыг бий болгоход идэвхтэй үүрэг гүйцэтгэхэд сурагч, оюутнуудыг чадваржуулах. Үе тэнгийнхнийхээ дунд өрөвдөх сэтгэл, хүндэтгэл, хүлээцтэй байдлыг сурталчлахын тулд сурагч, оюутнуудыг дээрэлхэхийн эсрэг кампанит ажил, олон янзын семинар, манлайллын сургалтад оролцох боломжийг олгох.
- 5. Эцэг эх, олон нийтийн оролцоо:** Сургууль дахь ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх, хүчирхийлэлтэй тэмцэхэд эцэг эх, асран хамгаалагчид болон олон нийтийг татан оролцуулна. Ялгаварлан гадуурхалтын эсрэг санаачилгыг дэмжих, харилцан яриа өрнүүлэх, мэдлэгийг дээшлүүлэх, дэмжих зорилгоор багш, эцэг эхийн холбоо, олон нийтийн форум, зөвлөх хороодыг байгуулна. Эцэг эхчүүдийг гэртээ эерэг зан үйл, үнэт зүйлсийг бататгаж, хүүхдүүдээ ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх явдлыг эсэргүүцэхэд идэвхтэй дэмжлэг үзүүлэхэд нь урамшуулах.
- 6. Хохирогчдод үзүүлэх дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ:** Ялгаварлан гадуурхалт, дээрэлхэх, хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчдод зөвлөгөө өгөх, сэтгэцийн эрүүл мэндийн үйлчилгээ, хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх зэрэг цогц дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээнд хамрагдахыг баталгаажуулна. Ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх гэмт хэргт цаг алдалгүй, мэдрэмжтэй хариу арга хэмжээ авах протоколыг бий болгож, шийдвэрлэх үйл явцын туршид хохирогчдод байнгын дэмжлэг үзүүлэх.

7. **Хариуцлагын механизм:** Ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэхтэй тэмцэх бодлогын хэрэгжилтэд хяналт тавих, хэрэгжүүлэх механизмыг бий болгох, үүнд тогтмол аудит хийх, тайлагнах механизм, хяналтын байгууллагууд орно. Гэмт хэргийн хүнд байдлаас шалтгаалж зөвлөгөө өгөх, эвлэрүүлэн зуучлах, түдгэлзүүлэх, сургуулиас хөөх зэрэг зохих сахилгын арга хэмжээ авах замаар гэмт хэрэгтнүүдэд хариуцлага тооцох.
8. **Сургуулийн эерэг уур амьсгалыг дэмжих:** Олон талт байдлыг эрхэмлэдэг, ялгааг хүндэтгэдэг, хувь хүний давуу тал, авьяас чадварыг үнэлдэг сургуулийн эерэг, хүртээмжтэй уур амьсгалыг бий болгох. Сургуулийн орчинд харилцаа холбоог бэхжүүлэх, өрөвдөх нинжин сэтгэлийг бий болгох, зөрчилдөөнөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор үе тэнгийнхний зөвлөгөө өгөх хөтөлбөр, шударга ёсыг сэргээх практик, олон нийтийг төлөвшүүлэх үйл ажиллагаа зэрэг санаачилгуудыг хэрэгжүүлнэ.
9. **Судалгаа, үнэлгээ:** Ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэхийн эсрэг бодлого, хөтөлбөрийн үр нөлөөг үнэлэх, шинээр гарч ирж буй чиг хандлага, сорилтуудыг тодорхойлох, нотолгоонд суурилсан шийдвэр гаргахад мэдээлэл өгөх зорилгоор судалгаа, үнэлгээ хийх. Ахиц дэвшлийг хянах, үр дүнг хэмжих, бүх хүүхдэд аюулгүй, дэмжлэг үзүүлэх сургуулийн орчныг бүрдүүлэх стратегийг тасралтгүй сайжруулахын тулд нотолгоонд суурилсан өгөгдлийг ашиглана.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс сургуулийн орчинд хүүхдийг ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх, хүчирхийлэлд өртөхгүй байх хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлж, хүүхэд бүр аюулгүй, хүртээмжтэй боловсролын орчинд сурч, өсөж, хөгжих боломжийг бүрдүүлнэ.

**Тав. ӨНӨӨГИЙН БОЛОВСРОЛЫН ТОГТОЛЦООНД ДАВАМГАЙЛЖ
БУЙ БАГШЛАХУЙД СУУРИЛСАН СУРГАЛТЫН ТОГТОЛЦООГ
СУРАЛЦАХУЙД СУУРИЛСАН ТОГТОЛЦООГООР ӨӨРЧЛӨХ БОДЛОГО
БАРИМТАЛНА.**

Үргэлж хувьсан өөрчлөгдөж буй өнөөгийн ертөнцөд манай боловсролын систем сурагчдын болон нийгмийн өөрчлөгдөж буй хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн алхах нь зайлшгүй чухал юм. Бид сурган хүмүүжүүлэхэд суурилсан боловсролын тогтолцооноос сурагчдын оролцоо, шүүмжлэлтэй сэтгэх, насан туршийн боловсролыг чухалчилдаг сургалтад суурилсан хандлагад шилжихийг зорьж байна. Энэхүү өөрчлөлт нь сурагчдын өөрсдийн боловсролд идэвхтэй оролцуулах, тэднийг 21-р зуун болон цаашлаад амжилтад хүрэхэд бэлтгэх бидний хичээл зүтгэлийг харуулах болно.

|| Багшлахаас суралцах хүртэл:

Цээжлэх, идэвхгүй суралцахыг чухалчилдаг уламжлалт заах арга дээр суурилсан боловсролын тогтолцоо нь орчин үеийн нийгмийн сорилт, боломжуудад сурагчдыг

зохих ёсоор бэлтгэхээ больсон байна. Иймд бие даан суралцахад суурилсан арга барилд анхаарлаа хандуулснаар бид боловсролыг оюутнууд өөрсдийн суралцах аялалдаа эзэн болж, сургалтын явцад идэвхтэй оролцож, ирээдүйд хэрэгтэй ур чадвараа хөгжүүлдэг динамик, интерактив үйл явц гэж төсөөлж байна.

|| Оюутан төвтэй сургалтыг чадавхжуулах:

Суралцахууд суурилсан боловсролын тогтолцооны гол цөм нь сурагч/оюутан төвтэй сургалтын үзэл баримтлал бөгөөд суралцагчид өөрсдийн суралцах туршлагаа жолоодох эрх мэдэлтэй болдог. Багш нараас зөвхөн мэдээлэл авахын оронд оюутнууд асуулт асууж, сонирхсон сэдвээ судалж, үе тэнгийнхэнтэйгээ хамтран ажиллаж, мэдлэгээ бодит нөхцөл байдалд ашиглахыг дэмжинэ. Энэхүү арга барил нь бүтээлч байдал, бие даасан байдал, ангиас гадна суралцах сонирхолыг бий болгодог.

|| Шүүмжтэй сэтгэлгээ, асуудал шийдвэрлэх чадварыг дэмжих:

Суралцахууд суурилсан боловсролын тогтолцооны гол тулгуур нь шүүмжлэлтэй сэтгэлгээ, асуудлыг шийдвэрлэх чадварыг хөгжүүлэх явдал юм. Асуулгад суурилсан сургалтын арга барил, төсөлд суурилсан даалгавар, практикаар дамжуулан оюутнууд мэдээлэлд шүүмжлэлтэй хандах, нотлох баримтыг үнэлэх, нарийн төвөгтэй асуудлыг шийдвэрлэх шинэлэг шийдлүүдийг санал болгох чадварыг хөгжүүлдэг. Эдгээр чадварууд нь дасан зохицох чадвар, асуудлыг шийдвэрлэх нь маш чухал болсон өнөөгийн хурдацтай өөрчлөгдөж буй нийгэмд амжилтад хүрэхэд зайлшгүй шаардлагатай.

|| Насан туршийн суралцах дадал хэвшлийг төлөвшүүлэх:

Суралцахууд суурилсан боловсролын тогтолцоонд зорилго нь зөвхөн мэдлэг олгох бус харин сурагчдад насан туршийн суралцах сонирхолыг төлөвшүүлэх явдал юм. Сониуч зан, тэсвэр тэвчээр, өсөн дэвжих сэтгэлгээг хөгжүүлснээр бид суралцагчдыг ангиас гарсны дараа ч үргэлжлүүлэн суралцаж, өсөж хөгжихийг дэмждэг. Дээд боловсрол эзэмших, ажиллах хүчинд элсэх, насан туршийн суралцах боломжийг ашиглах эсэхээс үл хамааран суралцах хүсэл тэмүүлэлтэй оюутнууд ирээдүйн сорилт, боломжуудыг даван туулахад илүү сайн бэлтгэгддэг.

|| Багш нь сургагч багш, хөтөч:

Бид суралцахад суурилсан боловсролын тогтолцоонд шилжихийн хэрээр багшийн үүрэг уламжлалт лекцээс чиглүүлэгч болж хувирна. Багш нар зөвлөгч, дасгалжуулагч, хамтран зүтгэгч болж, суралцагчдыг суралцах замд нь чиглүүлж, санал хүсэлт, дэмжлэг үзүүлж, сониуч зан, эрэл хайгуулыг хөгжүүлэх сургалтын орчныг бүрдүүлдэг. Энэхүү шинэ үүргийг хүлээн авснаар багш нар суралцагчдад сурч боловсрох үйл явцдаа эзэн болж, боловсролын үйл явцад идэвхтэй оролцох боломжийг олгодог.

|| Хамтын ажиллагаа ба инновац:

Суралцахууд суурилсан боловсролын тогтолцоонд шилжихийн тулд

боловсролын системийн бүх түвшний хамтын ажиллагаа, шинэчлэлийг шаарддаг. Бид сурган хүмүүжүүлэгчид, удирдах ажилтнууд, бодлого боловсруулагчид, эцэг эхчүүд, сурагчидтай нягт хамтран ажиллаж, сурагч төвтэй сургалтыг дэмжсэн сургалтын шинэлэг стратеги, хөтөлбөрийн дизайн, үнэлгээний аргуудыг боловсруулж хэрэгжүүлэх болно. Боловсролын салбарынхаа хамтын туршлага, бүтээлч чадварыг ашигласнаар бид бүх суралцагчдын олон талт хэрэгцээнд нийцсэн илүү эрч хүчтэй, мэдрэмжтэй, хүртээмжтэй боловсролын системийг бий болгож чадна.

Иймд Суралцахууд суурилсан боловсролын тогтолцоонд шилжсэн нь сурагчдыг чадавхжуулах, бүтээлч сэтгэлгээ, шүүмжлэлтэй сэтгэлгээг хөгжүүлэх, хурдацтай өөрчлөгдөж буй ертөнцөд ирээдүй хойч үеэ амжилтад хүрэхэд бэлтгэх бидний хүчин чармайлтын зоригтой алхам юм. Сурагчдын оролцоо, бие даасан байдал, насан туршийн боловсролыг чухалчилснаар бид Монгол Улсын илүү гэрэлт, тэгш ирээдүйн суурийг тавьж чадна.

Сургалтад суурилсан боловсролын тогтолцооноос суралцахууд суурилсан хандлага руу үр дүнтэй шилжихийн тулд хэд хэдэн бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх болно. *Тухайлбал:*

- 1. Хөтөлбөрийн шинэчилсэн найруулга:** Сурагч төвтэй суралцах, шүүмжлэлтэй сэтгэх, асуудал шийдвэрлэх чадварыг эрэмбэлэх үүднээс үндэсний сургалтын хөтөлбөрийг шинэчлэн боловсруулах. Суралцагчдыг идэвхтэй оролцуулах, эрэл хайгуулд суурилсан суралцах чиглэл рүү шилжих шилжилтийг тусгахын тулд сургалтын зорилго, стандарт, үнэлгээг шинэчлэх.
- 2. Мэргэшлийн хөгжил:** Багш нарыг оюутан төвтэй суралцахад шаардлагатай мэдлэг, ур чадвар, стратегиар хангах мэргэжлийн хөгжлийн цогц боломжоор хангана. Суралцах арга барилд шилжихэд багш нарыг дэмжих зорилгоор лавлагаанд суурилсан сургалт, төсөлд суурилсан сургалт, хувь хүний сургалт зэрэг сурган хүмүүжүүлэх арга барилын сургалтуудыг санал болгох.
- 3. Нөөцийн хуваарилалт:** Сургалтад суурилсан боловсролын тогтолцоог хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор сургалтын хэрэглэгдэхүүн, технологийн хэрэглүүр, мэргэжил дээшлүүлэх хөтөлбөрийн санхүүжилт зэрэг нөөцийг хуваарилах. Оюутан төвтэй сургалтыг дэмжих динамик, сонирхолтой сургалтын орчныг бүрдүүлэхийн тулд сургуулиудыг зохих нөөцөөр хангах боломжийг хангана.
- 4. Үнэлгээний шинэчлэл:** Оюутан төвтэй суралцах, чадамжид суурилсан боловсролын зарчимд нийцүүлэн үнэлгээний практикийг шинэчилнэ. Уламжлалт стандарт тестүүдээс татгалзаж, оюутнуудын мэдлэгийг ашиглах, шүүмжлэлтэй сэтгэх, бодит ертөнцийн асуудлыг шийдвэрлэх чадварыг хэмждэг жинхэнэ үнэлгээ рүү шилжинэ. Оюутнуудад байнгын санал хүсэлтийг өгч, сургалтын шийдвэр гаргахад мэдээлэл өгөх форматын үнэлгээг хэрэгжүүлэх.
- 5. Технологийн интеграцчилал:** Оюутны оролцоо, хамтын ажиллагаа, хувь хүний сургалтын туршлагыг сайжруулахын тулд заах, сурах практикт

технологийг нэгтгэх. Санал асуулгад суурилсан суралцах, эрэл хайгуулыг дэмждэг дижитал нөөц, интерактив сургалтын платформ, боловсролын программ хангамжууд ашиглах боломжийг олгох.

6. **Сургалтын уян хатан орчин:** Төрөл бүрийн сургалтын хэв маяг, сонирхол, чадварыг багтаасан сургалтын уян хатан орчныг бүрдүүлнэ. Хамтын ажиллагаа, бүтээлч байдал, идэвхтэй оролцоог хөнгөвчлөх анги танхим, сургалтын орон зайг зохион бүтээж, суралцагчдад суралцах үйл явцдаа эзэн болж, бие даан суралцах арга замыг эрэлхийлнэ.
7. **Олон нийтийн оролцоо:** Сургалтад суурилсан боловсролын тогтолцоонд шилжихэд дэмжлэг үзүүлэхийн тулд эцэг эх, асран хамгаалагчид, олон нийтийн байгууллага, салбарын оролцогч талуудтай хамтран ажиллах. Боловсролын үйл явцад гэр бүлүүдийг татан оролцуулж, оюутан төвтэй сургалтын үр өгөөжийг хүргэж, анги дотор болон гадуур суралцах боломжийг сайжруулах арга замуудын талаар олон нийтийн саналыг авах.
8. **Бодлогын уялдаа холбоо:** Боловсролын бодлого, дүрэм журам, заавар нь суралцахад суурилсан боловсролын тогтолцооны зорилгод нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулна. Заах, суралцах практикт инновац, уян хатан байдалд саад болж буй саад бэрхшээл, хүнд суртлын хязгаарлалтыг арилгах. Оюутан төвтэй сургалтын арга барилыг хэрэгжүүлэх таатай орчныг бүрдүүлэхийн тулд үндэсний болон орон нутгийн түвшинд бодлогын өөрчлөлтийг сурталчлах.
9. **Судалгаа, үнэлгээ:** Сургалтад суурилсан боловсролын тогтолцоонд шилжих үр нөлөөг үнэлэх, тасралтгүй сайжруулах хүчин чармайлтыг мэдээлэх зорилгоор судалгаа, үнэлгээ хийх. Оюутны үр дүн, багшийн үйл ажиллагаа, сургуулийн соёлын талаарх мэдээллийг цуглуулж, хүч чадал, өсөлтийн чиглэлийг тодорхойлох. Бодлогуудыг боловсронгуй болгох, нөөцийг хуваарилах, мэргэжлийн хөгжлийн байнгын санаачилгыг дэмжихийн тулд нотолгоонд суурилсан туршлагыг ашиглана.
10. **Тогтвортой байдал ба өргөтгөх чадвар:** Сургалтад суурилсан боловсролын тогтолцоонд шилжих шилжилтийг тогтвортой, цаг хугацааны явцад өргөжүүлэх боломжтой болгох. Өөрчлөлтийн эрч хүчийг тогтвортой байлгах, хувьсан өөрчлөгдөж буй хэрэгцээ, тэргүүлэх чиглэлд дасан зохицох боловсролын тогтолцооны чадавхыг нэмэгдүүлэх. Шилжилтийн үеийн бусад сургууль, дүүргүүдэд урам зориг өгч, удирдан чиглүүлэхийн тулд шилдэг туршлага, сурсан сургамж, амжилтын түүхээ хуваалцах.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс сурган хүмүүжүүлэх боловсролын тогтолцооноос суралцагчдыг чадавхжуулах, шүүмжлэлтэй сэтгэлгээг төлөвшүүлэх, тэднийг 21-р зуунд амжилтад хүргэх суралцахуйд суурилсан хандлага руу амжилттай шилжиж чадна.

Зургаа. ШИНЖЛЭХ УХААНЫ САЛБАР, ШИНЖЛЭХ УХААНЫ БҮТЭЭГДЭХҮҮН ИННОВАЦЫГ ХӨХҮҮЛЭН ДЭМЖИЖ АЖИЛЛАХ, ШИНЖЛЭХ УХААНЫ САЛБАРТ ЗАРЦУУЛДАГ ТӨСВИЙГ НЭМЭГДҮҮЛНЭ.

Инновац нь хөгжил дэвшил, хөгжил цэцэглэлтийн гол цөм бөгөөд эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн хөгжил, дэлхийн өрсөлдөх чадварыг жолооддог. Монгол Улс ирээдүйгээ харж байгаа энэ үед инновацыг хөдөлгөх, улс орныхоо замналыг тодорхойлоход шинжлэх ухааны салбар чухал үүрэг гүйцэтгэж байгааг бид харж байна. Тийм ч учраас бид шинжлэх ухааны судалгаа, бүтээгдэхүүний инновацыг дэмжихийн зэрэгцээ шинжлэх ухааны салбарт хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ түүний чадавхыг бүрэн нээхийг эрмэлздэг.

|| Шинжлэх ухааны судалгаагаар дамжуулан боломжоо нээх:

Шинжлэх ухааны судалгаа нь нийгмийн хамгийн тулгамдсан сорилтуудыг шийдвэрлэх ойлголт, шийдэл, нээлтүүдийг санал болгож, инновацийн үндэс суурь болдог. Сониуч зан, эрэл хайгуул, хамтын ажиллагааны соёлыг төлөвшүүлснээр бид судлаачдаа мэдлэгийн хил хязгаарыг даван туулж, үндэстэн болон дэлхийд ашиг тустай шинэ нээлтүүдийг хийх боломжийг олгоно.

|| Шинжлэх ухааны бизнес эрхлэгчдийг чадавхжуулах:

Бизнес эрхлэгчдэд шинжлэх ухааны нээлтийг практик шийдэл, бүтээгдэхүүн болгоход шаардлагатай нөөц, дэмжлэг байгаа үед инновац хөгждөг. Бид шинжлэх ухааны бизнес эрхлэгчдэд дэмжлэг үзүүлэх экосистемийг бий болгож, шинжлэх ухааны санааг зах зээлд бэлэн инновац болгон хөрвүүлэхэд туслах санхүүжилт, зааварчилгаа, инкубаторын хөтөлбөрт хамрагдах боломжийг санал болгож байна. Шинжлэх ухааны бизнес эрхлэх эрч хүчтэй экосистемийг хөгжүүлснээр бид эдийн засгийн өсөлт, ажлын байр бий болгох шинэ боломжуудыг нээх болно.

|| Шинжлэх ухааны салбар дахь хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх нь:

Шинжлэх ухааны салбарт хөрөнгө оруулалт хийх нь бидний ирээдүйн хөгжил цэцэглэлтэд оруулах хөрөнгө оруулалт юм. Тиймээс бид шинжлэх ухааны судалгаа, инновацийн өөрчлөлтийн чадавхыг хүлээн зөвшөөрч, шинжлэх ухааны салбарт хуваарилах төсвийг нэмэгдүүлэхийн төлөө ажиллана. Энэхүү хөрөнгө оруулалт нь судалгааны дэд бүтцийг дэмжиж, өрсөлдөөнт тэтгэлэгт хөтөлбөрүүдийг санхүүжүүлж, шилдэг авьяастнуудыг манай шинжлэх ухааны нийгэмлэгт татах болно. Бид нөөцийг стратегийн дагуу, ил тод хуваарилснаар шинжлэх ухааны салбарт оруулсан доллар бүр нь манай улсад хамгийн их нөлөө үзүүлж, үнэ цэнийг авчрах болно.

|| Салбар хоорондын хамтын ажиллагааг дэмжих:

Инновац нь салбаруудын огтлолцол дээр цэцэглэн хөгжиж, олон янзын хэтийн төлөв, ур чадвар, санаанууд нэгдэн нийлж, шинэ нээлтийг бий болгодог. Бид салбар хоорондын хамтын ажиллагааг дэмжих, төрөл бүрийн салбарын судлаачдыг

нэгтгэх, нарийн төвөгтэй сорилтуудыг шийдвэрлэх, мэдлэгийн шинэ хил хязгаарыг судлах зорилго дэвшүүлж байна. Хамтын ажиллагаа, мэдлэгээ хуваалцах соёлыг хөгжүүлснээр бид инновацийн хурдыг нэмэгдүүлж, шинжлэх ухааны хүчин чармайлтынхаа үр нөлөөг нэмэгдүүлнэ.

|| Залуу эрдэмтдийг дэмжих нь:

Шинжлэх ухааны салбарт хөрөнгө оруулах нь зөвхөн одоогийн судалгаа, инновацыг дэмжих биш ба энэ нь дараагийн үеийн эрдэмтэн, шинийг санаачлагчдад урам зориг өгөх явдал юм. Бид шинжлэх ухааны боловсролыг дээшлүүлэх, STEM (шинжлэх ухаан, технологи, инженерчлэл, математик)-ийг сурталчлах, практикт суралцах, судалгааны туршлага судлах боломжийг олгохыг зорьж байна. Залуу эрдэмтэдийг татан оролцуулж, урам зориг өгснөөр бид хойч үедээ инновац, дэвшлийг хөтлөх авьяас чадварыг хөгжүүлдэг.

Тиймээс Шинжлэх ухааны судалгаа, бүтээгдэхүүний инновацыг хөхүүлэн дэмжихийн зэрэгцээ шинжлэх ухааны салбарт хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж, Монгол Улс өөрийн чадавхыг бүрэн нээж чадна.

Долоо. ШҮҮМЖЛЭЛТ СЭТГЭЛГЭЭ, БҮТЭЭЛЧ БАЙДАЛ, ДИЖИТАЛ БИЧИГ ҮСГИЙН УР ЧАДВАРЫГ ХӨГЖҮҮЛЭХЭД АНХААРЧ, БАГШ БЭЛТГЭХ, СУРГАЛТЫН ХӨТӨЛБӨР БОЛОВСРУУЛАХ, БОЛОВСРОЛЫН НӨӨЦӨД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ ХИЙХ ЗАМААР СУРГАЛТЫН ЧАНАРЫГ САЙЖРУУЛНА.

Боловсрол бол хувь хүн, хамт олон, улс үндэстний ирээдүйг тодорхойлдог хөгжил дэвшил, хөгжил цэцэглэлтийн тулгын чулуу юм. Монгол Улс шилдэг амжилтад хүрэх замаа тодорхойлж байгаа энэ үед залуучуудаа чадавхжуулж, XXI зуунд амжилтад хүрэхэд бэлтгэхийн тулд боловсролын чанарыг сайжруулах нь нэн чухал болохыг бид ойлгож байна. Бид шүүмжлэлтэй сэтгэлгээ, бүтээлч байдал, дижитал бичиг үсгийн ур чадварыг хөгжүүлэхэд анхаарч, багш бэлтгэх, сургалтын хөтөлбөр боловсруулах, боловсролын нөөцөд стратегийн хөрөнгө оруулалт хийх замаар улс даяар боловсролын стандартыг дээшлүүлэхийн төлөө ажиллана.

|| Шүүмжлэлтэй сэтгэлгээ, бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх:

Хурдан өөрчлөгдөж буй өнөөгийн нийгэмд шүүмжлэлтэй сэтгэх, асуудлыг бүтээлчээр шийдвэрлэх, шинэ сорилтод дасан зохицох чадвар нь амжилтад зайлшгүй шаардлагатай. Бид оюутнууддаа эдгээр чухал ур чадварыг хөгжүүлж, мэдээллийг олон талаас нь судалж, асууж, дүн шинжилгээ хийх боломжийг олгоно. Шүүмжлэлтэй сэтгэлгээ, бүтээлч сэтгэлгээг сургалтын хөтөлбөр, сургалтын практикт нэгтгэснээр бид оюутнууддаа насан туршийн суралцагч, ямар ч орчинд амжилттай хөгжиж чадах шинэлэг сэтгэгч болох боломжийг бүрдүүлнэ.

|| Дижитал бичиг үсгийг эзэмших нь:

Өнөөгийн дижитал эрин зуунд дижитал бичиг үсгийн мэдлэгтэй байх нь тансаг

хэрэглээ биш харин зайлшгүй хэрэгцээ болоод байна. Бид оюутнууддаа дижитал ертөнцийн нарийн төвөгтэй байдлыг даван туулахад шаардлагатай дижитал ур чадвар, чадамжийг эзэмшүүлэхээр зорьж байна. Компьютерын анхан шатны мэдлэгээс эхлээд кодчиллол, програмчлалын хувьд бид оюутнуудыг сурах, харилцаа холбоо, инновацад технологийн хүч чадлыг ашиглахад бэлтгэдэг дижитал бичиг үсгийн иж бүрэн боловсролыг олгох болно.

Багшийн мэргэжил дээшлүүлэхэд хөрөнгө оруулах:

Багш нар бол манай боловсролын тогтолцооны гол цөм бөгөөд тэдний мэргэжлийн хөгжил нь хүн бүрд өндөр чанартай боловсрол олгоход чухал үүрэгтэй. Бид сурган хүмүүжүүлэгчдийг сурган мэдлэг, сургалтын стратеги, технологийн интеграцчлалын ур чадвараар хангадаг багш бэлтгэх иж бүрэн хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулалт хийхээр төлөвлөж байна. Байнгын мэргэжил дээшлүүлэх боломжууд, зөвлөх хөтөлбөрүүд болон үе тэнгийн хамтын ажиллагааны санаачилгуудаар дамжуулан бид багш нараа суралцахад чиглүүлэгч, өөрчлөлтийн төлөөлөгчийн үүргээ биелүүлэх боломжийг олгоно.

|| Хөтөлбөрийн хөгжил ба инновац:

Манай оюутнуудын олон төрлийн хэрэгцээг хангах, хурдацтай хөгжиж буй өнөөгийн нийгэмд амжилтад бэлтгэхэд динамик, хамааралтай сургалтын хөтөлбөр чухал юм. Бид салбар хоорондын сургалт, төсөлд суурилсан зааварчилгаа, мэдлэгийг бодит амьдрал дээр ашиглахыг чухалчилдаг сургалтын хөтөлбөр боловсруулах хүчин чармайлтыг нэн тэргүүнд тавьдаг. Хичээлийн хөтөлбөрт заах шинэлэг арга зүй, шинээр гарч ирж буй технологи, орчин үеийн асуудлуудыг тусгаснаар бид сурагчдаа зөв төлөвшүүлсэн, ирээдүйд чиглэсэн боловсрол эзэмшүүлэхийг баталгаажуулдаг.

|| Боловсролын нөөцийн хүртээмж:

Өндөр чанартай боловсролын нөөцөд хүртээмжтэй байх нь бүх сурагчдад тэгш суралцах боломжийг олгоход чухал үүрэгтэй. Бид сургалтын хэрэглэгдэхүүн, сурах бичиг, дижитал сургалтын нөөц, олон төрлийн хичээл, ангийн түвшинд заах, сурахад дэмжлэг үзүүлэх мультимедиа хэрэгслийг хөгжүүлэх, түгээхэд хөрөнгө оруулалт хийнэ. Нэмж дурдахад бид боловсролын байгууламж, технологийн дэд бүтэц, хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны хүртээмжийг сайжруулах санаачилгыг нэн тэргүүнд тавьж, сурагч бүрийг амжилтад хүрэхэд шаардлагатай нөөцөөр хангах шаардлага тулгардаг.

Тиймээс бид шүүмжлэлтэй сэтгэлгээ, бүтээлч сэтгэлгээ, дижитал бичиг үсгийн ур чадварыг хөгжүүлэхэд анхаарч, багш бэлтгэх, сургалтын хөтөлбөр боловсруулах, боловсролын нөөцөд хөрөнгө оруулалт хийснээр боловсролын чанарыг дээшлүүлж, залуучуудаа улам бүр боловсронгуй болгох боломжийг бүрдүүлнэ.

Шүүмжлэх сэтгэлгээ, бүтээлч байдал, дижитал бичиг үсгийн ур чадварыг хөгжүүлэхэд анхаарч, багш бэлтгэх, сургалтын хөтөлбөр боловсруулах, боловсролын нөөцөд хөрөнгө оруулалт хийх замаар боловсролын чанарыг сайжруулахын тулд хэд хэдэн бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. *Тухайлбал:*

- 1. Багш бэлтгэх хөтөлбөрүүд:** Сурагчдад шүүмжлэлтэй сэтгэлгээ, бүтээлч байдал, дижитал бичиг үсгийн ур чадварыг хөгжүүлэхэд шаардлагатай сурган хүмүүжүүлэгчдийг сурган хүмүүжүүлэх мэдлэг, сургалтын стратегиар хангадаг багш бэлтгэх цогц хөтөлбөрүүдийг боловсруулна. Багш нарыг боловсролын шилдэг туршлагын талаар байнга мэдээлэлтэй байлгахын тулд байнгын мэргэжил дээшлүүлэх боломжоор хангах.
- 2. Хичээлийн хөтөлбөрийн шинэчилсэн найруулга:** Бүх хичээлийн хүрээнд шүүмжлэлтэй сэтгэлгээ, бүтээлч байдал, дижитал бичиг үсгийн чадварыг хөгжүүлэхэд тэргүүлэх ач холбогдол өгөхийн тулд үндэсний сургалтын хөтөлбөрийг шинэчлэн боловсруулах. Оюутны оролцоо, ач холбогдлыг нэмэгдүүлэхийн тулд салбар хоорондын сургалт, төсөлд суурилсан зааварчилгаа, мэдлэгийн бодит хэрэглээг сургалтын хөтөлбөрт тусгах.
- 3. Технологийн интеграцлал:** Технологийн дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалт хийж, оюутнуудад дижитал бичиг үсгийн ур чадварыг хөгжүүлэхэд туслах дижитал хэрэгсэл, нөөцөд хандах боломжийг олгоно. Хамтын ажиллагаа, харилцаа холбоо, асуудлыг шийдвэрлэх ур чадварыг сайжруулахын тулд технологийг заах, сурах практикт нэгтгэх.
- 4. Бүтээлч заах аргууд:** Сурган хүмүүжүүлэгчдийг оюутнуудад шүүмжлэлтэй сэтгэх, бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх, бүтээлч заах аргыг нэвтрүүлэхэд урамшуулах. Суралцагчдад мэдээллийг бие даан судлах, асуулт тавих, дүн шинжилгээ хийх боломжийг олгодог лавлагаанд суурилсан сургалт, асуудалд суурилсан сургалт, туршлага судлах арга барилыг дэмжинэ.
- 5. Оюутан төвтэй сургалтыг дэмжих:** Оюутнууд өөрсдийн боловсролд идэвхтэй оролцдог оюутан төвтэй сургалтын арга барилыг дэмжсэн бодлогыг хэрэгжүүлнэ. Оюутнуудын бие даасан байдал, дотоод урам зоригийг бий болгохын тулд хувь хүний сургалт, бие даан суралцах, үе тэнгийнхний хамтын ажиллагаа зэрэг боломжийг олгох.
- 6. Боловсролын нөөцөд хөрөнгө оруулах:** Өндөр чанартай боловсролын материал, сурах бичиг, дижитал сургалтын нөөц, мультимедиа хэрэгслийн хүртээмжийг сайжруулахын тулд нөөцийг хуваарилах. Сургуулиудад сургалтын төрөл бүрийн хэрэгцээг хангах, үр дүнтэй заах, сурах үйл ажиллагааг хөнгөвчлөх хангалттай нөөцөөр хангана.
- 7. Аж үйлдвэр ба олон нийттэй хамтран ажиллах:** Оюутнуудын мэдлэг, ур чадварын бодит хэрэглээнд өртөх боломжийг нэмэгдүүлэхийн тулд салбарын түншүүд, олон нийтийн байгууллага, боловсролын байгууллагуудтай түншлэлийг хөгжүүлэх. Оюутнуудад танхимын сургалт болон ажиллах хүчний хоорондын ялгааг арилгах практик туршлага, дадлага, зөвлөх хөтөлбөрт хамрагдах боломжийг олгох.
- 8. Судалгаа, үнэлгээ:** Боловсролын чанарыг сайжруулахад боловсролын бодлого, хөтөлбөрийн үр нөлөөг үнэлэх судалгаа, үнэлгээ хийх. Боловсролын бодлого, практикт шийдвэр гаргах, тасралтгүй сайжруулах хүчин чармайлтыг мэдээлэхийн тулд нотолгоонд суурилсан туршлагыг ашиглах.

9. Хүртээмжтэй боловсролын бодлого: Суралцах хэрэгцээ, боловсрол нь олон янзын боловсролтой оюутнуудыг оролцуулаад бүх сурагчдад боловсролыг тэгш хүртээмжтэй байлгах тэгш хамруулан сургах боловсролын бодлогыг хэрэгжүүлнэ. Оюутнуудын хувь хүний хэрэгцээг хангах, боловсролын тэгш байдлыг хангахад туслах үйлчилгээ, орон байр, нөөцөөр хангах.

10. Олон нийтийн оролцоо: Оюутнуудад суралцах таатай орчныг бүрдүүлэхийн тулд боловсролын үйл явцад эцэг эх, асран хамгаалагчид, олон нийтийн оролцогч талуудыг татан оролцуулах. Бүх сурагчдын боловсролын чанарыг дээшлүүлэхийн тулд боловсролын үйл ажиллагаанд эцэг эхийн оролцоо, сургуулийн шийдвэр гаргахад олон нийтийн оролцоо, сургууль болон орон нутгийн хамтын ажиллагааг дэмжинэ.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс шүүмжлэлтэй сэтгэлгээ, бүтээлч байдал, дижитал бичиг үсгийн ур чадварыг хөгжүүлэхэд анхаарч, багш бэлтгэх, сургалтын хөтөлбөр боловсруулах, боловсролын нөөцөд хөрөнгө оруулалт хийснээр боловсролын чанарыг дээшлүүлэх боломжтой болно.

Найм. ХӨДӨЛМӨРИЙН ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ЭРЭЛТ ХЭРЭГЦЭЭНД НИЙЦҮҮЛЭН ДЭЭД БОЛОВСРОЛ, МЭРГЭЖЛИЙН СУРГАЛТАД ОРУУЛАХ ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫГ НЭМЭГДҮҮЛНЭ.

Монгол Улс мэдлэгт суурилсан эдийн засаг руу хөгжиж, хөдөлмөрийн зах зээлийн хувьсан өөрчлөгдөж буй хэрэгцээг хангахыг эрмэлзэж байгаа энэ үед дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтад хөрөнгө оруулах нь урьд өмнөөс илүүтэй чухал болоод байна. Бид маргаашийн боловсон хүчнийг төлөвшүүлэхэд дээд боловсролын байгууллага, мэргэжлийн сургалтын хөтөлбөрүүд чухал үүрэг гүйцэтгэж байгааг хүлээн зөвшөөрч, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт хэрэгцээнд нийцүүлэн, эдийн засгийн өсөлт, хөгжил цэцэглэлтийг дэмжих зорилгоор эдгээр салбар дахь хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхийн төлөө байна.

|| Ур чадварын хомсдол, үйлдвэрлэлийн хэрэгцээг шийдвэрлэх:

Өнөөгийн динамик, өрсөлдөөнт хөдөлмөрийн зах зээл дээр ажил олгогчид инновац, өсөлтийг дэмжих тусгай ур чадвар, туршлагатай мэргэжилтэнүүдийг хайж байна. Дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтад оруулах хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлснээр бид ур чадварын дутагдлыг арилгах, технологи, эрүүл мэнд, санхүү, сэргээгдэх эрчим хүч зэрэг салбаруудын хөгжиж буй хэрэгцээг хангахыг зорьж байна. Зорилтот хөтөлбөр, санаачилгуудаар дамжуулан бид оюутан, мэргэжилтнүүдэд эрэлт ихтэй салбарт амжилттай хөгжиж, эдийн засагт бодитой хувь нэмэр оруулахад шаардлагатай мэдлэг, ур чадвар, чадамжийг эзэмшүүлнэ.

|| Хөтөлбөрийн чанар, ач холбогдлыг нэмэгдүүлэх:

Дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтын хөтөлбөрүүд хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн хэвээр байхын тулд бид боловсролын хөтөлбөрийн чанар, ач холбогдлыг дээшлүүлэх санаачилгыг нэн тэргүүнд тавих болно. Үүнд

шинээр гарч ирж буй чиг хандлага, салбарын шилдэг туршлагыг тусган сургалтын хөтөлбөрүүдийг шинэчлэх, дадлага зэрэг туршлагаас суралцах боломжуудыг нэгтгэх, заах, суралцах туршлагыг сайжруулахын тулд технологийг ашиглах зэрэг багтана. Боловсролын хөтөлбөрүүдийг салбарын стандарт, ажил олгогчдын хүлээлттэй уялдуулснаар бид төгсөгчдөд сонгосон мэргэжлээрээ амжилтад хүрч, ажиллах хүчинд чухал хувь нэмэр оруулах боломжийг олгоно.

|| Хүртгэмжийг нэмэгдүүлэх:

Дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтын хүртгэмж нь нийгэм, эдийн засгийн байдал, газарзүйн байршлаас үл хамааран тэгш, хүртгэмжтэй байх ёстой. Бид тэтгэлэг, буцалтгүй тусламж, санхүүгийн тусламжийн хөтөлбөрүүдийг нэмэгдүүлэх замаар боловсролын хүртгэмжийг нэмэгдүүлэхийн төлөө ажиллана. Нэмж дурдахад бид боловсролын нөөцийн хүртгэмжийг сайжруулах, ялангуяа дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтад хамрагдах боломж хязгаарлагдмал хөдөө орон нутаг, алслагдсан бүс нутгуудад дэд бүтэц, технологийн хөрөнгө оруулалт хийх болно.

|| Насан туршийн боловсрол, тасралтгүй мэргэжлийн хөгжлийг дэмжих:

Суралцах нь төгсөлтөөр дуусдаггүй; энэ бол насан туршийн өсөлт хөгжилтийн аялал юм. Бид насан туршийн боловсролын соёлыг сурталчлах, хувь хүмүүст мэргэжлийн ур чадвараа дээшлүүлэх, цаашдын боловсрол эзэмшүүлэх замаар ажил мэргэжлийнхээ туршид тасралтгүй суралцах боломжтой болгоно. Үүнд хувь хүнд өөрчлөгдөж буй ажлын байрны шаардлагад дасан зохицож, хөдөлмөрийн зах зээлд өрсөлдөх чадвартай хэвээр үлдэх боломжийг олгодог насанд хүрэгчдийн боловсролын хөтөлбөр, мэргэжлийн гэрчилгээ олгох хөтөлбөр, салбарын онцлогт тохирсон сургалтын санаачилгыг дэмжих зэрэг багтана.

|| Эрдэм болон үйлдвэрлэлийн хоорондын хамтын ажиллагааг дэмжих:

Дээд боловсролын байгууллагууд, мэргэжлийн сургалтын төвүүд болон салбарын түншүүдийн хамтын ажиллагаа нь судалгаа шинжилгээний болон хөдөлмөрийн зах зээлийн хоорондын ялгааг арилгахад чухал ач холбогдолтой. Бид оюутнуудад мэдлэг дамжуулах, судалгааны хамтын ажиллагаа, дадлага хийх боломжийг хөнгөвчлөх стратегийн түншлэл, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх болно. Боловсролын хөтөлбөрийг боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд салбарын оролцогч талуудыг татан оролцуулснаар бид төгсөгчдийг салбарын эрэлт хэрэгцээг хангах, эдийн засгийн өсөлтийг хангахад шаардлагатай ур чадвар, мэдлэгээр хангана.

Тиймээс бид хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт хэрэгцээнд нийцүүлэн дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтад оруулах хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлснээр 21-р зууны эдийн засагт амжилттай хөгжиж чадах чадварлаг, өрсөлдөх чадвартай боловсон хүчнийг бүрдүүлэхэд зорин ажилласнаар хувь хүмүүст боловсрол, ур чадвар эзэмшүүлж амжилтад хүрэхэд нь хувь нэмрээ оруулах болно.

Үүний тулд дараах бодлого, арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэх болно. *Тухайлбал:*

- 1. Хөдөлмөрийн зах зээлийн шинжилгээ:** Хөдөлмөрийн зах зээлийн чиг хандлага, ур чадварын хомсдол, шинээр гарч ирж буй ажлын байрны

талаарх тогтмол үнэлгээг хийж, дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтад хөрөнгө оруулах шийдвэр гаргахад туслана. Ажиллах хүчний өнөөгийн болон ирээдүйн хэрэгцээний талаарх мэдээлэл, ойлголтыг цуглуулахын тулд салбарын холбоод, ажил олгогчид, ажиллах хүчний хөгжлийн агентлагуудтай хамтран ажиллана.

2. **Стратегийн санхүүжилтийн хуваарилалт:** Дээд боловсролын сургалтын байгууллага, мэргэжлийн сургалтын хөтөлбөрүүдэд тэргүүлэх чиглэл, ажиллах хүчний эрэлт хэрэгцээнд үндэслэн санхүүжилтийг хуваарилна. Технологи, эрүүл мэнд, инженерчлэл, сэргээгдэх эрчим хүч гэх мэт эрэлт ихтэй салбар, салбаруудад хөрөнгө оруулалтыг эрэмбэлэх.
3. **Аж үйлдвэрийн түншлэл:** Боловсролын саналыг салбарын хэрэгцээнд нийцүүлэхийн тулд дээд боловсролын байгууллагууд, мэргэжлийн сургалтын төвүүд болон салбарын түншүүдийн хоорондын түншлэл, хамтын ажиллагааг дэмжинэ. Сургалтын хөтөлбөр боловсруулах, дадлага хийх хөтөлбөр, ажилд зуучлах боломжуудын талаар заавар зөвлөгөө өгөх зорилгоор салбарын мэргэжилтнүүдээс бүрдсэн зөвлөх зөвлөлүүдийг байгуулна.
4. **Хөтөлбөрийн уян хатан саналууд:** Оюутнуудын төрөл бүрийн хэрэгцээ, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн уян хатан, мэдрэмжтэй хөтөлбөрийг санал болгох. Тодорхой ур чадварын шаардлагыг хангасан богино хугацааны сертификатын хөтөлбөрүүд, онлайн курсүүд болон тусгайлсан сургалтын модулиудыг хөгжүүлж, хувь хүмүүст ур чадвараа хурдан дээшлүүлэх эсвэл дахин ур чадвараа дээшлүүлэх боломжийг олгоно.
5. **Ажлын байрны сургалт:** Дадлага, хамтын хөтөлбөр, дагалдан суралцах зэрэг ажлын уялдаа холбоотой суралцах боломжийг дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтын хөтөлбөрт тусгана. Оюутнуудыг бодит ажлын орчинд практик туршлагаар хангаж, онолын мэдлэгээ хэрэгжүүлэх, сонгосон салбартаа хамааралтай практик ур чадвар эзэмших боломжийг олгоно.
6. **Мэргэжлийн тасралтгүй хөгжил:** Ажлын байрны шаардлага өөрчлөгдөж байгаатай холбогдуулан одоогийн ажилтнуудын ур чадвар, мэдлэгийг дээшлүүлэхийн тулд үргэлжлүүлэн мэргэжил дээшлүүлэх хөтөлбөрт хөрөнгө оруулах. Ажиллах хүчээ сургах, хөгжүүлэх санаачлагд хөрөнгө оруулалт хийдэг ажил олгогчдод татаас, буцалтгүй тусламж эсвэл татварын хөнгөлөлт үзүүлэх.
7. **Санхүүгийн тусламж, тэтгэлэг:** Нийгэм, эдийн засгийн янз бүрийн түвшний оюутнуудад дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтыг илүү хүртээмжтэй болгохын тулд санхүүгийн тусламжийн хөтөлбөр, тэтгэлэг, буцалтгүй тусламжийг өргөжүүлнэ. Бага орлоготой иргэд, цөөнх, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд зэрэг бага төлөөлөлтэй бүлэгт чиглэсэн санхүүжилт.
8. **Чанарын баталгаажуулалтын механизм:** Дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтын хөтөлбөрийн хамаарал, үр нөлөөг хангах чанарын баталгааны механизмыг хэрэгжүүлнэ. Хөтөлбөрийн үр дүнг үнэлэх, салбарын стандарт,

шилдэг туршлагад нийцүүлэхийн тулд магадлан итгэмжлэлийн стандарт, хөтөлбөрийн үнэлгээ, гүйцэтгэлийн хэмжүүрийг бий болгох.

9. ехнологийн интеграцчлал: Дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтын хөтөлбөрт заах, суралцах туршлагыг сайжруулахын тулд технологийг ашиглах. Дижитал сургалтын платформ, боловсролын технологи, интерактив, сонирхолтой сургалтыг хөнгөвчлөх виртуал сургалтын орчинд хөрөнгө оруулалт хийх, ялангуяа алслагдсан эсвэл үйлчилгээ багатай газруудад.

10. Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ: Дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтад оруулсан хөрөнгө оруулалт нь ажиллах хүчний үр дүн, эдийн засгийн хөгжилд үзүүлэх нөлөөллийг хянах мониторинг, үнэлгээний тогтолцоог бүрдүүлнэ. Хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт хэрэгцээг хангах боловсролын хөтөлбөрийн үр нөлөөг үнэлэхийн тулд төгсөгчдийн ажил эрхлэлтийн түвшин, орлого, сэтгэл ханамжийг хянах.

Эдгээр бодлого, арга барилыг хэрэгжүүлснээр бид хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт хэрэгцээнд нийцүүлэн дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтад оруулах хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж, хувь хүн ажил мэргэжлээрээ амжилттай ажиллаж, эдийн засгийн өсөлт, хөгжил цэцэглэлтэд хувь нэмрээ оруулахад шаардлагатай ур чадвар, мэргэшлээр хангагдсан байх боломжтой болгоно.

Ес. 18-25 НАСНЫ ИХ, ДЭЭД СУРГУУЛЬ, МЭРГЭЖЛИЙН СУРГАЛТ ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН ТӨВД СУРАЛЦАЖ БУЙ ОЮУТНУУДЫН ЦАГИЙН АЖЛЫН ЦАЛИН, ХӨЛСНӨӨС СУУТГАХ ЗАРИМ ТӨРЛИЙН ТАТВАР ХУРААМЖИЙГ ЧӨЛӨӨЛӨХ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫГ БҮРДҮҮЛНЭ.

Их, дээд сургууль, МСҮТ-д суралцаж буй 18-25 насны оюутнуудын боловсрол эзэмших хүсэл эрмэлзлийг дэмжих чухал алхмын хүрээнд Монгол Улс хууль эрх зүйн орчныг шинэчлэн нэвтрүүлнэ. Энэхүү тогтолцоо нь эдгээр оюутнуудын цалин, цалингаас суутгасан зарим төрлийн татварыг чөлөөлж, тэдэнд нэн шаардлагатай санхүүгийн хөнгөлөлт үзүүлж, дээд боловсрол эзэмшихийг нь дэмжинэ.

|| Эчнээ ангийн оюутнуудад зориулсан боломжуудыг нээх:

Эчнээ ангийн оюутнууд эрдмийн эрэл хайгуул, ажил эрхлэлтийн үүрэг хариуцлагаа тэнцвэржүүлдэг тул өвөрмөц сорилтуудтай тулгардаг. Ихэнх нь боловсролоо санхүүжүүлж, амьжиргааны зардлаа нөхөхийн тулд цагийн ажилд анхаарлаа хандуулж, цалингаасаа татварын суутгал хийснээс болж санхүүгийн хүндрэлтэй тулгардаг. Эдгээр оюутнуудын боловсролын замд нь дэмжлэг үзүүлэхийн чухлыг бид ойлгож санхүүгийн дарамтыг хөнгөвчлөх, сурлагын амжилтад хүрэх таатай орчныг бүрдүүлэх чиглэлээр идэвхтэй алхам хийнэ.

|| Боловсролыг чадавхжуулах зорилгоор татвараас чөлөөлөх:

Шинэ хуулийн хүрээнд 18-25 насны эчнээ ангийн оюутнуудын цалин, хөлснөөс суутган тооцдог зарим төрлийн татвараас чөлөөлж, тэдний боловсролын үйл ажиллагааг дэмжих санхүүгийн нэмэлт эх үүсвэрээр хангана. Энэхүү татварын

чөлөөлөлт нь оюутнуудын нэг удаагийн орлогод шууд нөлөөлдөг татваруудад хамаарах бөгөөд ингэснээр тэд сургалтын төлбөр, сургалтын материал болон сургалтын бусад зардалд илүү их мөнгө зарцуулах боломжтой болно.

|| Дээд боловсролын хүртээмжийг дэмжих:

Монгол Улс эчнээгээр суралцаж буй оюутнуудад татварын хөнгөлөлт үзүүлснээр нийгэм, эдийн засгийн янз бүрийн түвшний залуу хүмүүсийг дээд боловсрол, мэргэжлийн боловсрол эзэмших боломжийг дэмжих зорилготой юм. Татвараас чөлөөлөх нь оюутнуудыг цаашдын боловсрол эзэмшихэд нь саад учруулж болзошгүй санхүүгийн саад бэрхшээлийг арилгах эсвэл санхүүгийн бэрхшээлийн улмаас эрдэм шинжилгээний зорилгодоо буулт хийхэд хүргэдэг байдлыг арилгана. Үүгээр бид санхүүгийн нөхцөл байдлаас үл хамааран хүн бүрийн боловсролд тэгш хүртээмжтэй байх амлалтаа дахин нотолж байна.

|| Эрдмийн тууштай байдал, амжилтыг урамшуулах:

Санхүүгийн асуудал хэзээ ч боловсролд саад болж болохгүй. Бид эчнээгээр суралцаж буй оюутнуудын санхүүгийн ачааллыг хөнгөвчлөх замаар залуу хүмүүсийн сурлагын тууштай байдал, амжилтыг дэмжиж, тэднийг хичээлдээ илүү анхаарч, өөрсдийн чадавхдаа бүрэн хүрэх боломжийг олгохыг зорьж байна. Санхүүгийн дарамтыг бууруулснаар оюутнууд сургуулиа төгсөхөд суралцах туршлагаа баяжуулж, ажлын байраа дээшлүүлэх дадлага, судалгаанд хамрагдаж, боловсролын ажилдаа бүрэн хамрагдах боломжтой.

|| Ирээдүйг хамтдаа бүтээцгээе:

Энэхүү хууль эрх зүйн орчныг нэвтрүүлснээр бид залуучуудаа чадавхжуулах, улс орныхоо ирээдүйд хөрөнгө оруулалт хийх эрмэлзэлийг харуулах болно. Эчнээ ангийн оюутнуудын боловсролын аялалд нь дэмжлэг үзүүлснээр бид чадварлаг, боловсролтой боловсон хүчнээр төлөвшүүлж, инновац, бизнес эрхлэлтийг дэмжин, эдийн засгийн тогтвортой өсөлт, хөгжлийн суурийг тавьж байна.

Иймд 18-25 насны их, дээд сургууль, мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төвд эчнээгээр суралцаж буй оюутнуудын цалин, албан татвараас суутган тооцдог зарим төрлийн татвараас чөлөөлөх эрх зүйн орчин бүрдүүлснээр залуучуудыг чадавхжуулах, дээд боловсрол эзэмших боломжийг нэмэгдүүлэх томоохон алхам болно.

Их дээд сургууль, МСҮТ-д 18-25 насны эчнээгээр суралцаж буй оюутнуудын цалин хөлсийг тодорхой төрлийн татвараас чөлөөлөх эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхийн тулд дараах бодлого, арга хэмжээг авч үзэх болно. *Тухайлбал:*

- 1. Хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах:** Одоо байгаа татварын хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах эсвэл эчнээ оюутнуудыг татвараас чөлөөлөх асуудлыг тусгайлан авч үзэх шинэ хууль тогтоомжийг нэвтрүүлэх. Хөнгөлөлтөд хамрагдах шалгуур, чөлөөлөгдөх татварын төрөл, чөлөөлөгдөх хүсэлт гаргах үйл явцыг тодорхойлох.
- 2. Тавигдах шалгуурыг тодорхойлох:** Татвараас чөлөөлөгдөх насны ангилал (18-25) болон элсэлтийн статусыг (эчнээ ангийн оюутнууд) тодорхойлсон шалгуурыг тодорхой тодорхойлох. Магадлан итгэмжлэгдсэн их дээд

сургууль эсвэл мэргэжлийн сургалтын төвд элсэх, хагас цагаар ажиллахад шаардагдах хамгийн бага кредит цаг зэрэг хүчин зүйлсийг анхаарч үзнэ.

3. **Тодорхойлох механизм:** Эчнээ ангийн оюутнуудыг татвараас чөлөөлөх боломжтой эсэхийг шалгах механизмыг бий болгоно. Энэ нь оюутны элсэлтийн статусыг баталгаажуулах, чөлөөлөх үйл явцыг хөнгөвчлөх боловсролын байгууллагууд болон татварын албаны хоорондын уялдаа холбоотой байж болно.
4. **Чөлөөлөгдсөн татварын төрлүүд:** Эчнээ ангийн оюутнуудын цалин, хөлснөөс чөлөөлөгдөх татварын тодорхой төрлийг тодорхойлно. Үүнд орлогын албан татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэл эсвэл оюутнуудын боломжит орлогод шууд нөлөөлдөг бусад холбогдох татварууд багтаж болно.
5. **Баримт бичгийн шаардлага:** Татвараас чөлөөлөгдөх хүсэлт гаргахад бүртгүүлсэн баримт, оюутны үнэмлэх, ажил эрхлэлтийн байдал зэрэг баримт бичгийн шаардлагыг тодорхойлно. Оюутнууд болон ажил олгогчдод зориулсан өргөдөл гаргах үйл явцыг оновчтой болгохын тулд стандартчилсан маягт эсвэл журмыг боловсруулах.
6. **Харилцаа холбоо, ойлголцол:** Татвараас чөлөөлөх бодлогын талаар эчнээгээр суралцаж буй оюутнууд, ажил олгогчид, боловсролын байгууллагуудын дунд сурталчилгааны кампанит ажил өрнүүлнэ. Сонгон шалгаруулалтад тэнцэх шалгуур, өргөдөл гаргах журам, татвараас чөлөөлөгдөх давуу талуудын талаар тодорхой зааварчилгааг өгч, шалгуур хангасан оюутнуудыг сурталчлахыг дэмжих.
7. **Хяналт-шинжилгээ, дагаж мөрдөх:** Татвараас чөлөөлөх бодлогын хэрэгжилтэд хяналт тавих механизмыг бий болгож, зөрчил, буруугаар ашигласан аливаа тохиолдлыг арилгах. Бодлогын зорилгодоо хүрэх үр нөлөөг тогтмол хянаж, үнэлж, шаардлагатай бол засварыг хийх.
8. **Оролцогч талуудтай уялдаа холбоотой ажиллах:** Татвараас чөлөөлөх бодлогыг саадгүй хэрэгжүүлэхийн тулд төрийн байгууллага, боловсролын байгууллага, ажил олгогчид, оюутны холбоо зэрэг оролцогч талуудын хамтын ажиллагааг дэмжинэ. Холбогдох бэрхшээл, сайжруулах боломжуудыг тодорхойлохын тулд оролцогч талуудаас санал авах.
9. **Үнэлгээ, хяналт:** Татвараас чөлөөлөх бодлого нь хагас цагийн оюутнуудын санхүүгийн сайн сайхан байдал, боловсролын түвшин, ажиллах хүчний оролцоонд үзүүлэх нөлөөллийг үнэлэх зорилгоор үе үе үнэлгээ хийх. Бодлогын зохицуулалт, сайжруулалтыг цаг хугацааны явцад мэдээлэхийн тулд оролцогч талуудын мэдээлэл, санал хүсэлтийг ашиглана.
10. **Тогтвортой байдлын арга хэмжээ:** Татвараас чөлөөлөх бодлогын хэрэгжилтийг дэмжих хангалттай санхүүжилт, эх үүсвэрээр хангах замаар урт хугацааны тогтвортой байдлыг хангана. Татвараас чөлөөлөгдөхөөс үүдэн гарч болзошгүй орлогын алдагдлыг нөхөхийн тулд өөр санхүүжилтийн эх үүсвэр эсвэл орлогоос хамааралгүй арга хэмжээг авч үзэх.

Монгол Улс эдгээр бодлого, арга барилыг хэрэгжүүлснээр их, дээд сургууль,

МСҮТ-д эчнээгээр суралцаж буй 18-25 насны оюутнуудын цалин, хөлсийг тодорхой төрлийн татвараас чөлөөлөх бат бөх эрх зүйн орчныг бүрдүүлж, улмаар боловсролын хүртээмж, санхүүгийн байдлыг хөнгөвчлөх боломжтой болох юм.

Арав. СУРГУУЛЬ, БОЛОВСРОЛЫН ХӨТӨЛБӨРИЙГ ДЭМЖИХЭД ТӨСВИЙН ИЛҮҮ ХУВИЙГ ХУВААРИЛЖ, БОЛОВСРОЛЫН САЛБАРТ ТӨСВИЙН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ ХҮЧИН ЧАРМАЙЛТ ГАРГАНА.

Бид хөгжил цэцэглэлт, дэвшлийн төлөөх аянаа үргэлжлүүлэхийн хэрээр боловсролд хөрөнгө оруулах нь манай улсын хөгжлийн стратегийн тулгын чулуу болж байна. Бид нийгэм, эдийн засгийн ирээдүйг тодорхойлоход боловсролын чухал үүргийг хүлээн зөвшөөрч, боловсролын салбарт төсвийн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхэд нэгдсэн хүчин чармайлт гаргахын зэрэгцээ сургууль, боловсролын хөтөлбөрийг дэмжихэд төсвийн илүү их хувийг зарцуулахыг эрмэлзэж байна.

|| Үндэсний хөтөлбөрт боловсролыг тэргүүлэх ач холбогдол өгөх:

Боловсрол бол энгийн нэг зардал биш бөгөөд, энэ бол манай улсын ирээдүйд оруулсан хөрөнгө оруулалт юм. Бид мөрийн хөтөлбөртөө боловсролыг тэргүүлэх ач холбогдол болгож өгснөөр хүүхэд бүрийг чанартай боловсролд хамруулж, амжилтад хүрэх тэгш боломжоор хангах амлалтаа дахин нотолж байна. Бага насны боловсролоос дээд боловсрол хүртэлх боловсрол нь насан туршийн боловсрол, хувь хүний өсөлт хөгжилт, эдийн засгийн чадавхыг дээшлүүлэх үндэс суурийг тавьдаг.

|| Боловсролын хөтөлбөрүүдэд зориулсан төсвийн хуваарилалтыг нэмэгдүүлэх:

Боловсролын салбарт бидний хийж буй гол санаачилгын нэг бол төсвийн илүү их хувийг сургууль, боловсролын хөтөлбөрийг дэмжихэд зориулах явдал юм. Үүнд дэд бүтцийн бүтээн байгуулалт, багш нарын цалин, боловсролын нөөц, сургалтын хөтөлбөрийг сайжруулах зэрэг санхүүжилт багтана. Сургууль, боловсролын хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулалт хийснээр бид суралцах таатай орчныг бүрдүүлж, сурган хүмүүжүүлэгчдийг чанартай сургалт явуулахад шаардлагатай багаж хэрэгсэл, нөөцөөр чадавхжуулдаг.

|| Боловсролын хүртээмжийг өргөжүүлэх:

Боловсролын хүртээмж нь нийгэм, эдийн засгийн байдал, газарзүйн байршлаас үл хамааран бүх нийтийг хамарсан байх ёстой. Бид боловсролын салбарт төсвийн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлснээр бүх хүүхдүүд, ялангуяа гадуурхагдсан орон нутаг, алслагдсан бүс нутгийн хүүхдүүдийн боловсролын хүртээмжийг нэмэгдүүлэх зорилт тавин ажиллана. Үүнд шинэ сургууль барих, тээврийн үйлчилгээ үзүүлэх, эсвэл үйлчилгээ муутай хүн амд хүрэх зайны сургалтын санаачилгыг хэрэгжүүлэх зэрэг орно.

|| **Боловсролын чанар, ач холбогдлыг дээшлүүлэх:**

Санхүүжилтийг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ бүх шатны боловсролын чанар, ач холбогдлыг дээшлүүлэхэд хүчин чармайлт гаргана. Үүнд багш бэлтгэх, мэргэжил дээшлүүлэх хөтөлбөрт хөрөнгө оруулалт хийх, 21-р зууны ур чадвар, мэдлэгийг тусган сургалтын хөтөлбөрийг шинэчлэх, сургалтын үйл ажиллагаанд технологи нэвтрүүлэх зэрэг багтана. Боловсрол нь суралцагчдын хэрэгцээ, орчин үеийн ертөнцийн эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн хэвээр байхын тулд бид оюутнуудыг байнга өөрчлөгдөж байдаг өнөөгийн нийгэмд амжилтад хүрэхэд бэлтгэдэг.

|| **Хойч үеэ чадавхжуулах:**

Боловсролд хөрөнгө оруулалт хийх нь зөвхөн сургууль, анги танхим барих асуудал биш бөгөөд энэ нь дараагийн үеийн удирдагчид, шинийг санаачлагч, өөрчлөгчдийг чадавхжуулах тухай юм. Хүүхдүүдэд чанартай боловсрол эзэмшүүлснээр бид тэднийг улам бүр харилцан уялдаатай болж буй ертөнцөд хөгжихөд нь шаардлагатай мэдлэг, ур чадвар, үнэт зүйлсээр хангадаг. Боловсрол нь боломжийн үүд хаалгыг нээж, нийгмийн хөдөлгөөнийг дэмжиж, хувь хүмүүст өөрсдийн чадавхыг хэрэгжүүлж, нийгэмд бодитой хувь нэмэр оруулах боломжийг олгодог.

Тиймээс Монгол улс гэрэлт ирээдүй рүү чиглэн явах замаа тодорхойлохын хэрээр боловсролд хөрөнгө оруулах нь зайлшгүй шаардлага болж байна. Сургууль, боловсролын хөтөлбөрийг дэмжих, боловсролын салбарт төсвийн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхэд төсвийн илүү их хувийг хуваарилснаар бид хүүхэд бүр сурч, өсөж хөгжих, амжилт гаргах боломжтой чинээлэг, эрх тэгш нийгмийг бид байгуулахын төлөө байна.

Сургууль, боловсролын хөтөлбөрийг дэмжих, төсвийн хөрөнгө оруулалтыг боловсролын салбарт нэмэгдүүлэхэд хүчин чармайлт гаргахад төсвийн тодорхой хувийг илүү хуваарилах тал дээр дараах бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.
Тухайлбал:

- 1. Төсвийн тэргүүлэх чиглэл:** Улсын төсөв хуваарилах үйл явцад боловсролын салбарыг эрэмбэлэх, төсвийн багагүй хэсгийг сургууль, боловсролын хөтөлбөрт зориулахыг баталгаажуулах. Улмаар боловсролын салбарт зарцуулах төсвийн хувийг нэмэгдүүлэх тодорхой зорилтуудыг тавина.
- 2. Боловсролын санхүүжилтийн томъёолол:** Оюутны хүн ам, нийгэм эдийн засгийн байдал, газар зүйн байршил зэрэг хүчин зүйлд тулгуурлан сургууль, боловсролын байгууллагуудын дунд эх үүсвэрийг тэгш хуваарилах санхүүжилтийн шударга, ил тод томъёоллыг хэрэгжүүлнэ. Хямдралтай нийгэмд үйлчилдэг сургуулиуд тэдний өвөрмөц хэрэгцээг хангахад хангалттай санхүүжилт авч байгаа эсэхийг баталгаажуулах.
- 3. Нөөцийн хуваарилалт:** Мэргэшсэн багш нарыг ажиллуулах, дэд бүтцийг сайжруулах, зайлшгүй шаардлагатай сургалтын хэрэглэгдэхүүн, хэрэглэгдэхүүнээр хангах, боловсролын технологийн дэд бүтцийг сайжруулах зэрэг боловсролын салбарын нэн чухал хэрэгцээг хангахад

нөөцийг шууд хуваарилах. Сургалтын таатай орчныг бүрдүүлэхийн тулд анги танхим, номын сан, лаборатори болон бусад боловсролын байгууламжийг шинэчлэхэд хөрөнгө оруулах.

4. **Багшийн цалин, мэргэжил дээшлүүлэх:** Мэргэшсэн сурган хүмүүжүүлэгчдийг татах, авч үлдэхийн тулд багшийн цалингийн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлнэ. Сайн багшийг шагнаж урамшуулах бодлого хэрэгжүүлж, мэргэжил дээшлүүлэх, тасралтгүй суралцах боломжоор хангах. Сурган хүмүүжүүлэх ур чадвар, хичээлийн мэдлэг, анги удирдан зохион байгуулах арга барилыг сайжруулахын тулд багш бэлтгэх хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулах.
5. **Сургалтын хөтөлбөрийг сайжруулах:** Үндэсний боловсролын зорилго, олон улсын шилдэг туршлагад нийцсэн шинэчлэгдсэн, холбогдох сургалтын хөтөлбөрийн тогтолцоог боловсруулж хэрэгжүүлэхэд шаардагдах хөрөнгийг хуваарилах. Төрөл бүрийн хичээл, ангийн түвшинд сурагчдын суралцах, оролцоог дэмжих сургалтын материал, сурах бичиг, боловсролын нөөцөд хөрөнгө оруулалт хийх.
6. **Тусгай боловсролын дэмжлэг:** Тусгай хэрэгцээтэй оюутнуудад хүртээмжтэй боловсролын хөтөлбөр, үйлчилгээг дэмжих нөөцийг хуваарилах. Бүх оюутнууд өөрсдийн сургалтын хэрэгцээнд нийцүүлэн чанартай боловсрол, дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээг авах боломжийг хангахын тулд мэргэшсэн боловсон хүчний сургалт, туслах технологи, дэд бүтцийн өөрчлөлтөд хөрөнгө оруулах.
7. **Бага насны хүүхдийн боловсрол:** Бага насны хүүхдүүдэд насан туршийн боловсрол, хөгжлийн бат бөх суурийг бий болгохын тулд бага насны хүүхдийн боловсролын хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлнэ. Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн хөтөлбөр, эрт үеийн хөндлөнгийн оролцооны үйлчилгээ зэрэг боломжийн үнээр, өндөр чанартай бага насны хүүхдийн боловсролын үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, ялангуяа үйлчилгээ хангалтгүй байгаа орон нутагт хүргэх боломжтой болно.
8. **Дэд бүтцийн хөгжил:** Сургуулийн барилга, боловсролын дэд бүтцийг барих, засварлах ажилд шаардагдах хөрөнгийг хуваарилна. Тохиромжгүй, анги танхимын ачаалал ихтэй, сургалтын орчин шаардлага хангаагүй газруудад хөрөнгө оруулалтыг эрэмбэлэх. Сургуулиудад цэвэр ус, цахилгаан, ариун цэврийн байгууламж, аюулгүй тээвэр зэрэг нэн шаардлагатай зүйлсээр хангана.
9. **Технологийн интеграцчилал:** Сургалтын үр дүнг сайжруулах боловсролын технологийн санаачилгад хөрөнгө оруулах. Сургуулиудыг компьютер, интернэт холболт, дижитал сургалтын нөөцөөр хангах. Технологийг сургах, судалгаа шинжилгээ хийх, хамтран ажиллах, харилцаа холбоо тогтооход үр дүнтэй ашиглахад багш, оюутнуудыг сургах.
10. **Олон нийтийг сурталчлах, сурталчлах:** Боловсролд хөрөнгө оруулахын ач холбогдлын талаарх олон нийтийн ойлголтыг нэмэгдүүлж, боловсролын салбарт төрийн санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх талаар сурталчлах. Эцэг

эх, сурган хүмүүжүүлэгчид, бодлого боловсруулагчид, олон нийтийн удирдагчид зэрэг сонирхогч талуудыг боловсролын салбарт оруулсан хөрөнгө оруулалтын үр өгөөж, хувь хүн болон нийгмийн сайн сайхан байдалд урт хугацаанд үзүүлэх нөлөөллийн талаар хэлэлцүүлэгт оролцуулах.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс төсвийн илүү их хувийг сургууль, боловсролын хөтөлбөрийг дэмжихэд зориулж, боловсролын салбарт төсвийн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхэд хүчин чармайлт гаргаж, улмаар нийт сурагчдын боловсролын боломж, үр дүнг дээшлүүлэх боломжтой болно.

Арван нэг. БОЛОВСРОЛЫН САНГИЙН ХӨРӨНГИЙГ БҮХ ШАТАНД ИЛ ТОД, ТЭГШ ХУВААРИЛАХ ТОГТОЛЦООГ БҮРДҮҮЛНЭ.

Боловсролын сангийн хуваарилалтад шударга, ил тод байх зарчмыг баримтлахын тулд бид бүх түвшинд системтэй хандлагыг бий болгох өөрчлөлтийн аяныг эхлүүлж байна. Энэхүү санаачилга нь оюутан бүрийг боловсролын нөөц, боломжоос үл хамааран суралцагч бүрийг тэгш хүртэх, ингэснээр илүү хүртээмжтэй, шударга нийгмийг бий болгоход чиглэгдэнэ.

|| Боловсролын санхүүжилтийн тэгш байдлыг эн тэргүүнд тавих:

Боловсрол бол нийгмийн дэвшлийн тулгын чулуу бөгөөд боловсролын сангийн тэгш хуваарилалт нь хүүхэд бүр чанартай боловсрол эзэмшүүлэхэд чухал үүрэгтэй. Энэхүү байдлыг хүлээн зөвшөөрч, бид боловсролын санхүүжилтийн хуваарилалтад тэгш байдлыг эрхэмлэхийн төлөө байна. Системчилсэн арга барилыг бий болгосноор бид нөөцийн хуваарилалтын ялгааг арилгах, давуу болон гадуурхагдсан иргэдийн ялгааг арилгахыг зорино.

|| Ил тод байдал нь үндсэн зарчмын хувьд:

Ил тод байдал нь хариуцлагатай засаглалын үндэс суурь бөгөөд боловсролын санхүүжилтийн хуваарилалтыг ил тод байлгах бидний амлалт нь төрийн нөөцийг хариуцлагатай хариуцаж ажиллахыг онцолж байна. Тодорхой бөгөөд хүртээмжтэй үйл явцаар дамжуулан сонирхогч талууд боловсролын санхүүжилтийг хэрхэн хуваарилж байгааг харж, эрх баригчдад хариуцлага тооцож, тэгш хуваарилалтыг сурталчлах боломжийг олгоно.

|| Системчилсэн арга барилыг бий болгох:

Бидний санаачилгын гол цөм нь боловсролын санхүүжилтийн хуваарилалтын системтэй хандлагыг бий болгох явдал юм. Энэ нь үндэсний болон орон нутгийн түвшинд бүх түвшинд санхүүжилтийн хуваарилалтыг зохицуулах баг бөх тогтолцоо, удирдамжийг боловсруулах шаардлагатай. Сангийн хуваарилалтын журам, шалгуурыг стандартчилснаар бид өрөөсгөл ойлголтыг багасгаж, оюутны элсэлт, сургуулийн хэрэгцээ, боловсролын тэргүүлэх чиглэл зэрэг объектив хүчин зүйлд тулгуурлан шийдвэр гаргахыг зорих болно.

|| Бүгдэд тэгш боломж:

Бидний алсын харааны гол зүйл бол хүүхэд бүр амжилтад хүрэх тэгш боломжийг хүртэх ёстой гэсэн итгэл үнэмшил юм. Боловсролын санг тэгш хуваарилснаар бид сургуулиудыг оюутнуудад сурлага, нийгэм, сэтгэл санааны хувьд хөгжихөд нь туслах чухал нөөц, тусламж үйлчилгээгээр хангах боломжийг олгодог. Иймд хотын төв эсвэл хөдөө тосгонд байгаа эсэхээс үл хамааран оюутан бүр өөрийн чадавхыг бүрэн нээж өгдөг чанартай боловсрол эзэмших боломжтой байх болно.

|| Орон нутгийн иргэдийг чадавхжуулах:

Боловсролын санхүүжилтийн шийдвэрт орон нутгийн иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх нь чухал байгаа тул бид төвлөрсөн шийдвэр гаргах байдлыг арилгахад хүчин чармайлт гаргаж ажиллана. Оролцооны үйл явц, олон нийтийн оролцооны санаачилгаар бид боловсролын тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлоход эцэг эх, сурган хүмүүжүүлэгчид, оюутнууд болон олон нийтийн удирдагчдыг татан оролцуулж, нөөцийг хамгийн хэрэгцээтэй газарт хуваарилахыг эрмэлзэнэ.

|| Хариуцлага, хяналтыг дэмжих:

Олон нийтийн итгэлийг хүлээсэн хүмүүсийн хувьд бид боловсролын санхүүжилтийн хуваарилалтад хариуцлага, хяналтыг баталгаажуулах үүрэг хүлээдэг. Тогтмол аудит, үнэлгээ, тайлагналын механизмаар дамжуулан бид хөрөнгийн хуваарилалтын үр нөлөөг хянаж, сайжруулах шаардлагатай чиглэлүүдийг тодорхойлж, шаардлагатай тохиолдолд засаж залруулах арга хэмжээ авна. Ил тод байдал, хариуцлага хоёр зэрэгцэн явагддаг бөгөөд бид үйл явцын алхам бүрд эдгээр зарчмуудыг баримтлах болно.

Тиймээс бид илүү тэгш, ил тод боловсролын тогтолцоог бий болгох энэхүү аяныг эхлүүлэхдээ бүх сонирхогч талуудыг шударга ёс, хариуцлагатай байдал, боловсролын салбарт сайн сайхны төлөө хамтран ажиллахыг урьж байна. Ингэснээр хүүхэд бүр өөрийн чадавхыг ашиглаж, улс орныхоо хөгжил цэцэглэлтэд хувь нэмрээ оруулах суурийг бүрдүүлнэ.

Иймд Монгол Улс боловсролын санг бүх түвшинд ил тод, тэгш хуваарилах тогтолцоог бий болгох санаачилга гарган боловсролын салбарт шударга, хариуцлагатай, хүртээмжтэй байдлыг дэмжин тууштай ажиллахаа бид харуулах болно. Хамтын хүчин чармайлт, тууштай хичээл зүтгэлээр бид хүүхэд бүр өсөж хөгжих боломжтой илүү эрх тэгш, чинээлэг нийгмийг байгуулах болно.

Боловсролын хөрөнгийг бүх түвшинд ил тод, тэгш хуваарилах тогтолцоог бүрдүүлэхийн тулд дараах бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлагатай.
Тухайлбал:

- 1. Стандартчилсан хуваарилалтын шалгуур:** Оюутны элсэлт, сургуулийн хүн ам зүй, нийгэм эдийн засгийн байдал, боловсролын тэргүүлэх чиглэл зэрэг хүчин зүйлсийг харгалзан боловсролын санхүүжилтийг хуваарилах стандарт шалгуур, удирдамжийг боловсруулна. Эдгээр шалгуурууд нь боловсролын системийн бүх түвшинд ил тод, бодитой, тууштай хэрэгжих ёстой.
- 2. Хэрэгцээнд суурилсан санхүүжилтийн томъёолол:** Сургуулиудад

тодорхой хэрэгцээ, сорилтод тулгуурлан нөөцийг тэгш хуваарилах хэрэгцээнд суурилсан санхүүжилтийн томьёог хэрэгжүүлнэ. Энэ томьёололд оюутны хүн ам зүй, сурлагын гүйцэтгэл, дэд бүтцийн шаардлага, шаардлагатай нэмэлт тусламж үйлчилгээ зэрэг хүчин зүйлсийг харгалзан үзэх шаардлагатай.

3. **Ил тод байдлын механизм:** Төсвийн хуваарилалт, хөрөнгийн хуваарилалтын ил тод механизмыг бүрдүүлэх, үүнд санхүүжилтийн эх үүсвэр, хуваарилалтын үйл явц, шийдвэр гаргах шалгуурыг тодорхой баримтжуулах. Энэхүү мэдээллийг эцэг эх, сурган хүмүүжүүлэгчид, бодлого боловсруулагчид болон олон нийтэд цахим платформ, олон нийтийн тайлан, олон нийтийн форумар дамжуулан хүртээмжтэй болгох.
4. **Олон нийтийн оролцоо:** Боловсролын санхүүжилттэй холбоотой төсөв боловсруулах, шийдвэр гаргах үйл явцад эцэг эх, багш нар, сургуулийн удирдлагууд, олон нийтийн гишүүд зэрэг сонирхогч талуудыг оролцуулах. Санхүүжилтийн шийдвэр нь орон нутгийн иргэдийн хэрэгцээ, тэргүүлэх чиглэлийг тусгасан байхын тулд зөвлөлдөх уулзалт, зөвлөх хороо, санал хүсэлтийн механизмаар дамжуулан идэвхтэй оролцоог дэмжинэ.
5. **Хариуцлагын арга хэмжээ:** Боловсролын сангийн зарцуулалтад хяналт тавих, тогтоосон заавар, журмын хэрэгжилтийг хангах хариуцлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. Санхүүгийн хуваарилалтын үр нөлөөг үнэлэх, сайжруулах шаардлагатай чиглэлүүдийг тодорхойлох зорилгоор тогтмол аудит, гүйцэтгэлийн үнэлгээ хийх. Санхүүгийн ил тод, хариуцлагатай менежментийн талаар боловсролын байгууллага болон сургуулийн удирдлагуудад хариуцлагатай ажиллахыг дэмжих.
6. **Өмчийн аудит:** Нөөцийн хуваарилалтын зөрүүг арилгах, боловсролын санхүүжилтийн хуваарилалтын тэгш бус байдлыг арилгахын тулд өмчийн аудит хийх. Санхүүжилтийн хуваарилалт нь хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутнууд болон сургуулиудын хэрэгцээг хангаж байгаа эсэхийг үнэлэхийн тулд өгөгдөлд тулгуурласан шинжилгээг ашиглан, илүү тэгш байдал, шударга байдлыг дэмжих зорилгоор хуваарилалтын стратегийг тохируулна.
7. **Чадавхыг бэхжүүлэх:** Боловсролын албан тушаалтан, сургуулийн удирдлагууд, санхүүгийн ажилтнуудад төсөв зохиох зарчим, санхүүгийн удирдлагын арга барил, ил тод байдлын стандартын талаар сургалт, дэмжлэг үзүүлэх. Боловсролын санг үр дүнтэй удирдах, нөөцийг стратегийн дагуу хуваарилах, ил тод байдал, тэгш байдлын зарчмыг баримтлахын тулд оролцогч талуудад шаардлагатай мэдлэг, ур чадвар эзэмшүүлнэ.
8. **Гүйцэтгэлд суурилсан санхүүжилт:** Санхүүжилтийн хуваарилалтыг хэмжиж болохуйц үр дүн, сурлагын ололттой холбосон гүйцэтгэлд суурилсан санхүүжилтийн механизмыг хэрэгжүүлэх талаар авч үзэх. Оюутны үр дүн, сургалтын практикт шинэлэг санаа дэвшүүлж, нөөцийг үр дүнтэй ашиглах зэргээрээ шилдэг сургуулийг урамшуулж, сайжруулах шаардлагатай байгаа сургуулиудад нэмэлт дэмжлэг үзүүлнэ.
9. **Мэдээлэл цуглуулах, дүн шинжилгээ хийх:** Боловсролын тогтолцооны

бүх түвшинд боловсролын санхүүжилт, зарлагын загвар, нөөцийн хуваарилалтын талаарх найдвартай мэдээлэл цуглуулах системийг бий болгоно. Төсвийн шийдвэрт мэдээлэл өгөх, чиг хандлагыг тодорхойлох, санхүүжилтийн санаачилгуудын оюутны үр дүн, боловсролын тэгш байдалд үзүүлэх нөлөөллийг үнэлэхийн тулд мэдээллийн аналитик, нотолгоонд суурилсан шийдвэр гаргах аргыг ашиглана.

10. Хууль эрх зүйн орчин: Сангийн хуваарилалтын ил тод, хариуцлагатай байдал, тэгш байдлыг хангах үүднээс боловсролын санхүүжилтийг зохицуулах хууль тогтоомжийн тогтолцоог бэхжүүлнэ. Төсвийн үйл явцыг ил тод болгох, сангийн зарцуулалтын талаар тогтмол тайлагнахыг шаарддаг хууль тогтоомжийг баталж, боловсролын санхүүжилтэд олон нийтийн хяналт тавих механизмыг бий болгоно.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс боловсролын санхүүжилтийг бүх шатанд ил тод, тэгш хуваарилах тогтолцоог бүрдүүлж, боловсролын санхүүжилтэд шударга, хариуцлагатай, тэгш байдлыг эрхэмлэн, хүүхэд бүрийг чанартай боловсролын боломжоор хангах зорилтыг урагшлуулж чадна.

Арван хоёр. ХУРДАЦТАЙ ӨӨРЧЛӨГДӨЖ БУЙ ЭДИЙН ЗАСАГТ АМЖИЛТ ГАРГАХАД ШААРДАГДАХ УР ЧАДВАР, МЭДЛЭГИЙГ ОЮУТНУУДАД ЭЗЭМШҮҮЛЭХ ЗОРИЛТОТ ХӨТӨЛБӨР ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Орчин үеийн эдийн засгийн байнгын хувьсан өөрчлөгдөж буй эрэлт хэрэгцээнд нийцүүлэн бид хурдацтай өөрчлөгдөж буй орчинд амжилттай хөгжихөд шаардагдах ур чадвар, мэдлэгийг оюутнуудад эзэмшүүлэх зорилтот хөтөлбөрийг хэрэгжүүлнэ. Энэхүү санаачилга нь оюутан бүр өөрийн чадавхыг бүрэн дүүрэн ашиглаж, маргаашийн ажиллах хүчинд бодитой хувь нэмэр оруулах боломжийг хангана.

|| Өөрчлөлтөд дасан зохицох:

Технологи үйлдвэрүүд хөгжиж, дэлхийн зах зээл өөрчлөгдөхийн хэрээр ажиллах хүчинд амжилтад хүрэхэд шаардагдах ур чадвар байнга хөгжиж байдаг. Энэхүү динамик орчинд өрсөлдөх чадвартай хэвээр үлдэхийн тулд манай боловсролын систем эдгээр өөрчлөлтөд дасан зохицож, оюутнуудыг шинээр гарч ирж буй салбарт амжилт гаргахад шаардлагатай холбогдох ур чадвар, мэдлэгээр хангах нь чухал юм.

|| Ирээдүйд чиглэсэн хандлага:

Бидний хэрэгжүүлж буй зорилтот хөтөлбөр нь 21-р зууны эдийн засагт амжилтад хүрэхэд чухал ач холбогдолтой олон төрлийн ур чадварыг оюутнуудад эзэмшүүлэхэд чиглэгдсэн боловсролд хэтийн төлөвтэй хандана. Энэ нь зөвхөн тодорхой салбартай холбоотой техникийн ур чадвараас гадна шүүмжлэлтэй сэтгэлгээ, асуудал шийдвэрлэх, харилцах соёл, хамтран ажиллах, бүтээлч байдал, дасан зохицох чадварыг багтаадаг.

|| Дадлагаар суралцах туршлага:

Манай хөтөлбөрийн гол зүйл бол оюутнуудад мэдлэгээ бодит нөхцөл байдалд хэрэгжүүлэх боломжийг олгодог практик туршлагад онцгой анхаарал хандуулна. Дадлага хийх, төсөлд суурилсан сургалт эсвэл туршлага судлах боломжуудаар дамжуулан оюутнууд практик туршлага хуримтлуулах, ажил олгогчдын өндөр үнэлдэг шилжүүлэх боломжтой ур чадварыг хөгжүүлэх боломжтой болгоно.

|| STEM боловсрол ба дижитал бичиг үсгийн боловсрол:

Өнөөгийн эдийн засагт шинжлэх ухаан, технологи, инженерчлэл, математикийн (STEM) салбаруудын ач холбогдол нэмэгдэж байгааг харгалзан манай хөтөлбөр STEM боловсрол, дижитал бичиг үсгийн боловсролд ихээхэн ач холбогдол өгч байна. Оюутнууд өндөр чанартай STEM сургалтын хөтөлбөр, кодчиллын семинар, робот техникийн хөтөлбөрүүд болон эдгээр чиглэлээр тэдний сонирхол, ур чадварыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн бусад санаачилгад хамрагдах боломжтой болно.

|| Бизнес эрхлэлт ба инновац:

Манай хөтөлбөр нь оюутнуудыг уламжлалт ажил мэргэжлийн замд бэлтгэхээс гадна бизнес эрхлэх сэтгэлгээг төлөвшүүлж, инновац, бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлнэ. Бизнес эрхлэх боловсрол, бизнес инкубаторууд, инновацийн төвүүдээр дамжуулан оюутнуудыг хайрцгаас гадуур сэтгэж, эрсдэлийг тооцож, эдийн засгийн өсөлт, ажлын байр бий болгоход түлхэц болох бизнес эрхлэхэд урамшуулах болно.

|| Насан туршийн боловсрол ба дасан зохицох чадвар:

Хурдан өөрчлөгдөж буй өнөөгийн эдийн засагт суралцах, дасан зохицох чадвар хамгийн чухал. Манай хөтөлбөр нь оюутнуудад насан туршдаа суралцах хүсэл эрмэлзэл, өсөлтийн сэтгэлгээг төлөвшүүлж, тэднийг тасралтгүй шинэ ур чадвар эзэмших, шинэ боломжуудыг судлах, ажил мэргэжлийн шилжилтийг өөртөө итгэлтэй, уян хатан байдлаар удирдах боломжийг олгоно.

|| Салбарын түншүүдтэй хамтран ажиллах:

Хөтөлбөрийн ач холбогдол, үр нөлөөг хангахын тулд бид салбарын түншүүд, ажил олгогчид, олон нийтийн оролцогч талуудтай нягт хамтран ажиллаж байна. Сургалтын хөтөлбөрийг салбарын хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн, ажил дээр суурилсан суралцах боломжоор хангаж, ажил олгогчдоос санал хүсэлтийг хүлээн авснаар бид боловсрол, ажил эрхлэлтийн хоорондын ялгааг арилгаж, оюутнуудыг амжилттай карьерт бэлтгэж болно.

Тиймээс хурдацтай өөрчлөгдөж буй эдийн засагт амжилтад хүрэхэд шаардагдах ур чадвар, мэдлэгийг эзэмшүүлэх зорилтот хөтөлбөр нь оюутан бүрийг ажиллах хүчин болон бусад салбарт амжилтад бэлтгэх өндөр чанартай боловсрол олгох бидний мөрийн хөтөлбөрийн зоригтой алхам юм. Инновацыг хүлээн зөвшөөрч, бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлж, оюутнуудын чадавхыг бүрэн дүүрэн ашиглах боломжийг олгох замаар бид улс орон, иргэдийн гэрэлт ирээдүйн суурийг тавих

болно.

Оюутнуудад хурдацтай өөрчлөгдөж буй эдийн засагт амжилт гаргахад шаардлагатай ур чадвар, мэдлэг олгох зорилтот хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхийн тулд дараах бодлого, аргуудыг анхаарч үзэх хэрэгтэй. *Тухайлбал:*

- 1. Сургалтын хөтөлбөрийг шинэчлэх:** Хөгжиж буй эдийн засгийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн сургалтын хөтөлбөрийг шинэчлэх. Шүүмжлэлтэй сэтгэлгээ, асуудал шийдвэрлэх, дижитал бичиг үсгийн мэдлэг, STEM (шинжлэх ухаан, технологи, инженерчлэл, математик) ур чадвар, бизнес эрхлэх зэрэгт чиглэсэн хичээлүүдийг нэгтгэх.
- 2. Сурган хүмүүжүүлэгчдийн мэргэжил дээшлүүлэх:** Багш нарын заах ур чадвараа дээшлүүлэх, боловсрол, ажиллах хүчний салбарт гарч буй чиг хандлагын талаар байнга мэдээлэл авч байх, сургалтын шинэлэг арга, технологийг ангидаа нэвтрүүлэх зэрэгт тасралтгүй мэргэжил дээшлүүлэх боломжийг олгох.
- 3. Аж үйлдвэртэй түншлэх:** Ажиллах хүчний хэрэгцээг ойлгож, холбогдох боловсролын хөтөлбөрүүдийг боловсруулахад хамтран ажиллахын тулд бизнесүүд, үйлдвэрүүд болон орон нутгийн ажил олгогчидтой түншлэлийг хөгжүүлэх. Оюутнуудад бодит туршлага, практик ур чадвар эзэмшихийн тулд дадлагын хөтөлбөр, дадлага хийх, зөвлөх боломжийг бий болгох.
- 4. Дадлагад суурилсан сургалт:** Оюутнуудад анги танхимын мэдлэгийг бодит орчинд хэрэгжүүлэх боломжийг олгодог дадлага, хамтын хөтөлбөрээр ажил дээр суурилсан сургалтын туршлагыг хэрэгжүүлнэ. Оюутнуудыг практикт суралцах, янз бүрийн салбартай танилцах боломжийг олгохын тулд бизнесийн байгууллагуудтай хамтран ажиллана.
- 5. Технологийн интеграцлал:** Суралцах туршлагыг сайжруулах, орчин үеийн эдийн засгийн дижитал эрэлт хэрэгцээнд оюутнуудыг бэлтгэхийн тулд анги танхимд технологийг нэвтрүүлэх. STEM боловсрол, кодчилал, дижитал бичиг үсгийн боловсрол, виртуал сургалтын орчныг дэмждэг компьютер, программ хангамж, онлайн нөөцөд хандах боломжийг олгох.
- 6. Энтрепренёршипийн боловсрол:** Оюутнуудад инноваци, бүтээлч байдал, бизнесийн хөгжил, санхүүгийн мэдлэгийн талаар заадаг бизнес эрхлэх боловсролын хөтөлбөрүүдийг нэвтрүүлэх. Оюутнуудыг бизнес эрхлэх үйл ажиллагааг судлах, өөрийн бизнесээ эхлүүлэх, хувиараа хөдөлмөр эрхлэх, ажлын байр бий болгох ур чадварыг хөгжүүлэхэд нь урамшуулах.
- 7. Ажил мэргэжлийн зөвлөгөө өгөх, чиглүүлэх:** Оюутнуудад ажил мэргэжлийн замналаа судлах, зорилгоо тодорхойлох, боловсрол, ирээдүйн ажил мэргэжлийнхээ талаар мэдээлэлтэй шийдвэр гаргахад нь туслах ажил мэргэжлийн талаар иж бүрэн зөвлөгөө өгөх, чиглүүлэх үйлчилгээг санал болгоно. Ажил мэргэжлийн эрэл хайгуул, төлөвлөлтийг хөнгөвчлөх нөөц, мэдээлэл, дэмжлэгийн сүлжээнд нэвтрэх боломжийг олгох.
- 8. Уян хатан суралцах арга замууд:** Оюутны янз бүрийн хэрэгцээ, сонирхол, сурах арга барилд нийцсэн сургалтын уян хатан замыг бий болгох. Онлайн сургалт, чадамжид суурилсан боловсрол, давхар элсэлтийн хөтөлбөр,

оюутны хувь хүний зорилго, хүсэл эрмэлзэлд тохирсон сургалтын төлөвлөгөө зэрэг өөр боловсролын хувилбаруудыг санал болгоно.

9. Олон нийтийн оролцоо: Зорилтот хөтөлбөрийг төлөвлөх, боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд эцэг эх, гэр бүл, олон нийтийн гишүүд, орон нутгийн оролцогч талуудыг оролцуулах. Хөтөлбөрийг оюутнуудын хэрэгцээнд нийцүүлэн, орон нутгийн тэргүүлэх зорилтуудтай нийцүүлэхийн тулд олон нийтээс санал хүсэлт, дэмжлэг авах.

10. Тасралтгүй үнэлгээ, сайжруулалт: Хөтөлбөрийн үр нөлөөг үнэлэх, сайжруулах шаардлагатай чиглэлүүдийг тодорхойлох, өгөгдөлд тулгуурласан шийдвэр гаргах зорилгоор хөтөлбөрийг тасралтгүй үнэлэх, сайжруулах механизмыг бий болгох. Зорилгодоо хүрч, нөөцийг үр дүнтэй хуваарилахын тулд оюутны үр дүн, ажиллах хүчний бэлэн байдал, хөтөлбөрийн үр нөлөөг хянах.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр бид оюутнуудад хурдацтай өөрчлөгдөж буй эдийн засагт амжилт гаргахад шаардлагатай ур чадвар, мэдлэг олгох зорилтот хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж хүүхэд бүрийг чанартай боловсролын боломжоор хангах зорилтыг хангаж чадна.

Арван гурав. ОРЧИН ҮЕИЙН ТЕХНОЛОГИ, СУРГАН ХҮМҮҮЖҮҮЛЭХ АРГА БАРИЛ, БОЛОВСРОЛЫН ЗАГВАРУУДЫГ ХӨГЖҮҮЛЭХЭД ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ БАЙГУУЛЛАГУУД, СУДАЛГААНЫ ТӨВҮҮД БОЛОН АЖ ҮЙЛДВЭРТЭЙ ТҮНШЛЭХ ЗАМААР БОЛОВСРОЛЫН САЛБАРТ ИННОВАЦ, СУДАЛГААГ ДЭМЖИНЭ.

Боловсролыг ахиулах, оюутнуудыг ирээдүйн сорилтод бэлтгэхийн тулд бид инновац, судалгаа нь сургалтын ирээдүйг тодорхойлоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг гэдгийг хүлээн зөвшөөрдөг. Үүний тулд Монгол Улс эрдэм шинжилгээний байгууллагууд, судалгааны төвүүд, салбарын тэргүүлэгчидтэй хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх замаар боловсролын салбарт инновац, судалгааг дэмжих хэрэгтэй байна. Энэхүү санаачилга нь манай сургууль болон бусад орны сургалт, хүмүүжилд хувьсгал хийх орчин үеийн технологи, сурган хүмүүжүүлэх арга зүй, боловсролын загварыг хөгжүүлэх зорилготой юм.

|| Инновацыг нэвтрүүлэх:

Инновац нь ахиц дэвшлийн гол цөмд оршдог бөгөөд боловсрол ч мөн адил. Боловсролын салбарт инновацыг нэвтрүүлснээр бид шинэ боломжуудын үүд хаалгыг нээж, сурган хүмүүжүүлэгчдийг хамгийн сүүлийн үеийн хэрэгсэл, арга зүйгээр чадавхжуулж, оюутнуудыг насан туршийн суралцагч, шүүмжлэлтэй сэтгэгч болоход нь урамшуулдаг. Эрдмийн байгууллагууд, судалгааны төвүүд, салбарын түншүүдтэй хамтран ажилласнаар бид бүгдэд зориулсан боловсролын чанар, хүртээмж, ач холбогдлыг нэмэгдүүлэхийн тулд инновацийн хүчийг ашиглахыг эрмэлзэнэ.

|| Хөгжил дэвшлийн төлөөх түншлэл:

Боловсролын салбар дахь инновац, судалгааг дэмжих бидний хүчин чармайлт нь тэргүүлэх эрдэм шинжилгээний байгууллагууд, нэр хүндтэй судалгааны төвүүд, ирээдүйтэй стратегийн салбарын түншлэлд суурилах болно. Эдгээр түншлэл нь янз бүрийн салбарын мэргэжилтнүүдийг нэгтгэж, салбар хоорондын хамтын ажиллагааг хөгжүүлж, өнөөгийн боловсролын өмнө тулгарч буй хамгийн тулгамдсан сорилтод шинэлэг шийдлүүдийг хамтран бүтээхэд дэмжлэг үзүүлнэ.

|| **Технологийн дэвшлийг нэвтрүүлэх:**

Технологи нь хувь хүний сургалтын туршлагаар хангах, боловсролын нөөцийн хүртээмжийг өргөжүүлэх, анги доторх хамтын ажиллагаа, бүтээлч байдлыг дэмжих замаар боловсролд хувьсгал хийх боломжтой. Судалгаа, хөгжлийн санаачилгуудаар дамжуулан бид дижитал сургалтын платформ, интерактив боловсролын хэрэгсэл, виртуал бодит байдлын загварчлал, хиймэл оюун ухаанд суурилсан дасан зохицох сургалтын системийг хөгжүүлэх зэрэг боловсролын салбарт технологийн дэвшлийг бий болгохыг зорьж байна.

|| **Шинэ сурган хүмүүжүүлэх арга зүйг судлах нь:**

Боловсролын инновац нь сурган хүмүүжүүлэх шинэ хандлага, заах арга зүй, боловсролын загваруудыг багтаадаг. Эрдэм шинжилгээ болон судалгааны байгууллагуудтай хамтран ажиллах нь төсөлд суурилсан сургалт, лавлагаанд суурилсан сургалт, холимог сургалт, чадамжид суурилсан боловсрол зэрэг шинэлэг сурган хүмүүжүүлэх арга зүйг судлах, үнэлэх боломжийг бидэнд олгоно. Эдгээр шинэлэг хандлагыг хэрэгжүүлснээр бид оюутнуудыг 21-р зуунд амжилттай хөгжих боломжийг олгодог динамик, сонирхолтой сургалтын орчныг бүрдүүлж чадна.

|| **Боловсролын анхдагч загварууд:**

Технологийн дэвшил, сурган хүмүүжүүлэх инновацаас гадна салбарын түншүүдтэй хийсэн хамтын ажиллагаа нь боловсрол ба ажиллах хүчний хоорондын ялгааг арилгах боловсролын шинэ загваруудыг анхлан гаргах боломжийг бидэнд олгодог. Боловсролын хөтөлбөрүүдийг үйлдвэрлэлийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлснээр бид оюутнуудыг өнөөгийн дэлхийн эдийн засагт амжилтад хүрэхэд шаардагдах ур чадвар, мэдлэг, чадамжтай төгсгөж чадна.

|| **Ирээдүйн алсын хараа:**

Боловсролын салбар дахь инновац, судалгааг дэмжих энэхүү аяныг эхлүүлснээр суралцагч бүр сониуч зан, бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлж, насан туршдаа суралцах хүсэл тэмүүллийг бий болгосон өндөр чанартай боловсрол эзэмшсэн ирээдүйг төсөөлж байна. Инновац, судалгаа, хамтын ажиллагааны хүчийг ашигласнаар бид боловсролыг өөрчилж, оюутнууд, сурган хүмүүжүүлэгчид, улс орныхоо бүх чадавхыг нээж чадна.

Боловсролын салбар дахь инновац, судалгааг дэмжихийн тулд эрдэм шинжилгээний байгууллагууд, судалгааны төвүүд, үйлдвэрүүдтэй хамтран дараах бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх болно. *Тухайлбал:*

- 1. Судалгааны тэтгэлэг өгөх:** Боловсролд инновацыг дэмжихэд чиглэсэн судалгааны тэтгэлэгт санхүүжилт олгох. Эдгээр тэтгэлэг нь орчин үеийн технологи, сурган хүмүүжүүлэх арга зүй, боловсролын загварыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн эрдэм шинжилгээний байгууллагууд, судалгааны төвүүд, салбарын түншүүд хоорондын хамтын төслүүдийг дэмжих боломжтой.
- 2. Хамтран ажиллах платформуудыг бий болгох:** Эрдэм шинжилгээ, судалгаа, үйлдвэрлэлийн салбарын оролцогч талууд санал бодлоо солилцох, шилдэг туршлагыг хуваалцах хөгжлийн санаачилгуудад хамтран ажиллах боломжтой хамтын ажиллагааны платформ эсвэл консорциумыг бий болгох.
- 3. Мэдлэг солилцоход дэмжлэг үзүүлэх:** Сурган хүмүүжүүлэгчид, судлаачид, салбарын мэргэжилтнүүдийн дунд мэдлэг солилцох, харилцаа холбоо тогтооход туслах бага хурал, семинарууд зохион байгуулна. Боловсролын шинэлэг туршлагыг онцолсон судалгааны үр дүн, кейс судалгаа, амжилтын түүхийг түгээн дэлгэрүүлэхийг дэмжинэ.
- 4. Салбар хоорондын судалгааг дэмжих:** Боловсрол, сэтгэл зүй, технологи, бизнес зэрэг олон салбарын мэргэжилтнүүдийг нэгтгэсэн салбар дундын судалгааг дэмжих. Нарийн төвөгтэй сорилтуудыг шийдвэрлэх, шинэлэг шийдлүүдийг судлахын тулд өөр өөр туршлагатай судлаачдын хамтын ажиллагааг дэмжинэ.
- 5. Аж үйлдвэрийн түншлэлийг дэмжих:** Боловсролын инновацыг дэмжихэд тэдний туршлага, нөөц, сүлжээг ашиглахын тулд салбарын тэргүүлэгчид болон технологийн компаниудтай стратегийн түншлэлийг бий болгох. Боловсролын тулгамдсан хэрэгцээг хангах хамтарсан судалгааны төсөл, туршилтын хөтөлбөр, технологи нэвтрүүлэх чиглэлээр хамтран ажиллана.
- 6. Технологийн дамжуулалтыг дэмжих:** Судалгааны байгууллага, үйлдвэрлэлээс боловсролын орчинд технологи, мэдлэгийг шилжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ. Технологийг нэвтрүүлэх, хэрэгжүүлэх, заах, сурах практикт нэгтгэхэд дэмжлэг үзүүлэх.
- 7. Инкубацийн хөтөлбөрүүдийг хөгжүүлэх:** Боловсролын шинэлэг шийдлүүдийг боловсруулж, өргөжүүлэхэд сурган хүмүүжүүлэгчид, судлаачид, бизнес эрхлэгчдэд дэмжлэг, нөөцөөр хангадаг инкубацийн хөтөлбөр эсвэл инновацийн төвүүдийг бий болгох. Ирээдүйтэй санаа, санаачилгыг хөгжүүлэхийн тулд зааварчлах, санхүүжүүлэх, тоног төхөөрөмж, туршлага олж авах боломжийг санал болгоно.
- 8. Нээлттэй инновацыг дэмжих:** Хамтын ажиллагаа, ил тод байдал, мэдлэг хуваалцах замаар нээлттэй инновацийн зарчмуудыг хэрэгжүүлэх. Олон янзын оролцогч талуудын санаа, санал хүсэлт, хувь нэмэр оруулах платформуыг бий болго.
- 9. Дэд бүтэцэд хөрөнгө оруулах:** Лаборатори, технологийн төв, судалгааны байгууламж зэрэг боловсрол дахь судалгаа, инновацыг дэмжихэд шаардлагатай дэд бүтэц, хүний нөөцөд хөрөнгө оруулалт хийнэ. Судалгаа, туршилт явуулахад хамгийн сүүлийн үеийн тоног төхөөрөмж, программ хангамж, багаж хэрэгслийн хүртээмжийг хангах.

10. Бодлогын уялдаа холбоог дэмжих: Боловсролын бодлого, зохицуулалтыг инновац, судалгааг дэмжих зорилготой уялдуулах. Саад бэрхшээлийг арилгаж, сурган хүмүүжүүлэгчид, судлаачид, салбарын түншүүдэд шинэлэг төсөл, санаачилга дээр хамтран ажиллах хөшүүргийг бий болгох.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс боловсролын салбарт инновац, судалгааны соёлыг төлөвшүүлж, технологи, сурган хүмүүжүүлэх арга зүй, боловсролын загваруудын дэвшлийг жолоодож, оюутнуудын хэрэгцээг хангах, тэднийг хурдацтай өөрчлөгдөж буй ертөнцөд амжилтад бэлтгэх боломжтой.

Арван дөрөв. УР ЧАДВАР ХӨГЖҮҮЛЭХ САНААЧИЛГА, ДАВТАН СУРГАЛТЫН ХӨТӨЛБӨРӨӨР ДАМЖУУЛАН НАСАНД ХҮРЭГЧИД БОЛОН АЖИЛЛАГСДЫН НАСАН ТУРШИЙН СУРАЛЦАХ БОЛОМЖИЙГ ДЭМЖИНЭ.

Өнөөгийн эрч хүчтэй, хурдацтай хөгжиж буй ертөнцөд насан туршийн боловсролын хэрэгцээ урьд өмнө хэзээ ч ийм чухал байсангүй. Салбарууд хөгжиж, технологи хөгжиж, ажлын байр өөрчлөгдөхийн хэрээр хүмүүс өрсөлдөх чадвартай, дасан зохицох чадвартай байхын тулд ур чадвар, мэдлэгээ байнга шинэчилж байх ёстой болж байна. Тиймээс бид насанд хүрэгчид болон ажилчдын насан туршийн суралцах боломжийг ур чадвар хөгжүүлэх олон талт санаачилга, тасралтгүй боловсролын хөтөлбөрөөр дамжуулан дэмжих болно.

|| Насан туршийн боловсролоор дамжуулан боломжоо нээх:

Насан туршийн боловсрол нь хувь хүний болон мэргэжлийн өсөлтөд чухал ач холбогдолтой төдийгүй эдийн засгийн хөгжил цэцэглэлт, нийгмийн хөгжлийг жолоодоход онцгой үүрэг гүйцэтгэдэг. Насан туршийн суралцах боломжуудад хөрөнгө оруулалт хийснээр бид хувь хүмүүст өөрсдийн чадавхыг бүрэн нээж, хүсэл тэмүүллээ эрэлхийлж, орчин үеийн ертөнцийн ээдрээтэй асуудлуудыг өөртөө итгэлтэй, уян хатан байдлаар даван туулах боломжийг олгодог.

|| Ур чадвар хөгжүүлэх санаачилга:

Бид насан туршийн боловсролыг дэмжих зорилгоор насанд хүрэгчид болон ажилчдыг өнөөгийн хөдөлмөрийн зах зээлд амжилттай хөгжихөд шаардлагатай ур чадваруудыг эзэмшүүлэх санаачилгуудыг хэрэгжүүлнэ. Эдгээр санаачилгууд нь мэргэжлийн сургалт, техникийн семинар, гэрчилгээ олгох курс, ажлын байран дээрх сургалтын боломжууд зэрэг өргөн хүрээний хөтөлбөрүүдийг хамруулна. Хүртээмжтэй, тухайн мэргэжлийн холбогдох ур чадвар хөгжүүлэх боломжоор хангаснаар бид хувь хүмүүст ажлын байраа нэмэгдүүлэх, карьераа ахиулах, эдийн засагт чухал хувь нэмэр оруулах боломжийг олгоно.

|| Тасралтгүй боловсролын хөтөлбөрүүд:

Тасралтгүй боловсролын хөтөлбөрүүд нь насанд хүрэгчдэд мэдлэгээ өргөжүүлэх, шинэ сонирхлыг судлах, салбартаа шинээр гарч ирж буй чиг хандлага, хөгжлийг дагаж мөрдөх боломжийг олгодог. Бид оройн анги, онлайн

сургалт, семинар, мэргэжил дээшлүүлэх боломж зэрэг олон төрлийн тасралтгүй боловсролын хөтөлбөрүүдийг санал болгоно. Эдгээр хөтөлбөрүүд нь насанд хүрсэн суралцагчдын төрөл бүрийн хэрэгцээ, цагийн хуваарийг хангахад чиглэгдсэн бөгөөд хүн бүр өндөр чанартай боловсролын туршлага олж авах боломжийг олгоно.

|| Насан туршийн боловсролын соёлыг дэмжих:

Бидалбан ёсны ур чадварыг хөгжүүлэх, тасралтгүй боловсролын хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ сониуч зан, эрэл хайгуул, өөрийгөө сайжруулахыг эрхэмлэдэг насан туршийн боловсролын соёлыг хөгжүүлэхээр ажиллана. Насан туршийн суралцах соёлыг төлөвшүүлснээр бид хувь хүмүүст өөрчлөлтөд дасан зохицож, боломжуудыг ашиглах, байнга хувьсан өөрчлөгдөж буй ертөнцөд хөгжих боломжийг олгоно.

|| Ирээдүйд хөрөнгө оруулалт хийх:

Насан туршийн боловсролд хөрөнгө оруулалт хийх нь манай улсын ирээдүйд оруулах хөрөнгө оруулалт юм. Насанд хүрэгчид болон ажилчдыг амжилтад хүрэхэд шаардлагатай ур чадвар, мэдлэгээр хангаснаар Монгол Улс дэлхийн эдийн засагт өрсөлдөх чадвартай, өөрчлөлтөд тэсвэртэй байх болно. Насан туршийн суралцах нь зөвхөн хувийн хичээл зүтгэл биш; Энэ нь хүн бүр сурч боловсрох, хөгжих боломжтой орчныг бүрдүүлэхийн тулд төр, ажил олгогчид, боловсролын байгууллага, иргэний нийгмийн хамтын ажиллагааг шаарддаг хамтын үүрэг юм.

Насанд хүрэгчид болон ажилчдын насан туршийн суралцах боломжийг дэмжих энэхүү аяныг эхлүүлэхдээ бид бүх насны хүмүүсийг урих болно. Та шинэ мэргэжлээр ур чадвараа дээшлүүлэх, хүсэл тэмүүлэлтэй төсөл хэрэгжүүлэх, эсвэл зүгээр л алсын хараагаа тэлэхийг хүсэж байгаа эсэхээс үл хамааран суралцах хязгааргүй боломжийг нээж, хүн бүрийн гэрэлт ирээдүйг бүтээх болно.

Ур чадвар хөгжүүлэх санаачилга, тасралтгүй боловсролын хөтөлбөрөөр дамжуулан насанд хүрэгчид болон ажилчдын суралцах боломжийг дэмжихийн тулд дараах бодлого, журмыг хэрэгжүүлж болно. *Тухайлбал:*

1. **Сургалтын уян хатан сонголтууд:** Насанд хүрсэн суралцагчдын янз бүрийн хуваарь, амлалтад нийцүүлэн цагийн сургалт, оройн анги, амралтын өдрүүдийн сургалт, онлайн боловсролын платформ зэрэг сургалтын уян хатан хувилбаруудыг санал болгоно.
2. **Хөнгөлөлттэй сургалтын хөтөлбөрүүд:** Насанд хүрэгчид болон ажилчдад ур чадвар хөгжүүлэх хөтөлбөр, тасралтгүй боловсролын сургалтад хамрагдахад нь татаас эсвэл санхүүгийн тусламж үзүүлж, тэднийг илүү хүртээмжтэй, боломжийн үнэтэй болгоно.
3. **Үйлдвэрлэлд хамаарах сургалтын хөтөлбөр:** Өсөлт, мэргэжилтэй ажилчдын эрэлт хэрэгцээг хангаж буй салбаруудын хэрэгцээнд нийцүүлэн боловсруулсан сургалтын хөтөлбөр бүхий ур чадварыг хөгжүүлэх санаачилга, тасралтгүй боловсролын хөтөлбөрүүдийг хөгжүүлэх.
4. **Ажлын туршлагыг хүлээн зөвшөөрөх:** Насанд хүрэгчдэд албан бус боловсрол, ажлын байран дээрх туршлагаар олж авсан ур чадвар, мэдлэгээ

албан ёсоор хүлээн зөвшөөрөх боломжийг олгож, өмнөх суралцсан болон ажлын туршлагыг хүлээн зөвшөөрч, үнэлүүлэх механизмыг бий болгох.

5. **Ажил олгогчидтой хийх түншлэл:** Ажил олгогчид болон салбарын холбоодтой хамтран ур чадварын дутагдлыг илрүүлэх, сургалтын хөтөлбөр зохиох, дагалдан суралцах, дадлага хийх, ажлын байрны сургалтын хөтөлбөр зэрэг ажилд суурилсан суралцах боломжийг санал болгох.
6. **Ажил мэргэжлийн зөвлөгөө, зааварчилгаа:** Насанд хүрэгчид болон ажилчдад суралцах хэрэгцээгээ тодорхойлох, боловсролын зорилгоо тодорхойлох, ажил мэргэжлийнхээ замнал, ур чадвараа хөгжүүлэх талаар мэдээлэлтэй шийдвэр гаргахад нь туслах зорилгоор ажил мэргэжлийн зөвлөгөө өгөх, чиглүүлэх, зөвлөх үйлчилгээ үзүүлнэ.
7. **Чанарын баталгаажуулалтын стандартууд:** Чанарын баталгааны стандарт, магадлан итгэмжлэлийн үйл явцыг ур чадвар хөгжүүлэх санаачилга, тасралтгүй боловсролын хөтөлбөрүүд нь хүлээн зөвшөөрөгдсөн, хамааралтай стандартад нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулах.
8. **Хүртээмжтэй байдал:** Нийгмийн бүх давхарга, тэр дундаа хөдөө орон нутгийн болон алслагдсан бүс нутгийн иргэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, нийгмийн бүх давхаргад хүрч үйлчлэх, дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээгээр дамжуулан хүртээмжтэй байдлыг хангах.
9. **Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ:** Ур чадварыг хөгжүүлэх санаачилга, тасралтгүй боловсролын хөтөлбөрүүдийн үр нөлөөг үнэлэх хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний механизмыг бий болгох, сайжруулах шаардлагатай чиглэлүүдийг тодорхойлох, хөтөлбөрийг сайжруулах талаар нотолгоонд суурилсан шийдвэр гаргах.
10. **Бодлогын дэмжлэг:** Насан туршийн боловсролыг нэн тэргүүнд тавих, насанд хүрэгчдийн боловсролд хөрөнгө оруулалт хийх, ур чадварыг хөгжүүлэх, тасралтгүй боловсролын санаачилгыг хөгжүүлэх таатай орчныг бүрдүүлэхэд чиглэсэн бодлогыг үндэсний хэмжээнд хэрэгжүүлэх.
11. **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Насан туршийн боловсролын ач холбогдлыг сурталчлах, боломжит боломжуудын талаарх мэдлэгийг дээшлүүлэх, насанд хүрэгчид болон ажилчдыг ур чадвар хөгжүүлэх хөтөлбөр, тасралтгүй боловсролын боломжуудыг ашиглахыг дэмжих зорилгоор олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил өрнүүлнэ.

Эдгээр бодлого, журмыг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс насан туршийн боловсролын таатай орчныг бүрдүүлж, насанд хүрэгчид болон ажилчдыг ур чадвараа дээшлүүлэх боломжийг олгож, байнга хөгжиж буй хөдөлмөрийн зах зээлд өрсөлдөх чадвартай, дасан зохицох чадвартай хэвээр байх нөхцөлийг бүрдүүлж чадна.

Арван тав. БОЛОВСРОЛЫН ЗЭЭЛИЙН САНГИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААГ САЙЖРУУЛНА.

Боловсрол бол хөгжил дэвшил, хөгжил цэцэглэлтийн тулгын чулуу бөгөөд хувь хүнд шаардлагатай мэдлэг, ур чадвар, боломжоор хангаж, амжилттай карьераа бий болгож, нийгэмд хувь нэмрээ оруулах болно. Бид дээд боловсрол эзэмших боломжийг хангахын чухлыг хүлээн зөвшөөрч, оюутнуудад эрдмийн хүсэл тэмүүллийг хэрэгжүүлэх, ирээдүйдээ хөрөнгө оруулалт хийх боломжийг олгодог амин чухал нөөц болох Боловсролын зээлийн сангийн үйл ажиллагааг сайжруулахын төлөө зүтгэх болно.

|| Дээд боловсролын хүртээмжийг өргөжүүлэх:

Дээд боловсролын хүртээмжийг санхүүгийн аргаар бүрэн тодорхойлж боломжгүй. Боловсролын зээлийн сангийн үйл ажиллагааг сайжруулснаар нийгэм, эдийн засгийн янз бүрийн түвшний оюутнуудын дээд боловсрол эзэмших боломжийг өргөжүүлж, авьяаслаг хүмүүст санхүүгийн нөхцөл байдлаас үл хамааран эрдмийн зорилгоо биелүүлэх боломжийг хангах зорилготой юм.

|| Санхүүгийн тусламж үзүүлэх:

Боловсролын зээлийн сан нь сургалтын төлбөр болон бусад сургалтын зардлаа нөхөхөд санхүүгийн тусламж шаардлагатай оюутнуудад зориулсан тусламж болдог. Тус сан нь бага хүүтэй зээл, эргэн төлөлтийн уян хатан хувилбаруудыг санал болгосноор оюутнуудад санхүүгийн дарамтгүйгээр боловсролтой болох боломжийг олгож, суралцахад анхаарлаа төвлөрүүлж, амжилтад хүрэх боломжийг олгодог.

|| Тэгш боломжуудыг дэмжих:

Боловсрол бол хүмүүст саад бэрхшээлийг даван туулах, боломжоо бүрэн нээхэд шаардлагатай хэрэгслээр хангадаг маш чухал тэнцвэржүүлэгч юм. Монгол Улсын Боловсролын зээлийн сангийн үйл ажиллагааг сайжруулснаар нийгэм, эдийн засгийн гарал үүсэл, үндэс угсаа, газар зүйн байршлаас үл хамааран бүх оюутнуудад тэгш боломж олгоно. Тус сан нь оюутан бүрд хүсэл мөрөөдлөө биелүүлэх, хүсэл тэмүүлээ хэрэгжүүлэх боломжийг хангах зорилготой.

|| Оюутны амжилтыг дэмжих:

Оюутны амжилт нь тэдний шаргуу хөдөлмөр, хичээл зүтгэлийн тусгал төдийгүй боловсролын замд нь туслах дэмжлэгийн гол шалгуур юм. Боловсролын зээлийн сан нь оюутнуудад санхүүгийн чухал дэмжлэг үзүүлж, санхүүгийн саад бэрхшээлийг даван туулах, эрдэм шинжилгээний ажилд анхаарлаа төвлөрүүлэхэд нь тусалдаг. Бид Сангийн үйл ажиллагаанд хөрөнгө оруулалт хийснээрээ оюутнуудын амжилтыг дэмжиж, манлайлагч, шинийг санаачлагч, өөрчлөлт бүтээгчдийн хойч үеийг чадавхжуулах хүсэл эрмэлзэлтэйр ажиллана.

|| Тогтвортой, хариуцлагатай байдлыг хангах:

Боловсролын зээлийн сангийн үйл ажиллагааг сайжруулахын төлөө ажиллаж байгаа энэ үед түүний урт хугацаанд тогтвортой, хариуцлагатай байдлыг хангах нь нэн чухал юм. Ил тод засаглал, үр ашигтай удирдлага, хариуцлагатай зээлийн туршлага нь Сангийн эх үүсвэрийг хамгаалах, оюутнуудад үр өгөөжөө өгөх, боловсролын амжилтыг дэмжих зорилгоор үр дүнтэй ашиглах явдал юм.

|| Боловсролоор дамжуулан ирээдүйгээ дэмжих нь:

Боловсрол бол хувь хүн, гэр бүл, олон нийтийн гэрэлт ирээдүйг нээх түлхүүр юм. Бид боловсролын зээлийн сангийн үйл ажиллагааг сайжруулснаар боловсролд хөрөнгө оруулалтыг боломж, хөгжил цэцэглэлтийн зам болгон хэрэгжүүлэх болно. Оюутнуудыг боловсролын замд нь үргэлжлүүлэн дэмжиж, тэдний чадавхыг ашиглаж, өөрсдөдөө болон улс орныхоо төлөө илүү сайн маргаашийг бий болгоход нь дэмжлэг үзүүлнэ.

Боловсролын зээлийн сангийн үйл ажиллагааг сайжруулахын тулд дараах бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх болно. *Тухайлбал:*

- 1. Санхүүгийн тогтвортой байдлын арга хэмжээ:** Сангийн урт хугацааны үйл ажиллагааг хангах санхүүгийн тогтвортой байдлын арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. Үүнд сангийн орлого, зарлагыг тэнцвэржүүлэхийн тулд зээлийн хүү, зээлийн нөхцөл, эргэн төлөлтийн бүтцийг бий болгох зэрэг багтана.
- 2. Эрсдэлийн удирдлагын стратеги:** Зээлийн эргэн төлөгдөх эрсдэлийг бууруулах, сангийн санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах эрсдэлийн удирдлагын багтай стратегийг боловсруулах. Үүнд зээл хүсэгчдийн зээлийн үнэлгээг сайтар хийх, зээлийн зохих хязгаарыг тогтоох, өр барагдуулах үр дүнтэй журмыг хэрэгжүүлнэ.
- 3. Ил тод байдал ба хариуцлага:** Тайлангийн тодорхой механизм, засаглалын бүтцийг хэрэгжүүлэх замаар сангийн үйл ажиллагааны ил тод, хариуцлагатай байдлыг нэмэгдүүлнэ. Үүнд тус сангийн санхүүгийн үйл ажиллагаа, зээлийн зарцуулалт, эргэн төлөлтийн хувь хэмжээний талаарх тогтмол тайланг оролцогч талуудад нийтлэх зэрэг багтаж болно.
- 4. Оюутны дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ:** Зээлдэгчдийг дээд боловсрол эзэмших, зээлийн эргэн төлөлтөд амжилт гаргахын тулд оюутныг дэмжих цогц үйлчилгээг үзүүлнэ. Энэ нь зээлдэгчдэд боловсрол, санхүүгийнхээ талаар мэдээлэлтэй шийдвэр гаргахад нь туслах зорилгоор санхүүгийн бичиг үсгийн сургалт, эрдэм шинжилгээний зөвлөгөө, ажил мэргэжлийн зөвлөгөө өгөх зэрэг багтаж болно.
- 5. Боловсролын байгууллагуудтай түншлэх:** Зээл авах үйл явцыг оновчтой болгох, сан болон оюутнуудын хоорондын харилцааг хөнгөвчлөх зорилгоор боловсролын байгууллагуудтай түншлэл байгуулна. Үүнд их, дээд сургууль, коллежуудтай хамтран сангийн үйлчилгээг сурталчлах, зээл авах хүсэлтэй хүмүүст зааварчилгаа өгөх.
- 6. Төлбөрийн уян хатан сонголтууд:** Зээлдэгчдэд санхүүгийн нөхцөл

байдалд нь тохируулан эргэн төлөлтийн уян хатан хувилбаруудыг санал болгох. Үүнд орлогод суурилсан эргэн төлөлтийн төлөвлөгөө, санхүүгийн түр зуурын бэрхшээлтэй тулгарсан зээлдэгчийн хувьд хойшлуулах сонголт, тодорхой салбарт ажиллаж байгаа эсвэл хөдөө орон нутагт үйлчилж буй зээлдэгчийн зээлийг өршөөх хөтөлбөр багтаж болно.

- 7. Тасралтгүй үнэлгээ, сайжруулалт:** Сангийн үйл ажиллагааг тасралтгүй үнэлж, зээлдэгч, боловсролын байгууллага болон бусад оролцогч талуудын санал хүсэлтийг үндэслэн шаардлагатай сайжруулалтыг хийх. Үүнд зээлийн бодлого, журамд тогтмол хяналт шалгалт хийж, сайжруулах шаардлагатай чиглэлүүдийг тодорхойлж, зохих өөрчлөлтүүдийг хэрэгжүүлнэ.

Эдгээр бодлого, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр боловсролын зээлийн сангийн үйл ажиллагааг сайжруулж, оюутнуудын хэрэгцээг хангах, дээд боловсрол эзэмших боломжийг нэмэгдүүлэх боломжтой юм.

Арван зургаа. БАГШ БЭЛТГЭХ, АЖЛЫН БАЙРНЫ СТАНДАРТЫГ САЙЖРУУЛЖ, НИЙГМИЙН ХАНГАМЖИЙГ НЭМЭГДҮҮЛЖ, ТӨРИЙН ТУСГАЙ АЛБАН ХААГЧИЙН АНГИЛАЛ ЗЭРЭГЛЭЛД ХАМРУУЛЖ УРАМШУУЛЛЫН ЦОГЦ БОДЛОГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Багш нар бол аливаа боловсролын тогтолцооны ноён нуруу нь бөгөөд хойч үеийнхээ оюун ухааныг төлөвшүүлэх замаар нийгмийн ирээдүйг тодорхойлоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Бид сурган хүмүүжүүлэгчдэдээ хөрөнгө оруулахын чухлыг хүлээн зөвшөөрч багш нарын сургалт, ажлын байрны стандартыг сайжруулах, нийгмийн халамжийг нэмэгдүүлэх, төрийн тусгай албан хаагчдыг дэмжих урамшууллын цогц бодлогыг хэрэгжүүлэхийн төлөө байна.

|| Багшийн мэргэжил дээшлүүлэх:

Багшийг үр дүнтэй сургах нь сурган хүмүүжүүлэгчид ангидаа амжилт гаргахад шаардлагатай мэдлэг, ур чадвар, сурган хүмүүжүүлэх арга хэрэгсэлтэй байх нь чухал юм. Бид багш бэлтгэх хөтөлбөрийг боловсронгуй болгох, сурган хүмүүжүүлэгчдийг заах шинэлэг арга барилаар хангах, өндөр хөгжилтэй орнуудын боловсролын чиг хандлага, технологитой хөл нийлүүлэн алхаж, мэргэжлийн ур чадвараа дээшлүүлэх боломжоор хангахад анхаарна.

|| Ажлын байрны стандартыг дээшлүүлэх:

Ажлын таатай орчныг бүрдүүлэх нь авьяаслаг сурган хүмүүжүүлэгчдийг татах, хадгалахад маш чухал юм. Бид багш нарын ажлын байрны стандартыг боловсронгуй болгох, үүнд өрсөлдөхүйц цалин хөлс, хүрэлцэхүйц нөөц бололцоо, дэмжлэг үзүүлэх засаг захиргааны бүтцийг сайжруулна. Ажлын байрны эерэг, хүртээмжтэй соёлыг төлөвшүүлснээр бид сурган хүмүүжүүлэгчдийг өндөр чанартай боловсрол олгох боломжийг олгож, оюутнууддаа өөрсдийн чадавхыг бүрэн дүүрэн ашиглах урам зориг өгөхийг зорьж байна.

|| Нийгмийн хангамжийг нэмэгдүүлэх:

Багш нар сурган хүмүүжүүлэгчийн хувьд тэдний сайн сайхан, үр дүнтэй байдалд нөлөөлж болохуйц сорилтод байнга тулгардаг. Монгол Улс багш нарыг дэмжих нийгмийн халамж, тэр дундаа эрүүл мэндийн үйлчилгээ, орон сууцны тусламж, хүүхэд асрах үйлчилгээнд хамрагдах нь чухал гэдгийг хүлээн зөвшөөрдөг. Сурган хүмүүжүүлэгчдийн цогц хэрэгцээг хангаснаар бид тэднийг мэргэжлийн үүрэг хариуцлагадаа итгэлтэй, үнэнчээр төвлөрүүлж ажиллах боломжийг бүрдүүлнэ.

|| Урамшууллын бодлогыг хэрэгжүүлэх нь:

Багш нарт өрсөлдөхүйц цалин, тэтгэмж олгохоос гадна төрийн тусгай албан хаагчид, тэр дундаа үүрэгт ажилдаа онцгой хичээл зүтгэл, шинийг санаачлан, үр нөлөө үзүүлдэг багш нарын оруулсан хувь нэмрийг үнэлж, урамшуулах урамшууллын цогц бодлогыг хэрэгжүүлэхээр зорьж байна. Үүнд боловсролын салбарын шилдэг авьяастныг урамшуулах, сайн багшийг байгууллагадаа хадгалахын тулд гүйцэтгэлд суурилсан урамшуулал, мэргэжил дээшлүүлэх боломж, карьер ахих арга замууд багтаж болно.

Иймд сурган хүмүүжүүлэгчдэдээ хөрөнгө оруулалт хийх нь Монгол Улсын ирээдүйд оруулж буй хөрөнгө оруулалт юм. Багшийн сургалт, ажлын байрны стандарт, нийгмийн хангамж, урамшууллын бодлогыг бий болгосноор бид багшийг хөгжин дэвших, сурагчдыг амжилтад хүргэх боловсролын тогтолцоог бий болгож чадна.

Арван долоо. УРГИЙН БИЧИГ ХӨТЛӨЛТИЙГ СУРТАЛЧЛАН ТАНИУЛАХ БОДЛОГЫГ БОЛОВСРОЛЫН БАЙГУУЛЛАГААР ДАМЖУУЛАН ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Гэр бүлийн түүх бол бидний өв уламжлал, өвөрмөц байдал, удам угсаагаа хадгалах тулгын чулуу юм. Бид гэр бүлийн угийн бичиг хөтлөлтийг дэмжихийн чухлыг онцолж энэхүү чухал үйлийг улс орон даяар боловсролын байгууллагуудаар дамжуулан нэвтрүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлэхийн төлөө байна.

|| Удам угсаагаа хадгалах нь:

Гэр бүлийн бүртгэл нь бидний өвөг дээдэс, уламжлал, соёлын өвийн талаарх мэдээллийн сан хөмрөг болдог. Бид гэр бүлийн ургийн бүртгэл хөтлөлтийг дэмжсэнээр баялаг түүхээ хадгалан үлдээж, хойч үедээ язгуур угсаа, соёлын өвөрмөц байдлын талаар үнэ цэнтэй ойлголттой болгохыг зорьж байна.

|| Холболтыг дэмжих:

Угийн бичиг хөтлөх нь гэр бүлийн гишүүдийн хоорондын холбоо, хамаарлын мэдрэмжийг бий болгож, үе дамжсан харилцааг бэхжүүлдэг. Бид хувь хүмүүсийг гэр бүлийн түүхээ баримтжуулахыг дэмжсэнээр гэр бүлийн эв нэгдлийг дэмжиж, гэр бүлийн бүх гишүүдийг дэмжих, халамжлах орчныг бүрдүүлнэ.

|| **Боловсролын интеграцлал:**

Боловсрол нь хувь хүмүүст гэр бүлийн бүртгэл хөтлөх гэх мэт угта учиртай дадал зуршилд оролцох боломжийг олгоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Бид Угийн бичиг хөтлөлтийг боловсролын хөтөлбөрт оруулж, сурагч, оюутнуудад гэр бүлийн түүхээ баримтжуулахын ач холбогдол, түүнийг хэрэгжүүлэх практик арга хэрэгслийн талаар суралцах боломжийг олгоно.

|| **Насан туршийн боловсролыг дэмжих:**

Угийн бичиг хөтлөх нь байнгын оролцоо, амлалт шаарддаг насан туршийн ажил юм. Монгол Улс боловсролын байгууллагуудад гэр бүлийн бүртгэл хөтлөх санаачилгыг нэвтрүүлснээр насан туршдаа суралцах соёлыг төлөвшүүлэх, өв уламжлалаа дээдлэх, хувь хүмүүст насан туршдаа гэр бүлийн түүхээ баримтжуулахад дэмжлэг үзүүлэх зорилготой юм.

|| Монгол улс нь олон янзын соёлын уламжлал, угсаатны өлгий нутаг бөгөөд тус бүр нь манай үндэстний баялаг өвд хувь нэмэр оруулдаг. Угийн бичиг хөтлөлт нь үеийн үед уламжлагдан ирсэн өвөрмөц зан заншил, хэл, зан үйлийг баримтжуулж, цаг хугацааны туршид алдагдахгүй байх замаар соёлын олон янз байдлыг хадгалахад тусалдаг.

|| **Өв залгамжлалыг бий болгох нь:**

Боловсролын байгууллагуудаар дамжуулан угийн бичиг хөтлөлтийг дэмжсэнээр бидний хамтын өвийг хойч үедээ хадгалахад хөрөнгө оруулалт хийж буй бөгөөд хамтдаа гэр бүлийн түүхээ баримтжуулахын ач холбогдлыг тодорхойлох юм.

Иймд боловсролын байгууллагаар дамжуулан гэр бүлийн бүртгэл хөтлөх бодлогыг хэрэгжүүлэхэд төрийн байгууллага, боловсролын байгууллага, олон нийтийн байгууллага, гэр бүл өөрсдийн хамтын ажиллагааг хамарсан олон талт арга барил шаардлагатай ба хэрэгжүүлж болох зарим бодлого, аргуудыг хэрэгжүүлнэ.
Тухайлбал:

- 1. Хичээлийн хөтөлбөрийг нэгтгэх:** Түүх, нийгэм судлал, хэлний урлаг зэрэг төрөл бүрийн хичээлүүдэд гэр бүлийн бүртгэл хөтлөлтийг тусгасан сургалтын хөтөлбөрийн удирдамжийг боловсруулах. Оюутнуудад гэр бүлийн түүхийн ач холбогдлын талаар зааж, түүнийг баримтжуулах, хадгалах практик ур чадвар олгох насны онцлогт тохирсон хичээл, үйл ажиллагааг бий болгох.
- 2. Багшийн сургалт:** Сурган хүмүүжүүлэгчдийн угийн бичиг хөтлөлтийн мэдлэг, ур чадвараа дээшлүүлэхэд нь мэргэжил дээшлүүлэх боломжоор хангана. Багш нарт энэ сэдвийг хичээлдээ үр дүнтэй оруулах арга хэрэгсэл, стратегиар хангадаг семинар, онлайн эх сурвалжуудыг санал болгох.
- 3. Нөөцийн хуваарилалт:** Сургуулиудад угийн бичиг хөтлөх санаачилгыг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх санхүүжилт, эх үүсвэрийг хуваарилах. Үүнд сэтгүүл, удмын бичгийн программ хангамж, архивын хэрэглүүр зэрэг материал худалдан авахаас гадна тоон бүртгэл хөтлөлтийг хөнгөвчлөх технологийн дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалт хийх зэрэг багтаж болно.

4. **Олон нийтийн оролцоо:** Сургууль, номын сан, музей, олон нийтийн байгууллагуудын хооронд угийн бичиг хөтлөх санаачилгыг нэмэлт дэмжлэг, нөөцөөр хангах хамтын ажиллагааг дэмжинэ. Түүхээ баримтжуулах үйл явцад гэр бүл, олон нийтийн гишүүдийг татан оролцуулах арга хэмжээ, семинар, зочны илтгэлүүдийг зохион байгуулах.
5. **Эцэг эхийн оролцоо:** Гэр бүлийнхээ түүхийг гэрт нь баримтжуулахын тулд эцэг эхчүүдэд эх сурвалж, зааварчилгаа өгөх замаар угийн бичиг хөтлөхөд эцэг эхийн оролцоог дэмжинэ.
6. **Дижитал архив:** Гэр бүлийн бүртгэлийг хадгалах, хуваалцахад туслах дижитал технологийг нэвтрүүлэх. Дижитал архивын арга, платформын талаар сургалт явуулж, оюутнууд болон гэр бүлүүдийг урт хугацаанд хадгалах, хүртээмжтэй байлгах үүднээс бүртгэлээ дижитал хэлбэрт оруулахыг дэмжинэ.
7. **Үнэлгээ ба дүгнэлт:** Боловсролын байгууллагуудад гэр бүлийн бүртгэл хөтлөх санаачилгын үр нөлөөг хэмжих үнэлгээний хэрэгслийг хэрэгжүүлэх. Оюутнууд, багш нар, гэр бүлээс санал хүсэлтийг цуглуулж, сайжруулах шаардлагатай чиглэлүүдийг тодорхойлж, бодлого зорилтоо биелүүлж байгаа эсэхийг баталгаажуулах.

Эдгээр бодлого, төлөвлөгөөг хэрэгжүүлснээр боловсролын байгууллагууд угийн бичиг хөтлөлтийг үр дүнтэй сурталчилж, сурагчдыг өв уламжлалтайгаа холбож, хойч үедээ гэр бүлийн түүхийг нь үлдээх боломжийг олгоно.

2.4 ЭРҮҮЛ МЭНД

Нэг. ЭМНЭЛГИЙН БАЙГУУЛАМЖУУД, ДЭД БҮТЦИЙГ ОРЧИН ҮЕИЙН СТАНДАРТАД НИЙЦҮҮЛНЭ.

Эрүүл мэндийн орчин үеийн нөхцөлд эмнэлгийн байгууллага, дэд бүтцийн орчин үеийн стандартыг хангах, давах шаардлага урьд урьдынхаас илүү тулгамдаж байна. Дэлхий дахинд эрүүл мэндийн эдрээтэй сорилтууд тулгарч байгаа тул эрүүл мэндийн байгууллагуудын чанар нь өвчтний эмчилгээний үр дүн, эрүүл мэндийн ажилтны мэдлэг чадвар, нийгмийн эрүүл мэндийн ерөнхий тэсвэр тэвчээрт шууд нөлөөлдөг.

|| Орчин үеийн стандартыг тодорхойлох

Эмнэлгийн байгууллагуудын орчин үеийн стандартууд нь дэвшилтэт технологийн интеграцлал, мэдээллийн аюулгүй байдлын найдвартай арга хэмжээ, байгаль орчны тогтвортой байдал, өвчтөнд төвлөрсөн загвар зэрэг өргөн хүрээний шаардлагыг хамардаг. Эдгээр стандартууд нь зөвхөн хамгийн сүүлийн үеийн тоног төхөөрөмжийн тухай биш бөгөөд эдгээр нь мөн бүх хэрэглэгчдийн аюулгүй байдал, хүртээмж, тав тухтай байдал зэргийг хамаардаг.

|| Технологийн интеграци

Орчин үеийн эмнэлгийн байгууллагуудын цөм нь хамгийн сүүлийн үеийн технологийг нэгтгэх явдал юм. Үүнд, ялангуяа хөдөө орон нутаг, үйлчилгээ муутай бүс нутагт зайлшгүй шаардлагатай болсон телемедицинийн чадавхыг багтаасан байх ёстой. Түүнчлэн MRI аппарат, СТ сканер зэрэг нарийн оношилгооны хэрэгслүүд нь үнэн зөв оношлоход чухал үүрэгтэй. Эрүүл мэндийн дижитал бүртгэл, харилцан уялдаатай мэдээллийн систем нь тусламж үйлчилгээний тасралтгүй байдлыг сайжруулж, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлж буй эмчид өвчтөний амин чухал мэдээлэлд найдвартай, хурдан хандах боломжийг олгодог.

|| Дэд бүтцийн сайжруулалт

Дэд бүтцийг сайжруулах нь зөвхөн физик шинэчлэлээс гадна үр ашигтай ажлын урсгал, харилцаа холбоог дэмждэг системийг бий болгоход оршино. Жишээлбэл, эмнэлгүүдийн зохион байгуулалт нь тусламж үйлчилгээний хурд, чанарт ихээхэн нөлөөлдөг. Сайн зохион бүтээсэн байгууламжууд нь чухал хэсгүүдийн хоорондох зайг багасгаж, дуу чимээг багасгаж, өвчтөн болон ажилтнуудын хөдөлгөөнийг хөнгөвчлөх болно. Нэмж дурдахад, яаралтай тусламжийн эрчим хүчний систем, хүчирхэг мэдээллийн технологийн сүлжээ, найдвартай тээврийн хэрэгсэл нь эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг тасралтгүй байлгах чухал бүрэлдэхүүн хэсэг юм.

|| Тогтвортой байдал ба хариуцлага

Орчин үеийн эмнэлгийн байгууллагууд тогтвортой байдлыг улам бүр өргөжүүлж байна. Энэ нь эрчим хүчний хэмнэлттэй барилга байгууламж барих, сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрийг ашиглах, хог хаягдлыг илүү үр дүнтэй зохицуулах явдал юм. Эдгээр арга барил нь эрүүл мэндийн байгууллагуудын байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулаад зогсохгүй цаг хугацааны явцад ихээхэн хэмжээний зардлыг хэмнэхэд хүргэдэг.

|| Өвчтөн төвтэй загвар

Өвчтөнд төвлөрсөн дизайн нь эдгэрэлтийг дэмжих эмчилгээний орчныг бүрдүүлэхэд чиглэгддэг. Байгалийн гэрэлтүүлэг, дуу чимээний хяналт, нууцлал зэрэг элементүүд нь өвчтөний тав тухыг сайжруулж, стрессийг бууруулдаг гэж үздэг. Өвчтөний туршлагыг урьтал болгодог байгууллагууд нь ихэвчлэн сэтгэл ханамжийн түвшин өндөр байдаг бөгөөд энэ нь эрүүл мэндэд эерэг үр дүнд хүргэдэг.

|| Орчин үеийн шинэчлэлийн нөлөө

Эрүүл мэндийн дэд бүтцийг шинэчлэх нь нийгмийн эрүүл мэндэд ихээхэн нөлөөлдөг. Орчин үеийн стандартад нийцсэн байгууламжууд нь олон өвчтөнийг илүү үр дүнтэй зохицуулж, нийгмийн эрүүл мэндийн яаралтай тусламжийг илүү үр дүнтэй хурдан удирдаж, цогц, цаг алдалгүй тусламж үзүүлэх боломжтой байдаг. Түүнчлэн, эдгээр байгууламжууд нь шинэлэг, дэмжлэгтэй орчинд ажиллахыг эрмэлздэг чадварлаг эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүдийг татах, тэднийг ажлын байранд нь хадгалахад илүү тохиромжтой.

Иймд Эмнэлгийн байгууллага, дэд бүтцийн орчин үеийн стандартыг хангах амлалт нь эрүүл мэндийн хүчирхэг тогтолцооны амин чухал бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Дэвшилтэт технологи, тогтвортой үйл ажиллагаа, өвчтөнд төвлөрсөн дизайнд хөрөнгө оруулалт хийснээр эмнэлгийн байгууллагууд тусламж үйлчилгээний чанарыг эрс сайжруулж чадна. Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ тасралтгүй хөгжиж байгаа тул эдгээр стандартыг дагаж мөрдөх нь ашиг тустай төдийгүй дэлхийн хүн амын эрүүл мэнд, сайн сайхан байдалд чухал ач холбогдолтой юм.

Эмнэлгийн байгууллага, дэд бүтцийг орчин үеийн стандартад нийцүүлэхийн тулд бодлогын өөрчлөлт, хөрөнгө оруулалтын стратеги, технологийн дэвшлийг багтаасан цогц арга барил зайлшгүй шаардлагатай байна. Бид энэхүү зорилгод хүрэхийн тулд хэрэгжүүлэх үндсэн бодлого, төлөвлөгөөг хэрэгжүүлнэ. Тухайлбал:

1. Бодлогын санаачилга

- **Зохицуулалтын тогтолцоо:** Бүх эмнэлгийн байгууллагууд аюулгүй байдал, чанарын өндөр стандартад нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулах зохицуулалтыг бий болгож, шинэчлэх. Үүнд барилгын норм, хүртээмжийн шаардлага, байгаль орчны дүрэм зэрэг орно.
- **Санхүүжилт ба урамшуулал:** Эрүүл мэндийн дэд бүтцэд төрөөс олгох санхүүжилтийг нэмэгдүүлж, байгууллагуудад технологи, физик орон зайгаа шинэчлэх санхүүгийн урамшууллыг санал болгоно. Үүнд буцалтгүй тусламж, бага хүүтэй зээл, ногоон технологи, дизайныг нэвтрүүлэх татварын хөнгөлөлт зэрэг багтана.

2. Технологийн хөрөнгө оруулалт

- **Дижитал өөрчлөлт:** Эрүүл мэндийн цахим бүртгэл (EHR), телемедицинийн платформ, дижитал оношилгооны хэрэгслийг нэвтрүүлэхийг дэмжинэ. Үүнийг татаас эсвэл зээлдэх урт хугацаа зэргээр дэмжих боломжтой.
- **Нарийвчилсан оношилгооны тоног төхөөрөмж :** MRI аппарат, СТ сканер болон өвчтөнд үнэн зөв, цаг алдалгүй тусламж үзүүлэхэд чухал ач холбогдолтой бусад дэвшилтэт эмнэлгийн тоног төхөөрөмж гэх мэт орчин үеийн оношилгооны багаж хэрэгслийг худалдан авахад санхүүжилт хийнэ.

3. Зураг төсөл, барилгын стандарт

Өвчтөн төвтэй дизайн: Өвчтөний тав тух, нууцлал, аюулгүй байдлыг эрхэмлэдэг архитектурын дизайныг сурталчлах. Үүнд байгалийн гэрэлтүүлэг, дуу чимээг багасгах, өвчтөн болон ажилтнуудын илүү сайн урсгалыг хөнгөвчлөх байршлын талаар анхаарах зүйлс орно.

Тогтвортой байдлын дадлага: Байгаль орчинд ээлтэй материал ашиглах, эрчим хүчний хэмнэлттэй системийг нэгтгэх гэх мэт тогтвортой барилгын стандартыг шаардсан бодлогыг хэрэгжүүлэх.

4. Сургалт ба хөгжил

- **Тасралтгүй боловсрол:** Эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүдэд эрүүл мэндийн менежментийн хамгийн сүүлийн үеийн технологи, шилдэг туршлагын

талаар тасралтгүй сургалт явуулах. Энэ нь ажилтнууд шинэ технологийг үр дүнтэй ашиглаж, шинэчлэгдсэн стандартыг дагаж мөрдөх боломжийг олгодог.

- Салбар хоорондын хамтын ажиллагаа: Архитекторууд, эрүүл мэндийн үйлчилгээ үзүүлэгчид, технологийн мэргэжилтнүүдийн хамтынажиллагааны соёлыг төлөвшүүлэх, барилга байгууламжийг төлөвлөх, засварлах явцад өвчтөнд үзүүлэх тусламж үйлчилгээний бүх талыг харгалзан үзэх.

5. Чанарын баталгаа ба засвар үйлчилгээ

- Тогтмол хяналт шалгалт, аудит: Байгууллагуудад шаардлагатай стандартыг цаг хугацаанд нь хадгалахын тулд хяналт шалгалт, нийцлийн аудитын ердийн хуваарь гаргах.
- Засвар үйлчилгээний протоколуудыг шинэчлэх: Эмнэлгийн тоног төхөөрөмж, байгууламжийн дэд бүтцийг тогтмол шинэчилж, засварлаж, зогсолтыг багасгаж, хамгийн өндөр үр ашигтай үед тасралтгүй ажиллагааг хангах засвар үйлчилгээний протоколуудыг боловсруулна.

6. Олон нийтийн оролцоо ба санал хүсэлт

- Оролцогч талуудын оролцоо: Эрүүл мэндийн байгууллагуудын төлөвлөлт, байнгын үнэлгээнд өвчтөнүүд, эрүүл мэндийн ажилтнууд, олон нийтийг оролцуулах. Энэ нь орон нутгийн хэрэгцээг хангах үйлчилгээг тохируулах, өвчтөний сэтгэл ханамжийг дээшлүүлэхэд тусална.
- Санал хүсэлтийн механизм: Байгууламжийн стандарт, практикийг тасралтгүй сайжруулахын тулд өвчтөн болон ажилтнуудын санал хүсэлтийг цуглуулах, хариу өгөх оновчтой механизмыг хэрэгжүүлнэ.

7. Гамшгийн бэлэн байдал

- Дасан зохицох чадварын төлөвлөлт: Бүтцийн төлөвлөлт, яаралтай тусламжийн эрчим хүчний систем, гамшгийн үед хариу арга хэмжээ авах протоколоор дамжуулан эмнэлгийн байгууллагуудын байгалийн гамшиг, нийгмийн эрүүл мэндийн онцгой байдлын үед тэсвэрлэх чадварыг нэмэгдүүлэх.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхийн тулд засгийн газар, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэгчид болон хувийн хэвшлийн түншүүдийн уялдаа холбоотой хүчин чармайлт шаардлагатай бөгөөд эмнэлгийн байгууллагуудыг орчин үеийн стандартад нийцүүлэн өөрчилж, тусламж үйлчилгээний чанар, өвчтөний үр дүнг мэдэгдэхүйц сайжруулах боломжтой.

Хоёр. ОНОШИЛГООНЫ ЧАДАВХ, ЭМЧИЛГЭЭНИЙ СОНГОЛТ, ӨВЧТӨНИЙ ҮР ДҮНГ САЙЖРУУЛАХЫН ТУЛД ЭМНЭЛГИЙН ТОНОГ ТӨХӨӨРӨМЖ, ТЕХНОЛОГИ, ЭМИЙН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ЧАНАРЫН ХЯНАЛТЫГ НЭМЭГДҮҮЛНЭ.

Өнөөгийн эрүүл мэндийн орчинд эмнэлгийн тоног төхөөрөмж, технологи, эмийн бүтээгдэхүүний чанар нь оношлогчоо, эмчилгээний сонголт, эмчилгээний үр дүнг тодорхойлоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг аюулгүй байдал, үр дүнтэй байдлын хамгийн өндөр стандартад нийцүүлэхийн тулд чанарын хяналтын цогц арга хэмжээ авах шаардлагатай байна.

|| Чанарын хяналтын ач холбогдол

Эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанарын хяналт нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм. *Үүнд:*

- **Өвчтөний аюулгүй байдал:** Эмнэлгийн хэрэгсэл, техник технологи, эм нь өвчтөний хэрэглээнд аюулгүй байх ёстой ба сөрөг нөлөө, хүндрэлийн эрсдэлийг бууруулдаг.
- **Оношилгооны нарийвчлал:** Дүрс оношилгооны төхөөрөмж, лабораторийн багаж зэрэг өндөр чанартай эмнэлгийн тоног төхөөрөмж нь үнэн зөв оношлоход маш чухал бөгөөд энэ нь үр дүнтэй эмчилгээний тулгын чулуу юм.
- **Эмчилгээний үр нөлөө:** Эмийн бүтээгдэхүүны чанар нь хүлээгдэж буй үр дүнг баталгаажуулж, гэнэтийн гаж нөлөөгүйгээр төлөвлөсөн үр ашгийг өгдөг.
- **Зардлын үр ашиг:** Үр дүнгүй эмчилгээ, тоног төхөөрөмжийн эвдрэл, эмийн үр ашиггүй байдлаас үүдэлтэй урт хугацааны зардлыг бууруулж, эрүүл мэндийн ерөнхий менежментийг сайжруулахад хүргэдэг.
- **Чанарын хяналтын сорилтууд**
- Хэдийгээр чухал ач холбогдолтой ч эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанарын хяналт нь хэд хэдэн бэрхшээлтэй тулгардаг.
- **Технологийн хурдацтай дэвшил:** Инновацийн хурдацтай дэвшил нь зохицуулалт, чанарын хяналтын тогтолцоог давж, аюулгүй байдлын стандартын цоорхойд хүргэдэг.
- **Дэлхийн ханган нийлүүлэлтийн сүлжээ:** Эм болон эмнэлгийн тоног төхөөрөмжийн үйлдвэрлэлийн олон улсын шинж чанар нь чанарын өөрчлөлтийг бий болгож, хяналт тавих, хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй байдаг.
- **Зохицуулалтын ялгаа:** Улс орнуудын зохицуулалтын стандартын өөрчлөлт нь импортын эмнэлгийн бүтээгдэхүүний тогтвортой чанарыг хангах үйл явцыг улам хүндрүүлдэг.

|| Чанарын хяналтыг сайжруулах стратеги

Гэсэн хэдий ч бид эдгээр сорилтыг шийдвэрлэх, эмнэлгийн бүтээгдэхүүний чанарыг сайжруулахын тулд хэд хэдэн стратегийн чиг хандлагыг хэрэгжүүлэх болно:

1. Зохицуулалтын тогтолцоог бэхжүүлэх

- **Стандартуудыг уялдуулах:** Хил дамнасан тууштай байдлыг хангахын тулд эмнэлгийн стандарт, туршлагын талаар олон улсын зөвшилцөлд хүрэхийн тулд ажиллана.
- **Удирдамжийг динамикаар шинэчлэх:** Технологийн дэвшилтэй хөл нийлүүлэн алхахын тулд зохицуулалтын удирдамжийг тогтмол шинэчилж, бүх бүтээгдэхүүн аюулгүй байдал, үр ашгийн өнөөгийн стандартад нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулах.

2. Нарийвчилсан шалгалт ба баталгаажуулалт

- **Туршилтын нарийн протоколууд:** Эмнэлгийн хэрэгсэл, эмийг зах зээлд нэвтрүүлэхээс өмнө илүү чанга туршилтын протоколуудыг хэрэгжүүлнэ.
- **Тасралтгүй хяналт:** Чанарын болзошгүй асуудлуудыг хурдан тодорхойлж, шийдвэрлэхийн тулд зах зээлд борлуулсны дараах бүтээгдэхүүний тасралтгүй мониторингийн системийг бий болгох.

3. Ил тод байдал, мөрдөх чадварыг нэмэгдүүлэх

- **Бүтэн амьдралын мөчлөгийн хяналт:** Блокчэйн зэрэг технологийг ашиглан эмнэлгийн бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэхээс эхлээд эцсийн хэрэглээ хүртэл мөрдөх, алхам тутамд хариуцлага тооцох.
- **Ил тод тайлагнах:** Үйлдвэрлэгчдэд ил тод байдал, бүтээгдэхүүндээ итгэх итгэлийг бий болгохын тулд эмнэлзүйн туршилт, чанарын үнэлгээний талаарх мэдээллийг нийтлэхийг дэмжих.

4. Технологид хөрөнгө оруулах

- **AI болон ML-ийг нэвтрүүлэх:** Тоног төхөөрөмж болон эмийн гүйцэтгэлд гарсан гажгийг өвчтөний тусламж үйлчилгээнд нөлөөлөхөөс өмнө урьдчилан таамаглах, илрүүлэхийн тулд хиймэл оюун ухаан, машин сургалтыг ашиглана.
- **Чанарын хяналтын тоног төхөөрөмжийг шинэчлэх:** Согог, хольцыг илүү үр дүнтэй илрүүлэх хамгийн сүүлийн үеийн чанарын хяналтын тоног төхөөрөмжид хөрөнгө оруулах.

5. Хамтын ажиллагаа ба түншлэл

- **Аж үйлдвэр, засгийн газрын хамтын ажиллагаа:** Эрүүл мэндийн салбар болон зохицуулах байгууллагуудын хоорондын түншлэлийг дэмжих, шилдэг туршлагыг хуваалцах, зохицуулалтын хэрэгжилтийг сайжруулах.
- **Дэлхийн эрүүл мэндийн санаачилга:** Дэлхий даяар, ялангуяа хөгжиж буй бүс нутгуудад эрүүл мэндийн бүтээгдэхүүний чанарын стандартыг сайжруулахад чиглэсэн олон улсын санаачилгад оролцох.

Иймд эмнэлгийн тоног төхөөрөмж, технологи, эмийн бүтээгдэхүүний чанарын хяналтыг сайжруулах нь хамтын ажиллагаа, дэвшилтэт технологи, бат бөх зохицуулалтын тогтолцоог шаарддаг олон талт ажил юм. Эдгээр стратегийг хэрэгжүүлснээр эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэгчид оношилгооны чадвар, эмчилгээний сонголт, өвчтөний үр дүнг мэдэгдэхүйц сайжруулж, илүү үр

дүнтэй, найдвартай эрүүл мэндийн тогтолцоог бий болгож чадна.

Эмнэлгийн тоног төхөөрөмж, технологи, эмийн бүтээгдэхүүний чанарын хяналтыг нэмэгдүүлэх, оношилгооны чадвар, эмчилгээний сонголт, эмчилгээний үр дүнг үр дүнтэй сайжруулахын тулд хэд хэдэн бодлого, журмыг хэрэгжүүлж болно. Эдгээр стратеги нь эрүүл мэндийн бүтээгдэхүүнийг зөвхөн аюулгүй, үр дүнтэй төдийгүй эрүүл мэндийн янз бүрийн нөхцөл байдлыг шийдвэрлэхэд хүртээмжтэй, үр дүнтэй байлгахад чиглэгдэнэ. *Тухайлбал:*

1. Зохицуулалтын стандартыг бэхжүүлэх

|| Шинэчлэгдсэн зохицуулалтын удирдамж:

Эмнэлгийн хэрэгсэл, эмийн бүтээгдэхүүнийг батлах үйл явцад илүү хатуу, нотолгоонд суурилсан удирдамжийг хэрэгжүүлнэ. Шинжлэх ухааны хамгийн сүүлийн үеийн нээлт, технологийн дэвшлийг тусгах үүднээс эдгээрийг тогтмол шинэчилж байх ёстой.

|| Глобал зохицол:

Нэг улсад зөвшөөрөгдсөн бүтээгдэхүүн нь бусад улсад шаардагдах аюулгүй байдал, үр ашгийн стандартыг хангаж, шинэлэг эмчилгээнд хурдан нэвтрэх боломжийг бүрдүүлэхийн тулд олон улсын зохицуулалтын уялдаа холбоог хангах чиглэлээр ажиллана.

2. Туршилт, баталгаажуулалтын үйл явцыг сайжруулах

• Зах зээлийн өмнөх туршилт:

Эмнэлгийн хэрэгсэл, эмийн зах зээлийн өмнөх туршилт, үүнд илүү өргөн хүрээг хамарсан эмнэлзүйн туршилтууд болон ахисан түвшний эрсдэлийн үнэлгээг нэмэгдүүлэх.

|| Зах зээлийн дараах тандалт:

Бүтээгдэхүүнийг зах зээлд гаргасны дараа үргэлжилсэн аюулгүй байдал, үр нөлөөг хянахын тулд зах зээлийн дараах хяналтын хүчирхэг системийг нэвтрүүлж, асуудал илэрсэн тохиолдолд шуурхай арга хэмжээ авах боломжийг олгоно.

3. Ил тод байдал ба тайлагнах

Заавал тайлагнах системүүд:

Бүтээгдэхүүний гүйцэтгэл, өвчтөний эмчилгээний үр дүнг бодит цаг хугацаанд хянахын тулд эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэгчид болон үйлдвэрлэгчдэд сөрөг үйл явдлын заавал мэдээлэх системийг бий болгох.

• Мэдээллийн олон нийтийн хүртээмж:

Ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, хөндлөнгийн үнэлгээг хийх боломжийг олгохын тулд эмнэлзүйн туршилтын мэдээлэл болон бүтээгдэхүүний гүйцэтгэлийн тайланд олон нийтэд хандах боломжийг олгоно.

4. Үйлдвэрлэлийн чанарын баталгаа

- **Үйлдвэрлэлийн сайн туршлага (GMP) :**

Бүтээгдэхүүнийг чанарын стандартын дагуу тогтмол үйлдвэрлэж, хянаж байхын тулд бүх үйлдвэрлэлийн байгууламжид GMP-ийн хатуу стандартыг мөрдүүлнэ.

- **Тогтмол аудит, хяналт шалгалт:**

Зохицуулалтын стандартад нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулах, сайжруулах шаардлагатай чиглэлийг тодорхойлохын тулд үйлдвэрлэлийн байгууламжид хийх аудит, хяналт шалгалтын давтамжийг нэмэгдүүлэх.

5. Технологи, инновацад оруулсан хөрөнгө оруулалт

- **R&D-ийн санхүүжилт:**

Инновац, шилдэг бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхийг дэмжихийн тулд эмнэлгийн технологи, эм зүйн чиглэлээр судалгаа, хөгжүүлэлтийн санхүүжилт, буцалтгүй тусламжийг нэмэгдүүлэх.

- **Дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх:**

Алдаа гарахыг урьдчилан таамаглах, гүйцэтгэлийг оновчтой болгохын тулд бүтээгдэхүүний туршилт, чанарын баталгаажуулалтын үйл явцад хиймэл оюун ухаан, машин сургалт зэрэг дэвшилтэт технологийг ашиглахыг дэмжинэ.

6. Сургалт ба чадавхыг бэхжүүлэх

- **Мэргэжлийн хөгжил:**

Технологийн дэвшил, зохицуулалтын өөрчлөлтийг дагаж мөрдөхийн тулд зохицуулалтын ажилтнууд болон эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүдэд байнгын сургалт, мэргэжил дээшлүүлэх боломжоор хангах.

- **Салбар хоорондын хамтын ажиллагаа:**

Эмнэлгийн технологи, эм бэлдмэлийг боловсруулах, үнэлэх чиглэлээр инженерүүд, эрдэмтэд, эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүдийн хамтын ажиллагааг дэмжих.

7. Олон улсын хамтын ажиллагаа, стандарт

- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:**

Бүтээгдэхүүний аюулгүй байдал, үр ашиг, чанарын хяналтын арга хэмжээний талаарх мэдээллийг хуваалцах олон улсын зохицуулах байгууллагуудын хамтын ажиллагааг дэмжинэ.

- **Тоног төхөөрөмжийн стандартчилал:**

Тохиромжтой байдлыг хангах, алдааг багасгах, засвар үйлчилгээг хөнгөвчлөхийн тулд өөр өөр бүс нутагт эмнэлгийн тоног төхөөрөмжийг стандартчилах чиглэлээр ажиллана.

Эдгээр бодлого, журмыг хэрэгжүүлэх нь эмнэлгийн бүтээгдэхүүний аюулгүй байдал, үр нөлөөг сайжруулаад зогсохгүй дэлхийн хэмжээнд өвчтөнүүдийн хувьсан өөрчлөгдөж буй хэрэгцээг хангахуйц эрүүл мэндийн дэд бүтцийг бий болгоно.

Чанарын хяналтыг урьтал болгосноор эрүүл мэндийн системүүд оношилгооны чадавхыг сайжруулж, эмчилгээний сонголтыг өргөжүүлж, эцсийн дүндээ өвчтөний эмчилгээний үр дүнг сайжруулах боломжтой болно.

**Гурав. ЯВУУЛЫН ЭМНЭЛЭГ, АЛСЫН ЗАЙН ОНОШИЛГОО,
НИЙГМИЙН ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ТӨВҮҮДИЙН ТУСЛАМЖ
ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ХҮРТЭЭМЖИЙГ, ЯЛАНГУЯА ХӨДӨӨ ОРОН НУТАГ
ЗЭРЭГ ҮЙЛЧИЛГЭЭ МУУТАЙ БҮС НУТАГТ САЙЖРУУЛАХ БОДЛОГО
БОЛОВСРУУЛНА.**

Дэлхийн өнцөг булан бүрд хөдөө орон нутаг, үйлчилгээ муутай бүс нутгуудад эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмж маш чухал асуудал хэвээр байна. Эдгээр бүс нутагт эмнэлгийн байгууллага, мэргэжилтнүүдийн хомсдол нь ихэвчлэн эрүүл мэндийн томоохон ялгааг бий болгодог. Эдгээр сорилтыг шийдвэрлэхийн тулд явуулын эмнэлэг, алсын зайн оношилгоо, нийгмийн эрүүл мэндийн төвүүдийн дэд бүтцийг сайжруулахад чиглэсэн үр дүнтэй бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх нь нэн чухал юм.

|| Сорилтуудыг ойлгох

Хөдөө орон нутгийн болон эмнэлгийн үйлчилгээ думаг ард иргэдэд газарзүйн тусгаарлалт, тээврийн хэрэгслийн хязгаарлагдмал байдал, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэгчийн хомсдол зэрэг эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ авахад олон төрлийн саад бэрхшээлтэй тулгардаг. Эдгээр сорилт нь уламжлалт эмнэлгийн байгууламжаас гадуур үр дүнтэй ажиллах боломжтой эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний шинэлэг загваруудын хэрэгцээг онцолж байна.

|| Явуулын эмнэлгүүдэд зориулсан бодлогын санаачилга

Явуулын эмнэлэг нь алслагдсан бүс нутагт эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг шууд хүргэхэд чухал үүрэгтэй. Энэ нь урьдчилан сэргийлэх, яаралтай тусламж үзүүлэх хүртэл олон төрлийн эмнэлгийн үйлчилгээ үзүүлэхээр тоноглогдсон байдаг.

|| Гол бодлого:

- **Санхүүжилт ба нөөц:** Явуулын эмнэлгийг байршуулах, ажиллуулахад чиглэсэн төрийн санхүүжилт, татаасыг нэмэгдүүлнэ.
- **Зохицуулалтын уян хатан байдал:** Явуулын эмнэлгүүдэд хэт их хүнд суртлын саад бэрхшээлгүйгээр бүс нутгийн хэмжээнд ажиллах боломжийг олгох зохицуулалтын тогтолцоог бүрдүүлэх.
- **Технологийн интеграцлал:** Зөөврийн эмнэлгүүдийг телемедицинийн технологиор тоноглож, мэргэжилтнүүдтэй цаг тухайд нь зөвлөгөө авч, газар дээр нь үзүүлэх тусламж үйлчилгээний чанарыг сайжруулна.

Алсын зайн оношилгоог сайжруулах

Мобайл эрүүл мэндийн програмууд, теле-эрүүл мэндийн платформ зэрэг

алсын зайн оношилгооны технологи нь эрүүл мэндийн байгууллагуудад биечлэн очих шаардлагагүйгээр нөхцөл байдлыг оношлоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Гол бодлого:

- **Өргөн зурвасын интернет:** Хөдөө орон нутагт өргөн зурвасын интернэтийн хандалтыг өргөжүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлж, оршин суугчид теле эрүүл мэндийн үйлчилгээг ашиглах боломжтой болгоно.
- **Сургалт, дэмжлэг:** Хөдөө орон нутгийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэгчдийг зайн оношилгооны хэрэгслийг ашиглах талаар сургалт явуулах, технологийн интеграцчилалд туслах, дэмжлэг үзүүлэх тогтолцоог бий болгох.
- **Технологийн үйлчилгээ үзүүлэгчдийг урамшуулах:** Зайнаас оношилгооны хэрэгслийг дутуу үйлчилгээтэй бүс нутагт хөгжүүлж, байршуулж, инновац, хөрөнгө оруулалтыг дэмжсэн компаниудад урамшуулал олгох.

НИЙГМИЙН ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ТӨВҮҮДИЙГ БЭХЖҮҮЛЭХ

|| Нийгмийн эрүүл мэндийн төвүүд (НЭМТ) нь боломжийн үнээр эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлдэг бөгөөд иргэдэд анхан шатны тусламж үйлчилгээ үзүүлнэ.

|| Гол бодлого:

- **Тогтвортой санхүүжилт:** Үйлчилгээ, байгууламжийг өргөжүүлэхийн тулд аймаг, орон нутгийн санхүүжилтийг багтаасан НЭМТ -ийн тогтвортой санхүүжилтийн загварыг баталгаажуулах.
- **Ажиллах хүчний хөгжил:** Зээлийн өршөөл, өрсөлдөхүйц цалин, орон сууцны урамшуулал зэргээр эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүдийг НЭМТ-д ажиллуулах хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлнэ.
- **Нэгдсэн тусламж үйлчилгээний загварууд:** НЭМТ -д нэгдсэн тусламж үйлчилгээний загваруудыг сурталчилж, тэдэнд сэтгэцийн эрүүл мэнд, шүдний эмчилгээ зэрэг өргөн хүрээний үйлчилгээг нэг дор санал болгох боломжийг олгоно.

|| Салбар хоорондын түншлэл

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд янз бүрийн оролцогч талуудыг хамарсан хамтын арга барил чухал юм.

|| Стратегийн хамтын ажиллагаа

- **Боловсролын байгууллагуудтай хамтын ажиллагаа:** Хөдөө орон нутгийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг үзүүлэх сургалт, практик туршлагаар хангахын тулд их дээд сургууль, анагаахын сургуулиудтай хамтран ажиллана.
- **Төр-хувийн хэвшлийн түншлэл:** Эрүүл мэндийн салбарын санаачилгыг санхүүжүүлэх, удирдах зорилгоор хувийн компаниуд болон ашгийн бус байгууллагуудтай хамтран ажиллаж, тэдний туршлага, нөөцийг илүү өргөн

хүрээнд ашиглах.

Тиймээс хөдөө орон нутаг болон эмнэлэгийн үйлчилгээ муутай бүс нутагт эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулахын тулд явуулын эмнэлгийг дэмжих, алсын зайн оношилгоог сайжруулах, нийгмийн эрүүл мэндийн төвүүдийг бэхжүүлэх бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэхэд нэгдсэн хүчин чармайлт шаардлагатай. Эдгээр талбарт анхаарлаа хандуулснаар засгийн газар болон эрүүл мэндийн байгууллагууд эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний ялгааг бууруулж, хүн бүр өөрт хэрэгтэй тусламж, үйлчилгээг хүртээмжтэй байлгахад чухал бөгөөд шинэлэг шийдэл, хамтын хүчин чармайлтаар бид бүх ард түмний хэрэгцээнд нийцсэн, илүү тэгш эрхтэй эрүүл мэндийн тогтолцоог бий болгож чадна.

Дөрөв. ЭМЧ, СУВИЛАГЧ, ТУСЛАХ АЖИЛТНУУД ЗЭРЭГ ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН САЛБАРЫН МЭРГЭЖИЛТНҮҮДИЙГ МЭРГЭШҮҮЛЭХ, ДАВТАН СУРГАХАД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ ХИЙХ ЗАМААР САЛБАРЫН БОЛОВСОН ХҮЧНИЙГ БЭХЖҮҮЛЖ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ХҮРТЭЭМЖИЙГ САЙЖРУУЛНА.

Эрүүл мэндийн тогтолцоо нь дэвшилтэт технологи, дэд бүтцээс гадна ажиллах хүчний ур чадвараас хамаарна. Үүнийг хүлээн зөвшөөрч эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүд, тэр дундаа эмч, сувилагч, туслах ажилтнуудыг мэргэшүүлэх, давтан сургахад хөрөнгө оруулалт хийх замаар эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулах шаардлага улам бүр нэмэгдэж байна.

|| Ажиллах хүчний хөгжлийн ач холбогдол

Эрүүл мэндийн салбарт ажиллах хүчийг хөгжүүлэх нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас зайлшгүй шаардлагатай:

- **Эмчилгээний чанарыг сайжруулах:** Сайн бэлтгэгдсэн боловсон хүчин нь өндөр чанартай тусламж үзүүлж, өвчтөний эмчилгээг сайн үр дүнд хүргэдэг.
- **Шинэ технологид дасан зохицох:** Тасралтгүй сургалт нь эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүд хамгийн сүүлийн үеийн эмнэлгийн технологи, туршлагыг үр дүнтэй ашиглах боломжийг олгодог.
- **Боловсон хүчний хомсдолыг шийдвэрлэх:** Сургалтын боломжийг өргөжүүлснээр илүү олон хүнийг эрүүл мэндийн салбарт элсэхэд урамшуулж, ялангуяа үйлчилгээний дутагдалтай бүс нутагт боловсон хүчний хомсдолыг бууруулах боломжтой.

АЖИЛЛАХ ХҮЧНИЙГ ХӨГЖҮҮЛЭХ БОДЛОГО

|| Боловсрол, сургалтын хөтөлбөрийн санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх

- Засгийн газар болон хувийн хэвшлийн санхүүжилтийг эрүүл мэндийн боловсролын байгууллагуудыг хөгжүүлэх, анагаахын чиглэлээр суралцаж буй оюутнуудад тэтгэлэг олгоход тусгайлан хуваарилах.
- Эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүдийг цаашдын боловсрол, мэргэшүүлэх сургалтад хамрагдахад нь санхүүгийн урамшуулал олгох.

|| **Заавал сурах тасралтгүй боловсрол**

- Эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүд лицензээ хадгалахын тулд жил бүр тодорхой тооны тасралтгүй сургалтын цагийг дуусгахыг шаарддаг бодлогыг хэрэгжүүлэх. Энэ нь байнгын мэргэжлийн хөгжил, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хэрэгцээнд дасан зохицох боломжийг олгодог.

|| **Зээлийг өршөөх, урамшуулах хөтөлбөрүүд**

- Хөдөө орон нутаг эсвэл эмнэлэгийн үйлчилгээ муутай газарт тодорхой хугацаанд үйлчлэх үүрэг хүлээсэн эрүүл мэндийн ажилтнуудад зээлийн өршөөл болон бусад санхүүгийн урамшууллыг санал болгох.
- Эрүүл мэндийн тогтолцооны үйл ажиллагаанд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг ажилтнуудын үүргийг дэмжих зорилгоор эдгээр урамшууллыг өргөжүүлэх.

ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ АРГУУД

|| **Боловсролын байгууллагуудтай хамтран ажиллах**

- Хичээлийн хөтөлбөрийг эрүүл мэндийн хамгийн сүүлийн үеийн туршлага, технологид нийцүүлэхийн тулд их дээд сургууль, коллежуудтай хамтран ажиллана.
- Хөдөө орон нутаг болон үйлчилгээ муутай газарт практик туршлага олгох резидент болон дадлагын хөтөлбөрүүдийг хөгжүүлэх.

|| **Сургалтад технологийн хэрэглээ**

- Сургалтыг ялангуяа алслагдсан бүс нутагт байгаа хүмүүст илүү хүртээмжтэй болгохын тулд онлайн платформ болон загварчлалын технологийг ашиглана.
- Ахисан түвшний дадлага хийх зорилгоор бодит амьдрал дээрх эмнэлгийн хувилбаруудыг дуурайхын тулд виртуал бодит байдал (VR) болон нэмэгдүүлсэн бодит байдал (AR) ашиглахыг дэмжинэ.

|| **Мэргэшсэн эмчийг хөгжүүлэх**

- Анхан шатны тусламж үйлчилгээ, яаралтай тусламж, эх хүүхдийн эрүүл мэнд, эх барих, ахмад настны чиглэлээр мэргэшсэн сургалтанд олон улсын туршлага нэвтрүүлэх, эдгээр нь ихэвчлэн бага төлөөлөлтэй байдаг боловч нийгэмд нэн шаардлагатай байдаг.
- Үндэсний хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн эдгээр мэргэжлээр гэрчилгээжүүлэх хөтөлбөрүүдийг санал болгож, мэргэжилтнүүдийг эдгээр салбарт орохыг урамшуулах, гадаадаас мэргэжилтэн урьж ажиллуулах.

Мөн бид дараах бодлогыг хэрэгжүүлнэ. *Үүнд:*

|| **Үндэсний стандартыг бий болгох**

- Эрүүл мэндийн тогтолцооны тогтвортой байдал, чанарыг хангах үүднээс эмнэлгийн мэргэжилтэн бэлтгэх, давтан сургах үндэсний стандартыг боловсруулж мөрдүүлнэ.
- Эдгээр стандартууд нь бүс нутгийн хэрэгцээ, онцлогт тохирсон уян хатан

байх ёстой.

|| Салбар хоорондын сургалт явуулах

- Сувилагч, эмч, туслах ажилтнуудыг хамтран ажилладаг салбар дундын сургалтын хөтөлбөрүүдийг дэмжих. Энэ нь багийн динамик байдлыг сайжруулж, өөр өөр үүргүүдийн талаарх ойлголтыг дээшлүүлж, өвчтөнд үзүүлэх тусламж үйлчилгээг сайжруулж чадна.

|| Үнэлгээ ба дасан зохицох

- Сургалтын хөтөлбөрийн үр нөлөө, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд үзүүлэх нөлөөллийг тогтмол үнэлж байх. Эрүүл мэндийн салбарын хэрэгцээг илүү сайн хангах хөтөлбөрүүдийг тохируулахын тулд энэ өгөгдлийг ашиглана.
- Практик хэрэгцээг хангахын тулд сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулах, байнгын үнэлгээнд эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүдийг оролцуулах.

Эдгээр бодлого, стратегийг хэрэгжүүлснээр эрүүл мэндийн системүүд ажилчдынхаа ур чадварыг дээшлүүлэхээс гадна эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмж, чанарыг бүхэлд нь сайжруулж чадна. Энэхүү арга барил нь орчин үеийн анагаах ухаан, өвчтөний тусламж үйлчилгээний сорилтыг даван туулахад бэлэн, уян хатан, чадварлаг, тогтвортой эрүүл мэндийн боловсон хүчнийг нөөцийг бүрдүүлнэ.

Тав. УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ БОЛОМЖТОЙ ӨВЧЛӨЛИЙН АЧААЛЛЫГ БУУРУУЛЖ, ХҮН АМЫН ЭРҮҮЛ МЭНДИЙГ БҮХЭЛД НЬ САЙЖРУУЛАХЫН ТУЛД ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН БОЛОВСРОЛ ОЛГОХ ХӨТӨЛБӨР, ҮЗЛЭГ ОНОШИЛГОО ЗЭРЭГ УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ САНААЧИЛГЫГ ДЭМЖИНЭ.

Урьдчилан сэргийлэх эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ нь урьдчилан сэргийлэх боломжтой өвчний ачааллыг бууруулах, хүн амын эрүүл мэндийг бүхэлд нь сайжруулахад чухал ач холбогдолтой юм. Эрүүл мэндийн боловсролын хөтөлбөр, үзлэг шинжилгээнд анхаарлаа хандуулснаар олон нийт архаг өвчний тохиолдлыг эрс бууруулж, амьдралын чанарыг сайжруулж, эрүүл мэндийн зардлыг бууруулж чадна.

|| Эрүүл мэндийн боловсрол, үзлэгийн ач холбогдол

Эрүүл мэндийн боловсролын хөтөлбөрүүд нь эрүүл зан үйл, өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, өөрийгөө арчлах тордох талаарх мэдлэгийг хүмүүст олгох зорилготой. Эдгээр хөтөлбөрүүд нь эрүүл мэндэд чиглэсэн олон нийтийн хандлага, амьдралын хэвшлийг үр дүнтэй өөрчилж чадна.

Хорт хавдар, чихрийн шижин, зүрх судасны өвчин зэрэг өвчнийг эрт илрүүлэхэд скрининг хийх санаачилга чухал. Скрининг хийх замаар эрт оношлох нь илүү үр дүнтэй менежмент, эмчилгээ болж, өвчтөний эмчилгээний үр дүнг мэдэгдэхүйц сайжруулдаг.

ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ АРГУУД

|| Нийгэмд түшиглэсэн арга хэмжээ

- Сургууль, ажлын байр, олон нийтийн төв зэрэг орон нутгийн иргэдийн орчинд эрүүл мэндийн боловсрол олгох, урьдчилан сэргийлэх үзлэгийн хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх. Энэ нь хүртээмжтэй байдлыг дэмжиж, олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлдэг.

|| Технологийн хэрэглээ

- Эрүүл мэндийн боловсрол олгох дижитал платформуудыг ашиглан илүү өргөн хүрээний хүмүүст хүртээмжтэй болгоно. Аппликейшн, вебинар болон онлайн курсүүд нь уламжлалт биечлэн уулзалт хийх боломжгүй хүмүүст хүрэх болно.
- Алслагдсан эсвэл дутуу үйлчилгээтэй бүс нутагт байгаа хүмүүсийн хүртээмжийн саад бэрхшээлийг бууруулж, үзлэг, зөвлөгөө өгөх, хянах зорилгоор теле эрүүл мэндийн үйлчилгээг ашиглах.

|| Эрүүл мэндийн нэгдсэн үйлчилгээ

- Урьдчилан сэргийлэх боловсрол, үзлэгийг эрүүл мэндийн байнгын үйлчилгээнд тусгах. Жишээлбэл, эмчийн үзлэгт тогтмол хамрагдах үед өвчтөнүүд урьдчилан сэргийлэх талаар тохирсон зөвлөгөө авч, удахгүй болох скрининг шинжилгээнд хамрагдах боломжтой.

ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ БОДЛОГО

|| Эрүүл мэндийн заавал мэдэх боловсрол

- Бүх шатны сургуулийн эрүүл мэндийн боловсролыг үндэсний сургалтын хөтөлбөрт тусгах бодлогыг гаргана. Ингэснээр хүн бүр багаас нь эрүүл мэндийн анхан шатны боловсрол эзэмшинэ.
- Бизнес эрхлэгчид ажилчдадаа эрүүл мэндийн боловсрол олгох хөтөлбөр хэрэгжүүлэхийг шаарддаг ажлын байрны эрүүл мэндийг дэмжих журмыг хэрэгжүүлнэ.

|| Санхүүжилт ба татаас

- Нийгмийн эрүүл мэндийн боловсролын хөтөлбөр, урьдчилан сэргийлэх үзлэгт хамрагдах төрийн санхүүжилтийг нэмэгдүүлнэ. Үүнд зардал нь оролцоонд саад болохгүй байх үүднээс бага орлоготой хүн амд үзүүлэх татаасыг хамруулах ёстой.
- Урьдчилан сэргийлэх үйлчилгээг нэн тэргүүнд тавьдаг эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэгчдийг санхүүгийн урамшуулах, скринингийн хөтөлбөрт өвчтөний оролцоог нэмэгдүүлэх.

|| Түншлэл ба хамтын ажиллагаа

- Урьдчилан сэргийлэх эрүүл мэндийн санаачилгуудын хүрээ, нөөцийг өргөжүүлэхийн тулд засгийн газар, ашгийн бус байгууллага, хувийн хэвшлийн хоорондын түншлэлийг дэмжих.

- Эрүүл мэндийн боловсрол олгох, урьдчилан сэргийлэх үзлэгт оруулах шинэлэг шийдлүүдийг боловсруулж хэрэгжүүлэхийн тулд технологийн компаниудтай хамтран ажиллана.

Тогтмол хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ

- Эрүүл мэндийн боловсрол, урьдчилан сэргийлэх үзлэгийн хөтөлбөрийн үр нөлөөг тогтмол хянах, үнэлэх тогтолцоог бүрдүүлэх. Энэ нь хүн амын хөгжиж буй эрүүл мэндийн хэрэгцээг хангахын тулд хөтөлбөрүүдийг нарийн тохируулахад тусалдаг.
- Мэдлэг, скрининг эзэмшихэд гарсан цоорхойг олж илрүүлэхийн тулд өгөгдөлд суурилсан хандлагыг ашиглаж, эдгээр чиглэлд чиглүүлэх стратегийг боловсруулна.

|| Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил

- Урьдчилан сэргийлэхийн ач холбогдлыг олон нийтэд сурталчлах, эрүүл мэндийн боловсрол олгох, урьдчилан сэргийлэх үзлэгт хамруулах ажлыг тогтмол явуулах. Кампанит ажил нь олон нийтийн бүлгүүдэд нийцүүлэн соёлтой байх ёстой.

Иймд эрүүл мэндийн боловсролын хөтөлбөр, үзлэг шинжилгээнд хөрөнгө оруулах нь урьдчилан сэргийлэх, хүн амын эрүүл мэндийг сайжруулахад чиглэсэн өндөр үр дүнтэй стратеги бөгөөд эдгээр санаачилгыг олон нийтэд түшиглэсэн арга барилаар хэрэгжүүлж, технологи ашиглан, хүчирхэг бодлого, санхүүжилтээр дэмжсэнээр засгийн газар болон эрүүл мэндийн салбар урьдчилан сэргийлэх боломжтой өвчний ачааллыг мэдэгдэхүйц бууруулж чадна. Энэхүү идэвхтэй арга барил нь хувь хүмүүсийн амьдралын чанарыг сайжруулаад зогсохгүй эрүүл мэндийн үйлчилгээний нийт зардлыг бууруулж, илүү эрүүл, тогтвортой нийгмийг бий болгодог.

**Зургаа. БҮХ ИРГЭД САНХҮҮГИЙН ЯМАР Ч СААД
БЭРХШЭЭЛГҮЙГЭЭР ЗАЙЛШГҮЙ ШААРДЛАГАТАЙ ЭМНЭЛГИЙН
ҮЙЛЧИЛГЭЭГ АВАХ БОЛОМЖИЙГ БҮРДҮҮЛЭХИЙН ТУЛД БҮХ
НИЙТИЙН ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ХАМРАХ ХҮРЭЭГ БИЙ БОЛГОХЫГ
ДЭМЖИНЭ.**

Бүх нийтийг хамарсан эрүүл мэндийн даатгал (ЭМД) нь бүх иргэд санхүүгийн хүндрэлд орохгүйгээр шаардлагатай эмнэлгийн үйлчилгээ авах боломжийг хангахыг эрмэлздэг улс орнуудын хувьд чухал зорилт юм. Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний энэхүү иж бүрэн хандлага нь эрүүл мэндийн сайн үр дүнг дэмжихээс гадна нийгмийн эв нэгдэл, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг бий болгодог.

|| Бүх нийтийн эрүүл мэндийн хамрах хүрээ яагаад чухал вэ?

- **Эрүүл мэндийн тэгш байдал:** Эрүүл мэндийн төв нь эдийн засгийн байдлаас үл хамааран хүн бүр шаардлагатай эрүүл мэндийн үйлчилгээг

авах боломжийг олгодог. Үүнд урьдчилан сэргийлэх, эмчлэх, нөхөн сэргээх, хөнгөвчлөх эмчилгээ орно.

- **Эдийн засгийн хамгаалалт:** Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний төлбөртэй холбоотой санхүүгийн эрсдэлээс иргэдийг хамгаалснаар ЭМД нь өвчин эмгэг, эмнэлгийн төлбөрийн улмаас хүмүүсийг ядууралд оруулах эрсдэлийг бууруулдаг.
- **Нийгмийн эрүүл мэндийг дээшлүүлэх:** Эрүүл мэндийн үйлчилгээнд хялбар хүртээмжтэй болсноор өвчнийг эрт илрүүлж, эмчлэх боломжтой болж, эрүүл мэндийн байдал сайжирч, халдварт өвчний тархалтыг бууруулна.

БИД БҮХ НИЙТИЙН ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ХАМРАХ ХҮРЭЭГ ХЭРХЭН ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ВЭ?

|| Эрүүл мэндийн иж бүрэн даатгал

- **Эрүүл мэндийн даатгалыг өргөжүүлэх:** Ердийн үзлэг, яаралтай тусламжаас эхлээд урт хугацааны тусламж үйлчилгээ хүртэлх өргөн хүрээг хамарсан үндэсний эрүүл мэндийн даатгалын хөтөлбөрүүдийг хөгжүүлэх буюу өргөжүүлэх. Бүртгэлийг бүх иргэдэд хялбар, хүртээмжтэй болгох.

|| Эрүүл мэндийн санхүүжилт

- **Бага орлоготой гэр бүлд үзүүлэх татаас:** Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг хүн бүрт, ялангуяа хамгийн ядуу, эмзэг бүлгийн хүмүүст хүртээмжтэй байлгахын тулд орлогод тулгуурлан шимтгэл, хамтын төлбөрийн хэмжээг бууруулна.
- **Засгийн газрын санхүүжилт:** ЭМД-д шаардлагатай үйлчилгээ, дэд бүтцийг өргөжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэхийн тулд засгийн газрын эрүүл мэндийн зардлыг нэмэгдүүлэх.

Хүртээмжтэй байдал

- **Эрүүл мэндийн байгууллагуудыг өргөжүүлэх:** Бүх иргэд амьдарч буй газартаа эмнэлгийн тусламж авах боломжтой байхын тулд үйлчилгээ муутай газруудад эрүүл мэндийн байгууллагуудыг барьж эсвэл өргөжүүлнэ.
- **Явуулын эрүүл мэндийн үйлчилгээ:** Алслагдсан эсвэл дутуу үйлчилгээтэй иргэдэд хүрч, хүн бүр зайлшгүй шаардлагатай эрүүл мэндийн үйлчилгээ авах боломжтой байхын тулд явуулын эмнэлгүүдийг байрлуулах.

|| Тусламж үйлчилгээний чанар

- **Эрүүл мэндийн ажилтнуудад зориулсан сургалт:** Эрүүл мэндийн тогтолцоонд өндөр чанартай тусламж үзүүлэхийн тулд эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүдэд зориулсан боловсрол, сургалтад хөрөнгө оруулах.
- **Зохицуулалт ба стандартууд:** Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний өндөр түвшинд байлгахын тулд эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэгчид болон байгууллагуудад хатуу дүрэм журам, чанарын стандартыг хэрэгжүүлнэ.

БҮХ НИЙТИЙН ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ХАМРАХ ХҮРЭЭГ ДЭМЖИХ ҮНДСЭН БОДЛОГО

|| Хууль тогтоомжийн тогтолцоо

- **Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ нь эрх:** Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг үндсэн эрх гэж хүлээн зөвшөөрсөн хууль тогтоомжийг баталж, ЭМД-ийн бодлого, санаачилгыг хууль ёсны дагуу баталгаажуулна.
- **Зохицуулалтын хяналт:** Эрүүл мэндийн үйлчилгээнд хяналт тавих бие даасан байгууллага байгуулж, тэдгээр нь тогтоосон стандартад нийцэж, хүн бүрд хүртээмжтэй байх болно.

|| Олон нийтийн мэдлэг, оролцоо

- Мэдээллийн кампанит ажил: Иргэдэд тэдний эрх, хууль эрх зүйн хүрээнд үзүүлэх үйлчилгээний талаар мэдээлэл өгөх зорилгоор олон нийтэд сурталчлах ажлыг өргөнөөр явуулах.
- Олон нийтийн оролцоо: Үйлчилгээ нь тэдний өвөрмөц хэрэгцээг хангахын тулд эрүүл мэндийн санаачилгыг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхэд олон нийтийг оролцуулах.

|| Олон улсын хамтын ажиллагаа

- Глобал түншлэл: ЭМД-ыг хэрэгжүүлэх дэлхийн шилдэг туршлагаас суралцах, техникийн болон санхүүгийн тусламж авах зорилгоор олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллана.

|| Инновац ба технологи

- Дижитал эрүүл мэндийн платформууд: Өвчтөний бүртгэл, уулзалтын хуваарь, телемедицинийн үйлчилгээ хүртэлх эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний менежментийг оновчтой болгохын тулд технологийг ашиглан эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг илүү хүртээмжтэй, үр ашигтай болгоно.

Тиймээс бүх нийтийг эрүүл мэндийн даатгалд хамруулах нь зөвхөн эрүүл мэндийн даатгалд хамруулах тухай биш бөгөөд иргэн бүр эрүүл мэндийн чанартай үйлчилгээг санхүүгийн дарамтгүйгээр авах тогтолцоог бүрдүүлэх тухай ойлголт юм. Цогц бодлого, зориулалтын санхүүжилт, олон нийтэд чиглэсэн санаачилгын тусламжтайгаар засгийн газрууд нийт иргэдийнхээ эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжсэн эрүүл мэндийн тогтолцоог бий болгож чадна. ЭМД-ийг цогц хэрэгжүүлэх нь эрүүл мэндийн илүү тэгш байдал, эдийн засгийн тогтвортой байдалд хүрэх чухал алхам бөгөөд улс орны нийт хөгжил цэцэглэлтэд хувь нэмэр оруулдаг.

**Долоо. ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ТУСЛАМЖ ҮЙЛЧИЛГЭЭГ ИЖ БҮРЭН,
ТОГТВОРТОЙ ХҮРГЭХИЙН ТУЛД ТӨРИЙН БОЛОН ХУВИЙН
ХЭВШЛИЙН ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН БАЙГУУЛЛАГУУД, ОЛОН УЛСЫН
БАЙГУУЛЛАГА, ТББ-ТАЙ ХАМТЫН АЖИЛЛАГААГ ИДЭВХЖҮҮЛНЭ.**

Эрүүл мэндийн салбарын ирээдүй нь хамтын ажиллагааны бат бөх байдалд оршино. Эрүүл мэндийн цогц, тогтвортой тогтолцоог бүрдүүлэхэд төрийн болон хувийн хэвшлийн эрүүл мэндийн байгууллагууд, олон улсын байгууллага, төрийн бус байгууллагууд (ТББ) хоорондын хамтын ажиллагаа чухал юм. Эдгээр түншлэл нь нөөцийн хуваарилалтыг сайжруулж, үйлчилгээний хамрах хүрээг өргөжүүлж, эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх шинэлэг шийдлүүдийг нэвтрүүлэх боломжтой байдаг.

ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН САЛБАРТ ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА ЯАГААД ЧУХАЛ ВЭ?

|| Нөөц хуваалцах:

Түншлэл нь эрүүл мэндийн үйлчилгээний үр ашиг, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх санхүүжилт, технологи, туршлага зэрэг нөөцийг хуваалцах боломжийг олгодог.

|| Инновац ба ур чадвар:

Төрөл бүрийн оролцогч талуудтай хамтран ажиллах нь эрүүл мэндийн тогтолцоонд шинэ санаа, тусгай мэдлэгийг авчирч, эрүүл мэндийн нарийн төвөгтэй асуудлыг шийдвэрлэх шинэлэг шийдэлд хүргэдэг.

|| Хамрах хүрээг нэмэгдүүлэх:

Хамтран ажилласнаар байгууллагууд эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг хүргэхэд хүндрэлтэй хөдөө орон нутгийн хүн амд хүргэж, илүү олон хүн зайлшгүй шаардлагатай тусламж үйлчилгээг авах боломжтой болно.

ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН САЛБАРЫН ҮР ДҮНТЭЙ ТҮНШЛЭЛИЙГ БИД ХЭРХЭН ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ВЭ?

|| Тодорхой хүрээг бий болгох

- **Хамтарсан үйлдвэрүүд:** Түнш бүрийн үүрэг, хариуцлагыг тодорхойлсон албан ёсны гэрээ байгуулж, тодорхой харилцаа холбоо, хамтын зорилтуудыг хангана.
- **Засаглалын бүтэц:** Түншлэлийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих хамтарсан засаглалын бүтцийг бий болгож, шийдвэр гаргах үйл явцад бүх талууд дуу хоолойгоо хүргэхийг баталгаажуулна.

|| Түнш бүрийн давуу талыг ашиглах

- **Үүргийн хуваарилалт:** Түнш бүрийн давуу тал, нөөц боломжид тулгуурлан даалгавруудыг хуваарилах. Жишээлбэл, хувийн компаниуд технологийн дэд бүтцээр хангадаг бол төрийн бус байгууллагууд олон нийтэд хүрч ажиллах, боловсрол олгох ажлыг хариуцдаг.
- **Хамтарсан сургалтын хөтөлбөрүүд:** Орон нутгийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэгчдийн ур чадварыг дээшлүүлэхийн тулд олон улсын байгууллагуудын мэдлэгийг ашигласан сургалтын хөтөлбөрүүдийг

боловсруулах.

|| Инновацыг дэмжих

- **Туршилтын төслүүд:** Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний шинэ арга барил, технологийг турших туршилтын төслүүдийг эхлүүлэх. Амжилттай төслүүдийг дараа нь өргөжүүлж, нийгмийн эрүүл мэндийн тогтолцоонд нэгтгэх боломжтой.

ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН САЛБАРЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААГ ДЭМЖИХ БОДЛОГО

|| Зохицуулалтын дэмжлэг

- **Урамшууллын бодлого:** Нийгмийн эрүүл мэндийн санаачлагд хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих зорилгоор татварын хөнгөлөлт эсвэл бусад урамшуулал олгох бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
- **Зохицуулалтын уян хатан байдал:** Хамтын ажиллагааны хүчин чармайлтад саад учруулж болох хүнд суртлын саад тотгорыг багасгаж, өөр өөр салбар, байгууллагын хүрээнд хамтын ажиллагааг хөнгөвчлөхийн тулд зохицуулалтыг тохируулна.

|| Санхүүгийн бодлого

- **Санхүүжилтийн механизмууд:** Эрүүл мэндийн хамтын ажиллагааны төслүүдийг дэмжих санхүүжилтийн механизмыг бий болгох, тухайлбал буцалтгүй тусламж эсвэл түншлэлээр дамжуулан авах боломжтой тохирох сангууд.
- **Эрсдэл хуваах загварууд:** Түншүүдийн дунд эрсдэлийг хуваалцах боломжийг олгодог санхүүгийн загваруудыг хөгжүүлж, илүү олон байгууллагыг эрүүл мэндийн өндөр үр нөлөө бүхий төслүүдэд оролцохыг дэмжинэ.

|| Ил тод байдал ба хариуцлага

- **Тайлан ба хяналт:** Ил тод байдлыг хангах, хамтын хүчин чармайлтын үр нөлөөг үнэлэхийн тулд түншлэлийн төслүүдийг тогтмол тайлагнах, бие даасан хяналт тавих шаардлагатай.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Түншлэлийн үйл ажиллагаа, үр дүнгийн талаар иргэдэд мэдээлэл өгч, олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлж, хамтын санаачилгыг дэмжих.

Тиймээс төрийн болон хувийн хэвшлийн эрүүл мэндийн байгууллагууд, олон улсын байгууллага, төрийн бус байгууллагуудын хамтын ажиллагааг идэвхжүүлэх нь илүү уян хатан, хүртээмжтэй эрүүл мэндийн тогтолцоог бий болгоход амин чухал юм. Нарийвчилсан тогтолцоо, түнш бүрийн давуу талын стратеги ашиглах, дэмжих бодлого зэргээр дамжуулан эдгээр хамтын ажиллагаа нь эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг мэдэгдэхүйц сайжруулж чадна. Хамтран ажиллах хандлагыг хэрэгжүүлснээр эрүүл мэндийн тогтолцоо нь хүн амын олон янзын хэрэгцээг илүү сайн хангаж, эрүүл мэндийн цогц, тогтвортой шийдлүүдийг

урагшлуулж чадна.

Найм. МОНГОЛ УЛСЫН ТӨСӨВ ДЭХ ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН САЛБАРЫН САНХҮҮЖИЛТИЙН ХЭМЖЭЭГ ТОДОРХОЙ ХУВИАР НЭМЭГДҮҮЛЭХ БОДЛОГЫГ БАРИМТАЛНА.

Нийгмийн эрүүл мэндийн үр нөлөөг сайжруулахад чиглэсэн бодлогын томоохон өөрчлөлтийн хүрээнд бид улсын төсөвт эрүүл мэндийн салбарт хуваарилах санхүүжилтийн хэмжээг тодорхой хувиар нэмэгдүүлэх боломжийг гаргана. Энэхүү идэвхтэй алхам нь дэд бүтцийн хэрэгцээ, үйлчилгээний хүртээмж, тусламж үйлчилгээний чанар зэрэг эрүүл мэндийн тогтолцоонд тулгарч буй янз бүрийн сорилтуудыг шийдвэрлэх зорилготой юм.

|| Эрүүл мэндийн салбарын санхүүжилтийг нэмэгдүүлэхийн ач холбогдол

- **Эрүүл мэндийн дэд бүтцийг сайжруулах:** Нэмэлт санхүүжилт нь хот, суурин газрын эмнэлгээс хөдөөгийн эмнэлгүүд хүртэлх эрүүл мэндийн байгууллагуудыг өргөтгөх, шинэчлэх боломжийг олгож, бүх иргэдийг чанартай эмнэлгийн үйлчилгээ авах боломжийг олгоно.
- **Тусламж үйлчилгээний чанар сайжирсан:** Эрүүл мэндийн байгууллагуудыг илүү их нөөц бололцоотой болгож, эмнэлгийн дэвшилтэт технологи, эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүдэд зориулсан сургалтад хөрөнгө оруулалт хийж, өвчтөний эмчилгээний үр дүнг сайжруулна.
- **Үйлчилгээний хүртээмжийг өргөжүүлэх:** Төсвийн хуваарилалтыг нэмэгдүүлснээр эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг алслагдсан болон үйлчилгээ хүрэлцээ муутай бүс нутгуудад хүргэхэд тус дөхөм болж, улс даяар эрүүл мэндийн хүртээмжийн ялгааг бууруулна.

|| Эрүүл мэндийн санхүүжилт нэмэгдсэний үр дүн

- **Нийгмийн эрүүл мэндийн санаачилгыг дэмжих:** Архаг өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, эхийн эрүүл мэндийг сайжруулах, халдварт өвчинтэй тэмцэх зэрэг нийгмийн эрүүл мэндийн томоохон кампанит ажилд илүү их хөрөнгө оруулалт хийх боломжтой.
- **Яаралтай тусламжийн үйлчилгээг бэхжүүлэх:** Санхүүжилтийг Монгол орон даяар яаралтай тусламжийн үйлчилгээг сайжруулахад чиглүүлж, яаралтай эмнэлгийн нөхцөл байдалд хариу өгөх хугацаа, чадавхыг мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлэх боломжтой.
- **Эрүүл мэндийн үйлчилгээний тогтвортой байдал:** Санхүүжилт тогтмол нэмэгдсэнээр Монголын эрүүл мэндийн тогтолцоо урт хугацааны тогтвортой байдал, тэсвэр тэвчээрийг төлөвлөж, нийгмийн эрүүл мэндийн ирээдүйн сорилтод бэлтгэж чадна.

|| Хэрэгжүүлэх үе шатууд

- **Стратегийн хуваарилалт:** Нэмэгдсэн санхүүжилтийг эрүүл мэндийн салбарт хамгийн их хэрэгцээтэй байгаа салбаруудад, тухайлбал, хүнд

хэлбэрийн тусламж үйлчилгээ, хөдөөгийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ, нийгмийн эрүүл мэндийн онцгой байдал зэрэг стратегийн дагуу хуваарилахыг баталгаажуулна.

- **Ил тод хяналт:** Хариуцлага тооцох, нөөцийн үр ашигтай зарцуулалтыг хангахын тулд хөрөнгийн зарцуулалтыг хянах ил тод механизмыг бий болгоно.
- **Оролцогч талуудын оролцоо:** Санхүүжүүлсэн төслүүдийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд чиглүүлэхийн тулд эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүд, олон нийтийн удирдагчид, олон улсын эрүүл мэндийн байгууллагууд зэрэг янз бүрийн оролцогч талуудыг татан оролцуулах.

|| Баримтлах бодлого

1. **Урт хугацааны төлөвлөгөөг бий болгох:** Эрүүл мэндийн салбарын хөрөнгө оруулалтын гол чиглэлүүд, төлөвлөсөн үр дүн, гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүдийг тусгасан нарийвчилсан, урт хугацааны төлөвлөгөө боловсруулах.
2. **Сургалт, хөгжилд анхаарлаа хандуулах:** Эрүүл мэндийн ажилтнуудыг хүн амын хэрэгцээг хангахуйц сайн тоног төхөөрөмжөөр ханган сургах, хөгжүүлэхэд хөрөнгийн тодорхой хэсгийг хуваарилах.
3. **Технологид хөрөнгө оруулалт хийх:** Санхүүжилтийн тодорхой хэсгийг эрүүл мэндийн технологи, тэр дундаа алслагдсан бүс нутагт эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх боломжтой телемедицин зэрэгт хөрөнгө оруулахад зарцуулах.
4. **Олон нийтэд мэдээлэх:** Санхүүгийн зарцуулалт, үр өгөөжийн талаар олон нийтэд тогтмол мэдээлэх, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, эрүүл мэндийн тогтолцоонд олон нийтийн итгэлийг бий болгох.
5. **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Төсвийн хуваарилалтын өсөлтийн үр нөлөөг нэмэгдүүлэх, нэмэгдүүлэхийн тулд олон улсын хандивлагчид болон эрүүл мэндийн байгууллагуудтай түншлэлийг эрэлхийлэх.

Бид эрүүл мэндийн салбарын санхүүжилтийг нэмэгдүүлж, нийгмийн эрүүл мэнд, тэгш байдлыг сайжруулахад тууштай ажиллана. Энэхүү бодлого нь эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний дэд бүтэц, чанарыг сайжруулах тухай амлалт өгөөд зогсохгүй Монгол Улсын нийт ард иргэдэд илүү бат бөх, хүртээмжтэй эрүүл мэндийн тогтолцоог бий болгоно. Эдгээр санхүүгийн хөрөнгө оруулалтыг сайтар төлөвлөж, хэрэгжүүлж, хянаж чадвал Монгол Улс эрүүл мэндийн салбарынхаа зорилтод томоохон ахиц дэвшил гаргаж, эцэстээ эрүүл саруул, илүү чинээлэг улс болох боломжтой.

Монгол Улсын төсөвт эрүүл мэндийн салбарын санхүүжилтийн хэмжээг нэмэгдүүлэх бодлогыг амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд бүтэц зохион байгуулалттай, олон талт арга барил шаардлагатай. Энэ арга нь нэмэгдүүлсэн санхүүжилтийг зөвхөн эрүүл мэндийн салбарт хүртээд зогсохгүй үр ашигтай, үр дүнтэй ажиллах боломжийг хангах ёстой. *Тухайлбал:*

1. Санхүүжилтийн тодорхой зорилтуудыг бий болгох

- **Тодорхой зорилтууд:** Төсвийн хуваарилалтыг тодорхой болгохын тулд хувь хэмжээ эсвэл үнэмлэхүй тоо гэх мэт санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх тодорхой зорилтуудыг тодорхойлох.
- **Тэргүүлэх чиглэлүүд:** Эрүүл мэндийн салбарын дэд бүтцийг шинэчлэх, ажиллах хүчнийг нэмэгдүүлэх, нийгмийн эрүүл мэндийн санаачилга зэрэг яаралтай санхүүжилт шаардлагатай салбаруудыг тодорхойлж, эрэмбэлэх.

2. Хууль тогтоомжийн орчин

- **Төсвийн тухай хууль тогтоомж:** Эрүүл мэндийн салбарын санхүүжилтийг зөвхөн удирдамж биш, харин хууль ёсны шаардлага болгохыг баталгаажуулсан тодорхой хууль тогтоомжийг батлах.
- **Урт хугацааны амлалт:** Эрүүл мэндийн салбарт тогтвортой дэмжлэг үзүүлэх, жилийн төсвийн мөчлөгөөс давсан олон жилийн санхүүжилтийн төлөвлөгөөг бий болгох.

3. Ил тод хуваарилалт, хяналт

- **Хариуцлагын механизм:** Ил тод, хариуцлагатай байдлыг хангах үүднээс эрүүл мэндийн салбарын санхүүжилтийг хэрхэн зарцуулж байгааг хянах, тайлагнах механизмыг хэрэгжүүлнэ.
- **Хараат бус аудит:** Эрүүл мэндийн салбарын зарцуулалтыг буруу хуваарилалт, авлигаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор тогтмол бие даасан аудит хийх хуваарь гаргаж, хөрөнгийг зориулалтын дагуу зарцуулна.

4. Чадавхыг бэхжүүлэх

- **Сургалтын хөтөлбөрүүд:** Нэмэгдсэн хөрөнгийн тодорхой хэсгийг эрүүл мэндийн салбарын ажилтнуудад зориулсан сургалтын хөтөлбөр боловсруулж, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний чанарыг сайжруулахад зарцуулна.
- **Дэд бүтцийн хөгжил:** Эрүүл мэндийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх, шинэчлэх, ялангуяа үйлчилгээ хангалтгүй байгаа газруудад тусгайлан хөрөнгө хуваарилах.

5. Оролцогч талуудын оролцоо

- **Эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүдтэй зөвлөлдөх:** Санхүүжилт нь хамгийн чухал хэрэгцээг хангахын тулд шийдвэр гаргах үйл явцад эрүүл мэндийн мэргэжилтнүүдийг татан оролцуулах.
- **Олон нийтийн санал бодол:** Эрүүл мэндийн үйлчилгээ, санаачилгыг хүн амын хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэхийн тулд олон нийтийн оролцогч талуудын санал хүсэлтийг нэгтгэх.

6. Гүйцэтгэлд суурилсан санхүүжилт

- **Үр дүнгийн хэмжүүр:** Санхүүжилтийн нэг хэсгийг гүйцэтгэлийн үр дүнтэй холбож, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний үр ашиг, үр нөлөөг нэмэгдүүлэх.

- **Инновацийн урамшуулал:** Өвчтөний тусламж үйлчилгээ, зардлын үр ашгийг дээшлүүлэх шинэлэг туршлага, технологийг урамшуулах.

7. Олон нийтийн мэдлэг, дэмжлэг

- **Харилцааны стратеги:** Нэмэгдсэн санхүүжилтийг хэрхэн ашиглах, хүлээгдэж буй үр өгөөжийн талаар олон нийтэд мэдээлэх харилцааны цогц стратеги боловсруулна.
- **Олон нийтийн эрүүл мэндийн хөтөлбөрүүд:** Олон нийтийн оролцоо, мэдлэгийг нэмэгдүүлэх, эрүүл мэндийн үйлчилгээг илүү өргөн хүрээнд дэмжих, ашиглахад чиглэсэн олон нийтийн эрүүл мэндийн хөтөлбөрүүдийг санхүүжүүлэх.

8. Түншлэл, олон улсын хамтын ажиллагаа

- **Олон улсын санхүүжилтийн хөшүүрэг:** Үндэсний санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх, дэлхийн шилдэг туршлагыг нэвтрүүлэх зорилгоор олон улсын хандивлагч, байгууллагуудтай хамтран ажиллана.
- **Хамтарсан үйлдвэрүүд:** Эрүүл мэндийн үйлчилгээний хүртээмж, үр нөлөөг нэмэгдүүлэхийн тулд хувийн хэвшлийн тоглогчидтой хамтарсан үйлдвэр байгуулах.

9. Үнэлгээ ба дасан зохицох

Тогтмол хяналт: Гүйцэтгэлийн өгөгдөл болон хөгжиж буй эрүүл мэндийн хэрэгцээнд үндэслэн санхүүжилтийн стратегийг тогтмол хянаж, тохируулна.

Санхүүжилтийн уян хатан загварууд: Эрүүл мэндийн тэргүүлэх чиглэлийн өөрчлөлт эсвэл гэнэтийн сорилтод хурдан дасан зохицож чадах уян хатан санхүүжилтийн загваруудыг боловсруулах.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс эрүүл мэндийн салбарын төсвийн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж, эрүүл мэндийн салбарын чадавх, чадамжийг нэмэгдүүлээд зогсохгүй нийгмийн эрүүл мэндийн үр дүнд хэмжигдэхүйц ахиц дэвшил гаргах боломжтой. Энэхүү стратегийн арга нь Монгол Улсад эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний илүү уян хатан, хариу үйлдэл үзүүлэх тогтолцоог бий болгоход тусална.

Ес. ТӨРӨӨС ХАРИУЦАН ТӨЛЖ БУЙ ИРГЭДИЙН ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ДААТГАЛЫН ШИМТГЭЛИЙН ХЭМЖЭЭГ ДУНДАЖ ХУВЬД ОЙРТУУЛНА.

Бид төрөөс төлдөг эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийн хэмжээг улсын дундаж ойртуулах зорилготой томоохон арга хэмжээг авна. Энэхүү санаачилга нь эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийг стандартчилах, эрүүл мэндийн тогтолцооны шударга байдал, тогтвортой байдлыг хангах стратегийн хүчин чармайлтыг тусгасан болно.

|| Улсаас төлдөг эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийг тохируулахын

ач холбогдол

- **Эрүүл мэндийн даатгалын тэгш байдал:** Улсаас төлж буй шимтгэлийг улсын дундажтай уялдуулах нь иргэдийн тэгш байдлыг дэмжиж, орлого, нийгмийн байдлаас үл хамааран хүн бүр ижил төрлийн эрүүл мэндийн даатгалын хөнгөлөлт эдлэх боломжийг хангана.
- **Санхүүгийн тогтвортой байдал:** Төлбөрийг стандартчилснаар засгийн газар эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний санхүүжилтийг илүү сайн удирдаж, тогтолцоог санхүүгийн хувьд тогтвортой байлгахын зэрэгцээ хүн амын хэрэгцээг үргэлжлүүлэн хангаж чадна.
- **Сайжруулсан эрүүл мэндийн үйлчилгээ:** Шимтгэлийн бүтцийг илүү тэнцвэртэй болгосноор эрүүл мэндийн салбарт санхүүжилтийг илүү үр дүнтэй хуваарилж, үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг сайжруулах боломжтой.

ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ДААТГАЛЫН ШИНЭ ЗЭРЭГЛЭЛИЙН СТРАТЕГИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

|| Үнэлгээ ба дүн шинжилгээ

- **Одоогийн шимтгэлийн үнэлгээ:** Тухайн үеийн төрөөс төлж буй эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийг хүн амын бусад салбарын төлж буй шимтгэлтэй харьцуулан иж бүрэн үнэлгээ хийх.
- **Эдийн засгийн нөлөөллийн шинжилгээ:** Улсаас төлж буй шимтгэлийг улсын эрүүл мэндийн төсөв болон үр шим хүртэгчдэд тохируулах санхүүгийн нөлөөллийг үнэлэх.

|| Олон нийтийн хэлэлцүүлэг

- **Оролцогч талуудын оролцоо:** Нийгмийн эрүүл мэндийн ажилтнууд, даатгалын компаниуд болон олон нийт зэрэг янз бүрийн оролцогч талуудтай хамтран санал хүсэлтийг цуглуулж, шинэ шимтгэлийн хувь хэмжээний талаар зөвшилцөлд хүрнэ.
- **Ил тод байдлын арга хэмжээ:** Үйл явц нь ил тод, тогтмол шинэчлэгдэж, өөрчлөлтүүд олон нийтэд хэрхэн нөлөөлөх талаар тодорхой мэдээлэлтэй байх.

|| Аажмаар хэрэгжүүлэх

- **Үе шаттайгаар нэвтрүүлэх:** Тасалдлыг багасгах, анхны үр дүнд үндэслэн тохируулга хийх боломжийг олгохын тулд шинэ урамшууллын хэмжээг үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ.
- **Хяналт ба тохируулга:** Хяналт тохируулгын үр нөлөөг сайтар хянаж, урьдчилан тооцоолоогүй аливаа нөлөөллийг арилгахын тулд шаардлагатай өөрчлөлтүүдийг хийнэ.

БОДЛОГЫН ЗӨВЛӨМЖҮҮД

|| Хууль тогтоох дэмжлэг

- **Одоо байгаа хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах:** Шинэ хураамжийн бүтцийг дэмжихийн тулд хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, өөрчлөлтийг хууль эрх зүйн үндэслэлтэй, хэрэгжүүлэх боломжтой болгох.
- **Бодлогын хүрээ:** Сөрөг нөлөөнд өртөж болзошгүй хүмүүст зориулсан урамшууллын шинэ зохицуулалт, эрх олгох шалгуур, дэмжлэгийн механизмыг тодорхойлсон бат бөх бодлогын тогтолцоог боловсруулах.

|| Санхүүгийн тусламжийн хөтөлбөрүүд

- **Татаас олгох хөтөлбөрүүд:** Шимтгэл нэмэгдсэнтэй тэмцэж болзошгүй хүн амын хувьд нэмэлт зардлыг нөхөхөд туслах татаасын хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлнэ.
- **Эрсдэлийг нэгтгэх:** Хүн амын янз бүрийн бүлгүүдийн дунд санхүүгийн ачааллыг илүү тэгш хуваарилахын тулд эрсдэлийг нэгтгэх хувилбаруудыг судална.

|| Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил

- **Мэдээллийн кампанит ажил:** Өөрчлөлтүүд, тэдгээрийн цаад шалтгаанууд, шинэ бүтцийн ашиг тусын талаар олон нийтэд сургах цогц кампанит ажлыг эхлүүлнэ.
- **Санал хүсэлтийн сувгууд:** Олон нийт санаа бодлоо илэрхийлэх эсвэл шинэ шимтгэлийн зэргийн тохируулгын талаар санал хүсэлт өгөх сувгуудыг бий болгох.

Бид төрөөс төлдөг эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийг улсын дундажад ойртуулах санаачилга гаргасан нь эрүүл мэндийн тогтолцоог тэгш, тогтвортой болгоход чухал алхам бөгөөд энэхүү бодлого нь зөвхөн санхүүгийн шимтгэлийг стандартчилах зорилготой төдийгүй эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний нөөцийн ерөнхий удирдлагыг сайжруулна. Энэхүү өөрчлөлтийг сайтар бодож, өргөн хүрээнд оролцогч талуудын оролцоотойгоор хэрэгжүүлснээр Монгол Улс эрүүл мэндийн даатгалын тогтолцоо нь ард иргэдийнхээ хэрэгцээг үр дүнтэй, шударгаар хангасаар байх болно.

Төрөөс төлдөг эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийн хэмжээг улсын дундажтай ойртуулахын тулд олон төрлийн бодлого, аргачлалыг авч үзэх хэрэгтэй. Эдгээр бодлого нь татвар төлөгч болон ашиг хүртэгчдийг хэт ачаалалд оруулахгүйгээр эрх тэгш байдлыг хангах, санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах, эрүүл мэндийн иж бүрэн хамрах хүрээг үргэлжлүүлэхэд чиглэгдэх ёстой. *Тухайлбал:*

1. Бодлогын хяналт, зохицуулалт

- **Өгөгдөлд тулгуурласан шинжилгээ:** Одоогийн төрөөс төлж буй шимтгэлийг хувийн хэвшил болон хувь хүмүүсийн төлж буй шимтгэлтэй харьцуулахын тулд нарийвчилсан дүн шинжилгээ хийх. Энэ нь хүн ам зүйн янз бүрийн хэсэгт шимтгэлийн хувь хэмжээ, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хэрэглээ, санхүүгийн эрүүл мэндийн үр дүнгийн талаарх мэдээлэл цуглуулж, дүн шинжилгээ хийх явдал юм.
- **Үнийн үнэлгээ:** Шинжилгээнд үндэслэн засгийн газарт улсын дундажтай

илүү нягт уялдуулж, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг хангалттай санхүүжүүлсэн хэвээр байхын тулд шинэ шимтгэлийн хувь хэмжээг тогтооно.

2. Хууль тогтоомжийн өөрчлөлт

- **Одоо мөрдөж буй хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах:** Засгийн газраас төлдөг шимтгэлийн хувь хэмжээг өөрчлөхөд дөхөм болохын тулд одоо мөрдөж буй эрүүл мэндийн даатгалын хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулахыг санал болгоно. Энэ нь өөрчлөлтүүд нь хууль эрх зүйн бат бөх үндэс суурьтай, хэрэгжих боломжтой гэдгийг баталгаажуулдаг.
- **Ил тод хууль тогтоомжийн үйл явц:** Хууль тогтоох үйл явцын явцад олон нийтийн сонголт, хэлэлцүүлгээр оролцогч талуудыг татан оролцуулж, санал авч, зөвшилцөлд хүрнэ.

3. Санхүүгийн удирдлагын стратеги

- **Төсвийн дахин хуваарилалт:** Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний чанарыг алдагдуулахгүйн тулд дээд зэргийн бүтцийн өөрчлөлтийг харгалзан улсын эрүүл мэндийн төсвийг тохируулна.
- **Тогтвортой байдлын арга хэмжээ:** Эрүүл мэндийн даатгалын тогтолцооны урт хугацааны санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах, тухайлбал, ирээдүйн эрүүл мэндийн зардлыг бууруулахын тулд нөөц санг бүрдүүлэх, урьдчилан сэргийлэх үйлчилгээнд хөрөнгө оруулалт хийх зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлэх.

4. Аажмаар хэрэгжүүлэх

- **Үе шаттай танилцуулга:** Эрүүл мэндийн тогтолцоонд үзүүлэх нөлөөллийг багасгах, бодит цагийн санал хүсэлт, санхүүгийн гүйцэтгэлд тулгуурлан зохицуулалт хийх боломжийг олгохын тулд шимтгэлийн тарифын өөрчлөлтийг удаан хугацааны турш аажмаар хийнэ.
- **Туршилтын хөтөлбөрүүд:** Улсын хэмжээнд хэрэгжихээс өмнө хураамжийн тохируулгын үр нөлөөг үнэлэхийн тулд сонгосон бүс нутагт туршилтын хөтөлбөрүүдийг эхлүүлэх талаар авч үзэх.

5. Оролцогч талуудын оролцоо ба олон нийттэй харилцах

- **Оролцогч талуудын хороо:** Засгийн газар, хувийн даатгагчид, эрүүл мэндийн байгууллагууд, олон нийтийн төлөөллийг багтаасан хороо, ажлын хэсгүүдийг байгуулан хэрэгжүүлэх үйл явцад хяналт тавина.
- **Олон нийтэд таниулах кампанит ажил:** Өөрчлөлтийн шалтгаан, хүлээгдэж буй үр нөлөө, нийт ард иргэдэд үзүүлэх үр өгөөжийг тайлбарлах харилцааны цогц стратеги боловсруулна.

6. Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ

- **Тогтмол хяналт:** Шимтгэлийн шинэ хувь хэмжээ нь эрүүл мэндийн

тусламж үйлчилгээний хүртээмж, чанар, даатгалын сангийн санхүүгийн эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөөллийн байнгын хяналт, үнэлгээний механизмыг бий болгох.

- **Санал хүсэлтийн гогцоо:** Хүлээн авагчдын саналыг цуглуулж, шаардлагатай бол бодлогыг тохируулахын тулд бүтэцлэгдсэн санал хүсэлтийн механизмыг хэрэгжүүлэх.

7. Дэмжих, бууруулах арга хэмжээ

- **Татаас олгох хөтөлбөрүүд:** Өндөр шимтгэлийн хувь хэмжээгээр сөргөөр нөлөөлж болзошгүй хүмүүст, ялангуяа бага орлоготой гэр бүл, өндөр настнуудад туслах татаасны хөтөлбөрүүдийг нэвтрүүлэх буюу өргөжүүлэх.
- **Эрсдэлийн тохируулга:** Янз бүрийн бүлгүүдийн санхүүгийн эрсдэлийг тэнцвэржүүлэхийн тулд эрсдэлийг зохицуулах механизмыг ашиглан, нэг бүлэг нь зардлын ачааллыг пропорциональ бус байдлаар үүрэхгүй байх.

8. Салбар хоорондын хамтын ажиллагаа

- **Түншлэл:** Эрүүл мэндийн даатгалтай холбоотой туршлага, нөөц, эрсдэлийг хуваалцах зорилгоор хувийн эрүүл мэндийн даатгагчид болон бусад салбаруудтай түншлэл байгуулна.

Эдгээр бодлого, аргуудыг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэлийг улсын дундажтай ойртуулах, тогтолцооны тэгш байдал, тогтвортой байдлыг хангахын зэрэгцээ хүн амын эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний хэрэгцээг үргэлжлүүлэн хангахад үр дүнтэй шилжих боломжтой болно.

Арав. ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭГ ҮЗҮҮЛЭГЧ БОЛОН ЭМИЙН КОМПАНИУДАЙ ХЭЛЭЛЦЭЭР ХИЙХ ЗАМААР ТӨЛБӨРИЙН ЧАДВАРТ НИЙЦСЭН, ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ НИЙТ ЗАРДЛЫГ БУУРУУЛАХ ЧИГЛЭЛЭЭР АЖИЛЛАНА.

Нийгмийн эрүүл мэндийн тогтолцоо болон хувийн хэрэглэгчдийн аль алинд нь ачаалал нэмэгдэж буй эрүүл мэндийн үйлчилгээний зардал нэмэгдэж байгаатай холбогдуулан эрүүл мэндийн үйлчилгээ үзүүлэгч болон эмийн компаниудтай тохиролцох хамтын хүчин чармайлт чухал юм. Эдгээр хэлэлцээ нь эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанарыг алдагдуулахгүйгээр тусламж үйлчилгээний нийт зардлыг бууруулах, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх зорилготой юм.

|| Эрүүл мэндийн салбарын хэлэлцээрийн ач холбогдол

- **Өсөн нэмэгдэж буй эрүүл мэндийн зардлыг хязгаарлах:** Хэлэлцээр нь эмчилгээ, эмийн бүтээгдэхүүнтэй холбоотой асар их өртөгтэй зардлыг хянахад амин чухал юм.
- **Тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулах:** Зардлаа бууруулснаар илүү олон хүн шаардлагатай эмчилгээг төлж, улмаар эрүүл мэндийн

ерөнхий үр дүн, чанартай тусламж үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулах боломжтой болно.

- **Эрүүл мэндийн тогтолцооны тогтвортой байдал:** Хэлэлцээрээр зардлын үр дүнтэй менежмент нь эрүүл мэндийн тогтолцооны урт хугацааны тогтвортой байдлыг хангаж, санхүүгийн тогтвортой байдалд эрсдэл учруулахгүйгээр хүн амд үйлчлэх боломжийг олгодог.

ҮР ДҮНТЭЙ ХЭЛЭЛЦЭЭР ХИЙХ АРГУУД

|| Зардлын цогц шинжилгээ

- **Зардлыг ойлгох:** Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ, эм боловсруулахад шаардагдах нарийвчилсан зардлыг ойлгохын тулд нарийвчилсан дүн шинжилгээ хийх. Энэ нь зардлаа бууруулах боломжит газруудыг тодруулж, хэлэлцээрийн стратегийг мэдээлдэг.
- **Бенчмаркинг:** Үнийн бодитой, өрсөлдөхүйц зорилтуудыг тогтоохын тулд үндэсний болон олон улсын жишиг үзүүлэлтүүдийн өгөгдлийг ашиглана.

|| Хэлэлцээрийн багууд

- **Мэргэжилтнүүдийн оролцоо:** Эрүүл мэндийн эдийн засагч, эмнэлзүйн шинжээчид, дипломат болон стратегийн хэлэлцээр хийх чадвартай хэлэлцэгчдээс бүрдсэн багийг цуглуул.
- **Сургалт ба хөгжил:** Шинээр гарч ирж буй эрүүл мэндийн чиг хандлага, эрүүл мэндийн үйлчилгээний үнэд нөлөөлж буй эдийн засгийн хүчин зүйлийн талаар хэлэлцээ хийх багийг тогтмол сургах.

|| Урт хугацааны гэрээ байгуулах

- **Эзлэхүүнтэй холбоотой гэрээнүүд:** Худалдан авалтын баталгаат тоо хэмжээ авахын оронд илүү сайн үнийг тогтоох боломжийг олгодог эзлэхүүн дээр суурилсан гэрээг хэлэлцэнэ.
- **Гүйцэтгэлд суурилсан гэрээ:** Төлбөрийн түвшнийг эмчилгээний гүйцэтгэл, үр дүнтэй холбож, өртгийг үнэ цэнтэй уялдуулах гэрээг хэрэгжүүлэх.

ХЭЛЭЛЦЭЭРИЙГ ДЭМЖИХ БОДЛОГЫН ЗӨВЛӨМЖҮҮД

|| Хууль тогтоомжийн тогтолцоо

- **Үнийн зохицуулалтын бодлого:** Зохицуулагчдад чухал эмчилгээ, эмийн үнийн дээд хязгаарыг тогтоох, санал болгох боломжийг олгох, хэлэлцээр хийх.
- **Ил тод байдлын тухай хууль тогтоомж:** Эрүүл мэндийн үйлчилгээ үзүүлэгч болон эмийн компаниудаас үйлчилгээ, бүтээгдэхүүний зардлын задаргааны талаар ил тод байдлыг шаардах.

|| Урамшууллын хөтөлбөрүүд

- **Инновацийн урамшуулал:** Эрүүл мэндийн үйлчилгээний нийт зардлыг бууруулахад туслах ерөнхий эм, биосимиляр гэх мэт зардал багатай эмчилгээний хувилбаруудыг хөгжүүлэх, урамшууллыг санал болгох.

- **Татварын урамшуулал:** Үнийн хөнгөлөлт үзүүлэхийг зөвшөөрсөн компаниудад татварын хөнгөлөлт үзүүлж, үнийг бууруулах санхүүгийн хувьд боломжтой болгоно.

|| Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ)

- **Хамтын үйл ажиллагаа:** Нийгмийн эрүүл мэндийн үйлчилгээний үр ашиг, зардлыг бууруулахад менежмент, Инновацийн чиглэлээр хувийн туршлагаа ашиглаж болох ТХХТ-ийг дэмжинэ.
- **Эрсдэл хуваах загвар:** Эрсдэл, үр өгөөжийг төрийн байгууллага болон хувийн компаниудын хооронд хуваалцаж, нийтлэг зорилгод хүрэх хамтын ажиллагааг хөхиүлэн дэмжих загваруудыг хөгжүүлэх.

Эрүүл мэндийн үйлчилгээ үзүүлэгч болон эмийн компаниудтай хэлэлцээр хийх нь эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний өсөн нэмэгдэж буй зардлыг бууруулахын зэрэгцээ хүртээмж, чанарыг хадгалах стратегийн зайлшгүй шаардлага юм. Хүчтэй бодлого, хууль тогтоомжийн дэмжлэгээр баталгаажсан үр дүнтэй хэлэлцээрийн арга техникийг ашигласнаар засгийн газраас хүн амын бүх давхаргад эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг хүртээмжтэй байлгах боломжтой болно. Энэхүү хандлага нь зөвхөн нийгмийн эрүүл мэндийг хамгаалахаас гадна эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний нөөцийг илүү тэгш хуваарилахыг дэмжих болно.

2.4 УЛААНБААТАР ХОТ БОЛОН БУСАД СУУРИН ГАЗРЫН ХӨГЖИЛ

Нэг. МОНГОЛ УЛСЫН ХЭМЖЭЭНД УЛААНБААТАР ХОТ БОЛОН БУСАД ХОТЫН ТӨВҮҮДИЙН ДЭД БҮТЭЦ, ОРОН СУУЦ, НИЙТИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭГ САЙЖРУУЛАХАД ЧИГЛЭСЭН ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ДАХИН ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН ЦОГЦ ТӨЛӨВЛӨГӨӨГ ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ. (ҮҮНД: ДЭД ТӨВҮҮДИЙГ БАЙГУУЛАХ, ИНЖЕНЕРИЙН ШУГАМ СҮЛЖЭЭГ ӨРГӨТГӨХ, ДАГУУЛ ХОТУУДЫГ БАЙГУУЛАХ)

Бид хот төлөвлөлтийн иж бүрэн санаачилгаар хотын ландшафтыг өөрчлөх бодлого баримтлан ажиллана. Энэхүү стратеги нь Улаанбаатар хот болон улс орны бусад хотын төвүүдийн дэд бүтэц, орон сууц, нийтийн үйлчилгээг сайжруулахад чиглэнэ. Уг төлөвлөгөөнд дэд төвүүдийг хөгжүүлэх, инженерийн шугам сүлжээг өргөтгөх, дагуул хотуудыг байгуулах зэрэг ажлууд багтсан болно.

ХОТ ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН СТРАТЕГИЙН ТОЙМ

|| **Бидний хот байгуулалтын талаарх алсын хараа нь үндсэн гурван бүрэлдэхүүнтэй.**

- **Дэд төвүүдийг барих:** Эдгээр нь хотын гол зангилаа төвүүдээс эдийн засгийн үйл ажиллагаа, төрийн үйлчилгээний төвлөрлийг сааруулах зорилготой юм. Эдгээр дэд төвүүдийг хөгжүүлснээр түгжрэлийг бууруулж,

хүн амын нягтралыг жигд хуваарилж, орон нутгийн эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих зорилготой юм.

- **Инженерийн сүлжээг өргөтгөх:** Энэ нь усан хангамж, бохир ус, цахилгаан, харилцаа холбоо зэрэг чухал инженерийн шугам сүлжээг шинэчлэх, өргөтгөх явдал юм. Эдгээр сүлжээг сайжруулах нь өсөн нэмэгдэж буй хүн амыг дэмжих, хотын тогтвортой орчныг бүрдүүлэхэд нэн чухал юм.
- **Дагуул хотуудыг байгуулах:** Улаанбаатар зэрэг томоохон хотуудын эргэн тойронд дагуул хотуудыг хөгжүүлэх нь хотын тэлэлтийг бууруулах, хүн ам шигүү суурьшсан хотын төвүүдийг зохион байгуулалттай, тогтвортой хувилбараар хангах зорилготой юм. Эдгээр хотууд бие даасан дэд бүтэц, тохижилт, ажлын байраар хангана.

|| Хот төлөвлөлтийн санаачилгын ач холбогдол

- **Эдийн засгийн өсөлт:** Монгол Улс илүү олон төрөлжсөн хотын төвүүдийг бий болгож, дэд бүтцийг сайжруулснаар дотоодын болон олон улсын хөрөнгө оруулалтыг татаж, эдийн засгийн өргөн хүрээг хөгжүүлэх боломжтой.
- **Байгаль орчны тогтвортой байдал:** Хот төлөвлөлт, дэд бүтцийн хөгжил нь хотын төвүүдийн бохирдлыг бууруулах, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг зохицуулах гол түлхүүр юм.
- **Амьдралын чанар:** Хотын дэд бүтцийг сайжруулж, орон сууцны шинэ боломжийг бий болгох нь хүн амын хэт төвлөрөл, замын түгжрэл, үйлчилгээний саатлыг бууруулах замаар оршин суугчдын амьдралын чанарыг сайжруулахад чухал ач холбогдолтой.

|| Хот төлөвлөлтийн стратегийн хэрэгжилт

- **Хамтрагч талуудын оролцоо:** Орон нутгийн иргэд, бизнес эрхлэгчид болон олон улсын мэргэжилтнүүдтэй хамтран санал хүсэлтийг цуглуулж, бүс нутаг бүрийн онцлог хэрэгцээ, онцлогт тохируулан хөгжлийн төслүүдийг боловсруулах.
- **Үе шаттай хөгжил:** Хот төлөвлөлтийн стратегийг чухал дэд бүтцийн шинэчлэлээс эхлээд дэд төвүүд болон дагуул хотуудыг хөгжүүлэхээс эхлээд үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх.
- **Түншлэл ба санхүүжилт:** Томоохон хот байгуулалтын төслүүдэд шаардлагатай санхүүжилт, туршлага олж авахын тулд хувийн хөрөнгө оруулагчид болон олон улсын хөгжлийн байгууллагуудтай хамтран ажиллана.
- **Зохицуулалтын тогтолцоо:** Хот байгуулалтын төслүүдийн үед газар ашиглалт, барилга байгууламж, байгаль орчныг хамгаалах асуудлыг зохицуулах тодорхой зохицуулалтын удирдамжийг бий болгох.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

- **Эдийн засгийг төрөлжүүлэх:** Дэд төвүүд болон дагуул хотуудыг байгуулснаар Монгол Улс шинэ үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбаруудыг хөгжүүлж, Улаанбаатар хот болон уул уурхайн үйл ажиллагаанаас эдийн

засгийн хамаарлыг бууруулж чадна.

- **Хотын түгжрэлийг бууруулах:** Хотын чиг үүргийн төвлөрлийг сааруулах нь хүн амыг жигд хуваарилах, төв суурин газрын ачаалал, үйлчилгээ, дэд бүтцийн ачааллыг бууруулахад тусална.
- **Хотын амьжиргааны түвшин сайжирна:** Дэд бүтэц, шинэ орон сууцны барилга байгууламжууд нь амьдрах орчин нөхцөлийг сайжруулж, оршин суугчдад орчин үеийн тохижилт, үйлчилгээг авах боломжийг олгоно.

Иймд бид хот төлөвлөлтийн иж бүрэн стратеги танилцуулж, хот байгуулалтын өөрчлөлтийг хийнэ. Дэд бүтцийг сайжруулж, хотын төвүүдийг өргөтгөж, шинэ дагуул хотуудыг байгуулснаар тогтвортой өсөлт, амьдралын чанарыг дээшлүүлж, эдийн засгийн урт хугацаанд дасан зохицох үндэс суурийг тавих болно. Энэхүү санаачилга нь хотын төвүүдэд тулгарч буй өнөөгийн сорилтуудыг шийдвэрлэхээс гадна улс орныг ирээдүйн өсөлт, хөгжилд хөтлөх болно.

Улаанбаатар хот болон Монгол Улсын бусад хот суурин газрын дэд бүтэц, орон сууц, нийтийн үйлчилгээг сайжруулахад чиглэсэн хотыг дахин хөгжүүлэх иж бүрэн төлөвлөгөөг амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд бодлого, арга барилын стратегийн хослолыг хэрэгжүүлэх ёстой. Эдгээр нь дэд төвүүдийг байгуулах, инженерийн шугам сүлжээг өргөтгөх, дагуул хотуудыг байгуулахад дэмжлэг үзүүлэх ёстой.

Тухайлбал:

|| Хотыг дахин төлөвлөх стратегийн бодлого

- **Хот байгуулалтын нэгдсэн бодлого:**

Газар ашиглалт, орон сууц, тээвэр, нийтийн үйлчилгээг нэгтгэсэн цогц бодлого боловсруулж, хот байгуулалтын бүхий л санаачилгыг чиглүүлнэ. Энэ бодлого нь тогтвортой байдал, уян хатан байдал, хүртээмжтэй байдлыг чухалчлах ёстой.

- **Бүсчлэл, газар ашиглалтын журам:**

Дэд төв, дагуул хотуудын хөгжлийг дэмжих зорилгоор шинэчилсэн бүсчилсэн хуулиудыг хэрэгжүүлнэ. Эдгээр зохицуулалтууд нь холимог хэрэглээг бий болгоход тус дөхөм үзүүлж, явган зорчигчдод ээлтэй, дамжин өнгөрөхөд чиглэгдсэн дизайныг эрэмбэлэх болно.

- **Дэд бүтцийн хөгжлийн бодлого:**

Хотын шинэ бүтээн байгуулалтыг дэмжсэн инженерийн шугам сүлжээг (цэвэр ус, ариутгах татуурга, цахилгаан, харилцаа холбоо) өргөтгөн шинэчлэх, одоо байгаа хотын захын суурьшлыг нягтруулах бодлого баримтална.

- **Орон сууцны бодлого:**

Орон сууцны тоо хэмжээ, чанарыг аль алиныг нь харгалзан үзэж, хүртээмжтэй байдлыг хангасан, шинээр баригдаж буй орон сууцны барилгыг шаардлагатай төрийн үйлчилгээтэй уялдуулсан орон сууцны цогц бодлогыг бий болгоно.

Хэрэгжүүлэх үр дүнтэй аргууд

- Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ):

Хотын томоохон төслүүдийг санхүүжүүлэх, хөгжүүлэхэд хувийн хэвшлийн

түншүүдтэй хамтран ажиллана. ТХХТ нь орон сууцны бүтээн байгуулалт, нийтийн аж ахуйн өргөтгөл, нийтийн тохижилтын барилга байгууламж зэрэг салбарт онцгой анхаарна.

- **Олон нийтийн оролцоо:**

Орон нутгийн оршин суугчид болон бизнес эрхлэгчдээс санал авахын тулд бүх томоохон төслүүдэд олон нийтийн оролцооны үйл явцыг хэрэгжүүлэх. Энэ нь төслүүдийг иргэдийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэх, олон нийтийн дэмжлэгийг авахад тусална.

- **Үе шаттай хөгжлийн хандлага:**

Хот байгуулалтын төслүүдийг чухал дэд бүтцээс эхлээд дараа нь орон сууц, нийтийн үйлчилгээний хөгжлийг үе шаттайгаар төлөвлөнө. Энэ арга нь эрсдэлийг удирдахад тусалж, эхний үр дүнд тулгуурлан зохицуулалт хийх боломжийг олгодог.

- **Чадавхыг бэхжүүлэх:**

Хот байгуулалтын төслүүдийг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, удирдахад орон нутгийн засаг захиргааны байгууллага, хот төлөвлөлтийн мэргэжилтнүүдийг чадавхжуулахад хөрөнгө оруулах. Үүнд орчин үеийн хот төлөвлөлтийн арга техник, төслийн менежмент, тогтвортой хөгжлийн практикт сургах сургалт багтана.

- **Санхүүгийн урамшуулал:**

Төлөвлөсөн дахин төлөвлөлтийн газруудад, ялангуяа хямд өртөгтэй орон сууц, ногоон дэд бүтцийг багтаасан төслүүдэд хөрөнгө оруулахыг хөгжүүлэх зорилгоор татварын хөнгөлөлт, татаас эсвэл буцалтгүй тусламж үзүүлэх.

ДЭМЖИХ ХҮРЭЭНИЙ БОДЛОГО

- **Хууль эрх зүйн орчин:**

Хотыг дахин хөгжүүлэх төлөвлөгөөний зорилгыг дэмжихийн тулд шинэ хууль тогтоомж батлах эсвэл одоо байгаа хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах. Үүнд газар чөлөөлөх, байгаль орчныг хамгаалах, хот тохижилттой холбоотой хуулиуд багтана.

- **Технологи ба инновац:**

Төлөвлөлтөд Газарзүйн мэдээллийн сан ашиглах, барилгын практикт ногоон технологи зэрэг хот төлөвлөлт, барилга байгууламжид технологи, инновацыг хөшүүрэг болгох.

- **Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний систем:**

Хот байгуулалтын төслүүдийн явцыг хянах, үр нөлөөг нь үнэлэх, шаардлагатай бол бодлогод өөрчлөлт оруулахуйц хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тогтолцоог бий болгох.

|| Олон улсын хамтын ажиллагаа:

Хотын ижил төстэй өөрчлөлтийг хийсэн олон улсын хотуудтай хамтран ажиллах, суралцах боломжийг эрэлхийлнэ. Энэ нь үнэ цэнтэй ойлголт, санхүүжилтийн боломжит гарцуудыг өгч чадна.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр бид хотыг дахин хөгжүүлэх зорилгоо үр дүнтэй хэрэгжүүлж, улс орон даяар илүү тогтвортой, үр ашигтай, амьдрахад тохиромжтой хотын орчныг бүрдүүлэх болно.

Хоёр. ЗАМЫН ХӨДӨЛГӨӨНИЙ ТҮГЖРЭЛИЙГ БУУРУУЛАХЫН ТУЛД АВТО ЗАМ, НИЙТИЙН ТЭЭВРИЙН ТӨРЛИЙГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ, ГАЗАР ДООРХ БАЙГУУЛАМЖИЙН ДЭД БҮТЦИЙГ ЭХЛҮҮЛНЭ. (ҮҮНД: МЕТРО БАЙГУУЛАХ, НОГООН ТЭЭВРИЙГ ДЭМЖИХ)

Бид авто замын сүлжээг өргөтгөх, нийтийн тээврийг сайжруулах, газар доорх дэд бүтцийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн хүчирхэг санаачилгаар дамжуулан хотын хамгийн тулгамдсан асуудлуудын нэг болох замын түгжрэлийг шийдвэрлэхэд бэлэн байна. Энэхүү олон талт арга барил нь хотын хөдөлгөөнийг сайжруулах, хотын тогтвортой өсөлтийг дэмжих зорилготой бөгөөд ялангуяа түгжрэл нь өдөр тутмын амьдрал, эдийн засгийн үйл ажиллагаанд ихээхэн нөлөөлсөн Улаанбаатар хотын хувьд чухал ач холбогдолтой юм.

|| Авто замын сүлжээг өргөтгөх

- **Зорилго:** Санаачилгын эхний бүрэлдэхүүн хэсэг нь авто замын сүлжээг нэмэгдүүлэх явдал юм. Үүнд одоо байгаа замуудыг өргөтгөх, өсөн нэмэгдэж буй замын хөдөлгөөний эрэлт хэрэгцээнд нийцүүлэн шинээр барих зэрэг орно.
- **Хэрэгжилт:** Стратегийн төлөвлөлт нь замын түгжрэл ихтэй газруудад төвлөрнө. Энэхүү санаачилга нь замын хүчин чадлыг өргөтгөж, зохион байгуулалтыг сайжруулснаар замын хөдөлгөөний жигдрэлтийг хөнгөвчлөх, зорчих хугацааг багасгах зорилготой юм.
- **Ашиг тус:** Авто замын сүлжээг өргөтгөснөөр замын түгжрэл мэдэгдэхүйц буурч, тээврийн хэрэгслийн утаа багасаж, агаарын чанар сайжирна. Нэмж дурдахад, өргөтгөсөн замууд нь аж ахуйн нэгжүүдийн хүртээмжийг сайжруулж, тээврийн зардлыг бууруулснаар орон нутгийн эдийн засгийг нэмэгдүүлэх болно.

|| Нийтийн тээврийг сайжруулах

- **Зорилго:** Хотын түгжрэлд гол нөлөө үзүүлдэг хувийн тээврийн хэрэгслийн хамаарлыг бууруулахын тулд нийтийн тээврийн салбарт томоохон хөрөнгө оруулалт хийнэ. Үүнд автобусны тоог нэмэгдүүлэх, автобусны шинэ чиглэлийг нэвтрүүлэх, одоо байгаа үйлчилгээний үр ашиг, найдвартай байдлыг нэмэгдүүлэхэд хиймэл оюун ухаан ашиглах зэрэг багтана.
- **Биелэлт:** Энэхүү төлөвлөгөөнд орчин үеийн, байгаль орчинд ээлтэй автобус худалдан авах, түргэн шуурхай зорчих автобусны тусгай эгнээ бий болгох, үйлчилгээг урьдчилан таамаглах, зорчигчдын тав тухыг сайжруулах

зорилгоор хиймэл оюун ухаанд суурилсан бодит цагийн хяналтын системийг хэрэгжүүлэх зэрэг багтана.

- **Ашиг тус:** Нийтийн тээврийг сайжруулснаар олон оршин суугчдыг хувийн машинаас нийтийн тээврийн хэрэгсэлд шилжүүлэх, замын хөдөлгөөний ачаалал, бохирдлыг бууруулахад түлхэц болно. Нийтийн тээврийн үйлчилгээг сайжруулснаар хотын бүх оршин суугчид, ялангуяа үйлчилгээ багатай иргэдэд хүртээмж, хөдөлгөөнийг сайжруулна.

|| Газар доорх дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтыг эхлүүлнэ

- **Зорилго:** Санаачилгын хамгийн амбицтай тал нь түгжрэлийг бууруулах зорилготой метро, явган хүний газар доорх гарц зэрэг газар доорх авто замын байгууламжуудыг хөгжүүлэх явдал юм.
- **Хэрэгжилт:** Урьдчилсан судалгаагаар газар доорх бүтээн байгуулалтад хамгийн боломжит зам, талбайг тодорхойлох болно. Энэ үе шатанд барилга угсралтын явцад тогтвортой байдлыг хангах, хамгийн бага эвдрэл үүсгэхгүйн тулд геологи, байгаль орчны томоохон үнэлгээг хийнэ.
- **Ашиг тус:** Газар доорх байгууламжууд нь авто замын хөдөлгөөнийг эрс багасгаж, авто замаар хурдан, найдвартай зорчих хувилбаруудыг бий болгодог. Мөн газар дээрх газрыг илүү сайн ашиглахад хувь нэмрээ оруулж, явган хүний бүс, ногоон байгууламжийг нэмэгдүүлж, хотын амьдрах чадварыг сайжруулдаг.

|| Стратегийн анхаарах зүйлс ба сорилтууд

- **Санхүүжилт ба хөрөнгө оруулалт:** Хангалттай санхүүжилтийг хангах нь маш чухал. Энэхүү санаачилга нь засгийн газрын санхүүжилт, олон улсын зээл, хувийн хөрөнгө оруулалтыг хослуулах замаар их хэмжээний хөрөнгө оруулалт шаарддаг.
- **Технологийн интеграцлал:** Ухаалаг технологийг шинэ болон одоо байгаа тээврийн системд нэвтрүүлэх нь замын хөдөлгөөний удирдлага, үйлчилгээний чанарыг улам сайжруулах боломжтой. Хиймэл оюун ухаанд суурилсан замын хөдөлгөөний систем, тээврийн нэгдсэн аппликейшн зэрэг технологиуд нь хөдөлгөөний урсгал болон нийтийн тээврийн цагийн хуваарийг оновчтой болгохын тулд бодит цагийн өгөгдлийг өгөх боломжтой болгоно.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Санал хүсэлтийг цуглуулж, тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд орон нутгийн иргэдтэй хамтран ажиллах нь төслүүдийг саадгүй хэрэгжүүлэхэд амин чухал юм. Ялангуяа метро зэрэг томоохон бүтээн байгуулалтын төслүүдэд олон нийтийн дэмжлэг зайлшгүй шаардлагатай.

Тиймээс бид авто замын сүлжээг өргөтгөх, нийтийн тээврийг сайжруулах, газар доорх дэд бүтцийг анхдагч болгох зарчмаар замын түгжрэлийг шийдвэрлэх цогц

арга барил нь хотын төвүүдийг өөрчлөх алсын хараа болно гэж тодотгож байна. Түгжрэлийг арилгах эдгээр хүчин чармайлт нь зөвхөн замын хөдөлгөөний нөхцөл байдлыг сайжруулах төдийгүй хотын амьдралын чанар, тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэх зорилготой юм. Эдгээр төслүүд урагшлахын хэрээр Улаанбаатар хот болон бусад суурин газрын ландшафтыг бүх оршин суугчдад илүү үр ашигтай, хүртээмжтэй, амьдрахад таатай орчин болгон өөрчлөгдөх болно.

Гурав. ХОТЖИЛТЫН ТЭЛЭЛТЭЭС ҮҮДЭЛТЭЙ ЭКОСИСТЕМД ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨЛЛИЙГ БУУРУУЛАХЫН ТУЛД БҮСЧЛЭЛИЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ГАЗАР АШИГЛАЛТЫН ТӨЛӨВЛӨЛТ, БАЙГАЛЬ ОРЧНЫГ ХАМГААЛАХ ХҮРЭЭНД ӨНДӨР ДАВХРЫН БАРИЛГА БАЙГУУЛАМЖИЙГ ХЯЗГААРЛАХ ЗАМААР ТӨВЛӨРЛИЙГ СААРУУЛНА(ҮҮНД: НОГООН БАЙГУУЛАМЖИЙН СТАНДАРТЫГ МӨРДҮҮЛЭХ).

Монгол Улс хурдацтай хотжилт, байгаль орчныг хамгаалах давхар сорилттой тулгарч байгаа тул суурин газрын тэлэлтийг хангахын зэрэгцээ экосистемийн хамгаалалтыг нэн тэргүүнд тавьсан хот төлөвлөлтийн дэвшилтэт арга барилыг бид хэрэгжүүлнэ. Энэхүү стратегийн гол зүйл бол хот байгуулалтын төвлөрлийг сааруулах, бүсчлэлийн хатуу зохицуулалт, газар ашиглалтын сайн төлөвлөлт, байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээг сайжруулах замаар өндөр барилга барихыг хязгаарлах явдал юм.

|| Тогтвортой хотжилтын хэрэгцээ

Монгол Улс, ялангуяа Улаанбаатар зэрэг томоохон хотуудын хотжилт нь амьдрах орчныг сүйтгэх, бохирдуулах, биологийн төрөл зүйл буурах зэрэг байгаль орчны дарамтыг нэмэгдүүлэхэд хүргэсэн. Уламжлалт хариу арга хэмжээ нь өндөр барилгуудаар дамжин босоо чиглэлд өргөжиж, ихэвчлэн эдгээр асуудлыг улам хурцатгаж, хэт их ачаалалтай хотууд болж, экосистемийг дарамтлахад хүргэдэг. Эдгээр үр дагаврыг арилгахын тулд бид хотын тэлэлтийг байгальтай илүү зохицон хуваарилах зорилгоор төвлөрлийг сааруулах стратегийг хэрэгжүүлнэ.

|| Төвлөрлийг сааруулах стратеги

- **Бүсчлэлийн журам:** Бид экологийн эгзэгтэй бүсэд барилга байгууламжийн өндрийг хязгаарласан хатуу бүсчлэлийн хуулийг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байна. Босоо өсөлтийг хянах замаар эдгээр зохицуулалтууд нь эмзэг бүс нутагт хүн амын хэт төвлөрлөөс урьдчилан сэргийлэх, улмаар хотын дулааны арлын нөлөөллийг бууруулж, амьдрах орчны бохирдлыг бууруулах зорилготой.
- **Газар ашиглалтын төлөвлөлт:** Энэ нь хотын хөгжил, экологийн хамгаалалтыг тэнцвэржүүлэхийн тулд орон зайн оновчтой хуваарилалтыг багтаадаг. Энэхүү төлөвлөгөөнд дагуул хотуудыг хөгжүүлэх, хотын орчинд ногоон байгууламж, байгалийн элементүүдийг нэгтгэсэн нам давхрын

нягтрал багатай орон сууцны хорооллыг дэмжих зэрэг багтана.

- **Байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээ:** Байгаль орчны нөлөөллийн сайжруулсан үнэлгээ нь хотын бүх шинэ төслүүдэд заавал байх болно. Орон нутгийн экосистемд хамгийн бага хохирол учруулахгүй байх, барилгын тогтвортой үйл ажиллагааг дэмжихийн тулд эдгээр үнэлгээг чандлан хэрэгжүүлэх болно.

|| Хэрэгжүүлэх стратеги

- **Бодлогын хүрээг бэхжүүлэх:** Тогтвортой байдлын шинэ зорилтуудыг тусгах зорилгоор одоо байгаа хот байгуулалтын бодлогыг шинэчлэх нь нэн чухал юм. Үүнд барилгын дүрмийг шинэчлэх, газар ашиглалтын бодлогыг сайжруулах, хэрэгжүүлэх механизмыг бэхжүүлэх зэрэг багтана.
- **Олон нийтийн оролцоо ба мэдлэг:** Бүтээн байгуулалтын төслүүд нь хүмүүсийн хэрэгцээ шаардлага болон байгаль орчны тогтвортой байдлын шалгуурт нийцсэн байхын тулд төлөвлөлтийн үйл явцад орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулах. Олон нийтийн сурталчилгааны кампанит ажил нь намхан барилга байгууламжийн ашиг тус, байгалийн ландшафтыг хамгаалахын ач холбогдлыг сурталчлахад чухал ач холбогдолтой байх болно.
- **Ногоон хөгжлийг дэмжих урамшуулал:** Ногоон байгууламжийн арга барилыг нэвтрүүлсэн эсвэл орон нутгийн экосистемийг хамгаалахад хувь нэмрээ оруулж буй бүтээн байгуулагчид болон орон сууцны эздэд татварын хөнгөлөлт, татаас, дэмжлэг үзүүлэх хөтөлбөрүүдийг санал болгох.

|| Хүлээгдэж буй ашиг тус

- **Биологийн олон янз байдлыг сайжруулах:** Өндөр барилга байгууламжийг хязгаарлаж, хот суурин газрын таруу, чөлөөтэй өсөлтийг дэмжсэнээр Монгол улс өвөрмөц биологийн олон янз байдлаа хадгалах, ан амьтдын хувьд амин чухал экологийн коридорыг хадгалахад тусалж чадна.
- **Амьдралын чанар сайжирна:** Байгалийн орчинтой уялдуулсан нягтрал багатай хот байгуулалтууд нь орчны бохирдлыг бууруулж, ногоон байгууламжийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, эрүүл амьдралын хэв маягийг дэмжих замаар оршин суугчдын амьдралын чанарыг сайжруулах болно.
- **Урт хугацааны тогтвортой байдал:** Төвлөрлийг сааруулах нь ирээдүйн өсөлтийг урьдчилан таамаглаж, хотын реактив тэлэлтээс үүсэх сөрөг нөлөөллөөс зайлсхийж, хотын илүү тогтвортой тэлэлт, экосистемийг хадгалахад хүргэдэг идэвхтэй арга юм.

Иймд бидний хотын хэт төвлөрлийг сааруулах бодолго байгалийн баялаг өв соёлоо дээдлэн, хадгалан хамгаалсан хот төлөвлөлтийн хэтийн төлөвийг харуулах болно. Өндөр барилгуудыг хязгаарлаж, бүсчлэл, байгаль орчныг хамгаалах хатуу арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс хотжилтын экологийн нөлөөллийг арилгахаас гадна бусад улс орнуудын дагаж мөрдөх тогтвортой хөгжлийн үлгэр жишээг бий болгох болно. Энэхүү стратеги нь хотын тэлэлт, байгаль орчин хоёр

зэрэгцэн орших тэнцвэртэй хотын орчныг бүрдүүлж, бүх оршин суугчдынхаа тогтвортой ирээдүйг баталгаажуулах юм.

Төвлөрлийг сааруулах, өндөр барилгуудыг хязгаарлах замаар тогтвортой өсөлтийг дэмжихийн зэрэгцээ хотжилтын экологид үзүүлэх нөлөөллийг үр дүнтэй бууруулахын тулд бүсчлэлийн зохицуулалт, газар ашиглалтын төлөвлөлт, байгаль орчныг хамгаалах, ногоон барилгын стандартыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн цогц бодлого, аргачлалыг хэрэгжүүлэхээр дараах ажлуудыг хийнэ. *Тухайлбал:*

1. Бүсчлэлийн журам батлах

- **Бүсчлэлийн хатуу хуулиудыг хэрэгжүүлэх:** Экологийн эмзэг бүс дэх барилгуудын өндрийг хязгаарлаж, нягтрал багатай, холимог хэрэглээг бий болгохыг дэмжсэн бүсчлэлийн хуулийг хэрэгжүүлэх. Эдгээр бүсүүдийг эмзэг, үнэ цэнтэй экосистемийг тодорхойлсон экологийн үнэлгээнд үндэслэн тогтоох ёстой.
- **Хамгаалалтын бүсүүд:** Хамгаалалтын бүсүүдийн эргэн тойронд орчны бүсийг бий болгож, хот байгуулалтын ажил нь биологийн төрөл зүйлийн чухал амьдрах орчныг хөндөхөөс сэргийлнэ.

2. Газар ашиглалтын төлөвлөлт

- **Газар ашиглалтын иж бүрэн тогтолцоо:** Дагуулхотууд, хоёрдогч хотын төвүүдийг хөгжүүлэх, томоохон хотуудад үзүүлэх дарамтыг бууруулж, хүн амын нягтралыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн газар ашиглалтын цогц тогтолцоог боловсруулж хэрэгжүүлэх.
- **Хот, хөдөөгийн нэгдсэн төлөвлөлт:** Хот, хөдөөгийн хил хязгаарын хэрэгцээ, нөлөөллийг харгалзан үзсэн нэгдсэн төлөвлөлтийг дэмжиж, бүс нутгийн тэнцвэртэй хөгжлийг дэмжинэ.

3. Байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээ

- **Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ (БОНБУ):** Бүх шинэ барилгын төслүүд, ялангуяа экологийн мэдрэмтгий бүсэд байгаа эсвэл ойролцоох төслүүдэд БОНБУ-г нарийвчлан гаргах. Эдгээр үнэлгээ нь биологийн төрөл зүйл, усны нөөц, хөрсний бүрэн бүтэн байдал, орон нутгийн уур амьсгалд үзүүлэх нөлөөллийг үнэлэх ёстой.
- **Ногоон байгууламжийг хамгаалах:** Хот төлөвлөлтөд орон нутгийн зэрлэг ан амьтдыг дэмжиж, экосистемийн үйлчилгээ үзүүлдэг цэцэрлэгт хүрээлэн, хотын ой мод, ногоон коридор зэрэг томоохон ногоон байгууламжийг хадгалах, бий болгох асуудлыг тусгасан байх.

4. Ногоон барилгын стандартын хэрэгжилт

- **Ногоон Барилгын кодууд:** Тогтвортой материал, эрчим хүчний хэмнэлттэй загвар, байгаль орчны ул мөрийг багасгах технологи ашиглахыг шаарддаг ногоон барилгын дүрмийг баталж мөрдүүлнэ. Эдгээр стандартууд нь шинэ барилга, засварын ажилд хоёуланд нь хамаарах ёстой.
- **Ногоон байгууламжийг дагаж мөрдөх урамшуулал:** Ногоон барилгын стандартыг хангасан эсвэл давсан төслүүдэд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх,

татаас олгох, эсвэл түргэвчилсэн зөвшөөрөл олгох үйл явцыг хангах.

5. Олон нийтийн оролцоо ба мэдлэг

- **Олон нийтийн оролцоо:** Орон нутгийн хэрэгцээ, сонголтын талаарх ойлголтыг олж авахын тулд хот төлөвлөлтийн үйл явцад орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулна. Энэ нь төлөвлөгөөг экологийн болон нийгмийн хувьд тогтвортой байлгахад тусалдаг.
- **Боловсрол ба мэдлэг олгох кампанит ажил:** Хотын тогтвортой хөгжлийн ач холбогдол, байгаль орчныг хамгаалахад хувь хүмүүс хэрхэн хувь нэмрээ оруулах талаар мэдлэгийг дээшлүүлэх зорилгоор олон нийтийн боловсролын кампанит ажил явуулах.

6. Технологийн болон шинэлэг шийдэл

- **Хот төлөвлөлтийн ухаалаг хэрэгслүүд:** Газарзүйн мэдээллийн систем болон төлөвлөлтийн бусад технологийг ашиглан хотын өсөлтийн хувилбарууд болон тэдгээрийн байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг загварчлан төлөвлөгчдөд мэдээлэлтэй шийдвэр гаргах боломжийг олгоно.
- **Судалгаа, хөгжил:** Хот байгуулалтын төсөлд тусгах боломжтой тогтвортой материал, барилгын техникийн судалгааг дэмжих.

7. Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ

- **Тасралтгүй хяналт:** Хотын хөгжлийн байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг тасралтгүй хянах тогтолцоог бий болгож, эдгээр үр дүнд үндэслэн бодлого, практикийг тохируулах.
- **Гүйцэтгэлийн хэмжүүр:** Тогтвортой байдлын зорилгод хүрэхэд бүсчлэлийн хууль, газар ашиглалтын бодлого, байгаль орчныг хамгаалах үр нөлөөг үнэлэхийн тулд гүйцэтгэлийн хэмжүүрийг боловсруулж ашиглах.

8. Бодлогын интеграци ба зохицуулалт

- **Байгууллага хоорондын уялдаа холбоо:** Хот төлөвлөлтийн бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд төрийн холбогдох бүх газрууд уялдаа холбоотой ажиллахыг баталгаажуулна. Үүнд байгаль орчин, хот төлөвлөлт, орон сууц, тээвэр болон бусад байгууллагууд багтана.
- **Үндэсний болон бүс нутгийн зорилтуудтай уялдуулах:** Хот төлөвлөлтийн хүчин чармайлтыг үндэсний болон бүс нутгийн тогтвортой байдлын өргөн зорилтуудтай уялдуулж, бодлогын уялдааг хангах, засгийн газрын үйл ажиллагааны үр нөлөөг нэмэгдүүлэх.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр бид хот тэлэлтийн экологид үзүүлэх нөлөөллийг эрс бууруулж, тогтвортой байдлыг дэмжин, иргэдийн амьдралын чанарыг дээшлүүлсэн төвлөрсөн бус хөгжлийн загварт хүрч чадна.

Дөрөв. ХОТЫН ОРШИН СУУГЧДЫН АМЬДРАЛЫН ЧАНАР, САЙН САЙХАН БАЙДЛЫГ ДЭЭШЛҮҮЛЭХИЙН ТУЛД СУРГУУЛЬ, ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН БАЙГУУЛЛАГА, ЦЭЦЭРЛЭГТ ХҮРЭЭЛЭН, ОЛОН НИЙТИЙН

ТӨВ ЗЭРЭГ НИЙГМИЙН ДЭД БҮТЦЭД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛНА (ҮҮНД: СУРГУУЛЬ, ЭМНЭЛЭГ, ОЛОН НИЙТИЙН ТӨВ ХҮРЭХ ЗАМЫГ ОЛОН УЛСЫН СТАНДАРТЫН ДАГУУ БАРИХ).

Хотын хүн ам өсөхийн хэрээр илүү хүчирхэг, хүртээмжтэй нийгмийн дэд бүтцийн эрэлт хэрэгцээ улам бүр чухал болж байна. Үүнийг хүлээн зөвшөөрч, хот төлөвлөгчид болон бодлого боловсруулагчид сургууль, эрүүл мэндийн байгууллага, цэцэрлэгт хүрээлэн, олон нийтийн төв зэрэг чухал байгууламжуудад хөрөнгө оруулалтыг нэн тэргүүнд тавьж байна. Эдгээр хөрөнгө оруулалт нь хотын оршин суугчдын амьдралын чанар, тэдний сайн сайхан байдлыг сайжруулах, амьдрахад илүү таатай төдийгүй илүү уян хатан орон нутгийг төлөвшүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.

|| Хот суурин газрын нийгмийн дэд бүтцийн ач холбогдол

- **Боловсролын байгууламж:** Чанартай боловсрол бол хувь хүний болон нийгмийн хөгжлийн тулгын чулуу юм. Сургууль, тэр дундаа бага, дунд, мэргэжлийн сургалтын төвүүдэд хөрөнгө оруулалт хийх нь оршин суугчдыг чухал ур чадвар, мэдлэгээр хангаж, эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн хөдөлгөөнийг дэмжинэ.
- **Эрүүл мэндийн байгууллагууд:** Эрүүл мэндийн төв, эмнэлгүүд, сэтгэцийн эрүүл мэндийн үйлчилгээ зэрэг байгууллагууд нь нийгмийн эрүүл мэндийг сахихад чухал үүрэгтэй. Тэд бүх оршин суугчдад шаардлагатай эмнэлгийн тусламж авах боломжийг олгодог бөгөөд энэ нь хүн ам шигүү суурьшсан хот суурин газарт онцгой ач холбогдолтой юм.
- **Цэцэрлэгт хүрээлэн ба ногоон байгууламж:** Цэцэрлэгт хүрээлэн, амралтын газар нь зөвхөн гоо зүйн үзэмж биш юм. Эдгээр нь хотуудын амин чухал уушги болж, агаарын чанарыг сайжруулж, хотын дулааныг бууруулж, оршин суугчдыг сэтгэл санааны болон бие махбодын эрүүл мэндэд зайлшгүй шаардлагатай амрах орон зайгаар хангадаг.
- **Олон нийтийн төвүүд:** Эдгээр байгууламжууд нь олон янзын бүлгүүдийг нэгтгэж, соёлын солилцоо, боловсролын хөтөлбөрүүдийг явуулах, олон нийтийн үйл ажиллагаа явуулах орон зайг хангах замаар нийгмийн эв нэгдлийг дэмждэг.

|| Үр дүнтэй хөрөнгө оруулалтын стратеги

- **Нэгдсэн төлөвлөлт:** Үр дүнтэй хөрөнгө оруулалт нь бүх оршин суугчдад хүртээмжтэй байх үүднээс нийгмийн дэд бүтцийн газарзүйн байршлыг харгалзан хот байгуулалтын нэгдсэн төлөвлөлтөөс эхэлдэг. Төлөвлөгчид нөөцийг тэгш хуваарилахыг зорьж, одоогоор дутмаг байгаа газруудад анхаарлаа төвлөрүүлэх ёстой.
- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ):** Хотууд хувийн хэвшлийн байгууллагуудтай хамтран ажилласнаар нийгмийн дэд бүтцийн төслүүдийг санхүүжүүлэх, удирдах нэмэлт эх үүсвэрийг ашиглах боломжтой. Эдгээр түншлэл нь нийтийн байгууламжийн үр ашиг, тогтвортой байдлыг

нэмэгдүүлэх шинэлэг загвар, санхүүжилтийн механизмыг нэвтрүүлж чадна.

- **Олон нийтийн оролцоо:** Төлөвлөлт, хөгжлийн үйл явцад орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулсанаар нийгмийн дэд бүтэц нь хэрэглэгчдийнхээ онцлог хэрэгцээг хангах баталгаа болдог. Энэхүү оролцооны арга нь төслүүдэд үзүүлэх олон нийтийн дэмжлэгийг нэмэгдүүлж, хэрэгжилтийг илүү хялбар болгоход тусална.
- **Тогтвортой зураг төсөл, барилга байгууламж:** Ногоон барилгын стандарт, тогтвортой дизайны зарчмуудыг хэрэгжүүлэх нь нийгмийн шинэ дэд бүтцийн байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулж чадна. Нэмж дурдахад эдгээр дадлага нь барилга байгууламжийг тэсвэрлэх чадвартай, хотын янз бүрийн сорилтыг тэсвэрлэх чадвартай болгодог.
- **Технологийн хэрэглээ:** Нийгмийн дэд бүтцийн менежмент, засвар үйлчилгээнд орчин үеийн технологийг нэвтрүүлэх нь үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх боломжтой. Жишээлбэл, дижитал хэрэгслийг олон нийтийн төвүүдийг захиалахад ашиглах боломжтой бол ухаалаг технологи нь сургууль, эмнэлгийн эрчим хүчний хэмнэлтийг сайжруулах боломжтой.

|| Үр дүн

- **Боловсролын сайжруулсан үр дүн:** Боловсролын байгууламж сайжрах нь өндөр боловсрол эзэмшиж, оршин суугчдын ажлын байрыг сайжруулахад хувь нэмэр оруулж, эдийн засгийн хөгжлийг хөдөлгөдөг.
- **Нийгмийн эрүүл мэндийг сайжруулах:** Чанартай эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ авах нь өвчний тархалтыг бууруулж, дундаж наслалтыг уртасгаж, хотын хүн амыг эрүүлжүүлэхэд хувь нэмэр оруулдаг.
- **Нийгмийн капиталыг нэмэгдүүлэх:** Олон нийтийн төвүүд болон цэцэрлэгт хүрээлэнгүүд нь оршин суугчдын хоорондын харилцааг хөнгөвчлөх, нийгмийн харилцаа холбоог бий болгож, хамт олны мэдрэмжийг бий болгодог.
- **Байгаль орчинд үзүүлэх ашиг тус:** Ногоон байгууламж нь хот суурин газрыг тохижуулахаас гадна бохирдолтой тэмцэх, аюулгүй, хүртээмжтэй амралт зугаалгын орон зайг бий болгоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Тиймээс нийгмийн дэд бүтцэд хөрөнгө оруулах нь хотын оршин суугчдын амьдралын чанар, сайн сайхан байдлыг дээшлүүлэхэд зайлшгүй шаардлагатай. Бодлоготой төлөвлөлт, стратегийн түншлэл, олон нийтийн оролцоотойгоор хотууд хүн амын ойрын хэрэгцээг хангахуйц барилга байгууламж барьж, ирээдүйн хөгжил цэцэглэлтийн суурийг тавьж чадна. Хот суурин газар үргэлжлүүлэн хөгжихийн хэрээр нийгмийн хүчирхэг дэд бүтцэд анхаарал хандуулах нь тогтвортой, амьдрахад тохиромжтой хотуудыг бий болгох гол бүрэлдэхүүн хэсэг хэвээр байх болно.

Сургууль, эрүүл мэндийн байгууллага, цэцэрлэгт хүрээлэн, олон нийтийн төв зэрэг нийгмийн дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалт хийх нь хотын оршин суугчдын амьдралын чанар, сайн сайхан байдлыг сайжруулахад чухал ач холбогдолтой бөгөөд зохистой арга юм. Энэхүү хөрөнгө оруулалтыг дэмжих бодлого, аргуудыг хэрэгжүүлсэнээр бид илүү хүртээмжтэй, эрүүл, тогтвортой хотын орчныг бий болгож чадна. *Тухайлбал:*

1. Хот төлөвлөлтийн цогц бодлого

- **Хөгжлийн нэгдсэн төлөвлөгөө:** Хот байгуулалтын бүх төсөлд нийгмийн дэд бүтцийг нэгтгэхийг эрэмбэлэх хот төлөвлөлтийн цогц бодлогыг боловсруулна. Үүнд нэг хүнд ногдох ногоон байгууламж, боловсролын байгууламж, эрүүл мэндийн байгууллагуудын харьцааны тодорхой зорилтуудыг тусгана.
- **Бүсчлэлийн болон газар ашиглалтын журам:** Нийгмийн дэд бүтцэд зохих зай талбайг хуваарилж, эдгээр газруудыг арилжааны болон орон сууцны зориулалтаар ашиглахаас хамгаалж, бүсчлэл, газар ашиглалтын журмыг шинэчилнэ.

2. Санхүү, төсвийн дэмжлэг

- **Зориулалтын санхүүжилт:** Нийслэлийн төсвийн тодорхой хэсгийг нийгмийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх, засварлахад зориулах. Үүнд эдгээр төслийг санхүүжүүлэхэд чиглэсэн тусгай сан эсвэл бонд бий болгох зэрэг багтаж болно.
- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ):** Нийгмийн дэд бүтцийн барилга байгууламж барих, удирдах ажилд хувийн хэвшлийн туршлага, санхүүжилтийг ашиглахад ТХХТ-ийг урамшуулах.

3. Олон нийтийн оролцоо ба оролцогч талуудын оролцоо

- **Орон нутгийн төлөвлөлтийн оролцоо:** Нийгмийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх нь оршин суугчдын бодит хэрэгцээ, хүсэл сонирхолд нийцэхийн тулд төлөвлөлтийн үйл явцад орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулах.
- **Оролцогч талуудын зөвлөлдөх уулзалт:** Дэд бүтцийн төслүүдийг олон нийтийн хэрэгцээ, боломжуудтай уялдуулахын тулд орон нутгийн бизнес эрхлэгчид, боловсролын байгууллагууд, эрүүл мэндийн байгууллагууд зэрэг оролцогч талуудтай тогтмол зөвлөлдөх.

4. Тогтвортой байдал, уян хатан байдлыг бий болгох

- **Тогтвортой дизайны стандартууд:** Байгаль орчны тогтвортой байдал, урт хугацааны уян хатан чанарыг хангахын тулд нийгмийн дэд бүтцийн шинэ төслүүдэд тогтвортой дизайны стандартыг хэрэгжүүлнэ.
- **Ногоон дэд бүтэц:** Экологийн үр ашгийг нэмэгдүүлэхийн тулд ус нэвчдэг хучилт, борооны цэцэрлэг зэрэг ногоон дэд бүтцийн элементүүдийг цэцэрлэгт хүрээлэн, олон нийтийн төвүүдэд нэгтгэх.

5. Инновац ба технологийн интеграцлал

- **Ухаалаг дэд бүтэц:** Эрчим хүчний хэмнэлттэй барилга байгууламж, ухаалаг гэрэлтүүлэг, олон нийтийн байгууламжийн онлайн захиалгын систем зэрэг нийгмийн дэд бүтцийн үйл ажиллагаа, үр ашгийг дээшлүүлэх ухаалаг технологийн шийдлүүдийг нэгтгэх.
- **Хүртгэмжтэй байдлыг сайжруулах:** Нийгмийн дэд бүтцийн хүртгэмжийг

сайжруулахын тулд технологийг ашиглан бүх оршин суугчид, тэр дундаа хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг хамруулна.

6. Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ

- **Гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүд:** Нийгмийн дэд бүтцийн төслүүдийн үр дүнгийн шалгуур үзүүлэлтийг боловсруулж, тэдгээрийн нийгмийн сайн сайхан, амьдралын чанарт үзүүлэх нөлөөллийг үнэлэх.
- **Тасралтгүй санал хүсэлтийн механизмууд:** Нийгмийн дэд бүтцийн ашиглалт, сэтгэл ханамжийн талаарх олон нийтийн байнгын санал хүсэлтийн механизмыг бий болгож, тогтмол сайжруулалт хийх боломжийг олгоно.

7. Боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулах

- **Хичээлийн хөтөлбөр, үйлчилгээний хөгжил:** Боловсрол, эрүүл мэндийн байгууллагыг орчин үеийн шилдэг туршлага, нийгмийн эрүүл мэндийн хэрэгцээг тусгасан хамгийн сүүлийн үеийн сургалтын хөтөлбөр, эрүүл мэндийн үйлчилгээгээр хангасан байх.
- **Мэргэжлийн хөгжил:** Үйлчилгээний өндөр стандартыг хадгалахын тулд багш, эрүүл мэндийн ажилтан, олон нийтийн төвийн ажилтнуудыг тогтмол сургалтад хамруулж, мэргэжлийн ур чадвараа дээшлүүлэхэд хөрөнгө оруулах.

Тиймээс эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр хотууд оршин суугчдынхаа амьдралын чанар, сайн сайхан байдлыг мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлэх боломжтой. Нийгмийн дэд бүтцэд оруулсан хөрөнгө оруулалт нь хувь хүний сайн сайхан байдлыг сайжруулаад зогсохгүй олон нийтийн харилцаа холбоог бэхжүүлж, эрүүл, боловсролтой, эв нэгдэлтэй нийгмийг бий болгоно.

Тав. ХҮРТЭЭМЖТЭЙ, ОРОЛЦООТОЙ ХОТ БАЙГУУЛАЛТАД НӨӨЦ, ТУРШЛАГА, ОРОН НУТГИЙН САНААЧИЛГЫГ ДЭМЖИХ ТӨР, ХУВИЙН ХЭВШЛИЙН ТҮНШЛЭЛ, ОЛОН НИЙТИЙН ОРОЛЦООНЫ САНААЧИЛГЫГ ДЭМЖИНЭ (ҮҮНД: УЛААНБААТАР ХОТЫН ЗАХЫН ХОРООЛЛЫН ЭЦЭСТ ҮЗВЭР, ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТӨВ БАЙГУУЛАХ ЗОРИЛГООР ХУВИЙН ХЭВШЛҮҮДЭД ГАЗАР ОЛГОЛТЫГ ДЭМЖИХ).

Ө нөөгийн хурдацтай хөгжиж буй хотуудын хот байгуулалт нь төлөвлөлт, гүйцэтгэлд шинэлэг хандлагыг шаардаж байна. Хүн амынхаа олон янзын хэрэгцээг хангах орчныг бүрдүүлэхийн тулд хотууд төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ) болон олон нийтийн оролцооны санаачилгыг хэрэгжүүлэх хандлага улам бүр нэмэгдсээр байна. Хамтын ажиллагааны эдгээр стратеги нь орон нутгийн санаачилга, нөөц бололцоогоо хөшүүрэг болгоод зогсохгүй хотын хөгжлийг хүртээмжтэй, олон нийтийн оролцоотой болгох боломжийг олгодог.

|| Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн үүрэг

- **Стратегийн хамтын ажиллагаа:** ТХХТ нь хот байгуулалтын төслүүдийг

санхүүжүүлэх, удирдахад төрийн байгууллагууд болон хувийн хэвшлийн компаниудын хамтын ажиллагааг шаарддаг. Энэхүү загвар нь төрийн секторын зохицуулалтын чадавх, төрийн ард иргэдийн сайн сайхны төлөөх тууштай байдал, хувийн хэвшлийн үр ашиг, инновац, хөрөнгө зэрэг хоёр салбарын давуу талуудыг хамруулдаг.

- **Үр ашиг ба мэргэжлийн үр чадвар:** Хувийн хэвшлийн оролцоо нь олон нийтийн төслүүдэд илүү өндөр үр ашиг, мэргэшсэн мэдлэгийг авчирдаг. Энэ нь нөөцийн менежментийг сайжруулах, нийтийн дэд бүтцэд тээврийн системээс эхлээд ухаалаг хотын хэрэглээ хүртэл дэвшилтэт технологийн шийдлүүдийг нэвтрүүлэхэд хүргэж болох юм.
- **Эрсдэл хуваалцах:** ТХХТ-ийн загварт төрийн болон хувийн хэвшлийн аль аль нь хот байгуулалтын төслүүдтэй холбоотой эрсдэлийг хуваалцдаг. Энэхүү хамтын эрсдэлийн загвар нь нямбай төлөвлөлт, менежментийг дэмжиж, төслийн өндөр хариуцлага, тогтвортой байдлыг бий болгоно.

|| Олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх

- **Олон нийтийн оролцоо:** Хотын хөгжлийн төслүүд нь орон нутгийн иргэдийн бодит хэрэгцээ, хүсэл сонирхлыг тусгахад олон нийтийн оролцоо маш чухал юм. Төлөвлөлтийн үйл явцад иргэдийг татан оролцуулах нь орон нутгийн үнэ цэнтэй ойлголтыг цуглуулж, оршин суугчдын дунд өмчлөх мэдрэмжийг бий болгоход тусалдаг.
- **Ил тод байдал ба итгэлцэл:** Шийдвэр гаргах үйл явцад олон нийтийг татан оролцуулснаар хотууд төслийг хэрхэн төлөвлөж, хэрэгжүүлэх ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх боломжтой. Энэхүү нээлттэй байдал нь засгийн газар болон иргэдийн хоорондын итгэлцлийг бий болгож, шинэ бүтээн байгуулалтыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.
- **Төрөл бүрийн хэтийн төлөв:** Олон нийтийн оролцоо нь илүү шинэлэг, үр дүнтэй шийдэлд хүргэх өргөн хүрээний хэтийн төлөвийг авчирдаг. Энэ нь төлөвлөлтийн үйл явцад хүн ам зүйн янз бүрийн бүлгүүдийг төлөөлөх боломжийг баталгаажуулж, нөөцийг хэрхэн хуваарилж, үр өгөөжийг хэрхэн хуваарилах тэгш байдлыг дэмжинэ.

|| ТХХТ-ийг хэрэгжүүлэх стратеги, олон нийтийн оролцоо

- **Тодорхой тогтолцоог бий болгох:** ТХХТ үр дүнтэй байхын тулд холбогдох бүх талуудын үүрэг, хариуцлага, үр өгөөжийг тодорхойлсон тодорхой хууль эрх зүйн болон зохицуулалтын тогтолцоог бий болгох ёстой. Эдгээр тогтолцоо нь шударга ёсыг дэмжиж, олон нийтийн эрх ашгийг хамгаалах ёстой.
- **Хувийн хэвшлийн оролцоог урамшуулах:** Засгийн газар хувийн хэвшлийн түншүүдийг ажиллуулж эхэлмэгц татварын хөнгөлөлт, татаас эсвэл тодорхой үйлчилгээг удирдах, ашиг олох онцгой эрх гэх мэт урамшуулал санал болгосноор тэднийг татах боломжтой.
- **Нээлттэй яриа хэлэлцээг өрнүүлэх:** Иргэдийг санал бодлоо илэрхийлэх, төсөл төлөвлөлтөд хувь нэмрээ оруулахад дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор

хотын захиргааны хурал, зөвлөгөөн, форумыг тогтмол зохион байгуулах. Үүнийг илүү өргөн оролцоог хангах дижитал платформууд дэмжиж болно.

- **Оролцоог сайжруулахын тулд технологийг ашиглах:** Санаачилгын талаар санал хүсэлт өгөхөөс эхлээд хэрэгжиж буй төслүүдийн явцыг хянах хүртэл хот байгуулалтын үйл явцад олон нийтийг оролцоход хялбар болгох дижитал хэрэгсэл, платформыг хэрэгжүүлнэ.
- **Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх:** ТХХТ-ийн төсөл болон олон нийтийн оролцооны санаачилгын үр дүнг тасралтгүй хянаж, үнэлнэ. Энэ нь шаардлагатай зохицуулалтыг хийж, хамтын арга барилын үр нөлөөг батлахад тусалдаг.

Тиймээс Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл, олон нийтийн оролцооны санаачилгыг дэмжих нь хотын иргэдийн оролцоотой, хүртээмжтэй хөгжлийг дэмжихэд нэн чухал байдаг. Хувийн хэвшлийн нөөц, туршлага, шинэлэг чадавхыг төрийн салбарын зохицуулалтын дэмжлэг, олон нийтэд чиглэсэн хэтийн төлөвтэй хослуулснаар хотууд тогтвортой өсөлтийг бий болгож чадна. Иргэдийг татан оролцуулах нь зөвхөн бүтээн байгуулалтуудын үйл ажиллагаатай төдийгүй тэдний үйлчлэх ёстой хүмүүсийн амьдралыг баяжуулдаг. Хотууд өргөжин тэлэхийн хэрээр хамтын ажиллагааны эдгээр стратегийг хэрэгжүүлэх нь тэдний олон янзын хүн амыг бодитоор тусгадаг динамик хотын орон зайг бий болгох гол түлхүүр болно.

Хотын бүтээн байгуулалтад төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ) болон олон нийтийн оролцооны санаачилгыг үр дүнтэй дэмжихийн тулд, ялангуяа Улаанбаатар хотын захын дүүргүүдэд үзвэр үйлчилгээ, үйлчилгээний төв байгуулах зориулалтаар хувийн хэвшилд газар олгох зэрэг төслүүдийг хэрэгжүүлэхэд стратегийн хэд хэдэн бодлого, аргачлалыг хэрэгжүүлэх болно. *Тухайлбал:*

1. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн бодлогын үндэс

- **Тодорхой ТХХТ-ийн удирдамж:** ТХХТ-д зориулсан тодорхой, нарийвчилсан удирдамжийг бий болгож, хот байгуулалтын төслүүдийн тендер шалгаруулалт, хэрэгжилт, менежментийн үйл явцыг тоймлон харуулна. Үүнд үүрэг, хариуцлага, эрсдэлийг хуваах, ашиг хуваах механизмыг тодорхойлох зэрэг орно.
- **Сонгон шалгаруулалтын ил тод үйл явц:** Олон нийтийн итгэл, төслийн үр ашгийг алдагдуулж болзошгүй авлига, ашиг сонирхлоос урьдчилан сэргийлэхийн тулд хувийн түншүүдийн сонгон шалгаруулалтыг ил тод, өрсөлдөөнтэй явуулах.

2. Газар олгох бодлого

- **Стратегийн газар олголт:** Нийтийн эзэмшлийн газрыг хувийн аж ахуйн нэгжид олгоход чиглүүлсэн бодлого боловсруулж, ийм хуваарилалт нь стратегийн ач холбогдолтой бөгөөд хотын төвүүдийн түгжрэлийг арилгах, бүтээн байгуулалт дутмаг газар нутгийг хөгжүүлэх зэрэг хот төлөвлөлтийн томоохон зорилтуудад хувь нэмэр оруулах.
- **Зохицуулалтын дэмжлэг:** Хотын хөгжлийн тодорхой шалгуурыг хангасан, олон нийтэд ихээхэн үр өгөөж өгөх төслүүдийг хурдан шуурхай батлах

зэрэг газар олголтын зохицуулалтанд дэмжлэг үзүүлэх.

3. Хувийн хэвшлийн оролцоог урамшуулах

- **Татварын урамшуулал:** Хотын хөгжлийн зорилгод нийцсэн ТХХТ-ийн төсөлд оролцож буй хувийн хэвшлийн оролцогчдод татварын хөнгөлөлт үзүүлэх.
- **Санхүүгийн татаас:** Зам, инженерийн шугам сүлжээ, аюулгүй байдал гэх мэт ТХХТ-ийн төслийг дэмжих чухал дэд бүтцийн хөгжилд татаас эсвэл санхүүгийн тусламж үзүүлэх.

4. Олон нийтийн оролцоо ба олон нийтийн оролцоо

- **Оролцогч талуудын зөвлөлдөх уулзалт:** Орон нутгийн оршин суугчид, бизнес эрхлэгчид, олон нийтийн удирдагчид зэрэг оролцогч талуудтай тогтмол зөвлөлдөж, санал хүсэлтийг цуглуулж, хөгжлийн төслүүдэд олон нийтийн дэмжлэгийг дэмжих.
- **Иргэдийн оролцоотой төлөвлөлт:** Шийдвэр гаргах үйл явцад, ялангуяа хөгжлийн төслийн төлөвлөлт, төлөвлөлтийн үе шатанд олон нийтийн оролцоотой төлөвлөлтийн үйл явцыг хэрэгжүүлэх.

5. Чадавхыг бэхжүүлэх, орон нутгийн хөгжил

- **Ур чадвар хөгжүүлэх хөтөлбөрүүд:** Орон нутгийн оршин суугчдыг шинэ бүтээн байгуулалтын төслүүдээс үүсэж буй ажлын байрнаас ашиг хүртэхийн тулд сургалт, чадавхыг бэхжүүлэх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.
- **Орон нутгийн бизнесийг дэмжих:** Үзвэр үйлчилгээ, үйлчилгээний төвүүдийг хөнгөлөлттэй түрээслэх зэрэг шинэ бүтээн байгуулалтад орон нутгийн бизнес эрхлэгчдэд оролцох, үр шимийг нь хүртэх боломжийг бүрдүүлэх.

6. Тогтвортой байдал ба байгаль орчны асуудал

- **Ногоон барилгын стандартууд:** Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг багасгах, урт хугацааны тогтвортой байдлыг хангах үүднээс ТХХТ-ийн төслүүдэд тогтвортой зураг төсөл, барилгын практикийг тусгах үүрэгтэй.
- **Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ (БОНБУ):** Бүх бүтээн байгуулалтын төслүүдэд иж бүрэн БОНБУ-г шаардаж, үр дүнг олон нийтэд мэдээлэх, оролцуулах.

7. Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ

- **Гүйцэтгэлийн хяналт:** ТХХТ-ийн төслүүдийн гүйцэтгэлийг тогтоосон зорилт, тэдгээрийг хянах хүчирхэг механизмыг бий болгох. Үүнд санхүүгийн гүйцэтгэл болон нийгмийн нөлөөллийн үнэлгээг багтаасан байх ёстой.
- **Санал хүсэлтийн механизмууд:** Олон нийт төслийн талаар байнгын санал хүсэлтийг өгөх сувгуудыг бий болгох, ингэснээр залруулга, сайжруулалт

хийхэд ашиглаж болно.

Эдгээр бодлого, арга барилыг хэрэгжүүлснээр Улаанбаатар хотын хөгжилд төр болон хувийн хэвшлийн давуу талыг ашиглахын зэрэгцээ олон нийтийн хэрэгцээ, тогтвортой байдлын зорилтуудыг хангахад чиглэсэн илүү зохион байгуулалттай, үр дүнтэй арга барилыг бий болгож чадна. Энэхүү арга барил нь хотын дэд бүтцийг сайжруулаад зогсохгүй эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлж, хотын оршин суугчдын амьдралын чанарыг сайжруулна.

Зургаа. НИЙСЛЭЛ УЛААНБААТАР ХОТ БОЛОН АЙМАГ СУМДЫН ГЭР ХОРООЛЛЫН АЙЛ ӨРХҮҮДИЙГ ХЭСЭГЧИЛСЭН БОЛОН НЭГДСЭН ДУЛААН ХАНГАМЖ БУСАД ДЭД БҮТЦЭЭР ХАНГАХ АЖЛЫГ ҮЕ ШАТТАЙГААР ОРЧИН ҮЕИЙН ТЕХНИК, ТЕХНОЛОГИЙН ШИЛДЭГ ШИЙДЛҮҮДИЙГ АШИГЛАН “ГЭР ХОРООЛЛЫН ДУЛААН ХАНГАМЖ, ДЭД БҮТЭЦ” ҮНДЭСНИЙ ХЭМЖЭЭНИЙ ТӨСЛИЙГ ИНЖЕНЕРЧЛЭЛИЙН ӨНДӨР ТҮВШИНД ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ (ҮҮНД: ТӨВЛӨРСӨН БУС ДЭД БҮТЦИЙН ХАНГАМЖИЙГ ХЭСЭГЧЛЭН БАЙГУУЛАХЫГ ОЛОН УЛСЫН САНХҮҮЖИЛТЭЭР ДЭМЖИХ).

Бид хотжилтын тэлэлт, үр ашигтай үйлчилгээний эрэлт хэрэгцээ нэмэгдэж байгаа тул Улаанбаатар хот болон аймаг, сумын суурьшлын бүсүүдийн дулаан хангамж болон бусад чухал дэд бүтцийг сайжруулах стратегийн санаачилгыг хэрэгжүүлнэ. Энэхүү санаачилга нь орчин үеийн шилдэг техник, технологийг ашиглан дэд бүтцийн хэсэгчилсэн болон нэгдсэн шийдлүүдийг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх зорилготой юм. Нэмж дурдахад энэ нь төвлөрсөн бус дэд бүтцийг хэсэгчлэн барьж байгуулах, илүү өргөн хүрээтэй, тогтвортой байдлыг хангах олон улсын санхүүжилтийн дэмжлэгийг авна.

|| Дэд бүтцийг шинэчлэх санаачилгын зорилтууд

- **Үр ашигтай дулаан хангамж:** Монгол орны хахир хатуу ширүүн өвлийн улиралд айл өрхүүдийг найдвартай, үр ашигтай дулаанаар хангах нь гол зорилго юм.
- **Сайжруулсан дэд бүтэц:** Халаалтаас гадна усан хангамж, ариутгах татуургын систем, цахилгаан зэрэг бусад чухал үйлчилгээг нэгдсэн, тогтвортой технологи ашиглан сайжруулах зорилготой.
- **Төвлөрсөн бус систем:** Хот, хөдөөгийн хүн амын олон янзын хэрэгцээг хүлээн зөвшөөрч, бие даан ажиллах боломжтой төвлөрсөн бус системийг бий болгох, төвлөрсөн шугам сүлжээний ачааллыг бууруулж, тэсвэрлэх чадварыг нэмэгдүүлэхэд чиглэгдэнэ.

|| Хэрэгжүүлэх стратеги

- **Үе шаттай хөгжил:** Төслийг хамгийн чухал хэрэгцээтэй газруудыг эрэмбэлж, үе шаттайгаар хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байна. Энэхүү үе шаттай арга нь шинэ технологи, системийг аажмаар нэгтгэж, одоо байгаа үйлчилгээнд хамгийн бага саад учруулах боломжийг олгодог.
- **Орчин үеийн технологийн хэрэглээ:** Төвлөрсөн бус халаалтын шийдэл,

сэргээгдэх эрчим хүчний интеграцчлал, ухаалаг сүлжээний технологи зэрэг орчин үеийн техникүүдийг ашиглана. Эдгээр технологиуд нь үр ашиг, тогтвортой байдал, хот, аймгийн янз бүрийн хэсэгт өргөжүүлэх, ашиглах хүчин чадлаар нь сонгоно.

- **Олон улсын хамтын ажиллагаа, санхүүжилт:** Санхүүжилт, технологийн туршлагын ихээхэн хэсгийг олон улсын түншүүдээс авдаг. Эдгээр хамтын ажиллагаа нь санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэхээс гадна дэлхийн шилдэг туршлагыг Монгол Улсад авчирч, орон нутгийн нөхцөл байдалд тохируулан хөгжүүлнэ.

|| Дэд бүтцийн шинэчлэлийн ашиг тус

- **Найдвартай байдал, үр ашигтай байдал:** Шинэчлэгдсэн дэд бүтэц нь илүү найдвартай, үр ашигтай үйлчилгээ үзүүлж, эрчим хүчний зарцуулалтыг бууруулж, оршин суугчдын халаалтын зардлыг бууруулна.
- **Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө:** Сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэр, орчин үеийн, илүү цэвэр технологиудыг нэгтгэснээр энэхүү санаачилга нь хотын халаалт болон бусад үйлчилгээний байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулахад тусална.
- **Эдийн засгийн өсөлт:** Дэд бүтцийг сайжруулснаар эдийн засгийн өсөлтийг бий болгож, бүс нутагт илүү олон бизнес эрхлэгчид, хөрөнгө оруулагчдыг татах, шинэ систем барих, засвар үйлчилгээ хийх, ажиллуулахтай холбоотой ажлын байр бий болгох боломжтой.
- **Амьдралын чанар:** Үндсэн үйлчилгээнд найдвартай хүртээмжтэй байх нь амьдралын чанарыг эрс сайжруулж, эрүүл, тав тухтай амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлдэг.

|| Бэрхшээл ба анхаарах зүйлс

- **Технологийн интеграцчлал:** Шинэ технологийг одоо байгаа дэд бүтэцтэй нэгтгэх нь нийцтэй байдлын асуудлаас зайлсхийх, урт хугацааны тогтвортой байдлыг хангахын тулд сайтар төлөвлөхийг шаарддаг.
- **Санхүүжилтийн хуваарилалт:** Олон улсын санг удирдах нь мөнгийг үр ашигтай, үр дүнтэй зарцуулж, хүссэн үр дүндээ хүрэхийн тулд ил тод, хариуцлагатай байхыг шаарддаг.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Төлөвлөлт, хэрэгжүүлэх үйл явцад орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулах нь маш чухал юм. Тэдний оруулсан хувь нэмэр нь өөр өөр бүс нутгийн онцлог хэрэгцээ, сорилтуудын талаар үнэ цэнтэй ойлголтыг өгч, илүү зорилтот, үр дүнтэй шийдэлд хүргэдэг.

Иймд Улаанбаатар хот болон Аймаг, сумын дулаан хангамж, дэд бүтцийг шинэчлэх санаачилга нь хот, хөдөөгийн хөгжилд чиглэсэн алсын хараатай хандлага болно гэдгийг бид илэрхийлж байна. Орчин үеийн технологи, олон улсын санхүүжилт, үе шаттай хэрэгжүүлэх стратегийг ашиглан бид дэд бүтцийн тогтвортой хөгжлийн стандартыг тогтооно. Энэхүү иж бүрэн арга нь ойрын хэрэгцээг хангахаас гадна цаашдын ахиц дэвшлийн үндсийг тавьж, Монгол Улсын

хот, хөдөөг өсөн нэмэгдэж буй байгаль орчин, эдийн засгийн сорилтод тэсвэр тэвчээртэй, эрч хүчтэй хэвээр байлгах боломжийг бүрдүүлнэ.

Улаанбаатар хот болон аймаг, сумын суурьшлын бүсэд хэсэгчилсэн болон нэгдсэн дулаан хангамж болон бусад дэд бүтцийг сайжруулах ажлыг хэрэгжүүлэхэд цогц бодлого, арга барил шаардлагатай. Эдгээр бодлого, аргачлалууд нь олон улсын санхүүжилтийг үр дүнтэй ашиглахын зэрэгцээ тогтвортой, үр ашигтай, орон нутгийн иргэдийн хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн байх ёстой. *Тухайлбал:*

1. Бодлогын цогц тогтолцоог боловсруулах

- **Бодлого боловсруулах:** Дулаан хангамж зэрэг дэд бүтцийн төслүүдийн зорилго, стандарт, шаардлагыг тодорхойлсон тодорхой бодлого боловсруулна. Эдгээр бодлого нь тогтвортой байдал, үр ашиг, орчин үеийн технологийг ашиглахыг чухалчлах ёстой.
- **Зохицуулалтын дэмжлэг:** Төвлөрсөн дулаан хангамж эсвэл орон нутгийн сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэр зэрэг төвлөрсөн бус системийг нэвтрүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх зохицуулалтын тогтолцоог бий болгож, эдгээр системийг байгаль орчин, аюулгүй байдлын стандартад нийцүүлэх.

2. Стратегийн төлөвлөлт, үе шат

- **Хэрэгцээний үнэлгээ:** Улаанбаатар хот болон Аймаг, Сумын өөр өөр бүс нутгийн онцлог хэрэгцээ, тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлохын тулд нарийвчилсан үнэлгээ хийх. Энэ нь дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтыг орон нутгийн шаардлагад нийцүүлнэ.
- **Үе шаттай хэрэгжүүлэлт:** Дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтыг үе шаттайгаар төлөвлөж, хамгийн яаралтай шаардлагатай эсвэл хамгийн их нөлөө үзүүлэх газруудыг эрэмбэлэх. Энэхүү үе шаттай арга нь нөөцийг үр дүнтэй удирдахад тусалдаг ба суралцсан сургамжийг дараагийн үе шатанд нэгтгэх боломжийг олгоно.

3. Орчин үеийн техник, технологийг нэгтгэх

- **Технологийн сонголт:** Орон нутгийн цаг уур, газарзүйн нөхцөлд тохирсон хамгийн сүүлийн үеийн технологийг нэвтрүүлэх. Халаалтын хувьд өндөр үр ашигтай бойлерын систем, газрын гүний дулааны халаалт эсвэл нарны дулааны систем, борооны усыг нэвтрүүлэх чадвартай нүх сүвэрхэг авто замын хучилт, газрын доорх инженерийн шугамын хонгилын систем зэргийг багтааж болно.
- **Инновац нэвтрүүлэх:** Төвлөрсөн бус эх үүсвэрээс эрчим хүчийг үр ашигтайгаар удирдаж, түгээх боломжтой цахилгаан эрчим хүчний ухаалаг сүлжээ зэрэг шинэлэг шийдлүүдийг ашиглахыг дэмжинэ.

4. Олон улсын санхүүжилтийн санхүүжилт ба ашиглалт

- **Аюулгүй санхүүжилт:** Санхүүжилтийг баталгаажуулахын тулд Дэлхийн банк, ОУВС, бүс нутгийн хөгжлийн банк зэрэг олон улсын хандивлагчидтай хамтран ажиллана. Санхүүжилтийн гэрээ нь дэд бүтцийн төслүүдийн урт хугацааны зорилттой нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулах.
- **Санхүүгийн ил тод байдал:** Олон улсын тусламжийн хариуцлагыг хангах,

үр дүнтэй ашиглах зорилгоор хөрөнгийн хуваарилалт, ашиглалтын ил тод механизмыг бий болгоно.

5. Чадавхыг бэхжүүлэх, орон нутгийн оролцоо

- **Сургалтын хөтөлбөрүүд:** Шинэ технологи, дэд бүтцийн системийг удирдах, засварлах чиглэлээр орон нутгийн чадавхыг нэмэгдүүлэхийн тулд орон нутгийн инженер, техникийн ажилтнууд, төлөвлөгч нарт зориулсан сургалтын хөтөлбөр боловсруулна.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Олон нийтийн хүлээн зөвшөөрлийг нэмэгдүүлэх, олон нийтийн дэмжлэг, тогтвортой байдлын хүчин чармайлтыг дэмжихийн тулд төлөвлөлт, хэрэгжүүлэх үйл явцад олон нийтийн гишүүдийг оролцуулах.

6. Түншлэл ба хамтын ажиллагаа

- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл:** Дэд бүтцийн бүтээн байгуулалт, ашиглалтад хувийн хэвшлийн туршлага, үр ашиг, хөрөнгө оруулалтыг хөшүүрэг болгохын тулд төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг дэмжих.
- **Олон улсын болон орон нутгийн хамтын ажиллагаа:** Дэд бүтцийн шийдлүүдийг олон улсын хэмжээнд мэдээлж, орон нутагт дасан зохицохын тулд олон улсын шинжээчид болон орон нутгийн оролцогч талуудын хамтын ажиллагааг дэмжинэ.

7. Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ, тасралтгүй сайжруулалт

- **Гүйцэтгэлийн хяналт:** Дэд бүтцийн системүүд нь үр ашиг, тогтвортой байдлын зорилгод нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулахын тулд тэдгээрийн гүйцэтгэлийг тасралтгүй хянах системийг хэрэгжүүлэх.
- **Санал хүсэлтийн механизмууд:** Хэрэглэгчид асуудлыг мэдээлэх эсвэл сайжруулах санал гаргах боломжийг олгодог санал хүсэлтийн сувгуудыг тохируулж, төслийн үйл явцыг цаг хугацааны явцад нарийн тааруулахад тусална.

8. Тогтвортой байдал ба байгаль орчныг хамгаалах

- **Тогтвортой байдлын арга хэмжээ:** Байгаль орчны нөлөөллийг багасгахын тулд байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээг төслийн төлөвлөлт, гүйцэтгэлийн үе шатанд нэгтгэх.
- **Сэргээгдэх нөөц:** Боломжтой бол дэд бүтцийг эрчимжүүлэх, чулуужсан түлшний хамаарлыг бууруулж, байгаль орчны тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэхийн тулд сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрт анхаарна.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Улаанбаатар болон аймаг, суманд олон улсын санхүүжилтийг үр дүнтэй ашиглах замаар дэд бүтцийн сүлжээг байгуулж, амьдралын чанарыг сайжруулж, эрчим хүчний хэрэгцээгээ тогтвортой, үр ашигтайгаар хангах боломжтой болно.

III БҮЛЭГ

ЭДИЙН ЗАСАГ

@Zurikhee

3-Р БҮЛЭГ. ЭДИЙН ЗАСАГ

Монгол Улсын хөгжил цэцэглэлт, бүрэн эрхт байдалд эдийн засаг амин чухал ач холбогдолтой бөгөөд бид өөрсдийн арвин баялаг нөөц, авьяас чадвараа ашиглан баялгийг нийт иргэдийн сайн сайхны төлөө зарцуулах болно. Энэ бүлэгт бид эдийн засгийн бие даасан байдалд хүрэх чиглэлд хийж хэрэгжүүлэх зүйлсийг тусгасан болно.

3.1 ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙГ ДЭМЖИХ

Нэг. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫГ ХАМГААЛАХ, ЭДИЙН ЗАСГИЙН ӨСӨЛТИЙГ ТЭНЦВЭРЖҮҮЛЭХ БОДЛОГО БАРИМТАЛЖ, ХОЙЧ ҮЕЭ БАЙГАЛИЙН НӨӨЦИЙГ АШИГЛАХ БОЛОМЖООР ХАНГАХ БОДЛОГЫГ БАРИМТАЛНА.

Хүрээлэн буй орчны асуудал улам бүр нэмэгдэж, эдийн засгийн хөгжлийн зайлшгүй шаардлага тулгарч байгаа нөхцөлд дэлхийн улс орнууд ихэвчлэн зөрчилддөг эдгээр зорилтуудыг тэнцвэржүүлэх арга замыг эрэлхийлж байна. Байгаль орчныг хамгаалах бодлого, эдийн засгийн өсөлтийг тэнцвэржүүлэхийн зэрэгцээ байгалийн баялгийг хойч үедээ үлдээх бодлого нь тогтвортой хөгжлийн чухал хандлагыг илэрхийлж байна.

|| Тэнцвэржүүлэх бодлогыг ойлгох

Энэ бодлогын гол цөм нь эдийн засгийн өсөлт нь байгаль орчны доройтолд өртөх ёсгүй гэдгийг хүлээн зөвшөөрөх явдал юм. Үүний эсрэгээр байгаль орчныг хатуу хамгаалах нь эдийн засгийн боломжийг боомилох ёсгүй. Энэхүү бодлого нь байгаль орчны тогтвортой байдлыг эдийн засгийн төлөвлөлт, шийдвэр гаргах үйл явцтай уялдуулах, хоёр зорилго нь бие биеэ дэмжиж, урт хугацааны тогтвортой байдлыг хангахад хувь нэмрээ оруулах зорилготой юм.

|| Хэрэгжүүлэх стратеги

- **Тогтвортой нөөцийн менежмент:** Ус, ашигт малтмал, ой мод зэрэг байгалийн нөөцийг үр ашигтай ашиглахад чиглэсэн нөөцийн менежментийн

стратегийг хэрэгжүүлэх нь нэн чухал юм. Үүнд хог хаягдал, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг багасгахын зэрэгцээ бүтээмжийг нэмэгдүүлэх технологи, туршлагыг ашиглах зэрэг орно.

- **Цэвэр технологид хөрөнгө оруулах:** Цэвэр, сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрт хөрөнгө оруулалтыг дэмжих нь гол стратеги юм. Энэ нь зөвхөн чулуужсан түлшний хараат байдлыг бууруулаад зогсохгүй ногоон технологийн салбарт шинэ үйлдвэрүүд, ажлын байруудыг идэвхжүүлдэг.
- **Зохицуулалтын хүрээ:** Эдийн засгийн нөлөөллийг харгалзан үзсэн байгаль орчны цогц зохицуулалтыг боловсруулах. Энэ нь байгаль орчинд учруулсан хохирлын бодит өртгийг тусгасан утааны хэмжээг хязгаарлах, арилжаалах систем, тогтвортой үйл ажиллагаанд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, байгаль орчны зөрчлийн торгууль зэргийг багтааж болно.
- **Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ (БОНБУ):** Аливаа бүтээн байгуулалт эхлэхээс өмнө байгаль орчинд үзүүлж болзошгүй нөлөөллийг ойлгож, шийдвэрлэхийн тулд бүх шинэ төслүүдэд БОНБУ-г заавал оруулах. Энэ нь байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, эдийн засгийн үйл ажиллагааг үргэлжлүүлэхэд тусалдаг.
- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ):** Байгаль орчныг хамгаалах төслүүдэд төр, хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааг дэмжих зорилгоор ТХХТ-ийг ашиглах. Энэ арга нь улсын санхүүг хэт ачаалалгүйгээр байгаль орчныг хамгаалах томоохон хүчин чармайлтын нөөцийг нэгтгэхэд тусална.
- **Боловсрол ба олон нийтийн мэдлэг:** Байгаль орчны боловсрол, тогтвортой хөгжлийн ач холбогдлын талаарх олон нийтийн мэдлэгийг дэмжих. Байгаль орчныг хамгаалах үнэ цэнийг ойлгох нь олон нийтийг тогтвортой үйл ажиллагааг дэмжих, оролцоход түлхэц болно.

Амжилттай загварууд

Дани, Герман зэрэг орнууд байгаль орчныг хамгаалах, эдийн засгийн өсөлтийг тэнцвэржүүлэх бодлогыг амжилттай хэрэгжүүлсэн. Дани улс салхины эрчим хүчний салбарт хөрөнгө оруулалт хийснээр сэргээгдэх эрчим хүчний салбарт дэлхийд тэргүүлж, ажлын байр бий болгож, эдийн засгаа хөгжүүлж байна. Үүний нэгэн адил Германы цөмийн эрчим хүчийг үе шаттайгаар зогсоож, сэргээгдэх эрчим хүчийг дэмжихэд чиглэсэн “Energiewende” бодлого нь нүүрсхүчлийн хийн ялгаруулалтыг бууруулаад зогсохгүй сэргээгдэх эрчим хүчний салбарын өсөлтийг дэмжсэн байна.

|| Бодлогын ашиг тус

- **Урт хугацааны эдийн засгийн тогтвортой байдал:** Байгалийн хязгаарлагдмал нөөцөөс хамааралтай байдлаа бууруулж, тогтвортой үйлдвэрлэлийг дэмжсэнээр эдийн засагт илүү тогтвортой, урт хугацааны өсөлтийг бий болгож чадна.
- **Нийгмийн эрүүл мэндийг сайжруулах:** Байгаль орчныг хамгаалах хүчин чармайлт нь цэвэр агаар, усыг бий болгож, бохирдол, хүрээлэн буй орчны өвчлөлтэй холбоотой эрүүл мэндийн зардлыг бууруулдаг.

- **Биологийн олон янз байдлыг хамгаалах:** Байгалийн амьдрах орчныг хамгаалах нь экологийн тэнцвэрт байдалд чухал ач холбогдолтой биологийн олон янз байдлыг хадгалахад тусалдаг ба хөдөө аж ахуй, анагаах ухаан, аялал жуулчлалын салбарыг дэмждэг.
- **Дэлхий дахины нэр хүнд сайжрах:** Байгаль орчин, эдийн засгийн зорилгыг амжилттай тэнцвэржүүлж чадсан улс орнууд ихэвчлэн дэлхийн хэмжээнд өндөр байр суурь эзэлдэг. Энэ нь гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татаж, дэлхийн байгаль орчны бодлогод нөлөөлөх боломжтой.

Иймд Байгаль орчныг хамгаалах, эдийн засгийн өсөлтийг тэнцвэржүүлэх нь бодлогын сонголт төдийгүй тогтвортой хөгжлийн зайлшгүй шаардлага юм. Байгаль орчны тогтвортой байдал, эдийн засгийн хэрэгцээг зэргийг харгалзан үзсэн нэгдсэн стратеги баримталснаар улс орнууд богино хугацааны ашиг олохын тулд ирээдүй хойч үеийнхээ сайн сайхны төлөө золиослохгүй байх баталгаа болж чадна. Энэхүү тэнцвэртэй хандлага нь хүн бүрийн хөгжил цэцэглэлт, тогтвортой ирээдүйд хүрэх түлхүүр юм.

Бид байгаль орчныг хамгаалах, эдийн засгийн өсөлтийг үр дүнтэй тэнцвэржүүлж, ирээдүй хойч үедээ байгалийн баялгийг ашиглах боломжийг хангах бодлогыг баримтлахын тулд цогц, нэгдсэн арга барилаар ажиллана. Тухайлбал:

1. Тогтвортой нөөцийн менежментийн бодлого

- **Нөөцийн үр ашгийн хөтөлбөрүүд:** Ус дахин боловсруулах систем, эрчим хүчний хэмнэлттэй технологи зэрэг технологи, инновац ашиглан нөөцийг үр ашигтай ашиглахад чиглэсэн хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлнэ.
- **Сэргээгдэх нөөцийн хөрөнгө оруулалт:** Нөхөн сэргээгдэхгүй нөөцөөс хараат байдлыг бууруулж, байгаль орчны доройтлыг бууруулахын тулд нар, салхи, усан цахилгаан эрчим хүч зэрэг сэргээгдэх нөөцөд хөрөнгө оруулалтыг эрэмбэлэх.

2. Эдийн засгийн хэрэгсэл

- **Татварын урамшуулал:** Тогтвортой үйл ажиллагаа явуулдаг эсвэл байгаль орчинд ээлтэй бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг бизнес эрхлэгчдэд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх.
- **Хязгаарлалт ба худалдааны систем:** Утааг бууруулах санхүүгийн хөшүүргийг бий болгохын тулд бохирдуулагч бодисын хязгаарлалт, худалдааны тогтолцоог бий болгож, компаниудыг бохирдлыг хянах чиглэлээр инновац хийхийг дэмжих.

3. Байгаль орчны дүрэм, стандарт

- **Байгаль орчны хатуу зохицуулалт:** Бизнесүүд үйл ажиллагаа явуулахаасаа өмнө тогтвортой байдлын тодорхой стандартыг хангасан байхыг шаарддаг байгаль орчны хатуу зохицуулалтыг хэрэгжүүлнэ.
- **Стандартуудыг тогтмол шинэчлэх:** Тогтвортой байдалд шинжлэх ухааны сүүлийн үеийн ололт, технологийн дэвшлийг тусгах үүднээс байгаль орчны стандартыг тогтмол шинэчилж байх.

4. Урт хугацааны төлөвлөлт, бодлогын тууштай байдал

- **Байгаль орчны иж бүрэн төлөвлөлт:** Тогтвортой байдал, нөөцийн менежментийн тодорхой зорилтуудыг тодорхойлсон байгаль орчны урт хугацааны төлөвлөгөө боловсруулах.
- **Бодлогын тогтвортой байдал:** Тогтвортой технологи, практикт урт хугацааны хөрөнгө оруулалт хийх тогтвортой орчныг бүрдүүлэхийн тулд бодлогын тогтвортой байдлыг хангах.

5. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ)

- **Тогтвортой хөгжлийн төслүүдийн хамтын ажиллагаа:** Төрийн секторын хяналт, нийгмийн зорилгод тууштай ажиллахын зэрэгцээ хувийн хэвшлийн инновац, үр ашгийг хөшүүрэг болгох ТХХТ-ийг дэмжинэ.
- **Дэд бүтцийн хөгжил:** Нийтийн тээврийн систем, ногоон барилга, сэргээгдэх эрчим хүчний төслүүд гэх мэт тогтвортой дэд бүтцийг хөгжүүлэхэд ТХХТ-ийг ашиглана.

6. Боловсрол ба олон нийтийн мэдлэг

- **Байгаль орчны боловсрол:** Тогтвортой байдал, байгаль хамгааллын ач холбогдлын талаарх ойлголтыг бага наснаас нь бий болгохын тулд байгаль орчны боловсролыг сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт тусгах.
- **Олон нийтийн кампанит ажил:** Иргэдэд байгаль орчныг хамгаалахын ач холбогдол, тогтвортой байдлын хүчин чармайлтад хэрхэн хувь нэмэр оруулах талаар сургах олон нийтийн кампанит ажил явуулах.

7. Судалгаа, хөгжлийн дэмжлэг

- **Тогтвортой байдлын судалгааны санхүүжилт:** Инновацыг дэмжихийн тулд тогтвортой технологи, экологийг хамгаалах чиглэлээр судалгаа хийхэд засгийн газрын санхүүжилтийг хуваарилах.
- **Эрдэм шинжилгээний байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Эдийн засгийн тогтвортой өсөлт, байгаль орчныг хамгаалах шинэ аргуудыг судалж, хөгжүүлэх чиглэлээр их дээд сургууль, судалгааны байгууллагуудтай хамтран ажиллана.

8. Хяналт, тайлагнах, хариуцлагын механизм

- **Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ (БОНБУ):** Аж үйлдвэрийн бүх чухал төслүүдэд байгаль орчинд үзүүлж болзошгүй нөлөөллийг батлахаас өмнө иж бүрэн БОНБУ-ийг үүрэг болгоно.
- **Ил тод байдал ба тайлагнах:** Компаниуд байгаль орчны гүйцэтгэл, нөөцийн ашиглалтын талаар олон нийтэд мэдээлэхийг шаардаж, ил тод, хариуцлагатай байдлыг дэмжинэ.

9. Олон улсын хамтын ажиллагаа

- **Дэлхийн стандарт, гэрээ хэлэлцээр:** Олон улсын байгаль орчны гэрээ хэлэлцээрт оролцож, дотоодын бодлогоо олон улсын шилдэг туршлагад

нийцүүлэхийн тулд олон улсын тогтвортой байдлын стандартыг хэрэгжүүлнэ.

- **Технологи ба мэдлэгийн солилцоо:** Байгалийн нөөцийг ашиглах, байгаль орчныг хамгаалах чиглэлээр мэдлэг, технологи, шилдэг туршлагыг хуваалцах зорилгоор олон улсын хамтын ажиллагаанд оролцох.

Бодлогын эдгээр аргуудыг хэрэгжүүлснээр бид эдийн засгийн өсөлтийг байгаль орчны тогтвортой байдлыг хангаж тэнцвэржүүлээд зогсохгүй байгалийн баялгийг хойч үедээ үлдээх боломжийг бий болгож чадна.

Хоёр. ҮНДЭСНИЙ МӨНГӨН ТЭМДЭГТ НЬ МОНГОЛ УЛСЫН ТӨВ БАНКНЫ ҮНЭТ МЕТАЛЛ, ГАДААД ВАЛЮТ БАРАА БА БУСАД АКТИВААР БАТАЛГААЖИХ (EQUIVALENT) ТОГТОЛЦООГ БҮРДҮҮЛНЭ.

Бид мөнгөний бодлогод томоохон өөрчлөлт хийж, Монгол Улс Төв банкны мэдэлд байгаа үнэт металл, гадаад валютын нөөц, бараа бүтээгдэхүүн болон бусад хөрөнгөөр баталгаажсан үндэсний мөнгөн тэмдэгтийн тогтолцоог бүрдүүлэхээр зорьж байна. Үндэсний мөнгөн тэмдэгтийн ханшийг тогтворжуулах, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэх зорилготой энэхүү алхам нь сүүлийн хэдэн арван жилд олон улс орон татгалзсан валютын стандарт хэлбэрт эргэн орж буйг харуулна.

|| Үндэслэл

Түүхийн хувьд валютыг ихэвчлэн алт, мөнгө гэх мэт биет бүтээгдэхүүнээр хангадаг байв. Гэсэн хэдий ч орчин үеийн ихэнх эдийн засагт мөнгөн тэмдэгтийн үнэ цэнэ нь биет бараа бүтээгдэхүүн дээр суурилдаггүй, харин засгийн газрын үнэ цэнтэй гэсэн тунхаглалд суурилдаг fiat валютын системийг нэвтрүүлж байна.

- **Тогтвортой байдал:** Үнэт металл, гадаад валютын нөөц зэрэг олон төрлийн хөрөнгөөр валютыг дэмжих нь үндэсний мөнгөн тэмдэгтийн үнэ цэнийг эдгээр хөрөнгийн харьцангуй тогтвортой, урьдчилан таамаглах боломжтой үнээр холбох замаар тогтворжуулахад тусална.
- **Итгэлцэл:** Хөрөнгийн дэмжлэг нь валют дахь дотоод болон олон улсын итгэлийг нэмэгдүүлэх боломжтой бөгөөд энэ нь валютын савлагаатай улс орны хувьд маш чухал юм.
- **Инфляцын хяналт:** Засгийн газар валютыг тогтмол хэмжээний биет хөрөнгөтэй холбосноор инфляцын хэт эрсдэлийг бууруулж чадна.

|| Бодлогын үр дагавар

- **Эдийн засгийн тогтвортой байдал:** Энэхүү бодлогоос хүлээгдэж буй үндсэн үр өгөөжийн нэг нь эдийн засгийн тогтвортой байдал юм. Хөрөнгөөр баталгаажсан валют нь мөнгөн тэмдэгтийн үнэ цэнийн хэт хэлбэлзлээс урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг бөгөөд энэ нь хөрөнгө оруулалт, хуримтлалыг урьдчилан таамаглахуйц эдийн засгийн нөхцөл байдалд хүргэдэг.
- **Хөрөнгө оруулагчдын итгэл:** Олон улсын хөрөнгө оруулагчид хөрөнгөөр баталгаажсан валютыг эрсдэл багатай гэж үздэг бөгөөд энэ нь Монгол дахь

гадаадын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх боломжтой. Ийнхүү хөрөнгө оруулалт нэмэгдсэнээр эдийн засгийн өсөлт, хөгжлийг дэмжих боломжтой болно.

- **Мөнгөний бодлогын хязгаарлалт:** Мөнгөний бодлогыг хөрөнгөөр дэмжих нь тогтвортой байдлыг хангахын зэрэгцээ мөнгөний бодлогын уян хатан байдлыг хязгаарладаг. Эдийн засгийн хямралын үед төв банк тогтмол нөөцийн харьцааг барих ёстой бол мөнгөний нийлүүлэлтийг тохируулах чадвараа хязгаарлаж болно.
- **Зардал ба логистик:** Үнэт металл болон гадаад валютын нөөцийг олж авах, хадгалах нь зардал ихтэй байж болно. Эдгээр нөөцийг удирдах логистик, түүний дотор хадгалалт, хамгаалалт зэрэг нь хүндрэл учруулж, нарийн төлөвлөлт шаарддаг.

|| Урьдчилсан сорилтууд

- **Зах зээлийн динамик:** Үнэт металл болон гадаад валютын үнэ тогтворгүй байж болно. Хэрэв валютыг дэмжих хөрөнгийн үнэ ихээхэн хэлбэлзвэл энэ нь валютын системд тогтворгүй байдлыг дахин бий болгож болзошгүй юм.
- **Шилжилтийн менежмент:** Нөөцтэй валютын системд шилжих нь логистик болон санхүүгийн нарийн төвөгтэй сорилтуудыг агуулдаг. Энэхүү шилжилтийг санхүүгийн тогтвортой байдлыг алдагдуулахгүйгээр удирдах нь нарийн төлөвлөлт, гүйцэтгэлийг шаарддаг. Олон улсын харилцаа, худалдаа : Валютын үнийн өөрчлөлт нь экспорт, импортод нөлөөлж болзошгүй тул энэ алхам нь Монголын худалдааны харилцаанд нөлөөлж болзошгүй. Эдгээр нөлөөллийг тэнцвэржүүлэх нь худалдааны тэнцвэрийг хадгалахад чухал үүрэг гүйцэтгэнэ.

|| Боломжууд

- **Мөнгөний сахилга батыг сайжруулах:** Тогтмол нөөцийн харьцааг хадгалах хэрэгцээ нь мөнгөний бодлогод сахилга батыг ногдуулах бөгөөд энэ нь эдийн засгийн хямралд хүргэдэг төсвийн бодлогогүй үйлдлээс урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг.
- **Эдийн засгийг төрөлжүүлэх:** Төрөл бүрийн нөөцийг хадгалах шаардлага нь засгийн газрыг эдийн засгийн үйл ажиллагаагаа төрөлжүүлэх, ялангуяа уул уурхай болон бусад нөөцөд суурилсан салбаруудад түлхэц болно.
- **Санхүүгийн менежментийн инновац:** Хөрөнгөөр баталгаажсан системийг нэвтрүүлэх нь санхүүгийн удирдлагын практик, технологи, ялангуяа нөөцийг хэрхэн удирдаж, ашиглах талаар инновацад хүргэж болзошгүй юм.

Тиймээс бид мөнгөн тэмдэгтээ биет хөрөнгөөр дэмжих шийдвэр гаргаж, эдийн засгийн тогтвортой байдал, санхүүгийн системдээ итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэх зоримог оролдлого эхлүүлнэ. Тогтвортой байдал, хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг хангах үүднээс энэ арга нь боломжит ашиг тустай хэдий ч, ялангуяа мөнгөний бодлогын уян хатан байдал, их хэмжээний биет нөөцийг удирдах логистикийн хувьд сорилтуудыг дагуулдаг. Монгол улс эдгээр сорилтыг хэр сайн даван туулах байдал энэхүү мөнгөний туршилтын эцсийн амжилт эсвэл бүтэлгүйтэлд чухал үүрэг

гүйцэтгэнэ.

Үндэсний мөнгөн тэмдэгт нь Монгол Улсын Төв банкны мэдэлд байгаа үнэт металл, гадаад валютын нөөц, бараа бүтээгдэхүүн болон бусад хөрөнгөөр баталгааждаг түүнтэй адилтгах тогтолцоог бүрдүүлэхийн тулд цогц, стратегийн бодлогын тогтолцоог бүрдүүлэх ёстой. Энэхүү тогтолцоо нь валютын тогтвортой байдал, олон улсын найдвартай байдлыг хангах олон аргыг багтаасан байх ёстой.

Тухайлбал:

1. Хөрөнгийн нөөцийн удирдлага

- **Төрөлжүүлэх:** Аль нэг хөрөнгийн ангилалд хэлбэлзэлтэй холбоотой эрсдэлийг бууруулахын тулд алт, мөнгө, стратегийн ашигт малтмал, тогтвортой гадаад валют зэрэг валютыг дэмжих хөрөнгийн төрлийг төрөлжүүлэх.
- **Тогтмол үнэлгээ:** Зах зээлийн өнөөгийн үнийг үнэн зөв тусгах, шаардлагатай бол мөнгөн дэвсгэртийг тохируулах зорилгоор эдгээр хөрөнгийн тогтмол үнэлгээний тогтолцоог нэвтрүүлэх.

2. Эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох

- **Хууль тогтоомж:** Валютын баталгааны тогтолцооны онцлог, үүнд хамрагдах хөрөнгийн төрөл, эдгээр хөрөнгийн удирдлага, өөрчлөх нөхцөл зэргийг тусгасан цогц хууль тогтоомжийг боловсруулж, батлах.
- **Ил тод байдлын тухай хуулиуд:** Нөөцийг хэрхэн удирдах, тайлагнаж, аудит хийх талаар ил тод байдлыг хангасан хуулийг хэрэгжүүлнэ.

3. Мөнгөний бодлогын зохицуулалт

- **Мөнгөний хяналт:** Мөнгөний бодлого, ялангуяа инфляцийн хяналт, мөнгөний нийлүүлэлтийн менежменттэй холбоотой валютын тогтолцооны хязгаарлалтыг зохицуулахын тулд мөнгөний бодлогыг шинэчлэх.
- **Зээлийн хүүгийн стратеги:** Гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах, валютын тогтвортой байдлыг хадгалах хэрэгцээг харгалзан баталгаажсан валютын тогтолцоог нөхөх хүүгийн удирдлагын стратеги боловсруулна.

4. Олон улсын хамтын ажиллагаа ба дагаж мөрдөх

- **Олон улсын стандартын нийцэл:** Монгол улсын санхүүгийн системд дэлхийн хэмжээнд итгэх итгэлийг хадгалахын тулд уг системийг олон улсын санхүүгийн стандарт, практикт нийцүүлэхийг баталгаажуулна.
- **Валютын менежмент:** Нөөцийг хамгаалах, гүйлгээнд байгаа мөнгөн тэмдэгтийг нөхөх боломжийг хангахын тулд валютын удирдлагын бодлогыг бэхжүүлэх.

5. Санхүүгийн тогтвортой байдлын хэрэгслүүд

- **Тогтвортой байдлын сангууд:** Валютыг дэмжих хөрөнгийн үнэ мэдэгдэхүйц хэлбэлзсэн тохиолдолд ашиглах боломжтой тогтвортой байдлын сан эсвэл буферийг бий болгох.
- **Хеджийн стратеги:** Фьючерс, опцион зэрэг санхүүгийн хэрэгслийг ашиглан

валютыг үнэлж буй хөрөнгийн үнийн ихээхэн хэлбэлзлээс хамгаална.

6. Дэд бүтэц, технологийн дэмжлэг

Технологийн хөрөнгө оруулалт: Хөрөнгийг дижитал хэлбэрээр удирдах, хянах технологид хөрөнгө оруулалт хийх, нөөцийн үнэ цэнийг бодит цаг хугацаанд хянах, удирдах боломжийг олгоно.

Аюулгүй байдлын арга хэмжээ: Үнэт металл зэрэг биет хөрөнгийг хадгалах, харьцах аюулгүй байдлын арга хэмжээ, түүний дотор физик аюулгүй байдал, кибер аюулгүй байдлын арга хэмжээг сайжруулах.

7. Олон нийт ба зах зээлийн оролцоо

- **Олон нийттэй харилцах стратеги:** Валютын баталгаат систем хэрхэн ажилладаг, эдийн засагт үзүүлэх үр өгөөжийн талаар олон нийт болон зах зээлд мэдээлэх харилцааны цогц стратеги боловсруулна.
- **Зах зээлийн мэдрэмжийн шинжилгээ:** Хөрөнгийн үнийн өөрчлөлт нь валют болон өргөн хүрээний эдийн засагт хэрхэн нөлөөлж байгааг ойлгохын тулд зах зээлийн мэдрэмжийн шинжилгээг тогтмол хийдэг.

8. Боловсролын кампанит ажил

- **Боловсролын хөтөлбөрүүд:** Шинэ тогтолцоо, түүний хуримтлал, хөрөнгө оруулалт, эдийн засгийн тогтвортой байдалд үзүүлэх нөлөөллийн талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлэхийн тулд төр, санхүүгийн байгууллагуудад зориулсан боловсролын хөтөлбөрүүдийг эхлүүлнэ.

9. Хяналт ба дасан зохицох механизм

- **Бодлогын байнгын хяналт:** Өөрчлөгдөж буй эдийн засгийн нөхцөл байдал, хөрөнгийн үнэлгээнд дасан зохицохын тулд тулгуурласан валютын системтэй холбоотой бодлогыг тогтмол хянах механизмыг бий болгох.

Бодлогын эдгээр аргуудыг сайтар боловсруулж, хэрэгжүүлснээр Монгол Улс үндэсний мөнгөн тэмдэгтээ олон төрлийн хөрөнгөөр дэмжих хүчирхэг тогтолцоог бүрдүүлж, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангаж, санхүүгийн системдээ дотоод болон олон улсын оролцогч талуудад итгэх итгэлийг бий болгож чадна.

Гурав. СЭРГЭЭГДЭХ ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ ЭХ ҮҮСВЭР, НОГООН ТЕХНОЛОГИД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ ХИЙЖ, ЧУЛУУЖСАН ТҮЛШНИЙ ХАРААТ БАЙДЛЫГ БУУРУУЛЖ, УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТИЙН НӨЛӨӨЛЛИЙГ БУУРУУЛНА.

Уур амьсгалын өөрчлөлт, байгаль орчны доройтлыг шийдвэрлэх зайлшгүй шаардлагаар тодорхойлсон эрин үед дэлхий дахинд сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэр, ногоон технологи руу чиглэх нь чиг хандлага гэхээсээ илүү зайлшгүй шаардлага юм. Дэлхийн улс орнууд чулуужсан түлшний хараат байдлыг бууруулах зайлшгүй шаардлагатайг хүлээн зөвшөөрч, эрчим хүчний өөр шийдлүүдэд ихээхэн хөрөнгө оруулалт хийж байна. Энэхүү стратегийн өөрчлөлт нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн үр нөлөөг бууруулах зорилготой төдийгүй хойч

үедээ эдийн засаг, эрчим хүчний дэд бүтцийг өөрчлөх болно.

|| Шилжилт

Шатахууны түлшнээс холдох шалтгаанууд нь зайлшгүй бөгөөд олон талт юм.

- **Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө:** Хүлэмжийн хийн ялгаралтын гол эх үүсвэр нь чулуужсан түлш бөгөөд дэлхийн дулаарал, уур амьсгалын өөрчлөлтөд ихээхэн хувь нэмэр оруулдаг. Салхи, нар, усан цахилгаан эрчим хүч зэрэг сэргээгдэх эрчим хүч рүү шилжих нь нүүрстөрөгчийн ул мөрийг бууруулдаг илүү цэвэр, тогтвортой эрчим хүчний эх үүсвэрийг санал болгож байна.
- **Эдийн засгийн үр өгөөж:** Сэргээгдэх технологи хөгжихийн хэрээр сэргээгдэх эрчим хүчний эдийн засгийн нөхцөл байдал бэхжиж байна. Зардал буурч, үр ашиг нь сайжирч байгаа нь сэргээгдэх эрчим хүчийг уламжлалт чулуужсан түлштэй өрсөлдөх чадвартай болгож байна. Түүнчлэн сэргээгдэх эрчим хүчний салбар нь үйлдвэрлэл, суурилуулалт, засвар үйлчилгээний салбарт ажлын байр бий болгох хүчтэй эх үүсвэр юм.
- **Эрчим хүчний аюулгүй байдал:** Эрчим хүчний эх үүсвэрийг төрөлжүүлэх нь геополитикийн хурцадмал байдал, зах зээлийн тогтворгүй байдлаас шалтгаалан үнэ болон хүртээмжийн хувьд хэлбэлзэж болзошгүй импортын түлшний хараат байдлыг бууруулдаг.

|| Сэргээгдэх эрчим хүчний стратегийн хөрөнгө оруулалт

Сэргээгдэх эрчим хүчний хөрөнгө оруулалт нь засгийн газрын үйл ажиллагаа, компанийн санаачилга, хэрэглэгчдийн оролцоог хамарсан олон талт арга барилыг шаарддаг.

- **Засгийн газрын татаас ба урамшуулал:** Олон засгийн газар сэргээгдэх эрчим хүчний салбарыг дэмжих санхүүгийн хөшүүрэг, татварын хөнгөлөлт, судалгаа, боловсруулалтын буцалтгүй тусламж, сэргээгдэх эрчим хүчний үйлдвэр байгуулах зардлыг бууруулах татаас зэргийг олгодог.
- **Судалгаа, хөгжил:** Салхин цахилгаан үүсгүүр, нарны хавтан, эрчим хүч хадгалах шийдлүүдэд илүү үр ашигтай, зардал багатай технологи нэвтрүүлэхэд судалгаанд тасралтгүй хөрөнгө оруулалт хийх нь чухал юм.
- **Дэд бүтцийн хөгжил:** Сэргээгдэх эрчим хүчийг үндэсний сүлжээнд нэгтгэхийг дэмжих дэд бүтцийг хөгжүүлэх нь амин чухал юм. Үүнд нар, салхины эрчим хүчний тасалдалтай холбоотой эрчим хүч хадгалах байгууламж барих зэрэг орно.

|| Эрчим хүчнээс бусад ногоон технологиуд

Ногоон технологийн хамрах хүрээ нь эрчим хүчний үйлдвэрлэлээс давж гардаг. Энэ нь өргөн хүрээний салбаруудыг хамардаг:

- **Тээвэр:** Цахилгаан автомашин (EVs) болон устөрөгчийн түлш нь бензин болон дизель хөдөлгүүртэй автомашиныг орлох боломжтой болж байна. EV цэнэглэх дэд бүтцэд оруулсан хөрөнгө оруулалт, цахилгаан автомашин худалдан авахад зориулсан урамшуулалт нь энэхүү шилжилтийг хурдасгаж байна.
- **Барилга байгууламж:** Илүү сайн дулаалгын материал, эрчим хүчний

хэмнэлттэй гэрэлтүүлэг, ухаалаг термостат зэрэг эрчим хүчний үр ашгийг дээшлүүлэх ногоон барилгын технологи нь барилгын эрчим хүчний хэрэглээг бууруулдаг.

- **Хог хаягдлын менежмент:** Хог хаягдлыг дахин боловсруулах үйл явцыг сайжруулдаг технологи, хог хаягдлаас эрчим хүч үйлдвэрлэх үйлдвэрүүд болон биологийн задралд ордог материалууд нь хогийн цэгийн хог хаягдал болон хог хаягдлыг зайлуулахтай холбоотой хүрээлэн буй орчны бохирдлыг мэдэгдэхүйц бууруулж чадна.

|| Дэлхий дахины нөлөөлөл ба ирээдүйн төлөв

Сэргээгдэх эрчим хүч, ногоон технологи руу шилжих шилжилтийн дэлхий дахинд үзүүлэх нөлөө нь гүн гүнзгий юм.

- **Нүүрстөрөгчийн ялгаруулалтыг бууруулах:** Сэргээгдэх эрчим хүчний салбарт ихээхэн хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийсэн улс орнууд нүүрстөрөгчийн ялгаруулалтыг мэдэгдэхүйц бууруулж байна.
- **Эдийн засгийн сэргэлт:** Ногоон технологийн салбар нь эдийн засгийн чухал хэсэг болж, олон салбарыг хамарсан хөрөнгө оруулалт, инновац, ажлын байр бий болгож байна.
- **Эрүүл мэндийн ашиг тус:** Чулуужсан түлшний бохирдлыг бууруулснаар амьсгалын замын болон зүрх судасны өвчлөлийн түвшин буурах зэрэг нийгмийн эрүүл мэндэд ихээхэн ач тустай.

Тиймээс сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэр, ногоон технологид хөрөнгө оруулалт хийх нь тогтвортой өсөлтийг хангах чухал зайлшгүй шаардлагатай. Дэлхий илүү ногоон ирээдүй рүү тэмүүлэхийн хэрээр өнөөдөр хийсэн сонголтууд нь илүү эрүүл, хүчирхэг, тогтвортой эдийн засгийн үндэс суурийг тавих болно. Үргэлжлүүлэн тууштай, инновац хийснээр манай эрчим хүчний системээ өөрчлөх, уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг бууруулах боломжтой.

Сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэр, ногоон технологид үр дүнтэй хөрөнгө оруулалт хийх, чулуужсан түлшний хамаарлыг бууруулах, уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг бууруулахын тулд засгийн газар болон бодлого боловсруулагчид цогц бодлого хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. Эдгээр бодлого нь сэргээгдэх эрчим хүчний хэрэглээг дэмжихээс гадна тогтвортой, нүүрстөрөгч багатай эдийн засаг руу илүү өргөн хүрээтэй шилжилтийг хөнгөвчлөх болно.

Тухайлбал:

1. Санхүүгийн урамшуулал, татаас

- **Нэмэлт тариф:** Сэргээгдэх эх үүсвэрээс үйлдвэрлэсэн цахилгаан эрчим хүчний тогтвортой үнийг баталгаажуулж, зах зээлийг тогтвортой байлгаж, үйлдвэрлэгчдэд хөрөнгө оруулалтын өгөөжийг найдвартай хангах нэмэлт тарифыг хэрэгжүүлнэ.
- **Татварын урамшуулал:** Сэргээгдэх эрчим хүчний систем суурилуулсан эсвэл өмч хөрөнгөө эрчим хүчний хэмнэлттэй сайжруулсан бизнес эрхлэгчид болон орон сууцны эздэд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх.
- **Татаас:** Сэргээгдэх эрчим хүчний системийг худалдан авах, суурилуулахтай

холбоотой анхны хөрөнгийн зардлыг бууруулах зорилгоор татаас олгох.

2. Зохицуулах бодлого

- **Сэргээгдэх эрчим хүчний багцын стандартууд (RPS):** Цахилгаан эрчим хүчний салбарыг тодорхой хугацаанд сэргээгдэх эх үүсвэрээс цахилгаан эрчим хүчнийхээ тодорхой хувийг үйлдвэрлэхийг шаарддаг RPS-ийг баталж, илүү ногоон практикийг хэрэгжүүлэхэд эрчим хүчний салбарыг дэмжинэ.
- **Нүүрстөрөгчийн үнэ:** Нүүрстөрөгчийн ялгаруулалтын байгаль орчны зардлыг дотооддоо шингээж, нүүрстөрөгчийн ул мөрийг бууруулахад бизнес эрхлэгчдийг дэмжихийн тулд нүүрстөрөгчийн татвар эсвэл хязгаар ба худалдааны систем зэрэг нүүрстөрөгчийн үнийн механизмыг нэвтрүүлэх.

3. Судалгаа, хөгжил

- **Засгийн газрын судалгаа, боловсруулалтын санхүүжилт:** Инновацыг дэмжих, цаг хугацааны явцад зардлыг бууруулах зорилгоор сэргээгдэх эрчим хүч, ногоон технологийн судалгаа, хөгжүүлэлтийн засгийн газрын санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх.
- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл:** Шинэ технологийг хөгжүүлэх, арилжаалахад хувийн хэвшлийн туршлага, санхүүжилтийг хөшүүрэг болгохын тулд төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг хөгжүүлэх.

4. Дэд бүтцийн хөгжил

- **Сүлжээний дэд бүтцийг сайжруулах:** Сэргээгдэх эрчим хүчний өндөр хувийг хангахын тулд цахилгаан эрчим хүчний сүлжээг шинэчлэх, тасалдалтай холбоотой асуудлуудыг шийдвэрлэхийн тулд сүлжээний тогтвортой байдал, эрчим хүч хадгалах шийдлүүдийг сайжруулахад хөрөнгө оруулах.
- **Цахилгаан тээврийн хэрэгслийг цэнэглэх дэд бүтэц:** Шатах ашигт малтмалын түлшний хамаарлыг бууруулахын тулд цахилгаан тээврийн хэрэгслийг (EV) цэнэглэх станц суурилуулах ажлыг дэмжинэ.

5. Боловсрол ба олон нийтийн мэдлэг

- **Боловсролын хөтөлбөрүүд:** Сэргээгдэх эрчим хүчний ашиг тус, нүүрстөрөгчийн ул мөрийг бууруулахын ач холбогдлын талаарх мэдлэгийг дээшлүүлэх зорилгоор боловсролын кампанит ажил, хөтөлбөрүүдийг боловсруулна.
- **Сургалт ба гэрчилгээжүүлэх:** Ногоон эдийн засгийг дэмжихэд бэлэн чадварлаг боловсон хүчин бэлтгэхийн тулд сэргээгдэх эрчим хүчний салбарын ажилчдад сургалт, гэрчилгээ олгох.

6. Барилгын болон эрчим хүчний хэмнэлтийн дүрэм

- **Эрчим хүчний хэмнэлтийн стандартууд:** Барилга, цахилгаан хэрэгсэл, үйлдвэрлэлийн процесст эрчим хүчний хэмнэлтийн хатуу стандартыг хэрэгжүүлснээр эрчим хүчний нийт хэрэглээг багасгах.
- **Ногоон барилгын кодууд:** Шинэ барилга, их засварын ажилд эрчим хүчний хэмнэлттэй материал, технологи ашиглахыг шаарддаг ногоон барилгын дүрэм.

7. Олон улсын хамтын ажиллагаа

- **Глобал гэрээ, протоколууд:** Дотоодын бодлогыг дэлхийн уур амьсгалын зорилтуудтай уялдуулах олон улсын гэрээ, протоколд оролцох, олон улсын санхүүжилт, технологи дамжуулах боломжийг олж авах.
- **Хөгжлийн тусламж:** Хөгжиж буй орнуудад сэргээгдэх эрчим хүч рүү шилжихэд нь туслах техникийн болон санхүүгийн тусламж үзүүлж, уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулах чиглэлээр дэлхийн хамтын ажиллагааг дэмжинэ.

8. Шилжилтийн үйлдвэрлэлийг дэмжих

- **Зохицуулах тусламж:** Ногоон эдийн засагт шилжих шилжилтийг жигдрүүлэхийн тулд давтан сургах хөтөлбөр, эдийн засгийг төрөлжүүлэх санаачилга зэрэг чулуужсан түлшний үйлдвэрээс хамааралтай ажилчид болон олон нийтэд зохицуулалтын тусламж үзүүлэх.

Эдгээр цогц бодлогыг хэрэгжүүлснээр засгийн газрууд сэргээгдэх эрчим хүч, ногоон технологийг нэвтрүүлэхэд үр дүнтэй дэмжлэг үзүүлж, чулуужсан түлшний хараат байдлыг бууруулж, уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг мэдэгдэхүйц бууруулж чадна. Энэхүү цогц арга барил нь эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчинд ээлтэй шилжилтийг баталгаажуулдаг.

Дөрөв. БОХИРДЛООС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ, ЭКОСИСТЕМИЙГ ХАМГААЛАХ БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ДҮРЭМ ЖУРАМ, СТАНДАРТЫГ МӨРДҮҮЛЭХИЙН ЗЭРЭГЦЭЭ БАЙГАЛЬД ЭЭЛТЭЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ДАДЛЫГ СУРТАЛЧЛАН ХӨГЖҮҮЛНЭ.

Өсөн нэмэгдэж буй байгаль орчны сорилтуудын өмнө бохирдлыг хязгаарлах, экосистемийг хамгаалах хатуу зохицуулалт, стандартын шаардлага урьд өмнө хэзээ ч ийм байгаагүй. Аж үйлдвэрийн үйл ажиллагаа дэлхий даяар өргөжин тэлж байгаа тул засгийн газар болон зохицуулах байгууллагууд эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг дэмжихийн зэрэгцээ байгаль орчныг хамгаалах хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх үүрэгтэй ажилладаг.

|| Байгаль орчны зохицуулалтын ач холбогдол

Байгаль орчны зохицуулалт нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас зайлшгүй шаардлагатай.

- **Бохирдлоос урьдчилан сэргийлэх:** Дүрэм журмууд нь агаар, ус, хөрсөнд хортой бодис ялгаруулж, улмаар эрүүл мэндийн асуудал, байгаль орчны доройтолд хүргэж болзошгүй бохирдлоос урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг.
- **Экосистемийг хамгаалах:** Байгаль орчны хохирлыг хязгаарласнаар биологийн олон янз байдлыг хадгалах, экологийн тэнцвэрийг хадгалах, хүний амьдралыг дэмжихэд чухал ач холбогдолтой экосистемийг хамгаалахад тусалдаг.
- **Тогтвортой туршлагыг хөхүүлэн дэмжих:** Байгаль орчны хатуу зохицуулалтууд нь бизнесүүдийг хог хаягдлыг багасгах, нөөцийн хэрэглээг багасгах, нүүрстөрөгчийн ул мөрийг бууруулах тогтвортой практикийг

хэрэгжүүлэхэд түлхэц өгдөг.

|| **Байгаль орчны дүрэм журмыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх стратеги боловсруулах**

- **Тодорхой бөгөөд цогц хууль тогтоомж:** Бохирдуулагчийн зөвшөөрөгдөх хязгаарыг тодорхойлсон байгаль орчны хууль тогтоомжийг тодорхой, цогцоор нь боловсруулж, тусгай хамгаалалттай газар нутгийг зааж, аж ахуйн нэгж, хувь хүмүүсийн хүлээх хариуцлагыг тодорхойлох. Эдгээр хуулиуд нь шинжлэх ухааны шинэ ололт, технологийн дэвшилд нийцсэн байх ёстой.
- **Хяналт, тайлангийн найдвартай системүүд:** Байгаль орчны чанарыг хянах, бохирдлын эх үүсвэрийг хянах хүчирхэг системийг хэрэгжүүлэх. Үүнд хиймэл дагуулын зураг, мэдээ зэрэг орчин үеийн технологийг ашиглан бохирдуулагч бодисыг илрүүлдэг.
- Аж ахуйн нэгжүүдээс байгаль орчны нарийвчилсан тайланг тогтмол гаргаж, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангахын тулд хараат бус аудит хийхийг шаардах.

|| **Хатуу торгууль, урамшуулал**

- Торгууль, үйл ажиллагааны хязгаарлалт, эрүүгийн хариуцлага зэрэг байгаль орчны хууль тогтоомжийг зөрчихөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг дагаж мөрддөггүй тохиолдолд хатуу шийтгэлийг тогтооно.
- Татварын хөнгөлөлт, татаас, олон нийтэд таниулах хөтөлбөр гэх мэтийг дагаж мөрдөж буй компани, байгууллагуудад урамшуулал олгох.

|| **Олон нийтийн оролцоо ба ил тод байдал**

- Олон нийтийн санаачилгаар байгаль орчны хяналтын үйл явцад олон нийтийн оролцоог дэмжих, байгаль орчны мэдээлэл, тайланд хандах боломжийг олгох.
- Зөрчлийг хэрхэн шийдвэрлэх талаар ил тод байдлыг хангаж, байгаль орчны үнэлгээ, аудитын үр дүнг олон нийтэд мэдээлэх.

|| **Олон улсын хамтын ажиллагаа**

- Агаарын бохирдол, усны нөөцийн менежмент зэрэг хил дамнасан байгаль орчны асуудлыг шийдвэрлэх олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт оролцох.
- Үр дүнтэй хэрэгжүүлэх шилдэг туршлага, технологи, стратегийг хуваалцах дэлхийн байгаль орчны санаачилгуудад хамтран ажиллах.

|| **Байгаль орчинд ээлтэй үйлдвэрлэлийг дэмжих**

- Аж үйлдвэрүүдийг байгальд ээлтэй үйлдвэрлэлийн аргыг нэвтрүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх ногоон гэрчилгээ, стандартыг боловсруулж мөрдүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ.
- Үндэсний болон олон улсын платформуур дамжуулан байгаль орчны тогтвортой байдлын өндөр стандартад хүрсэн компаниудыг үнэлж, урамшуулах.

Судалгаа, хөгжлийн дэмжлэг

- Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулах ногоон технологийн судалгаа, хөгжилд хөрөнгө оруулах. Үүнд цэвэр үйлдвэрлэлийн технологи, хог хаягдлыг дахин боловсруулах арга, тогтвортой материал зэрэг багтана.
- Байгаль орчинд ээлтэй практикт инновацыг дэмжихийн тулд эрдэм шинжилгээний байгууллагууд, үйлдвэрлэл, төрийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааг дэмжих.

|| Боловсрол ба сургалт

- Ногоон туршлагыг үйлдвэрлэлд нэвтрүүлэх үр өгөөж, арга зүйн талаар бизнес эрхлэгчдэд боловсрол олгох, сургалт явуулах.
- Тогтвортой байдлын ач холбогдлын талаарх ойлголтыг хүүхдэд бага наснаас нь бий болгохын тулд байгаль орчны боловсролыг сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт тусгах.

|| Байгаль орчны дүрэм журмыг хэрэгжүүлэхийн ашиг тус

- **Эрүүл хүн ам:** Бохирдлыг бууруулах нь агаар, усны чанарыг сайжруулж, хүн амыг эрүүлжүүлж, эрүүл мэндийн зардлыг бууруулна.
- **Эдийн засгийн тогтвортой өсөлт:** Байгаль орчны зохицуулалтыг богино хугацаанд зардал ихтэй гэж үзэж болох ч нөөцийн хомсдол, байгаль орчны гамшгаас урьдчилан сэргийлэх замаар эдийн засгийн илүү тогтвортой өсөлтийг бий болгодог.
- **Олон улсын нэр хүндийг нэмэгдүүлэх:** Байгаль орчны хатуу зохицуулалтыг мөрддөг, ногоон туршлагыг сурталчилж буй улс орнууд олон улсын хөрөнгө оруулалт, түншлэлийг улам ихээр татаж, дэлхийн хэмжээнд нэр хүндээ өсгөдөг.

Иймд тогтвортой хөгжилд байгаль орчны хууль тогтоомжийн хэрэгжилт, байгаль орчинд ээлтэй үйлдвэрлэлийн туршлагыг сурталчлах нь маш чухал юм. Хүчтэй хуулиудыг хэрэгжүүлж, олон нийтийн оролцоог дэмжиж, инновацыг дэмжсэнээр бид байгаль орчныг хамгаалах, эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангах боломжтой. Эдгээр хүчин чармайлт нь манай гарагийг ирээдүй хойч үедээ хамгаалаад зогсохгүй илүү ногоон, илүү тогтвортой эдийн засгийг хөгжүүлэхэд түлхэц болно.

Тав. ТОГТВОРТОЙ, НОГООН ТЕХНОЛОГИЙГ ХӨГЖҮҮЛЭХ БОЛОН ИННОВАЦИЙН КЛАСТЕРУУДЫГ БИЙ БОЛГОХОД ДЭМЖЛЭГ ҮЗҮҮЛЖ, СУДЛААЧИД, БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧИД, ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАГЧДЫГ НЭГТГЭН БАЙГАЛЬД ЭЭЛТЭЙ ШИЙДЛҮҮДИЙН ТАЛААР ХАМТРАН АЖИЛЛАНА.

Тогтвортой хөгжлийг эрэлхийлэхийн тулд ногоон технологийн инновацийн кластеруудыг дэмжих нь эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихийн зэрэгцээ байгаль орчны сорилттой тэмцэх динамик стратеги болж гарч ирсэн. Мэргэшсэн экосистемийн хүрээнд судлаачид, бизнес эрхлэгчид, хөрөнгө оруулагчдыг нэгтгэсэнээр эдгээр кластерууд нь байгаль орчинд ээлтэй шийдлүүдийг

боловсруулж, арилжаалахад тусалдаг. инновацийн

|| **Инновацийнн кластеруудыг ойлгох**

Инновацийнн кластерууд нь тодорхой салбар дахь харилцан уялдаатай компаниуд, тусгай ханган нийлүүлэгчид, үйлчилгээ үзүүлэгчид болон холбогдох байгууллагуудын газарзүйн төвлөрөл юм. Эдгээр кластерууд нь засгийн газрын бодлогын хүчтэй дэмжлэгтэйгээр тэргүүлэх судалгааны их дээд сургуулиуд болон идэвхтэй компаниудаар бэхлэгддэг. Ногоон технологийн хүрээнд эдгээр кластерууд нь сэргээгдэх эрчим хүч, хог хаягдлын үр ашигтай менежментийн систем, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулах дэвшилтэт материал зэрэг тогтвортой шийдлүүдийг хөгжүүлэхэд чиглэдэг.

|| **Ногоон технологийн кластеруудын ашиг тус**

- **Сайжруулсан инновац ба судалгаа:** Кластерууд нь инновацийн хамтын орон зайг бий болгож, янз бүрийн байгууллагуудын санааг нэгтгэж, ногоон технологийн шинэ нээлт, дэвшлийг бий болгодог.
- **Эдийн засгийн өсөлт:** Авьяас чадвар, нөөц бололцоогоо төвлөрүүлснээр кластерууд нь орон нутгийн эдийн засгийг эрс нэмэгдүүлж, өндөр чанартай ажлын байр бий болгож, дотоодын болон олон улсын хөрөнгө оруулалтыг татах боломжтой.
- **Хурдасгасан арилжаа:** Кластер доторх янз бүрийн оролцогч талуудын ойр дотно байдал нь инновацыг лабораториос зах зээлд шилжүүлэх үйл явцыг хялбаршуулдаг. Энэ нь ялангуяа ногоон технологийн хувьд чухал ач холбогдолтой бөгөөд ихэвчлэн томоохон хэмжээний анхны хөрөнгө оруулалт, зохицуулалтын зөвшөөрөл шаарддаг.
- **Тогтвортой байдлын зорилтууд:** Ногоон технологид зориулагдсан кластерууд нүүрстөрөгчийн ул мөрийг бууруулах, хог хаягдлыг зохицуулах, байгалийн нөөцийг хэмнэх шийдлүүдийг хөгжүүлэх замаар байгаль орчны тогтвортой байдалд шууд хувь нэмэр оруулдаг.

|| **Ногоон технологийн кластеруудыг дэмжих стратеги**

- **Төрийн бодлого, санхүүжилт:** Инновацийнн кластеруудыг дэмжихэд төрийн үр дүнтэй бодлого чухал. Үүнд судалгаа, хөгжүүлэлтийн шууд санхүүжилт, ногоон аж ахуйн нэгжүүдэд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, тогтвортой технологид анхаарлаа хандуулж буй гарааны бизнесүүдэд олгох буцалтгүй тусламж зэрэг багтах болно.
- **Боловсролын байгууллагуудтай хамтын ажиллагаа:** Их дээд сургуулиуд нь зөвхөн судалгааны туршлага төдийгүй чадварлаг төгсөгчдийн байнгын урсгалыг хангадаг инновацийн кластеруудын гол түншүүд юм. Дадлага хийх, хамтарсан төсөл, судалгааны санаачилгаар дамжуулан түншлэлийг дэмжих нь кластерын оюуны капиталыг нэмэгдүүлэх боломжтой.
- **Дэд бүтцийн хөгжил:** Мэргэшсэн судалгааны байгууламж, бизнес инкубатор, хурлын төв зэрэг шаардлагатай дэд бүтцээр хангах нь кластерын сонирхол татахуйц, үйл ажиллагааг ихээхэн нэмэгдүүлэх боломжтой.

- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Олон улсын түншлэлийг дэмжих нь кластерт нэмэлт туршлага, шинэ зах зээлд нэвтрэх, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг бий болгож, олон улсад өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлнэ.
- **Зохицуулалтын дэмжлэг:** Ногоон технологийг турших, үйлдвэрлэх, нэвтрүүлэх зохицуулалтын орчныг хялбарчлах нь тэдний хөгжил, хэрэглээг хурдасгах боломжтой.
- **Олон нийтийн оролцоо ба олон нийтийн мэдлэг:** Олон нийтийн оролцоог дэмжих, ногоон технологийн ашиг тусын талаарх олон нийтийн мэдлэгийг дээшлүүлэх нь зах зээлийн хүлээн зөвшөөрөлт, хэрэглэгчдийн эрэлт хэрэгцээг нэмэгдүүлэх боломжтой.

|| Амжилттай ногоон технологийн кластеруудын жишээ

Цахиурын хөндийн цэвэр технологийн сегмент нь ногоон технологийн кластерын гайхалтай жишээ юм. Энэ нь засгийн газрын хүчтэй дэмжлэг, хүчирхэг венчур капитал, өндөр технологийн пүүс, эрдэм шинжилгээний байгууллагуудын нягт сүлжээнээс ашиг тус хүртдэг. Энэхүү кластер нь нарны эрчим хүч, цахилгаан тээврийн хэрэгсэл, эрчим хүчний хэмнэлттэй технологид олон тооны инновацыг анхлан нэвтрүүлсэн.

Тиймээс ногоон технологийн инновацийн кластеруудыг хөгжүүлэх нь байгаль орчны доройтол, эдийн засгийн хөгжлийн хоёрдмол сорилтыг шийдвэрлэх алсын хараатай хандлагыг илэрхийлдэг. Судлаачид, бизнес эрхлэгчид, хөрөнгө оруулагчид үр дүнтэй хамтран ажиллах орчныг бүрдүүлснээр эдгээр кластерууд нь технологийн шинэчлэлийг бий болгоод зогсохгүй тогтвортой, уян хатан эдийн засгийг бий болгоход хувь нэмэр оруулдаг. Байгаль орчны асуудлын талаарх дэлхий нийтийн ойлголт өсөхийн хэрээр тогтвортой хөгжлийн ирээдүйг бүрдүүлэхэд ногоон технологийн кластеруудын үүрэг улам бүр чухал болж байна.

Тав. ТОГТВОРТОЙ, НОГООН ТЕХНОЛОГИЙГ ХӨГЖҮҮЛЭХ БОЛОН ИННОВАЦИЙН КЛАСТЕРУУДЫГ БИЙ БОЛГОХОД ДЭМЖЛЭГ ҮЗҮҮЛЖ, СУДЛААЧИД, БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧИД, ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАГЧДЫГ НЭГТГЭН БАЙГАЛЬД ЭЭЛТЭЙ ШИЙДЛҮҮДИЙН ТАЛААР ХАМТРАН АЖИЛЛАНА.

Тогтвортой, ногоон технологийн хөгжлийг үр дүнтэй дэмжиж, судлаачид, бизнес эрхлэгчид, хөрөнгө оруулагчдыг нэгтгэсэн инновацийн кластеруудыг бий болгоход дэмжлэг үзүүлэхийн тулд хэд хэдэн стратегийн бодлогын арга барил зайлшгүй шаардлагатай. Эдгээр арга барилууд нь инновацыг дэмжих, хамтын ажиллагааг хөнгөвчлөх, байгаль орчинд ээлтэй шийдлүүдийг арилжаалах ажлыг хурдасгах экосистемийг төлөвшүүлэх зорилготой байх ёстой.

1. Санхүүжилт ба санхүүгийн урамшуулал

- **Буцалтгүй тусламж, татаас:** Ногоон технологи хөгжүүлж буй гарааны бизнес, компаниудад буцалтгүй тусламж, татаас олгох. Энэхүү санхүүгийн дэмжлэг нь тогтвортой байдлын салбарын судалгаа, хөгжүүлэлттэй

холбоотой анхны өндөр зардлыг нөхөхөд тусална.

- **Татварын урамшуулал:** Ногоон технологийн салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй бизнес эрхлэгчид болон хөрөнгө оруулагчдад судалгаа, хөгжлийн зардлын суутгал зэрэг татварын хөнгөлөлт, хөнгөлөлт үзүүлэх, ногоон технологийн гэрчилгээтэй компаниудад хөнгөлөлт үзүүлэх.

2. Зохицуулалтын дэмжлэг

- **Нарийвчилсан зохицуулалт:** Ногоон технологийг батлах, нэвтрүүлэх зохицуулалтын үйл явцыг хялбаршуулна. Үүнд сэргээгдэх эрчим хүчний төслүүдэд шуурхай зөвшөөрөл олгох эсвэл байгаль орчны шинэ технологийг турших, нэвтрүүлэхэд хүнд суртлыг бууруулах зэрэг багтаж болно.
- **Стандарт ба гэрчилгээ:** Ногоон технологийг нэвтрүүлэхэд чиглэсэн байгаль орчны хатуу стандартыг бий болгож, мөрдүүлнэ. Эдгээр стандартыг хангасан эсвэл сайн биелүүлж буй компаниудыг хүлээн зөвшөөрч, урамшуулах гэрчилгээг боловсруулах.

3. Судалгаа, хөгжлийн дэд бүтэц

- **Судалгааны байгууллагуудад хөрөнгө оруулалт хийх:** Ногоон технологийн чиглэлээр хамгийн сүүлийн үеийн судалгаа хийх зорилгоор их, дээд сургууль, судалгааны байгууллагуудыг санхүүжүүлнэ. Үүнд эрдэм шинжилгээний ажилтнууд болон хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгжүүдэд ашиглах боломжтой орчин үеийн тоног төхөөрөмж, лаборатори, туршилтын өрөөг бий болгох зэрэг орно.
- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ):** Хоёр салбарын давуу тал, нөөцийг хөшүүрэг болгон төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг дэмжинэ. Эдгээр түншлэл нь шинэ технологийг хөгжүүлэх, арилжаалах явцад эрсдэл, өгөөжийг хуваалцахад туслах болно.

4. Боловсрол ба сургалт

- **Сургалтын хөтөлбөр боловсруулах:** Эдгээр чиглэлээр ур чадвартай ажиллах хүчийг бэлтгэхийн тулд их дээд сургууль, мэргэжлийн сургуулиудын сургалтын хөтөлбөрт тогтвортой байдал, ногоон технологийн хичээлүүдийг нэгтгэх.
- **Тасралтгүй сургалт, семинар:** Технологийн дэвшил, зохицуулалтын ландшафтын өөрчлөлтийг дагаж мөрдөхийн тулд одоогийн мэргэжилтнүүдэд байнгын сургалт, семинар зохион байгуулна.

5. Хамтын ажиллагааны платформ ба сүлжээ

- **Инновацийн кластерууд ба төвүүд:** Ногоон технологид чиглэсэн гарааны бизнесүүд, байгуулагдсан компаниуд, судалгааны байгууллагууд, венчур капиталистуудыг биечлэн байршуулах инновацийн кластер, төвүүдийг байгуулах буюу дэмжих. Эдгээр төвүүд нь мэдлэг солилцох, хамтран ажиллах төв цэг болж чадна.
- **Сүлжээний арга хэмжээ, бага хурал:** Ногоон технологийн салбарт чиглэсэн

сүлжээний арга хэмжээ, үзэсгэлэн худалдаа, бага хурлыг тогтмол зохион байгуулж, судлаачид, бизнес эрхлэгчид, хөрөнгө оруулагчдын хоорондын холбоог хөнгөвчлөх.

6. Зах зээлийг бий болгох, дэмжих

- **Засгийн газрын худалдан авалт:** Сэргээгдэх эрчим хүч, цахилгаан тээврийн хэрэгсэл болон засгийн газрын хэрэгцээнд зориулан бусад тогтвортой бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг худалдан авах зэрэг ногоон технологийн зах зээлийг бий болгохын тулд засгийн газрын худалдан авалтыг ашиглана.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Илүү өргөн зах зээлд нэвтрэх, дэлхийн инновацийн сүлжээнд оролцохын тулд олон улсын гэрээ хэлэлцээр, түншлэлд оролцох. Энэ нь дотоодын бодлогыг олон улсын стандарт, практикт нийцүүлэхэд ч тустай.

7. Бизнесийг дэмжих

- **Инкубатор ба хурдасгуур:** Ногоон технологиор мэргэшсэн инкубатор, хурдасгуурыг дэмжинэ. Эдгээр байгууллага нь залуу гарааны бизнес эрхлэгчдэд чухал ач холбогдолтой ментор, бизнесийн үйлчилгээ, хөрөнгийн холболтыг үзүүлж чадна.
- **Туршилтын болон үзүүлэх төслүүд:** Шинэ технологийн боломжуудыг бодит орчинд харуулах боломжтой туршилтын төсөл, үзүүлэх хөтөлбөрүүдийг санхүүжүүлж, илүү өргөн хэрэглээг дэмжих.

Эдгээр бодлогын арга барилыг хэрэгжүүлснээр тогтвортой, ногоон технологийн хөгжлийг дэмжсэн, инновацийн кластеруудыг бий болгоход дэмжлэг үзүүлэх хүчирхэг экосистемийг бий болгоно. Энэхүү экосистем нь технологийн дэвшлийг хөтлөөд зогсохгүй байгаль орчны тогтвортой байдал, эдийн засгийн өсөлтөд ихээхэн хувь нэмэр оруулах болно.

Зургаа. БИЗНЕСҮҮДИЙГ ТОЙРГИЙН ЭДИЙН ЗАСГИЙН ПРАКТИКИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ, ХОГ ХАЯГДЛЫГ БАГАСГАХ, ДАХИН БОЛОВСРУУЛАЛТЫГ ДЭМЖИНЭ.

Тогтвортой байдал гэдэг үг хэллэгээс илүү болсон эрин үед тойргын эдийн засгийн үзэл баримтлал нь хог хаягдлыг багасгах, дахин боловсруулалтыг дэмжих, хязгаарлагдмал нөөцийг шавхахгүйгээр эдийн засгийн өсөлтийг хангах зорилготой бизнес эрхлэгчдэд зориулсан өөрчлөлтийн стратеги болон гарч ирэв. Бизнесүүд нөөцийг үйлдвэрлэх, ашиглах, удирдах арга барилаа эргэн харж, дахин төлөвлөснөөр байгаль орчин, эдийн засаг, нийгэмд тустай илүү уян хатан тогтолцоог бий болгож чадна.

|| Тойрог эдийн засгийн тухай ойлголт

Тойрог эдийн засаг нь хог хаягдлыг багасгах, нөөцийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх, эдийн засаг дахь бүтээгдэхүүн, материал, нөөцийн үнэ цэнийг аль болох урт хугацаанд хадгалахад чиглэгдсэн нөхөн сэргээх арга юм. Уламжлалт шугаман

эдийн засгаас ялгаатай нь дугуй эдийн засаг нь “авах-хийх-захиалах” хэв маягийг дагадаг бөгөөд байнгын дахин ашиглах, сэргээн засварлах, дахин боловсруулах, дахин боловсруулахыг дэмждэг.

Тойрог эдийн засгийн ашиг тус

- **Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө:** Хог хаягдлыг бууруулж, материалын дахин ашиглалт, дахин боловсруулалтыг дэмжсэнээр аж ахуйн нэгжүүд хүрээлэн буй орчны ул мөрийг мэдэгдэхүйц бууруулж, бохирдол, хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах боломжтой.
- **Эдийн засгийн үр ашиг:** Тойрог дадлага нь материал болон хог хаягдлын менежментийн зардлыг ихээхэн хэмнэхээс гадна бүтээгдэхүүн-үйлчилгээ гэх мэт шинэлэг бизнесийн загвараар орлогын шинэ урсгалыг нээж өгдөг.
- **Нийлүүлэлтийн гинжин хэлхээний уян хатан байдал:** Тойрог эдийн засаг нь компаниудад үнэ болон хүртээмжийн хувьд хэлбэлзэж болох түүхий эдээс хамааралтай байдлаа бууруулж, улмаар нийлүүлэлтийн сүлжээний тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэхэд тусалдаг.
- **Брэндийг сайжруулах ба хэрэглэгчийн үнэнч байдал:** Тойрог хэлбэрийн практикийг хэрэгжүүлдэг компаниуд тогтвортой, ёс суртахууны хувьд хариуцлагатай брэндүүдийг эрэлхийлж буй хэрэглэгчдийн брэндийн нэр хүнд, үнэнч байдлыг ихэвчлэн мэдэрдэг.

|| Бизнесийн салбарт дугуй эдийн засгийн практикийг нэвтрүүлэх стратеги

- **Урт наслах, дахин ашиглахад зориулагдсан загвар:** Бизнесүүдийг илүү урт наслалттай, засварлах, шинэчлэх, дахин боловсруулахад хялбар бүтээгдэхүүн зохион бүтээхийг дэмжих. Энэ нь хог хаягдлыг бууруулаад зогсохгүй, удаан эдэлгээтэй, тогтвортой бүтээгдэхүүнийг хэрэглэгчдийн өсөн нэмэгдэж буй илүүд үздэг.
- **Дахин боловсруулах хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх:** Хог хаягдлыг удирдаад зогсохгүй ашигласан бүтээгдэхүүн, сав баглаа боодлоос үнэ цэнтэй материалыг гаргаж авдаг дахин боловсруулах цогц хөтөлбөрүүдийг боловсруулах. Үүнд ашигласан бүтээгдэхүүнийг буцааж авах, үйлдвэрлэлийн мөчлөгт дахин нэвтрүүлэх системийг бий болгох орно.
- **Нөөц хуваах загваруудыг нэвтрүүлэх:** Өмчлөхөөс илүүтэйгээр бүтээгдэхүүнээ хуваалцах эсвэл түрээслэх боломжийг олгодог бизнесийн загварыг сурталчлах. Энэ нь багаж хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжөөс эхлээд тээврийн хэрэгсэл хүртэлх бүх зүйлд хамаатай бөгөөд шинэ бүтээгдэхүүний нийт эрэлтийг бууруулдаг.
- **Аж үйлдвэрийн симбиозыг ашиглах:** Нэг үйл явцын хаягдал, дайвар бүтээгдэхүүнийг нөгөө процесст түүхий эд болгон ашиглахын тулд үйлдвэрүүдийг хамтран ажиллахыг дэмжих. Энэ нь хог хаягдлыг багасгахаас гадна инновацыг дэмжих салбар хоорондын хамаарлыг бий болгодог.
- **Материалын урсгалын дижитал платформууд:** Материалын урсгалыг хянах, удирдах боломжтой дижитал технологид хөрөнгө оруулах. Энэ нь бизнес эрхлэгчдэд нөөцийн ашиглалтаа оновчтой болгох боломжийг олгож,

хог хаягдлын гарцыг эдийн засгийн бусад хэсэгт оруулах боломжит нөөцтэй уялдуулах боломжийг олгодог.

|| Засгийн газар болон бусад оролцогч талуудын үүрэг

- **Зохицуулалтын хүрээ:** Засгийн газар нь тойргийн практикийг хөхиүлэн дэмжих эсвэл үүрэг болгох зохицуулалтын тогтолцоог хэрэгжүүлэх замаар шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэж чадна. Үүнд дахин боловсруулах урамшуулал, хог хаягдлыг хэт их үйлдвэрлэсний торгууль, бүтээгдэхүүний дизайны стандарт зэрэг ажлыг санаачлах.
- **Санхүүгийн урамшуулал:** Тойрог загварт шилжсэн бизнесүүдэд тагварын хөнгөлөлт, татаас эсвэл буцалтгүй тусламж үзүүлж, анхны зардлаа нөхөх, шинэ технологид хөрөнгө оруулалтыг дэмжихэд туслах.
- **Боловсрол ба сургалт:** Бизнес эрхлэгчдэд тойрог эдийн засгийн ашиг тус, бодит байдлыг ойлгоход нь туслах боловсролын хөтөлбөр, семинаруудыг санал болгох. Энэхүү боловсрол нь удирдах албан тушаалтнаас эхлээд үйл ажиллагааны ажилтнууд хүртэл компанийн бүх түвшинд хүрэх ёстой.
- **Хамтын ажиллагааг хөнгөвчлөх:** Бизнесүүд тойргийн санаачилга дээр хамтран ажиллах, шилдэг туршлагыг хуваалцах, салбарын хэмжээнд стандарт боловсруулах боломжтой платформ эсвэл форумыг бий болгох.

Иймд тойрог эдийн засгийн туршлагыг нэвтрүүлэх нь бизнес эрхлэгчдэд тогтвортой байдал, эдийн засгийн чадавх, нийгмийн хариуцлагаа нэмэгдүүлэх шинэлэг замыг бий болгодог. Эдгээр туршлагыг хэрэгжүүлснээр компаниуд байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөлөө бууруулаад зогсохгүй илүү уян хатан, өрсөлдөх чадвартай бизнесийн загварыг бий болгож чадна. Илүү олон бизнесүүд энэ хөдөлгөөнд нэгдэхийн хэрээр хуримтлагдсан нөлөөлөл нь байгаль орчин, эдийн засаг, нийгэмд ихээхэн үр өгөөж авчирч, тогтвортой ирээдүйд хүрэх замыг засаж чадна.

Бизнесүүдийг тойрог эдийн засгийн практикийг нэвтрүүлэх, хог хаягдлыг бууруулах, дахин боловсруулах хүчин чармайлтыг сайжруулахад амжилттай дэмжлэг үзүүлэхийн тулд бид стратегийн бодлогын багц арга барилыг хэрэгжүүлнэ. Эдгээр бодлого нь урамшуулал, тодорхой удирдамжийг бий болгож, бизнес эрхлэгчдэд илүү тогтвортой практикт шилжихэд шаардлагатай дэд бүтэц, дэмжлэг үзүүлэх болно.

Тухайлбал:

1. Зохицуулалтын тогтолцоо

- **Заавал дахин боловсруулах хууль:** Бизнес эрхлэгчид дахин боловсруулах, хог хаягдлыг бууруулах арга барилыг хэрэгжүүлэхийг шаарддаг зохицуулалтыг хэрэгжүүлнэ. Үүнд зарим материалыг заавал дахин боловсруулах, нэг удаагийн хуванцарыг хориглох зэрэг орно.
- **Өргөтгөсөн үйлдвэрлэгчийн хариуцлага (EPR):** Үйлдвэрлэгчдийг буцаан авах, дахин боловсруулах, эцэслэн устгах зэрэг бүтээгдэхүүнийхээ амьдралын бүхий л мөчлөгт хариуцлага тооцдог EPR зохицуулалтыг хэрэгжүүлнэ.

2. Эдийн засгийн хөшүүрэг

- **Тагварын урамшуулал:** Хог хаягдлыг бууруулах үр дүнтэй стратегийг

харуулсан, үйлдвэрлэлийн процесст дахин боловсруулсан материалыг ашигладаг эсвэл дахин боловсруулахад хялбар бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг бизнесүүдэд татварын хөнгөлөлт, хөнгөлөлт үзүүлэх.

- **Татаас, буцалтгүй тусламж:** Дахин боловсруулах дэвшилтэт технологи, тогтвортой бүтээгдэхүүний загвар гэх мэт тойрог эдийн засгийн практикийг сайжруулах шинэ технологи, үйл явцад хөрөнгө оруулалт хийж буй компаниудад санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх.

3. Инновац, хөгжлийг дэмжих

- **Судалгаа, хөгжлийн (R&D) санхүүжилт:** Ногоон технологи, дугуй эдийн засгийн шийдлүүдийн судалгаа, боловсруулалтад тусгайлан зориулж хөрөнгө хуваарилах. Энэ нь бизнес эрхлэгчдэд шинэ аргыг судалж, хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй санхүүгийн анхны саад бэрхшээлийг даван туулахад туслах болно.
- **Судалгааны байгууллагуудтай түншлэх:** Эдийн засгийн эргэлтийн практикийг дэмжих шинэ технологи, шийдлүүдийг хамтран боловсруулахад бизнес, их дээд сургууль эсвэл судалгааны байгууллагуудын түншлэлийг дэмжих.

4. Зах зээлийн хөгжил

- **Засгийн газрын худалдан авалт:** Тойрог эдийн засгийн зарчмуудыг баримталдаг компаниудаас бараа, үйлчилгээ худалдан авахыг эрэмбэлэх. Энэ нь эдгээр бүтээгдэхүүний шууд зах зээлийг хангаад зогсохгүй хувийн хэвшилд үлгэр жишээ болж байгаа юм.
- **Төрийн худалдан авах ажиллагааны ногоон бодлого:** Төрийн байгууллагууд байгаль орчинд ээлтэй бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг худалдан авахыг шаарддаг бодлогыг бий болгох.

5. Боловсрол ба мэдлэг олгох хөтөлбөрүүд

- **Бизнес эрхлэгчдэд зориулсан сургалтын хөтөлбөрүүд:** Бизнес эрхлэгчдэд тойрог эдийн засгийн загварт хэрхэн шилжих талаар сургалт, семинарыг санал болгож, ийм туршлагын эдийн засаг, байгаль орчны үр ашгийг онцлон харуулах.
- **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Тогтвортой бүтээгдэхүүний хэрэглэгчдийн эрэлт хэрэгцээг нэмэгдүүлэх боломжтой тойрог эдийн засгийн үр өгөөж, байгаль орчин, бизнесийн үр ашгийн талаар мэдлэгийг дээшлүүлэх кампанит ажил явуулна.

6. Дэд бүтцийн дэмжлэг

- **Дахин боловсруулах байгууламж:** Аж ахуйн нэгжүүд хаягдал материал, ялангуяа нарийн төвөгтэй бүтээгдэхүүн боловсруулахад ашиглаж болох хамгийн сүүлийн үеийн дахин боловсруулах байгууламжид хөрөнгө оруулахыг дэмжих.
- **Тойрог эдийн засгийн аж үйлдвэрийн паркууд:** Тойрог эдийн засгийн

бизнесүүдэд зориулагдсан аж үйлдвэрийн паркуудыг хөгжүүлж, нэмэлт зардлыг бууруулж, бизнесүүдийн хамтын ажиллагааг дэмжих үйлчилгээ үзүүлнэ.

7. Хамтын ажиллагааны платформууд

- **Аж үйлдвэрийн дугуй ширээний уулзалтууд:** Бизнесүүд тойрог эдийн засгийн санаачилгууд дээр хамтран ажиллах, шилдэг туршлагыг хуваалцах, олон оролцогч талуудад ашиг тусаа өгөх хамтарсан үйлдвэрүүдийг хөгжүүлэх платформуыг бий болгох.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Бизнесүүдийг шинэ санаа, технологи, зах зээлд нэвтрэх боломжийг олгодог олон улсын тойрог эдийн засгийн санаачлагуудад оролцохыг дэмжинэ.

8. Гүйцэтгэлийн болон тайлангийн стандартууд

- **Метрикийн стандартчилал:** Бизнес эрхлэгчдэд өөрсдийн эргэлтийн эдийн засгийн туршлага, үр дүнг тайлагнах стандарт хэмжигдэхүүнийг боловсруулах. Энэхүү ил тод байдал нь зохицуулагчид, хэрэглэгчид, хөрөнгө оруулагчдад компанийн байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг үнэлэхэд тусална.
- **Өргөмжлөл ба шагналууд:** Тойрог эдийн засгийн практикт амжилттай ажиллаж буй компаниудад шагнал гардуулах, өргөмжлөх хөтөлбөрийг бий болгож, олон нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдөх, өрсөлдөх чадварыг бий болгох.

Эдгээр бодлогын арга барилыг хэрэгжүүлснээр засгийн газрууд бизнес эрхлэгчдийн дунд тойрог эдийн засгийн практикийг үр дүнтэй сурталчилж, хог хаягдлыг бууруулан, дахин боловсруулалтыг нэмэгдүүлж, байгаль орчин болон эдийн засагт аль алинд нь ашигтай эдийн засгийн тогтвортой тогтолцоог бий болгож чадна.

3.2 ЭДИЙН ЗАСГИЙГ ТӨРӨЛЖҮҮЛЭХ

**Нэг. УУЛ УУРХАЙГААС ХАМААРАЛТАЙ БАЙДЛЫГ БАГАСГАХЫН
ТУЛД ХӨДӨӨ АЖ АХУЙ, АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ, ТЕХНОЛОГИ,
ҮЙЛДВЭРЛЭЛ ЗЭРЭГ БАЙГАЛИЙН БАЯЛГААС БУСАД САЛБАРТ
ИННОВАЦ, БИЗНЕС ЭРХЛЭЛТИЙГ ДЭМЖИНЭ.**

ИЗНН нь байгалийн асар их баялаг, тэр дундаа уул уурхайн эдийн засгийг төрөлжүүлэх чиглэлээр идэвхтэй алхам хийх болно. Хөдөө аж ахуй, аялал жуулчлал, технологи, үйлдвэрлэл зэрэг салбарт инноваци, бизнес эрхлэхийг дэмжсэнээр бид уул уурхайгаас хараат байдлаа бууруулж, илүү уян хатан, тогтвортой эдийн засгийг бий болгохыг зорьж байна.

|| Төрөлжүүлэх хэрэгцээ

Монгол Улсын эдийн засагт уул уурхай тэр дундаа ДНБ болон экспортын

орлогын багагүй хувийг бүрдүүлдэг нүүрс, зэс, алтны салбар зонхилж ирсэн. Гэвч уул уурхайгаас хамааралтай байгаа нь эдийн засгийг түүхий эдийн үнийн хэлбэлзэл, гадаад эдийн засгийн дарамтад өртөмтгий болгож байна. Эдийн засгийг тогтворжуулах, бусад салбарт ажлын байр бий болгох, уул уурхайтай холбоотой байгаль орчны доройтлыг бууруулахад төрөлжилт маш чухал байна.

ИННОВАЦИ БА БИЗНЕС ЭРХЛЭЛТИЙГ ДЭМЖИХ СТРАТЕГИ

1. Хөдөө аж ахуйг бэхжүүлэх

- **Шинэчлэл ба технологи:** Газар тариалангийн орчин үеийн техник, технологийг нэвтрүүлэх нь бүтээмж, тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэх боломжтой. Нарийвчлалтай газар тариалан, усалгааны тогтвортой шийдэл, Монгол орны цаг уурын онцлогт тохирсон өндөр ургацтай таримал сортуудыг хөгжүүлэх зэрэг санаачилгуудыг дэмжинэ.
- **Нэмүү өртөг:** Хөдөө аж ахуйн түүхий эдэд нэмүү өртөг шингээх зорилгоор хөдөө аж ахуйн боловсруулах үйлдвэр байгуулахыг дэмжих нь зах зээлийн үнэ цэнийг эрс нэмэгдүүлж, орон нутагт ажлын байр бий болгох боломжтой.

2. Аялал жуулчлалын салбарыг хөгжүүлэх

- **Соёлын болон эко аялал жуулчлал:** Монголын соёлын өвөрмөц өв, байгалийн унаган төрхийг харуулсан аялал жуулчлалын санал болгох. Үүнд нүүдэлчдийн аялал жуулчлалын туршлага, үндэсний цэцэрлэгт хүрээлэн, байгаль хамгааллын бүсийг сурталчлах ажлыг хийнэ.
- **Дэд бүтцийн хөгжил:** Зам, нисэх буудал, буудал зэрэг аялал жуулчлалтай холбоотой дэд бүтцийг сайжруулах, үйлчилгээ үзүүлэгчдийг олон улсын жишигт нийцүүлэх сургалт явуулах.

3. Технологи, инновацийн дэвшил

- **Технологийн төвүүд ба инкубаторууд:** Бизнес эрхлэгчдэд амжилттай гарааны бизнес эхлүүлэхэд шаардлагатай нөөц, зөвлөгөө, сүлжээний боломжоор хангадаг технологийн төвүүд болон бизнес инкубаторуудыг бий болгох.
- **Боловсрол ба сургалт:** Програм хангамж боловсруулах, өгөгдөлд дүн шинжилгээ хийх, дижитал маркетинг гэх мэт технологийн салбарт эрэлт ихтэй ур чадварт чиглэсэн дээд боловсрол, мэргэжлийн сургалтын хөтөлбөрүүдэд хөрөнгө оруулалт хийх.

4. Үйлдвэрлэлийг өргөжүүлэх

- **Чөлөөт бүсүүд (ЧБ):** Үйлдвэрлэлийн салбарт гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалтыг татах зорилгоор татварын хөнгөлөлт, дэд бүтцийг сайжруулж, зохицуулалтыг оновчтой болгосон тусгай бүсүүдийг бий болгох.
- **Дотоодын үйлдвэрлэлийн урамшуулал:** Дотоодын материал, ажиллах хүч ашигладаг үйлдвэрлэлийн салбаруудад урамшуулал олгох нь импортын хараат байдлыг бууруулж, орон нутгийн эдийн засгийг идэвхжүүлэхэд

тустай.

|| Эдийн засгийг төрөлжүүлэхийн боломжит үр өгөөж

- **Эдийн засгийн тогтвортой байдал:** Уул уурхайгаас хамааралтай байдлаа бууруулснаар Монгол Улс эдийн засгаа дэлхийн зах зээл дээрх түүхий эдийн үнийн шокоос хамгаалж, эдийн засгийн тогтворгүй байдлыг бууруулж чадна.
- **Ажлын байр бий болгох:** Хөдөө аж ахуй, аялал жуулчлал, технологи, үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлэх нь янз бүрийн ур чадварын түвшин, бүс нутагт өргөн хүрээний ажлын байр бий болгох боломжтой.
- **Байгаль орчны тогтвортой байдал:** Уул уурхайд анхаарлаа хандуулахыг багасгах нь бохирдол, амьдрах орчныг сүйтгэх зэрэг байгаль орчны эрсдэлийг бууруулж, эдийн засгийн хөгжил болон байгаль орчныг хамгаалах хоорондын тогтвортой тэнцвэрийг бий болгоно.
- **Нийгмийн үр өгөөж:** Эдийн засгийн бааз суурийг өргөжүүлэх нь бүс нутгийн илүү тэнцвэртэй хөгжлийг бий болгож, хотын хэт их хүн амаас сэргийлж, хөдөөгийн хөгжлийг дэмжинэ.
- **Инноваци ба дэлхийн өрсөлдөх чадвар:** Технологи, инновацид хөрөнгө оруулах нь Монгол Улсыг дэлхийн зах зээлд, ялангуяа хөгжиж буй технологийн салбарт өрсөлдөх чадвартай тоглогчийн байр суурийг эзэлнэ.

Тиймээ Монгол Улсын хувьд уул уурхайд тулгуурласан эдийн засгаас төрөлжсөн эдийн засагт шилжих нь ашиг тустай төдийгүй урт хугацааны тогтвортой байдал, хөгжил цэцэглэлтэд зайлшгүй шаардлагатай. Байгалийн баялгаас гадуурх салбарт инноваци, бизнес эрхлэхийг дэмжих нь энэхүү өөрчлөлтийг хэрэгжүүлэхэд маш чухал юм. Зөв стратеги, хөрөнгө оруулалт хийснээр Монгол Улс 21-р зууны сорилт, боломжуудыг даван туулахад элэн, дасан зохицох чадвартай, эрч хүчтэй эдийн засгийг бий болгож, өөрийн чадавхийг бүрэн ашиглаж чадна.

Хөдөө аж ахуй, аялал жуулчлал, технологи, үйлдвэрлэл зэрэг байгалийн баялгаас бусад салбарт инноваци, бизнес эрхлэлтийг дэмжих, улмаар уул уурхайгаас хараат байдлыг бууруулахын тулд олон талт бодлогын арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.
Тухайлбал:

1. Санхүүжилт ба санхүүгийн урамшуулал

- **Тэтгэлэг ба үрийн санхүүжилт:** Зорилтот салбар дахь гарааны бизнес эрхлэгчид болон ЖДҮ эрхлэгчдэд санхүүгийн анхны саад бэрхшээлийг даван туулахад нь туслах зорилгоор буцалтгүй тусламж, үрийн санхүүжилт олгох.
- **Татварын урамшуулал:** Хөрөнгийн урсгалыг дэмжихийн тулд нөөцийн бус тодорхой салбаруудад шинэ бизнес эрхлэх, хөрөнгө оруулалт хийхэд татварын хөнгөлөлт, хойшлуулах санал болгоно.
- **Хөнгөлөлттэй зээл:** Эдгээр салбарт өргөжин тэлж буй гарааны бизнесүүд болон бизнесүүдэд тусгайлан зориулсан бага хүүтэй зээл авах боломжийг хөнгөвчлөх.

2. Зохицуулалтын шинэчлэл, дэмжлэг

- **Журмыг хялбарчлах:** Хүнд суртлын бэрхшээлийг бууруулж, дагаж мөрдөх

журмыг хялбарчлах замаар эдгээр салбарт бизнес эхлүүлэх, ажиллуулах үйл явцыг хялбаршуулна.

- **Оюуны өмчийг хамгаалах:** Шинийг санаачлагчдыг хамгаалах, технологи, үйлдвэрлэл зэрэг салбарт илүү их хөрөнгө оруулалт татахын тулд оюуны өмчийн хуулиудыг бэхжүүлэх.

3. Дэд бүтэц, технологийн хөгжил

- **Дэд бүтэцэд хөрөнгө оруулах:** Хөдөө аж ахуй, аялал жуулчлал зэрэг салбаруудад чухал ач холбогдолтой зам, боомт, харилцаа холбоо зэрэг биет дэд бүтцийг сайжруулах.
- **Дижитал дэд бүтцийг сайжруулах:** Технологийн гарааны бизнесийг дэмжих, нарийн газар тариалан гэх мэт орчин үеийн хөдөө аж ахуйн үйл ажиллагааг идэвхжүүлэхийн тулд өндөр хурдны интернет болон дижитал платформд хөрөнгө оруулах.

4. Боловсрол, ур чадварын сургалт

- **Тохиромжтой боловсролын хөтөлбөрүүд:** Технологийн салбарт дижитал ур чадвар, аялал жуулчлалын зочлох үйлчилгээний менежмент зэрэг эдгээр салбарт шаардагдах ур чадварт чиглэсэн боловсролын хөтөлбөрүүдийг боловсруулж, дэмжинэ.
- **Их дээд сургууль, судалгааны байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Бизнес, эрдэм шинжилгээний байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, ялангуяа үйлдвэрлэл, технологийн салбарт инноваци, судалгаа, хөгжлийг дэмжих.

5. Зах зээлд нэвтрэх, сурталчлах

- **Худалдааны гэрээ, экспортын тусламж:** Эдгээр салбарт ашиг тусаа өгөх худалдааны хэлэлцээрүүдийг хэлэлцэж, бизнес эрхлэгчдэд олон улсын зах зээлд гарахад нь дэмжлэг үзүүлэх.
- **Маркетинг ба сурталчилгаа:** Аялал жуулчлал, орон нутагт үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн зэрэг салбаруудыг дотоод болон гадаадад сурталчлах үндэсний маркетингийн кампанит ажлыг хэрэгжүүлэх.

6. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ)

- **ТХХТ-ийн хөшүүрэг:** ТХХТ-ийг чухал дэд бүтцийг хөгжүүлэх, удирдах, төрийн үйлчилгээг хүргэх, технологи, үйлдвэрлэл зэрэг салбарт инновацийг идэвхжүүлэхэд ашиглах.

7. Инновацийн төвүүд ба кластерууд

- **Инновацийн төвүүдийг бий болгох:** Баялгийн бус салбар дахь бизнес эрхлэгчдэд хамтын нөөц, зөвлөгөө өгөх, сүлжээ байгуулах боломжийг олгодог инновацийн төв, инкубатор, хурдасгууруудыг бий болгож, дэмжинэ.
- **Аж үйлдвэрийн кластеруудыг хөгжүүлэх:** Бизнесүүд хамтын байршил, хамтын үйлчилгээнээс үр дүнд хүрэх боломжтой үйлдвэрлэлийн кластеруудыг хөгжүүлэхийг дэмжинэ.

8. Байгаль орчин, тогтвортой байдлын асуудал

- **Тогтвортой байдлын урамшуулал:** Тогтвортой, байгаль орчинд ээлтэй туршлагыг хэрэгжүүлдэг бизнесийг дэлхийн чиг хандлага, хэрэглэгчдийн сонголтод нийцүүлэн урамшуулах.

9. Эрсдэлийн удирдлагын дэмжлэг

- **Даатгал ба эрсдэлийн удирдлагын хөтөлбөрүүд:** Жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд үйл ажиллагааны болон зах зээлийн эрсдэлийг бууруулахад туслэх зорилгоор даатгалын бүтээгдэхүүн, эрсдэлийн удирдлагын зөвлөгөөг санал болгоно.

10. Олон нийтийн оролцоо ба нийгмийн энтрепренёршип

- **Нийгмийн бизнес эрхлэлтийг дэмжих:** Нийгэм, соёл, байгаль орчны асуудлыг шийдвэрлэх санаачлагыг дэмжиж, нийгэмд илүү өргөн хүрээтэй ашиг тусын тулд бизнес эрхлэлтийг хөшүүрэг болгох.

Бид эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр байгалийн баялгийн бус салбарын өсөлт, инновацийг үр дүнтэй идэвхжүүлж, эдийн засгийн уул уурхайгаас хамааралтай байдлыг бууруулж, илүү төрөлжсөн, уян хатан эдийн засгийн бүтцийг бий болгож чадна. Энэхүү хандлага нь бизнес эрхлэхийг дэмжээд зогсохгүй үндэсний болон дэлхийн эдийн засгийн зорилгод нийцүүлэн тогтвортой хөгжлийг дэмжинэ.

Хоёр. УУЛ УУРХАЙГААС ОЛСОН СЭРГЭЭГДЭХГҮЙ, ТОДОРХОЙ НӨӨЦТЭЙ, ШАВХАГДДАГ БАЙГАЛИЙН БАЯЛГААС ОЛЖ БУЙ ОРЛОГЫГ АЛИВАА ХЭЛБЭРЭЭР ИРГЭДЭД ХАВТГАЙРУУЛАН ТАРААХ НЬ ЭДИЙН ЗАСГИЙН БОЛОН НИЙГМИЙН ҮР АШИГГҮЙ ХУВААРИЛАЛТ ТУЛ ҮҮНИЙГ ЗОГСООЖ, БОЛОВСРУУЛАХ БОЛОН БУСАД ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙГ ХӨГЖҮҮЛЭХ, НИЙГМИЙН СУУРЬ ҮЙЛЧИЛГЭЭГ ЧАНАРЖУУЛАХАД ЗОРИУЛАХ БОДЛОГО БАРИМТАЛНА.

Ашигт малтмал, газрын тос зэрэг нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялгийг олборлох нь улс орнууд, ялангуяа орд газар ихтэй улс орнуудад эдийн засгийн томоохон боломжийг олгодог. Гэсэн хэдий ч эдгээр нөөцөөс олсон орлогыг хэрхэн хуваарилах нь эдийн засгийн тогтвортой байдал, нийгмийн тэгш байдалд гүн гүнзгий нөлөө үзүүлж болно. Орлогыг хүн ам, салбаруудад жигд хуваарилдаг уламжлалт загварууд нь урт хугацааны эдийн засаг, нийгмийн тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд үр ашиггүй гэсэн шүүмжлэл улам бүр нэмэгдсээр байна.

|| Хавтгай хуваарилалтын хүндрэлүүд

- **Богино хугацааны ашиг ба урт хугацааны тогтвортой байдал:** Хувь хүн шууд төлбөр эсвэл татаас авдаг тул жигд хуваарилалт нь шууд хэрэглээг

нэмэгдүүлэхэд хүргэдэг. Хэдийгээр энэ нь эдийн засгийн түр зуурын өсөлтийг бий болгож болох ч нөөц шавхагдаж дууссаны дараа эдийн засгийн ирээдүйн хэрэгцээг хангахад төдийлөн нэмэр болохгүй. Тогтвортой салбарт дахин хөрөнгө оруулалт хийхгүй бол эдийн засаг нь “баялгийн хараал”-тай нүүр тулж, баялгийн олборлолтын анхны ашиг нь төрөлжсөн эдийн засгийн хөгжлийг боомилсон хараат байдалд хүргэдэг.

- **Тэгш бус байдал ба буруу хуваарилалт:** Орлогын жигд хуваарилалт нь нийгмийн хамгийн хэрэгцээтэй хэсэгт хүрч, ашиг тусаа өгдөггүй. Тодорхой хэрэгцээ, хөгжлийн бүс нутгийг чиглүүлэхгүйгээр тэгш хуваарилалт нь тэгш бус байдлыг улам хурцатгаж болзошгүй, учир нь чинээлэг хүмүүс эсвэл сайн харилцаатай салбарууд эдийн засгийн хүчээ нэгтгэхийн тулд нэмэлт орлогыг хөшүүрэг болгож, харин ядуу ард иргэд гадуурхагдсан хэвээр байна.
- **Чухал салбаруудад хөрөнгө оруулалт дутмаг:** Түгээмэл хуваарилалтын стратеги нь урт хугацааны эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн сайн сайхан байдалд чухал ач холбогдолтой боловсрол, эрүүл мэнд, дэд бүтэц зэрэг чухал салбаруудыг үл тоомсорлодог. Эдгээр салбарт оруулсан хөрөнгө оруулалт нь хувь хүний зарцуулалттай харьцуулахад нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хувьд өндөр өгөөж авчрах боломжтой.

Нөөцийн орлогын удирдлагын өөр стратегиуд

- **Үндэсний баялгийн санг бий болгох:** Үр дүнтэй хувилбаруудын нэг бол орлогын тодорхой хэсгийг хойч үедээ хуримтлуулах үндэсний баялгийн сангуудыг (ҮБС) бий болгох явдал юм. Энэхүү сан эрсдэлийг төрөлжүүлэх, нөөцийн орлого буурах үед төсвийн зардлыг санхүүжүүлэх өгөөжийг бий болгох зорилгоор дэлхийн хэмжээнд хөрөнгө оруулалт хийх боломжтой.
- **Зорилтот хөгжлийн хөтөлбөрүүд:** Нөөцийн орлогыг зорилтот хөгжлийн хөтөлбөрүүдэд хуваарилах нь нийгэм, эдийн засгийн тодорхой сорилтуудыг шийдвэрлэх боломжтой. Жишээлбэл, боловсролын тэтгэлэг, эрүүл мэндийн дэд бүтэц, жижиг бизнесийг хөгжүүлэхэд хөрөнгө оруулалт хийх нь илүү олон талт эдийн засгийг бий болгож, нийгмийн нийт үр дүнг сайжруулахад тусална.
- **Бүс нутгийн хөгжлийн санаачилга:** Байгалийн нөөц олборлолт нь тодорхой бүс нутгуудад илүү ихээр нөлөөлдөг гэдгийг харгалзан үзвэл орлогын тодорхой хэсгийг тухайн бүс нутгийн хөгжилд хуваарилах нь уул уурхайн үйл ажиллагааны байгаль орчин, нийгэмд үзүүлэх нөлөөллийг нөхөж чадна. Үүнд байгаль орчныг нөхөн сэргээх төсөл, орон нутгийн дэд бүтцийг сайжруулах санхүүжилт багтаж болно.
- **Ил тод, хариуцлагатай удирдлага:** Хуваарилалтын загвараас үл хамааран орлогыг хэрхэн удирдах талаар ил тод, хариуцлагатай байдлыг хангах нь маш чухал юм. Үүнийг олон нийтэд тогтмол тайлагнаж, бие даасан аудит хийж, хяналтын үүрэгт иргэний нийгмийг татан оролцуулснаар хүрч болно.

Кейс судалгаа ба дэлхийн жишээнүүд

- **Норвегийн нефтийн сан:** Норвеги улс газрын тосны орлогынхоо ихэнхийг

өнөөдөр Засгийн газрын тэтгэврийн сан Глобал гэж нэрлэгддэг бие даасан баялгийн санд төвлөрүүлдэг. Тус сан нь олон улсын санхүүгийн зах зээлд хөрөнгө оруулалт хийж, үндэсний баялгийг ирээдүй хойч үедээ үр өгөөжтэй байлгах, дотоодын халамжийн хөтөлбөрүүдийг дэмждэг.

- **Аляскийн Байнгын сан:** Аляскийн газрын тосны орлогын тодорхой хэсгийг Аляскийн байнгын сангаар дамжуулан оршин суугчдад хуваарилж, шууд ашиг хүртэх загварыг харуулдаг. Гэсэн хэдий ч тус сан нь урт хугацааны санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах үүднээс орлогын тодорхой хэсгийг мөн хөрөнгө оруулалт хийдэг.

Иймд байгалийн хязгаарлагдмал нөөцөөс олох орлогыг жигд хуваарилах нь эдийн засгийг богино хугацаанд хөнгөвчлөх боловч урт хугацааны тогтвортой байдал, тэгш өсөлтийг хангаж чадахгүй. Улс орнууд баялгийн сангуудыг бий болгох, хөгжлийн чухал салбаруудад хөрөнгө оруулалтыг чиглүүлэх, ил тод менежментийг хангах зэрэг стратегийн хандлагыг хэрэгжүүлснээр баялгийн хараалын уршгаас зайлсхийх төдийгүй хөгжлийн замналаа сайжруулж чадна. Энэхүү шилжилт нь нөхөн сэргээгдэхгүй нөөц баялгийг эдийн засгийг төрөлжүүлэх, нийгмийн хөгжил цэцэглэлтийн байнгын суурь болгоход чухал ач холбогдолтой юм.

Уул уурхайн нөхөн сэргээгдэхгүй, хязгаарлагдмал, шавхагдаж буй байгалийн баялгаас олсон орлогыг иргэдэд шууд хуваарилах нь эдийн засаг, нийгмийн хувьд үр ашиггүй арга мөн үү гэдэг асуудалд нарийн шинжилгээ хийх шаардлагатай. Ийм хуваарилалтын үр нөлөө нь улс орны эдийн засгийн бүтэц, хүн амын онцлог хэрэгцээ, засаглалын чанар, засгийн газрын стратегийн зорилт зэрэг хэд хэдэн хүчин зүйлээс хамаардаг. *Тухайлбал:*

|| Шууд түгээлтийн эсрэг аргууд

- **Богино хугацааны хэрэглээ ба урт хугацааны хөрөнгө оруулалт:** Бэлэн мөнгө шууд хуваарилах нь шууд хэрэглээний зардлыг нэмэгдүүлэх хандлагатай боловч эдийн засгийн тогтвортой өсөлт, боловсрол, эрүүл мэнд, дэд бүтэц зэрэг чухал салбаруудад хөрөнгө оруулалтыг дэмжихгүй. Ийм зардал нь урт хугацааны эдийн засгийн эмзэг байдлыг арилгахгүй байж болох юм, ялангуяа нөөц шавхагдсан үед.
- **Инфляцийн эрсдэл:** Эдийн засагт шууд их хэмжээний мөнгө оруулах нь инфляцид хүргэж болзошгүй, ялангуяа бэлэн мөнгөний өсөлт нь бараа, үйлчилгээний өсөлттэй таарахгүй бол инфляцид хүргэдэг. Энэ нь худалдан авах чадварыг бууруулж, орлого багатай иргэдэд харьцангуйгаар нөлөөлдөг.
- **Баялгийн хараат байдал:** Баялгийн олборлолтоос олсон тогтмол мөнгөн төлбөр нь иргэд төрийн байнгын дэмжлэгийг хүлээдэг хараат байдлын соёлыг бий болгож, бусад эдийн засгийн салбарт хөдөлмөр эрхлэлт, инновацийг бий болгох сэдлийг боогдуулдаг.
- **Тэгш бус байдал, буруу хуваарилалт:** Хувь хүний хэрэгцээ, бүс нутгийн ялгааг харгалзахгүйгээр жигд хуваарилсан мөнгө нь уул уурхайн үйл ажиллагаанд хамгийн их өртөж буй эсвэл эдийн засгийн тусламж хамгийн их шаардлагатай байгаа бүс нутаг, хүн амыг үр дүнтэй шийдвэрлэхгүй байх магадлалтай.

|| Шууд хуваарилалтыг дэмжсэн аргууд

- **Ядуурлыг бууруулах:** Шууд төлбөр нь иргэд, ялангуяа бага орлоготой эсвэл эдийн засгийн хувьд эмзэг бүлгийн хүмүүсийн амьжиргааны түвшинг нэн даруй хөнгөвчлөх, сайжруулах боломжтой.
- **Улс төр, нийгмийн тогтвортой байдал:** Баялгийн баялгаа иргэдтэй шууд хуваалцах нь шударга, хүртээмжтэй байдлын талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлж, улс төр, нийгмийн тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулна.
- **Хэрэглэгчийн бүрэн эрх:** Шууд хуваарилалт нь хэрэглэгчийн бүрэн эрхт байдлын зарчмыг хүндэтгэдэг бөгөөд хувь хүмүүст хөрөнгөө хэрхэн ашиглах талаар өөрсдөө сонголт хийх боломжийг олгодог бөгөөд энэ нь хувь хүний хүсэл сонирхолд нийцүүлэн нөөцийг илүү үр ашигтай хуваарилах талаар маргаж болно.

|| Альтернатив аргууд

Бэлэн мөнгө шууд хуваарилахтай холбоотой нарийн төвөгтэй байдлыг харгалзан баялгийг удирдах, хуваарилах өөр аргууд нь илүү үр дүнтэй байж болно.

- **Баялгийн сан:** Норвеги, Аляскийн загвартай адил эдгээр сангууд нь нөөцийн орлогын тодорхой хэсгийг хойч үедээ хадгалж, хөрөнгө оруулалт хийх, газрын тосны үнийн хэлбэлзлийн эсрэг эдийн засгийг тогтворжуулах, төрийн үйлчилгээг санхүүжүүлэхэд тусалдаг.
- **Зорилтот хөгжлийн төслүүд:** Дэд бүтэц, боловсрол, эрүүл мэнд болон бусад нийгмийн үйлчилгээнд хөрөнгө оруулалт хийх нь илүү тогтвортой үр өгөөжийг өгөх болно. Энэ арга нь эдийн засгийн төрөлжилтийг дэмжих салбаруудад чиглэсэн буцалтгүй тусламж эсвэл татаасыг мөн багтааж болно.
- **Нөхцөлтэй шилжүүлэг:** Шууд шилжүүлэг хийж байгаа бол сургуульд хамрагдах, эрүүл мэндийн үзлэгт хамрагдах (Бразил, Мексикийн хөтөлбөрүүдтэй адил) гэх мэт ашигтай зан үйлд тулгуурлах нь нийгмийн үр дүнг сайжруулна.
- **Ил тод, хариуцлагатай удирдлага:** Аливаа арга барилыг ил тод, хариуцлагатай үйл явцаар зохицуулах нь авлига, буруу менежментээс урьдчилан сэргийлэх, орлогыг үр дүнтэй ашиглахад нэн чухал юм.

Уул уурхайн орлогыг иргэдэд шууд хуваарилах нь баялгаа хуваалцах арга мэт тааламжтай мэт санагдаж болох ч энэ нь эдийн засаг, нийгмийн хэд хэдэн сорилтод хүргэж болзошгүй юм. Тогтвортой хөрөнгө оруулалт, эдийн засгийн төрөлжилт, урт хугацааны тогтвортой байдалд чиглэсэн илүү бүтэцтэй арга барил нь илүү өргөн ашиг тусыг өгөх хандлагатай байдаг. Эцсийн эцэст, хамгийн сайн арга нь эдийн засгийн нөхцөл, институцийн чадавхи, хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл зэрэг үндэсний тодорхой нөхцөл байдлаас хамаарна.

Гурав. ЗЭС, НҮҮРС, ХАР ТӨМӨРЛӨГ ЗЭРЭГ АШИГТ МАЛТМАЛЫГ БОЛОВСРУУЛАХ ҮЙЛДВЭРҮҮДИЙГ БОРЛУУЛАЛТЫН ОРЛОГООР

БАЙГУУЛАХ, СТРАТЕГИЙН ОРДУУДЫГ АШИГЛУУЛАХДАА
ТОДОРХОЙ ХУГАЦААН ДОТОР БОЛОВСРУУЛАХ ҮЙЛДВЭР
БАЙГУУЛАН, ХАГАС БОЛОН БҮРЭН БОЛОВСРУУЛСАН, НЭМҮҮ ӨРТӨГ
ШИНГЭСЭН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙГ ЭКСПОРТОД ГАРГАДАГ БАЙХ,
БОЛОВСРУУЛААГҮЙ ТҮҮХИЙ ЭДИЙГ ЭКСПОРТОД ГАРГАХЫГ ТАТВАР
БОЛОН БУСАД БОДЛОГООР ХЯЗГААРЛАНА.

Зэс, нүүрс, хар төмөр зэрэг ашигт малтмалын нөөцөөр баялаг Монгол Улс эдийн засгийг төрөлжүүлэх, нэмүү өртөг шингээх өөрчлөлтийн алхмыг хийж байна. Хагас боловсруулсан болон бүрэн боловсруулсан нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн экспортлох боломжтой ашигт малтмалын баяжуулах үйлдвэрүүдийг байгуулна. Боловсруулаагүй түүхий эдийн экспортыг татварын хөнгөлөлт болон бусад бодлогоор хязгаарлахад чиглэсэн энэхүү стратегийн алхам нь Монгол Улсын баялгийн нөөцийн менежментийн стратегид томоохон өөрчлөлт оруулж байгаа юм.

|| Шилжилтийн үндэслэл

- **Эдийн засгийг төрөлжүүлэх:** Монгол Улс олон жилийн турш түүхий ашигт малтмалын экспортод ихээхэн түшиглэж ирсэн нь дэлхийн үнийн хэлбэлзэл, зах зээлийн эрэлтийн өөрчлөлтөд эдийн засгаа эмзэг болгож байна. Монгол Улс эрдэс баялгаа дотооддоо боловсруулснаар энэ хамаарлыг бууруулж, эдийн засгийн бааз сууриа төрөлжүүлэх зорилготой.
- **Нэмүү өртөг нэмэгдэх:** Түүхий эдээ дотооддоо боловсруулснаар Монгол Улс нэмүү өртгийн сүлжээг илүү ихээр авч чадна гэсэн үг. Энэ нь экспортолж буй нэгж ашигт малтмалын орлогыг нэмэгдүүлж, үйлдвэрлэл, ложистик зэрэг холбогдох салбаруудын өсөлтийг өдөөж болно.
- **Ажлын байр бий болгох:** Боловсруулах үйлдвэр байгуулах нь хөдөлмөр их шаарддаг бөгөөд боловсруулахад шууд болон шууд бусаар дэмжих үйлдвэрүүдэд олон тооны ажлын байр бий болгох магадлалтай. Энэ нь ажилгүйдлийг эрс бууруулж, орон нутгийн эдийн засгийг нэмэгдүүлэх боломжтой.
- **Байгаль орчны талаар анхаарах зүйлс:** Ашигт малтмалыг дотооддоо боловсруулах нь байгаль орчны стандартыг чанд мөрддөггүй улс орнуудад түүхий эд экспортлохтой харьцуулахад байгаль орчинд илүү хатуу хяналт тавих шаардлага тулгардаг.

Хэрэгжүүлэх стратеги

- **Дэд бүтцийн хөгжил:** Эхний алхамуудын нэг нь боловсруулах үйлдвэр, зам, инженерийн шугам сүлжээ зэрэг шаардлагатай дэд бүтцийг бий болгох явдал юм. Эдгээр байгууламжийг орчин үеийн технологиор тоноглож, үр ашиг, байгаль орчны шаардлагыг хангана.
- **Хууль тогтоомж, төсвийн хөшүүрэг:** Боловсруулаагүй түүхий эдийн экспортлохыг зогсоохын тулд засгийн газар боловсруулсан бүтээгдэхүүнд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, түүхий экспортод өндөр тариф эсвэл татвар

ногдуулах. Энэхүү төсвийн стратеги нь орон нутгийн боловсруулалтыг эдийн засгийн дэмжих юм.

- **Сургалт, ур чадварыг хөгжүүлэх:** Чадварлаг боловсон хүчнийг хөгжүүлэх нь маш чухал юм. Орон нутгийн боловсон хүчнийг боловсруулах шинэ байгууламжийн эрэлт хэрэгцээг хангахын тулд сургалтын хөтөлбөрт хөрөнгө оруулалт хийж, боловсролын байгууллагуудтай хамтран ажиллана.
- **Технологи ба инноваци:** Ашигт малтмалын баяжуулалтын хамгийн сүүлийн үеийн технологийг нэвтрүүлэх нь чухал бөгөөд эрчим хүчний хэрэглээ, хог хаягдлын үйлдвэрлэлийг багасгах байгаль орчинд ээлтэй технологи нэвтрүүлнэ,.
- **Олон улсын түншлэл:** Бид ашигт малтмалын баяжуулалтын чиглэлээр туршлагатай олон улсын фирмүүдтэй хамтарсан үйлдвэр, түншлэл байгуулах замаар гадаадын хөрөнгө оруулалт, туршлага судлах болно. Эдгээр хамтын ажиллагаа нь боловсронгуй боловсруулах үйлдвэрүүдийг барьж, ажиллуулахад шаардагдах хөрөнгө, мэдлэгийг хангаж чадна.

Хүлээгдэж буй ашиг тус

- **Эдийн засгийн тогтвортой байдал:** Монгол Улс эрдэс баялагтаа нэмүү өртөг шингэснээр эдийн засгийн орлогын урсгалаа тогтворжуулж, гадаад эдийн засгийн цочролд өртөмтгий байдлыг бууруулж чадна.
- **Аж үйлдвэрийн өсөлт:** Боловсруулах үйлдвэрүүдийг хөгжүүлэх нь дотоодын аж үйлдвэрийн баазыг нэмэгдүүлэх, инновацийг дэмжих, эдийн засгийг цаашид төрөлжүүлэхэд хүргэдэг.
- **Дэлхий дахинд өрсөлдөх чадвар дээшилнэ:** Монгол Улс нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүнээр дэлхийн зах зээлд байр сууриа дээшлүүлж, нэмүү өртөг шингээх сүлжээг ахиулж, зөвхөн үнээр бус чанараараа өрсөлдөх боломжтой.

Урьдчилсан сорилтууд

- **Хөрөнгийн эрчимжилт:** Боловсруулах үйлдвэр байгуулахад шаардагдах анхны хөрөнгө нь асар их. Төсвийн хөрөнгө оруулалтаар ч бай, хувийн хөрөнгө оруулалтаар ч бай энэ хөрөнгө оруулалтыг баталгаажуулна гэдэг томоохон сорилт юм.
- **Зах зээлийн динамик:** Боловсруулсан бүтээгдэхүүнээр дэлхийн зах зээлд гарах нь тогтсон тоглогчидтой өрсөлдөөнийг хамардаг бөгөөд энэ нь хүчтэй байж болох бөгөөд стратегийн маркетинг, чанарын баталгаа шаарддаг.
- **Технологийн хэрэгцээ:** Ашигт малтмалын боловсруулалтын технологийн дэвшлийг дагаж мөрдөх нь өрсөлдөх чадвар, байгаль орчны шаардлагыг хангахад зайлшгүй шаардлагатай.

Тиймээс Монгол Улс ашигт малтмалын боловсруулалтад чиглэсэн стратегиа өөрчилсөнөөр нөөцийн менежментийн хэтийн төлөвийг сайжруулж чадна. Бид улс ашигт малтмалын экспортдоо нэмүү өртөг бий болгосноор эдийн засгийн чадавхийг нэмэгдүүлэхээс гадна тогтвортой хөгжлийг дэмжих боломжтой. Бэрхшээл байсаар байгаа ч энэхүү бодлогын өөрчлөлтийн боломжит үр өгөөж

нь Монголын эдийн засгийн ландшафтыг дахин тодорхойлж, бусад улс орнуудад үлгэр жишээ болохуйц байх болно.

Зэс, нүүрс, төмрийн хүдэр зэрэг ашигт малтмалын баяжуулах үйлдвэрүүдийг амжилттай байгуулж, түүхий эдээ экспортлохоос хагас болон бүрэн боловсруулсан нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн экспортлоход шилжихийн тулд төрөөс цогц бодлого, аргачлалыг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. Эдгээр бодлого нь ашигт малтмалын боловсруулалтын чадавхийг хөгжүүлэхэд түлхэц өгөхөөс гадна эдгээр санаачлагуудын тогтвортой байдал, эдийн засгийн үр ашгийг хангах ёстой.

Тухайлбал:

1. Зохицуулалтын хүрээ

- **Тодорхой зохицуулалт бий болгох:** Стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын ордуудыг ашиглан боловсруулах үйлдвэр байгуулах хугацаа, стандартыг тодорхойлсон тодорхой, бат бөх зохицуулалтыг бий болгоно.
- **Зөвшөөрөл, лицензийн шинэчлэл:** Ашигт малтмалын баяжуулах үйлдвэр барих, ажиллуулах зөвшөөрөл, тусгай зөвшөөрөл олгох үйл явцыг хялбарчлах, эрчимтэй хөгжлийг дэмжих, хүнд суртлын чирэгдлийг бууруулах.

2. Санхүүгийн урамшуулал

- **Татварын урамшуулал:** Боловсруулах үйлдвэр барих, ажиллуулахад хөрөнгө оруулалт хийж буй компаниудад аж ахуйн нэгжийн татварын хувь хэмжээг бууруулах эсвэл татварын амлалт гэх мэт татварын хөнгөлөлт үзүүлэх.
- **Татаас ба буцалтгүй тусламж:** Технологи эзэмших, ажиллах хүчний сургалт зэрэг салбарыг хамарсан боловсруулалтын өндөр шат дамжлагыг даван туулахын тулд шинэ үйлдвэрүүдэд татаас олгох эсвэл одоо байгаа үйлдвэрүүдийг шинэчлэх.
- **Санхүүжилтийн хүртээмж:** Ашигт малтмалын баяжуулалтын үйлдвэрлэлийн хөрөнгө оруулалтад тусгайлан зориулсан бага хүүтэй зээл авах боломжийг хөнгөвчлөх.

3. Дэд бүтцийн дэмжлэг

- **Аж үйлдвэрийн паркуудыг хөгжүүлэх:** Зам, эрчим хүч, усан хангамж зэрэг дэд бүтцийн байгууламжуудыг ашиглахад бэлэн болсон ашигт малтмалын баяжуулалтын төрөлжсөн аж үйлдвэрийн паркуудыг хөгжүүлэх.
- **Хэрэглээний татаас:** Үйлдвэрлэлийн өртгийг бууруулахын тулд боловсруулах үйлдвэрүүдэд цахилгаан, усны татаас буюу тусгай тарифаар хангах.

4. Технологи ба инновац

- **Технологийг нэвтрүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх:** Технологийн ханган нийлүүлэгчидтэй хамтран ажиллах, судалгаа, хөгжлийн татаас олгох замаар ашигт малтмалын боловсруулалтын дэвшилтэт технологи нэвтрүүлэхийг

дэмжинэ.

- **Судалгаа, хөгжил:** Ашигт малтмалын боловсруулалтын техникийг үр ашиг, тогтвортой байлгахад чиглэсэн судалгаа, боловсруулалтад хөрөнгө оруулах.

5. Ажиллах хүчний хөгжил

- **Ур чадвар хөгжүүлэх хөтөлбөрүүд:** Орон нутгийн боловсон хүчнийг орчин үеийн ашигт малтмалын баяжуулах үйлдвэрт ажиллахад шаардлагатай ур чадвараар хангах сургалт, хөгжлийн хөтөлбөрүүдийг бий болгоно.
- **Дээд боловсролын хамтын ажиллагаа:** Ашигт малтмалын баяжуулалтын үйлдвэрлэлийг дэмжих тусгайлсан сургалтуудыг бий болгохын тулд их дээд сургууль, техникийн институтуудтэй хамтран ажиллана.

6. Зах зээлийн хөгжил

- **Экспортын тусламж:** Хагас боловсруулсан болон боловсруулсан эрдэс бүтээгдэхүүний зах зээлийг тодорхойлох, хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх.
- **Худалдааны гэрээ:** Саад бэрхшээлийг багасгаж, нэмүү өртөг шингэсэн эрдэс бүтээгдэхүүний олон улсын зах зээлийг нээх худалдааны хэлэлцээрүүдийг хэлэлцэнэ.

7. Байгаль орчин, нийгмийн засаглал

- **Байгаль орчны стандартууд:** Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг багасгах, тогтвортой үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор олборлолт, боловсруулалтын үйл ажиллагаанд байгаль орчны хатуу стандартыг мөрдүүлэх.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Төсөл нь нийгмийн хэрэгцээг хангах, олон нийтийн дэмжлэгийг авахын тулд орон нутгийн иргэдэд үзүүлэх болзошгүй нөлөөллийг шийдвэрлэхийн тулд төлөвлөлтийн үйл явцад орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулах.

8. Олон улсын түншлэл, хөрөнгө оруулалт

- **Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт (ГШХО):** Улс орны ашигт малтмалын баяжуулалтын салбарт хөрөнгө оруулах нь стратегийн давуу тал, ашигт ажиллагааг онцлон харуулах замаар ГШХО-ыг татах.
- **Технологи дамжуулах гэрээ:** Олон улсын түншлэлээр дамжуулан технологи дамжуулахыг дэмжих, энэ нь дэвшилтэт арга зүй, туршлага олж авах боломжийг олгоно.

9. Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ

- **Хяналтын тогтолцоог бий болгох:** Ашигт малтмалын баяжуулалтын салбарын гүйцэтгэл, хэрэгжүүлж буй бодлогын үр нөлөөг тогтмол үнэлэх тогтолцоог бий болгож, цаг тухайд нь зохицуулалт хийх боломжийг олгоно.

Эдгээр бодлого, арга хэмжээг бид системтэй хэрэгжүүлснээр тухайн улс ашигт малтмалын түүхий эд экспортлохоос өндөр өртөгтэй боловсруулсан бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, экспортлоход үр дүнтэй шилжих боломжтой. Энэ нь байгалийн баялгаас олох эдийн засгийн үр өгөөжийг нэмэгдүүлэхээс гадна үйлдвэрлэлийн

чадавхыг дээшлүүлж, өндөр ур чадвартай ажлын байр бий болгож, эдийн засгийн өргөн хүрээний хөгжилд хувь нэмэр оруулна.

Дөрөв. ЖИЖИГ, ДУНД ҮЙЛДВЭР (ЖДҮ)-ИЙГ ХӨГЖҮҮЛЭХ, АЖЛЫН БАЙР БИЙ БОЛГОХОД ЧИГЛЭСЭН ЗЭЭЛ, УРАМШУУЛАЛД ТАВИХ ХЯНАЛТЫН ТОГТОЛЦООГ БҮРДҮҮЛНЭ.

Жижиг, дунд үйлдвэр (ЖДҮ) нь эдийн засгийн өсөлт, инновац, ажлын байр бий болгоход чухал түлхэц болдог гэдгийг олон нийт хүлээн зөвшөөрдөг. Иймээс олон засгийн газар, санхүүгийн байгууллагууд ЖДҮ-ийн хөгжлийг дэмжих зорилгоор зээл, урамшуулал олгодог. Гэсэн хэдий ч эдгээр санаачилгын үр дүн нь санхүүжилтийг зохистой зарцуулж, ажлын байр бий болгох гэх мэт хүссэн үр дүнд хүрэхэд хяналт тавих тогтолцооны бат бөх байдлаас ихээхэн хамаардаг.

|| ЖДҮ-ийг дэмжих хөтөлбөрүүдэд хяналт тавихын ач холбогдол

- **Хариуцлага:** ЖДҮ-д үзүүлж буй санхүүгийн тусламжийг зориулалтын дагуу, тохиролцсон параметрийн хүрээнд ашиглаж байгаа эсэхийг хянах. Энэ нь хөрөнгийг буруугаар ашиглах, төлөвлөсөн үйл ажиллагаанаас гажсан байдлыг илрүүлэхэд тусалдаг.
- **Гүйцэтгэлийн хэмжилт:** Сайн боловсруулсан хяналтын систем нь ЖДҮ-ийн өсөлтийг нэмэгдүүлэх, ажил эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх зэрэг зорилгодоо хүрэхэд дэмжлэг үзүүлэх хөтөлбөрүүдийн үр нөлөөг үнэлэхэд тусалдаг.
- **Бодлогыг боловсронгуй болгох санал хүсэлт:** Байнгын хяналт нь одоо байгаа бодлогын амжилт, сул талуудын талаар үнэ цэнтэй ойлголтыг өгдөг бөгөөд эдгээр санаачилгыг сайжруулахын тулд өгөгдөлд тулгуурласан санал хүсэлтийг санал болгодог.
- **Ил тод байдал ба итгэлцэл:** Ил тод хяналтын механизм нь төрийн байгууллага, санхүүгийн байгууллага, олон нийт зэрэг оролцогч талуудад дэмжлэг үзүүлэх хөтөлбөрт итгэх итгэлийг нэмэгдүүлж, санаачилгад итгэх итгэлийг бий болгодог.

ҮР ДҮНТЭЙ ХЯНАЛТЫН ТОГТОЛЦООГ БИЙ БОЛГОХ СТРАТЕГИ

1. Зорилго, хэмжүүрүүдийг тодорхой болгох

Ажлын байр бий болгох, орлогын өсөлт, зах зээлийг тэлэх тодорхой зорилтууд гэх мэт зээл, урамшууллын хөтөлбөр бүрийн тодорхой, хэмжигдэхүйц зорилтуудыг тодорхойлох. Үр дүнтэй хэмжилт, үнэлгээг хөнгөвчлөхийн тулд эдгээр зорилтуудтай нийцсэн гүйцэтгэлийн үндсэн үзүүлэлтүүдийг бий болгох.

2. Мэдээлэл цуглуулах механизмууд

ЖДҮ-ээс мэдээлэл цуглуулах найдвартай системийг нэвтрүүлж, мэдээллийг үнэн зөв, цаг алдалгүй, хамааралтай болгох. Үүнд санхүүгийн тайлан, хөдөлмөрийн бүртгэл болон бусад үйл ажиллагааны мэдээлэл багтаж болно. Бодит цаг хугацаанд

мэдээлэл цуглуулах, боловсруулах, бичиг цаасны ажлыг багасгаж, үр ашгийг нэмэгдүүлэх дижитал хэрэгсэл, платформыг ашиглах.

3. Тогтмол тайлан, аудит

Зээл, урамшууллын үр шимийг хүртэж буй ЖДҮ эрхлэгчдээс тогтмол тайлан гаргахыг шаардах. Тайлангууд нь санхүүгийн эрүүл мэнд, ажлын байр бий болгох, зах зээлийн тэлэлт зэрэг асуудлуудыг хамрах ёстой. Өгөгдсөн мэдээллийг баталгаажуулах, хөрөнгийн зарцуулалтыг үнэлэхийн тулд дотоод болон хараат бус аудитыг үе үе хийх.

4. Оролцогч талуудын оролцоо

Санхүүгийн байгууллага, салбарын мэргэжилтнүүд, ашиг хүртэгч аж ахуйн нэгжүүд зэрэг янз бүрийн оролцогч талуудыг хяналтын үйл явцад татан оролцуулах. Энэхүү оролцоо нь хяналтын механизмын хяналт, хамаарлыг нэмэгдүүлэх боломжтой. Хяналтын үйл явцыг хянахын тулд засгийн газар, салбарын холбоод, эрдэм шинжилгээний байгууллагын төлөөллийг багтаасан зөвлөх хороо эсвэл хяналтын зөвлөлийг байгуулна.

5. Санал хүсэлтийн гогцоо ба дасан зохицох менежмент

ЖДҮ-д тулгарч буй бэрхшээл, амжилтаа тайлагнах боломжийг олгож, санал хүсэлт өгөх механизмыг бий болгох. Энэхүү санал хүсэлт нь хөтөлбөрүүдэд цаг тухайд нь өөрчлөлт оруулахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Эдийн засгийн орчны өөрчлөлт, технологийн дэвшил гэх мэт гадаад өөрчлөлт, хяналт-шинжилгээний үр дүнд тулгуурлан бодлогын зохицуулалт хийх боломжийг олгодог дасан зохицох менежментийн туршлагыг тусгах.

6. Ил тод байдал ба олон нийтэд мэдээлэх

ЖДҮ-ийг дэмжих хөтөлбөрүүдийн үр нөлөө, тулгамдаж буй асуудлын талаарх ил тод байдлыг хадгалж, мониторингийн үйл явцын үр дүнг олон нийтэд ил тод болгох. Бизнесээ өргөжүүлэх, ажлын байр бий болгоход дэмжлэгийг үр дүнтэй ашигласан ЖДҮ-ийн жишээ, амжилтын түүхийг нийтлэх.

7. Үндэсний эдийн засгийн зорилтуудтай уялдуулах

Эдийн засгийн хөгжлийн ерөнхий зорилтуудын уялдаа холбоог хангах, дэмжихийн тулд мониторингийн тогтолцоог үндэсний эдийн засгийн хяналтын өргөн хүрээтэй тогтолцоотой уялдуулна. ЖДҮ-ийн хяналтын системээр цуглуулсан мэдээллийг үндэсний эдийн засгийн бодлого, төлөвлөлтөд ашиглах.

Тиймээс ЖДҮ-ийн зээл, урамшуулалд үр дүнтэй хяналт тавих, эдгээр санхүүгийн дэмжлэг нь бизнесийн өсөлт, ажлын байр бий болгох зэрэг эдийн засгийн үр өгөөжийг бий болгоход маш чухал юм. Бодлого боловсруулагчид тодорхой хэмжүүр, тогтмол мэдээлэл цуглуулах, найдвартай аудит бүхий зохион байгуулалттай хяналтын системийг хэрэгжүүлснээр ЖДҮ-ийг дэмжих хөтөлбөрүүдийн үр нөлөөг дээд зэргээр нэмэгдүүлэх, хувьсан өөрчлөгдөж буй хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн стратегийг өөрчлөх, ил тод, хариуцлагатай, эрч

хүчтэй бизнесийн орчныг бүрдүүлэх боломжтой.

Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг (ЖДҮ) хөгжүүлэх, ажлын байр бий болгоход чиглэсэн зээл, урамшууллын үр дүнтэй хяналтын тогтолцоог бий болгохын тулд засгийн газар, санхүүгийн байгууллагууд цогц бодлого, аргачлалыг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. Эдгээр нь ил тод байдал, хариуцлагатай байдал, нөөцийн үр ашигтай ашиглалтыг хангах болно. *Тухайлбал:*

1. Тодорхой зорилтууд болон хэмжүүрүүдийг бий болгох

- **Тодорхой зорилтуудыг тодорхойлох:** ЖДҮ-ийн орлогыг нэмэгдүүлэх, зах зээлд нэвтрэх боломжийг өргөжүүлэх, тодорхой тооны ажлын байр бий болгох зэрэг зээл, урамшууллын зорилгыг тодорхой болгох.
- **Гүйцэтгэлийн үндсэн үзүүлэлтүүдийг (KPI) боловсруулах:** Санхүүжилтийн санаачилгуудын зорилготой шууд холбоотой KPI-уудыг бий болгох. Үүнд ажил эрхлэлтийн өсөлт, орлогын өсөлт, инновацийн гарц зэрэг багтаж болно.

2. Найдвартай мэдээлэл цуглуулах систем

- **Тогтмол тайлагнах шаардлага:** Дэмжлэг авч буй ЖДҮ-ээс хөрөнгийн зарцуулалт болон хүрсэн үр дүнгийн талаар дэлгэрэнгүй тайланг тогтмол ирүүлэхийг шаардах. Эдгээр тайлангууд нь тогтоосон KPI-тэй тохирч байх ёстой.
- **Дижитал хяналтын хэрэгслүүд:** Санхүүгийн урсгал, үр дүнг бодит цаг хугацаанд нь хянах боломжийг хөнгөвчлөх дижитал платформыг хэрэгжүүлэх. Энэ нь өгөгдлийг үр дүнтэй, үнэн зөв цуглуулахад тусална.

3. Үе үе хянан шалгах, аудит хийх

- **Төлөвлөсөн аудит:** Зарцуулсан хөрөнгийг зориулалтын дагуу ашиглаж байгаа эсэхийг шалгахын тулд тогтмол аудит хийх. Шударга бус байдлыг хангах үүднээс эдгээр аудитыг хараат бус аудиторууд хийх ёстой.
- **Гүйцэтгэлийн үнэлгээ:** Санхүүжүүлсэн ЖДҮ-ийн гүйцэтгэлийг KPI-тэй харьцуулан үе үе хянах. Энэ нь зээл, урамшууллын үр нөлөөг үнэлэх, санхүүжилтийн үргэлжлэх хугацааг тодорхойлоход тусалдаг.

4. Оролцогч талуудын оролцоо

- **Зөвлөх үйлчилгээ:** Хяналтын үйл явцад хяналт тавих зорилгоор засгийн газар, үйлдвэрлэл, шинжлэх ухаан, санхүүгийн байгууллагуудын оролцогч талуудаас бүрдсэн зөвлөх үйлчилгээг үзүүлж, туршлагаар хангах нь салбарын стандарт, эдийн засгийн зорилтуудтай нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулахад түлхэц болно.
- **Санал хүсэлтийн механизм:** ЖДҮ-д тулгарч буй бэрхшээл, амжилтын талаар эргэн мэдээлэх санал хүсэлтийн сувгийг бий болгох. Энэхүү санал хүсэлтийг бодлого, дэмжлэгийн механизмд хариу үйлдэл үзүүлэхэд ашиглаж болно.

5. Олон нийтэд ил тод байдал

- **Олон нийтэд тайлагнах:** Санхүүжилтийн хөтөлбөрүүдийн үр ашгийг ил тод байлгах үүднээс аудитын үр дүнг олон нийтэд ил тод болгох. Энэ нь итгэлцэл, хариуцлагыг бий болгодог.
- **Нөлөөллийн жилийн тайлан:** ЖДҮ-ийг дэмжих хөтөлбөрүүдийн ололт амжилт, сайжруулах чиглэлийг нарийвчлан харуулсан жилийн нөлөөллийн тайланг нийтэлнэ. Энэ нь хөтөлбөрийн үнэ цэнэ, үр нөлөөний талаар оролцогч талууд болон олон нийтэд мэдээлэл өгөхөд тусалж чадна.

6. Сургалт ба чадавхыг бэхжүүлэх

- **Санхүүгийн менежментийн сургалт:** ЖДҮ эрхлэгчдэд тайлагналын шаардлагыг үр дүнтэй хангаж байгаа эсэхийг баталгаажуулахын тулд санхүүгийн удирдлага, тайлагналын талаар сургалт явуулах.
- **Дэмжих үйлчилгээ:** ЖДҮ-д өсөлт, ажлын байр бий болгохын тулд санхүүжилтийг хэрхэн үр дүнтэй ашиглах талаар ойлгоход нь туслах зорилгоор зөвлөгөө, семинар зэрэг байнгын дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ үзүүлнэ.

7. Бодлогын интеграцлал ба дагаж мөрдөх

- **Зохицуулалтын нийцэл:** Хяналтын бүх бодлого нь үндэсний болон олон улсын зохицуулалтын стандартад нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулах.
- **Эдийн засгийн бусад санаачилгатай нэгтгэх:** ЖДҮ-ийг нэгдсэн дэмжлэг үзүүлэх, эдийн засгийн үр нөлөөг нэмэгдүүлэхийн тулд ЖДҮ-ийн хяналтын тогтолцоог эдийн засгийн хөгжлийн бусад хөтөлбөрүүдтэй уялдуулна.

8. Дасан зохицох бодлогын хүрээ

- **Бодлогын байнгын тойм:** Эдийн засгийн орчны өөрчлөлт, технологийн дэвшил, ЖДҮ-ийн хэрэгцээний өөрчлөлтөд дасан зохицох үүднээс мониторингийн бодлогыг тогтмол хянаж, шинэчлэх.
- **Өргөтгөх, уян хатан байдал:** Хяналтын системийг өргөтгөх боломжтой, уян хатан байхаар төлөвлөх ба үүнд хамрагдаж буй ЖДҮ-ийн хэмжээ, салбар, төлөвшилд тулгуурлан тохируулга хийх боломжтой.

Засгийн газар, санхүүгийн байгууллагууд эдгээр бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр хөрөнгийн үр ашигтай зарцуулалтыг баталгаажуулаад зогсохгүй ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх, янз бүрийн салбар дахь ажлын байрыг нэмэгдүүлэхэд чухал хувь нэмэр оруулдаг хүчирхэг хяналтын тогтолцоог бий болгож чадна.

Тав. ХҮН АМЫН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙГ ДЭМЖИХ БУЮУ АЖЛЫН БАЙРЫГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ, ХӨДӨЛМӨРИЙН ҮНЭЛЭМЖИЙГ ӨСГӨН, ЦАЛИН ХӨЛСИЙГ ИНФЛЯЦТАЙ УЯЛДУУЛАХ БОДЛОГО БАРИМТАЛНА.

Хөдөлмөрийн зах зээлийг бэхжүүлэх идэвхтэй алхмын хүрээнд хөдөлмөр эрхлэлтийн өсөлтийг дэмжих, хөдөлмөрийн үнэлэмжийг нэмэгдүүлэх, цалингийн өсөлтийг инфляцын түвшинд байлгахад чиглэсэн бодлогын шинэ санаачилга

гаргалаа. Энэхүү иж бүрэн стратеги нь ажлын байр элбэг, цалин нь амьжиргааны өртгийг тусгадаг эдийн засгийн тогтвортой орчныг бүрдүүлэхэд чиглэж, улмаар эдийн засгийн тогтвортой байдал, ажиллах хүчний сэтгэл ханамжийг хоёуланг нь дэмжих зорилготой юм.

|| Хөдөлмөр эрхлэлтийн шинэ бодлогын зорилтууд

- **Ажлын байр бий болгох:** Бодлогын нэн тэргүүний зорилго нь тогтвортой, ирээдүйд чиглэсэн үйлдвэрлэлд анхаарч янз бүрийн салбарт шинэ ажлын байр бий болгоход түлхэц өгөх явдал юм. Үүнд жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг (ЖДҮ) дэмжих, бизнес эрхлэлтийг дэмжих, технологи, ногоон эрчим хүч зэрэг өндөр өсөлттэй салбаруудад хөрөнгө оруулалт хийх зэрэг орно.
- **Хөдөлмөрийн үнэ цэнэ:** Ажиллах хүчний ур чадварыг дээшлүүлснээр хөдөлмөрийн дотоод үнэ цэнийг нэмэгдүүлэх бодлого баримталдаг. Үүнд боловсрол, мэргэжлийн сургалт, мэргэжил дээшлүүлэх хөтөлбөрт ихээхэн хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийх шаардлагатай.
- **Цалингийн инфляцын түвшин:** Бодлогын чухал тал бол цалинг инфляцын түвшинтэй уялдуулах явдал юм. Энэ нь цалингийн бодит худалдан авах чадвар тогтмол хэвээр байх ба ажилчдыг үнийн өсөлтөөс амьжиргааны түвшинд муудах нөлөөллөөс хамгаалдаг.

ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮНДСЭН СТРАТЕГИ

1. Ажлын байр бий болгох урамшуулал

- **Татварын хөнгөлөлт ба татаас:** Шинэ ажлын байр бий болгож байгаа, ялангуяа өндөр үнэ цэнтэй ажлын байр бий болгож буй бизнесүүдэд татварын хөнгөлөлт, санхүүгийн татаас олгох.
- **Гарааны бизнес болон ЖДҮ-ийг дэмжих:** Ажлын байр бий болгох гол хөдөлгүүр гэж хүлээн зөвшөөрөгдсөн гарааны бизнес эрхлэгчид болон ЖДҮ-үүдэд анхны санхүүжилт, заавар зөвлөгөө өгөх, бизнес хөгжүүлэх үйлчилгээ үзүүлэх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлнэ.

2. Ур чадварыг хөгжүүлэх, боловсрол олгох

- **Ур чадвар дээшлүүлэх хөтөлбөрүүд:** Шинээр гарч ирж буй салбар, технологийн эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн ур чадвар дээшлүүлэх хөтөлбөрүүдийг эхлүүлэх.
- **Боловсролын байгууллагуудтай хамтын ажиллагаа:** Их дээд сургууль, мэргэжлийн сургуулиудтай хамтран сургалтын хөтөлбөрийг зах зээлийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлж, төгсөгчдийг орчин үеийн ажиллах хүчний сорилтод бэлтгэхэд туслана.

3. Цалин хөлсний бодлогын зохицуулалт

- **Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тохируулах:** Инфляцын түвшин болон амьжиргааны өртгийн өөрчлөлтөд үндэслэн цалингийн доод хэмжээг тогтмол тохируулж, цалинг өрсөлдөх чадвартай, шударга байлгах.

4. Хөдөлмөрийн зах зээлийн уян хатан байдлыг нэмэгдүүлэх нь

- **Уян хатан ажлын зохицуулалт:** Алсын зайнаас цахимаар ажиллах, цагаар ажиллах зэрэг уян хатан ажлын зохицуулалтыг дэмжин, хүн ам зүйн янз бүрийн бүлэг, тэр дундаа ажил хийдэг эцэг эх, ахмад настнуудыг уян хатан ажлын байраар хангах боломжийг нэмэгдүүлэх.
- **Хөдөлмөрийн тухай хуулийн шинэчлэл:** Эдийн засгийн хурдан өөрчлөгдөж байгаа өнөөгийн нөхцөлд зах зээлийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, ажилчдын эрхийг хамгаалахын тулд хөдөлмөрийн хуулиудыг шинэчлэх.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

- **Эдийн засгийн өсөлт:** Ажлын байрны тоо, чанарыг нэмэгдүүлэх энэхүү бодлого нь эдийн засгийн өсөлт, хэрэглээний зардлыг өдөөж, эдийн засгийн өргөн хүрээг хамарна.
- **Орлогын тэгш бус байдал буурах:** Цалингаа инфляцтай уялдуулж, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх нь орлогын тэгш бус байдлыг бууруулна.
- **Ажлын сэтгэл ханамж, тогтвортой байдал нэмэгдэнэ:** Цалин болон амьжиргааны өртөг хоёрын хооронд илүү зохицсоноор ажилчид ажлын сэтгэл ханамж өндөр, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг мэдрэх болно.
- **Ирээдүйд бэлэн боловсон хүчин:** Боловсрол, ур чадварыг хөгжүүлэхэд хөрөнгө оруулалт хийснээр ирээдүйн эдийн засгийн өөрчлөлт, технологийн дэвшлийг даван туулах чадвартай, дасан зохицох чадвартай ажиллах хүчийг бий болгоно.

Иймд хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, хөдөлмөрийн үнэлэмжийг нэмэгдүүлэх, цалинг инфляцтай уялдуулах шинэчлэн бодлого нь эдийн засаг, нийгмийг хөгжүүлэх алсын хараатай хандлагыг илэрхийлнэ. Тогтвортой ажлын байр бий болгох, хөдөлмөрийн нөхцөлийг сайжруулах, шударгаар хөдөлмөрөө үнэлүүлэхэд анхаарч ажилласнаар иргэдийн амьдралын чанарыг дээшлүүлээд зогсохгүй нийгмийн эдийн засгийн үндэс суурийг бэхжүүлнэ. Энэхүү бодлого хэрэгжихийн хэрээр түүний үр нөлөөг хянаж, амбицтай, эрч хүчтэй хөдөлмөрийн зах зээлийг бий болгоно.

Хөдөлмөр эрхлэлтийг үр дүнтэй дэмжих, хөдөлмөрийн үнэлэмжийг нэмэгдүүлэх, цалинг инфляцад тохируулахын тулд засгийн газар болон бодлого боловсруулагчид стратегийн цогц бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. Эдгээр нь ажлын байр бий болгох, амьжиргааны өртөгтэй хөл нийлүүлэх шударга нөхөн олговрыг хангах, ажилчдын ур чадвар, бүтээмжийг нэмэгдүүлэх ёстой. Иймд бид дараах ажлуудыг хийх болно. *Үүнд:*

1. Эдийн засгийг эрчимжүүлэх, ажлын байр бий болгох санаачилга

- **Дэд бүтцэд оруулах хөрөнгө оруулалт:** Төрөл бүрийн ур чадварын түвшин, салбарт ажлын байр бий болгох боломжтой тээвэр, эрчим хүч, технологийн дэд бүтцийн томоохон төслүүдийг эхлүүлнэ.
- **ЖДҮ-ийг дэмжих:** Ажлын байр бий болгож буй жижиг, дунд үйлдвэрүүдэд буцалтгүй тусламж, бага хүүтэй зээл олгох, татварын хөнгөлөлт үзүүлэх.

2. Боловсрол, ур чадварын сургалт

- **Мэргэжлийн сургалтын хөтөлбөрүүд:** Аж үйлдвэрийн хэрэгцээнд нийцсэн мэргэжлийн сургалтыг өргөжүүлэх, ялангуяа ногоон эрчим хүч, хиймэл оюун ухаанд суурилсан технологи, эрүүл мэнд зэрэг шинээр гарч ирж буй салбаруудад.
- **Насан туршийн боловсрол:** Тасралтгүй боловсрол олгох татаас эсвэл татварын хөнгөлөлтөөр дамжуулан насан туршийн боловсрол, тасралтгүй мэргэжлийн хөгжлийг дэмжих.

3. Цалингийн зохицуулалтын бодлого

- **Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тохируулах:** Худалдан авах чадварыг хадгалахын тулд инфляцын түвшин болон амьжиргааны өртгийг нарийвчлан тогтоосны үндсэн дээр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тогтмол тохируулна.

4. Хөдөлмөрийн зах зээлийн уян хатан байдал ба дэмжлэг

- **Уян хатан ажлын бодлого:** Төлөөлөл бага нийгмийн бүлгүүдийн ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, ажил амьдралын тэнцвэрийг сайжруулахын тулд цахимаар зайнаас ажиллах зэрэг уян хатан ажлын зохицуулалтыг дэмжинэ.
- **Ажилгүйдлийн даатгал:** Ажил хайж буй иргэдэд энэхүү шилжилтийн үед илүү сайн дэмжлэг үзүүлэх, тэтгэмжийг шууд цаг алдахгүйгээр олгох, дахин ажилд хурдан орохыг дэмжлэг үзүүлэх зэрэг ажилгүйдлийн даатгалын тогтолцоог шинэчилнэ.

5. Өндөр өртөгтэй үйлдвэрүүдийг урамшуулах

- **Татварын урамшуулал:** Өндөр технологийн салбар, судалгаа, хөгжүүлэлт, ажилгүйдлийн түвшин өндөр бүс нутагт хөрөнгө оруулалт хийж буй компаниудад ажлын байр бий болгоход түлхэц үзүүлэх зорилгоор татварын хөнгөлөлт үзүүлэх.
- **Аж үйлдвэрийн кластерууд:** Бизнес, ханган нийлүүлэгчид, боловсролын байгууллагууд ажлын байр бий болгох, эдийн засгийн өсөлтийг хангахуйц инновацийн талаар хамтран ажилладаг аж үйлдвэрийн кластеруудыг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ.

6. Хөдөлмөрийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай

- **Хөдөлмөрийн хуулиудыг шинэчлэх:** Бүх төрлийн ажилчдыг хамгаалж, шударгаар цалин олгохын тулд одоогийн эдийн засгийн нөхцөл, түүний дотор цагийн ажил хийж хүмүүст зориулсан заалтуудыг тусгаж хөдөлмөрийн хуулиудыг шинэчилнэ.
- **Хөдөлмөрлөх эрхийн хэрэгжилт:** Хөдөлмөрийн мөлжлөг хийхээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд хөдөлмөрийн хяналтыг чангатгах, эдгээр хуулийг дагаж мөрдөөгүй тохиолдолд торгууль ногдуулах замаар хөдөлмөрийн эрхийн хэрэгжилтийг бэхжүүлэх.

7. Түншлэл ба оролцогч талуудын оролцоо

- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ):** Шинэ ажлын байр бий болгохын

тулд хувийн хэвшлийн үр ашиг, инновацыг төрийн секторын нөөцөөр хөшүүрэг болгох ТХХТ-ийг дэмжинэ.

- **Ажилчдын төлөөлөл:** Хөдөлмөрийн бодлогыг ажиллах хүчний хэрэгцээ шаардлагад илүү нийцүүлэхийн тулд бодлогын хэлэлцүүлэг, шийдвэр гаргах үйл явцад ажилчдын төлөөллийг хангах.

8. Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ

- **Өгөгдөлд тулгуурласан бодлого боловсруулах:** Хөдөлмөрийн зах зээлийн мэдээллийг ашиглан бодлогын шийдвэр гаргах, хэмжигдэхүйц үр дүн, үзүүлэлтэд тулгуурлан стратегийг тохируулах.
- **Тогтмол хяналт, зохицуулалт:** Хөдөлмөр эрхлэлтийн бодлогыг үр дүнтэй, эдийн засгийн нөхцөл байдалд хамааралтай хэвээр байлгахын тулд тэдгээрийг тогтмол хянах механизмыг бий болгох.

Эдгээр олон талт бодлогыг хэрэгжүүлснээр бид эрч хүчтэй, шударга, эдийн засгийн шинэ сорилт, боломжуудад дасан зохицох чадвартай хөдөлмөрийн зах зээлийг бий болгож чадна. Эдгээр бодлого нь ажлын байрны тоо хэмжээ, чанарыг сайжруулахад чиглээд зогсохгүй цалинг эдийн засгийн нөхцөл байдалд нийцүүлэн тогтвортой байлгах, улмаар цаашдын эдийн засгийн тогтвортой байдал, ажилчдын сайн сайхан байдлыг сайжруулах зорилготой юм.

Зургаа. БЕНЗИН, ШАТАХУУНЫ УЛСЫН НӨӨЦИЙГ БИЙ БОЛГОХ, УЛСЫН ВАЛЮТЫН НӨӨЦИЙГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ, ТӨГРӨГИЙН ХАНШИЙН УНАЛТЫГ СААРУУЛАХ НӨӨЦИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬ, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН БҮРДҮҮЛНЭ.

Бид үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангах томоохон арга хэмжээний хүрээнд бензин, шатахууны улсын нөөцийг бүрдүүлэх, улсын валютын нөөцийг нэмэгдүүлэх, төгрөгийн ханшийн уналтыг бууруулахад чиглэсэн хууль, эрх зүйн орчныг шинээр батлуулна. Энэхүү олон талт арга барил нь үндэсний эдийн засгийг тогтворжуулах, эрчим хүчний аюулгүй байдлыг хангах, санхүүгийн салбарыг бэхжүүлэх зорилготой юм.

|| Хуулийн үндэслэл

- **Эрчим хүчний аюулгүй байдал:** Газарзүйн байршил зэрэг хүчин зүйлсээс шалтгаалан эрчим хүчний хангамжийн асуудалтай тулгарсан Монгол Улсын хувьд шатахуун, түлшний стратегийн нөөцийг бүрдүүлэх нь нэн чухал байдаг. Засгийн газар их хэмжээний нөөц бий болгосноор дотоодын эдийн засагт ноцтой нөлөө үзүүлж болзошгүй олон улсын нефтийн үнийн хэлбэлзэл, нийлүүлэлтийн тасалдлаас хамгаалах болно.
- **Санхүүгийн тогтвортой байдал:** Улсын валютын нөөцийг нэмэгдүүлэх нь Монгол Улсын санхүүгийн тогтвортой байдлыг сайжруулах идэвхтэй арга хэмжээ юм. Эдгээр нөөц нь валютын ханшийн уналтаас хамгаалах чухал хамгаалалт болж, төгрөгийн ханшийг тогтворжуулна. Түүнчлэн валютын хүчтэй нөөц нь хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг нэмэгдүүлдэг бөгөөд энэ нь

гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татахад нэн чухал юм.

- **Валютын ханшийн уналтыг бууруулах:** Гадаад, дотоод янз бүрийн хүчин зүйлс, тэр дундаа худалдааны алдагдал, гадаадын хөрөнгө оруулалтын урсгалын өөрчлөлт зэргээс төгрөгийн ханш тогтворгүй байдалд үргэлжилсээр байна. Иймд валютын нөөцийг нэмэгдүүлж, эдгээрийг үр дүнтэй удирдах эрх зүйн орчныг бүрдүүлснээр энэхүү савлагааг бууруулж, эдийн засгийн тогтвортой орчин бүрдүүлэхийг бид зорьж байна.

|| Хуулийн үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэг

- **Стратегийн түлшний нөөцийг бүрдүүлэх:** Энэ хуульд стратегийн түлшний нөөцийг бүрдүүлэх, хадгалах, удирдах логистик байгуулах зэрэг зүйлсийг тусгана. Тодруулбал, агуулахын байршил, нөөцийн тоо хэмжээ, нийлүүлэлтийн хямралын үед ашиглах протокол зэрэг.
- **Валютын нөөцийг нэмэгдүүлэх:** Эрдэс баялгийн экспортын орлогын тодорхой хэсгийг төвлөрүүлэх, валютын своп хэлцэл хийх, хөрөнгө оруулалтын оновчтой бодлогоор нөөцийг удирдах зэрэг валютын нэмэлт нөөц бүрдүүлэх стратегийг хууль тогтоомжид нарийвчлан тусгана.

|| Хэрэгжүүлэх стратеги

- **Олон улсын түншүүдтэй хамтран ажиллах:** Монгол Улс нөөцийн менежментийн чиглэлээр туршлага, чадавхыг бэхжүүлэхийн тулд олон улсын санхүүгийн байгууллагууд болон түнш орнуудтай хамтран ажиллахыг эрмэлзэнэ. Үүнд техникийн туслалцаа, магадгүй нөөцийг бий болгоход туслах санхүүгийн тусламж орно.
- **Ил тод байдал ба хариуцлага:** Энэхүү санаачилгын амжилтын түлхүүр нь нөөцийг хэрхэн захиран зарцуулах ил тод байдлыг хангах явдал юм. Бид олон нийтийн итгэлийг хадгалах, нөөцийг зүй зохистой ашиглахын тулд тогтмол тайлагнах, аудит хийх механизмыг бүрдүүлнэ.
- **Олон нийтийн боловсрол ба оролцоо:** Нөөцийн зорилго, ашиг тусын талаар олон нийтэд мэдээлэх нь санаачилгыг өргөнөөр дэмжихэд маш чухал юм. Эдгээр арга хэмжээ нь үндэсний аюулгүй байдал, эдийн засгийн тогтвортой байдалд хэрхэн нөлөөлж байгааг олон нийтэд мэдээлэх болно.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

- **Эдийн засгийн тэсвэр хатуужил:** Эдгээр арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс өнгөрсөн хугацаанд үндэсний эдийн засагт томоохон нөлөө үзүүлж байсан дэлхийн нефтийн үнийн хэлбэлзэл, санхүүгийн хямрал зэрэг гаднын нөлөөллүүдэд тэсвэрлэх чадвараа нэмэгдүүлэх болно.
- **Эдийн засгийн тогтворгүй байдлыг бууруулах:** Шатахуун болон валютын хувьд илүү хүчтэй нөөцтэй Монгол Улс эдийн засгийн тогтворгүй байдлыг бууруулж, урьдчилан таамаглах боломжтой, тогтвортой эдийн засгийн өсөлтийг бий болгохыг зорьж байна.
- **Хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг сайжруулах:** Нөөцийг үр дүнтэй удирдах хууль эрх зүйн орчин нь эдийн засгийн тогтвортой хөгжилд чухал ач

холбогдолтой дотоодын болон олон улсын хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг нэмэгдүүлж чадна.

Тиймээс бензин, шатахууны улсын нөөцийг бүрдүүлэх, валютын нөөцийг нэмэгдүүлэх шинэ хууль, эрх зүйн орчин нь Монгол Улсын эдийн засгийн менежментийн хандлагад стратегийн өөрчлөлтийг харуулж байна. Эдгээр нөөцийг бүрдүүлэн, түүнийг удирдах тодорхой бодлого хэрэгжүүлснээр бид ирээдүйн эдийн засаг, эрчим хүчний хангамжийн хямралаас хамгаалаад зогсохгүй эдийн засгийн тогтвортой байдал, өсөлтийн үндэс суурийг тавих юм.

Бид бензин, шатахууны үндэсний нөөцийг үр дүнтэй бүрдүүлэх, үндэсний мөнгөн тэмдэгтийн нөөцийг нэмэгдүүлэх, эдгээр санаачилгыг дэмжсэн хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхийн тулд олон талт арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. *Тухайлбал:*

1. Бензин, түлшний үндэсний нөөцийг бүрдүүлэх

- **Стратегийн нөөц бүрдүүлэлт:** Бензин, түлшний стратегийн нөөц бүрдүүлэх бодлогыг боловсруулж, хэрэглээний загвар, нийлүүлэлтийн сүлжээний эрсдэл, геополитикийн хүчин зүйлд тулгуурлан нөөцийн оновчтой хэмжээг тодорхойлох.
- **Хадгалах байгууламж:** Стратегийн хувьд орчин үеийн аюулгүй байдал, байгаль орчны стандартад нийцсэн агуулах барих, сайжруулахад хөрөнгө оруулах.
- **Худалдан авах ажиллагааны стратеги:** Ганц ханган нийлүүлэгчдээс хараат байдлаас зайлсхийх, геополитикийн хурцадмал байдал, нийлүүлэлтийн тасалдалтай холбоотой эрсдэлийг бууруулахын тулд нийлүүлэлтийн эх үүсвэрийг төрөлжүүлэхийг баталгаажуулсан худалдан авалтын стратегийг хэрэгжүүлнэ.

2. Үндэсний валютын нөөцийг нэмэгдүүлэх

- **Форекс менежментийн бодлого:** Ашигт малтмалын экспортын орлогын тодорхой хэсэг, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт, удирдаж буй валютын интервенц зэрэг арга хэрэгслээр дамжуулан валютын нөөцийг хуримтлуулах зорилготой гадаад валютын удирдлагын бодлогыг бий болгох.
- **Төрөлжүүлэлт:** Валютын нөөцийн бүтцийг төрөлжүүлж, гол валют болон тогтвортой байж болох криптовалюта эсвэл дижитал хөрөнгийг оруулах, эрсдэлийг бууруулж, хөрвөх чадварын сонголтыг нэмэгдүүлэх.
- **Үндэсний баялгийн сан:** Хуримтлагдсан нөөцөө илүү динамикаар удирдаж, өгөөжөө өгөх, шаардлагатай үед хөрвөх чадварыг бий болгох гадаад хөрөнгөд хөрөнгө оруулалт хийх.

3. Нөөцийн удирдлагын эрх зүйн орчин

- **Хууль тогтоомж:** Эдийн засгийн янз бүрийн хувилбарт нөөц сангуудыг албан ёсоор бүрдүүлэх, тэдгээрийн үйл ажиллагааны механизм, засаглалын бүтэц, ашиглалтын протоколыг тодорхойлсон хууль тогтоомжийн төслийг боловсруулж, батлах.
- **Ил тод байдал ба хяналт:** Нөөцийн удирдлагыг тогтмол аудит, олон нийтэд

ил тод болгох, УИХ-ын хороо, хараат бус байгууллагын хяналтад байлгах үүднээс ил тод, хяналт шалгалтын заалтуудыг тусгана.

- **Хямралын менежментийн протоколууд:** Нөөцийг хэрхэн, хэзээ ашиглах, ялангуяа эдийн засгийн хямрал, байгалийн гамшиг, хангамжийн ноцтой тасалдал зэрэг онцгой нөхцөл байдлыг тодорхойлсон хууль эрх зүйн протоколуудыг боловсруулна.

4. Валютын тогтворжуулах арга хэмжээ

- **Интервенц хийх стратеги:** Төв банк шаардлагатай үед төгрөгийн ханшийг тогтворжуулахын тулд валютын зах зээлд оролцох интервенц хийх стратегийг боловсруулж, нөөцийн хүрэлцээнд аюул учруулахгүйгээр валютын нөөцийг стратегийн хувьд ашиглах.
- **Мөнгөний бодлогын уялдаа:** Зээлийн хүүгийн бодлого, инфляцыг тогтворжуулах, хөрвөх чадварын удирдлага зэрэг валютын тогтвортой байдлыг дэмжихийн тулд мөнгөний бодлогыг уялдуулна.

5. Олон нийт болон оролцогч талуудын оролцоо

- **Оролцогч талуудын зөвлөлдөх уулзалт:** Бодлого нь иж бүрэн бөгөөд бүх боломжит асуудлуудыг шийдвэрлэхийн тулд хууль эрх зүйн орчныг боловсруулахад салбарын оролцогч талууд, эдийн засгийн мэргэжилтнүүд, олон нийттэй зөвшилцөнө.
- **Боловсролын кампанит ажил:** Нөөцийн зорилго, валютын тогтвортой байдлын ач холбогдлын талаар олон нийтэд мэдээлэх, олон нийтийн итгэл, ойлголтыг бий болгох зорилгоор боловсролын кампанит ажил өрнүүлнэ.

6. Тогтмол хянаж, шинэчлэх

- **Бодлогыг хянах механизм:** Эдийн засгийн өөрчлөлт, технологийн дэвшил, геополитикийн өөрчлөлтөд дасан зохицох үндэсний нөөц, валютыг тогтворжуулах арга хэмжээнүүдтэй холбоотой бодлогыг тогтмол хянаж, шинэчлэх механизмыг бий болгох.

7. Технологийн интеграцлал

- **Технологийн хэрэглээ:** Нөөц хянах дэвшилтэт программ хангамж, эрсдэлийн удирдлагын систем, ил тод байдлыг мэдээлэх блокчэйн зэрэг нөөцийн удирдлагын үр ашиг, аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэх технологийг ашиглана.

Эдгээр бодлого, хэмжээг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс шатахууны үндэсний нөөцийг бүрдүүлж, валютын нөөцөө нэмэгдүүлж, эдийн засгийн уян хатан байдал, төгрөгийн тогтвортой байдлыг хамтдаа дээшлүүлж, гадаад хүчин зүйлсийн хамаарлыг бууруулж, урт хугацаанд тогтвортой байдлыг дэмжих эрх зүйн орчныг бүрдүүлж чадна.

Долоо. ТӨСВИЙН УДИРДЛАГА, ТӨСВИЙН ИЛ ТОД БАЙДЛЫГ БЭХЖҮҮЛЭХ, ТӨСВИЙН НӨӨЦИЙГ ЗОХИСТОЙ АШИГЛАХ, ЭДИЙН

ЗАСГИЙН ЦОЧРОЛД ТЭСВЭРТЭЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ БОДЛОГО БАРИМТАЛНА.

Төсвийн сахилга батыг дээшлүүлж, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах стратегийн зорилтын хүрээнд бид төсвийн удирдлага, ил тод байдлыг бэхжүүлэхэд чиглэсэн цогц бодлогыг хэрэгжүүлнэ. Энэхүү санаачилга нь төсвийн хөрөнгийн зарцуулалтыг оновчтой болгох, төгрөг бүрийг тооцож, оновчтой зарцуулах зорилготой юм. Төсвийн удирдлагын механизмыг бэхжүүлэх замаар эдийн засгийг гадны нөлөөллөөс хамгаалж, тогтвортой өсөлтийг хадгалахыг эрмэлздэг.

|| Шинэ бодлогын үндэслэл

Түүхий эдийн экспортоос хараат байдгаараа онцлогтой Монгол Улсын эдийн засгийн байдал нь дэлхийн зах зээл дээрх түүхий эдийн үнийн хэлбэлзэл, геополитикийн хурцадмал байдал зэрэг гадаад эдийн засгийн цочролд ихээхэн эмзэг байдаг. Шинэ бодлого нь төсвийн удирдлагын үр ашиг, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх замаар эдгээр эрсдэлийг бууруулахад чиглэсэн идэвхтэй арга хэмжээ юм. Төсвийн сахилга батыг сайжруулснаар эдийн засгийг дэлхийн эдийн засгийн гэнэтийн уналтаас хамгаалаад зогсохгүй иргэдийн найдаж буй төрийн үйлчилгээг тогтвортой байлгах болно.

БОДЛОГЫН ҮНДСЭН БҮРЭЛДЭХҮҮН ХЭСЭГ

|| Төсвийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх нь

- **Төсвийн мэдээллийг олон нийтэд хүртээмжтэй болгох:** Төсвийн нарийвчилсан тайланг тогтмол нийтэлж, олон нийтэд хүртээмжтэй болгож, төсвийн хөрөнгийг хэрхэн зарцуулж байгаа талаар иргэдэд мэдээлэл өгөхийг бодлогод тусгана.
- **Бодит цагийн тайлангийн систем:** Төсвийн хуваарилалт, зарцуулалтыг бодит цаг хугацаанд хянах боломжийг олгох дэвшилтэт мэдээллийн технологийн шийдлүүдийг хэрэгжүүлэх. Энэ нь үр ашиггүй байдлыг илрүүлж, төсвийн төлөвлөгөөг чанд мөрдөж ажиллахад тусална.

|| Төсвийн менежментийг сайжруулах нь

- **Гүйцэтгэлд суурилсан төсөвлөлт:** Төсвийн санхүүжилт хамгийн их үр нөлөөг бий болгохын тулд санхүүжилтийн хуваарилалтыг гүйцэтгэлийн тодорхой үр дүнтэй холбодог гүйцэтгэлд суурилсан төсвийн тогтолцоонд шилжих.
- **Урт хугацааны төсвийн төлөвлөлт:** Санхүүгийн хэтийн төлөвийг илүү тодорхой болгох, төлөвлөлтийн үр ашгийг дээшлүүлэх, төсвийн санхүүжилтийн тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэх зорилгоор урт хугацааны төсөвлөлтийг нэвтрүүлэх.

|| Төсвийн нөөцийн стратегийн хэрэглээ

- **Зардлыг эрэмбэлэх:** Төсвийн хуваарилалтыг эрэмбэлэх тодорхой

шалгууруудыг бий болгож, эдийн засгийн өсөлт, сайн сайхан байдлыг хангах өндөр үр нөлөө бүхий төсөл, чухал үйлчилгээнд анхаарлаа хандуулах.

- **Зардлын тогтмол үнэлгээ:** Зардлын үр ашгийг үнэлэх, нөөцийг илүү үр бүтээлтэй ашиглаж, хуваарилахын тулд засгийн газрын зарцуулалтыг системтэй, тогтмол хянах.

|| Эдийн засгийн уян хатан байдлыг бий болгох

- **Тогтворжуулалтын сангууд:** Эдийн засгийн хямралын үед ашиглах боломжтой тогтворжуулалтын сангуудыг бий болгож, чухал төсөл болон хөтөлбөрийн хэрэгжүүлэлтийг эрс танах, эсвэл зээл авахгүйгээр ажиллах боломжийг хангах.
- **Орлогын төрөлжүүлсэн эх үүсвэр:** Засгийн газрын орлогын эх үүсвэрийг уул уурхай зэрэг тогтворгүй салбараас холдуулж, дэлхийн зах зээлийн хэлбэлзлийн эдийн засгийн нөлөөллийг бууруулах стратеги боловсруулах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

- **Төсвийн сахилга батыг нэмэгдүүлсэн:** Хүчтэй зохицуулалт, хяналтын тогтолцоо бий болсноор засгийн газар бүх хэлтэс, агентлагуудын төсвийн сахилга батыг дээшлүүлж, үрэлгэн байдлыг бууруулж, хөрөнгийг илүү зориулалтаар ашиглана.
- **Иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлнэ:** Төсвийн удирдлагын ил тод байдал нь иргэд төсвийн бодлого, татвараа хэрхэн ашиглаж байгаа талаар илүү тодорхой ойлголттой болж, төрд итгэх иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлнэ.
- **Эдийн засгийн тогтвортой байдал:** Төсвийн хөрөнгийн зарцуулалтыг сайжруулж, нөөц бүрдүүлэх замаар Монгол Улсад хөрөнгө оруулалтыг татах, тогтвортой хөгжлийг дэмжихэд чухал ач холбогдолтой эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах зорилготой.
- **Эдийн засгийн цочролд дасан зохицох чадвар:** Төсвийн хүчирхэг тогтолцоо, тогтворжуулах механизмыг бий болгосноор Монгол Улс эдийн засгийн цочролд илүү бага өртөж, хурдан хугацаанд дасан зохицсоноор дэлхийн эдийн засгийн сөрөг хандлагаас хамгаална.

Иймд бидний төсвийн удирдлагыг бэхжүүлэх, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн цогц арга хэмжээ нь эдийн засгийн илүү уян хатан, тогтвортой ирээдүйд хүрэх чухал алхам юм. Төсвийн хөрөнгийг үр ашигтай, ухаалаг зарцуулж, ил тод бүртгэдэг болсноор төр улс орны санхүүгийн эрүүл мэндийг хамгаалаад зогсохгүй ирээдүй хойч үедээ үр өгөөжөө өгөх итгэлцэл, тогтвортой байдлын суурийг бий болгоно.

Энэхүү стратеги нь төсвийн хатуу хяналтыг бий болгох, ил тод байдлыг дэмжих, санхүүгийн тогтворгүй байдлаас хамгаалах механизмыг бий болгоход чиглэгдсэн ажлууд орно. *Тухайлбал:*

1. Ил тод, хариуцлагатай байдал сайжирна

- **Нээлттэй төсвийн санаачилга:** Төсвийн дэлгэрэнгүй мэдээлэл, түүний

дотор орлого, зарлагыг ил тод, олон нийтэд хялбар хүртээмжтэй байлгах санаачилгыг хэрэгжүүлнэ. Энэ нь ил тод байдлыг нэмэгдүүлж, иргэдийн оролцоо, хяналтыг бий болгоно.

- **Олон нийтэд тогтмол тайлагнах:** Олон нийтэд мэдээлэх, төрийн хариуцлагыг хангах үүднээс санхүүгийн тайлан, төсвийн гүйцэтгэлийн тайланг тогтмол, иж бүрэн хэвлэн нийтлэхийг үүрэг болгох.

2. Бат бөх төсвийн хяналт

- **Гүйцэтгэлд суурилсан төсөвлөлт:** Хуваарилалт нь хэмжигдэхүйц гүйцэтгэлийн үр дүнтэй уялдсан, гүйцэтгэлд суурилсан төсөвлөлтийг хэрэгжүүлнэ. Энэ нь хөрөнгийг үр ашигтай зарцуулж, зорилгодоо хүрэх баталгаа болдог.
- **Төвлөрсөн хяналт:** Төрийн сан, Сангийн яаманд нэгдсэн хяналтын тогтолцоог бий болгож, төсвийн гүйцэтгэлийг бодит цаг хугацаанд нь хянаж, алдаа гарсан тохиолдолд засч залруулах арга хэмжээг яаралтай авах боломжийг олгоно.

3. Хууль тогтоомжийн тогтолцоо

- **Төсвийн хариуцлагын тухай хуулиуд:** Төсвийн сахилга батыг сахин хамгаалахын тулд төсвийн алдагдал, засгийн газрын зээл, өрийн хэмжээг тогтоох тодорхой дүрэм журмыг тогтоосон төсвийн хариуцлагын тухай хуулиудыг батална.
- **Хууль тогтоох хяналт:** Төсвийг хэрэгжүүлэхээс өмнө нягт нямбай шалгахын тулд төсвийн хяналт, батлах үйл явцад хууль тогтоох байгууллагуудын үүрэг оролцоог нэмэгдүүлнэ.

4. Чадавхыг бэхжүүлэх

- **Санхүүгийн ажилтнуудад зориулсан сургалт:** Төрийн байгууллагуудын төсвийн ажилтан, санхүүгийн менежерүүдийн төсөв боловсруулах, хяналт тавих, тайлагнах ур чадварыг дээшлүүлэх зорилгоор байнгын сургалт, чадавхыг бэхжүүлэх хөтөлбөрүүдийг зохион байгуулна.
- **Санхүүгийн удирдлагын тогтолцоог сайжруулах:** Төсвийн төлөвлөлт, гүйцэтгэл, тайлагнах чадварыг сайжруулахын тулд дэвшилтэт санхүүгийн удирдлагын мэдээллийн системд хөрөнгө оруулалт хийх.

5. Аудит, хяналтыг бэхжүүлэх

- **Бие даасан аудит:** Засгийн газрын санхүү, үйл ажиллагаанд тогтмол, нарийн шалгалт хийх аудитын байгууллагуудын хараат бус байдал, чадавхыг бэхжүүлэх.
- **Аудитын ил тод байдал:** Аудитын үр дүнг олон нийтэд мэдээлэх, илэрсэн асуудлуудыг арилгах зөвлөмжийг идэвхтэй дагаж мөрдөх.

6. Эдийн засгийн уян хатан байдлын арга хэмжээ

- **Тогтворжуулалтын сангууд:** Орлогын тогтворгүй байдлаас хамгаалах,

ялангуяа түүхий эдийн үнийн хэлбэлзлээс хамааралтай эдийн засгийг хамгаалах зорилгоор тогтворжуулах сан эсвэл төрийн баялгийн сангуудыг байгуулж, удирдана.

- **Гэнэтийн төсөв зохиох:** Эдийн засгийн цочролын үед төсвийн яаралтай хариу арга хэмжээ авах, хямралын үед чухал үйлчилгээг тогтвортой байлгах боломжийг олгодог гэнэтийн төсвийн механизмыг хөгжүүлэх.

7. Иргэдийн оролцоотой төсөв зохиох

- **Оролцогч талуудыг татан оролцуулах:** Итгэлцлийг нэмэгдүүлэх, төсвийн хуваарилалт нь олон нийтийн тэргүүлэх чиглэлийг тусгасан байхын тулд шийдвэр гаргах үйл явцад, ялангуяа орон нутгийн засаг захиргааны түвшинд иргэд, оролцогч талуудыг оролцуулсан төсвийн оролцооны үйл явцыг хэрэгжүүлнэ.

8. Бодлогын хяналт, дасан зохицох

- **Төсвийн динамик бодлого:** Эдийн засгийн шинэ мэдээлэл, дэлхийн эдийн засгийн нөхцөл байдал, технологийн дэвшилд хариу үйлдэл үзүүлэхийн тулд төсвийн бодлогыг тогтмол хянаж, дасан зохицох механизмыг бий болгоно.
- **Хувилбар төлөвлөлт:** Боломжит эдийн засгийн цочролын нөлөөллийг үнэлэх, төсвийн стратегийн үр нөлөөг шалгах зорилгоор төсвийн стресс тест, хувилбар төлөвлөлтийг тогтмол хийх.

9. Олон улсын хамтын ажиллагаа, стандарт

- **Олон улсын стандартыг дагаж мөрдөх:** Олон улсын валютын сан (ОУВС), Дэлхийн банкнаас санал болгож буй төсвийн удирдлага, ил тод байдлын олон улсын шилдэг туршлага, стандартад нийцүүлэх.
- **Олон улсын аудитын стандартууд:** Төсвийн тайланг дэлхийн чанар, найдвартай байдлын стандартад нийцүүлэхийн тулд олон улсын аудитын стандартыг нэвтрүүлэх.

Эдгээр цогц бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр улсын төсвийн удирдлага, ил тод байдлыг сайжруулаад зогсохгүй төсвийн практикийг эдийн засгийн цочролыг даван туулах, дасан зохицоход хангалттай бат бөх болгох, улмаар тогтвортой байдлыг хадгалах, урт хугацаанд эдийн засгийн эрүүл мэндийг дэмжих ач холбогдолтой юм.

**Найм. ТЭЭВЭР, ХАРИЛЦАА ХОЛБОО, ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ СҮЛЖЭЭ
ЗЭРЭГ СОРИЛТ БЭРХШЭЭЛИЙГ ДАВАН ТУУЛАХ, НИЙЛҮҮЛЭЛТИЙН
СҮЛЖЭЭГ САЙЖРУУЛАХЫН ТУЛД ДЭД БҮТЦИЙН ХӨГЖИЛД
ХӨРӨНГӨ ОРУУЛНА.**

Дэлхий даяар хурдацтай хөгжиж байгаа энэ үед тухайн улсын дэд бүтцийн хүч чадал, үр ашиг нь эдийн засгийн амжилт, өрсөлдөх чадварыг тодорхойлох чухал хүчин зүйл болдог. Тиймээс засгийн газар тээвэр, харилцаа холбоо, эрчим хүчний

сүлжээг сайжруулахын тулд дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтад хөрөнгө оруулалтыг илүү чухалчлах ёстой. Эдгээр сайжруулалт нь эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжихэд чухал ач холбогдолтой төдийгүй логистикийн сорилтуудыг шийдвэрлэх, нийлүүлэлтийн гинжин хэлхээний уян хатан чанарыг сайжруулахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

|| Дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтын ач холбогдол

- Дэд бүтэц нь эдийн засгийн тулгуур болж, бараа, үйлчилгээний үр ашигтай хөдөлгөөнийг дэмжих, уялдаа холбоог сайжруулах, эрчим хүч, харилцаа холбоо зэрэг чухал үйлчилгээнд найдвартай холбогдох боломжийг олгодог. Дэд бүтцийн хөгжилд хөрөнгө оруулалт хийх нь эдгээр шалтгааны улмаас маш чухал юм.
- **Эдийн засгийн өсөлт:** Дэд бүтэц сайжирсанаар үйл ажиллагааны зардлыг бууруулж, бүтээмжийг дээшлүүлж, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах замаар эдийн засгийн өсөлтийг бий болгодог.
- **Өрсөлдөх чадвар:** Орчин үеийн, үр ашигтай дэд бүтэц нь улс орныг дэлхийн тавцанд илүү өрсөлдөх чадвартай болгож, найдвартай нийлүүлэлтийн сүлжээ, хүчирхэг логистик шаарддаг бизнесүүдийг татах боломжтой.
- **Нийгмийн үр өгөөж:** Эдийн засгийн давуу талуудаас гадна дэд бүтцийг сайжруулснаар зах зээл, эрүүл мэнд, боловсролын хүртээмж сайжирч, иргэдийн амьдралын чанар дээшлэх зэрэг нийгмийн томоохон үр өгөөжийг авчирна.

|| Дэд бүтцийг хөгжүүлэхэд анхаарах чиглэлүүд

1. Тээврийн сүлжээ

- **Авто зам ба хурдны зам:** Түгжрэлийг бууруулах, хот, хөдөөгийн хоорондын холболтыг сайжруулах зорилгоор авто замын сүлжээг шинэчилж, өргөтгөх.
- **Төмөр замын систем:** Зам тээврийг үр ашигтай хувилбараар хангах, аяллын цаг, тээврийн зардлыг бууруулах зорилгоор өндөр хурдны төмөр зам, ачаа тээврийн нэмэлт шугамд хөрөнгө оруулалт хийх.
- **Боомтууд, нисэх онгоцны буудал:** Боомтууд, нисэх онгоцны буудлуудыг шинэчлэх, хүчин чадал, үр ашгийг нэмэгдүүлэх, олон улсын худалдааг хөнгөвчлөх, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх.

2. Харилцаа холбооны дэд бүтэц

- **Интернет шугамын өргөтгөл:** Дижитал хүртээмжийг дэмжих, цахим худалдаа болон онлайн үйлчилгээг идэвхжүүлэхийн тулд үйлчилгээ муутай газруудад интернэтийн сүлжээг өргөтгөх.
- **5G сүлжээ:** Мобайл холбооны хурд, найдвартай байдлыг хурдасгах, зүйлсийн интернэт (IoT) болон ухаалаг хотын шийдэл зэрэг шинээр гарч ирж буй технологиудыг дэмжих зорилгоор 5G сүлжээг нэвтрүүлэх.

3. Эрчим хүчний сүлжээ

- **Сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрүүд:** Нар, салхи, усан цахилгаан станц

зэрэг сэргээгдэх эрчим хүчний төслүүдэд хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, чулуужсан түлшний хамаарлыг бууруулах, нүүрстөрөгчийн ялгаруулалтыг бууруулах.

- **Цахилгааны сүлжээний шинэчлэл:** Төвлөрсөн бус үйлдвэрлэл, хадгалалтын шийдлүүдийг багтаасан эрчим хүчний шинэ эх үүсвэртэй ажиллах чадвартай болгохын тулд цахилгаан сүлжээг сайжруулах.

СТРАТЕГИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН АРГА БАРИЛ

|| Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ)

- Төрийн хяналт, хувийн хэвшлийн үр ашиг, инновацыг хослуулахын тулд ТХХТ-ийг ашиглах. Энэ арга нь төслийн хугацааг хурдасгаж, санхүүгийн эрсдэлийг илүү үр дүнтэй хуваарилж чадна.

|| Нэгдсэн төлөвлөлт

- Хөрөнгө оруулалт нь эдийн засаг, нийгмийн хамгийн их үр өгөөжийг өгөхийн тулд урт хугацааны тогтвортой байдал, төрөл бүрийн дэд бүтцийн хоорондын уялдаа холбоог авч үзсэн төлөвлөлтийн цогц арга барилыг нэвтрүүлэх.

|| Олон нийтийн оролцоо

- Дэд бүтцийн төслүүд бодит хэрэгцээг хангах, олон нийтийн дэмжлэгийг авахын тулд төлөвлөлтийн үйл явцад орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулах нь томоохон төслүүдийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд нэн чухал юм.

|| Технологийн интеграци

- Үр ашгийг дээшлүүлэх, засвар үйлчилгээний хэрэгцээг урьдчилан таамаглах зорилгоор дэд бүтцийн хяналт, засвар үйлчилгээнд хиймэл оюун ухаан, Их өгөгдлийн аналитик зэрэг дэвшилтэт технологиудыг нэгтгэх.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Дэд бүтцийн хөгжилд хөрөнгө оруулалт хийснээр нийлүүлэлтийн сүлжээний үр ашгийг дээшлүүлж, бизнесийн зардлыг бууруулж, найдвартай логистик, тээвэрлэлт хайж буй олон улсын бизнес эрхлэгчдийг татах замаар эдийн засгийг сэргээнэ гэж үзэж байна. Түүнчлэн, эдгээр хөрөнгө оруулалт нь барилга угсралт, засвар үйлчилгээний үйл ажиллагаанаас гадна шууд бусаар янз бүрийн салбар дахь эдийн засгийн үйл ажиллагааг сайжруулах замаар ажлын байр бий болгоход түлхэц болно.

Тээвэр, харилцаа холбоо, эрчим хүчний сүлжээнд тулгарч буй сорилтуудыг шийдвэрлэхийн зэрэгцээ дэд бүтцийн хөгжилд үр дүнтэй хөрөнгө оруулалт хийж, нийлүүлэлтийн сүлжээг сайжруулахын тулд бид үр ашиг, инновац, тогтвортой байдлыг хангах стратегийн бодлогыг хэрэгжүүлнэ. *Тухайлбал:*

1. Стратегийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөлт

- **Хэрэгцээний иж бүрэн үнэлгээ:** Дэд бүтцийн дутагдлыг тодорхойлж, эдийн засгийн үр нөлөө, нийгмийн хэрэгцээ, байгаль орчны асуудалд үндэслэн хөрөнгө оруулалтыг эрэмбэлэхийн тулд нарийвчилсан үнэлгээ хийх.
- **Урт хугацааны стратеги төлөвлөлт:** Үндэсний хөгжлийн зорилтод нийцүүлэн, ирээдүйн технологийн дэвшил, хүн ам зүйн өөрчлөлтөд дасан зохицох урт хугацааны дэд бүтцийн төлөвлөгөөг боловсруулна.

2. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ)

- **ТХХТ-ийн хөшүүрэг:** Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг хувийн хэвшлийн туршлага, үр ашиг, хөрөнгө оруулалтыг ашиглахад урамшуулах. Энэ нь төслийн гүйцэтгэлийг хурдасгах, эрсдэлийг хуваалцах, дэд бүтцийн төслүүдийн засвар үйлчилгээ, тогтвортой байдлыг хангах боломжтой юм.
- **Тодорхой зохицуулалтын хүрээ:** Хувийн хөрөнгө оруулалтыг татах, баталгаажуулах зорилгоор ТХХТ-ийн зохицуулалтын ил тод, тогтвортой тогтолцоог бий болгох.

3. Инновацийг санхүүжүүлэх, санхүүжүүлэх

- **Дэд бүтцийн бонд:** Дэд бүтцийн төслүүдэд хөрөнгө босгоход тусгайлан зориулсан засгийн газрын болон хотын бондыг гаргана. Эдгээр нь дотоодын болон олон улсын хөрөнгө оруулагчдыг татах боломжтой.
- **Ногоон санхүүжилт:** Байгаль орчинд ээлтэй дэд бүтцийн төслүүдийг санхүүжүүлэх, ялангуяа эрчим хүчний салбарт ногоон бонд болон бусад тогтвортой санхүүжилтийн механизмуудыг ашиглах.

4. Зохицуулалт, бодлогын шинэчлэл

- **Зөвшөөрлийн үйл явцыг хялбарчлах:** Дэд бүтцийн төслийг эхлүүлэх, дуусгах явцад тохиолдох саад бэрхшээлийн багасгахын тулд зөвшөөрөл олгох үйл явцыг хялбаршуулж, оновчтой болгоно.
- **Инновацийн урамшуулал:** Инновацийн технологи, тогтвортой практикийг агуулсан төслүүдэд татварын хөнгөлөлт, татаас, буцалтгүй тусламж үзүүлэх.

5. Технологи ба инновацийн нэгдэл

- **Ухаалаг дэд бүтэц:** Тээвэр, харилцаа холбоо, эрчим хүчний системийн үр ашиг, уян хатан чанарыг сайжруулах ухаалаг дэд бүтцийн технологид хөрөнгө оруулах. Үүнд ухаалаг сүлжээ, IoT-тэй тээврийн систем, дэвшилтэт харилцаа холбооны сүлжээ орно.
- **R&D-ийн дэмжлэг:** Дэд бүтцийн шинэ технологи, материалын судалгаа, хөгжлийг дэмжих нь удаан хугацааны, илүү тогтвортой дэд бүтцийн шийдлүүдийг бий болгоход хүргэдэг.

6. Чадавхыг бэхжүүлэх, ажиллах хүчийг хөгжүүлэх

- **Ур чадварын сургалтын хөтөлбөрүүд:** Орчин үеийн дэд бүтцийн

системийг бий болгох, засварлах, удирдах чадвартай чадварлаг боловсон хүчнийг бий болгох сургалтын хөтөлбөрүүдийг боловсруулна.

- **Боловсрол ба хамтын ажиллагаа:** Дэд бүтцийн менежментэд тасралтгүй суралцах, дасан зохицох боломжийг бүрдүүлэхийн тулд их дээд сургууль, үйлдвэр, төрийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааг дэмжинэ.

7. Тогтвортой байдалд анхаарлаа төвлөрүүлэх

- **Уур амьсгалын дасан зохицох чадвар:** Шинэ хөрөнгө оруулалт нь өөрчлөгдөж буй уур амьсгалын нөхцөл байдлыг тэсвэрлэхийн тулд дэд бүтцийн төлөвлөлтөд уур амьсгалын дасан зохицох чадварыг нэгтгэх.
- **Эрчим хүчний хэмнэлт:** Алдагдлыг бууруулж, сүлжээний найдвартай байдал, гүйцэтгэлийг нэмэгдүүлэхийн тулд эрчим хүчний сүлжээн дэх эрчим хүчний хэмнэлтийн төслүүдийг дэмжих.

8. Засгийн газрын олон түвшний зохицуулалт

- **Орон нутгийн болон бүс нутгийн интеграцчлал:** Дэд бүтцийн төлөвлөлт, хөрөнгө оруулалтыг үндэсний тэргүүлэх чиглэлүүдийг орон нутгийн хэрэгцээ, чадавхтай уялдуулахын тулд засгийн газрын янз бүрийн түвшинд уялдуулан зохицуулах.
- **Олон улсын шилдэг туршлага:** Дэд бүтцийн хөгжилд дэлхийн шилдэг туршлага, стандартыг нэвтрүүлэхийн тулд олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллана.

9. Олон нийт ба оролцогч талуудын оролцоо

- **Олон нийтийн хэлэлцүүлэг:** Дэд бүтцийн төслүүдийг төлөвлөх үе шатанд орон нутгийн хэрэгцээг хангах, олон нийтийн дэмжлэгийг авахын тулд олон нийт, оролцогч талуудтай хамтран ажиллана.
- **Ил тод байдал ба тайлагнах:** Олон нийтийн итгэл, хариуцлагыг бий болгохын тулд төслийн төлөвлөлт, тендер шалгаруулалт, хэрэгжилтийн үйл явцын ил тод байдлыг өндөр түвшинд байлгах.

Эдгээр бодлогын арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр бид нийлүүлэлтийн сүлжээг сайжруулах, тээвэр, харилцаа холбоо, эрчим хүчний тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг дэд бүтцийн системээ үр дүнтэй сайжруулж чадна. Энэхүү цогц арга барил нь дэд бүтцийн хөгжлөөр эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг дэмжиж, хүн амын урт хугацааны хэрэгцээг хангах боломжийг бүрдүүлнэ.

Ес. МАЛЫН ГАРАЛТАЙ ТҮҮХИЙ ЭДИЙГ БОЛОВСРУУЛАХ ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙГ ХӨГЖҮҮЛЭХ, ЭКСПОРТОД ЧИГЛЭСЭН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Монгол Улс малын гаралтай түүхий эд боловсруулах үйлдвэрт чиглэсэн экспортын баримжаатай хөгжлийн бодлогоор эдийн засгаа сэргээх зоримог чиглэлийг бид тодорхойлж байна. Тус улсын мал аж ахуйн арвин өв уламжлал, ноос, ноолуур, арьс шир зэрэг малын гаралтай түүхий эдийн арвин нөөцийг

харгалзан энэхүү стратегийн өөрчлөлт нь эдгээр нөөцийг дэлхийн зах зээлд гаргах боломжийг нэмэгдүүлэх зорилготой юм.

|| Экспортын баримжаатай стратегийн үндэслэл

Монгол Улсын эдийн засаг уул уурхай, хөдөө аж ахуйд түшиглэдэг уламжлалтай. Гэсэн хэдий ч боловсруулах үйлдвэрүүд, ялангуяа малын гаралтай бүтээгдэхүүнтэй холбоотой салбарууд экспортын боломжийн хувьд бүрэн ашиглагдаагүй хэвээр байна. Бид эдгээр салбарыг хөгжүүлэхэд анхаарч ажилласнаар дараах үр дүнд хүрнэ. Үүнд:

- **Эдийн засгаа төрөлжүүлэх:** Уул уурхайгаас хамааралтай байдлаа бууруулж, үйлдвэрлэл, боловсруулалтын салбарыг өргөжүүлэх.
- **Нэмэлт өртгийг нэмэгдүүлэх:** Түүхий эдийг түүхий эд болгон экспортлох бус дотооддоо боловсруулах замаар экспортын үнэ цэнийг нэмэгдүүлэх.
- **Ажлын байр бий болгох:** Ажиллах хүчнээс эхлээд өндөр технологи хүртэлх олон төрлийн ур чадвар шаарддаг боловсруулах үйлдвэрүүдэд ажлын байр бий болгох.
- **Дэлхийн худалдааны хэлхээ холбоог бэхжүүлэх:** Монгол Улсыг боловсруулсан малын гаралтай бүтээгдэхүүний дэлхийн зах зээлд гол тоглогч болгох зэрэг болно.

БОДЛОГЫН ҮНДСЭН БҮРЭЛДЭХҮҮН ХЭСЭГ

1. Дэд бүтцийн хөгжил

- **Аж үйлдвэрийн төрөлжсөн бүсүүд:** Малын гаралтай түүхий эд боловсруулах үйлдвэрт тохирсон шаардлагатай дэд бүтэц, логистик, зохицуулалтын тогтолцоогоор тоноглогдсон бүсүүдийг хөгжүүлэх.
- **Шинэчлэл, технологийн шинэчлэл:** Үйлдвэрлэлийн үр ашиг, чанарыг сайжруулах орчин үеийн технологи, машин механизмд хөрөнгө оруулалт хийх, дотоодын бүтээгдэхүүнийг олон улсын тавцанд өрсөлдөх чадвартай болгох.

2. Хөрөнгө оруулалт ба санхүүжилт

- **Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт (ГШХО) татах:** Татварын хөнгөлөлт, бизнесийн бүртгэлийн үйл явцыг хялбаршуулах, оюуны өмчийг хамгаалах зэрэг гадаадын хөрөнгө оруулагчдад таатай нөхцөл бүрдүүлэх.
- **Дотоодын үйлдвэрүүдийг дэмжих:** Дотоодын аж ахуйн нэгжүүдийн үйлдвэрлэлийн чадавхыг дээшлүүлэх, олон улсын жишигт нийцүүлэх зорилгоор буцалтгүй тусламж, бага хүүтэй зээл олгох.

3. Сургалт, ур чадварыг хөгжүүлэх

- **Ажиллах хүчний сургалтын хөтөлбөрүүд:** Малын гаралтай түүхий эдийг боловсруулахтай холбоотой ур чадвар, тэр дундаа дэвшилтэт техник, чанарыг хянах техникийн ур чадварыг хөгжүүлэх зорилготой сургалтын хөтөлбөрүүдийг санал болгоно.

- **Боловсролын байгууллагуудын хамтын ажиллагаа:** Мэргэшсэн ажилчдын тогтвортой хангамжийг хангах, үйлдвэрлэлийн хэрэгцээг хангах сургалтуудыг нэгтгэхийн тулд их дээд сургууль, мэргэжлийн боловсролын сургуулиудтай хамтран ажиллах.

4. Чанарын стандарт ба гэрчилгээ

- **Олон улсын стандартыг дагаж мөрдөх:** Экспортын шаардлагыг хангах, гадаад зах зээлд итгэлийг олж авахын тулд олон улсын чанарын стандартыг мал аж ахуйд хэрэгжүүлэх.
- **Чанарын баталгаажуулалтын хөтөлбөрүүд:** Органик, тогтвортой бүтээгдэхүүний гэрчилгээ авах боломжийг хөнгөвчлөх, бүтээгдэхүүний олон улсад үнэлэгдэх зэрэглэлийн үнэ, үнэлэмжийг бий болгох.

5. Маркетинг ба Брэндинг

- **Дэлхийн брэнд болгох кампанит ажил:** Монгол малын гаралтай бүтээгдэхүүнийг чанар, өвөрмөц байдал, тогтвортой үйлдвэрлэлийн арга барилыг онцлон харуулсан дэлхийн брэнд, маркетингийн кампанит ажлуудаар дамжуулан сурталчлах.
- **Үзэсгэлэн:** Олон улсын үзэсгэлэн худалдаанд оролцож, бүтээгдэхүүнээ танилцуулж, боломжит худалдан авагч, борлуулагч, жижиглэн худалдаачидтай харилцаа холбоо тогтоох.

6. Зохицуулалтын дэмжлэг

- **Экспортыг хөнгөвчлөх:** Экспортын үйл явцыг хөнгөвчлөх, зорилтот экспортын зах зээлийн зохицуулалтын орчныг зохицуулахад дэмжлэг үзүүлэх.
- **Хамгаалалтын арга хэмжээ:** Дотоодын үйлдвэрлэлийг олон улсын шударга бус өрсөлдөөн, зах зээлийн хэлбэлзлээс хамгаалах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх.

|| Гарах үр дүн

Мал аж ахуйн салбарын экспортын баримжаатай хөгжлийн энэхүү бодлого хэрэгжсэнээр малын гаралтай түүхий эд боловсруулах үйлдвэрүүд үндэсний эдийн засгийн гол тулгуур салбар болох боломжтой. Экспортлохоосоо өмнө дотооддоо нэмүү өртөг шингээхэд анхаарах нь ДНБ-ийг өсгөөд зогсохгүй ажлын байр бий болгож, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг дэмжинэ гэж үзэж байна. Түүнчлэн нэмүү өртгийн сүлжээг дээшлүүлснээр бид байгалийн баялаг, түүхий эдийн үнийн хэлбэлзэлд өртөмтгий байдлаа бууруулж, эдийн засгийн тогтвортой бүтцийг бий болгож чадна.

Иймд Монгол Улс малын гаралтай түүхий эд боловсруулах үйлдвэрээ экспортод гаргахад стратегийн ач холбогдол өгөх нь давуу талаа ашиглан, төрөлжсөн тогтвортой эдийн засгийг бий болгох алсын хараатай алхам юм. Монгол Улс дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалт хийж, ур чадварын хөгжлийг дэмжиж, чанарыг баталгаажуулж, олон улсын хамтын ажиллагааг дэмжсэнээр энэ салбарт тэргүүлэгч

экспортлогч болох бүрэн боломжтой. Энэхүү хөгжлийн стратеги нь эдийн засгийн үр өгөөжийг амлаад зогсохгүй дэлхийн зах зээлийн эрэлт хэрэгцээ, байгаль орчны асуудалд нийцүүлэн тогтвортой хөгжлийн үлгэр жишээг бий болгоно.

Арав. МАЛЫН ГАРАЛТАЙ АДИЛ ТӨРЛИЙН БАРАА БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ИМПОРТЫГ БУУРУУЛАХ, ХЯЗГААРЛАХ. МАЛЧДЫН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙГ ЗАХ ЗЭЭЛД НИЙЛҮҮЛЭХ ЛОГИСТИКИЙГ ХӨГЖҮҮЛЭХИЙГ ДЭМЖИНЭ.

Бид дотоодын мал аж ахуйн үйлдвэрлэлээ бэхжүүлэх стратегийн зорилтын хүрээнд малын гаралтай ижил төрлийн бүтээгдэхүүний импортыг бууруулах, хязгаарлах бодлого хэрэгжүүлнэ. Энэхүү санаачилга нь орон нутгийн мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүнийг зах зээлд үр ашигтай хүргэх логистикийг хөгжүүлэхэд ихээхэн дэмжлэг үзүүлэх боломжтой юм. Улмаар дотоодын үйлдвэрлэлийг дэмжих, дотоодын үйлдвэрлэгчдийн зах зээлд нэвтрэх боломжийг нэмэгдүүлэх, эцсийн дүндээ Монгол Улс мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүнээр өөрийгөө хангах боломжийг хангах зорилготой юм.

|| Импортын хязгаарлалт ба логистикийг сайжруулах үндэслэл

- **Орон нутгийн үйлдвэрлэгчдийг дэмжих:** Малын гаралтай ижил төрлийн бүтээгдэхүүний импортыг бууруулснаар орон нутгийн тариаланчид, үйлдвэрлэгчдийг олон улсын өрсөлдөөнөөс хамгаалж, дотоодын зах зээлд илүү их хувийг эзлэх боломжийг олгох зорилготой.
- **Чанарын хяналт:** Импортыг хязгаарлах нь зах зээлд байгаа бүтээгдэхүүн нь эрүүл мэнд, чанарын тодорхой стандартад нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулахад тусалдаг бөгөөд үүнийг дотоодын бүтээгдэхүүнээр илүү хатуу хянаж, мөрдүүлэх боломжтой.
- **Тогтвортой.бие даасан байдал:** Орон нутгаас гаралтай малын гаралтай бүтээгдэхүүний хэрэглээг дэмжих нь байгаль орчны тогтвортой байдлыг хангахад хувь нэмэр оруулж, импортын барааг хол зайд тээвэрлэхтэй холбоотой нүүрстөрөгчийн ул мөрийг бууруулдаг.
- **Эдийн засгийн тогтвортой байдал:** Монгол Улс дотоодын мал аж ахуйн салбарыг хөгжүүлснээр олон улсын нийлүүлэлтийн сүлжээ тасалдал, зах зээлийн тогтворгүй байдалд тэсвэртэй байх чадвараа дээшлүүлж чадна.

БОДЛОГЫН ҮНДСЭН БҮРЭЛДЭХҮҮН ХЭСЭГ

1. Импортыг хязгаарлах арга хэмжээ

- **Тариф ба квотууд:** Дотоодын бараа бүтээгдэхүүнтэй шууд өрсөлдөхүйц импортын малын гаралтай бүтээгдэхүүнд өндөр тариф тогтоох эсвэл квот тогтоох.
- **Чанарын стандартууд:** Импортоор орж ирж буй бараа бүтээгдэхүүнд нийцэх ёстой чанар, аюулгүй байдал, эрүүл мэндийн хатуу стандартыг мөрдүүлэх.

2. Логистикийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх

- **Тээврийн сүлжээ:** Хөдөө орон нутгаас хотын зах руу мал, амьтны гаралтай түүхий эдийг зөөвөрлөхөд дөхөм болох авто зам, төмөр зам, агаарын тээврийн чиглэлийг хөгжүүлэх, засварлахад хөрөнгө оруулалт хийх.
- **Хүйтэн гинжин хэлхээний тээвэр логистикийн байгууламжууд:** Нийлүүлэлтийн сүлжээнд түргэн мууддаг бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдлыг хангах үүднээс хамгийн сүүлийн үеийн хүйтэн агуулах, тээврийн системийг бий болгох.
- **Зах зээлд нэвтрэх цэгүүд:** Фермерүүд бүтээгдэхүүнээ хэрэглэгчид эсвэл жижиглэн худалдаалагчдад шууд зарах боломжтой дижитал платформ зэрэг орон нутгийн зах зээлийг бий болгож, сайжруулах.

3. Үйлдвэрлэгчдэд санхүүгийн болон техникийн дэмжлэг үзүүлэх

- **Татаас, буцалтгүй тусламж:** Дотоодын үйлдвэрлэгчдэд үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх, үйлдвэрлэлийн хүчин чадлыг сайжруулахад татаас олгох зэрэг санхүүгийн хөшүүрэг олгох.
- **Сургалт ба чадавхыг бэхжүүлэх:** Газар тариалангийн техник, малын эрүүл мэндийн менежмент, бүтээгдэхүүний чанарыг сайжруулах сургалтын хөтөлбөрүүдийг санал болгоно.

4. Сурталчилгаа ба маркетинг

- **Дотоодын маркетингийн кампанит ажил:** Мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний хэрэглээг сурталчлах, орон нутгийн бүтээгдэхүүн худалдан авахын ашиг тусын талаар хэрэглэгчдэд сургах кампанит ажлыг эхлүүлэх.
- **Брэндийн санаачилга:** Монгол малын гаралтай бүтээгдэхүүнийг дотоодын болон олон улсын зах зээлд таниулах зорилгоор хүчирхэг брэндийг хөгжүүлэх.

|| Гарах үр дүн

- **Дотоодын үйлдвэрлэлийг бэхжүүлэх:** Эдгээр бодлого нь Монгол Улсын мал аж ахуйн салбарыг үлэмж бэхжүүлж, дотоодын зах зээлд өрсөлдөх чадвар, зах зээлд эзлэх хувийг нэмэгдүүлнэ.
- **Эдийн засгийн өсөлт:** Логистикийг сайжруулж, импортын өрсөлдөөнийг бууруулснаар дотоодын үйлдвэрлэгчдийн орлого нэмэгдэж, хөдөө аж ахуйн ханган нийлүүлэлтийн сүлжээний өсөлтийг өдөөх ёстой.
- **Ажлын байр бий болгох:** Мал аж ахуйн салбар хөгжихийн хэрээр газар тариалан төдийгүй тээвэр, маркетинг, жижиглэнгийн худалдааны салбарт ажлын байр бий болгоно.
- **Бүтээгдэхүүний чанар сайжирсан:** Чанарын өндөр стандартыг хангахад анхаарснаар монгол малын гаралтай бүтээгдэхүүний чанар сайжирч, ирээдүйд экспортын шинэ боломжуудыг нээх боломжтой.

Иймд малын гаралтай бүтээгдэхүүний импортыг хязгаарлах, логистикийн дэд бүтцийг сайжруулах тал дээр баримталж байгаа энэхүү бодлого нь дотоодын

үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, хүнсний аюулгүй байдлыг хангах, хөдөөгийн эдийн засгийг дэмжих стратегийн зорилт юм. Орон нутгийн үйлдвэрлэгчдийг чадавхжуулж, нийлүүлэлтийн сүлжээг оновчтой болгосноор бид өөрийн хэрэгцээг хангахаас гадна олон улсын зах зээлд илүү хүчтэй байх байр суурийг эзлэх боломжтой болно.

Арван нэг. ШУДАРГА ХУДАЛДААНЫ ТУРШЛАГА, ЁС ЗҮЙН БОЛОН ЭРХ ЗҮЙН ХАРИЛЦААГ ДОТООД БОЛОН ОЛОН УЛСЫН ХЭМЖЭЭНИЙ ШААРДЛАГАД НИЙЦҮҮЛНЭ.

Монгол Улс худалдааны үйл ажиллагаа, ёс зүй, эрх зүйн харилцаагаа дотоодын болон олон улсын жишигт нийцүүлэх талаар дорвитой арга хэмжээ авах шаардлага тулгарч байна. Энэхүү стратегийн алхам нь тус улсын найдвартай худалдааны түншлэлийн нэр хүндийг өсгөх, бизнесийн орчныг бүхэлд нь сайжруулах зорилготой юм. Санаачилга нь эдийн засгийн бүхий л гүйлгээнд ил тод байдал, тэгш байдал, тогтвортой байдлыг онцолж, шударга худалдааны практикт илүү өргөн хүрээтэй оролцох, үүрэг хариуцлагыг илэрхийлнэ.

|| Шударга худалдаа, ёс зүйн практикийн ач холбогдол

- **Олон улсын нэр хүндийг нэмэгдүүлэх:** Олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн шударга худалдааны стандартыг баримталснаар Монгол Улс дэлхийн тавцанд нэр хүндээ өсгөж, ил тод байдал, шударга байдлыг эрхэмлэдэг гадаадын хөрөнгө оруулагчид, түншүүдийг илүү ихээр татах боломжтой.
- **Хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг нэмэгдүүлэх:** Шударга худалдааны арга барил нь хөрөнгө оруулагчид болон худалдааны түншүүдийн итгэлийг нэмэгдүүлж, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг татах, шинэ зах зээлд гарахад чухал ач холбогдолтой.
- **Эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах:** Ёс суртахуунтай худалдаа нь ханган нийлүүлэлтийн сүлжээн дэх бүх талуудад шударга хандахыг баталгаажуулдаг бөгөөд энэ нь ажилчид болон бизнес эрхлэгчдийн эрхийг хамгаалах, нийгэм, байгаль орчны хариуцлагыг дэмжихэд тусалдаг.
- **Хуульд нийцүүлэх:** Олон улсын хууль эрх зүйн стандартад нийцүүлэх нь зөрчлийн улмаас үүсэж болзошгүй зөрчил, шийтгэлээс зайлсхийх, хил дамнасан гүйлгээг илүү жигд, үр ашигтай болгоход тусалдаг.

МОНГОЛЫН ШУДАРГА ХУДАЛДААНЫ САНААЧИЛГЫН ГОЛ БҮРЭЛДЭХҮҮН ХЭСЭГ

1. Зохицуулалтын шинэчлэл

- **Худалдааны хуулиудыг шинэчлэх:** Оюуны өмчийн эрх, авлигатай тэмцэх арга хэмжээ, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөлөл зэрэг олон улсын өнөөгийн стандартад нийцсэн худалдааны зохицуулалтыг шинэчлэн боловсруулж, шинэчлэх.
- **Процедурыг оновчтой болгох:** Бизнес эрхлэгчдэд үндэсний болон олон улсын худалдааны хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөхөд хялбар болгох

үүднээс гаалийн журам, худалдааны зохицуулалтыг хялбарчлах.

2. Байгууллагын тогтолцоог бэхжүүлэх

- **Чадавхыг бэхжүүлэх:** Худалдааны зохицуулалт, хэрэгжилтийг хариуцдаг байгууллагуудын чадавхыг нэмэгдүүлэх, үүнд албан тушаалтнуудад олон улсын худалдааны хамгийн сүүлийн үеийн стандарт, туршлагын талаар сургалт явуулах.
- **Байгууллага хоорондын зохицуулалт:** Шударга худалдааны практикийг хэрэгжүүлэх нэгдсэн арга барилыг хангахын тулд худалдаа эрхэлдэг янз бүрийн төрийн байгууллагуудын уялдаа холбоог сайжруулах.

3. Бизнесийн ёс зүйг сурталчлах

- **Компанийн нийгмийн хариуцлага (КНХ):** Шударга хөдөлмөрийн дадал, байгаль орчныг хамгаалах, олон нийтийн оролцоо зэрэг ёс зүйн хэм хэмжээг тусгасан нийгмийн хариуцлагын арга барилыг хэрэгжүүлэхэд компаниудыг урамшуулах.
- **Ил тод байдлын санаачилга:** Бизнес эрхлэгчид өөрсдийн үйл ажиллагаатай холбоотой мэдээлэл, тухайлбал эх сурвалжийн туршлага, хөдөлмөрийн нөхцөл, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг ил болгохыг шаарддаг бодлогыг хэрэгжүүлэх.

4. Олон улсын хамтын ажиллагаа

- **Дэлхийн стандартыг батлах:** Дэлхийн худалдааны байгууллага (ДХБ) болон НҮБ-ын Худалдаа, хөгжлийн бага хурал (UNCTAD) зэрэг дэлхийн худалдааны стандартыг нэвтрүүлэх, хэрэгжүүлэх чиглэлээр олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллах.
- **Хоёр талын хэлэлцээр:** Шударга худалдаа, ёс суртахууны талаар хатуу заалтуудыг агуулсан худалдааны гэрээ байгуулах, хоёр талын харилцааг бэхжүүлэх, харилцан ашигтай байдлыг хангах.

5. Хяналт шалгалт ба хэрэгжилт

- **Тогтмол аудит:** Дотоод болон олон улсын харилцаанд шударга худалдааны практикт нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулах зорилгоор тогтмол аудит, хяналт шалгалт хийх.
- **Хуулийн хэрэгжилт:** Шударга худалдааны практикийг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн тодорхой, үр дүнтэй хууль эрх зүйн механизмыг бий болгож, үр дагаврыг баталгаажуулах.

|| Гарах ашиг тус

- **Худалдааны боломжууд нэмэгдэнэ:** Монгол Улс олон улсын жишигт нийцсэнээр шинэ зах зээл, худалдааны түншүүдтэй болж, эдийн засгийн боломжоо өргөжүүлэх болно.
- **Эдийн засгийн тогтвортой байдал:** Шударга худалдааны үйл ажиллагаа нь илүү тогтвортой, урьдчилан таамаглах боломжтой бизнесийн орчныг бий

болгож, тогтвортой хөрөнгө оруулалтыг татаж, эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг дэмжих боломжтой.

- **Нийгэм, хүрээлэн буй орчны ашиг тус:** Худалдааны ёс суртахууны дадал нь ихэвчлэн ажлын нөхцөл, орон нутгийн хөгжил, байгаль орчныг хамгаалахад хүргэдэг бөгөөд энэ нь нийгмийн ерөнхий сайн сайхан байдалд хувь нэмэр оруулдаг.

Тиймээс Монгол Улс худалдааны шударга ёсыг баримталж, хууль эрх зүй, ёс зүйн харилцаагаа дотоодын болон олон улсын жишигт нийцүүлэн хөгжүүлэх нь эдийн засгаа дэлхийн зах зээлтэй уялдуулах чухал алхам юм. Энэхүү арга барил нь илүү ил тод, шударга худалдааны орчныг бүрдүүлээд зогсохгүй Монгол Улсыг олон улсын бизнес, хөрөнгө оруулалтыг татах хариуцлагатай, сонирхол татахуйц бүс нутаг болгоно. Эдгээр санаачилгууд хэрэгжихийн хэрээр эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчинд ихээхэн үр өгөөж авчирч, Монгол Улсын дэлхийн нэр хүндийг дээшлүүлж, урт хугацааны хөгжилд хувь нэмэр оруулна гэж үзэж байна.

3.3 БАЙГАЛЬ ОРЧИН (ОЙН АЖ АХУЙ)

Нэг. БИОЛОГИЙН ТӨРӨЛ ЗҮЙЛ, АН АМЬТДЫН АМЬДРАХ ОРЧНЫГ ХАМГААЛАХЫН ТУЛД ТУСГАЙ ХАМГААЛАЛТТАЙ ГАЗАР НУТАГ, ХАМГААЛАЛТЫН НӨӨЦИЙГ ШИНЭЧЛЭН ТОДОРХОЙЛНО.

Бид байгалийн өв, соёлоо хамгаалах зоримог алхам хийж, тусгай хамгаалалттай газар нутаг, дархан цаазат газрынхаа сүлжээг шинэчлэн тогтоох болно. Биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, зэрлэг ан амьтдын амьдрах орчныг хамгаалахад чиглэсэн энэхүү санаачилга нь улс орны байгаль орчны бодлогод томоохон ахиц дэвшил авчирсныг харуулж байна. Говь цөлөөс Алтайн уулархаг бүс нутаг хүртэлх өргөн уудам, олон янзын ландшафт бүхий Монгол орон нь дэлхийн экологийн чухал ач холбогдолтой олон төрлийн экосистем, төрөл зүйлүүдийг агуулдаг.

|| Дахин тодорхойлох хэрэгцээ

Монгол Улс тусгай хамгаалалттай газар нутгаа дахин тодорхойлох шийдвэр гаргасан нь байгаль орчны дараах хэд хэдэн чухал сорилтоос үүдэлтэй.

- **Амьдрах орчны доройтол:** Бэлчээрийн даац хэтэрсэн, уул уурхайн олборлолт болон хүний бусад үйл ажиллагааны улмаас олон бүс нутагт амьдрах орчин ихээхэн доройтож, зэрлэг ан амьтдын оршин тогтнох болон экосистемийн эрүүл мэндэд заналхийлж байна.
- **Биологийн олон янз байдлын алдагдал:** Амьдрах орчин муудах тусам биологийн төрөл зүйл алдагдах эрсдэл нэмэгдэж, олон төрөл зүйл устгах аюулд аль хэдийн нүүрлээд байна.
- **Уур амьсгалын өөрчлөлт:** Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөлөл, түүний дотор хур тунадасны хэв маяг, температурын эрс тэс өөрчлөлтүүд нь эдгээр эмзэг экосистемийг улам хүндрүүлж, байгаль хамгаалах дасан зохицох стратегийг шаарддаг.

ДАХИН ТОДОРХОЙЛОХ СТРАТЕГИЙН ХАНДЛАГА

1. Шинжлэх ухааны үнэлгээ ба талбайн сонголт

- **Экосистемд суурилсан хандлага:** Монгол орны биологийн олон янз байдлын төлөөллийн түүврийг хадгалж хамгаалах шинэ бүс нутгийг үнэлэх, сонгоход экосистемд суурилсан хандлагыг нэвтрүүлэх.
- **Зэрлэг ан амьтдын коридорууд:** Биологийн олон янз байдлын уян хатан чанарыг хадгалахад чухал ач холбогдолтой зүйлийн нүүдэл, генетикийн солилцоог хөнгөвчлөх зэрлэг ан амьтдын коридоруудыг хот суурин газрын орчимд, мөн хурдны зам, төмөр замын хөндлөн огтлолд байгуулж, хамгаална.

2. Олон нийтийн оролцоо ба уугуул иргэдийн эрх

- **Орон нутгийн оролцоо:** Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн төлөвлөлт, менежментэд орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулсанаар байгаль хамгаалах хүчин чармайлт нь тухайн орон нутгийн соёлын хувьд тохиромжтой байх ёстой байдаг тул тухайн газар нутагт амьдардаг хүмүүсийн дэмжлэгийг авах.
- **Уугуул иргэдийн мэдлэг:** Байгалийн нөөцийн тогтвортой менежментийн талаар олон жилийн турш нутагтаа амьдарсан уугуул иргэдийн санал болгож буй үнэ цэнтэй ойлголтыг хүлээн зөвшөөрч, байгаль хамгаалах стратегид уламжлалт экологийн мэдлэгийг тусгах.

3. Эрх зүйн орчин ба хэрэгжилт

- **Хуулиудыг бэхжүүлэх:** Хулгайн ан, зөвшөөрөлгүй газар ашиглах зэрэг хууль бус үйлдлээс найдвартай хамгаалалтыг хангах үүднээс тусгай хамгаалалттай газар нутгийг зохицуулах эрх зүйн зохицуулалтыг шинэчлэн сайжруулна.
- **Хууль сахиулах ба хяналт:** Байгаль хамгаалах журмын хэрэгжилтийг хангахын тулд эргүүл, хяналтыг нэмэгдүүлэх зэрэг хэрэгжүүлэх механизмыг сайжруулах.

4. Олон улсын хамтын ажиллагаа

- **Хил дамнасан байгаль хамгаалах хүчин чармайлт:** Нүүдлийн төрөл зүйл, нийтлэг экосистемийг хамгаалахын тулд хөрш орнуудтай хамтарч, хил дамнасан байгаль хамгаалах санаачилга дээр хамтран ажиллана.
- **Техникийн болон санхүүгийн дэмжлэг:** Хамгаалалтын менежментийн шилдэг туршлагыг хэрэгжүүлэх, тусгай хамгаалалттай газар нутгийн өргөтгөл, арчилгааг санхүүжүүлэхийн тулд олон улсын техник, санхүүгийн тусламж эрэлхийлэх.

5. Тогтвортой санхүүжилт

- **Байгаль хамгаалах итгэлцлийн сангууд:** Байгаль хамгаалах үйл

ажиллагааг тогтвортой санхүүжүүлдэг итгэлцлийн сангууд буюу хишиг сангуудыг байгуулж, тодорхой бус жилийн төсвөөс хамаарахгүйгээр урт хугацааны нөөцийн хүртээмжийг хангах.

- **Эко аялал жуулчлал:** Орон нутгийн иргэдэд эдийн засгийн үр өгөөж өгөхийн зэрэгцээ байгаль хамгаалах зорилгоор орлого олох эко аялал жуулчлалын санаачилгыг хөгжүүлэх.

Хүлээгдэж буй нөлөөлөл

- **Хамгаалалтын сайжруулсан үр дүн:** Тусгай хамгаалалттай газар нутгийг дахин тодорхойлох нь чухал ам амьтадын амьдрах орчныг илүү үр дүнтэй хамгаалж, биологийн төрөл зүйлийн алдагдлыг зогсоох дэлхийн хүчин чармайлтад хувь нэмэр оруулах болно.
- **Сайжруулсан экосистемийн үйлчилгээ:** Тусгай хамгаалалттай газар нутгууд нь орон нутгийн экологийн сайн сайхан байдал, уур амьсгалыг тэсвэрлэхэд чухал ач холбогдолтой усны эх үүсвэрийг хамгаалах, орчны хөрсийг тогтворжуулах зэрэг экосистемийн чухал үйлчилгээг үзүүлдэг.
- **Соёлын болон нийгмийн үр өгөөж:** Орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулж, уугуул иргэдийн эрхийг хүндэтгэснээр уг санаачилга нь газартай харилцах соёлын харилцаа холбоог бэхжүүлж, баялгийн ашиглалтын нийгмийн тэгш байдлыг дэмжих болно.
- **Эдийн засгийн боломжууд:** Байгаль орчныг хамгаалах аялал жуулчлал, байгалийн нөөцийг тогтвортой ашиглах замаар шинээр тодорхойлогдсон тусгай хамгаалалттай газар нутгууд нь эдийн засгийн хөгжлийг байгаль орчныг хамгаалахтай уялдуулан орон нутгийн иргэдэд эдийн засгийн шинэ боломжуудыг санал болгож чадна.

Иймд тусгай хамгаалалттай газар нутаг, байгалийн нөөц газар нутгаа шинэчлэн тогтоох санаачилга нь тогтвортой ирээдүй рүү чиглэсэн алсын хараатай алхам юм. Байгаль хамгаалах зорилгыг шинжлэх ухааны судалгаа, олон нийтийн хэрэгцээ шаардлага, хууль эрх зүйн бат бөх тогтолцоотой уялдуулснаар Монгол Улс экологи, нийгэм, эдийн засгийн хүчин зүйлсийг тэнцвэржүүлсэн биологийн олон янз байдлыг үр дүнтэй хамгаалах нөхцөлийг бүрдүүлнэ. Энэхүү иж бүрэн арга барил нь Монгол орны байгалийн өвөрмөц өвийг хамгаалах баталгаа төдийгүй биологийн олон янз байдал, тогтвортой байдлын талаарх дэлхий нийтийн амлалтад хувь нэмэр оруулах болно.

Хоёр. ОЙН ЭКОСИСТЕМИЙН УРТ ХУГАЦААНЫ ЭРҮҮЛ МЭНД, БҮТЭЭМЖИЙГ ХАНГАХЫН ТУЛД ОЙН ТОГТВОРТОЙ МЕНЕЖМЕНТИЙН ТУРШЛАГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Ой мод нь дэлхийн нийт газар нутгийн гуравны нэг орчим хувийг эзэлдэг бөгөөд экологийн тэнцвэрт байдлыг хангах, биологийн олон янз байдлыг дэмжих, дэлхийн сая сая хүний амьжиргааг хангахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Гэсэн хэдий ч мод бэлтгэх, хөдөө аж ахуй, хот суурин газрын тэлэлтээс үүдэлтэй дарамт нэмэгдэж байгаа тул ой мод сүйрч, устах эрсдэлтэй

байна. Эдгээр сорилтыг шийдвэрлэхийн тулд ойн экосистемийн урт хугацааны эрүүл мэнд, бүтээмжийг хангахад ойн тогтвортой менежмент практикийг нэвтрүүлэх нь нэн чухал юм.

|| Ойн тогтвортой менежментийн зарчмууд

Ойн нөөцийг бусад экосистемд хохирол учруулахгүйгээр биологийн олон янз байдал, бүтээмж, нөхөн төлжих чадвар, амьдрах чадвар, экологи, эдийн засаг, нийгмийн холбогдох чиг үүргийг гүйцэтгэх чадамжийг хадгалах арга замаар Ойн тогтвортой менежментийн зарчмуудыг хэрэгжүүлдэг. Үндсэн зарчимд дараах зүйлс орно.

- **Биологийн олон янз байдлыг хамгаалах:** Ойн биологийн төрөл зүйл, генетик нөөцийг хадгалах, экосистемийн тогтвортой байдлыг хангахын тулд амьдрах орчныг хамгаалах.
- **Тогтвортой ургац хураалтын түвшин:** Ойн нөхөн сэргэх байгалийн хүчин чадлаас хэтрэхгүй хэмжээгээр мод болон дагалт түүхий эдийг бэлтгэх.
- **Усны нөөцийг хамгаалах:** Ойн менежмент нь усны нөөц, усны чанарыг сайжруулах болно.
- **Нөхөрлөлийн оролцоо ба эрх:** Удирдлагын шийдвэр гаргахад нутгийн иргэдийг татан оролцуулж, ойн нөөцөд нэвтрэх, ашиглах эрхийг нь хүндэтгэх.
- **Эдийн засгийн үр ашигтай байдал:** Ойн нөөцийг хамгаалж, баталгаажуулах арга барилыг хэрэгжүүлэх нь ойн нөөцөөс хамааралтай орон нутгийн иргэдийн эдийн засгийн үр өгөөжийг тогтвортой байлгах боломжтой.

ОЙН ТОГТВОРТОЙ МЕНЕЖМЕНТИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ СТРАТЕГИ

1. Газар ашиглалтын нэгдсэн төлөвлөлт

- Зөрчилдөөнийг багасгах, ой болон зэргэлдээх газар нутагт эдийн засгийн ашиг тустай нэмэлт туршлагыг дэмжихийн тулд ойн менежментийг бусад газар ашиглалттай хослуулсан газар ашиглалтын иж бүрэн төлөвлөгөө боловсруулна.

2. Хууль эрх зүй, бодлогын үндэс

- Ашиглалтын хязгаарыг тодорхойлсон хууль эрх зүйн тодорхой зохицуулалтаар тогтвортой ойн засаглалыг бэхжүүлж, ойн нөөцийг хууль бусаар ашиглахаас хамгаална.
- Сайн туршлагыг урамшуулах бодлого хэрэгжүүлж, дагаж мөрдөөгүй тохиолдолд торгууль ногдуулах.

3. Ойн нөхөн сэргээлтийн дэвшилтэт дадлага

- Ойн нөхөн сэргээлтийг сайжруулж, зүйлийн бүтцийг сайжруулж, ойн хортон шавьж, өвчин, уур амьсгалын өөрчлөлтөд тэсвэртэй байдлыг нэмэгдүүлэх арга техникийг ашиглах.
- Ойн байгалийн нөхцөлийг дуурайж, экологийн бүрэн бүтэн байдлыг хадгалахын тулд холимог төрөл зүйлийн тариалалт, сонгомол мод бэлтгэлийг дэмжинэ.

4. Технологи ба инновац

- Ойн нөхцөл байдал, цаг хугацааны өөрчлөлтийг хянах зайнаас тандан судлал, Газарзүйн мэдээллийн систем зэрэг технологийг нэвтрүүлэх нь төлөвлөлт, шийдвэр гаргахад тустай.
- Өсөлтийн хурд болон нүүрстөрөгчийн шингээлтийг сайжруулахын тулд био нүүрс, ойн үржүүлгийн сайжруулсан туршлага зэрэг шинэлэг аргуудыг нэвтрүүлнэ.

5. Олон нийтийн оролцоо ба эдийн засгийн боломжууд

- Ойн эрүүл мэндийг сахин хамгаалахад өөрсдийн оролцоог баталгаажуулж, ойн менежментэд олон нийтийн оролцоотой хандлагыг хэрэгжүүлэх замаар орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулах.
- Ойн нөөцийг хомсдохоос урьдчилж, илүү хамгаалах замаар нөхөрлөлд эдийн засгийн үр өгөөж өгөх эко аялал жуулчлал болон бусад тогтвортой бизнесийг хөгжүүлэх.

ОЙН ТОГТВОРТОЙ МЕНЕЖМЕНТИЙН АШИГ ТУС

|| Экологийн ашиг тус

- Биологийн олон янз байдлыг хамгаалах үйл ажиллагааг сайжруулна.
- Усны сав газрын хамгаалалтыг сайжруулж, хөрсийг тогтворжуулж, элэгдэл, хөрсний гулгалт, үер зэрэг байгалийн гамшгаас сэргийлнэ.

|| Эдийн засгийн үр өгөөж

- Ойн бүтээгдэхүүний тогтвортой ургацыг хангаж, мод, цаас, эм зэрэг бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг дэмжинэ.
- Эко аялал жуулчлал, ойн дагалдах баялгийг тогтвортой ашиглах замаар орон нутгийн эдийн засгийг дэмжинэ.

|| Нийгмийн үр өгөөж

- Ард иргэдийн амьжиргаанд ойн нөөцийн хүртээмжийг баталгаажуулах замаар орон нутгийн иргэдийн амьдралын чанарыг сайжруулна.
- Амралт зугаалгын боломж, ойн ландшафтын гоо зүйн үнэлэмжийг нэмэгдүүлнэ.

|| Уур амьсгалд тэсвэртэй байдал

- Нүүрстөрөгчийн хуримтлал, шингээлтийг нэмэгдүүлж, уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулах хүчин чармайлтад хувь нэмэр оруулна.
- Ойн түймэр, хортон шавжид өртөмтгий байдлыг бууруулж, уур амьсгалын өөрчлөлтөд тэсвэртэй байдлыг сайжруулна.

Иймд тогтвортой ойн менежмент нь дэлхийн хамгийн чухал нөөцүүдийн нэгийг удирдах цогц арга барил бөгөөд үүнийг хэрэгжүүлснээр бид ойн экосистемийн урт хугацааны эрүүл мэнд, бүтээмжийг баталгаажуулж, экологи, эдийн засаг, нийгмийн чухал ач холбогдолтой үр өгөөжийг өгч, хойч үедээ эдгээр чухал нөөцийг хадгалахад

туслах болно.

Дөрөв. ГАЗАР АШИГЛАЛТЫН ТӨЛӨВЛӨЛТ, ЭКОЛОГИЙН ҮНЭЛГЭЭ ХИЙХ ЗАМААР ОЙЖУУЛАЛТЫН ТӨСӨЛ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХЭД ТОХИРОМЖТОЙ ГАЗРЫГ ЭВДЭРСЭН ГАЗАР, ОРХИГДСОН ГАЗАР ТАРИАЛАНГИЙН БҮС НУТАГ, ХОТЫН НОГООН БАЙГУУЛАМЖ ГЭЖ АНГИЛАН ЯЛГАЖ БОДЛОГО ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Дэлхийн байгаль орчны сорилтуудын нөлөөгөөр олон бүс нутаг ландшафтаа сэргээж, сайжруулах идэвхтэй стратегийн бодлогууд хэрэгжүүлж байна. Энэ чиглэлийн томоохон санаачилга нь ойжуулахад тохиромжтой газар нутгийг тодорхойлохын тулд газар төлөвлөлт, экологийн үнэлгээ хийх замаар газрыг системтэй ангилах явдал юм. Эдгээр газруудад эвдэрсэн газар, орхигдсон газар тариалангийн талбай, хотын ногоон байгууламж зэрэг багтана. Энэхүү стратегийн арга нь ойжуулалтын байгаль орчин, нийгэм, эдийн засгийн үр ашгийг дээд зэргээр нэмэгдүүлэх зорилготой юм.

|| Ойжуулалтын ач холбогдол

Ойжуулалт, ойгүй газарт мод тарих үйл явц нь олон тооны ашиг тусыг өгдөг. Энэ нь агаар мандлын нүүрстөрөгчийн давхар ислийг шингээх замаар уур амьсгалын өөрчлөлттэй тэмцэхэд тусалж, төрөл бүрийн зүйлийн амьдрах орчныг бүрдүүлж, биологийн олон янз байдлыг сэргээн, хөрсийг тогтворжуулж, урсцыг багасгах замаар усны чанарыг сайжруулдаг. Түүнчлэн ойжуулалт нь ойн аж ахуйд суурилсан амьжиргааны хөтөлбөрөөр дамжуулан орон нутгийн эдийн засгийг сэргээж, ландшафтын гоо зүй, амралт зугаалгын үнэ цэнийг нэмэгдүүлэх боломжтой.

ГАЗАР АНГИЛАХ АРГАЧЛАЛ

1. Газар ашиглалтын төлөвлөлт

- **Иж бүрэн судалгаа:** Газар ашиглалтын иж бүрэн судалгааг хийх, одоогийн газар ашиглалтын хэв маяг, өмчлөлийн дэлгэрэнгүй мэдээлэл, одоо байгаа дэд бүтцийг тодорхойлох.
- **Оролцогч талуудын оролцоо:** Оролцоог дэмжиж, ойжуулалтын зорилтуудыг орон нутгийн хэрэгцээ, хөгжлийн төлөвлөгөөтэй уялдуулахын тулд орон нутгийн иргэд, байгаль орчны мэргэжилтнүүд, төрийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах.

2. Экологийн үнэлгээ

- **Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийн судалгаа:** Биологийн олон янз байдал, хөрсний эрүүл мэнд, усны нөөц зэрэг хүчин зүйлсийг харгалзан тодорхойлсон тухайн газруудад ойжуулалтын байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг үнэлэх нарийвчилсан судалгаа хийх.
- **Тохиромжтой байдлын шинжилгээ:** Газарзүйн мэдээллийн систем (ГМС) болон зайнаас тандан судлах технологийг ашиглан ойжуулалтад тохиромжтой

эсэхийг тодорхойлохын тулд газрын физик, биологийн шинж чанарыг шинжлэх.

ОЙЖУУЛАЛТЫН АНГИЛАЛ

1. Эвдэрсэн газар нутаг

- **Тодорхойлолт:** Аж үйлдвэрийн үйл ажиллагаа, уул уурхай, газар ашиглалтын зохисгүй үйл ажиллагааны улмаас байгаль орчны доройтолд өртсөн газар нутаг.
- **Нөхөн сэргээх зорилтууд:** Эдгээр газруудад ойжуулалт нь экологийн тэнцвэрийг сэргээх, хөрсний чанарыг сайжруулах, газрын тогтвортой байдлыг сайжруулахад чиглэгддэг.

2. Газар тариалангийн орхигдсон бүсүүд

- **Тодорхойлолт:** Өмнө нь газар тариалангийн зориулалтаар ашиглагдаж байсан боловч ургац муу, хөрсний доройтол, эдийн засгийн чадамжгүй зэргээс шалтгаалан орхигдсон газрууд.
- **Сэргээх зорилтууд:** Эдгээр газрууд нь цаашдын доройтлоос урьдчилан сэргийлэх, биологийн олон янз байдлыг нэмэгдүүлэх, хөдөө аж ахуйн тогтвортой тогтолцоонд шилжих зорилгоор ойжуулалтад хэрэгтэй байдаг.

3. Хотын ногоон байгууламж

- **Тодорхойлолт:** Хот суурин газрын одоохондоо хөгжөөгүй, мод тарихад тохиромжтой задгай талбай.
- **Хотын экологийн зорилтууд:** Хотын ногоон байгууламжийг сайжруулах нь хотын дулааны арлуудыг багасгах, агаарын чанарыг сайжруулах, хотын оршин суугчдыг амралт зугаалгын газартай болгоход хувь нэмэр оруулна.

ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ СТРАТЕГИ

|| Олон нийтийн оролцоо ба боловсрол

- Тогтвортой байдал, орон нутгийн ач холбогдлыг хангахын тулд ойжуулалтын төслүүдэд олон нийтийн оролцоог дэмжих.
- Ойжуулалтын ач тус, шинээр тарьсан талбайг хэрхэн арчлах талаар олон нийтэд сурталчлах.

|| Хяналт, засвар үйлчилгээ

- Ойжуулсан талбайн өсөлт, орчныг хянах хүчирхэг хяналтын системийг бий болгох.
- Хогийн ургамал, хортон шавж, өвчинтэй тэмцэхийн тулд байнгын арчилгаа үйлчилгээний хуваарийг хэрэгжүүлэх.

|| Бодлогын дэмжлэг, урамшуулал

- Хувийн газар өмчлөгчдийг ойжуулах ажилд оролцох урамшууллыг дэмжих бодлого боловсруулах.

- Засгийн газрын болон олон улсын байгаль орчны агентлагуудын санхүүжилт, нөөцийг баталгаажуулах.

ГАРАХ НӨЛӨӨЛӨЛ

|| Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө

- Орон нутгийн биологийн олон янз байдал мэдэгдэхүйц сайжирч, нүүрс төрөгчийн шингээлт сайжирч, экосистемийн үйлчилгээ сайжирсан.

Нийгмийн үр өгөөж

- Нийгэмд ногоон байгууламжийн хүртээмж нэмэгдэж, эрүүл мэндийн үр дүн сайжирч, байгаль орчныг хамгаалахад орон нутгийн оролцоо нэмэгдэнэ.

Эдийн засгийн нөлөө

- Цэцэрлэгийн менежмент, мод тарих, ойн менежментийн чиглэлээр ажлын байр бий болгож, эко аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх боломжтой.

Иймд ойжуулалтын газрыг сайтар төлөвлөх, экологийн үнэлгээ хийх замаар стратегийн ангилалд оруулах нь газрын тогтвортой менежмент, байгаль орчныг хамгаалахад чухал алхам юм. Энэ арга нь эвдэрсэн газар нутаг, орхигдсон хөдөө аж ахуйн газар, хотын орон зайд анхаарлаа хандуулснаар экологийн нөхөн сэргээлтэд чиглээд зогсохгүй иргэдийн амьдралын чанар, эдийн засгийн чадавхыг дээшлүүлдэг. Эдгээр төслүүд өргөжин тэлэхийн хэрээр ландшафтыг өөрчилж, илүү ногоон, илүү тогтвортой ирээдүйг бүтээнэ.

3.4 ГАЗАР ТАРИАЛАН

Нэг. ТАРИАЛАНГИЙН УРГАЦ, НӨӨЦИЙН ҮР АШГИЙГ ДЭЭШЛҮҮЛЭХИЙН ТУЛД НАРИЙН НОГОО, ГАЗАР ТАРИАЛАН, ХҮЛЭМЖИЙН ТАРИАЛАЛТ, ДУСЛЫН УСАЛГАА ЗЭРЭГ ОРЧИН ҮЕИЙН ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ТЕХНОЛОГИЙГ НЭВТРҮҮЛЭХИЙГ ДЭМЖИНЭ.

Дэлхийн хүн амын өсөлттэй зэрэгцээд хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний эрэлт нэмэгдсээр байгаа өнөө үед хөдөө аж ахуйн орчин үеийн технологийг нэвтрүүлэх нь чухал алхам болж байна. Дэлхий даяар засгийн газрууд болон хөдөө аж ахуйн салбарууд тариалангийн ургацыг сайжруулж, нөөцийн үр ашгийг дээшлүүлэхийн тулд нарийн хүнсний ногооны тариалалт, хүлэмжийн тариалалт, дуслын усалгаа зэрэг технологид илүү анхаарч байна.

|| Орчин үеийн хөдөө аж ахуйн технологийн ач холбогдол

Хөдөө аж ахуйн уламжлалт аргууд нь манай экосистемийн эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлөхгүйгээр хүнсний үйлдвэрлэлийн өсөн нэмэгдэж буй эрэлт хэрэгцээг хангах боломжгүй болж байна. Орчин үеийн хөдөө аж ахуйн технологи нь үйлдвэрлэлийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх төдийгүй газар тариалангийн үйл ажиллагааны байгаль орчны ул мөрийг багасгах амлалтыг өгдөг. Эдгээр технологиуд нь илүү нарийвчлалтай,

хяналттай хөдөө аж ахуйг бий болгож, бүтээмжийг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ хог хаягдал, нөөцийн ашиглалтыг багасгах боломжийг олгодог.

ҮНДСЭН ТЕХНОЛОГИ, ТЭДГЭЭРИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

1. Нарийн ногоо тариалах

- **Технологийн тойм:** Өндөр технологи ашигласан газар тариалан нь үр тарианы өсөлтийн нөхцөлийг хянах, оновчтой болгохын тулд GPS болон IoT (Юмсын Интернет) технологийг ашиглах явдал юм. Мэдрэгч нь чийг, шим тэжээлийн түвшин зэрэг хөрсний нөхцөл байдлыг хэмжиж, тарих стратеги, нөөцийг нарийн хуваарилах боломжийг олгодог.
- **Хэрэгжүүлэх стратеги:** Газар тариалангийн эрүүл мэндийг хянах GPS-д суурилсан төхөөрөмж болон IoT мэдрэгчийг нэвтрүүлэх. Тариаланчдад шинэ технологитой танилцаж, газар тариаланд нарийн мэдээлэл ашиглах бодит үр өгөөжийг харуулах сургалтуудыг зохион байгуулна.

2. Хүлэмжийн аж ахуй

- **Технологийн тойм:** Хүлэмжүүд нь температур, чийгшил, гэрэл зэрэг хүчин зүйлс нь ургамлын өсөлтийг жилийн турш оновчтой болгохын тулд хяналттай орчинд хүнсний ногоо тариалах боломжийг олгодог. Энэ нь өндөр ургац авч, жилд олон удаа ургац хураах боломжтой болно.
- **Хэрэгжүүлэх стратеги:** Хүлэмжийн аж ахуйг татаас эсвэл бага хүүтэй зээлээр дэмжих. Тариаланчдад эдгээр орчныг хэрхэн үр дүнтэй удирдахыг зааж, хяналтын систем болон дотоод уур амьсгалын менежментэд анхаарлаа хандуулдаг семинаруудыг санал болгох.

3. Дуслын усалгаа

- **Технологийн тойм:** Дуслын усалгаа нь хавхлаг, нүх сүвэрхэг хоолойн сүлжээгээр дамжуулан усыг ургамлын үндэс рүү шууд хүргэдэг өндөр үр ашигтай усалгааны арга юм. Энэ арга нь усны алдагдлыг эрс багасгаж, ус ашиглалтын үр ашгийг дээшлүүлдэг.
- **Хэрэгжүүлэх стратеги:** Санхүүгийн урамшуулал, техникийн туслалцаа үзүүлэх замаар дуслын усалгааны системийг суурилуулах ажлыг хөнгөвчлөх.

Орчин үеийн хөдөө аж ахуйн технологийн ашиг тус

- **Тариалангийн ургацын өсөлт:** Өсөн нэмэгдэж буй эрэлтийн нөхцөлийг оновчтой болгож, нөөцийн ашиглалтыг илүү үр ашигтай болгосноор эдгээр технологиуд нь хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний хэмжээ, чанарыг мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлэх боломжтой.
- **Нөөцийн үр ашигтай байдал:** Орчин үеийн технологиуд нь шаардлагатай ус, бордооны хэмжээг эрс багасгаж, орцын зардлыг бууруулж, усны хомсдол, химийн урсац зэрэг байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг багасгадаг.
- **Тогтвортой байдал:** Дуслын усалгаа, хяналттай байгаль орчинд ээлтэй

газар тариалан зэрэг техникүүд нь хөрсний эрүүл мэндийг хадгалж, химийн орцын хамаарлыг бууруулах тогтвортой хөдөө аж ахуйн практикийг дэмждэг.

- **Эдийн засгийн ашиг:** Үр ашиг, ургац нэмэгдсэнээр тариаланчдын ашиг орлого нэмэгддэг. Энэ нь хөдөөгийн эдийн засгийг сэргээж, үндэсний хүнсний аюулгүй байдалд хувь нэмэр оруулах боломжтой.
- **Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох чадвар:** Орчин үеийн технологиуд нь байгаль орчны сорилтыг үл харгалзан үйлдвэрлэлийн тогтвортой хурдыг хангаж, уур амьсгалын өөрчлөлт, цаг агаарын эрс тэс нөхцөлд илүү сайн тэсвэртэй байдлыг санал болгодог.

Иймд орчин үеийн хөдөө аж ахуйн технологийг нэвтрүүлэх нь дэлхий нийтэд тулгарч буй сорилтуудыг даван туулахад зайлшгүй шаардлагатай хувьсал юм. Нарийвчлалтай газар тариалан, хүлэмжийн тариалалт, дуслын усалгаа зэрэг туршлагыг дэмжсэнээр улс орнууд хөдөө аж ахуйн өндөр бүтээмж, тогтвортой байдал, эдийн засгийн үр ашгийг баталгаажуулж чадна. Эдгээр технологиуд нь хөдөө аж ахуйн ирээдүйг илэрхийлээд зогсохгүй ирэх арван жилд хүнсний аюулгүй байдал, байгаль орчны тогтвортой байдлыг хангахад чухал ач холбогдолтой юм. Биднийг урагшлахын хэрээр хөдөө аж ахуй дахь технологийг нэгтгэх нь илүү үр ашигтай, тогтвортой хөдөө аж ахуйн салбарыг төлөвшүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэх нь дамжиггүй.

Хоёр. ТАРИАЛАНЧДАД ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ТЕХНОЛОГИ, ШИЛДЭГ ТУРШЛАГЫГ АШИГЛАХ ТАЛААР СУРГАЛТ, СУРТАЛЧИЛГААНЫ ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭХЭД МЭРГЭЖЛИЙН БАЙГУУЛЛАГУУДАЙ ХАМТРАН АЖИЛЛАНА.

Технологийн хурдацтай дэвшлийн эрин үед хөдөө аж ахуйн салбар нь зөвхөн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх төдийгүй тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэх амлалт өгөх хувьсгалын ирмэг дээр зогсож байна. Энэхүү нөөц бололцоогоо ухамсарлан тариаланчдад сургалт сурталчилгааны цогц үйлчилгээ үзүүлэх чиглэлээр мэргэжлийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах хөдөлгөөн өрнөсөөр байна. Эдгээр санаачилгууд нь тариаланчдыг хөдөө аж ахуйн хамгийн сүүлийн үеийн технологи, шилдэг туршлагаудаар тоноглож, орчин үеийн газар тариалангийн сорилт, боломжуудыг шийдвэрлэхэд сайтар бэлтгэгдсэн байх зорилготой юм.

|| Хамтын ажиллагаа ба сургалтын хэрэгцээ

Фермийн аж ахуй, автоматжуулсан тоног төхөөрөмж, тогтвортой газар тариалангийн туршлага зэрэг технологиудыг нэвтрүүлснээр хөдөө аж ахуйн ландшафт хувьсан өөрчлөгдөж байна. Гэсэн хэдий ч эдгээр шинэчлэлийг нэвтрүүлэхэд тариаланчдын мэдлэг, туршлага дутмаг, ялангуяа буурай хөгжилтэй эсвэл алслагдсан бүс нутгийн тариаланчид ихэвчлэн саад болдог. Мэргэжлийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах нь энэхүү мэдлэгийн цоорхойг нөхөж, бүх бүс нутгийн тариаланчдад амжилтад хүрэхийн тулд шаардлагатай багаж хэрэгсэл, мэдээлэлд хандах боломжийг олгодог.

ҮР ДҮНТЭЙ СУРГАЛТ, СУРТАЛЧИЛГААНЫ СТРАТЕГИ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ

1. Хөдөө аж ахуйн мэргэжилтнүүд, байгууллагуудтай хамтран ажиллах

- **Мэргэжилтнүүдтэй хамтран ажиллах:** Хөдөө аж ахуйн их дээд сургууль, эрдэм шинжилгээний байгууллага, технологийн үйлчилгээ үзүүлэгчидтэй хамтран ажиллаж, баялаг туршлага, нөөц бололцоогоо ашиглана.
- **Мэргэжлийн холбоодын хөшүүрэг:** ХАА-н холбоод болон мэргэжлийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах ба энэ нь тусгайлсан сургалтын хөтөлбөрөөр хангаж, тариаланчидтай шууд харилцах сувагтай байх.

2. Сургалтын цогц хөтөлбөрүүд

- **Сургалтын хөтөлбөр боловсруулах:** Газар тариалангийн шинжлэх ухааны үндсээс эхлээд хөдөө аж ахуйд дэвшилтэт технологийн хэрэглээ хүртэл өргөн хүрээний сэдвийг хамарсан сургалтын хөтөлбөр боловсруулна.
- **Гарын авлагын сургалт:** Тариаланчдад шинэ технологийн үр өгөөжийг нүдээр харж, мэдрэх боломжийг олгох семинар, газар дээр нь үзүүлэх сургалт зохион байгуулна.

3. Сургалчлах, таниулах кампанит ажил

- **Мэдээлэл түгээх:** Радио, телевиз, онлайн портал зэрэг олон төрлийн хэвлэл мэдээллийн платформыг ашиглан өргөн хүрээний үзэгчдэд хүрч, орчин үеийн хөдөө аж ахуйн практикийн давуу талыг сурталчлах.
- **Амжилтын түүхүүд:** Шинэ технологийг тариалангийнхаа практикт амжилттай нэвтрүүлсэн тариаланчдын амжилтын түүхийг үзүүлж, бусдад урам зориг өгөхүйц жишээг дэмжих.

4. Дэмжих үйлчилгээ

- **Үргэлжлүүлэн дэмжих:** Тариаланчид шинэ технологи нэвтрүүлэх явцад тулгарсан аливаа асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд тусламж, зөвлөгөө авах боломжтой байнгын дэмжлэг үзүүлэх тогтолцоог бий болгох.
- **Санал хүсэлтийн механизм:** Тариаланчдын мэдээлсэн туршлага, үр дүнд үндэслэн сургалтын хөтөлбөрийг тасралтгүй сайжруулахын тулд санал хүсэлтийн механизмыг хэрэгжүүлнэ.

Сургалт, сурталчилгааны санаачилгын боломжит ашиг тус

- **Бүтээмж, үр ашгийг дээшлүүлсэн:** Зөв сургалтад хамрагдсанаар тариаланчид үр, ус, бордоо зэрэг орцыг оновчтой болгохын тулд технологийг ашиглаж, өндөр ургац авч, зардлыг бууруулж чадна.
- **Байгаль орчны тогтвортой байдал:** Тогтвортой туршлагын талаарх боловсрол нь тариаланчдад пестицидийн хэрэглээг багасгах, хөрсний менежментийг сайжруулах зэрэг байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг багасгах аргуудыг нэвтрүүлэхэд тусалдаг.
- **Эдийн засгийн өсөлт:** Тариаланчид бүтээмж, үр ашгаа дээшлүүлэхийн

хэрээр ашиг орлогоо нэмэгдүүлж, орон нутгийнхаа эдийн засгийн хөгжилд хувь нэмэр оруулах боломжтой.

- **Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох:** Сургалт нь мөн уур амьсгалд нийцсэн ухаалаг хөдөө аж ахуйд анхаарлаа хандуулж, тариаланчдад цаг агаарын өөрчлөлтөд дасан зохицож, уур амьсгалтай холбоотой цочролд өртөмтгий байдлаа бууруулахад тусалдаг.
- **Хүртээмжтэй байдал:** Жижиг аж ахуй эрхлэгчид болон хоцрогдсон фермерүүдийг сургалтад хамруулж, том, жижиг үйл ажиллагааны хоорондын технологийн зөрүүг арилгахад онцгой анхаарал хандуулж болно.

Иймд газар тариалангийн дэвшилтэт технологи, шилдэг туршлагыг сурталчлах, сургах чиглэлээр төр засаг, мэргэжлийн байгууллага, тариаланчдын хамтын ажиллагаа нь хөдөө аж ахуйг шинэчлэхэд нэн чухал юм. Эдгээр хүчин чармайлт нь тариаланчдыг чадавхжуулаад зогсохгүй хөдөө аж ахуйн салбарын тогтвортой байдлыг хангах болно. Энэхүү санаачилга урагшилснаар дэлхий даяарх тариаланчид болон нийгэмд үр өгөөжөө өгөх илүү бүтээмжтэй, байгаль орчинд ээлтэй, эдийн засгийн үр ашигтай фермийн аж ахуйг бий болгох боломжтой.

Гурав. ГАЗАР ТАРИАЛАНГИЙН ШИНЭ СОРТ, ХОРТОН ШАВЬЖТАЙ ТЭМЦЭХ АРГА, ОРОН НУТГИЙН НӨХЦӨЛД ТОХИРСОН ГАЗАР ТАРИАЛАНГИЙН ТОГТВОРТОЙ ТЕХНОЛОГИЙГ ХӨГЖҮҮЛЭХЭД ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ БАЙГУУЛЛАГА, ИХ ДЭЭД СУРГУУЛИУДАД ДЭМЖЛЭГ ҮЗҮҮЛНЭ.

Дэлхийн хүн ам өссөөр, байгаль орчны сорилт улам бүр хурцдаж байгаа тул хөдөө аж ахуйн шинэлэг шийдлүүдийн хэрэгцээ урьд өмнө хэзээ ч байгаагүй. Өнөөдөр үүнийг дэлхий нийтээрээ хүлээн зөвшөөрч хөдөө аж ахуйн эрдэм шинжилгээний байгууллага, их дээд сургуулиудыг дэмжих хөдөлгөөн эрчимтэй өрнөж байна. Эдгээр байгууллагууд нь газар тариалангийн шинэ сорт, хортон шавьжтай тэмцэх арга, орон нутгийн нөхцөлд тохирсон хөдөө аж ахуйн тогтвортой технологийг хөгжүүлэхэд ажиллажбайна. Энэхүү стратегийн дэмжлэг нь хүнсний аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэх төдийгүй дэлхийн хэмжээнд хөдөө аж ахуйн салбарын байгаль орчны тогтвортой байдал, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангахад чухал ач холбогдолтой юм.

|| Хөдөө аж ахуйн судалгаа, боловсролыг дэмжихийн ач холбогдол

Хөдөө аж ахуйн эрдэм шинжилгээний байгууллага, их дээд сургуулиуд хөдөө аж ахуйг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй хөгжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Тэд тариалангийн бүтээмж, хортон шавжийн менежмент, тогтвортой байдалд ахиц дэвшил гаргахад чухал судалгаа хийдэг. Эдгээр аж ахуйн нэгжийг дэмжих нь уур амьсгалд дасан зохицох чадвар, хөрсний үржил шим, ус ашиглалтын үр ашиг зэрэг орон нутгийн тодорхой сорилтуудыг шийдвэрлэх боломжтой инновацыг хөгжүүлэх боломжийг олгодог.

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН СУДАЛГАА, ХӨГЖЛИЙГ ДЭМЖИХ СТРАТЕГИ

1. Санхүүжилт ба хөрөнгө оруулалт

- **Санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх:** Шинэ технологи хөгжүүлэх, мөн одоо байгаа технологийг сайжруулах зорилготой хөдөө аж ахуйн судалгааны төслүүдэд засгийн газар болон хувийн хэвшлийн санхүүжилтийг тусгайлан хуваарилах.
- **Тэтгэлэг, тэтгэлэг:** Залуу эрдэмтэд, оюутнуудыг хөдөө аж ахуйн шинжлэх ухааны чиглэлээр судалгаа явуулахыг дэмжих зорилгоор тэтгэлэг, тэтгэлэг олгох.

2. Дэд бүтцийн хөгжил

- **Хамгийн сүүлийн үеийн тоног төхөөрөмж:** Эрдэмтэд, судлаачдад ажлаа үр дүнтэй, үр дүнтэй явуулах боломжийг олгодог орчин үеийн лабораторийн байгууламж, хээрийн судалгааны станцуудад хөрөнгө оруулалт хийх.
- **Технологийн хүртээмж:** Судалгааны байгууллагууд геномын дараалал тогтоох төхөөрөмж, нарийн хөдөө аж ахуйн багаж хэрэгсэл гэх мэт хамгийн сүүлийн үеийн технологид нэвтэрүүлэх.

3. Хамтын ажиллагаа ба түншлэл

- **Аж үйлдвэрийн түншлэл:** Судалгааны санаачилгыг практик, бодит хэрэгцээ, боломжуудтай нийцүүлэхийн тулд их дээд сургуулиуд, засгийн газрын судалгааны байгууллагууд, хөдөө аж ахуйн салбарын түншлэлийг дэмжих.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Мэдлэг, нөөц, шилдэг туршлагыг хуваалцах зорилгоор олон улсын судалгааны байгууллага, их дээд сургуулиудтай хамтран ажиллахыг дэмжинэ.

4. Төвлөрсөн судалгааны чиглэлүүд

- **Тариалангийн хөгжил:** Уур амьсгалын өөрчлөлт, өвчин, хортон шавжид илүү тэсвэртэй, гэжээллэг чанар сайтай шинэ ургацын сортуудыг хөгжүүлэх судалгааг дэмжих.
- **Хортон шавьжтай тэмцэх:** Химийн хортон шавьж устгах хор хөнөөлийг бууруулах байгаль орчинд ээлтэй хортон шавьжтай тэмцэх аргыг хөгжүүлэхэд хөрөнгө оруулах.
- **Тогтвортой туршлага:** Нөөцийн ашиглалтыг оновчтой болгож, хортон шавжийн нэгдсэн менежмент, органик газар тариалан зэрэг байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг багасгах тогтвортой газар тариалангийн аргачлалын судалгааг дэмжих.

|| Гарах ашиг тус

- **Хөдөө аж ахуй дахь инновац:** Хүчтэй судалгааны орчныг бүрдүүлснээр байгууллагууд үр тарианы ургацыг нэмэгдүүлэх, хортон шавьжтай илүү үр дүнтэй тэмцэх, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулах шинэлэг шийдлүүдийг боловсруулж чадна.

- **Эдийн засгийн өсөлт:** Хөдөө аж ахуйн дэвшилтэт туршлага, технологи нь бүтээмж, үр ашгийг нэмэгдүүлж, тариачдын зардлыг бууруулж, хөдөө аж ахуйн салбарын нийт эдийн засгийн эрч хүчийг нэмэгдүүлэхэд хувь нэмэр оруулна.
- **Байгаль орчны тогтвортой байдал:** Судалгааны үр дүнд бий болсон шинэ технологи, туршлага нь газрыг илүү тогтвортой ашиглах, усны хэрэглээг бууруулах, нүүрстөрөгчийн ул мөрийг бууруулахад туслана.
- **Боловсролын байдал:** Хөдөө аж ахуйн боловсролыг дэмжих нь хөдөө аж ахуйн дэвшилтэт туршлагыг хэрэгжүүлэх, ирээдүйд тулгарч буй сорилтод дасан зохицох мэдлэг, ур чадвараар хангагдсан тариаланчид, хөдөө аж ахуйн эрдэмтдийн шинэ үеийг бэлтгэнэ.
- **Хүнсний аюулгүй байдал:** Судалгааны байгууллагуудын боловсруулсан инновацыг дэлхий даяар түгээж, зөвхөн орон нутгийн төдийгүй дэлхий даяар хүнсний аюулгүй байдлын сорилтуудыг шийдвэрлэхэд туслана.

Иймд хөдөө аж ахуйн эрдэм шинжилгээний байгууллага, их дээд сургуулиудыг дэмжих нь газар тариалангийн ирээдүйн стратегийн хөрөнгө оруулалт юм. Ингэснээр хөдөө аж ахуйн салбар нь чухал хэвээр байх бөгөөд хүнсний үйлдвэрлэлийн өсөн нэмэгдэж буй эрэлт хэрэгцээг тогтвортой байдлаар хангах чадвартай хэвээр байна. Энэхүү дэмжлэг нь шинжлэх ухааны дэвшил, эдийн засгийн өсөлтөд түлхэц өгөхөөс гадна хүнсний аюулгүй байдал, уур амьсгалын өөрчлөлт зэрэг дэлхийн сорилтуудыг шийдвэрлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Эдгээр байгууллагууд үргэлжлүүлэн хөгжиж, судалгааны чадавхаа өргөжүүлэхийн хэрээр хөдөө аж ахуйг илүү бүтээмжтэй, тогтвортой, байгаль орчинд ээлтэй салбар болгон өөрчлөгдөх болно.

Дөрөв. УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТӨД ТЭСВЭРТЭЙ БАЙДЛЫГ БИЙ БОЛГОЖ, БАЙГАЛЬ ОРЧИНД ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨЛЛИЙГ БАГАСГАХЫН ТУЛД ЦАГ УУР, ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН УХААЛАГ ТЕХНОЛОГИ НЭВТРҮҮЛЭХИЙГ ДЭМЖИНЭ.

Уур амьсгалын өөрчлөлт дэлхийн хүнсний аюулгүй байдал, хөдөө аж ахуйн тогтвортой 0 хөдөө аж ахуйн ухаалаг технологийг нэвтрүүлэх нь нэн чухал болоод байна. Эдгээр технологи нь бүтээмжийг нэмэгдүүлэх, тэсвэрлэх чадварыг нэмэгдүүлэх, хөдөө аж ахуйн үйл ажиллагааны байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулах зорилготой. Орчин үеийн технологийг уламжлалт газар тариалангийн аргуудтай нэгтгэснээр уур амьсгалд нийцсэн ухаалаг хөдөө аж ахуй нь хүнсний аюулгүй байдал, дасан зохицох, багасгах гэсэн гурвалсан сорилтыг шийддэг.

|| Уур амьсгалд дасан зохицсон ухаалаг хөдөө аж ахуйн зайлшгүй шаардлага

Температурын өсөлт, хур тунадасны хэв маягийн өөрчлөлт, цаг агаарын эрс тэс үзэгдэл зэрэг цаг уурын өөрчлөлтийн нөлөөлөл нь хөдөө аж ахуйд шууд нөлөөлдөг. Уламжлалт газар тариалангийн арга нь эдгээр хувьсан өөрчлөгдөж буй нөхцөлд хөгжих боломжгүй болж магадгүй юм. Уур амьсгал дасан зохицсон ухаалаг хөдөө

аж ахуй нь эдгээр өөрчлөлтөд үр дүнтэй дасан зохицох арга замыг санал болгож, мөн уур амьсгалын өөрчлөлтөд хөдөө аж ахуйн нөлөөллийг бууруулдаг. Энэ арга нь зөвхөн технологийн тухай биш; энэ нь бодлогын арга хэмжээ, удирдлагын арга, техник, санхүүгийн хэрэгслийг багтаасан илүү өргөн хүрээний стратегийг хамардаг.

УУР АМЬСГАЛД УХААЛАГ ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ГОЛ ТЕХНОЛОГИУД

1. Нарийвчлалтай газар тариалан

- **Технологийн тойм:** Ус, бордоо, пестицидийн хэрэглээг хянаж, оновчтой болгохын тулд GPS, IoT төхөөрөмж, хиймэл оюун ухааныг ашигладаг бөгөөд ингэснээр үр ашгийг нэмэгдүүлж, хаягдлыг бууруулдаг.
- **Ашиг тус:** Ургацын үр ашгийг дээшлүүлж, элдэв орцын зардлыг бууруулж, газар тариалангийн үйл ажиллагааны экологийн үл мөрийг багасгадаг.

2. Ухаалаг усжуулалтын технологи

- **Дуслын усалгаа ба борооны ус хураах:** Усыг ургамлын үндэс рүү тодорхой хэмжээгээр хүргэх эсвэл дараа нь ашиглах борооны усыг цуглуулах замаар усны үр ашгийг нэмэгдүүлэх системүүд.
- **Ашиг тус:** Усны алдагдлыг бууруулж, усны нөөцийг хэмнэж, хуурайшилтын үед үр тарианы оршин тогтнох баталгааг хангана.

3. Ургамлын ганд гачигт гэсвэртэй сортууд

- **Ган болон халуунд гэсвэртэй сортуудын хөгжил:** Илүү хатуу ширүүн уур амьсгалтай, урьдчилан таамаглах боломжгүй цаг агаарын төлөв байдлыг гэсвэрлэх чадвартай тариалангийн сортуудыг хөгжүүлэхийн тулд үржүүлгийн болон генетикийн өөрчлөлт хийж судлах.
- **Ашиг тус:** Хүнсний үйлдвэрлэлийг баталгаажуулж, ургац алдах эрсдэлийг бууруулж, тариаланчдын орлогыг тогтворжуулна.

4. Агро ойн аж ахуйн үйл ажиллагаа

- **Модыг газар тариалангийн системд нэгтгэх:** Биологийн олон янз байдлыг сайжруулах, хөрсний чанарыг сайжруулах, мод, жимс жимсгэнэ зэрэг орлогын нэмэлт эх үүсвэрийг бий болгохын тулд модыг хөдөө аж ахуйн ландшафтад оруулах.
- **Ашиг тус:** Экосистемийн эрүүл мэндийг сайжруулж, нүүрстөрөгчийн шингээлтийг нэмэгдүүлж, тариаланчдын орлогыг төрөлжүүлнэ.

ЦАГ УУРЫН УХААЛАГ ТЕХНОЛОГИЙГ ДЭМЖИХ СТРАТЕГИ

1. Бодлогын дэмжлэг, урамшуулал

- **Засгийн газрын бодлого:** Татаас, татварын хөнгөлөлт, санхүүжилтийн дэмжлэгээр цаг уурын ухаалаг технологийг нэвтрүүлэхэд чиглэсэн бодлогыг

хэрэгжүүлэх.

- **Даатгал ба эрсдэлийг хуваах:** Шинэ технологи нэвтрүүлэх үед тариаланчдад учирч буй эрсдэлийг бууруулах даатгалын бүтээгдэхүүн, эрсдэлийг хуваалцах механизмыг хөгжүүлэх.

2. Чадавхыг бэхжүүлэх, сургах

- **Боловсролын хөтөлбөрүүд:** Тариаланчдад уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох чадвар бүхий ухаалаг технологийн ашиг тус, үйл ажиллагааны талаар мэдлэг олгох сургалтын хөтөлбөр, семинаруудыг хэрэгжүүлнэ.
- **Үзүүлэн хэрэгжүүлэх төслүүд:** Орон нутгийн фермерүүдэд уур амьсгалд тохирсон ухаалаг технологийн практик ач тусыг харуулсан загвар фермүүдийг байгуулах.

3. Судалгаа, хөгжил

- **Судалгааны байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Засгийн газар, их дээд сургууль, хувийн хэвшлийн тоглогчдын хоорондын хамтын ажиллагааг дэмжин, одоо байгаа цаг уурын ухаалаг шийдлүүдийг шинэчлэх, сайжруулах.
- **Орон нутгийн дасан зохицох асуудалд анхаарлаа хандуулах:** Янз бүрийн бүс нутгийн цаг уурын тодорхой сорилтууд болон хөдөө аж ахуйн практикийг шийдвэрлэхийн тулд судалгаа, хөгжлийн хүчин чармайлтыг тохируулна.

4. Санхүүжилтийн хүртээмж

- **Бичил санхүү ба буцалтгүй тусламж:** Жижиг тариаланчдад уур амьсгалд тохирсон ухаалаг технологид хөрөнгө оруулах боломжтой бичил санхүүгийн боломжууд болон буцалтгүй тусламжаар хангах.
- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл:** Уур амьсгалын ухаалаг шийдлүүдийг өргөн цар хүрээтэй хэрэгжүүлэхийн тулд нөөцийг нэгтгэхийн тулд төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг ашиглах.

Иймээс уур амьсгалд тохирсон хөдөө аж ахуйн ухаалаг технологи нэвтрүүлэхийг дэмжих нь уур амьсгалын өөрчлөлтөд тэсвэртэй байдлыг бий болгож, хөдөө аж ахуйн байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулахад нэн чухал юм. Эдгээр технологийг хөдөө аж ахуйн салбарт нэгтгэснээр улс орнууд хүнсний аюулгүй байдлыг хамгаалж, хойч үедээ зориулан байгаль орчныг хадгалан хамгаалах боломжтой. Дэлхий нийт уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй сорилттой тэмцсээр байгаа энэ үед цаг уурын өөрчлөлтөд тохирсон ухаалаг хөдөө аж ахуй нь энэ салбарын тогтвортой хөгжлийг хангах чухал стратеги болно.

Тав. ГАЗАР ЭЗЭМШЛИЙН ШИНЭЧЛЭЛ, ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ТАТААС, БАЙГАЛЬ ОРЧНЫГ ХАМГААЛАХ АРГА ХЭМЖЭЭ ЗЭРЭГ ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙГ ДЭМЖСЭН БОДЛОГО, ЗОХИЦУУЛАЛТЫГ БОЛОВСРУУЛЖ ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Хүнсний аюулгүй байдал, байгаль орчны тогтвортой байдал, эдийн засгийн тэгш байдлын талаарх санаа зовоосон асуудал нэмэгдэж байгаа энэ үед хөдөө аж ахуйн тогтвортой хөгжлийг дэмжсэн уялдаа холбоотой бодлого зайлшгүй шаардлагатай байна. Гол анхаарал хандуулах зүйл бол газар эзэмшлийн хүртээмжтэй байдал, хөдөө аж ахуйн татаас, байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээ багтана. Эдгээр бодлого нь хөдөө аж ахуйн бүтээмж, тогтвортой байдлыг дээшлүүлэхэд чиглээд зогсохгүй, эдийн засгийн үр өгөөжийг бүх оролцогч талууд, тэр дундаа жижиг фермерүүдийн дунд шударгаар хуваарилахыг баталгаажуулдаг.

|| Тогтвортой хөдөө аж ахуйн бодлогын ач холбогдол

Тогтвортой хөдөө аж ахуйн бодлого нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас зайлшгүй шаардлагатай.

- **Хүнсний аюулгүй байдал:** Хүн амын бүх давхаргад хүртээмжтэй хүнсний тогтвортой хангамжийг хангах.
- **Байгаль орчны эрүүл мэнд:** Хөрсний чанарыг хадгалах эсвэл сайжруулах, ус хэмнэх, бохирдол, хүлэмжийн хийн ялгарлыг багасгах газар тариалангийн практикийг дэмжих.
- **Эдийн засгийн чадамж:** Тариаланчид болон хөдөө орон нутгийн иргэдийн эдийн засгийн ашиг сонирхлыг дэмжиж, хөдөө аж ахуй нь амьдрах чадвартай хэвээр байх болно.
- **Нийгмийн тэгш байдал:** Хөдөө аж ахуйн бүтээмж, орлогын тэгш бус байдлаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд газар эзэмших, ашиглах эрхийн асуудлыг шийдвэрлэх.

ТОГТВОРТОЙ ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН БОДЛОГЫН ГОЛ БҮРЭЛДЭХҮҮН ХЭСЭГ

1. Газар эзэмших эрхийн хүртээмжтэй байдал

- **Газрын баталгаатай эрх:** Тариаланчид, ялангуяа жижиг аж ахуй эрхлэгчид болон уугуул иргэдийн газар нутгийн баталгаатай эрхийг хангах бодлогыг хэрэгжүүлэх нь тэдний фермийг илүү бүтээмжтэй, тогтвортой байлгахад хөрөнгө оруулах хүсэл эрмэлзлийг нэмэгдүүлэх болно.

2. Хөдөө аж ахуйн татаас

- **Тогтвортой практикт зориулсан татаас:** ХАА-н уламжлалт татаасыг органик газар тариалан, хөдөө аж ахуй, хөдөө аж ахуйн нарийн технологи зэрэг тогтвортой байдлыг дэмжсэн практикт шилжүүлэх.
- **Жижиг фермерүүдэд зориулсан урамшуулал:** **Жижиг тариаланчдыг тусгайлан** дэмжиж, шинэ технологи, зээл, зах зээлд нэвтрэхэд нь туслах татаасны хөтөлбөрүүдийг боловсруулах.

3. Байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээ

- **Химийн бодисын хэрэглээний журам:** Байгаль орчны бохирдлыг багасгах,

экоцистем болон хүн амын эрүүл мэндийг дэмжих зорилгоор пестицид, бордооны хэрэглээний хатуу зохицуулалтыг бий болгох.

- **Хамгаалах хөтөлбөрүүд:** Усны сан болон зэрлэг ан амьтдын коридорын орчмын хамгаалалтын бүс гэх мэт хөдөө аж ахуйн газруудын байгалийн амьдрах орчин, биологийн олон янз байдлыг хамгаалахад чиглэсэн хөтөлбөрүүдийг боловсруулах.

ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ СТРАТЕГИ

1. Оролцогч талуудын оролцоо

- **Хүртгээмжтэй байдлын бодлого боловсруулах:** Бодлого сайн мэдээлэлтэй, өргөн хүрээнд дэмжигдэхийн тулд тариаланчид, хөдөө аж ахуйн бизнес эрхлэгчид, байгаль орчны бүлгүүд, уугуул иргэд зэрэг өргөн хүрээний оролцогч талуудыг бодлого боловсруулах үйл явцад татан оролцуулах.
- **Ил тод байдал ба харилцаа холбоо:** Бодлого боловсруулах, хэрэгжүүлэх үйл явцын ил тод байдлыг хангах, итгэлцэл, хамтын ажиллагааг бэхжүүлэхийн тулд бүх оролцогч талуудтай үр дүнтэй харилцах.

2. Судалгаа, хөгжлийн дэмжлэг

- **Инновацад анхаарлаа хандуулах:** Тогтвортой хөдөө аж ахуйн техник, практикт инновацыг нэвтрүүлэхийн тулд судалгаа, хөгжилд хөрөнгө оруулах.
- **Мэдлэг түгээх:** Хөдөө аж ахуйг өргөтгөх үйлчилгээ, сургалтын хөтөлбөрөөр дамжуулан судалгааны үр дүн, шилдэг туршлагыг түгээн дэлгэрүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх.

3. Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ

- **Тогтмол үнэлгээ:** Бодлогын үр нөлөөг тогтмол хянах, үнэлэх механизмыг бий болгох, бодлого нь хамааралтай хэвээр байх, эмпирик нотлох баримт, өөрчлөгдөж буй нөхцөл байдалд үндэслэн тохируулсан байх.
- **Санал хүсэлтийн харилцаа:** Бодлогын арга хэмжээг тасралтгүй сурч, сайжруулах боломжийг олгодог санал хүсэлтийн харилцаа үүсгэх.

|| Гарах үр дүн

- **Тогтвортой байдлыг сайжруулах:** Эдгээр бодлого нь хөдөө аж ахуйн экологи, эдийн засаг, нийгмийн асуудлыг хөндсөнөөр байгаль орчин, зах зээлийн өөрчлөлтөд тэсвэрлэж, амжилттай хөгжиж чадах илүү тогтвортой хөдөө аж ахуйн салбарыг бий болгоход чиглэнэ.
- **Бүтээмж, орлогыг нэмэгдүүлэх:** Газар эзэмшүүлэх, зорилтот татаас, тогтвортой туршлагыг дэмжих нь хөдөө аж ахуйн бүтээмж нэмэгдэж, тариачдын орлогыг нэмэгдүүлнэ.
- **Байгаль орчны чанарыг сайжруулах:** Байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээ нь байгалийн нөөцийг хадгалах, бохирдлыг бууруулах, дэлхийн нийтийн эрүүл мэндэд хувь нэмэр оруулах болно.

Иймд хөдөө аж ахуйн тогтвортой хөгжлийг дэмжих бодлогыг боловсруулж, хэрэгжүүлэх нь хүнсний яаралтай хэрэгцээг хангах, хойч үедээ байгаль орчныг хамгаалах тэнцвэрт байдалд хүрэх чухал алхам юм. Эдгээр бодлого хэрэгжиж эхэлснээр хөдөө аж ахуйн ландшафтыг өөрчлөхөөс гадна урт хугацааны хүнсний аюулгүй байдлыг хангах, хөдөөгийн эдийн засагт тэгш байдал, тогтвортой байдлыг дэмжих болно.

3.5 МАЛ АЖ АХУЙ

Нэг. ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ДЭД БҮТЭЦ, ЖИЖИГ ФЕРМЕРҮҮД, БЭЛЧЭЭРИЙН МАЛ АЖ АХУЙ ЭРХЛЭГЧДИЙГ ДЭМЖИХ БОДЛОГО ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Хөдөө аж ахуйн салбарыг дэмжихийн тулд дэд бүтцийг сайжруулах, тариаланчид, бэлчээрийн мал аж ахуй эрхлэгчдэд зорилтот дэмжлэг үзүүлэхэд чиглэсэн шинэ бодлогыг хэрэгжүүлнэ. Тогтвортой хөгжил, тэгш дэмжлэгт анхаарлаа хандуулснаар бүх оролцогч талуудад ашигтай хөдөө аж ахуйн илүү уян хатан тогтолцоог бий болгоход бидний бодлого чиглэнэ.

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ДЭД БҮТЭЦ, ЖИЖИГ ФЕРМЕРҮҮД, БЭЛЧЭЭРИЙН МАЛ АЖ АХУЙГ ДЭМЖИХИЙН АЧ ХОЛБОГДОЛ

Ялангуяа хөгжиж буй орнуудын хөдөө аж ахуйн салбарын гол цөм нь жижиг фермерүүд болон бэлчээрийн мал аж ахуй байдаг. Тэд орон нутгийн хүнсний аюулгүй байдлыг хангахад чухал ач холбогдолтой бөгөөд нутгийн уугуул газар тариалан, малын үүлдэр угсаа бүхий фермүүд юм. Гэсэн хэдий ч тэд зах зээлд нэвтрэх хязгаарлагдмал байдал, хангалтгүй дэд бүтэц, уур амьсгалын өөрчлөлтөд өртөмтгий гэх мэт сорилтуудтай байнга тулгардаг. Хөдөө аж ахуйн дэд бүтцийг сайжруулж, эдгээр бүлгүүдэд шууд дэмжлэг үзүүлэх нь бүтээмж, тогтвортой байдал, эдийн засгийн тэгш байдлыг сайжруулахад хүргэнэ.

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ШИНЭ БОДЛОГЫН ҮНДСЭН БҮРЭЛДЭХҮҮН ХЭСЭГ

1. Хөдөө аж ахуйн дэд бүтцийг сайжруулах

- **Хөдөө орон нутгийн холболтыг сайжруулах:** Хөдөө орон нутгийн зам, гүүр, тээврийн системийг сайжруулж, зах зээлд нэвтрэх боломжийг хөнгөвчлөх, тээвэрлэлтийн явцад хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний өртөг болон хаягдлыг бууруулах.
- **Усжуулалт, усны менежментийн систем:** Хөдөө аж ахуй, ялангуяа бэлчээрийн мал аж ахуй эрхэлдэг хуурай бүс нутагт усны хүртээмжийг хангахын тулд усалгааны системийг хөгжүүлэх, сэргээн засварлах.
- **Хадгалах, боловсруулах байгууламж:** Тариаланчид, малажахуй эрхлэгчдэд алдагдлыг бууруулах, бүтээгдэхүүнийхээ үнэ цэнийг нэмэгдүүлэх, жилийн турш үнийг тогтворжуулахад туслах зорилгоор орон нутгийн агуулах,

боловсруулах байгууламжийг барих.

2. Жижиг тариаланчдыг дэмжих

- **Зээлийн болон санхүүгийн үйлчилгээний хүртээмж:** Жижиг тариаланчдад хөдөө аж ахуйн үйл ажиллагаа, технологио сайжруулахад хөрөнгө оруулахад нь туслах зорилгоор тусгайлан зориулсан зээл, тусламж, даатгал зэргийг таатай нөхцөлөөр олгох санхүүгийн дэмжлэгийн хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.
- **Техникийн тусалцаа, сургалт:** Бүтээмж, уур амьсгалын нөлөөллийг тэсвэрлэх чадварыг нэмэгдүүлэхийн тулд тогтвортой газар тариалангийн туршлага, хортон шавьжтай тэмцэх, газар тариалангийн төрөлжүүлэх талаар сургалт, зөвлөгөө өгдөг үйлчилгээ үзүүлэх.
- **Үр, бордооны татаас:** Эдгээр чухал орцыг илүү хямд, хүртээмжтэй болгохын тулд үр, бордоонд татаас олгох, газар тариалангийн өндөр ургацыг дэмжих, тариалангийн сайжруулсан сортуудыг нэвтрүүлэхийг дэмжих.

3. Бэлчээрийн малчдад туслах

- **Малын эрүүл мэндийн үйлчилгээ:** Алслагдсан бэлчээрийн мал аж ахуйн бүс нутгуудад хүрч ажиллах явуулын мал эмнэлгийн үйлчилгээг бий болгож, малын хорогдлыг бууруулах зорилгоор малын вакцинжуулалт, эрүүл мэндийн үзлэг, эмчилгээ хийх.
- **Бэлчээрийн менежментийн хөтөлбөрүүд:** Бэлчээрийн нөхөрлөлийн нийтлэг тулгамдсан асуудал болох бэлчээрийн даац хэтрэх, газрын доройтлоос урьдчилан сэргийлэхийн тулд бэлчээрийн тогтвортой үйл ажиллагаа, бэлчээрийг нөхөн сэргээх хөтөлбөрүүдийг боловсруулах.
- **Зах зээлийг хөгжүүлэх санаачилга:** Бэлчээрийн малчид мал, сүүн бүтээгдэхүүн зэрэг бүтээгдэхүүнээ илүү ашигтай зах зээлд борлуулах, тэр дундаа хөдөө орон нутгийн иргэдэд зориулсан цахим худалдааны платформ бий болгох.

Хэрэгжүүлэх стратеги

- **Орон нутгийн иргэдтэй хамтран ажиллах:** Бодлого нь тэдний хэрэгцээ шаардлагад нийцэж, хэрэгжүүлэх үйл явц нь орон нутгийн дэмжлэгтэй байхын тулд орон нутгийн иргэдтэй хамтран ажиллах.
- **Төрийн бус байгууллагууд болон олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Төрийн бус байгууллага болон олон улсын хөдөө аж ахуйн хөгжлийн агентлагуудтай хамтран бодлого хэрэгжүүлэхэд илүү үр дүнтэй туршлага, нөөц бололцоогоо ашиглах.
- **Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ :** Бодлогын үр нөлөөг үнэлэх, санал хүсэлт, үр дүнд тулгуурлан шаардлагатай бол тохируулга хийх найдвартай хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тогтолцоог бий болгох.

ҮР ДҮН

|| Эдгээр бодлого нь хэд хэдэн чухал үр дүнд хүргэнэ.

- **Хөдөө аж ахуйн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх:** Дэд бүтцийг сайжруулж, зорилтот дэмжлэг үзүүлснээр эдгээр бодлого нь жижиг тариаланчид, бэлчээрийн малчдын бүтээмж, үр ашгийг нэмэгдүүлэхэд тусална.
- **Хүнсний аюулгүй байдлыг сайжруулах:** Бүтээмж сайжирч, ургац хураалтын дараах алдагдлыг бууруулснаар орон нутгийн иргэд болон улс даяар хүнсний аюулгүй байдал сайжирна.
- **Эдийн засгийн уян хатан байдал:** Дэд бүтэц, дэмжлэгийг сайжруулснаар жижиг тариаланчид болон бэлчээрийн малчид байгалийн гамшиг болон эдийн засгийн сорилттой нүүр тулахад илүү сайн бэлтгэгдсэн байх болно.
- **Тогтвортой хөдөө аж ахуйн туршлага:** Сургалт, нөөц бололцоогоор эдгээр бүлгүүд илүү тогтвортой газар тариалан, мал аж ахуйн туршлагыг хэрэгжүүлж, байгаль орчныг хамгаалахад хувь нэмрээ оруулах боломжтой болно.

Иймд хөдөө аж ахуйн дэд бүтэц, жижиг тариаланчид, бэлчээрийн мал аж ахуйг дэмжих бодлогыг хэрэгжүүлж байгаа нь хөдөө аж ахуйн салбарын тогтвортой, бүтээмжтэй, тэгш байдлыг хангахад чухал алхам болно гэж үзэж байна. Эдгээр арга хэмжээ нь тариаланчид, малчдын эдийн засгийн сайн сайхан байдлыг дээшлүүлэх зорилготой төдийгүй суурь сорилтуудыг шийдвэрлэх, өсөлт, тогтвортой байдлын боломжийг ашиглах замаар хөдөө аж ахуйн тогтвортой ирээдүйг баталгаажуулах юм.

**Хоёр. ХӨРС ХАМГААЛАЛ, УСНЫ МЕНЕЖМЕНТ, СЭЛГЭН
БЭЛЧЭЭРИЙГ БАГТААСАН БҮТЭЭМЖ, ТЭСВЭР ХАТУУЖИЛ, БАЙГАЛЬ
ОРЧНЫ МЕНЕЖМЕНТИЙГ САЙЖРУУЛДАГ ХӨДӨӨ АЖ АХУЙ, МАЛ АЖ
АХУЙН ТОГТВОРТОЙ ТУРШЛАГЫГ ДЭМЖИНЭ.**

Хөдөө аж ахуйн бүтээмж, тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэх стратегийн алхамд хөдөө аж ахуйн дэд бүтцийг бэхжүүлэх, жижиг тариаланчид, бэлчээрийн мал аж ахуй эрхлэгчдэд чухал дэмжлэг үзүүлэх шинэ бодлогыг хэрэгжүүлнэ. Эдгээр оролцогч талууд эдийн засаг, хүнсний аюулгүй байдалд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, орчин үеийн технологийн хүртээмж, дэд бүтцийн хязгаарлагдмал байдлаас эхлээд илүү өргөн зах зээлд хүрэхэд тулгарч буй өвөрмөц сорилтуудыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн санаачилгууд юм.

**ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ДЭД БҮТЭЦ, ХӨДӨӨГИЙН ОРОЛЦОГЧ
ТАЛУУДЫГ ДЭМЖИХИЙН АЧ ХОЛБОГДОЛ**

Жижиг фермер, тариаланчид, малчид олон бүс нутагт хөдөө аж ахуйн салбарын гол тулгуур болж, хүнсний үйлдвэрлэл, хөдөөгийн ландшафт, соёлыг хадгалахад ихээхэн хувь нэмэр оруулдаг. Гэсэн хэдий ч тэдгээр нь ихэвчлэн дэд бүтэц, зээл, зах зээлд нэвтрэх боломжгүй, байгаль орчны өөрчлөлтөд өртөмтгий гэх мэт томоохон сорилтуудын дор ажилладаг. Бид дараах зорилтот бодлогыг хэрэгжүүлснээр

эдгээр оролцогч талуудын бүтээмж, тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлж, улам бүр өрсөлдөөнтэй, сорилттой орчинд хөгжих боломжийг бүрдүүлнэ.

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ШИНЭ БОДЛОГЫН ҮНДСЭН ШИНЖ ЧАНАРУУД

1. Хөдөө аж ахуйн дэд бүтцийг бэхжүүлэх

- **Тээврийн сүлжээг сайжруулах:** Хөдөө орон нутгийн зам, гүүрийг шинэчилж, барааг зах руу болон захаас тээвэрлэхэд хялбар болгож, зардал, эвдрэлийг бууруулах.
- **Усалгааны системийг сайжруулах:** Усалгааны системийг өргөтгөх, шинэчлэх нь найдвартай усны эх үүсвэрээр хангах нь хөдөө аж ахуйн ургацыг нэмэгдүүлэх, уур амьсгалын өөрчлөлтөд өртөмтгий байдлыг бууруулахад чухал ач холбогдолтой.
- **Хадгалах байгууламжийг хөгжүүлэх:** Тариаланчид, бэлчээрийн малчдад ургац хураалтын дараах болон зах зээлийн хэлбэлзлийн үед алдагдлыг бууруулах, орлогыг тогтворжуулахад туслах зорилгоор орон нутгийн агуулах барих.

2. Жижиг фермерүүдийн дэмжих

- **Боломжийн зээлийн хүртээмж:** Жижиг фермерүүдийн хэрэгцээнд нийцсэн санхүүгийн бүтээгдэхүүн бий болгож, үйл ажиллагаагаа сайжруулах, тогтвортой практикийг хэрэгжүүлэхэд хөрөнгө оруулах боломжийг олгоно.
- **Мэдээллийн үйлчилгээ:** Тариаланчдад шилдэг туршлага, технологийн шинэчлэл, зах зээлийн нөхцөл байдлын талаарх сүүлийн үеийн мэдээллээр хангах үйлчилгээг өргөжүүлэх.
- **Үндсэн орцын татаас:** Үйлдвэрлэлийн зардлыг бууруулж, өндөр ургацтай, байгаль орчинд ээлтэй үр тариаг нэвтрүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор үр, бордоо болон бусад чухал орцуудад татаас олгох.

3. Бэлчээрийн малчдад туслах

- **Явуулын мал эмнэлгүүд:** Малын эрүүл мэнд, бэлчээрийн ард иргэдийн амьжиргааг дээшлүүлэхэд чухал ач холбогдолтой бэлчээрийн малчид малаа эрүүлжүүлэх боломжийг хангах зорилгоор явуулын мал эмнэлгийн үйлчилгээг эхлүүлнэ.
- **Бэлчээрийн менежментийн санаачилгууд:** Бэлчээрийн даац хэтрэхээс урьдчилан сэргийлэх, бэлчээрийн нөхөн сэргэлтийг дэмжих зорилгоор бэлчээрийн тогтвортой менежментэд чиглэсэн хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.
- **Зах зээлийн интеграцлал:** Хоршооллын бүтэц, хувийн болон төрийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах замаар бэлчээрийн малчдыг албан ёсны зах зээлд илүү сайн нэгтгэхэд дэмжлэг үзүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх стратеги

- **Орон нутгийн засаг захиргаатай хамтран ажиллах:** Санаачилгуудыг

сайтар зохицуулж, өөр өөр бүс нутгийн онцлог хэрэгцээнд тохируулан зохицуулахын тулд орон нутгийн засаг захиргаатай хамтран ажиллах.

- **Оролцогч талуудтай харилцах:** Бодлого нь өдөр тутмын газар тариалан, мал аж ахуйн бодит байдалд үндэслэсэн, бодитой байхын тулд тариаланчид, бэлчээрийн малчид, хөдөө аж ахуйн бизнес эрхлэгчидтэй тогтмол зөвлөлдөх.
- **Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ:** Бодлогын арга хэмжээний үр нөлөөг хянах, үр нөлөөг нэмэгдүүлэхийн тулд стратегийг шаардлагатай бол дор бүрд нь тохируулж байх хүчирхэг механизмыг бий болгох.

|| Үр дүн

- **Бүтээмж, үр ашгийг нэмэгдүүлэх:** Дэд бүтцийг сайжруулж, зорилтот дэмжлэг үзүүлснээр эдгээр бодлого нь хөдөө аж ахуйн салбарын нийт бүтээмж, үр ашгийг дээшлүүлэх болно.
- **Эдийн засгийн илүү уян хатан байдал:** Сайжруулсан дэд бүтцийн дэмжлэг нь жижиг, дундтариаланчид, бэлчээрийн мал аж ахуй эрхлэгчдийг эдийн засаг, хүрээлэн буй орчны өөрчлөлтөд илүү тэсвэртэй болгоход тусална.
- **Тогтвортой хөгжил:** Тогтвортой туршлага, дэд бүтцийн хөгжилд онцгой анхаарал хандуулах нь хойч үедээ үр өгөөжөө өгөх урт хугацааны байгаль орчны тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулна.
- **Хүнсний аюулгүй байдлыг сайжруулах:** Орон нутгийн тариаланчид, бэлчээрийн малчдын чадавхыг бэхжүүлэх нь үндэсний хүнсний аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлж, импортын хараат байдлыг бууруулна.

Иймд хөдөө аж ахуйн дэд бүтэц, жижиг фермерүүд, бэлчээрийн мал аж ахуйг дэмжих бодлогыг нэвтрүүлэх нь тогтвортой хөгжил, үндэсний сайн сайхан байдалд эдгээр бүлгүүдийн гүйцэтгэх чухал үүргийг хүлээн зөвшөөрсөн хэтийн төлөвтэй арга юм. Хөдөө аж ахуйн салбарын үндсэн элементүүдэд хөрөнгө оруулалт хийснээр эдгээр бодлого нь хөдөө аж ахуйн шууд үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх зорилготой төдийгүй хөдөөгийн эдийн засгийн урт хугацааны тогтвортой байдал, уян хатан байдлыг хангах зорилготой юм. Энэхүү цогц стратеги нь хөдөө аж ахуйн салбарыг эдийн засгийн тогтвортой байдал, байгаль орчныг хамгаалах тулгуур багана болох юм.

Гурав. МОНГОЛ УЛСЫН ХӨДӨӨ АЖ АХУЙ, БЭЛЧЭЭРИЙН МАЛ АЖ АХУЙН САЛБАРЫН БҮРЭН БОЛОМЖИЙГ НЭЭХИЙН ТУЛД ХҮНСНИЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, НЭМҮҮ ӨРТӨГ ШИНГЭСЭН БҮТЭЭГДЭХҮҮН, МАЛЫН ЭКСПОРТ ЗЭРЭГ ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН БИЗНЕСИЙН БОЛОМЖИЙГ ӨРГӨЖҮҮЛНЭ.

Өргөн уудам газар нутагтай, бэлчээрийн мал аж ахуйн уламжлалтай бид томоохон өөрчлөлтийн ирмэг дээр зогсож байна. Иймд бид хүнсний үйлдвэрлэл, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн, малын экспортын чиглэлээр бизнес эрхлэх боломжийг өргөжүүлэх замаар үндэсний хөдөө аж ахуй, бэлчээрийн салбарын чадавхыг бүрэн нээнэ. Энэхүү стратегийн өөрчлөлт нь эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихээс гадна хөдөө орон нутгийн иргэдийн амьжиргааг тогтворжуулах,

үндэсний хүнсний аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэх зорилготой юм.

|| Монголын газар тариалан, бэлчээрийн салбарын боломж

Бэлчээрийн мал аж ахуй, нүүдлийн мал аж ахуй зонхилдог Монголын хөдөө аж ахуйн салбар өвөрмөц давуу талтай, ашиглагдаагүй нөөц бололцоо их байдаг. Тус улсын өргөн уудам тал нутаг, цаг уурын таатай нөхцөл нь хөдөөгийн эдийн засгийн тулгуур болсон мал аж ахуй эрхлэхэд тохиромжтой. Гэсэн хэдий ч мал аж ахуйн гаралтай түүхий бүтээгдэхүүн, уламжлалт газар тариалангийн аргуудаас илүү боловсронгуй, зах зээлд суурилсан үйлдвэрлэл, боловсруулалтын арга техник рүү шилжих нь тулгамдсан асуудал болоод байна.

БИЗНЕСИЙГ ӨРГӨЖҮҮЛЭХ ГОЛ ЧИГЛЭЛҮҮД

1. Хүнсний үйлдвэрлэлийг сайжруулна

- **Хөдөө аж ахуйг шинэчлэх:** Уламжлалт газар тариалан, мал аж ахуйн бүтээмж, тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэхийн тулд орчин үеийн газар тариалангийн техник, технологийг нэвтрүүлэх.
- **Гидропоник ба аквапоник:** Монголын эрс тэс уур амьсгалтай газар тариалангийн альтернатив аргыг хөгжүүлж, жилийн турш газар тариалан эрхлэх боломжтой.

2. Нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн боловсруулах

- **Боловсруулах байгууламжууд:** Хөдөө аж ахуйн түүхий бүтээгдэхүүнийг бяслаг, тараг, лаазалсан мах зэрэг эцсийн бүтээгдэхүүн болгон хувиргаж, нэмүү өртөг шингээж, бүтээгдэхүүний хадгалах хугацааг уртасгах боломжтой боловсруулах үйлдвэрүүдийг барих.
- **Чанартай брэнд үүсгэхэд анхаарах:** Монгол орны хөдөө аж ахуйн өвөрмөц өвийг онцлон тэмдэглэж, дотоодын болон олон улсын зах зээлд нийцэхүйц чанартай, брэнд бүтээгдэхүүн хөгжүүлэх.

3. Малын экспортыг өргөжүүлэх

- **Малын эрүүл мэнд, удамшлыг сайжруулах:** Олон улсын экспортын стандартад нийцүүлэн мал эмнэлэг, үржлийн хөтөлбөр, тэжээллэг чанарыг сайжруулах замаар малын чанарыг сайжруулах хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.
- **Баталгаажуулалт ба Нийцэл:** Гадаадад шинэ, илүү ашигтай зах зээлд нэвтрэх боломжийг олгохын тулд эрүүл мэнд, аюулгүй байдлын олон улсын стандартыг бий болгож, дагаж мөрдөх.

ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ СТРАТЕГИ

|| Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ)

- Хөдөө аж ахуйн өргөтгөсөн үйлдвэрлэл, экспортыг дэмжихэд чухал ач холбогдолтой хүйтэн агуулах, тээвэрлэх, боловсруулах үйлдвэр зэрэг дэд бүтцийн хөгжилд хөрөнгө оруулах ТХХТ-ийг хөшүүрэг болгох.

|| Төрийн дэмжлэг, урамшуулал

- Хөдөө аж ахуй, нэмүү өртөг шингэсэн боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх хөрөнгө оруулалтыг дэмжих зорилгоор татварын хөнгөлөлт, татаас, шууд санхүүжилт олгох.
- Тариаланчид, малчдад үйл ажиллагаагаа арилжааны хэмжээнд хүртэл сайжруулахад нь туслах зорилгоор сургалтын хөтөлбөрүүдийг хөнгөвчлөх, техникийн туслалцаа үзүүлэх.

|| Маркетинг ба худалдааг хөнгөвчлөх

- Монголын хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнийг олон улсын зах зээлд сурталчлахын тулд идэвхтэй маркетингийн кампанит ажил өрнүүлнэ.
- Экспортын үйл явцыг хөнгөвчлөх, зах зээлийн гол орнуудтай худалдааны харилцааг бэхжүүлж, Монголын бараа бүтээгдэхүүнийг оруулахыг дэмжих.

|| Судалгаа ба хөгжүүлэлт

- Хөдөө аж ахуйн эрдэм шинжилгээний байгууллагуудад шинэ бүтээгдэхүүн гаргах, одоо байгаа бүтээгдэхүүнийг сайжруулахад дэмжлэг үзүүлэх.
- Монгол орны байгаль орчны өвөрмөц нөхцөлд тохирсон тогтвортой газар тариалангийн практикт инновацыг дэмжих.

ХҮЛЭЭГДЭЖ БУЙ ҮР ДҮН

|| Эдийн засгийн төрөлжилт ба өсөлт

- Монгол Улс нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, экспортоо өргөжүүлснээр уул уурхайгаас ихээхэн хамааралтай байсан эдийн засгаа төрөлжүүлж, орлогын шинэ урсгалыг нээх боломжтой.

|| Ажлын байр

- Хөдөө аж ахуйд хөрөнгө оруулалт нэмэгдэж, хүнсний үйлдвэрлэл, боловсруулалтын эргэн тойронд шинэ үйлдвэрүүд бий болсноор хөдөө орон нутагт ажлын байр бий болж, хот руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн буурч, хөдөө орон нутгийн иргэд тогтворжино.

|| Хүнсний аюулгүй байдал

- Улс орныхоо хүнсний үйлдвэрлэлийн чадавхыг нэмэгдүүлэх нь хүнсний хангамжийг илүү тогтвортой, найдвартай болгож, импортын хараат байдлыг бууруулна.

|| Тогтвортой хөгжил

- Орчин үеийн, тогтвортой хөдөө аж ахуйн арга барилыг хэрэгжүүлэх нь Монгол орны асар их байгалийн ландшафт, нөөц баялгийг хадгалж, хойч үедээ амьдрах чадвартай хэвээр үлдээхэд тусална.

Иймд бид хөдөө аж ахуй, бэлчээрийн мал аж ахуйн салбарт бизнес эрхлэх боломжийг стратегийн хувьд өргөжүүлэх нь улс орны хувьд чухал бүтээн байгуулалтыг хэрэгжүүлнэ. Энэ нь олон жилийн түүхтэй салбарыг сэргээн

хөгжүүлэх төдийгүй Монгол Улсыг дэлхийн хөдөө аж ахуйн газрын зурагт өрсөлдөх чадвартай, шинийг санаачлагч, тогтвортой үйлдвэрлэгч орон болгох боломжийг нээнэ.

Дөрөв. ҮНДСЭН ХУУЛИЙН 5.5 ЗААЛТЫН ХҮРЭЭНД ЖИЛ БҮРИЙН НАМАР ӨВӨЛЖИЛТИЙН БЭЛТГЭЛ ХАНГАХ ЧИГЛЭЛД БОДЛОГО БОЛОВСРУУЛНА.

Монгол Улсын хэмжээнд байнга тулгардаг хатуу ширүүн өвөлжилтийн нөхцөл байдлын дагуу Засгийн газраас Үндсэн хуулийн 5.5-д заасны дагуу жил бүрийн намар үндэсний бэлэн байдлыг дээшлүүлэхэд чиглэсэн цогц бодлогыг боловсруулж байна. Энэхүү бодлого нь Монгол Улс их хэмжээний цас орж, хүйтний эрч чангарч, өдөр тутмын амьдрал, мал аж ахуй эрхлэхэд ихээхэн хэмжээний саад учруулах зэрэг өвлийн хатуу ширүүн нөлөөллөөс иргэд, эдийн засгаа хамгаалж буйн нотолгоо юм.

|| Өвөлжилтийн бэлтгэлийн үндэс ба ач холбогдол

Монгол орны уур амьсгал онцгой сорилтуудыг бий болгодог, ялангуяа өвлийн улиралд агаарын температур огцом буурч, цасан шуурга олон нийтийг удаан хугацаагаар тусгаарлах бэрхшээл үүсдэг. Хөдөө аж ахуйн салбар, тэр дундаа Монголын эдийн засгийн тулгын чулуу болсон мал аж ахуй өвөлжилтийн аюулд өртөмтгий байсаар байна. Бодлогын шинэ санаачилга нь улс орны иргэд, эдийн засгийн үйл ажиллагааны аюулгүй байдал, тогтвортой байдлыг хангах үндсэн хуулийн заалттай уялдуулан, зохион байгуулалттай, цогц бэлтгэлийн арга хэмжээ авах замаар эдгээр эрсдэлийг бууруулах зорилготой юм.

|| Өвөлжилтийн бэлтгэлийг хангах бодлогын үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэг

1. Дэд бүтцийг бэхжүүлэх

- **Зам засвар, цас цэвэрлэх:** Их хэмжээний цас орсон үед тээврийн гол чиглэлүүдийг нээлттэй байлгах үүднээс зам засварын багуудын чадавхыг нэмэгдүүлэх.
- **Эрчим хүчний найдвартай байдал:** Өвлийн улиралд нэмэгдэж буй эрэлтийг тэсвэрлэх, тасалдал үүсэхээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд цахилгаан, дулаан зэрэг эрчим хүчний хангамжийн найдвартай байдлыг хангах.

2. Нөөцийн нөөц бүрдүүлэх

- **Хүнс, түлшний нөөц:** Хүнс, түлш, ялангуяа алслагдсан болон хөдөө орон нутагт цаг агаарын хүнд нөхцөлд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэхийн тулд зайлшгүй шаардлагатай хангамжийн нөөцийг бүрдүүлэх.
- **Яаралтай тусламжийн хэрэгсэл:** Шаардлагатай эмнэлгийн хэрэгслийг нөөцлөх, эрүүл мэндийн байгууллагуудыг өвлийн нөхцөлд ажиллахад бэлэн байлгах.

3. Мал сүргийг хамгаалах

- **Хамгаалах байр, тэжээл:** Зудын (өвлийн хүнд нөхцөл) үед малын хорогдлын эрсдэлийг бууруулахад туслах зорилгоор малын зохих хашаа хороо барих, өвлийн тэжээл, нэмэлт тэжээлийг хангалттай нөөцлөхөд малчдыг дэмжих.
- **Мал эмнэлгийн үйлчилгээ:** Өвлийн улиралд мал сүргийг эрүүлжүүлэх, тэр дундаа хүйтний улиралд өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор мал эмнэлгийн үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх.

4. Олон нийтэд сурталчлах, сургах

- **Боловсролын кампанит ажил:** Өвлийн улиралд бэлэн байдлын талаарх мэдлэгийг дээшлүүлэх, тухайлбал гэрийн халаалтын системийг хэрхэн аюулгүй байлгах, хөлдөлт, гипотерми өвчнийг хэрхэн таних, эмчлэх талаар боловсролын кампанит ажил эхлүүлнэ.
- **Сургалтын хөтөлбөрүүд:** Онцгой байдлын аврагчид болон сайн дурын ажилтнуудад өвлийн онцгой байдлын үед хэрхэн үр дүнтэй ажиллах талаар сургалтын хөтөлбөр зохион байгуулах.

5. Санхүү, даатгалын дэмжлэг

- **Малчдын даатгал:** Өвөлжилт хүндэрсэн малын хохирлыг барагдуулах даатгалын хөтөлбөрийг сайжруулж, малчдын эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангана.
- **Татаас ба санхүүгийн тусламж:** Өвөлжилтийн бэлтгэл ажилд гэр бүл, бизнес эрхлэгчид, тариаланчдад хөрөнгө оруулахад нь туслах зорилгоор татаас, санхүүгийн тусламж үзүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх стратеги

- **Агентлаг хоорондын хамтын ажиллагаа:** Өвөлжилтийн бэлтгэлийг хангахад нэгдсэн хариу арга хэмжээ авахын тулд тээвэр, эрчим хүч, эрүүл мэнд, онцгой байдлын алба зэрэг төрийн янз бүрийн байгууллагуудын хооронд зохицуулалт хийх.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Төлөвлөлтийн үйл явцад орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулж, авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ нь өөр өөр бүс нутгийн онцлог хэрэгцээ, нөхцөл байдалд тохирсон байх болно.
- **Тогтмол шинэчлэлт, сайжруулалт:** Өмнөх өвлийн туршлага, цаг уурын хамгийн сүүлийн үеийн мэдээлэлд үндэслэн бэлэн байдлын арга хэмжээг байнга шинэчилж, сайжруулах.

|| Хүлээгдэж буй ашиг тус

- **Гамшгийн нөлөөг бууруулж, мал хорогдлын түвшнийг бууруулна:** Өвөлжилтөд үр дүнтэй бэлтгэлтэй байх нь зудын эрсдэлийг бууруулах боломжтой.
- **Эдийн засгийн тогтвортой байдал:** Мал сүргийг хамгаалж, тээвэр, худалдааны замыг нээлттэй байлгаснаар өвөлжилт хүндрэхээс үүсэх эдийн засгийн үр нөлөөг бууруулах боломжтой.
- **Нийгэмд тэсвэртэй байдал:** Бэлтгэл сайтай хамт олон өвлийн хатуу

ширүүн нөлөөг илүү сайн даван туулж, сэргэж, өдөр тутмын үйл ажиллагаа, амьжиргаагаа хэвийн байлгаж чадна.

Иймд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5 дахь хэсэгт заасан өвөлжилтийн бэлтгэлийг хангах бодлогыг боловсруулж байгаа нь өвөлжилтийн хүндрэлээс ард иргэдээ, амьжиргааг нь хамгаалахад төр, засгаас анхаарч байгаа санаачилгатай арга хэмжээ юм. Эдгээр хүчин чармайлтыг зохион байгуулснаар Монгол Улс өвөлжилтөд бэлэн байдлын стандартыг тогтоож, аюулгүй байдал, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангахаас гадна уур амьсгалын өөрчлөлтөд урт хугацаанд тэсвэртэй байдлыг бий болгох болно.

Тав. МАЛЫН ГАРАЛТАЙ ТҮҮХИЙ ЭДИЙГ ҮР ДҮНТЭЙ ЦУГЛУУЛАН ЭДИЙН ЗАСГИЙН ЭРГЭЛТЭД ОРУУЛАХ ТОГТОЛЦООГ БҮРДҮҮЛНЭ.

Мал аж ахуй нь эдийн засгийн чухал салбар болоод зогсохгүй бидний амьдралын соёл д гүн гүнзгий шингэсэн байдаг. Монгол Улсын хувьд малын гаралтай түүхий эдийн хуримтлал, эдийн засгийн эргэлтийг оновчтой болгох нь тогтвортой хөгжлийг хангах томоохон боломжийг бүрдүүлдэг. Үүнийг хүлээн зөвшөөрсөн энэхүү шинэ санаачилга нь мал аж ахуйн салбарын үр ашиг, ашигтай ажиллагааг нэмэгдүүлэх тогтолцоог бий болгох зорилготой юм.

|| Түүхий эдийг үр ашигтай цуглуулах, эргэлтэд оруулах үндэслэл

Ноос, ноолуур, арьс шир, сүүн бүтээгдэхүүн зэрэг малын гаралтай түүхий эд нь манай улсын хөдөө аж ахуйн экспортын хамгийн үнэ цэнтэй бүтээгдэхүүнд багтдаг. Гэсэн хэдий ч цуглуулах, түгээх үйл явц нь ихэвчлэн логистикийн бэрхшээл, боловсруулах байгууламжийн дутагдал, зах зээлд нэвтрэх зэрэг үр ашиггүй байдлаас болж хүндрэл бэршээлтэй тулгарч байдаг. Эдгээр үр ашиггүй байдал нь орон нутгийн малчид, тариаланчдын орлого буурахаас гадна Монголын бүтээгдэхүүний чанар, олон улсын зах зээлд өрсөлдөх чадварт сөргөөр нөлөөлж байна.

|| Санал болгож буй системийн бүрэлдэхүүн хэсгүүд

1. Түүхий эд цуглуулах төвүүд

- **Бүс нутгийн түүхий эд цуглуулах төвүүдийг байгуулах:** Малын гаралтай түүхий эдийг анхан шатны боловсруулалт, ангилан ялгахад шаардлагатай тоног төхөөрөмжөөр тоноглогдсон бүс нутгийн түүхий эд цуглуулах төвүүдийг барьж байгуулах буюу сайжруулах. Эдгээр төвүүд нь орон нутгийн малчид, тариаланчдаас түүхий эд цуглуулах эхний цэг болж, материалыг хурдан боловсруулж, чанарыг хадгалахын тулд оновчтой нөхцөлд хадгалах боломжийг олгоно.

2. Боловсруулах дэд бүтэц

- **Боловсруулах байгууламжийг хөгжүүлэх:** Түүхий эдийг зах зээлд бэлэн өндөр чанартай бүтээгдэхүүн болгон хувиргах боломжтой дотоодын боловсруулах үйлдвэрүүдэд хөрөнгө оруулалт хийх. Эдгээр байгууламжууд нь ноос, ноолуур угаах, самнах, цэвэршүүлэх, арьс шир идээлэх, элдэх зэрэг.

- **Технологийн шинэчлэл:** Боловсруулалтын үр ашиг, бүтээгдэхүүний чанарыг сайжруулах орчин үеийн технологийг нэвтрүүлж, бүтээгдэхүүнийг дэлхийд өрсөлдөх чадвартай болгох.

3. Тээвэр, логистик

- **Үр ашигтай тээврийн сүлжээ:** Түүхий эдийг цуглуулах төвөөс боловсруулах байгууламж руу, боловсруулагчаас зах зээлд шилжүүлэх найдвартай, үр ашигтай тээврийн шийдлүүдийг боловсруулах.
- **Хүйтэн гинжин логистик:** Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн зэрэг түргэн мууддаг бүтээгдэхүүний хувьд хүйтэн гинжин хэлхээг бий болгох нь тээвэрлэлтийн явцад бүтээгдэхүүний чанарыг хадгалах хугацааг уртасгахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

4. Зах зээлийн интеграци

- **Зах зээлийн мэдээллийн систем:** Малчид, боловсруулагчдад үйлдвэрлэл, үнийн талаар мэдээлэлтэй шийдвэр гаргахад нь туслах зорилгоор зах зээлийн бодит мэдээлэл, чиг хандлагыг хангах платформыг бий болгох.
- **Экспортыг дэмжих:** Үзэсгэлэн, онлайн зах зээл, гадаад худалдааны төлөөлөгчийн газар зэрэг олон улсын зах зээлийг хайж олох, түүнд нэвтрэхэд үйлдвэрлэгчдэд туслах хөтөлбөр боловсруулах.

Хэрэгжүүлэх стратеги

- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ):** Хувийн хэвшлийн оролцогч талуудыг түүхий эд цуглуулах төв, боловсруулах байгууламжийг санхүүжүүлж, удирдах, тэдний туршлага, үр ашгийг дээшлүүлэх зорилгоор хамтран ажиллах.
- **Засгийн газрын татаас, урамшуулал:** Дэд бүтцийн бүтээн байгуулалт, жижиг тариаланчид, малчдад үйлдвэрлэл, цуглуулах арга барилаа сайжруулахад санхүүгийн урамшуулал олгох.
- **Сургалт, чадавхыг бэхжүүлэх:** Малчид, тариаланчдад түүхий эдийн чанарыг сайжруулахын тулд түүхий эд цуглуулах шилдэг туршлага, боловсруулах үндсэн арга техникийг сургах сургалтын хөтөлбөрүүдийг зохион байгуулах.

Хүлээгдэж буй ашиг тус

- **Эдийн засгийн өгөөжийг нэмэгдүүлэх:** Энэхүү систем нь цуглуулах, боловсруулах, түгээх сүлжээг оновчтой болгосноор тариаланчид, малчдын эдийн засгийн өгөөжийг нэмэгдүүлэх, хог хаягдлыг бууруулах, салбарын нийт ашигт ажиллагааг сайжруулах болно.
- **Ажлын байр бий болгох:** Түүхий эд цуглуулах төв, боловсруулах үйлдвэрүүд бий болсноор хөдөө орон нутагт ажлын байр шинээр бий болж, орон нутгийн эдийн засгийн хөгжилд хувь нэмэр оруулна.
- **Тогтвортой байдал ба бүтээгдэхүүний чанар:** Хадгалах, боловсруулах техникийг сайжруулснаар бүтээгдэхүүний чанар сайжирч, олон улсын зах зээлийн хатуу стандартыг хангаснаар салбарын тогтвортой байдлыг дээшлүүлнэ.

- **Дэлхий дахинд өрсөлдөх чадвар дээшилнэ:** Монгол малын гаралтай түүхий эд нь өндөр чанартай, илүү үр ашигтай боловсруулсан бүтээгдэхүүнээр дэлхийн зах зээлд илүү хүчтэй байр суурь эзэлж, экспорт болон гадаад валютын орлогыг нэмэгдүүлэх боломжтой.

Иймд Малын гаралтай түүхий эдийг цуглуулах, эдийн засгийн эргэлтэд оруулах үр ашигтай тогтолцоог бий болгох санаачилга нь Монгол Улсын хөдөө аж ахуйн салбарын чадавхыг бүрэн нээх стратегийн алхам юм. Одоо байгаа үр ашиггүй байдлуудыг шийдэж, орчин үеийн технологи, туршлагыг ашигласнаар Монгол Улс хөдөө аж ахуйн экспортын тогтвортой байдал, ашигт ажиллагааг нэмэгдүүлж, тариаланчид болон үндэсний эдийн засагт урт хугацаанд эдийн засгийн үр өгөөжөө өгөх боломжтой юм.

Зургаа. МАЛЫН БОЛОН БАЙГАЛИЙН ГАРАЛТАЙ ТҮҮХИЙ ЭДИЙГ БОЛОВСРУУЛАХ АЛИВАА САНААЧИЛГА, ҮЙЛДВЭР БАЙГУУЛАХ, БҮТЭЭГДЭХҮҮНЭЭ ОЛОН УЛСЫН ЗАХ ЗЭЭЛД НИЙЛҮҮЛЭХ ЗЭРЭГТ ДЭМЖЛЭГ ҮЗҮҮЛНЭ.

Бид мал аж ахуй, байгалийн гаралтай түүхий эдийг боловсруулах, үйлдвэр байгуулах, олон улсын зах зээлд хамрах хүрээгээ тэлэх санаачилгыг идэвхтэй дэмжиж, эдийн засгийн дүр төрхийг сайжруулахад бэлэн байна. Энэхүү стратегийн алхам нь Монгол орны байгалийн арвин баялгийн үнэ цэнийг нэмэгдүүлэх, ажлын байр бий болгох, үндэсний экспортын чадавхыг нэмэгдүүлэх зорилготой юм.

|| Боловсруулах санаачилгын стратегийн ач холбогдол

Монгол Улсын эдийн засаг түүхий эдийн экспорт, ялангуяа уул уурхай, мал аж ахуйн салбараас ихээхэн хамааралтай байдаг уламжлалтай. Гэсэн хэдий ч түүхий эдийг экспортлох нь боловсруулсан бүтээгдэхүүнээс олох боломжуудтай харьцуулахад эдийн засгийн хувьд хохиролтой юм. Иймд боловсруулах үйлдвэрүүдийг хөгжүүлэх, дотооддоо нэмүү өртгийн сүлжээг нэмэгдүүлэхэд анхаарч ажилласнаар Монгол Улс эдийн засгийн гарцаа эрс нэмэгдүүлж, түүхий бүтээгдэхүүний экспортоос хараат байдлыг бууруулж, худалдааны тэнцлийг сайжруулах боломжтой болно.

|| Анхаарах гол чиглэлүүд

1. Малын гаралтай бүтээгдэхүүн боловсруулах

- **Мах, сүүн бүтээгдэхүүн боловсруулах:** Мах, лаазалсан бүтээгдэхүүн, бяслаг, тараг болон бусад бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх дэвшилтэт боловсруулах үйлдвэрүүдийг байгуулах.
- **Арьс шир, ноос ноолуур боловсруулах:** Арьс шир, ноос, ноолуурыг боловсруулах, түүхий арьс, ноосыг өндөр чанартай даавуу, савхин бүтээгдэхүүн болгох үйлдвэрүүдийг хөгжүүлэх.

2. Байгалийн гаралтай түүхий эдийг боловсруулах

- **Ноолуур боловсруулах:** Түүхий ноолуурыг цэвэрлэж, будаж, нарийн утас, нэхмэл бүтээгдэхүүн болгон хувиргах боломжтой хамгийн сүүлийн үеийн

ноолуур боловсруулах үйлдвэрүүдийг барих.

|| Хэрэгжүүлэх стратеги

1. Төрийн дэмжлэг, урамшуулал

- **Санхүүгийн урамшуулал:** Боловсруулах үйлдвэрт хөрөнгө оруулсан бизнес эрхлэгчид болон бизнес эрхлэгчдэд татварын хөнгөлөлт, татаас, буцалтгүй тусламж үзүүлэх.
- **Зохицуулалтын дэмжлэг:** Боловсруулах шинэ бизнесүүдийг эхлүүлэх, ажиллуулахад хялбар болгох зохицуулалтын орчныг хялбарчлах.

2. Дэд бүтцийн хөгжил

- **Аж үйлдвэрийн бүсүүд:** Томоохон хэмжээний боловсруулалтын үйл ажиллагааг дэмжихийн тулд шаардлагатай дэд бүтэц, инженерийн шугам сүлжээ, тээврийн хэрэгслээр хангагдсан үйлдвэрлэлийн тусгай бүсүүдийг хөгжүүлэх.
- **Эрчим хүч, усан хангамж:** Боловсруулах байгууламжийн ашиглалтад нэн чухал хэрэгцээг хангах эрчим хүч, усны найдвартай хангамжаар хангах.

3. Ур чадварыг хөгжүүлэх, сургах

- **Ажиллах хүчний сургалт:** Боловсруулах үйлдвэрүүдэд шаардлагатай ур чадварт ажилчдыг сургах зорилгоор мэргэжлийн сургалтын төвүүдийг байгуулж, боловсролын байгууллагуудтай хамтран ажиллана.
- **Технологийн дамжуулалт:** Монгол Улсын боловсруулах салбарт олон улсын туршлага, технологийг нэвтрүүлэх зорилгоор технологи дамжуулах гэрээ хэлэлцээрийг хөнгөвчлөх.

4. Зах зээлийг хөгжүүлэх, экспортыг дэмжих

- **Экспортын суваг:** Боловсруулсан бүтээгдэхүүнийг экспортлох сувгийг бий болгохын тулд гадаадын борлуулагч, жижиглэн худалдаачидтай харилцаа холбоог бий болгох.
- **Маркетинг ба Брэндинг:** Монголын боловсруулсан бүтээгдэхүүнийг олон улсын зах зээлд сурталчлах хүчтэй брэндинг, маркетингийн кампанит ажил хөгжүүлэх.

|| Хүлээгдэж буй ашиг тус

- **Эдийн засгийг төрөлжүүлэх:** Монгол Улс боловсруулах үйлдвэрийг хөгжүүлснээр түүхий эдийн экспортоос гадна эдийн засгаа төрөлжүүлж, зах зээлийнүнийн хэлбэлзэлд өртөх эрсдэлийг бууруулж чадна.
- **Ажлын байр бий болгох:** Боловсруулах үйлдвэрүүд бий болсноор үйлдвэрийн ажлаас эхлээд логистик, менежмент хүртэл янз бүрийн салбарт олон тооны ажлын байр бий болж, орон нутгийн ажил эрхлэлтийн түвшинд ихээхэн нөлөөлнө.
- **Экспортын орлого нэмэгдэнэ:** Боловсруулсан бүтээгдэхүүн нь түүхий эдээс өндөр байдаг тул экспортын боломжит орлогыг нэмэгдүүлж, улсын худалдааны тэнцлийг сайжруулна.
- **Тогтвортой байдал ба байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө:** Боловсруулах

үйлдвэрүүд хог хаягдал, бохирдлыг багасгах орчин үеийн, байгаль орчинд ээлтэй технологийг нэвтрүүлж, тогтвортой хөгжлийн зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулж чадна.

Тиймээс мал аж ахуй, байгалийн гаралтай түүхий эдийг боловсруулах санаачилгыг дэмжих нь байгалийн баялгаа дэлхийн зах зээлд өндөр үнэ цэнтэй бүтээгдэхүүн болгон хувиргах зорилго нь бидний бодлогын хувьсал юм. Монгол Улс боловсруулах технологид хөрөнгө оруулалт хийж, мэргэшсэн ажиллах хүчийг хөгжүүлж, аж үйлдвэрийг хөгжүүлэх таатай орчныг бүрдүүлснээр эдийн засгийн тогтвортой байдлаа эрс нэмэгдүүлж, тогтвортой ажлын байрыг бий болгож, олон улсын тавцанд өрсөлдөх чадвартай тоглогч болж чадна. Энэхүү алсын хараатай хандлага нь эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчинд ихээхэн үр өгөөж авчрахыг амлаж, Монгол Улсын хөгжил дэвшлийг илүү чинээлэг ирээдүй рүү хөтлөх болно.

3.6 ОРОН НУТГИЙН ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙГ ДЭМЖИХ

Нэг. ДОТООДОО ҮЙЛДВЭРЛЭСЭН БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙГ УРЬТАЛ БОЛГОСОН БОДЛОГООР ДОТООДЫН ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ХЭРЭГЛЭЭГ ДЭМЖИХ, ЭХ ОРНЫ ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙГ ДЭМЖИНЭ.

Бид эдийн засгийн тусгаар тогтнол, тогтвортой байдлаа бэхжүүлэх зоригтой алхам хийж, дотооддоо үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүний хэрэглээ, үйлдвэрлэлд тэргүүлэх ач холбогдол өгөх шинэ бодлогыг хэрэгжүүлнэ. Энэхүү бидний санаачилга нь дотоодын үйлдвэрлэлийг сэргээх, импортын хамаарлыг бууруулах, дотоодын хүчирхэг зах зээлийг бий болгох замаар эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих зорилготой юм.

|| Дотоодын үйлдвэрлэлийг эрэмбэлэх үндэслэл

Дэлхийн эдийн засгийн байдал улам тогтворгүй болж, худалдааны динамик хэлбэлзэж, цар тахал, улс төрийн тогтворгүй байдлаас үүдэлтэй эдийн засгийн хямрал нүүрлэх болсон. Үүний хариуд Монгол Улс дотоодын аж ахуйн нэгж, үйлдвэрүүдийг дэмжих замаар эдийн засгаа бэхжүүлэхээр зорих болно. Энэхүү стратегийн үндсэн зорилго нь:

- **Эдийн засгийн тэсвэр хатуужлыг нэмэгдүүлэх:** Дэлхийн эдийн засгийн цочролоос хамгаалахын тулд гадаад бараа, зах зээлээс хараат байдлыг бууруулах.
- **Ажлын байр бий болгох:** Дотооддоо ажлын байр бий болгохын тулд дотоодын үйлдвэрлэлийг идэвхжүүлэх.
- **Орон нутгийн соёлыг хадгалах, сурталчлах:** Монголын соёлын өвийг харуулсан, орон нутгийн бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, хэрэглээг дэмжих.
- **Байгаль орчинд ээлтэй тогтвортой байдал:** Бараа импортлохтой холбоотой нүүрстөрөгчийн ул мөрийг бууруулах, орон нутгийн үйлдвэрлэлд

байгаль орчинд ээлтэй тогтвортой туршлагыг дэмжих.

|| Хэрэгжүүлэх стратеги

1. Засгийн газрын урамшуулал, татаас

- **Санхүүгийн дэмжлэг:** Дотоодын нөөц, ажиллах хүчээ ашиглах амлалт өгсөн орон нутгийн бизнес, гарааны бизнесүүдэд татварын хөнгөлөлт, буцалтгүй тусламж, татаас зэрэг санхүүгийн урамшуулал олгох.
- **Түүхий эдийн тарифыг бууруулах:** Дотоодын үйлдвэрлэлд шаардлагатай боловч дотооддоо байхгүй түүхий эдийн тарифыг бууруулах буюу тэглэх.

2. Зохицуулалт, хууль тогтоомж

- **Худалдан авах ажиллагааны бодлого:** Дотооддоо үйлдвэрлэсэн бараа бүтээгдэхүүн ашиглахыг шаарддаг төрийн худалдан авах ажиллагааны бодлогыг хэрэгжүүлэх.
- **Шошгод тавигдах шаардлага:** Монголд үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийг тодорхой харуулсан шошгыг мөрдүүлж, хэрэглэгчдэд дотоодын бүтээгдэхүүнийг сонгоход хялбар болгоно.

3. Дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалт

- **Дэд бүтцийг шинэчлэх:** Орон нутгийн үйлдвэрүүдийг дэмжих дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалт хийх, тухайлбал, түгээлт, зах зээлд нэвтрэхэд хялбар болгох үүднээс тээврийн сүлжээг сайжруулах.
- **Технологи ба инновац:** Үр ашиг, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэхийн тулд үйлдвэрлэлийн процесст дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэхийг дэмжих.

4. Олон нийтэд сурталчлах, маркетингийн кампанит ажил

- **Маркетинг:** Хэрэглэгчдэд дотоодын бараа бүтээгдэхүүн худалдан авахын ач тусыг сургах, дотоодын бүтээгдэхүүнийг сурталчлах зорилгоор маркетингийн цогц кампанит ажлыг эхлүүлнэ.
- **Сурталчилгаа:** Монгол соёлын өвөрмөц онцлогийг бүтээгдэхүүнд шингээж, дотоодын болон олон улсын зах зээлд тэдний сонирхлыг нэмэгдүүлэх.

5. Жижиг, дунд үйлдвэрийг (ЖДҮ) дэмжих

- **Бизнес хөгжүүлэх үйлчилгээ:** ЖДҮ-ийг бизнесийн шилдэг туршлага, санхүүгийн хүртээмж, зах зээлийн мэдээлэл зэрэгт сургах зэрэг бизнес хөгжүүлэх үйлчилгээнд хамрагдах боломжийг олгох.
- **Цахим худалдааны платформууд:** Орон нутгийн үйлдвэрлэгчдэд бүтээгдэхүүнээ онлайн аар борлуулах боломжийг олгодог платформуудыг хөгжүүлэх буюу дэмжих, уламжлалт зах зээлээс цааш хүрээгээ тэлэх.

|| Үр дүн

- **Эдийн засгийн өсөлт:** Монгол Улс дотоодын үйлдвэрлэлээ урьтал болгосноор дотоодын үйлдвэрлэлээ идэвхжүүлж, эдийн засгийн идэвхжил,

өсөлтийг бий болгох боломжтой.

- **Ажлын байр бий болгох:** Бизнесийн шинэ боломжууд, орон нутгийн үйлдвэрүүд өргөжин тэлэх нь олон ажлын байр бий болгож, ажилгүйдлийг бууруулж, амьжиргааны түвшнийг дээшлүүлнэ.
- **Соёлын хадгалалт:** Монгол ёс заншил, өв уламжлалыг шингээсэн бүтээгдэхүүнийг сурталчлах нь өв соёлоо хадгалж, залуу хойч үедээ болон дэлхийн хэрэглэгчдэд түгээхэд тусалдаг.
- **Байгаль орчны тогтвортой байдал** Орон нутгийн үйлдвэрлэл нь холын зайн ачаа тээвэрлэлтийн хэрэгцээг бууруулж, нүүрстөрөгчийн ялгарлыг бууруулж, ногоон эдийн засгийг дэмжинэ.

Иймд бидний үндэсний үйлдвэрлэл, хэрэглээг дэмжих, тэргүүлэх ач холбогдол өгөх бодлого нь бие даасан, тогтвортой эдийн засгийг хөгжүүлэх стратегийн өөрчлөлтийг хийх болно. Энэхүү арга хэмжээ нь орон нутгийн үйлдвэрлэлийг бэхжүүлэх зорилготой төдийгүй орон нутагт үйлдвэрлэсэн бараа бүтээгдэхүүнээр дамжуулан хэрэглэгчид болон тэдний соёлын өвийг улам гүнзгийрүүлэхэд чиглэх бөгөөд энэхүү бодлогыг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс байгаль орчин, эдийн засагт үр өгөөжөө өгөх эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн үндсийг тавина.

Хоёр. ДОТООДЫН БОЛОН ОЛОН УЛСЫН ЗАХ ЗЭЭЛД ӨРСӨЛДӨХ, ӨСӨХӨД НЬ ТУСЛАХ ЗОРИЛГООР САНХҮҮГИЙН ЗОРИЛТОТ ТУСЛАМЖ, СУРГАЛТ, ТЕХНИКИЙН ДЭМЖЛЭГ ҮЗҮҮЛНЭ.

Даяаршил эрчимжихийн хэрээр бизнес эрхлэгчид, ялангуяа жижиг дунд үйлдвэрүүд (ЖДҮ) дотоодын болон олон улсын зах зээлд өрсөлдөх чадвар нь эдийн засгийн өсөлт, инновацид чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Үүнийг хүлээн зөвшөөрч, байгууллагууд бизнес эрхлэгчдэд чиглэсэн санхүүгийн тусламж, сургалт, техникийн дэмжлэг үзүүлэх бодлогыг улам бүр хэрэгжүүлж байна. Эдгээр санаачилгууд нь аж ахуйн нэгжүүдийг өрсөлдөөнт зах зээлд амжилттай хөгжихөд шаардлагатай багаж хэрэгслээр хангахад чиглэгддэг.

|| ААН-үүдийг дэмжихийн ач холбогдол

Жижиг, дунд үйлдвэрүүд орон нутгийн зах зээлээс цааш өргөжин тэлэхийг оролдоход ихээхэн саад бэрхшээлтэй тулгардаг. Хөрөнгийн хүртээмж хязгаарлагдмал, олон улсын худалдааны зохицуулалтын талаарх мэдлэг дутмаг, технологийн нөөц хангалтгүй зэрэг бэрхшээлүүд нь тэдний өсөлт, өрсөлдөх чадварт саад болж байна. Зорилтот дэмжлэг нь эдгээр саад бэрхшээлийг даван туулахад тусалдаг төдийгүй инновацыг дэмжиж, бүтээмжийг нэмэгдүүлж, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг дэмжинэ.

|| Зорилтот дэмжлэгийн хөтөлбөрүүдийн гол бүрэлдэхүүн хэсэг

1. Санхүүгийн тусламж

- **Буцалтгүй тусламж, татаас:** Бизнесийн зах зээлд өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх тодорхой төсөл эсвэл үйл ажиллагааг сайжруулахад шууд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх.

- **Бага хүүтэй зээл:** Төрөөс санхүүждэг хөтөлбөрүүд эсвэл санхүүгийн байгууллагуудтай түншлэх замаар зээлийн таатай нөхцөлийг санал болгож, өргөжин тэлэх, инновац хийх гэж буй бизнест ирэх санхүүгийн ачааллыг бууруулна.
- **Хөрөнгө оруулалтыг хөнгөвчлөх:** Бизнесийг боломжит хөрөнгө оруулагчидтай холбох платформыг бий болгох, ялангуяа шинэ зах зээлд нэвтрэх эсвэл үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх зорилготой аж ахуйн нэгжүүдэд зориулна.

2. Сургалт ба чадавхыг бэхжүүлэх

- **Ур чадвар хөгжүүлэх хөтөлбөрүүд:** Бизнес эрхлэгчид болон тэдний ажилтнуудад дижитал бичиг үсгийн мэдлэг, санхүүгийн удирдлага, стратеги төлөвлөлт зэрэг шаардлагатай ур чадварыг хөгжүүлэхэд нь туслах семинарууд зохион байгуулах.
- **Зах зээлийн судалгаа** Бизнесүүдэд зах зээлд нэвтрэх, тэлэх стратегиудад нь мэдээлэл өгөх зах зээлийн чухал судалгаа, мэдээллийн аналитик үйлчилгээнд хандах боломжийг олгох.
- **Менторын хөтөлбөрүүд:** Бизнесүүдийг удирдан чиглүүлж, салбарын ойлголтыг хуваалцаж, олон улсын зах зээлийн нарийн төвөгтэй байдлыг даван туулахад туслах туршлагатай зөвлөхүүдтэй холбох.

3. Техникийн дэмжлэг ба нөөц

- **Технологийн шинэчлэл:** Үйлдвэрлэлийн дэвшилтэт хэрэгсэл, цахим худалдааны платформ, дижитал маркетингийн шийдэл гэх мэт үр ашиг, бүтээмжийг сайжруулах шинэ технологийг нэвтрүүлэхэд бизнес эрхлэгчдэд туслах.
- **Зохицуулалтын удирдамж:** Ялангуяа гааль, татварын хууль тогтоомж, олон улсын худалдааны хэлэлцээр зэрэг бүтээгдэхүүн экспортлохыг зорьж буй бизнес эрхлэгчдэд зохицуулалтын нийцлийн талаар мэдлэг олгох.
- **Чанарын баталгаа:** Бизнесүүдэд шаардлагатай гэрчилгээ, чанарын стандартыг олж авахад нь туслах, эдгээр нь тодорхой зах зээлд гарах эсвэл үндэстэн дамнасан корпорацуудтай гэрээ байгуулах урьдчилсан нөхцөл болдог.

|| Үр дүнтэй хэрэгжүүлэх стратеги

Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ)

- Бизнесийг дэмжих үйлчилгээ үзүүлэхэд тэдний туршлага, технологи, сүлжээг ашиглахын тулд хувийн хэвшлийн түншүүдтэй хамтран ажиллана.

|| Хүртгэмжтэй байдал

- Хөтөлбөрүүд нь хөдөө орон нутаг эсвэл үйлчилгээ муутай бүс нутгийг оролцуулан бүх бизнест хүртгэмжтэй байх, үйлчилгээг төрөл бүрийн хэрэгцээнд нийцүүлэн тохируулах.

|| Тасралтгүй хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ

- Дэмжлэгийн хөтөлбөрүүдийн үр нөлөөг тогтмол үнэлж, хэрэглэгчдийн

санал хүсэлт дээр үндэслэн тохируулга хийх.

ХҮЛЭЭГДЭЖ БУЙ ҮР ДҮН

|| Өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх нь

- Бизнесүүд үндэсний болон олон улсын түвшинд өрсөлдөхөд илүү сайн тоног төхөөрөмжтэй болж, зах зээлд эзлэх хувь нэмэгдэж, бизнесийн сүлжээ улам бүр нэмэгдэх болно.

|| Эдийн засгийн өсөлт

- Бизнесийн өргөжилт, инновацыг өдөөх нь эдийн засгийн ерөнхий өсөлт, ажлын байр бий болгох, үндэсний орлого нэмэгдэхэд хувь нэмэр оруулдаг.

|| Экспорт нэмэгдүүлэх нь

- Олон улсын зах зээлд гарах боломж сайжирч, дэлхийн стандартад нийцсэн аж ахуйн нэгжүүд экспортын хэмжээгээ мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлэх боломжтой болно.

|| Инновац ба технологи нэвтрүүлэх

- Дэлхийн зах зээл, өрсөлдөөнд оролцох нь бизнесүүдийг инновац хийх, дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэхэд түлхэц болж, тэдний урт хугацааны тогтвортой байдал, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлдэг.

Тиймээс зорилтот санхүүгийн тусламж, сургалт, техникийн дэмжлэг үзүүлэх нь дэлхийн тавцанд өрсөлдөх чадвартай, хүчирхэг аж ахуйн нэгжүүдийг хөгжүүлэх бидний стратеги юм. Бизнесүүдийг шаардлагатай нөөц, мэдлэгээр хангаснаар засгийн газар, байгууллагууд аж ахуйн нэгжүүдийн өсөлтийг дэмжээд зогсохгүй эдийн засгийн тогтвортой байдал, хөгжлийн өргөн хүрээний зорилтуудад хувь нэмэр оруулах орчныг бүрдүүлж чадна. Энэхүү цогц дэмжлэгийн систем нь дэлхийн зах зээлд дасан зохицож, хөгжих чадвартай, эрч хүчтэй, уян хатан бизнесийн экосистемийг бий болгоход маш чухал юм.

Гурав. ТӨРӨЛ БҮРИЙН САЛБАР, БҮС НУТАГТ ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА, ИННОВАЦ, ХАМТЫН ХӨГЖИЛ ЦЭЦЭГЛЭЛТИЙГ ДЭМЖИХИЙН ТУЛД ТӨР, ХУВИЙН ХЭВШЛИЙН ТҮНШЛЭЛ, ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН КЛАСТЕРУУДЫГ ДЭМЖИНЭ.

Хурдан даяаршиж буй дэлхийд хамтын ажиллагаа, инновац, хамтын хөгжил цэцэглэлтийг дэмжих орчныг дэмжих нь эдийн засгийн тогтвортой байдал, өсөлтөд нэн чухал юм. Үүнийг хүлээн зөвшөөрч,

олон бүс нутаг төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ) болон аж үйлдвэрийн кластеруудыг бий болгох нь янз бүрийн салбарын өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх стратегийн санаачилгад шилжиж байна. Эдгээр хамтын хүчин чармайлт нь зөвхөн инновацыг хөтлөөд зогсохгүй нөөц, мэдлэг, туршлагаа нэгтгэх замаар тогтвортой хөгжлийг дэмжинэ.

|| ТХХТ ба аж үйлдвэрийн кластеруудын ач холбогдол

Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ) нь төрийн байгууллагууд болон хувийн хэвшлийн компаниудын хооронд олон нийтэд ашигтай төсөл хэрэгжүүлэх, үйлчилгээ үзүүлэх хамтын ажиллагааг хамардаг. Эдгээр түншлэл нь төрийн секторын зохицуулалтын хэрэгсэл, хувийн хэвшлийн үр ашиг, инновац гэсэн хоёр салбарын давуу талыг хөшүүрэг болгодог.

Аж үйлдвэрийн кластер гэдэг нь тухайн салбарт харилцан уялдаатай компаниуд, мэргэшсэн ханган нийлүүлэгчид, үйлчилгээ үзүүлэгчид болон холбогдох байгууллагуудын газарзүйн төвлөрлийг хэлнэ. Кластерууд нь бүтээмжийг нэмэгдүүлж, салбарын инновацыг жолоодох замаар өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлдэг.

ТХХТ болон аж үйлдвэрийн кластерууд нь эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх, ажлын байр бий болгоход чухал үүрэгтэй.

|| ТХХТ болон аж үйлдвэрийн кластеруудыг дэмжих гол стратеги

1. Дэмжих эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх

- ТХХТ-д оролцож буй бүх талуудын үүрэг, хариуцлага, ашиг тусыг тодорхойлсон хууль эрх зүйн болон зохицуулалтын тодорхой тогтолцоог бий болгох. Энэ нь тодорхойгүй байдлыг бууруулж, хувийн хөрөнгө оруулалтыг татахад тусална.
- ТХХТ-д оролцож, хөрөнгө оруулалт хийдэг бизнес эрхлэгчдэд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх зэрэг кластеруудыг хөгжүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлнэ.

2. Салбарын онцлог хэрэгцээнд анхаарлаа хандуулах

- Кластерийн хөгжил, ТХХТ-ийн хувьд үндэсний эдийн засагт стратегийн ач холбогдол өндөртэй эсвэл хүчирхэг өсөлттэй салбаруудыг тодорхойлж, зорилтот бүлэгт чиглүүлнэ.
- Өрсөлдөх давуу тал аль хэдийн бий болсон эсвэл хувийн хөрөнгө оруулагчдын ихээхэн сонирхол байгаа салбаруудад кластеруудыг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх.

3. Дэд бүтэц барих

- Тээврийн сүлжээ, инженерийн шугам сүлжээ, харилцаа холбооны систем зэрэг аж үйлдвэрийн кластеруудын хэрэгцээг хангах зайлшгүй шаардлагатай дэд бүтэцэд хөрөнгө оруулах. Дэд бүтцийн хөгжил нь ТХХТ-ийн анхаарлын төвд байж, хувийн хөрөнгө оруулалтыг нийтийн ашиг тусын тулд хөшүүрэг болгож чадна.
- Дундын лаборатори, сургалтын төв, логистикийн төв зэрэг кластер доторх бизнесүүдийн тусгай хэрэгцээнд нийцсэн орчин үеийн тоног төхөөрөмжөөр

хангах.

4. Хамтын ажиллагаа болон сүлжээний боломжуудыг нэмэгдүүлэх

- Хамтран ажиллах боломжуудыг судлах, шилдэг туршлагыг хуваалцах зорилгоор төрийн болон хувийн хэвшлийн оролцогч талуудыг нэгтгэсэн форум, семинар, сүлжээний арга хэмжээг зохион байгуулна.
- Кластер доторх бизнесүүдийн хооронд мэдээлэл солилцох, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх, хамтын ажиллагаа, хамтын инновацыг сайжруулах платформуудыг дэмжих.

5. Санхүү, техникийн дэмжлэг үзүүлэх

- Хувийн аж ахуйн нэгжүүдийг ТХХТ-ийн төсөлд оролцохыг дэмжсэн буцалтгүй тусламж, татаас эсвэл эрсдэлийг хуваалцах хэрэгсэл зэрэг санхүүгийн хөшүүргийг олгох.
- Кластер доторх жижиг, дунд үйлдвэрүүдэд технологио шинэчлэх, менежментийн арга барилаа сайжруулах, үйлдвэрлэлийн хүчин чадлаа нэмэгдүүлэхэд нь туслах техникийн туслалцаа үзүүлэх.

ХҮЛЭЭГДЭЖ БУЙ ҮР ДҮН

|| Инновац ба технологи нэвтрүүлэх

- Кластер дахь бизнесүүдийн хамтын ажиллагаа, ойр дотно байдал нь ихэвчлэн шинэ технологиудыг хурдан нэвтрүүлэх, бүтээгдэхүүн, үйл явцад илүү хүчтэй инновацыг нэвтрүүлэхэд хүргэдэг.
- ТХХТ нь төрийн үйлчилгээ, дэд бүтцийн төслүүдэд дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэхэд тус дөхөм болж, илүү үр ашигтай, чанартай үр дүнд хүргэх боломжтой.

|| Эдийн засгийн өсөлт ба ажлын байр бий болгох

- Кластерууд нь гишүүн бизнесийнхээ өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлж, шинэ хөрөнгө оруулалт татах замаар эдийн засгийн өсөлтийг идэвхжүүлдэг.
- ТХХТ нь ихэвчлэн их хэмжээний хөрөнгийн урсгалыг бий болгож, шууд болон шууд бус олон тооны ажлын байрыг бий болгоно.

Бүс нутгийн хөгжил ба дэлхийн өрсөлдөх чадвар

- Аж үйлдвэрийн кластерууд нь эдийн засгийн үйл ажиллагаа, мэдлэгийг тодорхой чиглэлээр төвлөрүүлж, бүс нутгийн мэргэшлийг бий болгох замаар бүс нутгийн хөгжлийг дэмждэг.
- Идэвхтэй ТХХТ болон кластеруудаар дамжуулан олж авсан олон улсын нөлөөлөл, сүлжээ нь тухайн бүс нутаг эсвэл улс орны өрсөлдөх чадварыг дэлхийн хэмжээнд нэмэгдүүлэх боломжтой.

Тиймээс Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл, аж үйлдвэрийн кластерууд нь хамтын ажиллагааг дэмжих, инновацыг хөгжүүлэх, хамтын хөгжил цэцэглэлтийг

дэмжих хүчирхэг хэрэгсэл юм. Эдгээр стратегийг үр дүнтэй хэрэгжүүлснээр бид бүс нутаг, салбарууд өрсөлдөх чадвараа нэмэгдүүлж, хөрөнгө оруулалтыг татаж, эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангах боломжтой. Хамтын ажиллагааны ийм тогтолцоо нь зөвхөн компаниудад ашиг тусаа өгөхөөс гадна орон нутаг, улс орнуудын эдийн засаг, нийгмийн хөгжилд хувь нэмэр оруулах болно.

3.7 ГОЛ САЛБАРУУДЫГ ХӨГЖҮҮЛЭХ

|| 3.7.1 ЧУХАЛ ДЭД БҮТЭЦ

Нэг. ТЭЭВЭРЛЭЛТИЙН СҮЛЖЭЭГ САЙЖРУУЛАХ, ХУДАЛДАА, ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫГ ХӨНГӨВЧЛӨХИЙН ТУЛД АВТО ЗАМ, ТӨМӨР ЗАМ, НИСЭХ ОНГОЦНЫ БУУДАЛ, БООМТ ЗЭРЭГ ЧУХАЛ ДЭД БҮТЦИЙН ТӨСЛҮҮДЭД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫГ ҮРГЭЛЖЛҮҮЛНЭ.

Авто зам, төмөр зам, нисэх онгоцны буудал, хилийн боомт зэрэг дэд бүтцэд хөрөнгө оруулах нь эдийн засгийн өрсөлдөх чадвараа дээшлүүлж, худалдаа, хөрөнгө оруулалтыг хөнгөвчлөхийг эрэлхийлж буй аливаа улсын хувьд нэн чухал юм. Бид эдгээр үндсэн системийг хөгжүүлэх, засвар үйлчилгээ хийхэд тэргүүлэх ач холбогдол өгснөөр тээврийн сүлжээний үр ашиг, найдвартай байдлыг мэдэгдэхүйц сайжруулж чадна.

|| Хүчтэй тээврийн дэд бүтцийн ач холбогдол

Тээврийн дэд бүтэц бол эдийн засгийн хөгжлийн тулгын чулуу юм. Үр ашигтай тээврийн системүүд нь ачаа бараа, хүмүүсийн хөдөлгөөнийг илүү хурдан, аюулгүй, зардал багатай болгодог. Энэ нь орон нутгийн эдийн засгийг дэмжээд зогсохгүй зах зээл, нөөц баялгийн хүртээмжийг сайжруулах замаар гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татдаг. Цаашилбал, алслагдсан бүс нутгийг хотын төвтэй холбож, бүс нутгуудад эдийн засгийн тэгш боломжуудыг дэмжих, үндэсний интеграцлалд хүчирхэг дэд бүтэц чухал ач холбогдолтой.

|| Дэд бүтцийн гол төслүүд

1. Замын хөгжил

- **Өргөтгөх, шинэчлэх:** Замын сүлжээг өргөтгөх, одоо байгаа замуудыг шинэчлэх, замын хөдөлгөөнийг нэмэгдүүлэх, түгжрэлийг багасгах. Үүнд авто замыг өргөтгөх, хучилтын чанарыг сайжруулах, замын хөдөлгөөний удирдлагын орчин үеийн тогтолцоог нэвтрүүлэх зэрэг багтана. Мөн авто замын аюулгүй байдлыг бууруулсан замын тэмдэг тэмдэглээг олон улсын стандартын дагуу барьж байгуулна.
- **Хөдөө орон нутгийн харилцаа холбоо:** Томоохон хотуудтай холбоо тогтоох, томоохон зах зээл, үйлчилгээнд хялбар нэвтрэх боломжийг бүрдүүлэхийн тулд хөдөө орон нутагт зам барьж, сайжруулах.

2. Төмөр замын сайжруулалт

- **Өндөр хурдны төмөр зам:** Эдийн засгийн томоохон төвүүдийн хооронд зорчих хугацааг багасгах, зорчигч болон ачаа тээврийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх зорилгоор өндөр хурдны төмөр замын шугамыг барих.
- **Төмөр замын сүлжээг өргөтгөх:** Эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих, эдгээр бүс нутгийг үндэсний болон дэлхийн эдийн засагт нэгтгэхийн тулд төмөр замын сүлжээг үйлчилгээ муутай бүс нутгуудад өргөтгөх.

3. Нисэх буудлын шинэчлэл

- **Хүчин чадлын өргөтгөл:** Шинэ терминал барих, хөөрөх зурвасыг өргөтгөх зэрэг нэмэгдсэн зорчигч болон ачааны урсгалыг зохицуулах нисэх онгоцны буудлын хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх.
- **Технологийн шинэчлэл:** Аюулгүй байдал, эргэлтийн хугацааг сайжруулахын тулд агаарын хөдөлгөөний удирдлага, нисэх онгоцны буудлын үйл ажиллагаанд дэвшилтэт технологийг нэгтгэх.

4. Хилийн боомтын хөгжил

- **Боомтууд:** Томоохон боомтуудыг хөгжүүлэх нь худалдааны хэмжээг нэмэгдүүлэх, тээврийн зардлыг бууруулахад чухал ач холбогдолтой юм.
- **Интермодальн байгууламжууд:** Интермодаль тээврийг дэмждэг барилга байгууламжууд нь ачааг ачааны машин эсвэл галт тэргэнд саадгүй шилжүүлэх, ачаа тээврийн үр ашгийг дээшлүүлэх боломжийг олгоно.

ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ СТРАТЕГИ

|| Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ)

- Томоохон дэд бүтцийн төслүүдийг санхүүжүүлэх, удирдахад ТХХТ-ийг ашиглах. Энэхүү арга барил нь санхүүгийн эрсдэлийг хуваарилж, хувийн хэвшлийн удирдлагын үр ашгийг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ олон нийтийн хяналтыг хадгалахад тустай.

Олон улсын санхүүжилт ба хамтын ажиллагаа

- Санхүүгийн эх үүсвэр болон дэлхийн шилдэг туршлагыг санал болгодог Дэлхийн банк, Азийн хөгжлийн банк болон бусад олон улсын санхүүгийн байгууллагуудаас санхүүжилт, туршлага судлах.

Технологийн интеграцлал

- Дэд бүтцийн төслүүдийн зураг төсөл, бүтээн байгуулалт, менежментийг сайжруулахын тулд автоматжуулалт, их өгөгдлийн аналитик зэрэг хамгийн сүүлийн үеийн технологийг ашиглах.

|| Тогтвортой байдлын төвлөрөл

- Дэд бүтцийн шинэ төслүүд байгаль орчны стандартыг дагаж мөрдөх, тогтвортой хөгжлийн зорилтод хувь нэмэр оруулах.

|| Хүлээгдэж буй ашиг тус

- Эдийн засгийн өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлнэ.
- Сайжруулсан тээврийн дэд бүтэц нь эдийн засгийн эрчмийг нэмэгдүүлэхтэй шууд хамааралтай бөгөөд энэ нь улс орнуудыг хөрөнгө оруулагчид, бизнес эрхлэгчдийн сонирхлыг татахуйц болгоно.

|| Ажлын байр бий болгох

- Дэд бүтцийн төслүүд нь барилгын болон ашиглалтын үе шатанд олон тооны ажлын байрыг бий болгож, ажилгүйдлийн түвшнийг бууруулахад хувь нэмэр оруулдаг.

Худалдааг нэмэгдүүлэх

- Үр ашигтай боомтууд, нисэх онгоцны буудал, дамжин өнгөрөх систем нь барааг илүү хурдан бөгөөд хямдаар тээвэрлэж, импорт, экспортыг аль алиныг нь нэмэгдүүлнэ.

Бүс нутгийн хөгжил

- Дэд бүтцийн холболт нь тусгаарлагдсан эсвэл буурай хөгжилтэй бүс нутгийг нээж, улс даяар эдийн засгийн өсөлтийг тэнцвэржүүлж, бүс нутгийн хөгжлийг дэмжинэ.

Иймээс Авто зам, төмөр зам, нисэх онгоцны буудал, боомт зэрэг чухал дэд бүтцэд үргэлжлүүлэн хөрөнгө оруулалт хийх нь эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг дэмжих, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх, амьдралын чанарыг сайжруулахад чухал ач холбогдолтой юм. Эдгээр төслүүд нь өнөөгийн эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжээд зогсохгүй цаашдын өсөлтийн замыг нээж, дэд бүтэц нь улам бүр даяаршиж буй эдийн засгийн эрэлт хэрэгцээг хангах боломжтой болно.

**Хоёр. ХОТ, ХӨДӨӨГИЙН ЯЛГААГ АРИЛГАХЫН ТУЛД ХӨДӨӨ
ОРОН НУТАГ, АЛСЛАГДСАН БҮС НУТАГТ УСАН ХАНГАМЖ, АРИУН
ЦЭВРИЙН БАЙГУУЛАМЖ, ХАРИЛЦАА ХОЛБОО ЗЭРЭГ ҮНДСЭН
ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ХҮРТЭЭМЖИЙГ САЙЖРУУЛНА.**

Усан хангамж, ариун цэврийн байгууламж, хот хөдөөгийн харилцаа холбоо зэрэг үндсэн үйлчилгээний хүртээмжийн ялгаа нь олон үндэстний өмнө тулгамдаж буй чухал асуудал юм. Энэхүү зөрүү нь хөдөө орон нутгийн эдийн засгийн хөгжилд саад болоод зогсохгүй нийгмийн тэгш бус байдлыг улам хурцатгаж байна. Эдгээр ялгааг арилгах зайлшгүй шаардлагатай байгааг хүлээн зөвшөөрч, бид алслагдсан болон хөдөө орон нутагт дэд бүтэц, зайлшгүй шаардлагатай үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулах стратегид анхаарлаа хандуулж байна.

|| Үндсэн үйлчилгээнд нэвтрэхийн ач холбогдол

Цэвэр ус, зохих ариун цэврийн байгууламж, найдвартай харилцаа холбооны

үйлчилгээний хүртээмж нь амьдралын чанарыг сайжруулах, хүн амын эрүүл мэндийг сайжруулах, эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих үндсэн суурь юм. Хөдөө орон нутагт эдгээр үндсэн үйлчилгээний хомсдол нь дараах томоохон сорилтуудыг дагуулдаг.

- **Эрүүл мэндийн эрсдэл:** Ус, ариун цэврийн байгууламж хангалтгүй байгаа нь усаар дамжих өвчний тархалтыг нэмэгдүүлдэг.
- **Эдийн засгийн саад бэрхшээл:** Харилцаа холбооны дэд бүтэц муу байгаа нь олон нийтийг тусгаарлаж, эдийн засгийн боломжуудад чухал ач холбогдолтой зах зээл, мэдээллийн хүртээмжийг хязгаарладаг.
- **Боловсролын саад тотгор:** Мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийн хүртээмжгүй байдал нь боловсролын ахиц дэвшилд саад болж, хөдөөгийн хүн амыг таагүй байдалд хүргэж болзошгүй юм.

САЙЖРУУЛАХ СТРАТЕГИ

1. Ус хангамж, ариун цэврийн байгууламж

- **Олон нийтэд түшиглэсэн усны төслүүд:** Худаг, борооны ус цуглуулах систем, бага оврын усны шугам сүлжээ зэрэг жижиг хэмжээний усан хангамжийн системийг хэрэгжүүлэх. Тогтвортой байдлыг хангах үүднээс эдгээр төслүүдийг олон нийтийн оролцоотойгоор орон нутагт удирдах боломжтой.
- **Ариун цэврийн байгууламжууд:** Эрүүл мэндийн үр дүнг сайжруулах, орон нутгийн усны эх үүсвэрийг бохирдлоос хамгаалах зорилгоор ариун цэврийн байгууламж, бохир ус цэвэрлэх байгууламжийг барих.

2. Харилцаа холбооны дэд бүтцийг сайжруулах

- **Мобайл сүлжээний өргөтгөл:** Харилцаа холбооны компаниудтай хамтран алслагдсан бүс нутгуудад үүрэн сүлжээний хамрах хүрээг өргөтгөж, үүрэн болон интернэтийн үйлчилгээнд нэвтрэх боломжийг олгоно.
- **Олон нийтийн интернэтийн хандалтын цэгүүд:** Интернэтээр тоноглогдсон олон нийтийн төвүүдийг байгуулах, ялангуяа айл өрхөд холбогдох боломжгүй газруудад байгуулах.

3. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ)

- **ТХХТ-ийг ашиглах:** Дэд бүтцийн төслүүдийг санхүүжүүлэх, удирдахад хувийн хэвшлийн түншүүдтэй хамтран ажиллах нь хөрөнгө оруулалтын эрсдэлийг хуваалцахын зэрэгцээ чухал үйлчилгээг нэвтрүүлэх ажлыг хурдасгахад тусална.
- **Хувийн хөрөнгө оруулалтыг урамшуулах:** Хөдөөгийн дэд бүтцийн хөгжилд хувийн компаниудыг хөрөнгө оруулалтыг дэмжих зорилгоор татварын хөнгөлөлт, татаас эсвэл бусад урамшуулал олгох.

4. Олон улсын болон төрийн бус байгууллагын дэмжлэг

- **Санхүүжилт ба мэргэжлийн туршлага:** Дэд бүтцийн төслүүдэд санхүүжилт, техникийн туршлага олж авахын тулд олон улсын хандивлагчид болон ТББ-уудтай хамтран ажиллах. Эдгээр байгууллагуудын ижил төстэй

төслүүдийг бусад нөхцөлд хэрэгжүүлэхэд үнэтэй туршлагыг нэвтэрүүлэх.

- **Чадавхыг бэхжүүлэх:** Дэд бүтцийг тогтвортой удирдаж, хадгалахад орон нутгийн иргэд, ТББ-ыг сургах.

ХҮЛЭЭГДЭЖ БУЙ АШИГ ТУС

|| Амьдралын чанарыг сайжруулах

- Цэвэр ус, ариун цэврийн байгууламжийн хүртээмж сайжирснаар хөдөөгийн хүн амын эрүүл мэнд, сайн сайхан байдал шууд дээшилнэ.

|| Эдийн засгийн өсөлт

- **Харилцаа холбооны** дэд бүтэц сайжирснаар хөдөө орон нутгийн бизнесүүдийг илүү өргөн зах зээлд холбож, онлайн боловсролын эх сурвалж, цахим худалдааны платформд нэвтрэх боломжийг олгох замаар эдийн засгийн шинэ боломжуудыг нээх болно.

|| Хот руу шилжих хөдөлгөөн бууруулах нь

- Хөдөө орон нутагт амьдрах нөхцөлийг сайжруулснаар эдгээр санаачилга нь хэт их ачаалалтай хот руу шилжих шилжилт хөдөлгөөнийг зогсооход тусалж чадна.

|| Нийгмийн оролцоо

- Алслагдсан бүс нутагт дэд бүтцийг сайжруулснаар нийгмийн оролцоо, тэгш байдлыг дэмжин, бүх иргэд нэр төртэй амьдрахад шаардлагатай үндсэн үйлчилгээг авах боломжтой болно.

Тиймээс хөдөө, алслагдсан бүс нутагт цэвэр ус, ариун цэврийн байгууламж, харилцаа холбоо зэрэг үндсэн үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулах нь хот хөдөөгийн ялгааг арилгахад нэн чухал юм. Эдгээр санаачилгууд нь зөвхөн эрүүл мэнд, эдийн засгийн ялгааг арилгахаас гадна хөдөө орон нутгийн иргэд улс орны хөгжил дэвшлээс хоцрохгүй байх замаар урт хугацааны тогтвортой хөгжилд хувь нэмэр оруулна. Төвлөрсөн стратеги хэрэгжүүлж, түншлэлээ хөгжүүлснээр бид бүс нутгийн амьдралын чанарыг мэдэгдэхүйц сайжруулж, улс даяар илүү тэнцвэртэй, тэгш хөгжлийг дэмжинэ.

Гурав. ТӨМӨР ЗАМ, АЙМГУУДЫГ НИЙСЛЭЛТЭЙ ХОЛБОСОН АВТО ЗАМ, ЦАХИЛГААН СТАНЦ, СТРАТЕГИЙН АЧ ХОЛБОГДОЛТОЙ АШИГТ МАЛТМАЛЫН ОРД, УУЛ УУРХАЙН ҮЙЛДВЭРҮҮДИЙГ ТӨРИЙН ӨМЧИД БАЙЛГАХ БОДЛОГЫГ ТУУШТАЙ БАРИМТАЛНА.

Монгол Улс стратегийн чухал дэд бүтцийг, ялангуяа аймгуудыг нийслэлтэй холбосон төмөр зам, автозам, цахилгаан станц, улсын төсвөөр хайгуул хийсэн ашигт малтмалын ордууд, түүнийг түшиглэсэн уул уурхайн үйлдвэрүүдийг төрийн өмчид байлгана. Энэхүү бодлого нь үндэсний

аюулгүй байдал, эдийн засгийн тогтвортой байдал, амин чухал салбаруудын хөгжлийг хангахад чухал ач холбогдолтой юм. Эдгээр хөрөнгийг төрийн хяналтад байлгаснаар Монгол Улс тусгаар тогтнолоо хамгаалах, тогтвортой хөгжлийг хангах, баялгийн тэгш хуваарилалтыг нэмэгдүүлэх зорилготой юм.

|| Стратегийн дэд бүтцийн төрийн өмчлөлийн үндэслэл

Зам, тээврийн сүлжээ, эрчим хүчний байгууламж зэрэг стратегийн дэд бүтэц нь улс орны эдийн засгийн тогтолцоонд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Эдгээр хөрөнгө нь улс орны эдийн засгийн интеграцид чухал ач холбогдолтой төдийгүй нийлүүлэлтийн чухал сүлжээг баталгаажуулах, томоохон үйлдвэрүүдийг дэмжих ач холбогдолтой юм. Иймд дэд бүтцийг төрийн өмчид байлгах шийдвэр нь дараах хэд хэдэн хүчин зүйлээс шалтгаална. *Тухайлбал:*

- **Үндэсний аюулгүй байдал:** Чухал дэд бүтцийн өмчлөлөөр дамжуулан үндэсний аюулгүй байдалд эрсдэл учруулж болзошгүй гадаадын этгээдийн давуу эзэмшил, хяналтаас хамгаална.
- **Эдийн засгийн хяналт:** Эдийн засгийн төлөвлөлт, хөгжилд зориулж эдгээр хөрөнгийг зохицуулах чадварыг хадгалах, монополь байдлаас урьдчилан сэргийлэх, эдгээр дэд бүтцийг үндэсний ашиг сонирхолд нийцүүлэн хангах.
- **Тогтвортой хөгжил:** Бүс нутгийн тэнцвэртэй хөгжлийг дэмжих, эдийн засгийн тогтвортой практикийг дэмжих зорилгоор дэд бүтцэд стратегийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих.

|| Анхаарах гол чиглэлүүд

1. Төмөр зам ба авто зам

- **Засвар үйлчилгээ, өргөтгөл:** Томоохон хотууд, уул уурхай түшиглэсэн хот суурин газрууд, аж үйлдвэрийн төвүүдийн хоорондын холболтыг сайжруулахын тулд төмөр зам, авто замын засвар үйлчилгээ, стратегийн өргөтгөлийг нэн тэргүүнд тавих. Үүнд нэмэгдэж буй замын хөдөлгөөнийг зохицуулах, үр ашгийг дээшлүүлэхийн тулд одоо байгаа дэд бүтцийг шинэчлэх зэрэг орно.
- **Хүртээмж ба интеграцчлал:** Эдийн засгийн интеграцчлал, бүс нутгийн ялгааг бууруулахад чухал ач холбогдолтой эдгээр тээврийн сүлжээнд бүх бүс нутгийг тэгш хүртээмжтэй байлгах.

2. Цахилгаан станцууд

- **Эрчим хүчний аюулгүй байдал:** Цахилгаан станцуудыг төрийн хяналтад байлгах нь эрчим хүчний аюулгүй байдлыг хангаж, орон сууц, худалдаа, аж үйлдвэрийн хэрэглэгчид зэрэг эдийн засгийн бүх салбарыг боломжийн эрчим хүчээр хангах боломжийг олгодог.
- **Сэргээгдэх эрчим хүчний төслүүд:** Дэлхийн тогтвортой байдлын зорилтуудтай уялдуулан эрчим хүчний багцыг төрөлжүүлэх, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулах зорилгоор сэргээгдэх эрчим хүчний төслүүдэд хөрөнгө оруулалтыг чиглүүлэх.

3. Ашигт малтмалын орд, уул уурхайн үйлдвэрүүд

- **Нөөцийн менежмент:** Байгаль орчныг хамгаалах, тогтвортой байдлыг хангахын зэрэгцээ ашигт малтмалын эдийн засгийн үр ашгийг нэмэгдүүлэхийн тулд ашигт малтмалын ашиглалт, боловсруулалтыг удирдах.
- **Нэмүү өртөг:** Түүхий эдийг экспортлохын өмнө дотооддоо боловсруулж, нэмүү өртгийг нэмэгдүүлж, эдийн засгийн үр өгөөжийг эх орондоо хадгалах.

ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ СТРАТЕГИ

|| Төрийн удирдлага, ил тод байдал

- Хөрөнгийн үйл ажиллагааг үр ашигтай, хариуцлагатай, авлигаас ангид байлгах үүднээс ил тод удирдлагын практикийг хэрэгжүүлэх.

|| Дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалт

- Эдгээр хөрөнгийг арчлан хамгаалах, стратегийг сайжруулахад улсын төсвөөс хангалттай хөрөнгө гаргаж, эдийн засгийн ирээдүйн хэрэгцээг хангах.

|| Хууль тогтоох дэмжлэг

- Эдгээр стратегийн хөрөнгийг хувьчлахаас хамгаалж, үндэсний хөгжлийн зорилттой уялдуулах хууль тогтоомжийг батлах.

|| Оролцогч талуудын оролцоо

- Эдгээр дэд бүтцийг хөгжүүлэх нь эдийн засаг, нийгмийн өргөн хүрээтэй зорилтуудыг хангахын тулд төлөвлөлт, менежментийн үйл явцад орон нутгийн иргэд, салбарын оролцогч талуудыг татан оролцуулах.

БОЛОМЖИТ АШИГ ТУС

|| Эдийн засгийн тогтвортой байдал ба өсөлт

- Найдвартай, сайн арчилгаатай дэд бүтэц нь эдийн засгийн үйл ажиллагааг хөнгөвчлөх, дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах, эдийн засгийн өргөн хүрээтэй өсөлтийг бий болгодог.

|| Нийгмийн тэгш байдал

- Стратегийн дэд бүтцэд төрөөс тавих хяналт нь эдийн засгийн үйл ажиллагааны үр өгөөжийг хүн амын дунд жигд хуваарилж, нийгмийн тэгш байдал, эв нэгдлийг хангахад хувь нэмэр оруулдаг.

|| Дэлхий дахины өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх нь

- Монгол Улс үндсэн дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалт хийж, дэмжсэнээр дэлхийн тавцанд, ялангуяа уул уурхай зэрэг эдийн засагт нь чухал салбаруудад өрсөлдөх чадвараа дээшлүүлж чадна.

Тиймээс бидний стратегийн дэд бүтцийг төрийн өмчид байлгах бодлого баримталж байгаа нь үндэсний эрх ашгийг хамгаалах, тогтвортой хөгжлийг хангах, эдийн засгийн үр өгөөжийг хүртээмжтэй болгох бодлого юм. Энэхүү стратеги нь чухал хөрөнгөө гаднын этгээдүүдээс хамгаалаад зогсохгүй Монгол Улсыг эдийн засаг, нийгмийн урт хугацааны зорилтод хүрэх, иргэдийнхээ сайн сайхан байдлыг дээшлүүлэх, дэлхийн эдийн засаг дахь байр сууриа бэхжүүлэхэд чиглэнэ.

3.7.2 ЭРЧИМ ХҮЧ

Нэг. ИМПОРТЫН ЧУЛУУЖСАН ТҮЛШНИЙ ХАМААРЛЫГ БУУРУУЛЖ, ХҮЛЭМЖИЙН ХИЙН ЯЛГАРЛЫГ БУУРУУЛАХЫН ТУЛД САЛХИ, НАР, УСАН ЦАХИЛГААН СТАНЦ ЗЭРЭГ СЭРГЭЭГДЭХ ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН ХҮЧИН ЧАДЛЫГ НЭМЭГДҮҮЛНЭ.

Бид салхи, нар, усан цахилгаан эрчим хүч зэрэг сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх замаар эрчим хүчний салбараа өөрчлөхөд томоохон алхам хийхээр төлөвлөж байна. Энэхүү стратегийн алхам нь улс орны импортын чулуужсан түлшний хараат байдлыг бууруулж, хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах, дэлхийн байгаль орчны зорилтуудтай уялдуулж, эрчим хүчний хангамжийг төрөлжүүлэх зорилготой юм.

|| Сэргээгдэх эрчим хүчний чадавхыг нэмэгдүүлэхийн ач холбогдол

Монгол орны өргөн уудамжилийн 250 гаруй нарлаг өдөр нь сэргээгдэх эрчим хүчний төслүүд, ялангуяа нар, салхины эрчим хүчийг ашиглахад тохиромжтой орчин юм. Эдгээр нөөцийг ашигласнаар Монгол улс хэд хэдэн чухал сорилтыг шийдвэрлэх боломжтой.

- **Эрчим хүчний хараат байдал:** Үнэ тогтворгүй, геополитикийн хурцадмал байдалд өртдөг импортын чулуужсан түлшний хараат байдлыг бууруулах нь үндэсний эрчим хүчний аюулгүй байдлыг сайжруулна.
- **Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө:** Сэргээгдэх эрчим хүч рүү шилжих нь нүүрстөрөгчийн ялгаруулалтыг эрс бууруулж, уур амьсгалын өөрчлөлттэй тэмцэх, орон нутгийн агаарын бохирдлыг бууруулах дэлхийн хүчин чармайлтад хувь нэмэр оруулна.
- **Эдийн засгийн тогтвортой байдал:** Сэргээгдэх эрчим хүчний дэд бүтцэд хөрөнгө оруулах нь орон нутгийн эдийн засгийг идэвхжүүлж, ажлын байр бий болгож, шинэ үйлдвэрүүдийг бий болгодог.

|| Сэргээгдэх эрчим хүчний гол санаачилгууд

1. Салхины эрчим хүчний төслүүд

- **Салхин цахилгаан станцын хөгжил:** Монгол улсад үйл ажиллагаа явуулж буй болон бүтээн байгуулалтын шатанд байгаа хэд хэдэн салхин цахилгаан станцын төслүүд хэрэгжиж байна. Өргөн уудам говь нь томоохон салхин цахилгаан станцуудыг байгуулахад тохиромжтой нөхцөлийг бүрдүүлдэг

бөгөөд Салхитын салхин цахилгаан станц, Цэций салхин парк зэрэг төслүүд амжилттай хэрэгжиж эхлээд байна.

- **Сүлжээтэй интеграцчилал:** Салхины эрчим хүчний тасалдалыг хангахын тулд сүлжээний хүчин чадал, тогтвортой байдлыг сайжруулж, энэхүү эрчим хүчийг бүс нутгуудад үр ашигтай хуваарилах.

2. Нарны эрчим хүчний өргөтгөл

- **Нарны цахилгаан станцууд:** Нарны цацраг хамгийн их байдаг говийн бүс нутагт томоохон хэмжээний нарны цахилгаан станцуудыг хөгжүүлэх. Улаанбаатар хотын ойролцоох 10 МВт-ын нарны цахилгаан станц зэрэг төслүүд нь цаашид энэ төрлийн станцыг өргөтгөх боломжтойг харуулж байна.
- **Хөдөө орон нутгийн нарны эрчим хүчний шийдлүүд:** Хөдөө орон нутаг, малчин иргэдэд төвлөрсөн бус нарны системийг нэвтрүүлж, орон нутгийн хөгжлийг дэмжих, эрчим хүчний ядуурлыг бууруулах найдвартай цахилгаан эрчим хүчээр хангах.

3. Усан цахилгаан станцын хүчин чадал

- **Тогтвортой усан цахилгаан станц:** Усан цахилгаан станц нар, салхины эрчим хүчнээс бага боловч Монголын хойд хэсгийн гол мөрнийг даган жижиг болон дунд усан цахилгаан станцууд байгуулах нь том далангаас үүдэлтэй экологийн сүйрэлгүйгээр цэвэр эрчим хүчийг хангах боломжтой юм.
- **Улирлын чанартай агуулахын шийдэл:** Сүлжээг тэнцвэржүүлэх, ялангуяа нар, салхины цахилгаан станцын илүүдэл эрчим хүчийг хадгалах арга болгон шахдаг усан цахилгаан станцыг байгуулна.

|| Хэрэгжүүлэх стратеги

1. Төрийн бодлого, урамшуулал

- **Сэргээгдэх эрчим хүчний зорилтууд:** Хөгжлийг чиглүүлж, боломжит хөрөнгө оруулагчдад амлалт өгөхийн тулд сэргээгдэх эрчим хүчний томоохон зорилтуудыг тавих.
- **Санхүү, зохицуулалтын урамшуулал:** Сэргээгдэх эрчим хүчний төслүүдэд дотоодын болон олон улсын хөрөнгө оруулалтыг татах зорилгоор татварын хөнгөлөлт, татаас, зохицуулалтын үйл явцыг оновчтой болгох.

2. Олон улсын хамтын ажиллагаа, хөрөнгө оруулалт

- **Гадаадын хөрөнгө оруулалт:** Олон улсын сэргээгдэх эрчим хүчний фирмүүдтэй түншлэх замаар гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, тэдний туршлага, хөрөнгийг ашиглах.
- **Олон талт дэмжлэг:** Азийн хөгжлийн банк, Дэлхийн банк, НҮБ зэрэг олон улсын байгууллагын дэмжлэгийг ашиглан техникийн туслалцаа, санхүүжилт авах.

3. Олон нийтийн мэдлэг, боловсрол

- **Боловсролын кампанит ажил:** Сэргээгдэх эрчим хүчний ашиг тусын талаар олон нийгэд сурталчлах, эрчим хүч хэмнэх олон нийтийн санаачлагыг дэмжих.
- **Сургалтын хөтөлбөрүүд:** Сэргээгдэх эрчим хүчний байгууламж барих, засвар үйлчилгээ хийх, ажиллуулах чадвартай чадварлаг боловсон хүчнийг бий болгох сургалт, гэрчилгээ олгох хөтөлбөрүүдийг боловсруулах.

ГАРАХ ҮР ДҮН

|| Нүүрстөрөгчийн ул мөр багасгах

- Хүлэмжийн хийн ялгаруулалтыг мэдэгдэхүйц бууруулж, олон улсын байгаль орчны амлалтад нийцүүлэн, орон нутгийн агаарын чанарыг сайжруулах.

|| Эрчим хүчний аюулгүй байдлыг сайжруулсан

- Илүү төрөлжсөн эрчим хүчний багц нь эрчим хүчний гаднын нөлөөнд өртөх эрсдэлийг бууруулж, эрчим хүчний илүү тогтвортой хангамжийг баталгаажуулдаг.

|| Эдийн засаг, нийгмийн үр өгөөж

- Ялангуяа хөдөө орон нутагт шинэ үйлдвэр, ажлын байр бий болгож, эдийн засгийн өргөн хөгжлийг дэмжиж, хот руу шилжих хөдөлгөөнийг бууруулна.

Иймд бидний сэргээгдэх эрчим хүчний хүчин чадлаа өргөтгөх бодлого нь тогтвортой, чинээлэг ирээдүйг баталгаажуулах алсын хараатай алхам юм. Монгол Улс байгалийн баялгаа ашиглаж, түлшний хараат байдлаа бууруулснаар эрчим хүчний аюулгүй байдлаа нэмэгдүүлээд зогсохгүй дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтийн эсрэг тэмцэлд хувь нэмрээ оруулах болно. Энэхүү шилжилт нь байгаль орчны үр өгөөжийг амлаад зогсохгүй эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн хөгжлийг дэмжиж, Монгол Улсад эрчим хүчний инновацийн шинэ эрин үеийг харуулах болно.

**Хоёр. ҮР АШИГ, НАЙДВАРТАЙ БАЙДАЛ, ТАСАЛДЛЫГ ДАВАН ТУУЛАХ
ЧАДВАРЫГ САЙЖРУУЛАХЫН ТУЛД ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ СҮЛЖЭЭГ
ШИНЭЧЛЭХИЙН ЗЭРЭГЦЭЭ ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ ХЭМНЭЛТ, ҮР АШГИЙГ
ДЭЭШЛҮҮЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭГ ДЭМЖИНЭ.**

Бид эрчим хүчний дэд бүтцээ шинэчлэх өргөн хүрээний санаачилгын хүрээнд эрчим хүчний үр ашгийг дээшлүүлэх, эрчим хүчний сүлжээг шинэчлэх томоохон арга хэмжээг хэрэгжүүлэх болно. Энэхүү алхам нь үндэсний эрчим хүчний системийн үр ашиг, найдвартай байдал, уян хатан чанарыг нэмэгдүүлэх зорилготой юм. Монгол Улс дэвшилтэт технологи, шилдэг туршлагыг нэгтгэснээр эрчим хүчний зардлыг бууруулж, өсөн нэмэгдэж буй эдийн засгаа эрчим хүчний тогтвортой хангамжтай болохыг зорьж байна.

|| Эрчим хүчний үр ашгийг дээшлүүлэх хэрэгцээ

Эрчим хүчний хэмнэлт нь эдийн засгийн хөгжил, байгаль орчны тогтвортой

байдлын аль алинд нь маш чухал юм. Эрчим хүчний үр ашигтай хэрэглээ нь эрчим хүчний нийт эрэлтийг бууруулж, улмаар өндөр өртөгтэй эрчим хүчний импортын хэрэгцээг бууруулж, байгаль орчны доройтлыг бууруулна. Түүнчлэн, хуучирсан, үр ашиггүй сүлжээ нь эрчим хүчний ихээхэн алдагдал, найдваргүй үйлчилгээ, тасалдалд өртөмтгий байдалд хүргэдэг. Эрчим хүчний үр ашгийг дээшлүүлж, эрчим хүчний сүлжээг шинэчлэх нь Монгол Улсын эрчим хүчний илүү найдвартай, тогтвортой ирээдүйг бий болгох чухал алхам юм.

|| Эрчим хүчний хэмнэлт ба сүлжээг шинэчлэх үндсэн стратеги

1. Сүлжээний дэд бүтцийг шинэчлэх

- **Ухаалаг сүлжээний технологи:** Цахилгаан эрчим хүчний түгээлтийн үр ашгийг дээшлүүлэх, ашиглалтын орон нутгийн хэлбэлзэлийг илрүүлэх, хариу үйлдэл үзүүлэхийн тулд тоон холбооны технологийг ашигладаг ухаалаг сүлжээний технологийг нэвтрүүлэх.
- **Сүлжээний шинэчлэл:** Цахилгаан дамжуулах, түгээх явцад гарах эрчим хүчний алдагдлыг бууруулах зорилгоор цахилгаан дамжуулах шугам, дэд станцуудыг шинэчлэх.

2. Сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрүүдийг нэгтгэх

- **Сэргээгдэх эрчим хүчний интеграцлал:** Салхи, нар зэрэг сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрүүдийг нэгтгэх сүлжээний чадавхыг нэмэгдүүлэх. Үүнд сэргээгдэх эрчим хүчний хэлбэлзэл, тасалдлыг зохицуулахын тулд батарей, насосын усан сан зэрэг эрчим хүч хадгалах шийдлүүдийг боловсруулах зэрэг багтана.
- **Эрэлтэд хариу арга хэмжээ авах хөтөлбөрүүд:** Эрчим хүчний оргил ачааллын үед хэрэглэгчдийг эрчим хүчний хэрэглээгээ багасгахад чиглэсэн эрэлт хэрэгцээнд хариу арга хэмжээ авах хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж, сүлжээний эрэлт нийлүүлэлтийг тэнцвэржүүлэхэд тусална.

3. Зохицуулалтын шинэчлэл, урамшуулал

- **Эрчим хүчний хэмнэлтийн стандартууд:** Барилга, үйлдвэрлэлийн процесс, гэр ахуйн цахилгаан хэрэгсэлд эрчим хүчний хэмнэлтийн хатуу стандартыг нэвтрүүлэх, хэрэгжүүлэх.
- **Эрчим хүчний хэмнэлттэй хөрөнгө оруулалтыг урамшуулах:** Эрчим хүчний хэмнэлттэй технологид хөрөнгө оруулалт хийх бизнес эрхлэгчид болон орон сууцны эздэд татаас, татварын хөнгөлөлт, бага хүүтэй зээл зэрэг санхүүгийн хөшүүргийг олгох.

4. Хэрэглэгчийн оролцоо ба боловсрол

- **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Иргэдэд эрчим хүчний хэмнэлтийн ашиг тус, эрчим хүчний хэрэглээгээ хэрхэн бууруулах талаар олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил явуулах.
- **Эрчим хүчний аудит ба менежмент:** Эрчим хүч хэмнэх боломжуудыг тодорхойлох, эрчим хүчний менежментийн туршлагыг нэвтрүүлэхэд

дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор орон сууц, бизнес, төрийн байгууламжид эрчим хүчний аудит хийх.

5. Судалгаа, хөгжил

- **Эрчим хүчний технологийн инновац:** Үр ашгийг нэмэгдүүлэх боломжтой эрчим хүчний шинэ технологийн судалгаа, хөгжилд хөрөнгө оруулах. Үүнд HVAC систем, гэрэлтүүлэг, дулаалгын материалын дэвшилтүүд орно.
- **Судалгаа шинжилгээ болон аж үйлдвэрлэлийн түншлэл:** Эрчим хүчний хэмнэлттэй шинэ технологи, арга барилыг турших зорилгоор их дээд сургууль, салбарын мэргэжилтнүүдтэй хамтран ажиллах.

ХҮЛЭЭГДЭЖ БУЙ НӨЛӨӨЛӨЛ

|| Системийн үр ашгийг нэмэгдүүлж, алдагдлыг бууруулах нь

- Шинэчлэгдсэн дэд бүтэц, ухаалаг технологи нь дамжуулалтын алдагдлыг бууруулж, цахилгаан сүлжээний нийт үр ашгийг дээшлүүлнэ.

|| Сайжруулсан найдвартай байдал, уян хатан байдал

- Шинэчлэгдсэн сүлжээ нь эрэлт, нийлүүлэлтийн хэлбэлзлийг зохицуулах, тасалдлыг багасгах, хурдан сэргээхэд илүү сайн тоноглогдох болно.

|| Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөлөл бага

- Монгол Улс эдийн засгийн үйл ажиллагааны эрчим хүчний зарцуулалтыг бууруулснаар хүлэмжийн хий болон бусад бохирдуулагчийн хэмжээг бууруулж, уур амьсгалын өөрчлөлттэй тэмцэх дэлхийн хүчин чармайлтад хувь нэмэр оруулах боломжтой.

Эдийн засгийн хэмнэлт

- Эрчим хүчний хэмнэлтийг сайжруулснаар хэрэглэгчид болон аж ахуйн нэгжүүдийн эрчим хүчний зардлыг бууруулж, бусад эдийн засгийн үйл ажиллагаанд дэмжлэг болно.

Тиймээс бидний эрчим хүчний үр ашгийг дээшлүүлэх, эрчим хүчний сүлжээгээ шинэчлэх амлалт нь улс орны ирээдүйд хийх чухал хөрөнгө оруулалт юм. Эдгээр арга хэмжээ нь эрчим хүчний системийн тогтвортой, найдвартай байдлыг нэмэгдүүлээд зогсохгүй эдийн засгийн өсөлт, байгаль орчныг хамгаалахад дэмжлэг үзүүлдэг. Монгол Улс хөгжихийн хэрээр эдгээр санаачилгууд нь эрчим хүчний тогтвортой, үр ашигтай байдлыг төлөвшүүлэх, бүс нутгийн тогтвортой хөгжлийн үлгэр жишээг бий болгоход чухал үүрэг гүйцэтгэнэ.

Гурав. ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ ДЭД БҮТЦЭД ХУВИЙН ХЭВШЛИЙН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫГ ДЭМЖИХ, ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ ТОГТВОРТОЙ ИРЭЭДҮЙ РҮҮ ШИЛЖИХ ҮЙЛ ЯВЦЫГ ТҮРГЭТГЭХИЙН ТУЛД ТӨР, ХУВИЙН ХЭВШЛИЙН ТҮНШЛЭЛИЙГ ДЭМЖИНЭ.

Дэлхий даяар улс орнууд эрчим хүчний тогтвортой ирээдүй рүү тэмүүлэхийн хэрээр энэхүү шилжилтийг хурдасгахад хувийн хэвшлийн үүрэг улам бүр чухал болж байна. Үүнийг хүлээн зөвшөөрч, бид эрчим хүчний дэд бүтцэд хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг идэвхтэй дэмжиж, төр, хувийн хэвшлийн хүчтэй түншлэлийг (ТХХТ) дэмжих болно. Эдгээр стратеги нь эрчим хүчний хөгжилд олон нийтийн санаачилгыг нөхөхийн тулд хувийн хэвшлийн оролцоо, инновацийг ашиглахад чиглэгддэг.

|| Эрчим хүчний дэд бүтцэд хувийн хэвшлийн оролцооны ач холбогдол

Эрчим хүчний дэд бүтцэд хувийн хэвшлийн оролцоо дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас амин чухал юм.

- **Хөрөнгө оруулалт:** Хувийн компаниуд зөвхөн улсын салбарын төсвийн чадавхаас давсан эрчим хүчний томоохон төслүүдийг санхүүжүүлэхэд шаардлагатай санхүүгийн эх үүсвэртэй байдаг.
- **Инноваци ба үр ашиг:** Хувийн аж ахуйн нэгжүүд ихэвчлэн инновац хийх, үр ашгийг дээшлүүлэх зорилгоор ашгийн зорилгод хөтлөгддөг бөгөөд энэ нь илүү дэвшилтэт технологийн хэрэглээ, зардал багатай төслийг хэрэгжүүлэхэд хүргэдэг.
- **Хурд ба уян хатан байдал:** Төрийн ажлаас ялгаатай нь хувийн хөрөнгө оруулалт нь өөрчлөгдөж буй технологи, зах зээлийн нөхцөл байдалд хурдан дасан зохицож, илүү хурдан бөгөөд уян хатан байдлаар хэрэгжих боломжтой байдаг.

|| Хувийн хөрөнгө оруулалт, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг дэмжих стратеги

1. Зохицуулалтын таатай орчныг бүрдүүлэх

- **Тодорхой хууль эрх зүйн орчин:** Эрчим хүчний төслүүдэд хувийн болон төрийн байгууллагуудын үүрэг, хүлээлтийг тодорхойлсон тодорхой, ил тод, тууштай хууль эрх зүйн орчныг бий болгох.
- **Урамшууллын бүтэц:** Сэргээгдэх эрчим хүч болон бусад тогтвортой эрчим хүчний төслүүдэд хувийн хөрөнгө оруулалт хийхэд татварын хөнгөлөлт, татаас эсвэл тарифын баталгааг нэвтрүүлэх.

2. Эрсдэл хуваах механизмыг бий болгох

- **Засгийн газрын баталгаа:** Хувийн хөрөнгө оруулагчдад учирч болох улс төрийн болон зохицуулалтын эрсдэлийг бууруулахын тулд засгийн газрын баталгааг санал болгож, эрчим хүчний төслүүдийг санхүүжүүлэхэд илүү сонирхолтой болгодог.
- **Олон талт хөгжлийн банкнууд:** Өндөр эрсдэлтэй бүс нутаг эсвэл шинэ технологид хувийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих зорилгоор олон талт хөгжлийн банкнуудын эрсдэлийг хуваалцах хэрэгсэл, хөнгөлөлттэй санхүүжилтийг ашиглах.

3. Санхүүгийн хүртээмжийг хөнгөвчлөх

- **Хөгжлийн сангууд:** Хувийн хэвшлийн эрчим хүчний төслүүдийг санхүүжүүлэх

зорилгоор тусгайлан боловсруулсан үндэсний хөгжлийн сангуудыг бий болгох буюу хөнгөвчлөх.

- **Ногоон бонд ба ногоон санхүүжилт:** Ногоон бонд гаргахыг дэмжих эсвэл байгаль орчин, тогтвортой эрчим хүчний төслүүдийг тусгайлан дэмжих ногоон санхүүжилтийн механизмыг ашиглах.

4. Хамтын хөгжил, төлөвлөлтийг дэмжих

- **Хамтарсан хөгжлийн санаачилга:** Төсвийн төлөвлөлтийн үе шатнаас эхлэн төслийг хамтран боловсруулах, зорилгоо нэгтгэх, туршлага солилцох зорилгоор төрийн байгууллагууд болон хувийн компаниудын хамтарсан хөгжлийн санаачилгыг дэмжих.
- **Техникийн болон төлөвлөлтийн туслалцаа:** Хувийн компаниудад зохицуулалтын ландшафт, төсөл боловсруулах үйл явцыг удирдахад нь туслах техникийн туслалцаа, төлөвлөлтийн нөөцөөр хангах.

5. Чадавхыг бэхжүүлэх, мэдээлэл солилцохыг дэмжих

- **Семинар сургалт:** Эрчим хүчний төсөл боловсруулах, санхүүжүүлэх чиглэлээр чадавхыг бэхжүүлэх, шилдэг туршлагыг хуваалцах зорилгоор семинар, сургалтын хөтөлбөрүүдийг зохион байгуулах.
- **Төр, хувийн хэвшлийн яриа хэлэлцээний платформууд:** Хувийн компаниуд, засгийн газрын төлөөлөгчид болон бусад оролцогч талууд эрчим хүчний хөгжлийн сорилт, боломж, стратегийн талаар ярилцах форум эсвэл платформ байгуулах.

|| Хүлээгдэж буй нөлөөлөл

1. Эрчим хүчний дэд бүтцийг сайжруулах

- Хувийн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх нь нар, салхи, ус зэрэг сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрийг багтаасан эрчим хүчний дэд бүтцийг эрчимтэй хөгжүүлж, шинэчлэхэд хүргэдэг.

2. Эдийн засгийн өсөлт ба ажлын байр бий болгох

- Эрчим хүчний төслүүд нь төсөлтэй шууд холбоотой болон туслах салбарт ажлын байр бий болгож, эдийн засгийн өсөлтөд хувь нэмэр оруулдаг.

3. Тогтвортой эрчим хүчний шилжилт

- Хувийн хэвшлийн оролцоог нэмэгдүүлснээр Монгол Улс эрчим хүчний тогтвортой ирээдүй рүү шилжих шилжилтээ түргэтгэж, чулуужсан түлшний хараат байдлыг бууруулж, хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах боломжтой.

4. Эрчим хүчний технологийн инновац

- Хувийн хэвшлийн мэдлэг, нөөцийг нэвтрүүлэх нь инновацыг өдөөж, эрчим хүч үйлдвэрлэх, түгээх, ашиглахад хамгийн сүүлийн үеийн технологи, туршлагыг нэвтрүүлэхэд хүргэж болзошгүй юм.

Тиймээс Монгол Улс эрчим хүчний дэд бүтцэд хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг дэмжих идэвхтэй арга барил нь эрчим хүчний тогтвортой ирээдүйг бий болгох стратегийн алхам юм. Хоёр салбарын давуу талыг ашигласнаар Монгол Улс эрчим хүчний чадавх, тогтвортой байдлаа нэмэгдүүлээд зогсохгүй бүс нутагтаа эрчим хүчний шинэлэг шийдлээрээ тэргүүлэгч орон болж байна. Эдгээр хүчин чармайлт нь өнөөгийн болон ирээдүйн эрчим хүчний хэрэгцээг хангах, эдийн засгийн өсөлтийг хангах, байгаль орчны тогтвортой байдлыг хангахад чухал ач холбогдолтой юм.

3.7.3 АЖ ҮЙЛДВЭР

Нэг. АЖЛЫН БАЙР БИЙ БОЛГОХ, ЭДИЙН ЗАСГИЙН УЯН ХАТАН БАЙДЛЫГ НЭМЭГДҮҮЛЭХИЙН ТУЛД БОЛОВСРУУЛАХ, НЭМҮҮ ӨРТӨГ ШИНГЭЭХ ҮЙЛДВЭР ЗЭРЭГ ОЛОН ТАЛТ, ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРТАЙ АЖ ҮЙЛДВЭРИЙН БААЗЫГ ХӨГЖҮҮЛЭХ БОДЛОГЫГ ҮРГЭЛЖЛҮҮЛНЭ.

Бид олон талт, өрсөлдөх чадвартай аж үйлдвэрийн баазыг хөгжүүлэх бодлогыг үргэлжлүүлэхийн төлөө байна. Үйлдвэрлэл, нэмүү өртөг шингэсэн үйлдвэрүүдэд анхаарлаа хандуулснаар тус улс тогтвортой ажлын байр бий болгож, эдийн засгийн уян хатан байдлаа нэмэгдүүлэхийг зорино. Энэхүү стратегийн чиглэл нь Монгол Улс түүхэндээ уул уурхай, мал аж ахуйгаас хамааралтай байсныг бууруулах, дэлхийн нэмүү өртгийн сүлжээнд нэгдэхэд нэн чухал юм.

|| **Аж үйлдвэрийг төрөлжүүлэхийн ач холбогдол**

Эдийн засгийн үзүүлэлтээ тогтворжуулах, хязгаарлагдмал тооны салбараас хамааралтай эмзэг байдлаас зайлсхийхийг эрмэлздэг аливаа эдийн засгийн хувьд аж үйлдвэрийн төрөлжилт маш чухал юм. Уул уурхай, тэр дундаа нүүрс, зэс, алтнаас ихээхэн хамааралтай Монгол Улсын хувьд дэлхийн зах зээл дээрх үнийн хэлбэлзлийн эрсдэлийг бууруулах, эдийн засгийн тэсвэр хатуужлыг нэмэгдүүлэхэд амин чухал юм. Төрөл бүрийн үйлдвэрлэлийн бааз байгуулсанаар дараах давуу талууд бий болно. Үүнд:

- **Эдийн засгийн тогтворгүй байдлыг бууруулах:** Эдийн засгийн идэвхжилийг төрөл бүрийн салбаруудад түгээнээр бид уул уурхайн салбарын уналтаас хамгаалж чадна.
- **Ажлын байр бий болгох:** Аж үйлдвэрийн төрөлжилт нь шинэ үйлдвэрүүд гарч ирэхэд хүргэдэг бөгөөд тус бүр нь ажлын байр шинээр нэмэгдүүлнэ.
- **Өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх:** Өндөр үнэ цэнтэй үйлдвэрүүдийн чадавхыг хөгжүүлэх нь Монгол Улсыг олон улсын зах зээлд өрсөлдөх чадвартай тоглогч болгох боломжтой.

|| **Олон талт аж үйлдвэрийн баазыг хөгжүүлэх стратеги**

1. Бодлогын хүрээг бэхжүүлэх

- **Хөрөнгө оруулалтын урамшуулал:** Шинээр хөгжиж буй салбарууд,

ялангуяа үйлдвэрлэл, нэмүү өртөг шингэсэн үйлдвэрүүдэд хөрөнгө оруулалт хийж буй бизнесүүдэд татварын хөнгөлөлт, татаас, буцалтгүй тусламжийг хэрэгжүүлэх.

- **Зохицуулалтын шинэчлэл:** Шинэ үйлдвэрүүд үйл ажиллагаагаа явуулж, хөгжихөд хялбар болгох эрх зүйн зохицуулалыг хялбарчлах.

2. Дэд бүтцэд хөрөнгө оруулах

- **Аж үйлдвэрийн бүсүүд:** Дотоодын болон гадаадын үйлдвэрлэгчдийг татахын тулд шаардлагатай дэд бүтэц, инженерийн шугам сүлжээгээр хангагдсан үйлдвэрлэлийн төрөлжсөн бүсүүдийг хөгжүүлэх.
- **Тээвэр ба логистик:** Үйлдвэрлэлийн болон экспортын баримжаатай үйлдвэрүүдэд чухал ач холбогдолтой үйлдвэрлэлийн талбай болон зах зээлийн хоорондын холболтыг сайжруулахын тулд тээврийн дэд бүтцийг сайжруулах.

3. Инновац, ур чадварын хөгжлийг дэмжих

- **Судалгаа, хөгжил (R&D):** Технологи, үйлдвэрлэлийн үйл явц дахь инновацыг дэмжихийн тулд их дээд сургуулиуд болон олон улсын корпорацуудтай хамтран судалгаа, хөгжлийн үйл ажиллагааг дэмжих.
- **Ур чадварын сургалтын хөтөлбөрүүд:** Монголын ажиллах хүчийг шинэ болон хөгжиж буй үйлдвэрүүдэд шаардлагатай ур чадвараар хангах техникийн сургалтын хөтөлбөрүүдийг боловсруулах.

4. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг (ТХХТ) дэмжих нь

- **Хамтарсан төслүүд:** Шинэ үйлдвэрүүдийг хөгжүүлэхэд хувийн хэвшлийн үр ашиг, төрийн секторын нөөцийг ашиглах ТХХТ-ийг дэмжих.
- **Технологийн дамжуулалт:** ТХХТ-ийг олон улсын компаниудаас орон нутгийн фирмүүдэд технологи дамжуулах хэрэгсэл болгон ашиглах.

5. Экспортын чадавхыг нэмэгдүүлэх

- **Экспортыг дэмжих:** Үйлдвэрлэгчдэд гадаад зах зээлийг чиглүүлэх, олон улсын стандартад нийцүүлэхэд нь туслах хөтөлбөрүүдийг бий болгох.
- **Худалдааны хэлэлцээрүүд:** Саад бэрхшээлийг багасгаж, Монголын бүтээгдэхүүний шинэ зах зээлийг нээх худалдааны хэлэлцээрүүдийг хийх.

АЖ ҮЙЛДВЭРИЙН ТӨРӨЛЖИЛТИЙН ХҮЛЭЭГДЭЖ БУЙ ҮР ӨГӨӨЖ

|| Эдийн засгийн тогтвортой байдал ба өсөлт

- Илүү өргөн аж үйлдвэрийн суурь нь эдийн засгийн эрсдэлийг хуваарилж, тогтвортой байдлыг сайжруулж, эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангах платформыг бүрдүүлдэг.

|| Ажлын байр бий болгох

- Шинэ үйлдвэрүүд гэдэг нь зөвхөн үйлдвэрлэлд төдийгүй тээвэр, логистик, жижиглэн худалдаа зэрэг туслах үйлчилгээний салбарт шинэ ажлын байр бий болно гэсэн үг юм.

|| Худалдааны тэнцэл сайжрах нь

- Экспортын бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлснээр Монгол Улс гадаад худалдааны тэнцлээ сайжруулж, илүү их валют олж, импортын хараат байдлыг бууруулах боломжтой.

|| Технологийн дэвшил

- Үйлдвэрлэл болон нэмүү өртөг шингэсэн үйлдвэрлэлд оролцох нь эдийн засгийн хэмжээнд технологийн дэвшил, өндөр бүтээмжийг дэмждэг.

Тиймээс олон талт, өрсөлдөх чадвартай аж үйлдвэрийн баазыг хөгжүүлэх бодлогыг үргэлжлүүлэх нь Монгол Улсын урт хугацааны эдийн засгийн тогтвортой байдал, өсөлтөд чухал хувь нэмэр оруулах стратегийн алхам юм. Монгол Улс аж үйлдвэр, нэмүү өртөг шингэсэн үйлдвэрлэлд анхаарлаа хандуулснаар ажлын байрыг нэмэгдүүлээд зогсохгүй эдийн засгийн уян хатан байдал, дэлхийн хэмжээнд өрсөлдөх чадвараа нэмэгдүүлэх зорилготой. Эдгээр хүчин чармайлт нь Монгол Улсын эдийн засгийн дүр төрхийг өөрчилж, илүү баян чинээлэг, уян хатан ирээдүй рүү хөтөлнө гэж найдаж байна.

Хоёр. ИННОВАЦ, УР ЧАДВАРЫГ ХӨГЖҮҮЛЭХ, МЭДЛЭГ ТҮГЭЭХ, ДЭМЖИХИЙН ТУЛД ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭ, СУДАЛГААНЫ БАЙГУУЛЛАГУУДЫН ХООРОНДЫН ХОЛБООГ БЭХЖҮҮЛНЭ.

Инноваци, эдийн засгийн өрсөлдөх чадварыг эрэлхийлэхийн тулд аж үйлдвэр, эрдэм шинжилгээ, судалгааны байгууллагуудын хооронд бат бөх холбоо тогтоох нь дэлхийн улс орнуудын стратегийн тэргүүлэх чиглэл болж байна. Энэхүү хамтын ажиллагааны арга нь инноваци цэцэглэн хөгжиж, ур чадварыг хөгжүүлэхэд зах зээлийн хэрэгцээнд чиглэгдсэн, мэдлэгийг үр дүнтэй түгээж, ашигладаг эрч хүчтэй экосистемийг бий болгоход амин чухал юм.

|| Аж үйлдвэр-Шинжлэх ухаан-Судалгааны харилцаа холбоосыг бэхжүүлэхийн ач холбогдол

- **Инновацийг хөдөлгөх:** Их дээд сургууль, эрдэм шинжилгээний байгууллага, аж үйлдвэр хоорондын хамтын ажиллагаа нь технологийн болон шинжлэх ухааны инновацийн хурдыг хурдасгах боломжтой. Шууд оролцоо нь судалгааны төвлөрлийг үйлдвэрлэлийн практик хэрэгцээтэй уялдуулахад тусалдаг бөгөөд илүү зах зээлд гарах боломжтой, шинэлэг бүтээгдэхүүн гаргахад хүргэдэг.
- **Ур чадвар хөгжүүлэх:** Боловсролын байгууллагууд үйлдвэрлэлтэй нягт

уялдаатай байвал сургалтын хөтөлбөр боловсруулах нь ур чадварын шинэчлэгдсэн шаардлагад илүү эрч хүчтэй дасан зохицож чадна. Энэ нь төгсөгчдийг ажиллах хүчинд илүү сайн бэлтгэж, карьераа эхлүүлснээсээ хойш үр дүнтэй ажиллах боломжийг олгодог.

- **Мэдлэг дамжуулахыг хөнгөвчлөх:** Сайн хамтын ажиллагаа нь эрдэм шинжилгээний болон үйлдвэрлэлийн хооронд мэдлэгийг илүү саадгүй дамжуулах боломжийг олгож, судалгааны үр дүнг арилжааны амжилт, практик хэрэглээ болгон хувиргахад тусалдаг.

|| Хамтын ажиллагааны сүлжээг бэхжүүлэх бодлого

1. Засгийн газрын санаачилга, санхүүжилт:

- **Аж үйлдвэрийн түншлэлтэй холбоотой судалгааны тэтгэлэг:** Засгийн газар их дээд сургууль болон аж үйлдвэрийн хоорондын түншлэлийг хамарсан төслүүдийг дэмжих, судалгааны тэтгэлэг бий болгоно.
- **Татварын урамшуулал:** Судалгааны байгууллагуудтай хамтран эрдэм шинжилгээний төсөлд хөрөнгө оруулалт хийх, их сургуулийн технологи шилжүүлэх санаачилгыг дэмждэг компаниудад татварын хөнгөлөлт үзүүлэх.

2. Байгууллагын бодлого :

- **Хамтын боловсролын хөтөлбөрүүд:** Их дээд сургуулиуд танхимын хичээлийг үйлдвэрлэлийн практик ажлын туршлагатай нэгтгэсэн хамтын боловсролын хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлнэ.
- **Хамтарсан ажлын хэсэг:** Салбарын мэргэжилтнүүдийн эрдэм шинжилгээний үүрэг болгон хамтарсан томилгоог дэмжиж, байнгын санал, туршлага солилцохыг дэмжинэ.

|| Хамтын ажиллагааг сайжруулах аргууд

1. Аж үйлдвэрт чиглэсэн судалгааны төвүүд:

- Их сургуулийн хотхонд салбарын тодорхой сорилтод төвлөрч, корпорацын түншүүдээс санхүүжүүлж, дэмжсэн судалгааны төвүүдийг байгуулна. Эдгээр төвүүд нь инновацийн гэрэлт цамхаг болж, авьяас чадвар, нөөцийг татан оролцуулдаг.

2. Хамтын ажиллагааны платформууд:

- Судлаачид, салбарын удирдагчид, эрдэмтэн судлаачид санал бодлоо хуваалцах, тулгамдсан асуудлуудыг хэлэлцэх, хамтын төслүүдийг судлах боломжтой дижитал платформ, форумыг хөгжүүлнэ.

3. Оюуны өмчийн менежмент :

- Салбарын болон эрдэм шинжилгээний түншүүдийн аль алиных нь санаа зовоосон асуудлуудыг шийдвэрлэх тодорхой, шударга оюуны өмчийн менежментийн бодлогыг бий болгож, эрдэм шинжилгээний судалгааг арилжааны болгоход хүндрэлтэй асуудлыг шийдвэрлэхэд хялбар болгоно.

4. Дадлага болон ажлын байран дээрх сургалт:

- Оюутнуудад сургалтын салбартаа практик туршлага хуримтлуулах боломжийг олгохын зэрэгцээ хамгийн сүүлийн үеийн эрдэм шинжилгээний мэдлэг болон ирээдүйн боломжит ажилтнуудад салбарын хүртээмжийг олгох дадлага, сургалтын боломжийг өргөжүүлнэ.

|| Хамтын ажиллагааны үр дүн ба нөлөөлөл

1. Судалгааны ажлын үр дүнг зах зээлд гаргах байдал нэмэгдэх:

- Эрчимжүүлсэн хамтын ажиллагаа нь эрдэм шинжилгээний илүү их нээлтийг зах зээлд борлуулах боломжтой бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ болгон хувиргаж, судалгааны ажлын хурдыг нэмэгдүүлэхэд хүргэдэг.

2. Дэлхийн өрсөлдөх чадвар дээшилсэн:

- Инновац, мэдрэмжтэй аж үйлдвэрийн баазыг хөгжүүлснээр улс орнууд дэлхийн тавцанд өрсөлдөх чадвараа дээшлүүлж, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татаж, шинэ зах зээлд нэвтэрч чадна.

3. Эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлнэ:

- Хамтын ажиллагааны үр нөлөө нь эдийн засгийн ерөнхий өсөлтөд хувь нэмэр оруулж, ажлын байр, шинэ үйлдвэрүүдийг бий болгодог.

4. Боловсролын тогтвортой байдал:

- Салбарын практик туршлага, ойлголтууд нь судалгааны салбарт нэвтэрч, боловсролын чанар, практик ач холбогдлыг тасралтгүй сайжруулна.

Иймд аж үйлдвэр, эрдэм шинжилгээ, судалгааны байгууллагуудын харилцаа холбоог бэхжүүлэх нь инновацийн чадавх, эдийн засгийн эрүүл мэндийг сайжруулах чухал ач холбогдолтой олон талт стратеги юм. Энэхүү хамтын ажиллагааг эмжих бодлого хэрэгжүүлж, таатай орчныг бүрдүүлснээр улс орнууд оюуны болон аж үйлдвэрийн чадавхаа бүрэн нээж чадна. Эцсийн үр дүн нь орчин үеийн нийгмийн сорилттой нүүр тулах, боломжуудыг нь ашиглах чадвар сайтай, илүү динамик эдийн засаг юм.

Гурав. ХҮНД АЖ ҮЙЛДВЭРИЙН САЛБАРЫН ХӨГЖЛИЙГ ТУСГАЙЛАН АЧ ХОЛБОГДОЛ ӨГЧ УЛСЫН АЖ АХУЙН БУСАД САЛБАРУУДЫН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО, ДОТООД ГАДААД ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ЭРЭЛТ ХЭРЭГЦЭЭ, БҮС НУТГИЙН ХӨГЖЛИЙН ЧИГ ХАНДЛАГАТАЙ НЯГТ УЯЛДУУЛАН ТӨЛӨВЛӨЖ ХӨГЖҮҮЛЭХ БОДЛОГО БАРИМТЛАН “ҮНДЭСНИЙ ХҮНД АЖ ҮЙЛДВЭРИЙН КЛАСТЕР ХӨГЖИЛ” ТӨСЛИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЖ ЭХЭЛНЭ.

Бид “Үндэсний хүнд үйлдвэрийн кластер хөгжүүлэх” төслийг стратегийн хүрээнд хэрэгжүүлснээр эдийн засгийн дүр төрхийг мэдэгдэхүйц сайжруулахад бэлэн байна. Энэхүү амбицтай санаачилга нь хүнд үйлдвэрийн салбарыг төрийн

өргөн хүрээний эдийн засгийн бодлого, дотоод, олон улсын зах зээлийн эрэлт хэрэгцээ, бүс нутгийн хөгжлийн чиг хандлагатай нягт уялдуулан хөгжүүлэх зорилготой юм.

|| Хүнд үйлдвэрийн кластерийг хөгжүүлэхийн ач холбогдол

- **Эдийн засгийг төрөлжүүлэх:** Уул уурхай, хөдөө аж ахуйд ихээхэн түшиглэсэн Монгол Улсын хувьд ган боловсруулах үйлдвэр, машин механизмын эд анги хийх хүнд үйлдвэрлэл зэрэг үйлдвэрүүдийг төрөлжүүлэх нь нэн чухал юм. Энэхүү өөрчлөлт нь түүхий эдийн үнийн өсөлттэй холбоотой эдийн засгийн тогтворгүй байдлыг бууруулж, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэх боломжтой.
- **Ажлын байр бий болгох:** Хүнд үйлдвэрийг хөгжүүлэх нь хөдөлмөр их шаарддаг бөгөөд ажлын байрыг ихээхэн хэмжээгээр бий болгож, улмаар ажилгүйдлийг бууруулж, амьжиргааны түвшнийг дээшлүүлнэ.
- **Технологийн дэвшил:** Хүнд үйлдвэрүүдэд хөрөнгө оруулах нь орчин үеийн технологийг нэвтрүүлэхэд түлхэц болж, бүх аж үйлдвэрийн салбарт инновацыг өдөөж болно.
- **Бүс нутгийн хөгжил:** Хүнд аж үйлдвэрийг стратегийн хувьд хөгжүүлснээр бүс нутгийн тэнцвэртэй хөгжлийг дэмжиж, хот суурин газрын хэт төвлөрлөөс сэргийлж, эдийн засгийн өсөлтийг улс даяар жигд хуваарилах боломжтой.

|| Хүнд үйлдвэрийн кластерийн хөгжлийг чиглүүлэх бодлого

1. **Хөгжлийн нэгдсэн арга барил:** Хүнд үйлдвэрийн салбарыг хөгжүүлэх нь уул уурхай, хөдөө аж ахуй, үйлчилгээ зэрэг бусад салбарыг нөхөж, төрөөс баримтлах өргөн хүрээтэй эдийн засгийн бодлоготой уялдуулан төслийг хэрэгжүүлнэ.
2. **Зах зээлд чиглэсэн төлөвлөлт:** Хөгжлийн төлөвлөгөөг дотоодын болон олон улсын зах зээлийн эрэлт хэрэгцээтэй нягт уялдуулж, хүнд үйлдвэрийн салбарын үйлдвэрлэлийг зах зээлийн бодит хэрэгцээ, стандартад нийцүүлэн хангана.
3. **Бүс нутгийн хамтын ажиллагаа:** Төслийн хүрээнд Монгол Улсын хүнд үйлдвэрийн салбарыг бүс нутгийн томоохон сүлжээ, нийлүүлэлтийн сүлжээнд нэгтгэх зорилго бүхий бүс нутгийн хөгжлийн чиг хандлага, боломжуудыг авч үзэх болно.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

1. **Дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалт:** Тээвэр (авто зам, төмөр зам), эрчим хүч (цахилгаан станц, сүлжээ), нийтийн аж ахуй (ус, хог хаягдлын менежмент) зэрэг хүнд үйлдвэрүүдийг дэмжих дэд бүтцэд томоохон хөрөнгө оруулалт хийнэ.
2. **Технологийн шинэчлэл:** Хүнд үйлдвэрийн салбарын өрсөлдөх чадварыг дотоодын болон олон улсын зах зээлд хангах үүднээс үйлдвэрлэлийн дэвшилтэт технологи, туршлагыг нэвтрүүлэх.

- 3. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ):** Хүнд үйлдвэрийн салбарт дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах, төрд ирэх санхүүгийн ачааллыг бууруулах, удирдлагын үр ашгийг дээшлүүлэхэд ТХХТ-ийг ашиглах.
- 4. Ажиллах хүчний хөгжил:** Хүнд үйлдвэрийн салбарыг дэмжих чадвартай чадварлаг боловсон хүчнийг бий болгох мэргэжлийн болон техникийн сургалтын хөтөлбөрүүдийг бий болгох.
- 5. Байгаль орчны талаар анхаарах зүйлс:** Олон улсын байгаль орчны стандартад нийцүүлэн хүнд үйлдвэрийн байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг багасгах тогтвортой туршлага, технологийг хэрэгжүүлэх.

Хүлээгдэж буй үр дүн

- 1. Аж үйлдвэрийн гарцыг сайжруулна:** Төсөл хэрэгжсэнээр Монгол Улсын аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүн, ялангуяа өндөр үнэ цэнтэй бүтээгдэхүүн, технологийн үйлдвэрлэлийг мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлэхээр төлөвлөж байна.
- 2. Эдийн засгийн дасан зохицох чадвар** Монгол Улс эдийн засгаа төрөлжүүлснээр түүхий эдийн экспортоос хараат байдлаа бууруулж, эдийн засгийн тогтвортой бүтцийг бий болгож чадна.
- 3. Экспортыг нэмэгдүүлнэ:** Олон улсын жишигт нийцүүлэхийг чухалчилснаар хүнд үйлдвэрийн салбар экспортыг нэмэгдүүлэх, худалдааны тэнцлийг сайжруулахад хувь нэмэр оруулах төлөвтэй байна.
- 4. Бүс нутгийн эдийн засгийн интеграцлал:** Хүнд аж үйлдвэрийн салбарыг хөгжүүлснээр Монгол Улсыг бүс нутгийн аж үйлдвэрийн ханган нийлүүлэлтийн сүлжээний гол тоглогч болгож, хөрш орнуудтай эдийн засгийн интеграциллыг дэмжих боломжтой.

Тиймээс “Үндэсний хүнд үйлдвэрийн кластерийг хөгжүүлэх” төсөл нь хүчирхэг, төрөлжсөн, өрсөлдөх чадвартай хүнд үйлдвэрийн салбарыг хөгжүүлэх замаар эдийн засгийн бүтцийг өөрчлөх бидний стратеги юм. Нарийн төлөвлөлт, их хэмжээний хөрөнгө оруулалт, тогтвортой байдал, зах зээлийн эрэлт хэрэгцээнд анхаарлаа төвлөрүүлснээр аж үйлдвэрийн дэвшил, эдийн засгийн төрөлжилт, бүс нутгийн хөгжлийг хурдасгаж, эдийн засгийн тогтвортой өсөлт, хөгжил цэцэглэлтийн замыг нээх зорилготой юм.

Дөрөв. УИХ-ЫН 2021 ОНЫ 82-Р ТОГТООЛООР БАТЛАГДСАН “АРЦАТ-НАРИЙН СУХАЙТ - ШИВЭЭ ХҮРЭН” ЧИГЛЭЛИЙН 1255 КМ ХОС ЦАХИЛГААН ТӨМӨР ЗАМЫН ТӨСЛИЙГ ДЭМЖИНЭ.

УИХ-ын 2021 оны 82 дугаар тогтоолоор батлагдсан Арцат-Нарийн сухайтаас Шивээ Хүрэн хүртэл 1255 км давхар цахилгаан төмөр зам тавих санаачилга нь улсын дэд бүтцийн хөгжилд чухал ач холбогдолтой юм. Тиймээс бид энэхүү төслийг цаашид дэмжин ажиллана.

|| Төмөр замын төслийн ач холбогдол

- **Эдийн засгийн өсөлт:** Шинэ төмөр замын шугам ашиглалтад орсноор ашигт малтмал болон бусад бараа бүтээгдэхүүнийг тээвэрлэх үр ашгийг эрс сайжруулж, зардлыг бууруулж, худалдаа, экспортод шинэ боломжуудыг нээх болно. Энэхүү тээврийн холбоо нь олон улсын зах зээлд, ялангуяа Хятад, Орос зэрэг хөрш орнуудын зах зээлд саадгүй нэвтрэх замаар Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлтөд шууд хувь нэмэр оруулна.
- **Тогтвортой хөгжил:** Монгол Улс цахилгаан төмөр замыг сонгосноор уламжлалт дизель хөдөлгүүртэй галт тэрэгтэй харьцуулахад хүлэмжийн хийн ялгаруулалтыг бууруулдаг байгаль орчинд ээлтэй технологийг нэвтрүүлэх болно. Энэ нь дэлхийн тогтвортой байдлын зорилтууд болон нүүрстөрөгчийн ул мөрийг бууруулах Монгол Улсын амлалтыг биелүүлнэ.
- **Бүс нутгийн холболт:** Төмөр зам нь Монгол Улсын дотооддоо төдийгүй томоохон аж үйлдвэр, уул уурхайн бүс нутгийг нийслэлтэй холбох бөгөөд, Азийн томоохон боомт, худалдааны төвүүдтэй холбогдсоноор гадаад харилцааг сайжруулна.

|| Дэмжих бодлого

- **Засгийн газрын дэмжлэг:** Дэд бүтэц, эдийн засгийн бие даасан байдлыг сайжруулах үндэсний стратегийн нэг хэсэг болгон уг төслийг бид идэвхтэй дэмжиж байна. Төрийн дэмжлэг нь тогтвортой санхүүжилт, үндэсний төлөвлөлтөд тэргүүлэх ач холбогдол өгнө.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Монгол Улс бүс нутгийн тээврийн сүлжээг сайжруулахад геополитикийн ашиг сонирхлоо ашиглан төслийг дэмжих зорилгоор олон улсын байгууллага болон хөрш орнуудаас түншлэл, санхүүжилт хайна.
- **Зохицуулалтын тогтолцоо:** Засгийн газар үр ашигтай ахиц дэвшлийг хангахын тулд байгаль орчны стандартад нийцүүлэн төмөр замын барилгын ажлыг хурдасгахын тулд газар чөлөөлөх, байгаль орчны үнэлгээ хийх зэрэг зохицуулалтын үйл явцыг оновчтой болгоно.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

- **Технологи ба худалдан авалт:** Төсөл нь цахилгаан хангамж, дохиоллын дэвшилтэт систем зэрэг хамгийн сүүлийн үеийн төмөр замын технологийг ашиглана. Худалдан авалтын үйл явц нь чанар, зардлын үр ашгийг хангахын тулд ил тод байдал, өрсөлдөх чадварыг чухалчилна.
- **Үе шаттай бүтээн байгуулалт:** Зардлаа үр дүнтэй удирдаж, тасалдлыг багасгахын тулд төмөр замыг үе шаттайгаар барих болно. Үе шат бүрийг ашиглалтад ормогц өгөөжөө өгч эхлэхээр стратегийн хувьд төлөвлөх бөгөөд энэ нь дараагийн үе шатуудыг санхүүжүүлэх боломжтой.
 - **Ажиллах хүчний хөгжил:** Төмөр замын бүтээн байгуулалт, ашиглалтад ашигласан нарийн технологитой ажиллах орон нутгийн боловсон хүчнийг бэлтгэхэд хөрөнгө оруулалт хийж, улмаар ажлын байр бий болгож, төмөр замын дэд бүтцийн талаарх орон нутгийн үр чадварыг дээшлүүлэх.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

- **Худалдааны хэмжээ нэмэгдсэн:** Төмөр зам нь илүү их хүчин чадал, үр ашигтай байх тусам ашигт малтмал болон бусад ачаа тээвэрлэх хэмжээг нэмэгдүүлж, Монгол Улсын экспортын хэмжээг мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлнэ.
- **Эдийн засгийг төрөлжүүлэх:** Төмөр зам нь тээврийн дэд бүтцийг сайжруулснаар үйлдвэрлэл, хөдөө аж ахуй зэрэг бусад салбарыг хөгжүүлэх, эдийн засгийг төрөлжүүлэхэд түлхэц болно.
- **Хөрөнгө оруулагчдын сонирхлыг нэмэгдүүлэх:** Дэд бүтцийг сайжруулж, тогтвортой практикийг хэрэгжүүлэх амлалт нь зөвхөн төмөр замын төсөлд төдийгүй эдийн засгийн салбаруудад гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах болно.
- **Нийгэмд үзүүлэх үр өгөөж:** Орон нутгийн иргэдэд ажлын байр бий болгох, орон нутгийн компаниудын бизнесийг нэмэгдүүлэх зэрэг томоохон дэд бүтцийн төсөл хэрэгжсэнээр ирэх нэмэлт эдийн засгийн боломжуудын зэрэгцээ бараа, үйлчилгээний хүртээмж сайжирна.

Иймд Арцат-Нарийн сухайтаас Шивээ Хүрэн хүртэл 1255 км төмөр зам барих нь Монгол Улсын дэд бүтэц, эдийн засгийн чадавхыг нэмэгдүүлэх ач холбогдолтой тул бид дэмжин ажиллах болно. Энэхүү төсөл нь Монгол Улсыг бүс нутгийн худалдаа, тогтвортой хөгжлийн гол тоглогч болгоход туслах бөгөөд энэ нь эдийн засгийн алсын хараа, байгаль орчныг анхаарч үзэх стратегийн нэгдмэл байдлын нэг жишээ юм. Засгийн газрын дэмжлэг, бодлогын хэрэгжилтийн үр дүнд энэхүү цахилгаан төмөр зам нь Монгол Улсын эдийн засгийн дүр төрхийг шинэчлэн тодорхойлж, улс орон, ард түмэндээ урт хугацааны үр өгөөжийг өгөх болно.

3.7.4 АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ

Нэг. ӨВ СОЁЛ, ЭКОСИСТЕМИЙГ ХАДГАЛАХЫН ЗЭРЭГЦЭЭ ДОТООД, ГАДААДЫН ЖУУЛЧДЫГ ТАТАХ ЗОРИЛГООР МОНГОЛ ОРНЫ ӨВӨРМӨЦ СОЁЛ, БАЙГАЛИЙН ҮЗЭСГЭЛЭНТ ГАЗРУУДЫГ ХӨГЖҮҮЛЭХ, СУРТАЛЧИЛНА.

Өргөн уудам газар нутаг, соёлын баялаг өвөөрөө алдартай Монгол Улс аялал жуулчлалын шинэ хандлагын зааг дээр ирээд байна. Энэхүү санаачилга нь зөвхөн өвөрмөц өв соёл, экосистемийг хадгалах зорилготой төдийгүй дотоодын болон олон улсын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхийн тулд эдгээр шинж чанаруудыг сайжруулах, сурталчлах зорилготой юм.

|| Өв соёл, байгалиа хамгаалах, сурталчлахын ач холбогдол

Бидний өв соёл, байгалийн баялаг бол зөвхөн түүх, экологийн асар их ач холбогдолтой эрдэнэс төдийгүй улс орны онцлог шинж чанар бөгөөд аялал жуулчлалаар дамжуулан эдийн засгийн өсөлтийн боломжийг тодорхойлоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Монгол Улс нүүдэлчдийн уламжлал, эртний түүхэн дурсгалт газар, онгон дагшин байгаль орчноо хадгалан үлдэсэнээрээ дэлхийн тавцанд

өвөрмөц болсон мөн чанараа хамгаалж байна. Эдгээр чанаруудыг сурталчлах нь, аялал жуулчлал ба соёлын өвийг хамгаалах хоорондын тогтвортой харилцааг бий болгоход тусална.

|| Аялал жуулчлалыг тогтвортой хөгжүүлэх бодлого

Бид тогтвортой хөгжилд чиглэсэн стратегийн бодлогоо дараах байдлаар тодорхойлсон бөгөөд эдгээр бодлого нь аялал жуулчлалын хөгжлийг хангахад чиглэгдсэн болно. Үүнд:

- Нутгийн соёл, уламжлалыг хүндэтгэж, хадгалах.
- Байгалийн экосистемийн бүрэн бүтэн байдлыг хамгаалж, хадгалах.
- Орон нутгийн иргэдэд эдийн засгийн үр өгөөжийг өгч, тэдний өрхийн амьжиргаанд хувь нэмэр оруулах.

Энэхүү санаачилгад тусгай хамгаалалттай газруудад зочлох хүмүүсийн тоог журамлах, байгалийн үзэсгэлэнт газруудын элэгдлийг багасгахын тулд улирлын бус аялал жуулчлалыг дэмжих, аялал жуулчлалын төлөвлөлт, ашиг тусыг хуваалцахад орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулах зэрэг багтана.

|| Хөгжүүлэх, сурталчлах аргууд

Эдгээр зорилгод хүрэхийн тулд бид олон талт арга барилыг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- **Дэд бүтцийн хөгжил:** Алслагдсан бүс нутгуудын хүртээмжийг сайжруулахын зэрэгцээ ийм бүтээн байгуулалтууд нь байгаль орчинд ээлтэй, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг багасгах.
- **Маркетинг ба Брэндинг:** Монгол орны соёлын бэлгэдэл, байгалийн үзэсгэлэнт байдлын талаар сонирхолтой өгүүлэмжийг бүтээх, дижитал медиа ашиглан дэлхийн үзэгчдэд хүрэх.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Аялал жуулчлалын төсөлд орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулж, соёл, гар урлалаа харуулах боломжийг олгож, улмаар эдийн засгийн үр өгөөжийг эдгээр орон нутагт эргүүлэн авчрах боломжийг олгоно.
- **Боловсрол ба мэдлэг:** Орон нутгийн иргэд болон жуулчдад байгаль хамгаалал, соёлын мэдрэмжийн ач холбогдлыг заадаг боловсролын хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.

|| Үр дүн ба нөлөө

- Монгол орны соёл, байгалийн өвийг хөгжүүлэх, сурталчлах хамтын хүчин чармайлт бодит үр өгөөжөө өгч эхэлнэ.
- **Аялал жуулчлалын орлого нэмэгдсэн:** Олон улсад харагдах байдал сайжирснаар жуулчдыг татах нь эдийн засагт эерэг нөлөө үзүүлнэ.
- **Соёлын хадгалалт** Мэдлэг, хөрөнгө оруулалт нэмэгдсэнээр Монголын соёлын олон зан үйл, хэлийг сэргээж, тогтвортой байлгахад тусална.
- **Байгаль орчныг хамгаалах:** Аялал жуулчлалын тогтвортой үйл ажиллагаа нь ландшафт, ан амьтдыг илүү сайн хамгаалахад хүргэнэ.

Иймд Монгол Улс өөрийн өв соёл, байгалийн үзэсгэлэнт газруудаа хөгжүүлэх, сурталчлах стратегийн хандлага нь аялал жуулчлал нь соёл, байгаль орчныг хамгаалахтай уялдаж явах болно. Тиймээс энэхүү тогтвортой бодлогыг үргэлжлүүлэн

хөрөнгө оруулалт хийснээр Монгол Улс аялал жуулчлалын төв гэдгээрээ нэр хүндээ нэмэгдүүлээд зогсохгүй хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх өвөрмөц өв соёлоо баталгаажуулж байна. Энэхүү тэнцвэртэй арга барил нь Монголын оюун санааны мөн чанарыг хамгаалахын зэрэгцээ түүний гүн гүнзгий гоо үзэсгэлэн, өв уламжлалыг дэлхий дахинд мэдрэхийг уриалж байна.

Хоёр. АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН ТУРШЛАГЫГ САЙЖРУУЛЖ, ОРОН НУТГИЙН ЭДИЙН ЗАСГИЙГ ДЭМЖИХИЙН ТУЛД ДЭД БҮТЦЭД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫГ НЭМЭГДҮҮЛНЭ.

Монгол Улс аялал жуулчлалын салбараа өргөжүүлэхийг зорьж байгаа тул дэд бүтцэд хөрөнгө оруулах нь нэн чухал юм. Сайжруулсан дэд бүтэц нь жуулчны туршлагыг сайжруулаад зогсохгүй орон нутгийн эдийн засгийг ихээхэн дэмжиж, идэвхжүүлэх болно. Энэхүү стратеги нь Монголын аялал жуулчлалыг тогтвортой хөгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.

|| Аялал жуулчлалын дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтын ач холбогдол

Найдвартай, хүртээмжтэй дэд бүтэц нь аялал жуулчлалын гол тулгуур юм. Энэ нь жуулчдыг алслагдсан, үзэсгэлэнтэй газруудад ая тухтай, аюулгүйгээр нэвтрэх боломжийг олгодог бөгөөд ингэснээр тэдний ерөнхий туршлагыг сайжруулдаг. Цаашилбал, зам, нисэх онгоцны буудал, харилцаа холбоо зэрэг сайн хөгжсөн дэд бүтэц нь жуулчдын урсгалыг сарниулахад тусалдаг бөгөөд ингэснээр хүн ам ихээр зочилдог газруудад байгаль орчин, соёлын нөлөөллийг багасгахад тусалдаг. Орон нутгийн эдийн засгийн хувьд дэд бүтцийг сайжруулснаар ажлын байр бий болж, орон нутгийн бизнес эрхлэх боломж нэмэгдэж, орлогын тогтвортой байдал нэмэгдэж, орон нутгийн иргэдийн эдийн засгийн бааз суурь бэхжинэ.

|| Дэд бүтцийг хөгжүүлэх бодлого

Бид дэд бүтцийн хөгжлийг дэмжих хэд хэдэн бодлогын арга хэмжээ авна.

- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ):** Дэд бүтцийн төслүүдийг санхүүжүүлэх, удирдахад төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг дэмжих.
- **Тогтвортой хөгжлийн удирдамж:** Байгаль орчин, соёлын хадгалалтыг хангахын тулд аялал жуулчлалын дэд бүтцийг төлөвлөх, барихад тогтвортой байдлыг нэгтгэх.
- **Орон нутгийн оролцооны урамшуулал:** Эдийн засгийн үр өгөөжийг сайн хуваарилж, дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтад оролцох орон нутгийн бизнесийг урамшуулах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд бид дараах зүйлсийг анхаарч ажиллана.

- **Стратегийн төлөвлөлт:** Дэд бүтцийн төслүүдийг аялал жуулчлал болон орон нутгийн эдийн засагт үзүүлэх нөлөөлөл дээр үндэслэн эрэмбэлэх мастер төлөвлөгөө боловсруулах.

- **Хүртээмжтэй хөрөнгө оруулалт:** Аялал жуулчлалын газруудад хялбар нэвтрэх боломжийг хангахын тулд зам, нисэх онгоцны буудал, орон нутгийн тээврийн үйлчилгээ зэрэг тээврийн сүлжээг сайжруулахад анхаарлаа хандуулна.
- **Дижитал дэд бүтцийг сайжруулах:** Аялал жуулчлалын маркетинг, захиалга, жуулчдыг бодит цагийн мэдээллээр хангахын тулд дижитал дэд бүтцийг шинэчлэх.
- **Чадавхыг бэхжүүлэх:** Дэд бүтцийг хадгалах, жуулчдад өндөр чанартай үйлчилгээ үзүүлэхэд орон нутгийн иргэдийг сургах.

|| Үр дүн ба нөлөө

Дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтыг сайтар төлөвлөвөл Монгол Улс хэд хэдэн эерэг үр дүнд хүрэх боломжтой. Үүнд:

- **Жуулчдын тоог нэмэгдүүлсэн:** Дэд бүтэц сайжирснаар Монгол Улс илүү өргөн хүрээний жуулчдад илүү хүртээмжтэй, сонирхол татахуйц болгоно.
- **Жуулчдын сэтгэл ханамж дээшилнэ:** Сайжруулсан байгууламж, үйлчилгээ нь илүү сайн үнэлгээ авч, дахин зочлоход хүргэнэ.
- **Эдийн засгийн өсөлт:** Дэд бүтцийн хөгжил нь ажлын байр бий болгох, орон нутгийн бараа, үйлчилгээний эрэлтийг нэмэгдүүлэх замаар орон нутгийн эдийн засгийг идэвхжүүлнэ..
- **Тогтвортой аялал жуулчлал:** Тэнцвэртэй хөгжил нь Монгол орны соёл, байгалийн баялгийг хойч үедээ үлдээхэд тусална.

Тиймээс Монгол Улс аялал жуулчлалын салбараа уян хатан, тогтвортой, эдийн засгийн үр өгөөжтэй салбар болгон хувиргахад дэд бүтцэд хөрөнгө оруулах нь нэн чухал юм. Нарийн төлөвлөлт, тогтвортой байдлын төлөө тууштай ажиллах, олон нийтийн оролцоотойгоор Монгол Улс хөгжиж буй аялал жуулчлалын салбарыг дэмжээд зогсохгүй улс орны эдийн засаг, нийгмийн өргөн хүрээг хамарсан дэд бүтцийг бий болгож чадна. Энэхүү ирээдүйг харсан энэхүү арга барил нь Монгол орны өвөрмөц гоо үзэсгэлэн, соёлыг хадгалан үлдэх төдийгүй дэлхийн тэргүүлэх чиглэл болгон хөгжүүлэх болно.

Гурав. ОРОН НУТГИЙН ИРГЭДИЙГ АМЬЖИРГАА, СОЁЛЫН УЛАМЖЛАЛЫГ ХАДГАЛАХ, ТОГТВОРТОЙ ОРЛОГЫН ЭХ ҮҮСВЭР БИЙ БОЛГОХ ОЛОН НИЙТЭД СУУРИЛСАН АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН САНААЧИЛГА ГАРГАНА.

Бид нутгийн иргэддээ суурилсан аялал жуулчлалын санаачилга гаргаж, орон нутгийнхаа хүчийг ашиглахаар төлөвлөж байна. Эдгээр хөтөлбөрүүд нь Монголын ард түмний өвөрмөц амьжиргаа, соёлын уламжлалыг хадгалахын зэрэгцээ орлогын тогтвортой эх үүсвэрийг бий болгох зорилготой юм.

|| Олон нийтэд түшиглэсэн аялал жуулчлалын ач холбогдол

Олон нийтэд суурилсан аялал жуулчлал нь орон нутгийн иргэдэд аялал жуулчлалын үр шимийг шууд хүртэх боломжийг олгодог бөгөөд үүний зэрэгцээ

тэдний нөөц баялгийг удирдахад идэвхтэй оролцдог. Аялал жуулчлалын энэхүү загвар нь соёлын үнэт зүйлс, эдийн засгийн үр өгөөжийг нүүлгэн шилжүүлэхээс урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг бөгөөд арилжааны хувьд илүү хөгжсөн аялал жуулчлалын бүс нутагт ажиглагддаг. Мөн орон нутгийн иргэд байгаль, соёлын өвөө хадгалж, аялал жуулчлалыг татах сонирхолтой байдаг тул байгаль орчин, өв соёлыг хамгаалахыг дэмжинэ.

|| Олон нийтэд түшиглэсэн аялал жуулчлалыг дэмжих бодлого

Олон нийтэд түшиглэсэн аялал жуулчлалын санаачилгыг амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд бид хэд хэдэн дэмжих бодлогыг хэрэгжүүлнэ.

- **Чадавхыг бэхжүүлэх:** Аялал жуулчлалын үйл ажиллагаа, зочломтгой байдал, маркетингийг удирдахад нь туслах зорилгоор олон нийтэд сургалт, нөөцөөр хангах.
- **Санхүүгийн урамшуулал:** Аялал жуулчлалын тогтвортой төслүүдийг хөгжүүлж буй орон нутагт буцалтгүй тусламж, бага хүүтэй зээл эсвэл татварын хөнгөлөлт үзүүлэх.
- **Зохицуулалтын тогтолцоо:** Орон нутагт суурилсан аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлж, орон нутгийн иргэд бүс нутагтаа аялал жуулчлалын үйл ажиллагаанд хяналтаа тогтооно.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Олон нийтэд суурилсан аялал жуулчлалыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд дараах зүйлс орно.

- **Оролцоо ба төлөвлөлт:** Аялал жуулчлалын хөгжлийг тэдний хэрэгцээ, үнэт зүйлд нийцүүлэхийн тулд төлөвлөлтийн үйл явцад олон нийтийн удирдагчид болон гишүүдийг оролцуулна.
- **Дэд бүтцийн хөгжил:** Зочид буудал, орон нутгийн хөтчийн үйлчилгээ, тээвэр зэрэг жуулчдыг хүлээн авах шаардлагатай дэд бүтцийг хөгжүүлэхэд орон нутгийн иргэдэд туслах.
- **Маркетинг ба сурталчилгаа:** Соёлын болон байгалийн өвөрмөц газруудыг онцолж, аялал жуулчлалын саналаа зах зээлд гаргахад нь ард иргэдэд тусална.
- **Тогтвортой байдлын туршлага:** Байгаль орчин, соёлын нэгдмэл байдлыг хамгаалахын тулд аялал жуулчлалтай холбоотой үйл ажиллагаанд тогтвортой туршлагыг ашиглахыг дэмжинэ.

|| Үр дүн ба нөлөө

Монголд олон нийтэд суурилсан аялал жуулчлалыг нэвтрүүлэх нь хэд хэдэн чухал үр дүнд хүргэнэ.

- **Эдийн засгийн чадавх:** Орон нутгийн иргэд орлогын шинэ эх үүсвэртэй болж, ядуурлыг бууруулж, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлнэ.
- **Соёлын өвийн хадгалалт:** Ард иргэд өөрсдийн уламжлалт зан үйл, баяр ёслолыг хадгалах, үзүүлэх, жуулчны туршлага болон өөрсдийн соёлын бахархлыг баяжуулах сонирхолтой болно.

- **Байгаль орчныг хамгаалах:** Аялал жуулчлалын орлого нь байгалийн болон соёлын нөөцтэй холбоотой байдаг тул ард иргэд байгаль хамгаалах хүчин чармайлтад оролцоно.
- **Зочдын туршлага:** Жуулчид илүү өвөрмөц, сонирхолтой амьдралын хэв маяг татагдан нутгийн соёл, уламжлалтай танилцахыг зорино.

Иймд олон нийтэд түшиглэсэн аялал жуулчлалын санаачилгууд нь Монгол Улсын тогтвортой, хүртээмжтэй аялал жуулчлалын салбарыг хөгжүүлэх эрэл хайгуулд чухал алхам болно. Монгол Улс орон нутгийн иргэдийг аялал жуулчлалын салбарыг удирдах, үр шимийг нь хүртэх боломжийг бий болгосноор иргэдийнхээ эдийн засгийн чадавхыг нэмэгдүүлээд зогсохгүй, соёлын баялаг бүтээлүүд, байгалийн үзэсгэлэнт газруудаа хадгалж үлдэх баталгаа болно гэж үзэж байна. Эдгээр санаачилгууд өсөхийн хэрээр илүү уян хатан, идэвхтэй аялал жуулчлалын салбарыг бий болгох нь дамжиггүй.

3.7.5 УУЛ УУРХАЙ

Нэг. БАЙГАЛЬ ОРЧИНД ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨЛЛИЙГ БАГАСГАХ, АРД ИРГЭДИЙГ ХАМГААЛАХ, ҮР ӨГӨӨЖИЙН ТЭГШ ХУВААРИЛАЛТЫГ ХАНГАХ ХАРИУЦЛАГАТАЙ, ТОГТВОРТОЙ УУЛ УУРХАЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААГ ДЭМЖИНЭ.

Нүүрс, зэс, алт зэрэг ашигт малтмалын асар их баялаг нь Монгол Улсыг дэлхийн уул уурхайн салбарт томоохон байр суурь эзэлдэг. Гэсэн хэдий ч уул уурхайн үйл ажиллагааны байгаль орчин, нийгэмд үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл нь илүү хариуцлагатай, тогтвортой уул уурхай хөгжүүлэх шаардлагатай байгааг харуулж байна. Энэхүү арга хэмжээ нь байгаль орчинд учирч буй хохирлыг бууруулах, орон нутгийг хамгаалах, уул уурхайн ашиг шимийг тэгш хуваарилах зорилготой юм.

|| Тогтвортой уул уурхайн ач холбогдол

Тогтвортой уул уурхай нь экологийн хохирлыг бууруулах, уул уурхай нь орон нутгийн хүн амын эрүүл мэнд, сайн сайхан байдалд сөргөөр нөлөөлөхгүй байхын тулд маш чухал юм. Монгол Улс тогтвортой байдлын туршлагыг хэрэгжүүлснээр хөрсний доройтол, усны бохирдол, агаарын бохирдол зэрэг уул уурхайн сөрөг нөлөөллийг бууруулж чадна. Түүгээр ч зогсохгүй баялгийн тэгш хуваарилалт нь нийгмийн тэгш байдлыг хангах, зөрчил мөргөлдөөнөөс урьдчилан сэргийлэхэд тусалж, улмаар бүс нутгийн нийгэм, эдийн засгийн тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулдаг.

|| Тогтвортой уул уурхайг дэмжих бодлого

Хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэхийн тулд бид хэд хэдэн бодлогыг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байна.

- **Байгаль орчны дүрэм:** Уул уурхайн үйл ажиллагааны экологийн ул мөрийг багасгахын тулд байгаль орчны стандартыг бэхжүүлж, чанд мөрдүүлэх.

- **Олон нийтийн оролцоо:** Газар ашиглах, ашгийг хуваах гэрээ зэрэг бүс нутагтаа нөлөөлөх уул уурхайн шийдвэр гаргахад орон нутгийн иргэдийг оролцуулах.
- **Ил тод байдал ба хариуцлага:** Уул уурхайн салбарын ил тод байдлыг дэмжих, байгаль орчныг хамгаалах үйл ажиллагаа, санхүүгийн үр ашгийн хуваарилалтыг компаниудаас шаардах.
- **Тогтвортой туршлагыг дэмжих урамшуулал:** Ногоон технологи, тогтвортой туршлагыг хэрэгжүүлдэг уул уурхайн компаниудад татварын хөнгөлөлт санал болгох.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Тогтвортой уул уурхайн практикийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд дараах зүйлс орно.

- **Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ (БОНБУ):** Байгаль орчин, нийгэмд үзүүлж болзошгүй нөлөөллийг тодорхойлохын тулд уул уурхайн төслүүдийг батлахаас өмнө БОНБУ-г сайтар хийх шаардлагатай.
- **Олон нийттэй зөвлөлдөх хөтөлбөрүүд:** Уул уурхайн үйл ажиллагаатай холбоотой санал хүсэлтийг цуглуулж, шийдвэрлэхийн тулд нөлөөлөлд өртсөн орон нутгийн иргэдтэй тогтмол зөвлөлдөх, харилцан яриа өрнүүлэх.
- **Орчин үеийн технологи нэвтрүүлэх:** Байгаль орчны доройтлыг бууруулах орчин үеийн, уул уурхайн технологийг ашиглахыг дэмжинэ.
- **Нөхөн сэргээлт, нөхөн сэргээлт:** Уул уурхайн компаниудад олборлолт хийсэн талбайг байгалийн байдал, эсвэл илүү сайн байдалд нь оруулах төлөвлөгөөг санхүүжүүлж, хэрэгжүүлэхийг үүрэг болгоно.

|| Үр дүн ба нөлөө

Хариуцлагатай уул уурхайн практикийг нэвтрүүлэх нь бүс нутагт нилээд эерэг үр дүнгүүд гарна. Үүнд: .

- **Байгаль орчинд үзүүлэх хор хөнөөлийг бууруулах:** Байгаль орчны хатуу хяналт, орчин үеийн технологийг хэрэгжүүлэх нь уул уурхайн экологид үзүүлэх нөлөөллийг мэдэгдэхүйц бууруулж чадна.
- **Нийгмийн эрүүл мэндийг сайжруулах:** Байгаль орчны бохирдлыг бууруулснаар уул уурхайн үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй амьсгалын замын өвчин, усаар дамжих өвчин зэрэг эрүүл мэндийн эрсдэлийг бууруулна.
- **Эдийн засгийн үр өгөөж:** Тогтвортой уул уурхайн үйл ажиллагаа нь байгаль орчныг хамгаалах, уул уурхайг ирээдүй хойч үедээ ашигтай байлгах замаар урт хугацааны эдийн засгийн үр өгөөжийг авчрах болно.
- **Нийгмийн зохицол:** Уул уурхайн ашиг тусыг тэгш хуваарилах нь уул уурхайн компаниуд болон орон нутгийн иргэд хоорондын зөрчлийг бууруулж, нийгмийн тогтвортой байдлыг бий болгоход туслана.

Иймд Монгол Улсын хувьд уул уурхайн тогтвортой практикийг нэвтрүүлэх нь зөвхөн байгаль орчин, нийгмийн асуудал төдийгүй эдийн засгийн хэрэгцээ юм. Энэхүү бодлого, арга барилыг хэрэгжүүлснээр уул уурхайн салбар нь үндэсний хөгжилд эерэг хувь нэмэр оруулахын зэрэгцээ байгаль орчны ул мөрийг багасгаж,

нийгмийн сайн сайхан байдлыг дээшлүүлж чадна. Уул уурхайн энэхүү тэнцвэртэй хандлага нь Монгол орны байгалийн болон хүний нөөцийг хойч үедээ үлдээхэд чухал ач холбогдолтой юм.

Хоёр. УУЛ УУРХАЙН САЛБАРЫН ИЛ ТОД БАЙДАЛ, ХАРИУЦЛАГА, ОЛОН УЛСЫН ШИЛДЭГ ТУРШЛАГЫГ ДАГАЖ МӨРДӨХ БАЙДЛЫГ НЭМЭГДҮҮЛЭХИЙН ТУЛД ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХЯНАЛТ, ХЭРЭГЖИЛТИЙН БОДЛОГЫГ ҮРГЭЛЖЛҮҮЛНЭ.

Монгол Улс уул уурхайн салбарын зохицуулалтын хяналтыг сайжруулах нь ил тод, хариуцлагатай байдлыг нэмэгдүүлэх, олон улсын шилдэг туршлагыг дагаж мөрдөх чухал алхам болно. Ашигт малтмалын нөөцөөр баялаг орны хувьд уул уурхайн үйл ажиллагаа нь байгаль орчин, нийгэмд үзүүлэх нөлөөллийг багасгахын зэрэгцээ эдийн засгийн өсөлтөд эергээр нөлөөлөхийн тулд бат бөх зохицуулалтын тогтолцоог бий болгох нь чухал юм.

|| Зохицуулалтын хяналтын ач холбогдол

Уул уурхайн салбарын зохицуулалтын хяналтыг сайжруулах нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм. Энэ нь уул уурхайн үйл ажиллагааг байгаль орчинд ээлтэй, нийгмийн хариуцлагатай байдлаар явуулахыг баталгаажуулдаг. Энэхүү хяналт нь авлигаас урьдчилан сэргийлэх, байгаль орчны доройтлыг бууруулах, уул уурхайн ашиг тусыг орон нутаг, эдийн засаг зэрэг бүх оролцогч талуудад шударга хуваарилахад тусална.

|| Хяналт, хэрэгжилтийг сайжруулах бодлого

Уул уурхайн салбарын ил тод байдал, хариуцлагыг үр дүнтэй нэмэгдүүлэхийн тулд Монгол Улсын Засгийн газар дараах бодлогыг хэрэгжүүлэх боломжтой.

- **Тодорхой зохицуулалтын тогтолцоо:** Олон улсын шилдэг туршлагад нийцсэн уул уурхайн үйл ажиллагааны тодорхой, иж бүрэн эрх зүйн стандартыг боловсруулж мөрдүүлэх.
- **Тогтмол хяналт шалгалт, аудит:** Байгаль орчин, аюулгүй байдлын стандартыг дагаж мөрдөхийн тулд хяналт шалгалт, аудитын тогтмол хэрэгжүүлнэ.
- **Ил тод байдлын санаачилга:** Уул уурхайн компаниудаас өөрсдийн үйл ажиллагаа, байгаль орчны менежмент, үр ашгийг хуваалцах талаар нарийвчилсан тайлан нийтлэхийг шаардах.
- **Чадавхыг бэхжүүлэх:** Сургалт, хяналт, хэрэгжилтийн дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх замаар зохицуулах байгууллагуудын чадавхыг нэмэгдүүлэх.

Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд дараах зүйлс орно.

- **Оролцогч талуудын оролцоо:** Уул уурхайн хууль тогтоомжийг боловсруулах, шинэчлэх ажилд төрийн байгууллагууд, уул уурхайн

компаниуд, ТББ, орон нутгийн иргэд зэрэг өргөн хүрээний оролцогч талуудыг оролцуулах.

- **Технологийн ашиглалт:** Сансрын зураг, дижитал тайлагналын хэрэгсэл зэрэг технологийг ашиглан уул уурхайн үйл ажиллагааг хянаж, дагаж мөрдүүлэх.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Олон улсын байгууллага, гадаадын засгийн газартай хамтран шилдэг туршлагыг нэвтрүүлэх, зохицуулалтын стандартыг сайжруулах.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Мэдээллийг хүртээмжтэй болгож, олон нийтийн санал хүсэлтийн механизмыг хөнгөвчлөх замаар олон нийтийн оролцоог дэмжинэ.

|| Үр дүн ба нөлөө

Монгол Улсын уул уурхайн салбарын зохицуулалтын хяналтыг бэхжүүлэх нь дараах томоохон үр дүнд хүргэх юм.

- **Хөрөнгө оруулагчдын итгэл нэмэгдсэн:** Ил тод, хариуцлагатай үйл ажиллагаа нь уул уурхайн салбарыг дотоодын болон олон улсын хөрөнгө оруулагчдын сонирхлыг татахуйц болгоно.
- **Тогтвортой хөгжил:** Зохицуулалтын практикийг сайжруулснаар уул уурхай нь байгаль орчин, нийгмийн үнэт зүйлсийг алдагдуулахгүйгээр эдийн засгийн тогтвортой хөгжилд хувь нэмрээ оруулна.
- **Олон нийтийн итгэлцэл ба нийгмийн үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл:** Үр дүнтэй зохицуулалт нь уул уурхайн компаниуд болон орон нутгийн иргэдийн хооронд итгэлцлийг бий болгодог бөгөөд энэ нь уул уурхайн төслүүдийг урт хугацаанд хэрэгжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ.
- **Глобал нийцтэй байдал:** Олон улсын шилдэг туршлагыг баримталснаар дэлхийн зах зээл дэх Монгол Улсын нэр хүнд өсөж, дэлхийн эдийн засаг, байгаль орчны стандартад нийцнэ.

Иймд Монгол Улс уул уурхайн салбараас хүртэх үр өгөөжийг оновчтой болгохыг эрмэлзэж байгаа тул зохицуулалтын хяналт, хэрэгжилтийг тасралтгүй үргэлжлүүлэх нь амин чухал юм. Ил тод байдал, хариуцлагатай байдал, олон улсын шилдэг туршлагыг эрхэмлэснээр Монгол Улс уул уурхайн салбарын эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг дэмжиж, байгаль орчныг хамгаалж, бүх оролцогч талуудад тэгш үр өгөөжийг хүртээж чадна. Хяналтыг сайжруулах нь бид илүү тогтвортой, цэцэглэн хөгжих ирээдүйг баталгаажуулаад зогсохгүй уул уурхайн салбарт хариуцлагатай болохоо дэлхийд харуулна.

Гурав. БУСАД САЛБАР ДАХЬ ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ, НЭМҮҮ ӨРТӨГ ШИНГЭСЭН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНУУДААР ДАМЖУУЛАН ЭДИЙН ЗАСГИЙГ ТӨРӨЛЖҮҮЛЖ, УУЛ УУРХАЙН ОРЛОГООС ХАРААТ БАЙДЛЫГ БУУРУУЛНА.

Монгол Улсын эдийн засагт үндэсний орлого, экспортын чухал эх үүсвэр болох уул уурхайн салбар зонхилсоор удаж байна. Гэсэн хэдий ч дэлхийн зах зээл дээрх түүхий эдийн үнийн хэлбэлзэл, байгаль орчны

асуудал нь эдийн засгийг төрөлжүүлэх шаардлагатай байгааг харуулж байна. Бусад салбарт хөрөнгө оруулалт хийж, нэмүү өртөг шингэсэн үйл ажиллагааг дэмжсэнээр Монгол Улс уул уурхайн орлогоос хараат байдлаа бууруулж, улмаар илүү уян хатан, тогтвортой эдийн засгийг хөгжүүлэх боломжтой.

|| Эдийн засгийг төрөлжүүлэхийн ач холбогдол

Эдийн засгийг төрөлжүүлэх нь түүхий эдийн үнийн хэлбэлзэлтэй холбоотой эрсдэлийг бууруулах, урт хугацааны эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангахад амин чухал юм. Төрөлжүүлэлд нь шинэ ажлын байр бий болгох, инновацыг идэвхжүүлэх, тогтвортой хөгжлийг дэмжихэд тусалж, эдийн засгийг гадаад цочролыг даван туулахад илүү сайнаар хангана.

|| Эдийн засгийн төрөлжилтийг дэмжих бодлого

Төрөлжилтийг дэмжихийн тулд бид хэд хэдэн стратегийн бодлогыг хэрэгжүүлнэ.

- **Хөгжиж буй салбаруудыг дэмжих:** Сэргээгдэх эрчим хүч, аялал жуулчлал, хөдөө аж ахуй, технологи зэрэг салбаруудад татварын хөнгөлөлт, буцалтгүй тусламж гэх мэт санхүүгийн урамшуулал олгох.
- **Боловсрол, сургалтад оруулах хөрөнгө оруулалт:** Боловсрол, мэргэжлийн сургалтын хөтөлбөрийг сайжруулах замаар төрөлжсөн эдийн засгийн эрэлт хэрэгцээг хангахын тулд ажиллах хүчний ур чадварыг дээшлүүлнэ.
- **Дэд бүтцийн хөгжил:** Зам тээвэр, харилцаа холбоо, эрчим хүч зэрэг олон салбарыг дэмжих дэд бүтцэд хөрөнгө оруулах.
- **Зохицуулалтын шинэчлэл:** Уул уурхайн бус салбарт бизнес эрхлэлтийг дэмжих, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах бизнесийн зохицуулалтыг хялбарчлах.
- Хэрэгжүүлэх аргууд Төрөлжүүлэх стратегийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд дараах зүйлс орно.
- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ):** ТХХТ-ийн хөшүүрэг нь өндөр чадавхтай салбар дахь төслүүдийг санхүүжүүлэх, хөгжүүлэх, улмаар төрийн санхүүгийн ачааллыг бууруулах.
- **Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг (ГШХО) татах:** ГШХО-ыг төрөл бүрийн салбарт, ялангуяа экспортын боломжтой салбаруудад татах хөрөнгө оруулалтын таатай орчныг бүрдүүлэх.
- **Судалгаа, хөгжлийг дэмжих (R&D):** Төрөл бүрийн салбар дахь инновац, технологийн дэвшлийг дэмжих зорилгоор R&D үйл ажиллагааг дэмжих.
- **Зах зээлийн хүртгэмжийг нэмэгдүүлэх:** Худалдааны гэрээ, маркетингийн дэмжлэгээр уул уурхайн бус салбарын зах зээлд нэвтрэх боломжийг сайжруулах.

|| Үр дүн ба нөлөө

Монгол Улсын эдийн засгийг төрөлжүүлэх нь дараах чухал үр дүнд хүрэх боломжтой.

- **Эдийн засгийн эмзэг байдлыг бууруулна:** Төрөлжсөн эдийн засаг нь дэлхийн зах зээл дээрх түүхий эдийн үнийн хэлбэлзэлд бага өртөмтгий

бөгөөд эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангадаг.

- **Хөдөлмөр эрхлэх боломж нэмэгдэнэ:** Шинэ үйлдвэрүүд болон өргөжин тэлж буй салбарууд ажлын байр бий болгож, ажилгүйдлийг бууруулж, амьжиргааны түвшнийг дээшлүүлдэг.
- **Тогтвортой хөгжил:** Сэргээгдэх эрчим хүч, аялал жуулчлал зэрэг салбар дахь хөрөнгө оруулалт нь байгаль орчинд ээлтэй тогтвортой туршлагыг дэмжинэ.
- **Дэлхий дахины өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлнэ:** Өртгийн сүлжээг дээшлүүлж, өндөр үнэ цэнтэй бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг экспортлох замаар Монгол улс дэлхийн хэмжээнд өрсөлдөх чадвараа дээшлүүлж чадна.

3.7.6 БАНК САНХҮҮ

Нэг. САНХҮҮГИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДАЛ, НЭГДМЭЛ БАЙДАЛ, ХЭРЭГЛЭГЧИЙН ЭРХ АШГИЙГ ХАМГААЛАХ ҮҮДНЭЭС БАНКНЫ САЛБАРЫН ЗОХИЦУУЛАЛТ, ХЯНАЛТЫН МЕХАНИЗМЫГ БЭХЖҮҮЛНЭ.

Банкнүүд санхүүгийн үр ашигтай зуучлал, найдвартай хадгаламж, найдвартай хөрөнгө оруулалтын сувгуудыг хангахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд санхүүгийн систем нь аливаа эдийн засгийн гол тулгуур болдог. Гэсэн хэдий ч банкны салбар санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах, хэрэглэгчийн эрх ашгийг хамгаалах чадвар нь зохицуулалт, хяналтын механизмын үр дүнтэй байдлаас ихээхэн хамаардаг.

|| Банкны зохицуулалтыг бэхжүүлэхийн ач холбогдол

2008 оны дэлхийн санхүүгийн хямрал нь банкны салбарын зохицуулалтын тогтолцоо хангалтгүйн үр дагаврыг онцолж, иж бүрэн шинэчлэл хийх шаардлагатай байгааг онцолсон. Эдгээр хүрээг бэхжүүлэх нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм. Үүнд:

- **Санхүүгийн тогтвортой байдал:** Бат бөх зохицуулалт нь эдийн засгийн уналтад хүргэж болзошгүй системийн доголдлоос урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг.
- **Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах:** Үр дүнтэй хяналт шалгалт нь банкнүүд шударга, ил тод үйл ажиллагаа явуулж, хэрэглэгчдийг хулгайн гэмт хэрэг, санхүүгийн луйвраас хамгаалдаг.
- **Зах зээлийн шударга байдал:** Хүчтэй зохицуулалт нь банкны салбарт шударга ёс, өрсөлдөх чадварыг дэмжиж, элдэв залилангаас сэргийлж, санхүүгийн системд итгэх итгэлийг хадгалдаг.

|| Банкны хяналтыг сайжруулах бодлого

Банкны салбарыг бэхжүүлэхийн тулд бодлого боловсруулагчид дараах стратегиудыг авч үзэх ёстой.

- **Өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээнд тавигдах шаардлага:** Өөрийн хөрөнгийн хэмжээний дагуу хатуу шаардлагыг хэрэгжүүлснээр банкнүүд санхүүгийн

цочролыг уналтгүйгээр шингээж чадна.

- **Эрсдэлийн удирдлагын хяналт:** Банкуудад эрсдэлийн үнэлгээний үйл явцаа сайжруулж, эрсдэлийн идэвхтэй менежментээр дамжуулан болзошгүй санхүүгийн хямралд бэлтгэхийг үүрэг болгох ёстой.
- **Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах тухай хуулиуд:** Зээлийн мөлжлөгөөс урьдчилан сэргийлэх, банкны шимтгэл, зээлийн нөхцөлийн ил тод байдлыг хангах зорилгоор хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах хатуу хуулиудыг бий болгох.
- **Компанийн засаглалын стандартууд:** Банкуудын хариуцлага, ёс зүйн удирдлагын үйл ажиллагааг хангахын тулд компанийн засаглалыг бэхжүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг хэрэгжүүлэхэд олон оролцогч талуудыг хамарсан хамтын арга барил шаардлагатай бөгөөд дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.

- **Зохицуулах байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** АНУ-ын Холбооны нөөцийн сан, Европ дахь Европын Төв банк эсвэл дэлхий даяарх ижил төстэй байгууллагууд зэрэг санхүүгийн зохицуулагчидтай хамтран ажиллах.
- **Технологийг нэвтрүүлэх:** Банкны үйл ажиллагаанд илүү сайн тандалт, хяналт тавих дэвшилтэт технологийг ашиглан залилангийн үйлдлүүдийг эрт илрүүлж, урьдчилан сэргийлэх.
- **Тогтмол аудит, үнэлгээ:** Банкуудын санхүүгийн эрүүл мэнд, зохицуулалтын стандартад нийцэж байгаа эсэхийг үнэлэх зорилгоор тогтмол аудит болон стресс тест хийх.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Хил дамнасан банкны сорилттой тэмцэх, зохицуулалтын арбитраас урьдчилан сэргийлэхийн тулд зохицуулах байгууллагуудын олон улсын хамтын ажиллагааг сайжруулах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Банкны зохицуулалт, хяналтын механизмыг бэхжүүлэх нь дараах томоохон үр өгөөжийг өгөх төлөвтэй байна.

- **Санхүүгийн хямралыг бууруулах:** Илүү хүчтэй зохицуулалт нь банкуудыг илүү уян хатан, эрсдэлтэй алхамд өртөмтгий байдлыг бууруулах замаар ирээдүйн санхүүгийн хямралын нөлөөг бууруулна.
- **Хэрэглэгчийн итгэлийг нэмэгдүүлнэ:** Зохицуулалтын тогтолцоог боловсронгуй болгосноор хэрэглэгчдийн банкны системд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлж, санхүүгийн үйл ажиллагаанд илүү идэвхтэй оролцохыг дэмжинэ.
- **Илүү их санхүүгийн оролцоо:** Хамгаалалт сайжирснаар илүү олон хүн банкны чухал үйлчилгээнд хамрагдах боломжтой болж, эдийн засгийн оролцоог дэмжинэ.
- **Дэлхийн санхүүгийн тогтвортой байдлыг сайжруулах:** Хүчтэй зохицуулалтууд нь дотоодын асуудлуудыг олон улсын хямралд хүргэхгүй байх замаар дэлхийн санхүүгийн тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулдаг.

Иймд банкны салбарын зохицуулалт, хяналтын механизмыг бэхжүүлэх нь зөвхөн хэрэгцээ биш, эдийн засгийн тогтвортой ирээдүйн урьдчилсан нөхцөл юм. Зорилтот бодлого, баттай арга барилыг хичээнгүйлэн хэрэгжүүлснээр банкны салбар санхүүгийн тогтвортой байдлыг хамгаалах, хэрэглэгчийн эрх ашгийг хамгаалах давхар зорилгод хүрч чадна. Энэ нь эргээд санхүүгийн зах зээлийн нэгдмэл байдлыг хангаж, эдийн засгийг тогтвортой байлгахад түлхэц болно.

Хоёр. САНХҮҮГИЙН ХҮРТЭЭМЖИЙГ ДЭМЖИХ, ЯЛАНГУЯА ХӨДӨӨ ОРОН НУТАГ, АЛСЛАГДСАН БҮС НУТАГТ БАНК САНХҮҮГИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ХҮРТЭЭМЖИЙГ НЭМЭГДҮҮЛНЭ.

Санхүүгийн хүртээмж нь эдийн засгийн чадавхыг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулахад, ялангуяа санхүүгийн үйлчилгээний хүртээмж хязгаарлагдмал байдаг хөдөө орон нутаг, алслагдсан бүс нутагт зайлшгүй чухал юм. Санхүүгийн оролцоог дэмжсэнээр олон нийт банкны үйлчилгээ, зээл, даатгал, хөрөнгө оруулалтын боломжуудыг илүү сайн хүртэх боломжтой.

|| Санхүүгийн оролцооны ач холбогдол

Санхүүгийн хүртээмж нь санхүүгийн үйлчилгээний хүртээмжийг нийгмийн бүх давхаргад хүргэж, ялгааг багасгаж, эдийн засгийн хөгжлийг бий болгодог. Хөдөө орон нутагт санхүүгийн хүртээмжтэй байдал нь дараах ач холбогдолтой.

- **Эдийн засгийг чадавхжуулах:** Үйлчилгээ багатай бүс нутгуудад санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэх нь хувь хүн, бизнес эрхлэгчдийг эдийн засагт идэвхтэй оролцоход тусалдаг.
- **Ядуурлыг бууруулах:** Зээл, санхүүгийн үйлчилгээний хүртээмж нь хүмүүст бизнес эрхлэх, боловсрол, эрүүл мэндэд хөрөнгө оруулалт хийх, амьжиргааны түшингээ дээшлүүлэх боломжийг олгодог.
- **Орон нутгийн эдийн засгийг тогтворжуулах:** Санхүүгийн үйл ажиллагаа ихсэх тусам хөдөөгийн эдийн засаг илүү эрч хүчтэй болж, эдийн засгийн хямралд тэсвэртэй болж чадна.

|| Санхүүгийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх бодлого

Хөдөө орон нутаг, алслагдсан бүс нутагт санхүүгийн хүртээмжийг сайжруулахын тулд хэд хэдэн бодлогыг хэрэгжүүлж болно.

- **Бичил санхүүгийн байгууллагуудыг бий болгох:** Иргэд болон жижиг бизнесүүдэд жижиг зээл олгодог бичил санхүүгийн байгууллагуудын өсөлтийг дэмжих.
- **Мобайл банкны шийдлүүд:** Уламжлалт банкны дэд бүтэц дутагдалтай байгаа газруудад мобайл банкны технологийг хөгжүүлэх, ашиглахыг дэмжих.
- **Санхүүгийн мэдлэгийн хөтөлбөрүүд:** Санхүүгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх, хувь хүмүүст санхүүгийн үндэслэлтэй шийдвэр гаргах боломжийг хангах боловсролын хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг хэрэгжүүлэхэд дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ.

- **Засгийн газар ба хувийн хэвшлийн түншлэл** Хувийн компаниуд, ялангуяа харилцаа холбоо, санхүүгийн чиглэлээр хамтран ажиллаж, тэдний технологи, хүрч ажиллах боломжийг ашиглах.
- **Технологийн хэрэглээ:** Санхүүгийн үйлчилгээг алсаас үзүүлэхийн тулд мобайл программ, интернэт банк зэрэг технологийг ашиглах.
- **Нийгэмд суурилсан арга барил:** Орон нутгийн хэрэгцээг хангахын тулд санхүүгийн үйлчилгээг төлөвлөх, хүргэх ажилд орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулах.
- **Зохицуулалтын хүрээ:** Хөдөө орон нутагт тохирсон санхүүгийн үйлчилгээний инновацыг хөнгөвчлөх зохицуулалтын тогтолцоог тохируулах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Эдгээр арга хэмжээнүүдийн тусламжтайгаар санхүүгийн хүртээмжийг сайжруулах нь дараах томоохон үр өгөөжийг өгөх болно.

- **Банкны хамрах хүрээг нэмэгдүүлнэ:** Хөдөө орон нутагт илүү олон иргэд банкны үндсэн үйлчилгээг авах боломжтой болж, банкны үйлчилгээ байхгүй эсвэл хүрэлцээний дутагдалтай байдлыг бууруулна.
- **Эдийн засгийн өсөлт:** Илүү олон хүн санхүүгийн үйлчилгээнд хамрагдах тусам эдгээр орон нутагт бизнес эрхлэх үйл ажиллагаа нэмэгдэж, эдийн засгийн өсөлт нэмэгдэх болно.
- **Нийгмийн оролцоо:** Санхүүгийн оролцоо нь илүү олон хүнийг эдийн засгийн үйл ажиллагаанд хувь нэмрээ оруулах, үр шимийг нь хүртэх боломжийг олгох замаар нийгмийн оролцоог дэмждэг.
- **Тогтвортой хөгжил:** Хөдөөгийн хүн амын хэрэгцээнд нийцсэн санхүүгийн үйлчилгээг үзүүлснээр тогтвортой хөгжлийг дэмжиж, урт хугацааны эдийн засгийн тогтвортой байдал, өсөлтийг хангах боломжтой.

Иймд хөдөө орон нутаг, алслагдсан бүс нутагт санхүүгийн хүртээмжийг дэмжих нь эдийн засгийн цогц өсөлт, хөгжлийг хангахад амин чухал юм. Стратегийн бодлого, шинэлэг арга барил, хамтын хүчин чармайлтаар дамжуулан хүн бүр санхүүгийн чухал үйлчилгээг авах боломжийг хангахад чухал алхам болно. Эдгээр хүчин чармайлт нь хувь хүмүүсийг чадавхжуулахаас гадна эдийн засгийн уян хатан байдал, тогтвортой байдлын өргөн хүрээний зорилтуудад хувь нэмэр оруулна.

Гурав. ХҮНД СУРТЛЫН СААД ТОТГОРЫГ БАГАСГАХ, ГААЛИЙН ЖУРМЫГ ОНОВЧТОЙ БОЛГОХЫН ТУЛД ХУДАЛДААГ ХӨНГӨВЧЛӨХ АРГА ХЭМЖЭЭГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ, БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧДЭД БАРАА БҮТЭЭГДЭХҮҮН ИМПОРТЛОХ, ЭКСПОРТЛОХОД ХЯЛБАР БОЛГОНО.

Худалдаа бол дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг боловч хүнд суртлын саад бэрхшээл, гаалийн үр ашиггүй журам нь бараа бүтээгдэхүүнийг импортлох, экспортлоход хялбар, үр дүнтэй ажиллахад ихээхэн саад учруулдаг. Худалдааны эргэлтийг хөнгөвчлөх арга хэмжээг хэрэгжүүлэх нь эдгээр үйл явцыг жигдрүүлж, улмаар бизнесийн боломж, эдийн

засгийн хөгжлийг нэмэгдүүлэхэд нэн чухал байна.

|| Худалдаа, арилжааг хөнгөвчлөхийн ач холбогдол

Экспорт, импортын үйл явцыг хялбарчлах, шинэчлэх, уялдуулах нь дараах гүнзгий үр дагавартай.

- **Эдийн засгийн үр ашиг:** Худалдааны үр ашигтай үйл явц нь бизнесийн зардал, цаг хугацааны саатлыг бууруулж, дэлхийн хэмжээнд өрсөлдөх чадвартай болгодог.
- **Дэлхийн худалдааны өсөлт:** Гаалийн журмыг оновчтой болгох нь худалдааны хэмжээг нэмэгдүүлж, дэлхийн эдийн засагт үр өгөөжөө өгөх болно.
- **Эдийн засгийн интеграци сайжирсан:** Худалдааны үйл явцыг хөнгөвчлөх нь улс орон, бүс нутгийн интеграцийг сайжруулж, олон улсын хамтын ажиллагаа, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг дэмжинэ.

|| Худалдаа, арилжааг хөнгөвчлөх бодлого

Худалдаа, арилжааны үйл явцыг дүнтэй хөнгөвчлөхийн тулд хэд хэдэн бодлогын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх болно.

- **Процедурын стандартчилал:** Нарийн төвөгтэй, тодорхойгүй байдлыг багасгахын тулд хил дамнасан худалдааны баримт бичиг, журмыг харилцан уялдуулах.
- **Гаалийн үйл ажиллагааг автоматжуулах:** Гаалийн бүрдүүлэлтийн цахим системийг нэвтрүүлж, үйл явцыг хурдасгаж, хүний хамааралтай алдааг бууруулах.
- **Ил тод байдлын арга хэмжээ:** Худалдаатай холбоотой бүх дүрэм, журам, хураамжийг нийтэлж, бүх худалдаачдад хялбар хүртээмжтэй байлгах.
- **Чадавхыг бэхжүүлэх:** Гаалийн ажилтнуудыг сургаж, худалдааны хэмжээг үр ашигтай зохицуулах дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалт хийх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Худалдааны үйл явцыг хөнгөвчлөх арга хэмжээг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд дараах ажлууд орно. Үүнд:

- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Дэлхийн худалдааны байгууллага (ДХБ) зэрэг олон улсын байгууллагуудаар дамжуулан нийтлэг стандарт, журмын талаар тохиролцох.
- **Технологийн интеграцчлал:** Худалдааны журмын ил тод байдал, хурдыг нэмэгдүүлэхийн тулд блокчэйн, хиймэл оюун ухаан зэрэг технологийг ашиглах.
- **Оролцогч талуудын оролцоо:** Шинэчлэлийн үйл явцад бизнес эрхлэгчид, үйлдвэрчний эвлэлүүд, төрийн байгууллагууд зэрэг бүх оролцогч талуудыг татан оролцуулж, арга хэмжээнүүд нь бодитой байж, бүх талын хэрэгцээг хангана.
- **Тогтмол хяналт, зохицуулалт:** Худалдааг хөнгөвчлөх арга хэмжээний үр

нөлөөг тасралтгүй хянаж, үр ашгийг дээшлүүлэхийн тулд шаардлагатай бол тохируулга хийх.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Худалдааг хөнгөвчлөх арга хэмжээг хэрэгжүүлэх нь дараах томоохон үр өгөөжийг өгөх болно.

- **Худалдааны зардал буурна:** Үйл явц хялбаршуулсан, бичиг цаасны ажил багасаж, гаалийн бүрдүүлэлт хурдан хийснээр арилжааны зардал багасана.
- **Худалдааны хэмжээ нэмэгдсэн:** Саад тотгорыг арилгахын хэрээр бизнес эрхлэгчид шинэ зах зээлд хялбархан нэвтэрч, худалдааны үйл ажиллагаа нэмэгдэхэд хүргэнэ.
- **Эдийн засгийн өсөлт:** Худалдааны чадавхыг нэмэгдүүлснээр бизнесүүд өргөжиж, шинэ боломжууд гарч ирэх тусам эдийн засгийн өсөлтийн хурд нэмэгдэнэ.
- **Олон улсын харилцаа сайжирсан:** Худалдааг илүү хялбар, үр ашигтай болгох нь улс хоорондын харилцааг сайжруулахад хувь нэмэр оруулж, олон улсын хамтын ажиллагааны орчныг бүрдүүлнэ.

Иймд хүнд суртлын саад тотгорыг багасгах, гаалийн журмыг оновчтой болгохын тулд худалдааг хөнгөвчлөх арга хэмжээг хэрэгжүүлэх нь дэлхийн худалдааны орчныг сайжруулахад нэн чухал юм. Эдгээр арга хэмжээ нь бизнес эрхлэгчдийн импорт, экспортын үйл ажиллагааг дэмжээд зогсохгүй дэлхийн эдийн засгийн интеграцлал, өсөлтөд чухал хувь нэмэр оруулдаг. Зөв бодлого, арга барилтай бол олон улсын хамтын нийгэмлэг илүү үр ашигтай, ил тод, цэцэглэн хөгжсөн худалдааны экосистемд хүрч чадна.

Дөрөв. ХУДАЛДААНЫ ГЭРЭЭ ХЭЛЭЛЦЭЭР, ЭКСПОРТЫГ ДЭМЖИХ ХӨТӨЛБӨР, ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ТАНДАН СУДАЛГААГААР ДАМЖУУЛАН ЭКСПОРТЫН ТӨРӨЛЖИЛТИЙГ ДЭМЖИХ, ҮНДЭСНИЙ БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙГ ЗАХ ЗЭЭЛД НЭВТРҮҮЛЭХ ОЛОН УЛСЫН ХУДАЛДААНЫ ХУУЛЬ, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫГ ШИНЭЧИЛНЭ.

Дэлхийн эдийн засагт экспортыг төрөлжүүлэх, үндэсний бүтээгдэхүүнийг шинэ зах зээлд гаргах нь эдийн засгийн өсөлт, тогтвортой байдлыг хангах чухал стратеги байдаг. Шинэчлэгдсэн олон улсын худалдааны хууль, эрх зүйн орчин нь шударга худалдааны практикийг баталгаажуулж, хилээр нэвтрэх саадыг багасгах замаар эдгээр стратегийг хөнгөвчлөх боломжтой.

|| Шинэчлэгдсэн худалдааны хуулиудын ач холбогдол

Худалдаа, арилжааны хуулийг шинэчлэх нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас амин чухал юм.

- **Өрсөлдөөнт тэгш байдал:** Бүх улс орнууд нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн худалдааны стандартыг дагаж дэлхийн зах зээлд өрсөлдөх шударга боломжийг тэгш хангах.

- **Эдийн засгийн тогтвортой байдал:** Экспортыг төрөлжүүлэх нь улс орнуудад нэг зах зээл эсвэл голлох салбар дахь эдийн засгийн уналттай холбоотой эрсдэлийг бууруулахад тусалдаг.
- **Инновац ба өсөлт:** Олон улсын зах зээлд нэвтрэх нь үйлдвэрлэгчдийг илүү том, олон төрлийн зах зээлд гаргах замаар инноваци, өсөлтийг дэмждэг.

|| Экспортын төрөлжилтийг дэмжих бодлого

Экспортын төрөлжилтийг дэмжих, үндэсний бүтээгдэхүүнийг дэлхийн зах зээлд гаргахад дараах чухал бодлогуудыг хэрэгжүүлнэ.

- **Худалдааны иж бүрэн хэлэлцээрүүд:** Тариф болон тарифын бус саад бэрхшээлийг бууруулж, шинэ, төрөлжсөн бүтээгдэхүүнийг гадаад зах зээлд гаргахад хялбар болгох худалдааны хэлэлцээрүүдийг хийнэ.
- **Экспортыг дэмжих хөтөлбөрүүд:** Экспортлогчдод олон улсын стандартыг хангах, бүтээгдэхүүнээ гадаадад борлуулахад нь туслах хөтөлбөрүүдийг бий болгох.
- **Зах зээлийн тандалт үйлчилгээ:** Дэлхийн зах зээлийн чиг хандлагыг хянах, экспортлогчдод өөрчлөгдөж буй зах зээлийн нөхцөлд дасан зохицоход нь туслахын тулд бодит цагийн мэдээллээр хангах үйлчилгээг хэрэгжүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэх болно.

- **Олон талт хамтын ажиллагаа:** Дэлхийн худалдааны байгууллага (ДХБ) зэрэг олон улсын байгууллагуудаар дамжуулан шинэ хууль тогтоомжийг дэлхий даяар хүлээн зөвшөөрч, мөрдүүлэхийн тулд олон талт худалдааны хэлэлцүүлэг, хэлэлцээрт оролцох.
- **Засгийн газар болон аж үйлдвэрийн хамтын ажиллагаа:** Экспортыг дэмжих хөтөлбөрүүд нь хамааралтай, үр дүнтэй байхын тулд төрийн байгууллагууд болон салбарын бүлгүүдийн хоорондын түншлэлийг бий болгох.
- **Технологийн хөрөнгө оруулалт:** Экспортлогчдыг стратегийн шийдвэр гаргахад чиглүүлж чадах нарийн төвөгтэй зах зээлийн тандалт, бодит цагийн аналитик үзүүлэх технологийг ашиглах.
- **Чадавхыг бэхжүүлэх, сургалт:** Бизнесүүдэд олон улсын худалдааны хууль тогтоомжийг ойлгож, зах зээлийн шинэ боломжуудыг ашиглах сургалтын хөтөлбөрүүдийг санал болгодог.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Олон улсын худалдааны хуулийг шинэчлэх, дэмжих бодлогыг хэрэгжүүлэх нь дараах томоохон үр өгөөжийг өгөх төлөвтэй байна.

- **Экспортын хэмжээг нэмэгдүүлэх:** Саад бэрхшээл багасаж, илүү их дэмжлэг үзүүлснээр бизнесүүд экспортынхоо хэмжээг нэмэгдүүлж, үндэсний эдийн засгийн өсөлтөд хувь нэмэр оруулах боломжтой.
- **Зах зээлийн төрөлжилт:** Хязгаарлагдмал тооны экспортын зах зээлээс хараат байдлаа бууруулж, эрсдэлийг нэмэгдүүлж, эдийн засгийн тогтвортой

байдлыг нэмэгдүүлэх боломжтой.

- **Олон улсын зах зээлд гарах:** Шинэ зах зээлд нэвтэрснээр үндэсний бүтээгдэхүүнүүд олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдөж, тухайн улсын брэндийг дэлхийн хэмжээнд өргөжүүлдэг.
- **Эдийн засгийн хөгжил:** Олон төрлийн экспорт, зах зээлийн шинэ боломжууд нь эдийн засгийн хөгжил цэцэглэлтэд хувь нэмэр оруулдаг.

Экспортын төрөлжилтийг дэмжих, үндэсний бүтээгдэхүүнийг шинэ зах зээлд нэвтрүүлэхэд худалдааны хууль, эрх зүйн орчныг шинэчлэх нь нэн чухал. Стратегийн эдгээр бодлогуудыг хэрэгжүүлэх арга замаар бид эдийн засгийн чадавхыг дээшлүүлэхээс гадна дэлхийн зах зээлд өрсөлдөх чадвараа баталгаажуулж чадна. Ингэснээр эдийн засгийн тогтвортой хөгжил нэмэгдэнэ.

Тав. ХУДАЛДААНЫ САНХҮҮЖИЛТ, ЭКСПОРТЫН ЗЭЭЛИЙН БАТАЛГАА, ХУДАЛДААНЫ ТӨЛӨӨЛӨГЧИЙН ГАЗАР, ҮЗЭСГЭЛЭН ХУДАЛДАА ЗЭРЭГ ОЛОН УЛСЫН ЗАХ ЗЭЭЛД ДОТООДЫН ҮЙЛДВЭР, БИЗНЕСИЙН САЛБАРЫН ОРОЛЦООГ ДЭМЖИХ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫГ САЙЖРУУЛНА.

Дотоодын үйлдвэрүүд, бизнесүүд олон улсын зах зээлд амжилттай хөгжихийн тулд хууль эрх зүйн орчныг дэмжих зайлшгүй шаардлагатай байна. Үүгээр худалдааны санхүүжилтийн хүртээмжийг хөнгөвчлөх, экспортын зээлийн баталгааг хангах, худалдааны төлөөлөгчийн газар, үзэсгэлэн яармагт оролцохыг идэвхтэй дэмжих болно.

|| Эрх зүйн орчныг дэмжих ач холбогдол

Бат бөх хууль эрх зүйн орчин нь дараах шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Хөрөнгийн хүртээмж:** Бизнесүүд олон улсын худалдаанд оролцоход шаардлагатай санхүүгийн эх үүсвэрийг олж авах боломжийг хангах.
- **Эрсдэлийг бууруулах:** Шинэ зах зээлд гарахтай холбоотой эрсдэлийг бууруулах экспортын зээлийн баталгаа зэрэг механизмуудыг бий болгох.
- **Зах зээлд өртөх байдал:** Бизнесүүдэд зах зээлд байр сууриа өргөжүүлэх, олон улсын түншлэлийг бий болгоход туслах худалдааны төлөөлөгчийн газар, үзэсгэлэн яармагт оролцоход дэмжлэг үзүүлэх.
- **Өрсөлдөх давуу тал:** Дотоодын үйлдвэрүүдийг гадаадын өрсөлдөгчидтэй эн тэнцүү өрсөлдөх боломжийг олгох.

Олон улсын зах зээлийн оролцоог дэмжих бодлого

Дараах үр дүнтэй бодлогуудыг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- **Худалдааны санхүүжилтийн хууль тогтоомж:** Бизнес эрхлэгчдэд экспортын хэрэгцээнд шаардлагатай байгаа санхүүжилтийн шийдлүүдийг олж авахад хялбар болгох хуулиудыг боловсруулах.
- **Экспортын зээлийн баталгаа:** Экспортын зээлийн баталгааг хангах зорилгоор засгийн газрын дэмжлэгтэй хөтөлбөрүүдийг бий болгож, бизнес

эрхлэгчдэд учирч болох санхүүгийн эрсдэлийг бууруулах.

- **Худалдааны төлөөлөгчийн газар, яармагийг дэмжих:** Олон улсын худалдааны төлөөлөгчийн газар, үзэсгэлэн яармагт оролцоход төрөөс санхүүжилт олгох, бизнес эрхлэгчдэд дэмжлэг үзүүлэх.
- **Зохицуулалтын хялбаршуулалт:** Олон улсын хэмжээнд өргөжин тэлэхийг эрмэлзэж буй бизнесүүдэд үзүүлэх хүнд суртлын ачааллыг бууруулахын тулд холбогдох зохицуулалтыг хялбар болгох.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд дараах стратегийн алхмуудыг хийнэ. Үүнд:

- **Төр, санхүүгийн салбарын хамтын ажиллагаа:** Экспортлогчдын хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн санхүүгийн төрөлжсөн бүтээгдэхүүнийг хөгжүүлэхийн тулд банк, санхүүгийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах.
- **Хууль тогтоох үйл ажиллагаа:** Олон улсын худалдаа эрхэлдэг бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн болон үйл ажиллагааны хэрэгцээг хангах үүднээс шинэ хууль батлах эсвэл одоо байгаа хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах.
- **Сурталчилгааны үйл ажиллагаа:** Дотоодын бизнесүүдэд харагдах байдал, сүлжээний боломжийг нэмэгдүүлэхийн тулд олон улсын үзэсгэлэн худалдаа, төлөөлөгчийн газруудад оролцохыг зохион байгуулж, татаас олгох.
- **Чадавхыг бэхжүүлэх:** Эдгээр дэмжлэгийн механизмын ашиг тус, тэдгээрийг хэрхэн үр дүнтэй ашиглах талаар бизнес эрхлэгчдэд мэдлэг олгох сургалт, семинар зохион байгуулах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Олон улсын зах зээлийн оролцоог дэмжих хууль эрх зүйн орчныг сайжруулах нь дараах томоохон үр өгөөжийг өгөх болно.

- **Өргөтгөсөн бизнесийн үйл ажиллагаа:** Бизнесүүд олон улсын зах зээлд илүү их нэвтэрч, үйл ажиллагаагаа өргөжүүлж, борлуулалтыг нэмэгдүүлэх болно.
- **Санхүүгийн саад тотгорыг бууруулсан:** Худалдааны санхүүжилт болон эрсдэлийг бууруулах хэрэгсэлд илүү сайн хүртээмжтэй болсноор бизнесүүд урьд өмнө нь хэтэрхий эрсдэлтэй эсвэл санхүүгийн хувьд боломжгүй байсан боломжуудыг эрэлхийлж чадна.
- **Зах зээлийн төрөлжилт нэмэгдсэн:** Худалдааны төлөөлөгчийн газар, үзэсгэлэн яармагт оролцох нь шинэ зах зээлийг нээж, дотоодын болон хязгаарлагдмал зах зээлээс хараат байдлыг бууруулна.
- **Эдийн засгийн өсөлт:** Олон улсын хэмжээнд илүү олон бизнес амжилтад хүрэхийн хэрээр орлого нэмэгдэх, ажлын байр бий болгох, технологийн дэвшлээс нийт эдийн засаг ашиг тус хүртэнэ.

Иймд дотоодын үйлдвэрлэлийг олон улсын зах зээлд дэмжих эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох нь эдийн засгийн даяаршил, өрсөлдөх чадварын тэгш

байдлыг хангах чухал алхам юм. Засгийн газар үр дүнтэй бодлого, практик аргуудыг хэрэгжүүлснээр дотоодын бизнесээ олон улсад өрсөлдөхүйц сайн тоног төхөөрөмжөөр хангаад зогсохгүй дэлхийн худалдааны эрсдэлээс хамгаалж чадна. Энэ арга нь бизнесийн өсөлтийг дэмжээд зогсохгүй улс орны эдийн засгийн хөгжилд өргөн хүрээний хувь нэмэр оруулна.

3.7.7 ДИЖИТАЛ ХӨГЖИЛ

Нэг. ХИЙМЭЛ ОЮУН УХААН, БЛОКЧЭЙН, ИНТЕРНЭТ, ЗЭРЭГ ШИНЭЭР ГАРЧ ИРЖ БУЙ ТЕХНОЛОГИУДЫГ АШИГЛАН ЭДИЙН ЗАСАГ, ЭРХ ЗҮЙН ГОЛ САЛБАРУУДАД ҮР АШИГ, БҮТЭЭМЖ, УЯН ХАТАН БАЙДЛЫГ БИЙ БОЛГОХ ХУУЛЬ, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫГ БҮРДҮҮЛЖ ЭХЭЛНЭ.

Дижитал өөрчлөлтийн эрин үед хиймэл оюун ухаан (AI), блокчэйн, интернэт зэрэг шинээр гарч ирж буй технологиудыг хууль эрх зүй, эдийн засгийн тогтолцоонд нэгтгэх нь улам бүр чухал болж байна. Энэхүү интеграци нь гол салбаруудын үр ашиг, бүтээмж, уян хатан байдлыг нэмэгдүүлэх зорилготой бөгөөд эцсийн дүндээ өсөлт, инновацийг хөдөлгөдөг.

|| Технологийн интеграцчлалын ач холбогдол

Шинээр гарч ирж буй технологийг хууль эрх зүй, эдийн засгийн хүрээнд нэвтрүүлэх нь дараах шалтгаануудын улмаас маш чухал байдаг.

- **Сайжруулсан үр ашиг:** Автоматжуулалт ба дижиталчилал нь нарийн төвөгтэй үйл явцыг хялбарчилж, хууль эрх зүй, эдийн засгийн янз бүрийн үйл ажиллагаанд шаардагдах цаг хугацаа, ажиллах хүний нөөцийг цөөлнө.
- **Бүтээмж нэмэгдсэн:** AI зэрэг технологи нь их хэмжээний өгөгдлийг хурдан бөгөөд үнэн зөв шинжилж, шийдвэр гаргах үйл явц болон үйл ажиллагааны бүтээмжийг сайжруулдаг.
- **Илүү уян хатан байдал:** Блокчейн болон бусад төвлөрсөн бус технологиуд нь аюулгүй, ил тод системийг санал болгож, хил дамнансан гүйлгээ, мэдээллийн удирдлагын уян хатан байдлыг нэмэгдүүлнэ.

|| Технологийн интеграцчлалын бодлого

Шинээр гарч ирж буй технологийн чадавхыг ашиглах үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс ордог. Үүнд:

- **Зохицуулалтын хамгаалагдсан хязгаарлагдмал орчин:** Хууль тогтоомжид өөрчлөлт оруулахгүйгээр инновацыг дэмжихийн тулд шинэ технологийг хялбаршуулсан байдлаар тодорхой журмын дагуу турших орчныг бүрдүүлэх.
- **R&D-д зориулсан урамшуулал:** Эдийн засаг, хууль эрх зүйн салбарт технологид суурилсан шийдлүүдийг боловсруулж буй компани, байгууллагуудад татварын хөнгөлөлт, буцалтгүй тусламж, татаас санал болгох.

- **Дижитал бичиг үсгийн боловсрол, сургалтын хөтөлбөрүүд:** Ажиллах хүчний дунд дижитал ур чадварыг сайжруулах хөтөлбөрүүдийг боловсруулж, эдийн засгийн бүх түвшинд шинэ технологитой үр дүнтэй ажиллах боломжийг хангах.
- **Өгөгдлийн хамгаалалт ба кибер аюулгүй байдлын тухай хуулиуд:** Хувийн нууцыг хамгаалах, улам бүр нэмэгдэж буй дижитал эдийн засагт аюулгүй байдлыг сайжруулах зорилгоор өгөгдөл хамгаалах хуулиудыг шинэчлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.

- **Төр-хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ):** Төрийн үйлчилгээ болон хууль эрх зүйн тогтолцоонд дэвшилтэт технологиудыг нэгтгэхийн тулд ТХХТ-ээр дамжуулан технологийн фирмүүдтэй хамтран ажиллах.
- **Технологийн нисгэгчид ба прототипүүд:** Шинэ технологийг хяналттай, бодит орчинд турших туршилтын төслүүдийг эхлүүлэх, тэдгээрийн үр нөлөөг үнэлэх, хэрэгжилтийг сайжруулах.
- **Оролцогч талуудын оролцоо:** Шинэ технологийг өргөнөөр дэмжиж, үр дүнтэй нэвтрүүлэхийн тулд бизнес эрхлэгчид, эрдэмтэн судлаачид, иргэний нийгэм зэрэг гол оролцогч талуудтай хамтран ажиллах.
- **Тасралтгүй хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ:** Технологийн хэрэгжилтэд байнгын хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх тогтолцоог бий болгох, тэдгээр нь төлөвлөсөн зорилгод нийцэж, шинэ сорилтод дасан зохицож байгаа эсэхийг баталгаажуулах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Шинээр гарч ирж буй технологиудыг хууль эрх зүй, эдийн засгийн тогтолцоонд нэвтэрүүлсэнээр дараах томоохон үр дүн гарна гэж үзэж байна.

- **Хууль эрх зүй, эдийн засгийн үйл явцыг боловсронгуй болгосон:** Хүнд суртлыг бууруулж, үйл явцыг илүү оновчтой болгох нь хууль эрх зүй, эдийн засгийн гүйлгээг хурдан, үр ашигтай болгоход хүргэнэ.
- **Эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлсэн:** Бүтээмж, үр ашгийг дээшлүүлэх нь илүү өндөр гарц, эдийн засгийн өсөлтийг бий болгоно.
- **Инновацийг дэмжих:** Шинэ технологийг дэмжих орчин нь инновацийг дэмжиж, эдийн засгаа технологийн дэвшлийн тэргүүн эгнээнд байрлуулна.
- **Сайжруулсан олон нийтийн итгэлцэл, оролцоо:** Ил тод, үр ашигтай систем нь олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлж, хууль эрх зүй, эдийн засгийн үйл явцад иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх боломжтой.

Иймд хиймэл оюун ухаан, блокчэйн, интернэт зэрэг шинээр гарч ирж буй технологиудыг хууль эрх зүй, эдийн засгийн тогтолцоонд нэгтгэх нь манай эдийн засгийн тогтолцоог ирээдүйд баталгаажуулах зайлшгүй шаардлагатай. Улс орнууд алсын хараатай бодлого, шинэлэг арга барилыг хэрэгжүүлсэнээр эдийн засаг, хууль эрх зүйн салбараа дэлхийн өөрчлөлттэй хөл нийлүүлэн алхаад зогсохгүй илүү үр ашигтай, бүтээмжтэй, уян хатан ирээдүйг бий болгоход тэргүүлж чадна. Эдгээр

хүчин чармайлт нь хамтдаа үндэсний өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлж, эдийн засгийн тогтвортой өсөлтөд хувь нэмэр оруулна.

Хоёр. МОНГОЛ ОРОН ДАЯАР ИНТЕРНЭТ ХОЛБОЛТЫГ САЙЖРУУЛЖ, ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ХҮРТЭЭМЖИЙГ ӨРГӨЖҮҮЛЭХИЙН ТУЛД ДЭД БҮТЦЭД, ТҮҮНИЙ ДОТОР ӨРГӨН ЗУРВАСЫН СҮЛЖЭЭ, ДАТА ТӨВ, КИБЕР АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН СИСТЕМД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫГ НЭМЭГДҮҮЛНЭ.

Газарзүйн өргөн уудам нутаг дэвсгэртэй, тархай бутархай хүн амтай Монгол Улс интернэтийн тэгш холболтыг хангахад томоохон сорилтуудтай тулгарч байна. Өргөн зурвасын сүлжээ, дата төв, кибер аюулгүй байдлын систем зэрэг дэд бүтцэд хөрөнгө оруулах нь хот, хөдөөгийн ялгааг арилгах, харилцаа холбооны сүлжээг сайжруулахад чухал ач холбогдолтой юм.

|| Интернэтийн дэд бүтцэд хөрөнгө оруулахын ач холбогдол

Интернэтийн хүчирхэг дэд бүтэц нь дараах шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Эдийн засгийн өсөлт:** Интернэтийн холболт сайжирснаар цахим худалдаа, онлайн боловсрол, телемедициныг хөнгөвчлөх замаар ялангуяа алслагдсан бүс нутагт эдийн засгийн шинэ боломжуудыг нээж өгдөг.
- **Нийгмийн оролцоо:** Өргөн зурвасын хандалт нь бүх иргэд дижитал эдийн засагт оролцох, төрийн үйлчилгээг онлайнгаар авах, дэлхийн хамтын нийгэмлэгтэй холбоотой байх боломжийг олгодог.
- **Үндэсний аюулгүй байдал:** Сайжруулсан кибер аюулгүй байдал нь кибер аюулаас хамгаалж, үндэсний мэдээлэл, дэд бүтцийг болзошгүй халдлагаас хамгаалдаг.

|| Интернэт холболтыг сайжруулах бодлого

Монгол Улсад интернэтийн дэд бүтцийг үр дүнтэй өргөжүүлэхийн тулд дараах бодлогыг хэрэгжүүлэх болно.

- **Дэд бүтцэд оруулах төсвийн хөрөнгө оруулалт:** Өргөн зурвасын сүлжээг бий болгох, өргөжүүлэхэд, ялангуяа хөдөө орон нутагт үйлчилгээ муутай газарт засгийн газрын санхүүжилтийг хуваарилах.
- **Хувийн хөрөнгө оруулалтыг урамшуулах:** Өргөн зурвасын болон дата төв барихад хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих зорилгоор татварын хөнгөлөлт, татаас эсвэл бусад урамшууллыг санал болгодог.
- **Зохицуулалтын шинэчлэл:** Дэд бүтцийг хурдан байршуулах, зах зээлд шинэ тоглогчид ороход туслах зохицуулалтыг оновчтой болгох.
- **Кибер аюулгүй байдлын төлөөх түншлэл:** Монголын кибер аюулгүй байдлын дэд бүтцийг бэхжүүлэхийн тулд олон улсын технологийн фирмүүдтэй түншлэл тогтоох.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг хэрэгжүүлэхийн тулд хоорондоо уялдаа холбоотой, дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.

- **Дэд бүтцийн хөгжлийн төслүүд:** Өргөн зурвасын сүлжээ, дата төвүүдийг

барьж, өргөжүүлэхийн тулд засгийн газрын тэргүүлсэн төслүүд эсвэл төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг эхлүүлэх.

- **Чадавхыг бэхжүүлэх санаачилгууд:** Мэдээллийн технологийн дэд бүтцийг суурилуулах, засвар үйлчилгээ, аюулгүй байдлын чиглэлээр орон нутгийн мэргэжилтнүүдэд зориулсан сургалтын хөтөлбөрүүд.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Үйлчилгээ нь тэдний хэрэгцээг хангахын тулд дэд бүтцийн төслүүдийг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхэд орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулах.
- **Тогтмол хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ:** Дэд бүтцийн төслүүдийн явцыг хянах, тэдгээрийн холболт, аюулгүй байдалд үзүүлэх нөлөөллийг үнэлэх системийг бий болгох.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Интернэтийн дэд бүтцэд стратегийн хөрөнгө оруулалт хийх нь хэд хэдэн гол үр дүнд хүргэх болно.

- **Өргөн хүрээтэй холболт:** Монгол даяар өргөн зурвасын хандалтыг сайжруулж, дижитал хандалтын хот хөдөөгийн ялгааг багасгасан.
- **Эдийн засгийн төрөлжилт:** Бизнесийн шинэ боломж, инновацууд, ялангуяа технологийн гарааны бизнес, онлайн үйлчилгээ зэрэг өндөр хурдны интернэтэд тулгуурласан салбаруудад эерэг нөлөө авчирна.
- **Амьдралын чанар сайжирна:** Боловсролын нөөц, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, төрийн үйлчилгээний хүртээмж сайжирч, иргэдийн амьдралын ерөнхий чанар сайжирна.
- **Үндэсний аюулгүй байдлыг бэхжүүлэх:** Кибер аюулгүй байдлын хүчирхэг арга хэмжээ нь үндэсний чухал дэд бүтэц, нууц мэдээллийг кибер аюулаас хамгаалах болно.

Тиймээс интернэтийн дэд бүтцэд оруулах хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх нь Монголын ирээдүйд чухал ач холбогдолтой. Зорилтот бодлого, шинэлэг аргуудыг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс интернэтийн холболт, кибер аюулгүй байдлаа эрс сайжруулж, эдийн засаг, нийгэмд ихээхэн үр өгөөж авчрах боломжтой. Эдгээр хүчин чармайлт нь хүртээмжтэй байдал, аюулгүй байдлыг дэмжээд зогсохгүй Монгол Улсыг дэлхийн дижитал эдийн засагт илүү өрсөлдөх чадвартай тоглогч болгох болно.

Гурав. ИРГЭД, БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧИД, БИЗНЕСҮҮДЭД ДИЖИТАЛ ТЕХНОЛОГИЙН ЧАДАВХЫГ АШИГЛАХ ЧАДВАРЫГ НЭМЭГДҮҮЛЭХИЙН ТУЛД ДИЖИТАЛ БИЧИГ ҮСГИЙН БОЛОВСРОЛ, УР ЧАДВАРЫГ ХӨГЖҮҮЛЭХ ХӨТӨЛБӨР ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Монгол Улс дижитал дэд бүтцээ өргөжүүлэхэд хөрөнгө оруулалт хийж байгаа энэ үед иргэд, бизнес эрхлэгчдийнхээ тоон мэдлэг, ур чадварыг нэмэгдүүлэх шаардлага нэгэн зэрэг бий болж байна. Иймд дижитал бичиг үсгийн боловсрол, ур чадварыг хөгжүүлэх цогц хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх нь дижитал технологийн ашиг тусыг улс орон даяар нэмэгдүүлэхэд зайлшгүй шаардлагатай.

|| **Дижитал бичиг үсгийн мэдлэг, ур чадварыг хөгжүүлэхийн ач холбогдол**
Дижитал бичиг үсэг, ур чадвар нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас өнөөгийн нийгмийн хөгжлийн үндэс суурь болдог. Үүнд:

- **Технологиор дамжуулан эрх мэдэл олгох:** Хувь хүнийг дижитал ур чадвараар хангах нь тэдэнд технологийг үр дүнтэй ашиглах, хувийн болон мэргэжлийн боломжийг нэмэгдүүлэх боломжийг олгодог.
- **Эдийн засгийн өсөлт:** Чадварлаг бизнес эрхлэгчид болон бизнесүүд инновац хийх, зах зээлийн хүрээг тэлэх, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэхийн тулд дижитал хэрэгслийг ашиглах боломжтой.
- **Дижитал эдийн засагт хамруулах:** Нийгмийн бүх давхарга дижитал эдийн засагт оролцох боломжтой байх нь тэгш бус байдлыг бууруулах, нийгмийн оролцоог дэмжихэд чухал ач холбогдолтой.

|| **Дижитал бичиг үсгийн боловсролыг дээшлүүлэх бодлого**

Дижитал бичиг үсэгт тайлагдсан хүн амыг дэмжихийн тулд дараах бодлогуудыг хэрэгжүүлэх болно.

- **Дижитал бичиг үсгийн үндэсний сургалтын хөтөлбөр:** Сургууль, их дээд сургууль, мэргэжлийн сургалтын төвүүдэд дижитал бичиг үсгийн боловсролын стандартчилсан хөтөлбөр боловсруулах.
- **Сургалтын хөтөлбөрүүдийн урамшуулал:** Ажилчдадаа дижитал ур чадвар олгох сургалтыг санал болгодог бизнесүүдэд татварын хөнгөлөлт олгох.
- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл:** Технологийн компаниуд болон ТББ-уудтай хамтран үр дүнтэй сургалтын хөтөлбөрүүдийг бий болгож, хүргэх.
- **Сургалтын хэрэгсэлийн хүртээмжтэй байдал:** Сургалтын байгууллагууд болон олон нийтийн төвүүд дижитал ур чадварыг заахад шаардлагатай технологийн хэрэгслээр хангагдсан байх.

|| **Хэрэгжүүлэх аргууд**

Дээрх бодлогын хүрээнд дараах арга хэмжээг авснаар үр дүнтэй хэрэгжилтийг бий болгоно.

- **Боловсролын салбарын интеграцлал:** Дижитал бичиг үсгийн боловсролыг бага сургуулиас дээд боловсрол хүртэл үндэсний боловсролын хөтөлбөрт тусгах.
- **Олон нийтэд түшиглэсэн сургалтын төвүүд:** Насанд хүрэгчид болон бизнес эрхлэгчдэд дижитал ур чадвар олгох сургалтуудыг санал болгодог олон нийтийн сургалтын төвүүдийг байгуулах.
- **Онлайн сургалтын платформууд:** Дижитал ур чадварт зориулсан хүртээмжтэй, уян хатан сургалтын сонголтуудыг хангахын тулд онлайн платформуудыг хөгжүүлэх эсвэл хамтран ажиллах.
- **Мэдлэгийн кампанит ажил:** Дижитал ур чадварын ач холбогдлыг онцолж, сургалтын хөтөлбөрт оролцохыг дэмжих үндэсний кампанит ажлыг эхлүүлнэ.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Дижитал бичиг үсгийн боловсрол, ур чадварыг хөгжүүлэх хүчирхэг хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх нь дараах томоохон үр өгөөжийг өгөх боломжтой болно.

- **Дижитал ур чадвар нэмэгдэнэ:** Хүн амын өндөр хувь нь дижитал хэрэгслийг ашиглах чадвартай болж, дижитал ертөнцтэй харилцах чадварыг нэмэгдүүлнэ.
- **Бизнес эрхлэх үйл ажиллагааг нэмэгдүүлэх:** Дижитал ур чадвар сайтай бизнес эрхлэгчид дижитал технологид суурилсан бизнесийг эхлүүлэх, хөгжүүлэхэд илүү сайн бэлтгэгдэж, эдийн засгийг төрөлжүүлэхэд хувь нэмэр оруулна.
- **Сайжруулсан ажлын боломжууд:** Дижитал ур чадвартай хүмүүс улам бүр нэмэгдэж буй дижитал хөдөлмөрийн зах зээлд ажлын байртай болох магадлал өндөр байдаг.
- **Дижитал хуваагдлыг бууруулах:** Зорилтот сургалтын хөтөлбөрүүд, ялангуяа хөдөө орон нутаг зэрэг нийгмийнүйлчилгээ хүрэлцээгүй газар нь дижитал ялгааг бууруулж, технологийн хүртээмжийг илүү тэгш хангахад тусална.

Иймд дижитал бичиг үсгийн боловсрол, ур чадварыг хөгжүүлэх хөтөлбөр нь Монгол Улс дижитал нэгдсэн эдийн засагт шилжиж байгаа өнөө үед маш чухал юм. Стратегийн бодлого, арга барилыг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс хүн амын тоон чадавхыг сайжруулж, эдийн засгийн илүү боломж, нийгмийн оролцоо сайжирч, илүү хүчирхэг, уян хатан эдийн засагтай болох боломжтой. Энэхүү санаачилга нь хувь хүмүүсийг ирээдүйд бэлтгэхээс гадна бүх улс орон дижитал хувьсгалаас ашиг хүртэх боломжийг олгоно.

Дөрөв. ХЭРЭГЛЭГЧИЙН ЭРХ, МЭДЭЭЛЛИЙН НУУЦЛАЛЫГ ХАМГААЛАХЫН ЗЭРЭГЦЭЭ ДИЖИТАЛ ИННОВАЦИ, БИЗНЕС ЭРХЛЭХЭД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ ХИЙХИЙГ ДЭМЖСЭН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ТААТАЙ ОРЧНЫГ БҮРДҮҮЛНЭ.

Хэрэглэгчийн эрх, мэдээллийн нууцлалыг нэгэн зэрэг хамгаалах зохицуулалтын орчныг бүрдүүлэхийн зэрэгцээ дижитал инноваци, бизнес эрхлэхэд хөрөнгө оруулалтыг дэмжих нь Монгол Улсын технологи, эдийн засгийн хөгжилд нэн чухал юм. Энэхүү тэнцвэрт байдал нь тогтвортой өсөлтийг хангаж, хөгжиж буй дижитал экосистемийг дэмжих болно.

|| Зохицуулалтын таатай орчны ач холбогдол

Сайн боловсруулсан зохицуулалтын тогтолцоо нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас зайлшгүй шаардлагатай байдаг.

- **Хэрэглэгчийн эрх ашгийг хамгаалах:** Хэрэглэгчийн эрх, мэдээллийн нууцлалыг хамгаалах нь дижитал үйлчилгээнд итгэх итгэлийг бий болгож, илүү өргөн хүрээнд нэвтрүүлэх, ашиглахыг дэмждэг.
- **Инновацыг дэмжих:** Инновацыг дэмжиж, хүнд суртлын саад тотгорыг

багасгах орчин нь дотоодын болон олон улсын хөрөнгө оруулагчдыг татах боломжтой.

- **Эдийн засгийн өсөлт:** Дижитал бизнес эрхлэлтийг дэмжих нь шинэ бизнес эрхэлж, ажлын байр бий болгож, эдийн засгийг төрөлжүүлэхэд ихээхэн хувь нэмэр оруулна.

|| Дижитал инновацийг дэмжих бодлого

Зохицуулалтын таатай орчныг бүрдүүлэх үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Мэдээлэл хамгаалах хууль тогтоомж:** Хэрэглэгчийн нууцлал, аюулгүй байдлыг хангах үүднээс олон улсын стандартад нийцсэн мэдээлэл хамгаалах цогц хуулийг хэрэгжүүлэх.
- **Гарааны бизнес эрхлэгчдэд зориулсан урамшуулал:** Дижитал инновацийн салбарт ажиллаж буй гарааны бизнес эрхлэгчдэд татварын хөнгөлөлт, буцалтгүй тусламж, татаас санал болгодог.
- **Хялбаршуулсан зохицуулалтын үйл явц:** Захиргааны ачааллыг бууруулахын тулд дижитал бизнес эхлүүлэх, ажиллуулах үйл явцыг оновчтой болгох.
- **Түншлэл ба хамтын ажиллагаа:** Инноваци, бизнес эрхлэлтийг дэмжихийн тулд их дээд сургууль, аж үйлдвэр, засгийн газрын хамтын ажиллагааг дэмжих.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.

- **Зохицуулалтын хамгаалагдсан хязгаарлагдмал орчин:** Компаниудад зохицуулалтын хяналттай боловч хязгаарлалтыг багасгасан хяналттай орчинд шинэ дижитал бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг турших боломжийг олгох.
- **Оролцогч талуудын зөвлөлдөх уулзалт:** Зохицуулалт тэнцвэртэй, үр дүнтэй байхын тулд бизнес эрхлэгчид, хэрэглэгчид, хувийн нууцыг хамгаалагчид зэрэг бүх оролцогч талуудтай хамтран ажиллах.
- **Боловсрол, сургалтын хөтөлбөрүүд:** Бизнес эрхлэгчдэд зохицуулалтын ландшафтыг чиглүүлэх, зохицуулагчдад хамгийн сүүлийн үеийн дижитал чиг хандлага, технологийн талаарх сургалтыг санал болгож байна.
- **Үргэлжилсэн хяналт, зохицуулалт:** Дүрэм журмын үр нөлөөг байнга үнэлж, хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалахын зэрэгцээ шинэлэг зүйлд тустай хэвээр байхын тулд шаардлагатай бол тохируулга хийх.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Дижитал инновацийг хөгжүүлэх зохицуулалтын орчныг дэмжсэнээр Монгол Улс дараах эерэг үр дүнд хүрэх боломжтой.

- **Дижитал бизнес эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх:** Бизнес эрхлэгчид ээлтэй зохицуулалтын хүрээг дэмжсэнээр илүү олон гарааны бизнес, шинэлэг төслүүд гарч ирэх болно.
- **Хэрэглэгчийн итгэлийг нэмэгдүүлэх:** Хэрэглэгчийн хүчтэй хамгаалалт нь дижитал үйлчилгээнд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлж, ашиглалтын хувь

хэмжээг нэмэгдүүлж, хэрэглэгчдийн оролцоог илүү хүчтэй болгоно.

- **Хөрөнгө оруулалтын таатай орчин:** Тодорхой бөгөөд дэмжсэн зохицуулалт нь Монголыг дижитал технологи сонирхдог дотоодын болон гадаадын хөрөнгө оруулагчдын сонирхлыг татахуйц газар болгоно.
- **Тогтвортой эдийн засгийн хөгжил:** Дижитал бизнесийн өсөлт нь ажлын байр бий болгох, эдийн засгийн тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулж, урт хугацааны хөгжлийг дэмжих болно.

Тиймээс хэрэглэгчдийг хамгаалж, дижитал инновацийг өдөөх эрх зүйн зохицуулалтын орчныг бүрдүүлэх нь дижитал эрин зуунд Монголын ирээдүйн гол түлхүүр юм. Стратегийн бодлого боловсруулах, түүнийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх замаар хэрэглэгчийн эрх ашгийг хамгаалах, бизнес эрхлэгчдийн дэмжлэгийг тэнцвэржүүлснээр Монгол улс дижитал ландшафтаа сайжруулж, аюулгүй, динамик шинэлэг байх боломжтой. Энэхүү арга барил нь тогтвортой, дижитал технологид суурилсан, өсөлт, дэлхийн интеграцчилалд нийцсэн эдийн засгийг бий болгох замыг нээх болно.

Тав. МӨНГӨ УГААХ ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭХ БОЛОН ХАРИЛЦАГЧАА ТАНИХ ДҮРЭМ ЖУРМЫГ ДАГАЖ МӨРДӨХИЙН ТУЛД ВИРТУАЛ ХӨРӨНГИЙН БИРЖ, ТҮРИЙВЧ ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭГЧ БОЛОН БУСАД ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭГЧДЭД ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРӨЛ ОЛГОХ БУЮУ БҮРТГЭЛИЙН ГОРИМЫГ БҮРДҮҮЛНЭ.

Виртуал хөрөнгийн бирж, дижитал түрийвчний үйлчилгээ зэрэг дижитал санхүүгийн үйлчилгээ өргөжин тэлэхийн хэрээр лиценз, бүртгэлийн найдвартай журмыг бий болгох нь нэн чухал болж байна. Эдгээр журам нь мөнгө угаахтай тэмцэх стандарт болон харилцагчийг таних журамд нийцэж, санхүүгийн системийг хамгаалж, дижитал гүйлгээнд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлнэ.

|| Тусгай зөвшөөрөл, бүртгэлийн журмын ач холбогдол

Виртуал санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдийн тусгай зөвшөөрөл, бүртгэлийн хатуу журмыг хэрэгжүүлэх нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Санхүүгийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх:** Мөнгө угаахтай тэмцэх болон үйлчлүүлэгчийг тодорхойлох үр дүнтэй арга хэмжээ нь мөнгө угаах болон бусад санхүүгийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг.
- **Зах зээлийн шударга байдлыг сайжруулах:** Зохицуулалтын хяналт нь дижитал санхүүгийн үйл ажиллагаа ил тод, хариуцлагатай байхыг баталгаажуулж, санхүүгийн зах зээлийн шударга байдлыг хангадаг.
- **Хэрэглэгчдийг хамгаалах:** Найдвартай зохицуулалт нь хурдацтай хөгжиж буй виртуал зах зээлд хэрэглэгчдийг хууран мэхлэлт, хүчирхийллээс хамгаалдаг.
- **Инновац ба тогтвортой байдлыг дэмжих:** Тодорхой бөгөөд шударга зохицуулалтын арга нь санхүүгийн тогтвортой байдлыг хадгалахын зэрэгцээ инновацийг дэмждэг.

|| Виртуал санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдийн бодлого

Виртуал хөрөнгийн бирж болон дижитал түрийвч үйлчилгээ үзүүлэгчдийг үр дүнтэй зохицуулахын тулд дараах бодлогыг анхаарч ажиллана.

- **Лицензийн иж бүрэн шаардлага:** Санхүүгийн тогтвортой байдал, кибер аюулгүй байдлын арга хэмжээ, үйл ажиллагааны ил тод байдал зэрэг тусгай зөвшөөрөл авахад нарийвчилсан шалгууруудыг тогтоох.
- **Мөнгө угаахтай тэмцэх болон харилцагчийн нууцлалын хатуу дүрэм журам:** Мөнгө угаахтай тэмцэх хатуу арга хэмжээг хэрэгжүүлж, харилцагчийнхаа (КҮС) протоколуудыг мэдэж, үйлчлүүлэгчийг сайтар таних, бүртгэл хөтлөх.
- **Тогтмол аудит ба нийцлийн шалгалт:** Зохицуулалтын стандартыг байнга дагаж мөрдөж байгаа эсэхийг баталгаажуулахын тулд тогтмол аудит хийх, дагаж мөрдөх шалгалтыг хийх.
- **Хэрэглэгчийн боловсролын хөтөлбөрүүд:** Виртуал санхүүгийн үйлчилгээг ашиглахын эрсдэл ба ашиг тусын талаар хэрэглэгчдэд мэдлэг олгох хөтөлбөр боловсруулах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг хэрэгжүүлэх нь олон шат дамжлага, хэд хэдэн салбарын хамтын ажиллагааг хамарна.

- **Зохицуулалтын хүрээг хөгжүүлэх:** Санхүүгийн мэргэжилтнүүд, технологич, хуулийн мэргэжилтнүүдтэй хамтран иж бүрэн, дасан зохицох зохицуулалтын төслийг боловсруулах.
- **Хяналт, тайлагналын дижитал системүүд:** Үйлчилгээ үзүүлэгчдийн гүйлгээг бодит цаг хугацаанд хянах, автоматжуулсан тайлагнах боломжийг олгодог системийг бий болгох технологийг ашиглах.
- **Зохицуулагчид болон үйлчилгээ үзүүлэгчдэд зориулсан сургалтын хөтөлбөрүүд:** Зохицуулагчид болон үйлчилгээ үзүүлэгчдийн аль алинд нь дижитал санхүүгийн үйлчилгээг үндэслэдэг дүрэм журам, технологийг ойлгоход чиглэсэн сургалт явуулах.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Дэлхийн стандартыг хангаж, хил дамнасан асуудлыг үр дүнтэй зохицуулахын тулд олон улсын зохицуулах байгууллагуудтай хамтран ажиллах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Виртуал хөрөнгийн бирж болон дижитал түрийвч үйлчилгээ үзүүлэгчдийн лиценз, бүртгэлийн найдвартай журмыг бий болгосноор ихээхэн үр өгөөжөө өгнө гэж үзэж байна.

- **Дижитал санхүүжилтэд итгэх итгэл нэмэгдсэн:** Хэрэглэгчид болон хөрөнгө оруулагчид нийцтэй, аюулгүй гэж хүлээн зөвшөөрөгдсөн платформуудтай ажиллах магадлал өндөр болно.
- **Санхүүгийн гэмт хэргийн бууралт:** AML болон КҮС-ийн үр дүнтэй арга хэмжээ нь дижитал санхүүгтэй холбоотой санхүүгийн гэмт хэргийг

бууруулна.

- **Дижитал санхүүгийн үйлчилгээний өсөлт:** Зохицуулалтын орчин тодорхой болсноор илүү олон пүүс зах зээлд орж, өрсөлдөөн, инновацыг нэмэгдүүлэх боломжтой.
- **Олон улсын түвшинд дэвшсэн байр суурь:** Олон улсын стандартыг дагаж мөрдөх нь тухайн улсын тоон санхүүгийн найдвартай, амьдрах чадвартай төв болох талаар нэр хүндийг өсгөх боломжтой.

Иймд виртуал санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдийн тусгай зөвшөөрөл олгох, бүртгэлийн журмыг бий болгох нь AML болон үйлчлүүлэгчийг таних журамтай нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулахад зайлшгүй шаардлагатай. Зохицуулагчид нарийвчилсан бодлого, арга барил, байнгын үнэлгээг бий болгож, хэрэгжүүлснээр хэрэглэгчдийг хамгаалж, итгэлийг нэмэгдүүлж, дижитал санхүүгийн салбарын эрүүл өсөлтийг дэмжиж чадна. Зохицуулалт, инновацийн энэхүү тэнцвэртэй хандлага нь дижитал эрин үед санхүүгийн системийн бүрэн бүтэн байдал, тогтвортой байдлыг хадгалахад тусална.

Зургаа. ВИРТУАЛ ХӨРӨНГИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭГЧДЭЭС АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ХАТУУ СТАНДАРТ, ИЛ ТОД БАЙДЛЫН ШААРДЛАГЫГ ДАГАЖ МӨРДӨХИЙГ ШААРДАХ ЗАМААР ХЭРЭГЛЭГЧДИЙГ ЗАЛИЛАН, ЛУЙВАР, ХОХИРОГЧДЫН ЭРХ АШГИЙГ ХАМГААЛАХ ТОГТОЛЦООГ БҮРДҮҮЛНЭ.

Виртуал хөрөнгийн өсөлт нь санхүүгийн орчинд хувьсгал хийж, хөрөнгө оруулалт, худалдааны шинэ боломжуудыг санал болгож байна. Гэсэн хэдий ч энэхүү дижитал үйлчилгээ нь залилан, луйвар зэрэг томоохон эрсдэлүүдийг дагуулдаг. Хэрэглэгчид болон хохирогчдын эрх ашгийг хамгаалахын тулд аюулгүй байдлын хатуу стандарт, ил тод байдлын шаардлагуудад анхаарлаа хандуулж, виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдэд зориулсан найдвартай зохицуулалтын тогтолцоог бий болгох нь зайлшгүй чухал юм.

|| Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдийн зохицуулалтын тогтолцооны ач холбогдол

Хүчтэй зохицуулалтын тогтолцоо нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах:** Хэрэглэгчдийг виртуал хөрөнгөтэй холбоотой залилан, луйвраас хамгаалах.
- **Зах зээлийн бүрэн бүтэн байдал:** Виртуал хөрөнгийн зах зээл нь ил тод, аюулгүй байдлаар ажиллаж, итгэлцэл, тогтвортой байдлыг бий болгох.
- **Инновацийн дэмжлэг:** Инновацийг дэмжсэн тодорхой хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхийн зэрэгцээ болзошгүй аюулаас хамгаалах.
- **Хохирогчийг дэмжих:** Виртуал хөрөнгөтэй холбоотой залилан, хулгайд өртсөн хохирогчдыг дэмжих механизмыг бий болгох.

|| Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдийн бодлого

Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдийг үр дүнтэй зохицуулахын тулд дараах бодлогыг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- **Аюулгүй байдлын стандартууд:** Хэрэглэгчийн хөрөнгийг хамгаалахын тулд хадгалах, гүйлгээ хийх, сэргээх үйл явцын аюулгүй байдлын нарийн протоколуудыг шаардах.
- **Ил тод байдал:** Үйлчилгээний нөхцөл, эрсдэлт хүчин зүйлс, үйл ажиллагааны туршлагыг хэрэглэгчдэд тодорхой мэдээлэх.
- **Лиценз ба бүртгэл:** Зөвхөн шаардлагад нийцсэн үйлчилгээ үзүүлэгчид зах зээл дээр үйл ажиллагаа явуулах боломжтой лицензийн системийг нэвтрүүлэх.
- **Хяналт ба дагаж мөрдөх:** Үйлчилгээ үзүүлэгчдийг тасралтгүй хянах тогтолцоог бий болгож, тогтоосон стандартын хэрэгжилтийг мөрдүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг хэрэгжүүлэхэд хэд хэдэн стратегийн үйл ажиллагааг зохион байгуулах болно.

- **Эрх зүйн зохицуулалтын удирдамж боловсруулах:** Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээнд тохирсон цогц удирдамж боловсруулахын тулд кибер аюулгүй байдлын мэргэжилтнүүд болон санхүүгийн зохицуулагчидтай хамтран ажиллах.
- **Технологийн байршуулалт:** Гүйлгээг хянах, дагаж мөрдөх байдлыг бодит цаг хугацаанд хянах дэвшилтэт технологийг ашиглах.
- **Оролцогч талуудын оролцоо:** Бүх хэтийн төлөвийг харгалзан үзэхийн тулд зохицуулалтыг боловсруулах үйл явцад үйлчилгээ үзүүлэгчид, хэрэглэгчид болон кибер аюулгүй байдлын мэргэжилтнүүдийг оролцуулах.
- **Боловсрол, сургалчилгааны кампанит ажил:** Хэрэглэгчдэд виртуал хөрөнгөтэй холбоотой эрсдэл, шинэ журмын дагуу тэдний эрхийн талаар мэдлэг олгох кампанит ажил явуулах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдэд зориулсан эдгээр найдвартай зохицуулалтын тогтолцоог бий болгох нь дараах үр дүнгүүд авчирна. Үүнд:

- **Хэрэглэгчийн итгэлийг нэмэгдүүлсэн:** Хамгаалалтын арга хэмжээг нэмэгдүүлснээр хэрэглэгчдийн виртуал хөрөнгийн үйлчилгээг ашиглах итгэл нэмэгдэнэ.
- **Залилангийн тохиолдлыг бууруулах:** Аюулгүй байдал, ил тод байдлын хатуу шаардлага нь залилангийн тохиолдлыг мэдэгдэхүйц бууруулж чадна.
- **Зах зээлийн тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэх:** Зохицуулалттай орчин нь виртуал хөрөнгийн зах зээлийн тогтвортой байдал, бүрэн бүтэн байдалд хувь нэмэр оруулдаг.
- **Инновацыг дэмжих:** Тодорхой зохицуулалтууд нь виртуал хөрөнгийн салбарт инновацийн найдвартай суурийг бүрдүүлж, шинэ бүтээн байгуулалт, хөрөнгө оруулалтыг дэмжинэ.

Тиймээс виртуал хөрөнгийн салбарт хэрэглэгчдийг хамгаалах тогтолцоог

бий болгох нь энэхүү хурдацтай хөгжиж буй зах зээлд итгэлцэл, шударга байдал, аюулгүй байдлыг хадгалахад нэн чухал юм. Зохицуулагчид тодорхой, ил тод бодлого, найдвартай аргуудыг хэрэгжүүлснээр хэрэглэгчдийг залилан мэхлэхээс хамгаалж, зах зээлийн эрүүл хөгжил, инновацыг дэмжих боломжтой. Энэхүү тэнцвэртэй арга нь дижитал санхүүгийн дэвшлийн үр шимийг өргөн, аюулгүйгээр хүртэх боломжийг олгодог.

Долоо. МӨНГӨ УГААХ, ТЕРРОРИЗМЫГ САНХҮҮЖҮҮЛЭХ, ТАТВАРААС ЗАЙЛСХИЙХ ЗЭРЭГ ВИРТУАЛ ХӨРӨНГӨТЭЙ ХОЛБООТОЙ ХИЛ ДАМНАСАН БЭРХШЭЭЛИЙГ ШИЙДВЭРЛЭХИЙН ТУЛД ОЛОН УЛСЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА, МЭДЭЭЛЭЛ СОЛИЛЦОХ МЕХАНИЗМЫГ САЙЖРУУЛНА.

Виртуал хөрөнгө нь дижитал шинж чанар, дэлхийн хэмжээнд хүртээмжтэй байдгаараа өвөрмөц сорилтуудыг дагуулж, мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх, татвараас зайлсхийх зэрэг асуудлыг зохицуулахад онцгой хүндрэл учруулдаг. Эдгээр асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд олон улсын бат бөх хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцох үр дүнтэй механизм шаардлагатай байна.

|| Виртуал хөрөнгийн зохицуулалтад олон улсын хамтын ажиллагааны ач холбогдол

Хил дамнасан хамтын ажиллагаа нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Дүрэм журмын нэгдмэл байдал:** Хууль бус үйл ажиллагаа явуулах арбитрын боломжоос урьдчилан сэргийлэхийн тулд хууль эрх зүйн хүрээнд зохицуулалтыг уялдуулах.
- **Хууль сахиулах ажиллагааны үр ашиг:** Хууль сахиулах байгууллагуудын хил дамнуулан шуурхай, үр дүнтэй ажиллах чадварыг нэмэгдүүлэх.
- **Санхүүгийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх:** Дэлхий даяар мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх, виртуал хөрөнгөтэй холбоотой татвараас зайлсхийх гэмт хэргийн хамрах хүрээг бууруулах.
- **Дэлхийн санхүүгийн зах зээлийн тогтвортой байдал:** Зохицуулалтгүй виртуал хөрөнгийн гүйлгээний улмаас үүсэх системийн эрсдэлийг шийдвэрлэх замаар дэлхийн санхүүгийн зах зээлийн нэгдмэл байдал, тогтвортой байдлыг хангах.

|| Олон улсын хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх бодлого

Виртуал хөрөнгийн зохицуулалт дахь олон улсын хамтын ажиллагааг сайжруулах үндсэн бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Хоёр талт болон олон талт хэлэлцээрүүд:** Виртуал хөрөнгийн зохицуулалтад мэдээлэл солилцох, хамтарсан арга хэмжээ авахад туслах гэрээ байгуулах.
- **Зохицуулалтын практикийн стандартчилал:** Санхүүгийн үйл ажиллагааны ажлын хэсэг (FATF) зэрэг олон улсын байгууллагуудтай хамтран виртуал хөрөнгийн зохицуулалтын дэлхийн стандартыг боловсруулж, нэвтрүүлэх.

- **Харилцан туслалцах гэрээнүүд:** Виртуал хөрөнгөтэй холбоотой бэрхшээлийг шийдвэрлэхэд тусгайлан чиглэсэн заалтуудыг оруулахын тулд одоо байгаа гэрээг өргөжүүлэх эсвэл шинээр байгуулах.
- **Чадавхыг бэхжүүлэх хөтөлбөрүүд:** Виртуал хөрөнгийн зах зээл шинээр нээгдэж буй улс орнуудын зохицуулалт, хэрэгжүүлэх чадавхыг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Үр дүнтэй хэрэгжилтийг дараах байдлаар хийж болно.

- **Олон улсын хурал, семинар:** Зохицуулагчид, бодлого боловсруулагчид болон оролцогч талууд шилдэг туршлагыг хуваалцаж, хамтарсан стратеги боловсруулах боломжтой форумуудыг зохион байгуулах, оролцох.
- **Бодит цагийн мэдээлэл солилцох платформууд:** Сэжигтэй гүйлгээ болон зохицуулалтын хэрэгжилтэй холбоотой мэдээллийг бодит цаг хугацаанд солилцох найдвартай дижитал платформуудыг хөгжүүлэх.
- **Хамтарсан ажлын хэсэг:** Виртуал хөрөнгөтэй холбоотой хил дамнасан мөнгө угаах схем зэрэг тодорхой асуудлуудыг шийдвэрлэх олон улсын ажлын хэсгүүдийг бий болгох, түүнд оролцож ажиллах.
- **Тогтмол аудит ба нийцлийн шалгалт:** Олон улсын стандарт, гэрээ хэлэлцээрийг дагаж мөрдөж байгаа эсэхийг баталгаажуулахын тулд уялдаа холбоотой аудит, хяналт шалгалт хийх.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Бид ийнхүү олон улсын хамтын ажиллагааг сайжруулж, мэдээлэл солилцох механизмыг сайжруулснаар дараах үр дүнд хүрэхээр төлөвлөж байна.

- **Хууль бус үйл ажиллагааны бууралт:** Харьяаллын хүрээнд виртуал хөрөнгөтэй холбоотой санхүүгийн гэмт хэргийг илүү үр дүнтэй илрүүлэх, мөн урьдчилан сэргийлнэ.
- **Эрх зүйг зохицуулалтад нийцсэн байдал нэмэгдсэн:** Зохицуулсан зохицуулалт болон хэрэгжилтийн хамтын ажиллагааны үр дүнд олон улсын стандартад нийцсэн байдал өндөр болно.
- **Хүчтэй болсон дэлхийн санхүүгийн систем:** Зохицуулалтгүй виртуал хөрөнгийн зах зээлээс үүсэх эрсдэлд өртөмтгий бус, илүү найдвартай, тогтвортой дэлхийн санхүүгийн системтэй нэгдэнэ.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Олон улсын зохицуулагчид хоорондын харилцаа холбоо, итгэлцэл сайжирч, дижитал хөрөнгийн орон зайд ирээдүйд тулгамдаж буй сорилтод хамтран ажиллах хандлагыг дэмжинэ.

Иймд Виртуал хөрөнгөтэй холбоотой хил дамнасан сорилтуудыг үр дүнтэй шийдвэрлэхэд олон улсын хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцох чадварыг сайжруулах нь чухал юм. Бодлогын нэгдсэн хүчин чармайлт, хамтын арга барил, хамтын зорилгод тууштай ажилласнаар улс орнууд виртуал хөрөнгийн зохицуулалтыг сайжруулж, улмаар гэмт хэргийн үйл ажиллагаа явуулах боломжийг бууруулж, дэлхийн санхүүгийн системийг бэхжүүлж чадна. Энэ арга

нь зохицуулалтын нэн чухал сорилтуудыг шийдвэрлэхээс гадна илүү нэгдсэн, аюулгүй олон улсын санхүүгийн зах зээлийг бий болгох замыг нээж өгдөг.

Найм. ХЭРЭГЛЭГЧИД БОЛОН БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧИД ВИРТУАЛ ХӨРӨНГИЙН ХЭРЭГЛЭЭНИЙ ТАЛААР МЭДЭЭЛЭЛТЭЙ ШИЙДВЭР ГАРГАХЫН ТУЛД БОЛОВСРОЛЫН КАМПАНИТ АЖИЛ, СЕМИНАР, СУРТАЛЧИЛГААНЫ ХӨТӨЛБӨРӨӨР ДАМЖУУЛАН ОЛОН НИЙТИЙН МЭДЛЭГ, ОЙЛГОЛТЫГ ДЭМЖИНЭ.

Виртуал хөрөнгө санхүүгийн орчинд улам бүр дэлгэрч байгаа тул хэрэглэгчид болон бизнес эрхлэгчид эдгээр хөрөнгө хэрхэн ажилладаг, учирч болох эрсдэл, боломжит үр ашгийн талаар тодорхой ойлголттой байх нь зайлшгүй чухал юм. Боловсролын кампанит ажил, семинар, сурталчилгааны хөтөлбөрөөр дамжуулан олон нийтийн мэдлэгийг дээшлүүлэх нь тэднийг мэдээлэлтэй шийдвэр гаргахад чухал үүрэгтэй.

|| Виртуал хөрөнгийн талаарх олон нийтэд таниулах хөтөлбөрүүдийн ач холбогдол

Виртуал хөрөнгийн талаарх боловсролын санаачилгууд нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Мэдээлэлтэй шийдвэр гаргах:** Мэдлэгтэй хэрэглэгчид болон бизнесүүд виртуал хөрөнгийг ашиглах, хөрөнгө оруулах талаар илүү сайн шийдвэр гаргах боломжтой.
- **Залилангаас урьдчилан сэргийлэх:** Мэдээллийн хөтөлбөрүүд нь хүмүүст залилан мэхлэх схемийг илрүүлэхэд тусалдаг бөгөөд санхүүгийн алдагдалд орох эрсдэлийг бууруулдаг.
- **Зах зээлийн тогтвортой байдал:** Сайн мэдээлэлтэй оролцогчид илүү тогтвортой, урьдчилан таамаглах боломжтой виртуал хөрөнгийн зах зээлд хувь нэмэр оруулдаг.
- **Эрх зүйн зохицуулалтын нийцэл:** Виртуал хөрөнгийг тойрсон хууль эрх зүйн болон зохицуулалтын хүрээг ойлгох нь дагаж мөрдөх түвшнийг өндөр болгодог.

|| Виртуал хөрөнгийн талаарх мэдлэгийг дэмжих бодлого

Мэдлэгийг үр дүнтэй нэмэгдүүлэхийн тулд дараах бодлогыг анхаарч үзэх хэрэгтэй.

- **Засгийн газраас баталсан боловсролын хөтөлбөрүүд:** Санхүүгийн зохицуулагчид үнэн зөв, найдвартай мэдээллээр хангахын тулд баталгаажуулсан цогц хөтөлбөрүүдийг эхлүүлэх.
- **Боловсролын байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Виртуал хөрөнгийн боловсролыг сургалтын хөтөлбөрт нэгтгэхийн тулд их дээд сургуулиуд болон санхүүгийн боловсролын байгууллагуудтай хамтран ажиллах.
- **Ашгийн бус байгууллагуудыг дэмжих:** Санхүүгийн боловсрол, хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах чиглэлээр мэргэшсэн ашгийн бус байгууллагуудад санхүүгийн дэмжлэг өгч ажиллах.

- **Хүртээмжтэй стратеги:** Хүртээмжийн хөтөлбөрүүд нь хүн ам зүйн янз бүрийн бүлгүүдэд, тэр дундаа үйлчилгээ хүрэлцээ хангалтгүй байгаа олон нийтэд хүрч ажиллах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр боловсрол, сурталчилгааны санаачилгыг хэрэгжүүлэхэд дараах аргуудыг хэрэгжүүлнэ.

- **Онлайн платформууд ба нөөцүүд:** Виртуал хөрөнгийн талаар хүртээмжтэй, сонирхолтой боловсролын агуулгыг санал болгодог вэбсайтууд болон онлайн курсуудыг хөгжүүлэх.
- **Семинар ба семинар:** Виртуал хөрөнгийн мэргэжилтнүүдээр удирдуулсан семинарыг олон нийт болон тодорхой салбарын аль алинд нь чиглүүлэн зохион байгуулах.
- **Хэвлэл мэдээллийн кампанит ажил:** Телевиз, радио, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийг ашиглан виртуал хөрөнгийг аюулгүй ашиглах тухай гол мессежийг илүү өргөн үзэгчдэд хүргэх.
- **Хамтран ажиллах арга хэмжээ:** Технологийн компаниуд болон санхүүгийн байгууллагуудтай хамтран мэдээллийн арга хэмжээ зохион байгуулах нь сүлжээний боломжийг олгодог.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Эдгээр боловсролын кампанит ажил, сурталчилгааны хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлсэнээр дараах үр дүнд хүргэнэ.

- **Хэрэглэгчийн итгэл нэмэгдсэн:** Хэрэглэгчид виртуал хөрөнгийн талаар илүү их мэдлэгтэй болохын хэрээр эдгээр бүтээгдэхүүнийг ашиглах, хөрөнгө оруулалт хийх итгэл нэмэгдэнэ.
- **Луйврын үйл ажиллагааг бууруулах:** Хэрэглэгчид хууль бус саналыг ялгах чадвар сайтай болсноор олон нийтийн мэдлэгийг дээшлүүлэх нь залилангийн хэрэг буурахад туслана.
- **Зах зээлд илүү их оролцоо:** Ойлголт нэмэгдсэнээр илүү олон хувь хүн, бизнесүүд виртуал хөрөнгийн зах зээлд орж, оролцох боломжтой болно.
- **Эрүүл зохицуулалтын орчныг дэмжих:** Мэдээлэлтэй олон нийт шаардлагатай эрх зүйн зохицуулалтын арга хэмжээг илүү сайн ойлгож, дэмжиж, зах зээлийн эрүүл орчныг бүрдүүлэх боломжтой.

Тиймээс боловсролын кампанит ажил, семинар, сурталчилгааны хөтөлбөрүүдээр дамжуулан виртуал хөрөнгийн талаарх олон нийтийн мэдлэг, ойлголтыг дэмжих нь хэрэглэгчид болон бизнесүүдэд энэхүү нарийн төвөгтэй талбарыг аюулгүй, үр дүнтэй удирдах боломжийг олгоход чухал ач холбогдолтой юм. Засгийн газар болон байгууллагууд боловсролд хөрөнгө оруулснаар хувь хүмүүсийг чадавхжуулж, зах зээлийн нэгдмэл байдлыг сайжруулж, дижитал санхүүгийн ашиг тусыг өргөн хүртээмжтэй болгох боломжтой. Боловсролд чиглэсэн энэхүү стратегийн анхаарал нь оролцогчдыг хамгаалахаас гадна виртуал хөрөнгийн экосистемийн өсөлт, тогтвортой байдлыг дэмждэг.

3.7.8 ТАТВАР, ДААТГАЛЫН БОДЛОГО

Нэг. ИРГЭД БОЛОН ЖИЖИГ ДУНД ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, БҮХ БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧДИЙН ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ ТОГТОЛЦООГ БҮРДҮҮЛЭН АЖИЛЛАНА.

Иргэд, жижиг дунд үйлдвэр (ЖДҮ), бизнес эрхлэгчдийн эрхийг хамгаалах тогтолцоог бий болгох нь зах зээлийн чөлөөт эдийн засгийн шударга, цэцэглэн хөгжиж буй орчныг бүрдүүлэхэд нэн чухал юм. Энэхүү систем нь зах зээлийн бүх оролцогчид хэмжээ, нөөцөөс үл хамааран өрсөлдөх, үр дүнтэй шинийг санаачлах боломжийг хангах зорилготой болно.

|| **Бизнесийн орчны эрхийг хамгаалахын ач холбогдол**

Хувь хүн, аж ахуйн нэгжийн бизнесийн эрхийг хамгаалах нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Шударга өрсөлдөөнийг дэмжих:** ЖДҮ болон бизнес эрхлэгчид томоохон аж ахуйн нэгжүүдтэй эн тэнцүү өрсөлдөх боломжийг хангах нь монопол байдлаас сэргийлж, инновацийг идэвхжүүлдэг.
- **Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих:** Шударга эрх зүйн орчин нь бизнесийн үйл ажиллагаа хуулийн хүрээнд хамгаалагдах боломжтой болгож, дотоод гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжинэ.
- **Эдийн засгийн тогтвортой байдлыг сайжруулах:** Бизнес, ялангуяа ЖДҮ-ийн үйл ажиллагааг хамгаалах нь эдийн засгийн тогтвортой байдал, олон талт байдлыг бий болгоход хувь нэмэр оруулдаг бөгөөд энэ нь эдийн засгийн эрүүл мэндэд нэн чухал юм.
- **Нийгмийн шударга ёсыг сахин хамгаалах:** Бизнесийн орчинд шударга хандах нь нийгмийн шударга ёсыг дэмжиж, эдийн засгийн тэгш бус байдлаас урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг.

|| **Бизнесийн эрхийг хамгаалах бодлого**

Бид эдгээр эрхийг хамгаалах үр дүнтэй тогтолцоог бий болгохын тулд хэд хэдэн бодлогыг хэрэгжүүлэх болно.

- **Бизнесийг хамгаалах эрх зүйн орчин:** Бизнесийн эрх ашгийг хамгаалах, тэдгээрийн үйл ажиллагааг тодорхойлох цогц хууль тогтоомжийг боловсруулах.
- **Маргаан шийдвэрлэх механизм:** Арбитр, зуучлал зэрэг бизнесийн маргааныг шийдвэрлэх үр ашигтай, хүртээмжтэй механизмыг бий болгох.
- **Зохицуулалтын хяналт:** Томоохон корпорацууд эрх мэдлээ урвуулан ашиглахаас урьдчилан сэргийлэх, зах зээлийн шударга практикийг хангах хатуу зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх.
- **ЖДҮ болон бизнес эрхлэгчдийг дэмжих үйлчилгээ:** Жижиг бизнесийг дэмжих зорилгоор хуулийн зөвлөгөө, санхүүгийн төлөвлөлтийн үйлчилгээ, бизнесийн сургалт зэрэг нөөцөөр хангах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд дараах арга замаар хүрэх болно.

- **Хууль тогтоомж, зохицуулалт:** ЖДҮ, бизнес эрхлэгчдийн эрхийг хамгаалахад чиглэсэн хууль тогтоомжийг боловсруулж, батлах.
- **Чадавхыг бэхжүүлэх:** Бизнес эрхлэгчдэд тэдний эрх, түүнийг хэрхэн хамгаалах талаар сургалтын хөтөлбөрүүдийг санал болгож байна.
- **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Иргэд, бизнес эрхлэгчдэд эрх, тэдгээрийг хамгаалах нөөц бололцооны талаар мэдээлэл өгөх кампанит ажил явуулах.
- **Хяналт ба хэрэгжилт:** Бизнесийн орчинд хяналт тавих, дүрэм журмыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх байгууллага байгуулах.

Хүлээгдэж буй үр дүн

Иргэд, бизнес эрхлэгчдийн эрхийг хамгаалах эдгээр тогтолцоог бий болгосноор дараах үр дүнгүүдийг өгнө гэж үзэж байна.

- **Бизнесийн идэвхжил нэмэгдэнэ:** Хууль эрх зүйн хамгаалалт сайтай бол илүү олон хүмүүс бизнес эрхлэх боломжтой болж, эдийн засгийн идэвхжил нэмэгдэх болно.
- **Сайжруулсан бизнесийн орчин:** Хууль эрх зүйн орчны хамгаалалт нь бизнесийн ерөнхий уур амьсгалыг сайжруулж, бүс нутгийг хөрөнгө оруулагчдын сонирхлыг татахуйц болгодог.
- **Эдийн засгийн өсөлт:** ЖДҮ-ийн хамгаалалт, дэмжлэгийг сайжруулах нь эдийн засгийн өргөн хүрээний өсөлт, тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулдаг.
- **Эрх тэгш байдал ба хүртээмжтэй байдал:** Бүх бизнест шударга хандах нь илүү тэгш, хүртээмжтэй эдийн засгийг дэмжинэ.

Иймд иргэд, ЖДҮ, бизнес эрхлэгчдийн эрхийг хамгаалах тогтолцоог хөгжүүлэх нь шударга, өрсөлдөх чадвартай бизнесийн орчныг бүрдүүлэх үндсэн суурь юм. Бид эдгээр зорилтот бодлого, практик аргуудыг хэрэгжүүлснээр зах зээлд оролцогч бүх хүмүүст амжилтад хүрэх боломжийг баталгаажуулж чадна. Ийм хүчин чармайлт нь эдийн засгийн өсөлтийг дэмжээд зогсохгүй чөлөөт зах зээлийн бизнесийн ертөнц дэх шударга ёс, тэгш байдлын зарчмуудыг бэхжүүлж, илүү эрүүл, хүчирхэг эдийн засгийг бий болгоход хувь нэмэр оруулдаг.

Хоёр. НИЙГМИЙН ДААТГАЛЫН БОДЛОГЫН ЦОГЦ ШИНЭЧЛЭЛТ ХИЙНЭ.

Нийгмийн даатгалын бодлогыг шинэчлэх нь хүн амын хэрэгцээг хангалттай хангах, хүн ам зүй, эдийн засгийн өөрчлөлтөд дасан зохицох, санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангахад нэн чухал юм. Цогц шинэчлэл нь одоогийн дутагдалтай байдал, ирээдүйд тулгарч болзошгүй сорилтуудыг шийдвэрлэх, тогтолцоог илүү үр дүнтэй, шударга болгоход чиглэгдэнэ.

|| Нийгмийн даатгалын бодлогыг шинэчлэхийн ач холбогдол

Нийгмийн даатгалын тогтвортой тогтолцоо нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас амин чухал юм. Үүнд:

- **Эдийн засгийн аюулгүй байдал:** Энэ нь хөгшрөлт, ажилгүйдэл, өвчин эмгэг зэрэг хүнд хэцүү үед хувь хүн, гэр бүлд санхүүгийн аюулгүй байдлыг хангадаг.
- **Нийгмийн тэгш байдал:** Нийгмийн бүх давхарга нь үндсэн хэрэгцээгээ хангах, амьдралын тодорхой бус байдлаас үүдэлтэй эдийн засгийн эрсдэлээс хамгаалагдсан байдлыг хангана.
- **Эдийн засгийн тогтвортой байдал:** Эдийн засгийн уналтын үед хэрэглээний түвшнийг хадгалах, иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлэх замаар эдийн засгийн тогтвортой байдлыг дэмжинэ.
- **Өөрчлөлтөд дасан зохицох чадвар:** Хүн амын хөгшрөлт, хөдөлмөрийн зах зээлийн динамик өөрчлөлт зэрэг хүн ам зүйн өөрчлөлтөд дасан зохицох системийг шинэчилдэг.

|| Нийгмийн даатгалын шинэчлэлийн бодлого

Нийгмийн даатгалын үр дүнтэй шинэчлэлийг хэд хэдэн стратегийн бодлогыг хэрэгжүүлэх замаар хийх болно.

- **Хамрах хүрээг өргөтгөх:** Нийгмийн даатгалын тэтгэмжийг албан бус салбар, эдийн засгийн томоохон ажлын байр зэрэг олон ажилчдыг хамруулах зорилгоор сунгах.
- **Шимтгэлийн хувь хэмжээг тохируулах:** Бүх орлогын бүлгүүдэд шударга байдлыг хангахын зэрэгцээ системийн санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангахын тулд шимтгэлийн хувь хэмжээг өөрчлөх.
- **Тэтгэмжийн зохицуулалт:** Ахмад настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй гэх мэт зарим бүлгийн амьжиргааны өртөг болон тусгай хэрэгцээг илүү сайн тусгах зорилгоор тэтгэмжийн бүтцийг шинэчлэх.
- **Сайжруулсан зөөвөрлөх чадвар, интеграцчилал:** Нийгмийн даатгалын тэтгэмжийг ажлын байраар дамжуулж, бусад нийгмийн үйлчилгээтэй нэгтгэж, үр ашиг, хамрах хүрээг нэмэгдүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхэд дараах олон талт арга барилаар ажиллах болно. Үүнд:

- **Оролцогч талуудын оролцоо:** Засгийн газрын агентлагууд, ажил олгогчид, ажилчид, нийгмийн бүлгүүд зэрэг бүх оролцогч талуудыг шинэтгэлийн үйл явцад татан оролцуулж, зөвшилцөлд хүрч, шинэчлэлийг олон төрлийн хэрэгцээнд нийцүүлэн хангах.
- **Туршилтын хөтөлбөрүүд:** Шинэ бодлогуудыг улсын хэмжээнд хэрэгжүүлэхээс өмнө бага хэмжээгээр турших туршилтын хөтөлбөрүүдийг нэвтрүүлж, ажигласан үр дүнд үндэслэн тохируулга хийх боломжийг олгоно.
- **Хууль тогтоомжийн өөрчлөлтүүд:** Нийгмийн даатгалын бодлогыг шинээр батлахад шаардлагатай хууль тогтоомжийг баталж, хууль эрх зүйн дэмжлэг, удирдлагын тодорхой удирдамжийг бий болгох.
- **Олон нийтийг сурталчлах кампанит ажил:** Нийгмийн даатгалын шинэ

бодлогын өөрчлөлт, үр өгөөжийн талаар олон нийтэд сурталчлах, олон нийтийн ойлголт, дэмжлэгийг хангах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Энэхүү нийгмийн даатгалын бодлогын шинэчлэл нь хэд хэдэн эерэг үр дүнд хүргэнэ гэж үзэж байна.

- **Илүү өргөн хүрээтэй хамрах хүрээ:** Илүү өргөн хүрээтэй хамрах хүрээ нь өмнө нь хамгаалалтгүй байсан ажиллах хүчний сегментүүдийг хамруулж, эмзэг байдлыг бууруулах болно.
- **Санхүүгийн тогтвортой байдлыг сайжруулах:** Шимтгэлийн хувь хэмжээ болон тэтгэмжийн бүтцэд өөрчлөлт оруулах нь нийгмийн даатгалын сангийн урт хугацааны тогтвортой байдлыг хангах ёстой.
- **Нийгмийн тэгш байдал:** Тэтгэмжийг илүү тэгш хуваарилах нь нийгмийн тэгш бус байдлыг бууруулж, шударга байдлыг дэмжихэд тусалдаг.
- **Эдийн засгийн дасан зохицох чадвар нэмэгдэнэ:** Нийгмийн даатгалын тогтолцоо илүү хүчирхэг байх нь хувь хүмүүст хувийн болон эдийн засгийн эрсдэлийг илүү үр дүнтэй удирдах боломжийг олгодог аюулгүй байдлын сүлжээг бий болгосноор эдийн засгийн тогтвортой байдлыг илүү сайн дэмжиж чадна.

Тиймээс нийгмийн даатгалын бодлогыг цогцоор нь шинэчлэх нь тогтолцооны үр нөлөө, тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэхэд нэн чухал юм. Бодлогын бодлого зохицуулалт, стратегийн хэрэгжилтийн арга замаар шинэчлэгдсэн тогтолцоо нь эдийн засгийн аюулгүй байдлыг илүү хангаж, нийгмийн өөрчлөгдөж буй хэрэгцээнд дасан зохицож, нийгэм, эдийн засгийн ерөнхий тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулах боломжтой. Энэхүү шинэчлэл нь хувь хүмүүст ашиг тусаа өгөхөөс гадна илүү аюулгүй, тэгш нийгмийн орчныг бүрдүүлэх замаар өргөн хүрээний эдийн засгийг дэмжих болно.

Энэхүү бүлэгт Монгол Улсын өвөрмөц онцлог, бидний соёлын өв, үнэт зүйл, итгэл үнэмшлийг багтааж, хэл, ёс заншил, соёл, шашин шүтлэг, ёс зүйн чиглэлүүдээр хийж хэрэгжүүлэх зүйлсийг тусгасан болно.

IV БҮЛЭГ
ҮНЭТ ЗҮЙЛ

@Zurkhan

4-Р БҮЛЭГ. ҮНЭТ ЗҮЙЛ

4.1 ЭХ ХЭЛЭЭ ХАМГААЛАХ

Нэг. ҮНДЭСТНИЙ ӨВӨРМӨЦ БАЙДЛЫН ТУЛГИЙН ЧУЛУУ БОЛОХ ХЭЛНИЙ АЧ ХОЛБОГДЛЫГ БИД УХАМСАРЛАЖ, МОНГОЛ ХЭЛИЙГ ОЛОН НИЙТИЙН АМЬДРАЛЫН БҮХИЙ Л САЛБАРТ ХАДГАЛЖ, СУРТАЛЧЛАХЫГ ЗОРИНО.

Хэл бол үндэсний өвөрмөц байдал, соёлын өвийн үндсэн шинж чанар юм. Монгол Улсад монгол хэлээ хадгалан хамгаалах, сурталчлах нь соёлын залгамж чанарыг хадгалах төдийгүй үндэсний эв нэгдэл, бахархлыг төлөвшүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.

Монгол хэлээ хадгалахын ач холбогдол

Монгол хэлээ хадгалах, сурталчлах нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас зайлшгүй чухал юм.

- **Соёлын өв:** Хэл бол соёлын үнэт зүйл, уламжлал, түүхийг тээгч юм. Үүнийг хадгалах нь Монголын соёлын баялаг өвийг эх хэл дээрээ хадгалж үлдэхэд тустай.
- **Үндэсний өвөрмөц байдал:** Хэл бол үндэсний өвөрмөц байдлын гол бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд иргэдийн эв нэгдэл, харьяалагдах мэдрэмжийг бий болгодог.
- **Боловсролын үнэ цэнэ:** Эх хэлээ сайн эзэмшсэнээр сурагчдын ойлгох чадвар, харилцааны ур чадварыг дээшлүүлснээр боловсролын үр дүнг дээшлүүлдэг.
- **Олон улсын төлөөлөгчийн газар:** Монгол хэлийг олон улсад сурталчлах нь Монгол улсын дэлхийн хэмжээнд оршихуй, соёлын солилцоог нэмэгдүүлэх боломжтой.

|| Хэлийг хадгалах, сурталчлах бодлого

Монгол хэлээ үр дүнтэй хамгаалах, сурталчлахын тулд дараах бодлогыг хэрэгжүүлэх болно.

- **Хэлний боловсрол:** Залуу хойч үеийнхний Монгол хэлний мэдлэгийг дээшлүүлэх зорилгоор сургуулиудад монгол хэлний иж бүрэн сургалтын хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.
- **Албан ёсны хэлний бодлого:** Албан ёсны бичиг баримт, олон нийтэд

зориулсан сурталчилгаа зэрэг төрийн болон олон нийтийн бүхий л салбарт монгол хэлийг хэрэглэхийг дэмжсэн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх.

- **Хэвлэл мэдээлэл, технологийн дэмжлэг:** Төрөл бүрийн хэвлэл мэдээллийн платформ болон дижитал технологид монгол хэл дээрх контентыг үйлдвэрлэх, түгээн дэлгэрүүлэхийг дэмжих.
- **Соёлыг сурталчлах хөтөлбөрүүд:** Монгол хэлийг тэмдэглэж, ашигладаг соёлын хөтөлбөр, баяр наадамд залуу болон ахмад үеийнхэнийг хамруулах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах стратегийн хандлагыг шаарддаг.

- **Боловсролын тогтолцооны интеграцлал:** Монгол хэлний хичээлийг бага насны боловсролоос дээд боловсрол хүртэлх боловсролын системд цогцоор нь оруулах.
- **Хууль тогтоомж:** Монгол хэлийг Монгол Улсад албан ёсны харилцаа, бизнесийн үндсэн хэл болгон тогтоосон хууль тогтоомжийг батлах.
- **Хэлний санаачилгыг санхүүжүүлэх:** Хэвлэл мэдээлэл, технологи, олон нийтийн амьдралд хэлний хэрэглээг сурталчлах санаачилгыг дэмжих зорилгоор засгийн газрын санхүүжилтийг хуваарилах.
- **Соёлын байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Соёлын байгууллага, байгууллагуудтай хамтран төрөл бүрийн соёлын арга хэмжээ, хэвлэлээр дамжуулан хэлийг сурталчлах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Монгол хэлээ хадгалах, сурталчлах бодлого амжилттай хэрэгжсэнээр дараах томоохон үр өгөөжийг өгнө гэж үзэж байна.

- **Мэргэшсэн байдал, хэрэглээ нэмэгдэх:** Боловсрол, нийтийн хэрэглээнд илүү их анхаарал хандуулах нь монгол хэлний ерөнхий мэдлэг, өдөр тутмын хэрэглээ нэмэгдэх магадлалтай.
- **Үндэстний эв нэгдлийг бэхжүүлэх:** Хэл шинжлэлийн хүчирхэг өвөрмөц байдал нь Монголын хүн амын дунд үндэстний эв нэгдэл, бахархалыг бий болгож чадна.
- **Хадгалагдсан соёлын өв:** Монгол Улс хэлээ сурталчлах замаар соёлын хосгүй өвөө хадгалж, хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх нөхцөлийг бүрдүүлж чадна.
- **Дэлхий дахинд хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал:** Хэл нэр хүндтэй болохын хэрээр дэлхийн тавцанд Монголын соёлын нэр хүндийг дээшлүүлж, олон улсын хүндэтгэл, ойлголцлыг дэмждэг.

Иймд Монгол хэлээ хадгалж, сурталчлах нь үндэстний соёлын өвийг хадгалж үлдэх, үндэстний онцлогийг бэхжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Тодорхой бодлого, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх стратегиар дамжуулан Монгол Улс хэл нь орчин үеийн ертөнцөд оршин тогтнох төдийгүй, хойч үедээ үндэстний өвөрмөц байдлын тулгын чулуу болж хөгжих боломжийг баталгаажуулж чадна. Энэхүү санаачилга нь Монгол Улсын соёл, нийгэмд тустай төдийгүй дэлхийн соёлын ландшафтыг

баяжуулах боломжтой.

Хоёр. ХЭЛНИЙ БОЛОВСРОЛ, БИЧИГ ҮСГИЙН ХӨТӨЛБӨРИЙГ ДЭМЖИХ БОДЛОГО ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ, МОНГОЛ ХЭЛНИЙ НӨӨЦИЙГ ХӨГЖҮҮЛЭХ, ХОЙЧ ҮЕДЭЭ ӨВЛҮҮЛЭН ҮЛДЭЭХ ЭРЧ ХҮЧТЭЙ, БАЯЛАГ ХЭЛ БОЛГОНО.

Монгол Улс хэл бичгийн өвөө хадгалж үлдэхийн төлөө хичээн зүтгэж байгаа энэ үед хэлний боловсрол, бичиг үсгийн хөтөлбөрийг дэмжих бодлого хэрэгжүүлэх нь нэн чухал болж байна. Улс үндэстэн бүр хэлний баялгаа хөгжүүлж, сурталчлах замаар хойч үедээ эрч хүчтэй, баялаг хэл хэвээр үлдэхийг баталгаажуулдаг.

|| Хэлний боловсрол, бичиг үсгийн ач холбогдол

Хэлний боловсрол, монгол хэлний бичиг үсгийг сурталчлах нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас амин чухал юм.

- **Соёлын залгамж чанар:** Хэл бол соёлын өвөрмөц байдлын гол элемент юм. Залуучуудыг эх хэлээрээ сургах нь соёлын чухал илэрхийлэл, уламжлалыг хадгалдаг.
- **Танин мэдэхүйн ашиг тус:** Унаган хэлний хүчтэй ур чадвар нь танин мэдэхүйн ерөнхий хөгжлийг сайжруулж, нэмэлт хэл сурахад тусалдаг болохыг судалгаагаар харуулж байна.
- **Нийгмийн оролцоо:** Нийгмийн бүх гишүүдийг монгол хэлээр эзэмшсэн байх нь нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн хүрээнд хүртээмжтэй байдал, тэгш боломжийг дэмжинэ.
- **Утга зохиол, эрдмийн хөгжил:** Хэл шинжлэлийн баялаг сан нь эх хэлээрээ уран зохиол, эрдэм шинжилгээний бүтээлүүд үйлдвэрлэхийг дэмжиж, улс орны оюуны хөрөнгийг баяжуулдаг.

Монгол хэлний боловсролыг дэмжих бодлого

Монгол хэлний боловсрол, бичиг үсгийн түвшнийг дээшлүүлэх үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Хичээлийн хөтөлбөр боловсруулах:** Монгол хэлний урлагийг бага наснаас эхлэн дээд боловсрол хүртэл цогцоор нь нэгтгэсэн сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулж, шинэчлэх.
- **Багш бэлтгэх хөтөлбөрүүд:** Монгол хэлийг үр дүнтэй заах шинэлэг арга барилд сурган хүмүүжүүлэгчдийг сургах хөтөлбөр боловсруулах.
- **Нөөцийн хөгжил:** Монгол хэлний өндөр чанартай сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг хэвлэмэл болон дижитал хэлбэрээр бүтээх, түгээхэд хөрөнгө оруулах.
- **Олон нийтийн оролцооны хөтөлбөрүүд:** Монгол хэлийг өдөр тутмын харилцаа, соёлын үйл ажиллагаанд ашиглахыг дэмжсэн олон нийтэд суурилсан хөтөлбөрүүдийг санаачлах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг хэрэгжүүлэхийн тулд дараах зохицуулалттай хандлагыг шаарддаг.

- **Засгийн газар болон боловсролын байгууллагуудын хамтын ажиллагаа:** Хэлний боловсролын бодлогыг үндэсний боловсролын системтэй уялдуулах чиглэлээр хамтран ажиллах.
- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл:** Боловсролын нөөцийг хөгжүүлэх, түгээн дэлгэрүүлэх чиглэлээр хувийн хэвшлийн байгууллага, ТББ-удтай хамтран ажиллах.
- **Хэвлэл мэдээллийн үйлдвэрлэлийг урамшуулах:** Хэвлэл мэдээллийн байгууллагуудад ном, кино, дижитал хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл зэрэг монгол хэлээр контент бэлтгэхэд урамшуулал олгох.
- **Үндэсний кампанит ажил:** Бичиг үсэг тайлах, хэл шинжлэлийн өвийг хадгалахын ач холбогдлыг сурталчлах үндэсний кампанит ажлыг эхлүүлэх.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Монгол хэлний боловсрол, бичиг үсгийг сурталчлах нь дараах чухал үр дүнд хүргэнэ гэж үзэж байна.

- **Бичиг үсгийн түвшин өндөр:** Боловсролын хөтөлбөр, хүний нөөцийг сайжруулах нь улс даяар бичиг үсгийн түвшнийг нэмэгдүүлэх болно.
- **Соёлын хадгалалт:** Залуу хойч үеэ монгол хэлээр хүмүүжүүлснээр тухайн хэлний утга зохиол, соёлын баялаг уламжлалыг хадгалж, баяжуулна.
- **Монгол хэлний хэрэглээ нэмэгдэх:** Боловсрол, нөөц бололцоо сайжирснаар монгол хэлний өдөр тутмын хэрэглээ нэмэгдэнэ.
- **Глобал төлөөллийн байгууллага:** Сайн уламжлалтай, эрч хүчтэй монгол хэл нь олон улсын хэмжээнд Монголын соёл, эрдэм шинжилгээний оролцоог нэмэгдүүлэх боломжтой.

Тиймээс Монгол хэлний боловсрол, бичиг үсгийг дэмжих нь хэлийг харилцаа, соёлыг илэрхийлэх хүчтэй хэрэгсэл болгон хадгалахад чухал ач холбогдолтой. Стратегийн бодлого, хамтын ажиллагааны үр дүнд Монгол Улс хэлээ цэцэглэн хөгжүүлж, иргэдийнхээ амьдралыг баяжуулж, хойч үедээ өв соёлоо бататгаж чадна. Эдгээр хүчин чармайлт нь Монгол Улсын дотоодод ашиг тусаа өгөөд зогсохгүй дэлхийн хэл шинжлэлийн олон янз байдлыг бий болгоход хувь нэмэр оруулна.

Гурав. ЦӨӨНХИЙН ХЭЛИЙГ ХАМГААЛАХ, ОЛОН ХЭЛИЙГ СОЁЛЫН БАЯЖУУЛАЛТЫН ЭХ ҮҮСВЭР БОЛГОН СУРТАЛЧЛАХ ЗАМААР ХЭЛНИЙ ОЛОН ТАЛТ БАЙДАЛ, ХҮРТЭЭМЖТЭЙ БАЙДЛЫГ ДЭМЖИНЭ.

Хэлний олон талт байдал нь соёлын баялаг, нийгмийн эв нэгдлийг нэмэгдүүлдэг баялаг юм. Олон хэлийг хүлээн зөвшөөрч, сурталчлах, ялангуяа цөөнхийн хэлийг хамгаалах нь хүртээмжтэй нийгмийг төлөвшүүлэхэд маш чухал юм.

|| Хэл шинжлэлийн олон талт байдлыг дэмжихийн ач холбогдол

Цөөнхийн хэлийг хадгалах, олон хэлийг дэмжих нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас зайлшгүй шаардлагатай. Үүнд:

- **Соёлын хадгалалт:** Цөөнхийн хэл нь өвөрмөц соёлын түүх, мэдлэгийг агуулдаг. Эдгээр хэлийг хадгалах нь соёлын олон янз байдал, өвийг хадгалахад тусалдаг.
- **Нийгмийн оролцоо:** Хэлний олон янз байдлыг дэмжих нь цөөнхийн хэлээр ярьдаг хүмүүс нийгэмд үнэлэгдсэн, багтсан гэдгээ мэдэрдэг.
- **Танин мэдэхүйн ашиг тус:** Олон хэлтэй байх нь танин мэдэхүйн уян хатан байдал, асуудлыг шийдвэрлэх чадварыг сайжруулдаг болохыг судалгаагаар харуулдаг.
- **Эдийн засгийн боломжууд:** Олон хэлээр ярьдаг хүмүүс илүү өргөн хүрээний ажлын боломжийг олж авч, дэлхийн эдийн засагт хувь нэмэр оруулах боломжтой.

|| Хэлний олон янз байдлыг дэмжих бодлого

Хэлний олон янз байдлыг дэмжих үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Цөөнхийн хэлийг албан ёсоор хүлээн зөвшөөрөх:** Холбогдох бүс нутагт цөөнхийн хэлэнд албан ёсны статус олгох, тэр дундаа боловсрол, төрийн удирдлага, хэвлэл мэдээллийн салбарт ашиглах.
- **Боловсролын бодлого:** Үндэсний зонхилох хэлтэй зэрэгцэн цөөнхийн хэлийг багтаасан хоёр болон олон хэлтэй боловсролын хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.
- **Хэлний хөтөлбөрийг санхүүжүүлэх:** Ховордсон хэлийг судлах, баримтжуулах, сэргээх зэрэг хэлийг хамгаалах хөтөлбөрийг дэмжих зорилгоор засгийн газрын санхүүжилтийг хуваарилах.
- **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Хэлний олон талт байдал, олон хэлтэй байдлын үнэ цэнийн талаарх ойлголтыг хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, олон нийтийн кампанит ажлуудаар дамжуулан нэмэгдүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд хэд хэдэн арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.

- **Олон нийтийн оролцоо:** Тэдний хэл шинжлэлийн хэрэгцээ, сонголтыг ойлгохын тулд олон нийттэй нягт хамтран ажиллах.
- **Судалгааны байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Цөөнхийн хэлийг судлах, үр дүнтэй заах арга зүйг хөгжүүлэх чиглэлээр их дээд сургууль, судалгааны байгууллагуудтай хамтран ажиллах.
- **Хэлний нөөцийн хөгжил:** Цөөнхийн хэл сурахад дэмжлэг үзүүлэх сурах бичиг, дижитал контент, номын сан зэрэг нөөцийг бий болгож түгээх.
- **Хэвлэл мэдээллийн үйлдвэрлэлийг урамшуулах:** Контент бүтээгчид татварын хөнгөлөлт, татаас санал болгох замаар цөөнхийн хэлээр хэвлэл мэдээллийн үйлдвэрлэлийг дэмжих.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Хэлний олон талт байдал, хүртээмжтэй байдлыг сурталчлах нь соёлын ихээхэн үр өгөөжийг өгөх болно. Тухайлбал:

- **Соёлын өвөрмөц байдал:** Цөөнхийн хэлээр ярьдаг хүмүүс өв соёлтойгоо холбогдох, соёлын өвөрмөц байдал, бахархлыг нэмэгдүүлэх илүү их боломжуудтай болно.
- **Нийгмийн эв нэгдэл сайжирна:** Хэл шинжлэлийн бүх бүлгүүдээ үнэлдэг нийгэмд нийгмийн эв найрамдал сайжирч, ялгаварлан гадуурхалт багасна.
- **Эдийн засгийн хөгжил:** Олон хэлтэй хүн ам нь олон улсын бизнес, аялал жуулчлалыг татаж, орон нутгийн эдийн засгийг нэмэгдүүлэх боломжтой.
- **Судалгааны ажлын боломжууд нэмэгдэнэ:** Цөөнхийн хэлийг судлах нь эрдэм шинжилгээний чухал хувь нэмэр оруулж, үнэ цэнтэй мэдлэгийг хадгалах болно.

Иймд хэлний олон талт байдал, олон хэлийг сурталчлах нь зөвхөн хэлийг хадгалах төдийгүй нийгмийг баяжуулах, оролцоог дэмжих, бүх иргэдэд шинэ боломжуудыг нээх явдал юм. Тогтвортой бодлого хэрэгжүүлж, олон нийттэй харилцах замаар бид хэлний олон янз байдал нь хүч чадал, соёлын баялгийн эх үүсвэр болгон хадгалагдан үлдэхийг баталгаажуулж чадна. Эдгээр хүчин чармайлт нь илүү эв нэгдэлтэй, эрч хүчтэй, хүртээмжтэй нийгмийг бий болгоход хувь нэмэр оруулах болно.

4.2 ЁС ЗАНШИЛ, ӨВИЙГ ДЭЭДЛЭХ

Нэг. ГЭР БҮЛИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫГ САЙЖРУУЛАХ, ГЭР БҮЛ ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН ҮР АШИГ ХЭРЭГЦЭЭГ ТАНИУЛАХ, ГЭР БҮЛ САЛСНЫ ДАРААХ ГЭР БҮЛИЙН ГИШҮҮДИЙН ХАРИЛЦАА, ҮҮРЭГ ХАРИУЦЛАГЫГ ХУУЛЬЧИЛНА.

Гэр бүлийн тогтвортой байдал нь нийгмийн бүтцийн тулгын чулуу бөгөөд хувь хүмүүст сэтгэл санааны болон эдийн засгийн дэмжлэг үзүүлдэг. Гэр бүл төлөвлөлтийн талаарх мэдлэгийг дээшлүүлэх, гэр бүл салсны дараах гэр бүлийн гишүүдийн үүрэг хариуцлагыг тодорхой болгох нь нийгмийн эрүүл мэнд, хүүхдийн сайн сайхан байдлыг дэмжих чухал арга хэмжээ юм.

|| **Гэр бүлийн тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлэхийн ач холбогдол**

Гэр бүлийн тогтвортой байдал, үр дүнтэй гэр бүл төлөвлөлтийг дэмжих нь дараах чухал ач холбогдолтой.

- **Нийгмийн тогтвортой байдал:** Тогтвортой гэр бүлүүд хүүхэд өсгөн хүмүүжүүлэх аюулгүй орчныг бүрдүүлж, илүү тогтвортой нийгэмд хувь нэмэр оруулдаг.
- **Эдийн засгийн үр өгөөж:** Үр дүнтэй төлөвлөдөг гэр бүлүүд эдийн засгийн нөөцөө илүү сайн удирдаж, амьдралын нөхцөлийг сайжруулж, нийгмийн үйлчилгээнээс хараат байдлыг багасгахад хүргэдэг.
- **Сэтгэл хөдлөлийн сайн сайхан байдал:** Гэр бүл салалтын дараах хариуцлагыг тодорхой ойлгож, удирдан чиглүүлэх нь насанд хүрэгчид

болон хүүхдүүдэд тохиолддог сэтгэл хөдлөлийн стрессийг бууруулж чадна.

- **Хүн амын менежмент:** Үр дүнтэй гэр бүл төлөвлөлт нь хүн амын өсөлтийг зохицуулахад тусалдаг бөгөөд энэ нь эдийн засаг, байгаль орчинд ихээхэн нөлөө үзүүлдэг.

|| Гэр бүлийн тогтвортой байдлыг сайжруулах бодлого

Гэр бүлийн тогтвортой байдал, гэр бүл төлөвлөлтийн талаарх мэдлэгийг дээшлүүлэх үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Гэр бүл төлөвлөлтийн боловсрол:** Гэр бүл төлөвлөлтийн боловсролыг хувь хүн, хосуудад өөрсдийн сонголт, ашиг тусын талаар мэдээлэхийн тулд нийгмийн эрүүл мэндийн санаачилгад нэгтгэх.
- **Гэр бүлийг дэмжих үйлчилгээ:** Гэр бүл салалтад хүргэж буй болон түүнээс үүдсэн бэрхшээлийг даван туулахад нь туслахын тулд зөвлөгөө өгөх, дэмжих үйлчилгээ үзүүлэх.
- **Гэр бүл салсны дараах хариуцлагын тухай хууль тогтоомж:** Гэр бүл салсны дараах хувь хүний санхүүгийн болон эцэг эхийн хариуцлагыг тодорхой болгосон хууль тогтоомжийг батлах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд хэд хэдэн стратегийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- **Боловсролын аянууд:** Гэр бүл төлөвлөлт, хариуцлагатай эцэг эхийн ач тусын талаарх мэдлэгийг дээшлүүлэх зорилгоор орон даяар аян өрнүүлэх.
- **Эрх зүйн шинэчлэл:** Гэр бүл салсны дараа гэр бүлийн гишүүд, ялангуяа хүүхдүүдийн хамгаалал, сайн сайхны төлөөх хууль тогтоомжийг бий болгох, өөрчлөх чиглэлээр хууль тогтоох байгууллагуудтай хамтран ажиллах.
- **Төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшлийн түншлэл:** Төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшлийн оролцогч талуудтай хамтран гэр бүлийг дэмжих цогц үйлчилгээ үзүүлэх.
- **Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ:** Гэр бүл төлөвлөлтийн хөтөлбөрийн үр нөлөө, гэр бүл салалтын дараах хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих механизмыг бий болгох.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Гэр бүлийн тогтвортой байдлыг дэмжих, үр дүнтэй гэр бүл төлөвлөлтийн бодлогыг хэрэгжүүлэх нь хэд хэдэн эерэг үр дүнд хүрэх болно.

- **Гэр бүл салалтын хувь буурсан:** Гэр бүл төлөвлөлт, тусламж үйлчилгээний хүртээмж сайжирснаар хосууд зөрчилдөөн багатай тулгардаг бөгөөд энэ нь гэр бүл салалтын түвшнийг бууруулахад хүргэдэг.
- **Хүүхдийн сэтгэл санаа сайжирсан:** Гэр бүл салалтын дараах тодорхой зохицуулалт бүхий тогтвортой орчинд байгаа хүүхдүүд сэтгэл хөдлөл,

хөгжлийн хувьд илүү сайн байх болно.

- **Эдийн засгийн аюулгүй байдал нэмэгдэнэ:** Өсөлт, нөөцөө үр дүнтэй төлөвлөдөг гэр бүлүүд эдийн засгийн тогтвортой байдалд хүрэх магадлал өндөр байдаг.
- **Сайжруулсан нийгмийн эв нэгдэл:** Тогтвортой гэр бүл, тодорхой хууль эрх зүйн хамгаалалттай нийгэм илүү эв нэгдэлтэй, дэмжлэгтэй байх магадлалтай.

Тиймээс эрүүл нийгмийг төлөвшүүлэхэд гэр бүлийн тогтвортой байдлыг сайжруулах, гэр бүл төлөвлөлтийн талаарх мэдлэгийг дээшлүүлэх нь чухал. Засгийн газар бодлого хэрэгжүүлж, олон нийттэй хамтран ажилласнаар бүх иргэдийн амьдралын чанарыг дээшлүүлж, гэр бүлүүд цэцэглэн хөгжихөд шаардлагатай дэмжлэгийг авч чадна. Эдгээр хүчин чармайлт нь зөвхөн гэр бүлд тустай төдийгүй улс орны нийгмийн бүтцийг бэхжүүлдэг.

Хоёр. СОЁЛ, УРЛАГИЙН ШИНЭ, ЧАНАРТАЙ БҮТЭЭЛ ГАРГАХ БОЛОН СОЁЛЫГ БИЗНЕСИЙН ЧИГЛЭЛТЭЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН МАЯГААР ХӨГЖҮҮЛЭХ ХОЁРЫН ЯЛГАА ЗААГИЙГ ТОГТООХ, ХАРЬЦААГ ЗӨВ БАЙЛГАНА.

Соёлын салбарт шинэ, өндөр чанартай урлаг, соёлын бүтээл туурвихыг дэмжихийн зэрэгцээ соёлын үйлдвэрлэлийн бизнесийн чиг баримжаатай талыг хамарсан давхар сорилт тулгарч байна. Эдгээр хоёр талын тэнцвэрийг бий болгох нь эрч хүчтэй соёлын ландшафтыг хөгжүүлэхэд маш чухал юм.

|| Соёлын салбарын хөгжил болон соёл урлагийн бүтээлийн арилжааны чадварыг тэнцвэржүүлэхийн ач холбогдол

Соёлын нэгдмэл байдлыг арилжаалахтай тэнцвэржүүлэх нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас зайлшгүй шаардлагатай байдаг.

- **Соёлын олон талт байдлыг хадгалах:** Соёлын олон янз байдлыг бий болгохыг дэмжих нь олон төрлийн урлагийн дуу хоолой, уламжлалыг хадгалдаг.
- **Эдийн засгийн өсөлт:** Арилжааны хувьд ашигтай соёлын бүтээгдэхүүн нь ажлын байр бий болгох, аялал жуулчлалаар дамжуулан эдийн засгийн хөгжилд ихээхэн хувь нэмэр оруулах боломжтой.
- **Уран сайхны инноваци:** Тэнцвэртэй арга барил нь уран бүтээлчдийг шинийг санаачлахад шаардлагатай нөөцөөр хангахын зэрэгцээ тэдний бүтээлийг олон нийтэд хүртээмжтэй, хамааралтай хэвээр байлгах боломжийг олгодог.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Өндөр чанартай, олон төрлийн соёлын саналууд нь илүү өргөн хүрээний үзэгчдийг татан оролцуулж, нийгэм даяар соёлын талархал, оролцоог дэмжинэ.

|| Соёлын хөгжил болон түүнтэй холбоотой худалдааны зорилтуудыг тэнцвэржүүлэх бодлого

Соёлын нэгдмэл байдлыг арилжааны ашиг тустай тэнцвэржүүлэхийн тулд дараах бодлогыг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- **Соёлын төслүүдийг санхүүжүүлэх:** Шинэлэг, өндөр чанартай уран бүтээлийн ажил хийж буй уран бүтээлчид, соёлын байгууллагуудад

буцалтгүй тусламж, татаас олгох.

- **Соёлын бизнесийг дэмжих:** Соёлын бүтээгдэхүүнийг сурталчлах, түгээх бизнесийг дэмжих, урамшуулах, ашиг тустай, соёлыг баяжуулах.
- **Арилжааны журмууд:** Соёлыг хэт арилжаалахаас урьдчилан сэргийлэх удирдамжийг хэрэгжүүлэх, ашиг олохын тулд урлагийн бүтээлийн бүрэн бүтэн байдлыг алдагдуулахгүй байхыг баталгаажуулах.
- **Боловсрол, сургалтын хөтөлбөрүүд:** Соёлын бүтээгчдэд соёлын үйлдвэрлэлийн урлагийн болон бизнесийн талуудын талаар заадаг хөтөлбөрүүдийг санал болгодог.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд хэд хэдэн стратегийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ.

- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл:** Урлаг болон арилжааны үнэт зүйлсийг тэнцвэржүүлсэн соёлын төслүүдийг санхүүжүүлэх, сурталчлахад төрийн байгууллага болон хувийн компаниудыг оролцуулах.
- **Семинар, семинар:** Соёлын үйлдвэрлэлийн зах зээлийн динамикийн талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлэхийн тулд уран бүтээлчид, соёлын байгууллагуудад зориулсан боловсролын хөтөлбөрүүдийг явуулах.
- **Маркетинг, сурталчилгааны дэмжлэг:** Урлагийн нэгдмэл байдлыг алдагдуулахгүйгээр уран бүтээлчид болон соёлын байгууллагуудыг илүү өргөн үзэгчдэд хүргэхэд туслах мэдлэг, нөөцөөр хангах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Соёлын нэгдмэл байдлыг арилжааны ашиг тустай тэнцвэржүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлэх нь хэд хэдэн эерэг үр дүнд хүрэх төлөвтэй байна.

- **Сайжруулсан соёлын бүтээлүүд:** Орон нутгийн болон олон улсын үзэгчдийн сонирхлыг татдаг илүү баялаг, илүү олон төрлийн соёлын ландшафт үүсэх.
- **Эдийн засгийн үр өгөөж:** Урлагийнхан, соёлын аж ахуйн нэгжүүдийн ашиг орлого, тогтвортой байдлыг нэмэгдүүлж, эдийн засагт хувь нэмэр оруулдаг.
- **Уран бүтээлчдийн дэмжлэгийг нэмэгдүүлэх:** Уран бүтээлчдэд илүү их дэмжлэг үзүүлж, санхүүгийн тогтвортой байдалд хүрэхийн зэрэгцээ шинэлэг төслүүдийг хэрэгжүүлэх боломжийг олгодог.
- **Өргөн хүрээний үзэгчдийн оролцоо:** Урлагт олон нийтийн оролцоо нэмэгдэж, илүү мэдээлэлтэй, соёлтой нийгмийг бий болгоход хүргэдэг.

Иймд соёлын салбарын хөгжилд бизнесийн чиг баримжаатай, чанартай, шинэ соёлын бүтээл туурвихыг дэмжих нь чухал. Төр засаг, соёлын байгууллагууд бодлого, практик аргуудыг хэрэгжүүлснээр урлагийг эрч хүчтэй, тогтвортой байлгахыг баталгаажуулж чадна. Энэхүү бодлого нь уран бүтээлчдийг дэмжээд зогсохгүй нийгмийн соёлын бүтцийг баяжуулж, урлагт инноваци болон хүртээмжтэй байдлын харилцан үйлчлэлийг идэвхжүүлдэг.

Гурав. МОНГОЛ ОРНЫ БАЯЛАГ ЗАН ЗАНШИЛ, ӨВ СОЁЛЫГ ҮНДЭСНИЙ СОЁЛЫН ОНЦЛОГ, ХАМТЫН ОЙ САНАМЖИЙН САЛШГҮЙ БҮРЭЛДЭХҮҮН ХЭСЭГ БОЛГОН ҮНЭЛЖ, ХАДГАЛЖ ХАМГААЛНА.

Монгол орны баялаг зан заншил, өв уламжлал нь үндэсний бахархал төдийгүй соёлын өвөрмөц байдал, хамтын ой санамжийн тулгын чулуу юм. Эдгээр уламжлалыг хадгалах нь өнгөрсөн үетэй залгамж холбоог хадгалах, хойч үеийнхээ боловсрол, түүнийг баяжуулахад чухал ач холбогдолтой юм.

|| Соёлын өвийг хамгаалахын ач холбогдол

Соёлын өвийг хадгалах нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас амин чухал юм.

- **Соёлын өвөрмөц байдал:** Өв уламжлал хүмүүсийг өвөг дээдэс, өвөрмөц түүхтэй нь холбож, тухайн ард түмэнд харьяалагдах, өвөрмөц байх мэдрэмжийг төрүүлдэг.
- **Боловсрол ба урам зориг:** Хадгалж ирсэн зан заншил, өв уламжлал нь өнөөгийн болон ирээдүй хойч үеийнхэнд түүх, соёлынхоо талаар урам зориг өгөх боловсролын эх сурвалж болдог.
- **Аялал жуулчлал ба эдийн засаг:** Соёлын өв нь жуулчдын сонирхлыг татдаг бөгөөд соёлын аялал жуулчлалаар дамжуулан эдийн засгийн үр ашгийг нэмэгдүүлдэг.
- **Нийгмийн эв нэгдэл:** Соёлын өвийг тэмдэглэж, хадгалах нь олон нийтийн харилцаа холбоог бэхжүүлж, улс орны янз бүрийн бүлгүүдийн эв нэгдлийг бэхжүүлэхэд тусалдаг.

|| Соёлын өвийг хамгаалах бодлого

Монголын соёлын өвийг хамгаалах үр дүнтэй бодлогыг дэмжих, дараах ажлыг хэрэгжүүлнэ.

- **Өв дурсгалт газар, зан үйлийн эрх зүйн хамгаалалт:** Соёлын дурсгалт газрууд, уламжлалт зан үйл, биет бус өвийг үл тоомсорлох, соёлын өвийн хадгалалт муудах, арилжааны зорилгоор ашиглахаас хамгаалсан хууль тогтоомжийг баглах.
- **Санхүүжилт, буцалтгүй тусламж:** Монголын өвийг хадгалан хамгаалах, сэргээн засварлах төсөл, соёлын наадам, үзэсгэлэн гаргах, музейн үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор засгийн газрын санхүүжилт, буцалтгүй тусламжийг нэмэгдүүлэх.
- **Боловсролын хөтөлбөрүүд:** Уламжлалт ёс заншлыг үнэлж, танин мэдүүлэхийн тулд бүх шатны сургуулийн үндэсний сургалтын хөтөлбөрт соёлын өвийн боловсролыг тусгах.
- **Соёлын байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Орон нутгийн соёлын байгууллагууд, ахмадуудтай хамтран ажиллаж, уламжлалт зан үйлийг үнэн зөв баримтжуулах, сэргээх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд дараах арга замаар хүрэх болно.

- **Олон нийтийн оролцоо:** Санаачилгууд нь соёл иргэншлийн хувьд хүндэтгэлтэй, олон нийтэд чиглэсэн байхын тулд хамгаалах үйл явцад орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулах.
- **Технологийн хэрэглээ:** Соёлын олдвор, практикийг баримтжуулах, дижитал архивлах технологийг ашиглан илүү өргөн хүрээний үзэгчдэд хүртээмжтэй болгох.
- **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Соёлыг хамгаалахын ач холбогдлыг онцолж, өвийн арга хэмжээнд олон нийтийн оролцоог дэмжих сурталчилгааны кампанит ажил явуулах.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Монголын соёлын өвийг дэлхийн хэмжээнд хүлээн зөвшөөрүүлэхийн тулд олон улсын соёлын байгууллагуудтай хамтран ажиллах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Монголын соёлын өвийг хадгалж хамгаалах үр дүнтэй бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх нь дараах томоохон үр өгөөжийг өгөх боломжтой.

- **Соёлын бахархал:** Монгол орны баялаг зан заншил, уламжлалыг ард иргэддээ таниулан сурталчлах.
- **Боловсролын баяжуулалт:** Соёлын өвөө үнэлж, ойлгодог илүү мэдээлэлтэй залуу үе бэлтгэх.
- **Аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх:** Орон нутаг, үндэсний эдийн засагт эдийн засгийн үр өгөөж өгөх соёлын аялал жуулчлалыг нэмэгдүүлэх.
- **Дэлхий нийтээр хүлээн зөвшөөрөх:** Монголын соёлын өвийг дэлхийн тавцанд хүлээн зөвшөөрөх, олон улсын соёлын солилцоо, харилцан ойлголцлыг дэмжих.

Иймд Монгол орны баялаг зан заншил, өв уламжлалыг хадгалж үлдэх нь бидний соёлын өвөрмөц байдал, хамтын ой санамжийг хадгалахад нэн чухал юм. Стратегийн бодлого, хамтын хүчин чармайлтаар Монгол Улс өвөрмөц уламжлалаа хадгалан алдаршуулж, ард иргэдийнхээ амьдралыг баяжуулж, соёлын үнэт өвийг дэлхий дахинд үлдээх боломжтой. Энэхүү санаачилга нь Монголын соёлын хувьд ашиг тусаа өгөөд зогсохгүй, дэлхийн хамтын нийгэмлэгийг харилцан шүтэлцээтэй, талархалтай болгоход хувь нэмрээ оруулах байна.

**Дөрөв. УЛАМЖЛАЛТ МЭДЛЭГ, ЗАН ҮЙЛИЙГ ҮЕ ДАМЖСАН
СУРАЛЦАХ, ОЛОН НИЙТЭД ТҮШИГЛЭСЭН САНААЧИЛГААР
БАРИМТЖУУЛАХ, ХАМГААЛАХ, ДАМЖУУЛАХ ХҮЧИН ЧАРМАЙЛТЫГ
ДЭМЖИНЭ**

Уламжлалт мэдлэг нь нийгэм дэх үеийн үед бий болсон дадал, ойлголтыг агуулдаг. Энэ нь соёлын өвөрмөц байдал, залгамж чанарын үндэс суурийг бүрдүүлдэг. Эдгээр үнэлж баршгүй нөөцийг хадгалахад үе дамжин суралцах, олон нийтэд түшиглэсэн санаачилгаар дамжуулан энэхүү

мэдлэгийг баримтжуулах, хадгалах, дамжуулах хүчин чармайлтыг дэмжих нь чухал юм.

|| Уламжлалт мэдлэгийг хадгалахын ач холбогдол

Уламжлалт мэдлэгийг хадгалах нь дараах хэд хэдэн үндсэн шалтгааны улмаас зайлшгүй шаардлагатай.

- **Соёлын залгамж чанар:** Өнгөрсөн ба одоо үеийн хоорондох амьд холбоосыг хадгалах нь соёлын залгамж чанар, өвөрмөц байдлыг хангахад тусалдаг.
- **Биологийн олон янз байдлыг хамгаалах:** Уламжлалт мэдлэг нь ихэвчлэн орон нутгийн байгаль орчны талаарх гүнзгий ойлголтыг агуулдаг бөгөөд байгалийн нөөцийн тогтвортой менежментэд хувь нэмэр оруулдаг.
- **Эрүүл мэнд, сайн сайхан байдал:** Олон нийгэмлэгүүд өөрсдийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдалд чухал ач холбогдолтой уламжлалт анагаах ухааны мэдлэгт тулгуурладаг.
- **Боловсролын үнэ цэнэ:** Уламжлалт мэдлэг нь хүн-байгалийн харилцаа, тогтвортой үйл ажиллагааны талаар илүү гүнзгий ойлголт өгөх боловсролын өвөрмөц нөөцийг санал болгодог.

|| Уламжлалт мэдлэгийг дэмжих бодлого

Уламжлалт мэдлэгийг хадгалах, дамжуулахыг дэмжих үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Баримтжуулалтын санаачилга:** Уламжлалт мэдлэг, ялангуяа ахмад үеийнхний мэдлэгийг дижитал хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, бичгийн баримтжуулалт, аман түүхээр бүртгэх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.
- **Боловсролын хөтөлбөрүүд:** Уламжлалт мэдлэгийг сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт нэгтгэх, үе дамжсан сургалтыг хөнгөвчлөх олон нийтийн семинаруудыг бий болгох.
- **Хууль эрх зүйн хамгаалалт:** Уламжлалт мэдлэгээс илүү оюуны өмчийн эрхийг хүлээн зөвшөөрч, мөлжлөгөөс хамгаалсан хууль эрх зүйн тогтолцоог хөгжүүлэх.
- **Соёлын төвүүдийг дэмжих:** Уламжлалт зан үйлийг хадгалах, сургахад анхаарч буй соёлын төвүүд болон олон нийтийн байгууллагуудыг санхүүжүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд хэд хэдэн аргыг ашиглаж болно:

- **Олон нийтийн оролцоо:** Жинхэнэ байдал, хүндэтгэлийг хангахын тулд баримт бичиг, боловсролын санаачилгыг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхэд орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулах.
- **Судлаачидтай хамтран ажиллах:** Уламжлалт мэдлэгийг шинжлэх ухааны нарийн аргуудаар судалж, баримтжуулах зорилгоор их дээд сургууль, судалгааны байгууллагуудтай хамтран ажиллах.

- **Технологийн хэрэглээ:** Асар их хэмжээний уламжлалт мэдлэгийг архивлаж, хүртээмжтэй болгож, хойч үедээ хадгалан үлдээхийн тулд технологийг ашиглана.
- **Олон нийтэд сурталчлах аян:** Уламжлалт мэдлэгийн ач холбогдлыг харуулсан кампанит ажил явуулах, олон нийтийн талархал, оролцоог нэмэгдүүлэх зорилготой.

Хүлээгдэж буй үр дүн

Үе дамжин суралцах, олон нийтийн санаачилгаар дамжуулан уламжлалт мэдлэгийг баримтжуулах, хадгалах, дамжуулах хүчин чармайлт нь ихээхэн үр өгөөжтэй байх болно.

- **Соёлын бахархал:** Уламжлалт зан үйлийн талаарх мэдлэг, бахархал нь олон нийтийн холбоо, соёлын өвөрмөц байдлыг бэхжүүлдэг.
- **Тогтвортой туршлага:** Байгаль орчны менежменттэй холбоотой уламжлалт мэдлэгийг илүү өргөнөөр түгээх нь тогтвортой байдлыг дэмжих болно.
- **Боловсролын баяжуулалт:** Үе хоорондын сургалт нь оюутан, залуучуудад практик, түүхэн мэдээлэлтэй хэтийн төлөвийг олгох замаар боловсролын туршлагыг баяжуулдаг.
- **Биологийн олон янз байдлыг хадгалах:** Уламжлалт экологийн мэдлэгийг баримтжуулж, хэрэгжүүлэх нь нутгийн ургамал, амьтныг хамгаалахад тусална.

Иймд уламжлалт мэдлэгийг баримтжуулах, хадгалах, дамжуулахад дэмжлэг үзүүлэх нь ард иргэдийн соёл, экологи, боловсролын өвийг хадгалахад амин чухал юм. Сайн боловсруулсан бодлого, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх стратегиар дамжуулан эдгээр хүчин чармайлт нь үнэлж баршгүй уламжлалт туршлагыг хойч үедээ улам баяжуулж, мэдээллээр хангах болно. Энэхүү санаачилга нь шууд оролцож буй нийгэмлэгүүдэд ашиг тусаа өгөхөөс гадна дэлхийн баялаг өвийг бий болгоход хувь нэмэр оруулна.

Тав. ИРГЭД БОЛОН ЖУУЛЧДЫН ДУНД МОНГОЛЫН ОЛОН ЯНЗЫН СОЁЛЫН ӨВИЙГ ТАНИН МЭДҮҮЛЭХ, СОЁЛЫН ӨВ УЛАМЖЛАЛААРАА БАХАРХАХ, ХҮНДЭТГЭХ ХАНДЛАГА, СЭТГЭЛГЭЭГ ТӨЛӨВШҮҮЛНЭ.

Монголын соёлын баялаг өв нь түүхэн гүн гүнзгий, олон талт байдгийг илтгэдэг. Энэхүү өвийг иргэд болон жуулчдын дунд сурталчлах нь бахархал, хүндэтгэлийг бий болгоод зогсохгүй соёл хоорондын харилцан ойлголцол, талархлыг нэмэгдүүлнэ.

|| Соёлын өвийг сурталчлахын ач холбогдол

Монголын соёлын өвийг сурталчлах нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас чухал ач холбогдолтой юм.

- **Соёлын өвөрмөц байдал:** Монголчуудыг түүх, соёлын язгууртай нь холбох замаар үндэсний өвөрмөц байдлыг бэхжүүлэх.
- **Аялал жуулчлалын хөгжил:** Соёлын өвөөр дамжуулан жуулчдыг татах

нь эдийн засгийг өсгөж, аялал жуулчлалын салбарт шинэ боломжуудыг бий болгоно.

- **Боловсролын үнэ цэнэ:** Монголын түүхэн хувь нэмэр, соёлын хувьслын талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлэх боловсролын боломжийг олгох.
- **Олон улсын хүндэтгэл ба ойлголцол:** Монголын соёлын хувь нэмрийг дэлхий дахинд таниулах, хүндэтгэх.

|| Соёлын өвийг дэмжих бодлого

Монголын соёлын өвийг үр дүнтэй сурталчлахын тулд дараах бодлогыг хэрэгжүүлж болно.

- **Өв дурсгалт газар, музей:** Монголын түүх, уламжлалыг харуулсан соёлын дурсгалт газрууд, музейнүүдийг хадгалах, сайжруулахад хөрөнгө оруулалт хийх.
- **Соёлын баяр, арга хэмжээ:** Хөгжим, бүжиг, уламжлалт спорт зэрэг Монголын соёлын янз бүрийн талыг тэмдэглэсэн наадам, арга хэмжээг дэмжих, сурталчлах.
- **Боловсролын хөтөлбөрүүд:** Соёлын өвийн боловсролыг сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт тусгах, жуулчдад зориулсан мэдээллийн хөтөлбөрийг бий болгох.
- **Маркетинг ба сурталчилгаа:** Монголын соёлын үзэсгэлэнт газруудыг олон улсын тавцанд харуулсан маркетингийн кампанит ажлыг хөгжүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах ажлуудыг хийнэ.

- **Орон нутгийн иргэдтэй хамтран ажиллах:** Соёлын өвийн дурсгалт газрууд, арга хэмжээг сурталчлах ажилд нутгийн иргэдийг татан оролцуулж, хүртээмжтэй байдлыг хангах.
- **Аялал жуулчлалын операторуудтай хамтран ажиллах:** Хүндэтгэлтэй хандсан, мэдээлэл сайтай соёлын аялал, туршлагыг хөгжүүлэхийн тулд аялал жуулчлалын операторуудтай хамтран ажиллах.
- **Дижитал медиа ашиглах:** Вэбсайт, социал медиа, виртуал аяллыг ашиглан илүү өргөн үзэгчдэд хүрч, Монголын соёлын өвийн талаар сонирхолтой контентоор хангана.
- **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Иргэдэд соёлын өвийн ач холбогдлыг сурталчлах, бахархах, өмчлөх мэдрэмжийг төлөвшүүлэх үндэсний кампанит ажил явуулах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Монголын соёлын өвийг сурталчлах нь хэд хэдэн эерэг үр дүнд хүргэнэ гэж үзэж байна.

- **Соёлын бахархал:** Монголчуудын соёлын өвөөрөө бахархах, хүндлэх сэтгэлгээ нэмэгдэнэ.
- **Аялал жуулчлалын өсөлт:** Монголын соёлын өвөрмөц онцлогийг

сонирхох жуулчдын анхаарлыг татахуйц соёлын аялал жуулчлалын өснө.

- **Дэлхий дахины нэр хүндийг нэмэгдүүлсэн:** Монголын соёлын өвийг олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөх, хүндэтгэх байдал сайжирч, дэлхийн соёлын статусыг дээшлүүлнэ.
- **Уламжлалыг хадгалах:** Зөв хандлага, оролцоог нэмэгдүүлэх нь соёлын уламжлал, зан үйлийг илүү сайн хадгалахад хүргэнэ .

Тиймээс иргэд, жуулчдыг Монгол орны олон янзын соёлын өвтэй танилцуулж, бахархах, хүндэтгэх хандлагыг төлөвшүүлэх нь тухайн үндэстний соёл, эдийн засгийн хөгжилд нэн чухал юм. Тогтвортой бодлого, сонирхолтой арга барилыг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс соёлын баялаг өвөө үндэсний болон олон улсын хэмжээнд алдаршуулж, хадгалж, хүндэтгэх нөхцөлийг бүрдүүлж чадна. Энэхүү санаачилга нь Монголын соёлын бүтцийг баяжуулаад зогсохгүй, дэлхийн хамтын нийгэмлэгийг харилцан уялдаатай, талархалтай болгоход хувь нэмрээ оруулна.

4.3 СОЁЛ

Нэг. УРАН ЗОХИОЛ, ДҮРСЛЭХ УРЛАГ, ДУУ ХӨГЖИМ, ТЕАТР, КИНО ЗЭРЭГ ОЛОН ТӨРЛИЙН ХЭВЛЭЛ МЭДЭЭЛЛИЙН ХЭРЭГСЭЛД УРАН САЙХНЫ ИЛЭРХИЙЛЭЛ, БҮТЭЭЛЧ БАЙДАЛ, ИННОВАЦИЙГ АШИГЛАСАН ЭРЧ ХҮЧТЭЙ, СОЁЛЫН ЛАНДШАФТЫГ ХӨГЖҮҮЛНЭ.

Уран сайхны илэрхийлэлийн янз бүрийн хэлбэрийг агуулсан эрч хүчтэй соёлын ландшафт нь нийгэмд бүтээлч байдал, инновацийг хөгжүүлэхэд амин чухал юм. Ийм орчныг Монголд бий болгосноор үндэстний соёлын олон талт байдлыг нэмэгдүүлж, нийгмийн эв нэгдлийг дэмжиж, эдийн засгийн өсөлтийг хангах боломжтой.

Соёлын ландшафт хөгжүүлэлтийн ач холбогдолСайжруулсан соёлын ландшафтыг сурталчлах нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Соёлын олон талт байдал, хадгалалт:** Монголын уламжлалт урлагийг хадгалах, сэргээх, шинэ, шинэлэг туршлагыг нэгтгэн хөгжүүлэхийг дэмжинэ.
- **Нийгмийн эв нэгдэл:** Урлагийн арга хэмжээ, соёлын солилцоо нь хүмүүсийг нэгтгэж, олон янзын бүлгүүдийн хамтын нийгэмлэгийн мэдрэмж, харилцан хүндэтгэлийг бий болгодог.
- **Эдийн засгийн өсөлт:** Соёл урлагийн салбар нь аялал жуулчлал, ажлын байр бий болгох, олон улсын хөрөнгө оруулалтыг татах замаар эдийн засгийн хөгжилд ихээхэн хувь нэмэр оруулах боломжтой.
- **Олон улсын нэр хүнд:** Соёлын хүчирхэг салбар нь Монгол Улсын нэр хүндийг гадаадад өсгөж, урлаг, соёлын баялаг үйл ажиллагааны төв болгон сурталчилдаг.

|| Соёлын ландшафтыг хөгжүүлэх бодлого

Соёлын ландшафтыг үр дүнтэй хөгжүүлэхийн тулд дараах бодлогыг

хэрэгжүүлнэ.

- **Урлагт төрөөс олгох санхүүжилт:** Урлагт оруулах төсвийн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, урлаг, соёлын байгууллагуудад буцалтгүй тусламж, татаас олгох.
- **Соёлын боловсролын хөтөлбөрүүд:** Урлагийн боловсролыг үндэсний боловсролын сургалтын хөтөлбөрт иж бүрэн тусгаж, бага наснаас нь урлагт дуртай болгох.
- **Дэд бүтцийн хөгжил:** Театр, галерей, концертын танхим зэрэг соёлын дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалт хийж, уран сайхныг илэрхийлэх орон зайг бий болгоно.
- **Соёлын арга хэмжээг сурталчлах, дэмжих:** Урлагийн өргөн хүрээний арга барилыг харуулсан наадам, үзэсгэлэн, тоглолтыг дэмжих, сурталчлах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг амжилттай хэрэгжүүлэх нь олон талт хандлагыг агуулах бөгөөд дараах ажлуудыг хийнэ.

- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл:** Соёлын төслүүдийг санхүүжүүлэх, дэмжих зорилгоор төрийн байгууллага болон хувийн хэвшлийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааг дэмжих.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Хөтөлбөрүүд нь олон төрлийн үзэгчдэд хүртээмжтэй, хамааралтай байхын тулд соёлын санаачлагыг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхэд олон нийтийг оролцуулах.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Дэлхийн урлагийн чиг хандлагыг Монголд авчирч, Монголын соёлыг дэлхийн тавцанд харуулах зорилгоор олон улсын соёлын байгууллагуудтай түншлэлийг бий болгох.
- **Маркетинг ба сурталчилгаа:** Удахгүй болох соёлын арга хэмжээг сурталчлах, Монголын соёлын тайзны эрч хүчийг тодотгохын тулд дижитал медиа болон уламжлалт маркетингийн стратегийг ашиглана.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Хөгжилтэй соёлын ландшафтыг хөгжүүлэх нь нийгэмд ихээхэн үр өгөөжийг өгөх боломжтой байна.

- **Идэвхтэй соёлын оролцоо:** Соёлын үйл ажиллагаанд олон нийтийн оролцоо нэмэгдэж, хамтын амьдрал илүү баялаг болно.
- **Аялал жуулчлалыг нэмэгдүүлэх:** Соёлын динамик салбар нь жуулчдыг татах, орон нутгийн эдийн засгийг нэмэгдүүлэх, шинэ ажлын байр бий болгох боломжтой.
- **Дэлхийн соёлын солилцоо:** Дэлхийн урлагийн нийгэмлэгтэй харилцах боломжууд нь Монголын уран бүтээлчдэд соёл хоорондын солилцоо, инновацийг бий болгоход хүргэдэг.
- **Тогтвортой эдийн засгийн үр өгөөж:** Хөгжин цэцэглэж буй соёлын салбар нь орон нутгийн гар урлал, соёлын аялал жуулчлал, олон улсын соёлын экспорт зэрэг янз бүрийн сувгаар дамжуулан эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг өдөөж чадна.

Иймд төрөл бүрийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр уран сайхны илэрхийллийг

гэмдэглэдэг соёлын эрч хүчтэй ландшафтыг Монголд хөгжүүлэх нь соёлын олон талт байдал, эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн нэгдлийг дэмжихэд чухал ач холбогдолтой. Стратегийн бодлого, хамтын хүчин чармайлтаар Монгол Улс соёл урлагаа хөгжүүлж, ард иргэдийнхээ сайн сайхан амьдрал, улс орныхоо нэр хүндийг дэлхийн тавцанд гаргахад хувь нэмрээ оруулах эрч хүчтэй, хүртээмжтэй соёлын салбарыг баталгаажуулж чадна.

Хоёр. МОНГОЛЫН ӨВӨРМӨЦ ОНЦЛОГИЙГ ХАРУУЛСАН, ДЭЛХИЙН СОЁЛЫН СОЛИЛЦООНД ХУВЬ НЭМЭР ОРУУЛАХ БҮТЭЭЛҮҮДИЙГ ҮЙЛДВЭРЛЭХ, ТҮГЭЭН ДЭЛГЭРҮҮЛЭХ, ХАДГАЛАХАД ДЭМЖЛЭГ ҮЗҮҮЛЭХ ПЛАТФОРМ, НӨӨЦӨӨР ХАНГАНА.

Монгол орны өвөрмөц онцлогийг тусгасан соёлын бүтээлийг үйлдвэрлэх, түгээх, хадгалахад дэмжлэг үзүүлэх нь тухайн орны соёлын өвийг хадгалж үлдэх, дэлхийн соёлын солилцоонд оролцох оролцоог нэмэгдүүлэхэд нэн чухал байдаг. Энэхүү санаачилга нь үндэсний өвөрмөц байдлыг сурталчлаад зогсохгүй дэлхийн соёлын олон талт байдлыг бий болгоход хувь нэмэр оруулна.

|| Соёлын үйлдвэрлэл, хадгалалтыг дэмжихийн ач холбогдол

Соёлын ажилд зориулсан платформ, нөөцөөр хангах нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Соёлын өвөрмөц байдлыг хадгалах:** Монгол орны өвөрмөц онцлогийг хадгалж, алдаршуулах нь хойч үедээ үндэсний өвөрмөц байдлыг хадгалахад тусалдаг.
- **Дэлхийн соёлын солилцоо:** Монголын соёлыг дэлхийтэй хуваалцах нь түүний уламжлал, шинэчлэлийг ойлгох, үнэлэх, олон улсын харилцааг бэхжүүлэхэд тусалдаг.
- **Эдийн засгийн хөгжил:** Соёлын салбар нь аялал жуулчлал, экспорт, ажлын байр бий болгох замаар эдийн засгийн өсөлтөд ихээхэн хувь нэмэр оруулах боломжтой.
- **Урлагийн инноваци:** Уран бүтээлчдэд дэмжлэг үзүүлэх нь бүтээлч байдал, шинэчлэлийг дэмжиж, соёлын тайзыг эрч хүчтэй байлгадаг.

|| Соёлын үйлдвэрлэл, хадгалалтыг дэмжих бодлого

Монгол соёлын бүтээлийг үйлдвэрлэх, түгээх, хадгалахад үр дүнтэй дэмжлэг үзүүлэхийн тулд дараах бодлогыг хэрэгжүүлнэ.

- **Санхүүгийн буцалтгүй тусламж, татаас:** Соёлын агуулгыг бий болгох, хадгалахад зориулж уран бүтээлчид, соёлын байгууллагуудад санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх.
- **Соёлын төвүүд ба инкубаторууд:** Уран бүтээлчдийг бүтээлээ туурвих, үзүүлэхэд шаардлагатай орон зай, хэрэгслээр хангадаг төвүүдийг байгуулах.
- **Дижитал архивын санаачилга:** Соёлын бүтээлийг цахим хэлбэрт шилжүүлэх, архивлах хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх, хойч үедээ хадгалах, хүртээмжтэй байлгах.
- **Олон улсын соёлын түншлэл:** Соёлын солилцоо, хамтын ажиллагааг дэмжих

зорилгоор олон улсын соёлын байгууллагуудтай түншлэл тогтоох.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд хэд хэдэн стратегийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ.

- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл:** Соёлын төслүүдийг санхүүжүүлэх, дэмжих зорилгоор хувийн компаниудтай хамтран ажиллаж, илүү их нөлөө үзүүлэхийн тулд төрийн болон хувийн эх үүсвэрийг ашиглах.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Соёлын төсөлд орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулах, агуулга нь Монголын олон янзын соёлын ландшафтыг тусгах.
- **Технологийн хэрэглээ:** Соёлын агуулгыг түгээх, хадгалах дижитал платформ бий болгохын тулд хамгийн сүүлийн үеийн технологийг ашиглах.
- **Сурталчилгаа, маркетингийн стратеги:** Монголын соёлын бүтээгдэхүүнийг дотоод болон гадаадад сурталчлах зорилтот маркетингийн кампанит ажил хөгжүүлэх.

Хүлээгдэж буй үр дүн

Соёлын бүтээлийг үйлдвэрлэх, түгээх, хадгалахад зориулсан платформ, нөөцөөр хангах нь хэд хэдэн эерэг үр дүнд хүргэнэ гэж үзэж байна.

- **Соёлын алсын харааг сайжруулах:** Монголын соёлын үндэсний болон олон улсын хэмжээнд харагдах байдлыг нэмэгдүүлж, өвөрмөц шинж чанаруудын талаар илүү их ойлголтыг бий болгоход түлхэц болно.
- **Эдийн засгийн үр өгөөж:** Соёлын салбарын өсөлт нь ажлын байр бий болгох, аялал жуулчлал, экспортод хувь нэмэр оруулна.
- **Соёлын тогтвортой байдал:** Соёлын уламжлал, инновацийг баримтжуулах, идэвхтэй сурталчлах замаар тэдний тогтвортой байдлыг сайжруулна.
- **Дэлхий дахины оршихуйг бэхжүүлсэн:** Дэлхийн соёлын зах зээлд илүү хүчтэй байр суурь эзэлж, Монгол Улсыг олон улсын соёлын солилцооны гол тоглогч нарын нэг болгохыг зорино.

Тиймээс Монголын соёлын үйлдвэрлэл, хадгалалтад платформ, нөөцөөр дамжуулан дэмжлэг үзүүлэх нь үндэсний соёлын өвийг хадгалж үлдэх, дэлхийн соёлын солилцоог нэмэгдүүлэхэд амин чухал юм. Монгол Улс стратегийн бодлого, арга барилаа хэрэгжүүлснээр өөрийн соёлын өвөрмөц онцлогийг хадгалан үлдээх төдийгүй дэлхий дахинд алдаршуулж, түгээн дэлгэрүүлэх боломжтой болно.

Гурав. МОНГОЛЫН СОЁЛЫН ӨВИЙГ ХАРУУЛАХ, УЛС ҮНДЭСТНҮҮДИЙН ХАРИЛЦАН ОЙЛГОЛЦОЛ, ТАЛАРХЛЫГ БИЙ БОЛГОХ ЗОРИЛГООР СОЁЛЫН ДИПЛОМАТ ЁС, ОЛОН УЛСЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААГ ДЭМЖИНЭ.

Соёлын дипломат ажиллагаа бол олон улсын харилцааг хөгжүүлэх, үндэсний өв соёлоо харуулах хүчирхэг хэрэгсэл юм. Монгол Улсын хувьд соёлын дипломат харилцаа, олон улсын хамтын ажиллагаа эрхлэх нь соёлын баялаг өвийг сурталчлан таниулах, улс орнуудын харилцан ойлголцол,

үнэлэмжийг нэмэгдүүлэх боломжийг олгодог.

|| Соёлын дипломатын ач холбогдол

Соёлын дипломат ажиллагаа нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Олон улсын харилцааг сайжруулах:** Соёлын солилцоо нь улс хоорондын гүүрийг бий болгож, улс төр, эдийн засгийн харилцааг жигдрүүлэхэд тусалдаг.
- **Үндэсний өвийг сурталчлах:** Соёлын өвийг олон улсын тавцанд харуулах нь тухайн үндэстний уламжлал, шинэчлэлийн талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлж, үнэлүүлдэг.
- **Харилцан ойлголцол:** Соёлын солилцоогоор дамжуулан улс орнууд хэвшмэл ойлголт, үл ойлголцлыг даван туулж, дэлхийн хамтын нийгэмлэгийн мэдрэмжийг бий болгож чадна.
- **Эдийн засгийн боломжууд:** Соёлын дипломат ажиллагаа нь ихэвчлэн аялал жуулчлалыг нэмэгдүүлж, тухайн улсын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг сонирхоход хүргэдэг.

|| Соёлын дипломат харилцааг дэмжих бодлого

Монголын соёлын дипломат харилцааг хөгжүүлэх үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс багтаж болно.

- **Соёлын солилцооны хөтөлбөрүүд:** Уран бүтээлчид, эрдэмтэн судлаачид, соёл урлагийн мэргэжилтнүүдийг гадаадад ажиллаж байгаа хүмүүстэйгээ зочилж, хамтран ажиллах боломжийг олгодог хөтөлбөрүүдийг байгуулж, санхүүжүүлэх.
- **Олон улсын соёлын арга хэмжээ:** Олон улсын наадам, үзэсгэлэн, уралдаанд Монголын уран бүтээлчид, соёлын бүлгүүдийн оролцоог дэмжих.
- **Хоёр талын соёлын хэлэлцээр:** Соёлын байнгын солилцоо, хамтын төслүүдийг хөнгөвчлөх зорилгоор бусад улстай хэлэлцээр хийх.
- **Гадаадад Монгол судлалыг сурталчлах:** Монгол судлалын чиглэлээр гадаадын их дээд сургуулиудын сургалтын хөтөлбөр, тэнхимүүдийг дэмжих.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах аргуудыг ашиглах болно.

- **Соёлын байгууллагуудтай түншлэх:** Олон улсын соёлын байгууллагуудтай хамтран арга хэмжээ, үзэсгэлэн, солилцоог зохион байгуулах түншлэлийг бий болгох.
- **Төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын хамтын ажиллагаа:** Монголын соёлын хүрээг өргөжүүлэхийн тулд олон улсын соёлын солилцооны чиглэлээр мэргэшсэн ТББ-удтай хамтран ажиллах.
- **Дижитал платформыг ашиглах нь:** Виртуал аялал, онлайн үзэсгэлэн, сошиал медиа кампанит ажил зэрэг дижитал платформиор дамжуулан Монголын соёлыг сурталчлах, дэлхийн үзэгчдэд хүрэх.

- **Соёлын элч:** Соёлын нэрт зүтгэлтнүүдийг олон улсын хэмжээнд Монголын соёлыг төлөөлөх элчин сайдаар томилох.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Соёлын дипломат ажиллагаа, олон улсын хамтын ажиллагааг стратегийн дагуу хэрэгжүүлэх нь хэд хэдэн чухал ач холбогдолтой үр дүнг авчрах болно.

- **Олон улсын харилцааг бэхжүүлсэн:** Соёлын туршлага, харилцан ойлголцлын ачаар бусад үндэстэнтэй харилцах харилцаа сайжирсан.
- **Дэлхий дахинд харагдах байдлыг нэмэгдүүлэх:** Монголын соёлын өвийг дэлхий дахинд таниулан сурталчлах нь олон улсын хэмжээнд хүндэтгэл, талархлыг нэмэгдүүлэхэд хүргэдэг.
- **Соёлын болон боловсролын үр өгөөж:** Гадаадаас ирсэн шинэ санаа, туршлагуудаар эх орондоо соёлын дүр төрхийг баяжуулж, оюутнууд болон соёлын ажилтнуудад боловсролын боломж олгоно.
- **Аялал жуулчлал, эдийн засгийн өсөлт:** Монгол Улсыг аялал жуулчлал, соёлын хөрөнгө оруулалтаар татах сонирхол нэмэгдсэн.

Иймд Монгол Улс соёлын өвөө сурталчлах, олон улсын найрсаг харилцааг хөгжүүлэхэд соёлын дипломат ажиллагаа, олон улсын хамтын ажиллагааг дэмжих нь нэн чухал юм. Тогтвортой бодлого хэрэгжүүлж, үр дүнтэй арга хэрэглэснээр Монгол Улс дэлхийн тавцанд өөрийн соёл, дипломат байр сууриа бэхжүүлж, дотоод, гадаадад асар их үр өгөөжийг авчрах боломжтой юм.

Дөрөв. МОНГОЛЫН НЭН ЭРТНИЙ ҮЕЭС ЭДҮГЭЭГ ХҮРТЭЛХ ТҮҮХЭН ХӨГЖИЛ, УЛАМЖЛАЛТ СОЁЛ УРЛАГИЙН БҮТЭЭЛҮҮДИЙГ ХАМГААЛАХ, СУРТАЛЧЛАХ ЗОРИЛГООР ЗОРИЛТОТ ХӨТӨЛБӨРҮҮД БОЛОВСРУУЛАН ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Монгол Улсын баялаг түүхэн хөгжил, уламжлалт соёлын бүтээлүүд нь тухайн үндэстний онцлог, өв уламжлалыг шингээсэн үнэт баялаг юм. Эрт дээр үеэс өнөөг хүртэл энэ өвийг хамгаалах, сурталчлах зорилтот хөтөлбөрүүдийг боловсруулах нь эдгээр соёлын үнэт зүйлсийг хойч үедээ үлдээхэд нэн чухал юм.

|| Түүх, соёлын өвийг хамгаалахын ач холбогдол

Түүх, соёлын өвийг хадгалах, сурталчлах нь дараах хэд хэдэн шалтгаантай байдаг. Үүнд:

- **Үндэсний өвөрмөц байдлыг хадгалах:** Түүх, соёлын бүтээлүүд нь Монголын ард түмэнд залгамж чанар, өвөрмөц байдлын мэдрэмжийг өгдөг.
- **Боловсролын үнэ цэнэ:** Эдгээр бүтээлүүд нь боловсролын байгууллагуудад үнэлж баршгүй эх сурвалж болж, Монголын өнгөрсөн үе, түүхэн хувьслын талаарх гүн гүнзгий ойлголтыг өгдөг.
- **Аялал жуулчлалын сонирхол татахуйц:** Сайн хадгалагдаж, сурталчлагдсан өв соёл нь жуулчдыг татдаг бөгөөд энэ нь эдийн засгийг хөгжүүлж, соёлын мэдлэгийг түгээдэг.
- **Ирээдүй хойч үеийнхэнд үлдээх өв:** Ирээдүй хойч үедээ түүхээ ойлгож,

үнэлдэг байх нь соёлын үнэт зүйлс, зан үйлийг урт хугацаанд хадгалахад чухал ач холбогдолтой.

|| Соёлын өвийг хамгаалах, дэмжих бодлого

Монголын түүх, соёлын өвийг үр дүнтэй хамгаалах, сурталчлахын тулд дараах бодлогыг хэрэгжүүлэх болно.

- **Өвийг хамгаалах хөтөлбөрүүд:** Түүхийн дурсгалт газар, эд өлгийн зүйлийг хадгалах, сэргээхэд тусгайлан зориулсан хөтөлбөрүүдийг бий болгох.
- **Баримтжуулалт, цахимжуулах санаачилга:** Соёлын бүтээлүүдийг баримтжуулж, дижитал хэлбэрт шилжүүлэх цогц санаачилгуудыг бий болгож, анхны төлөвийг нь хадгалахын зэрэгцээ илүү хүртээмжтэй болгоно.
- **Олон нийтийн боловсролын кампанит ажил:** Соёлын өвийн ач холбогдлыг олон нийтэд, ялангуяа залуу хойч үеийнхэнд сурталчлах зорилгоор боловсролын кампанит ажил өрнүүлнэ.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд олон талт хандлагыг шаарддаг.

- **Соёлын байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Хадгалах хүчин чармайлтын цар хүрээ, үр нөлөөг нэмэгдүүлэхийн тулд музей, их дээд сургууль, соёлын төвүүдтэй хамтран ажиллана.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Санаачилга нь соёлыг хүндэтгэсэн, хүртээмжтэй байхыг баталгаажуулахын тулд орон нутгийн ард иргэдийг хамгаалах үйл явцад оролцуулах.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Монголын соёлын өвийг илүү өргөн хүрээнд хүлээн зөвшөөрөх, техникийн дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллана.
- **Орчин үеийн технологийг ашиглах:** Орчин үеийн технологийг сэргээн засварлах төсөлд ашиглах, дэлхийн үзэгчдэд хүрэхийн тулд түүхэн дурсгалт газруудаар виртуал аялал хийх.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Монголын түүх, соёлын өвийг хамгаалах, сурталчлах зорилтот хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлснээр дараах үр дүнгүүд гарах болно.

- **Соёлын хадгалалт сайжрах:** Хамгаалах хүчин чармайлтыг нэмэгдүүлснээр Монголын соёл, түүхийн бүтээлүүдийн хадгалалт хайхрамжгүй байдлаас хамгаалагдах болно.
- **Олон нийтийн мэдлэг, оролцоог нэмэгдүүлэх:** Боловсролын санаачилга, олон нийтийн кампанит ажил нь Монголын өв уламжлалтай холбоотой олон нийтийн ойлголт, оролцоог нэмэгдүүлнэ.
- **Аялал жуулчлалын эдийн засгийн үр өгөөж:** Арчилгаа сайтай,

хүртээмжтэй соёлын өв нь илүү олон жуулчдыг татаж, орон нутгийн эдийн засагт ашиг тусаа өгнө.

- **Дэлхий дахинд танигдах:** Соёлын өвийг амжилттай сурталчлах нь Монголын түүхэн хувь нэмэр, соёлын баялгийг олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрч, хүндэтгэх болно.

Ийм учраас Монгол Улсын түүхэн хөгжил, уламжлалт соёлын бүтээлийг хамгаалах, сурталчлах зорилгот хөтөлбөрүүдийг боловсруулж хэрэгжүүлэх нь үндэсний баялаг өв соёлыг хадгалахад нэн чухал юм. Бид энэхүү цогц бодлого, шинэлэг арга барилыг хэрэгжүүлснээр соёлын өвөө хадгалан үлдээхээс гадна үндэсний болон олон улсын хэмжээнд тэмдэглэн өнгөрүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлж чадна. Эдгээр хүчин чармайлт нь Монгол Улсын өнгөрсөн түүхийг илүү их үнэлж, иргэдийн соёлын амьдралыг баяжуулж, улс орны нийгэм, эдийн засгийн хөгжилд хувь нэмэр оруулах болно.

4.4 ШАШИН ШҮТЭХ ЭРХ ЧӨЛӨӨ

Нэг. ХҮН БҮР ШАШИН ШҮТЛЭГЭЭ ЧӨЛӨӨТЭЙ, ЯЛГАВАРЛАН ГАДУУРХАХГҮЙГЭЭР ШҮТЭХ ЭРХИЙГ БАТАЛГААЖУУЛСАН ХУУЛЬ, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫГ САЙЖРУУЛНА.

Шашин шүтэх эрхийг ялгаварлан гадуурхалгүйгээр, чөлөөтэйгөөр баталгаажуулсан хууль эрх зүйн тогтолцоо нь шударга, хүртээмжтэй нийгмийн үндэс суурь юм. Ийм арга хэмжээ нь хувь хүний эрхийг хамгаалах төдийгүй олон нийтийн дунд нийгмийн эв найрамдал, харилцан хүндэтгэлийг бий болгоход чухал ач холбогдолтой юм.

|| Шашин шүтэх эрх чөлөөг хамгаалахын ач холбогдол

Шашин шүтэх эрх чөлөөг хангах нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Хүний эрх:** Шашин шүтэх эрх чөлөө нь олон улсын олон гэрээ, үндэсний үндсэн хуулиудад тусгагдсан хүний үндсэн эрх бөгөөд хувь хүний нэр төр, бие даасан байдлын үндсэн үүргийг тусгадаг.
- **Нийгмийн нэгдмэл байдал:** Шашин шүтэх эрх чөлөөг дэмжсэн хууль эрх зүйн орчин нь мөргөлдөөнөөс урьдчилан сэргийлж, шашин шүтлэг, соёлын янз бүрийн бүлгүүдийн хооронд энх тайвнаар зэрэгцэн оршихыг дэмжинэ.
- **Соёлын олон талт байдал:** Шашны зан үйлийг хамгаалах нь соёлын олон янз байдлыг дэмжиж, янз бүрийн уламжлал, итгэл үнэмшлийг хадгалах замаар нийгмийг баяжуулдаг.
- **Улс төрийн тогтвортой байдал:** Шашны эрх чөлөөг эрхэмлэдэг нийгэм улс төрийн хувьд илүү тогтвортой, уян хатан байх хандлагатай байдаг тул иргэд нь тэднийг шударга, хүртээмжтэй гэж үздэг.

|| Шашин шүтэх эрх чөлөөг баталгаажуулах бодлого

Шашин шүтэх эрх чөлөөг үр дүнтэй баталгаажуулахын тулд дараах бодлогыг хэрэгжүүлж болно.

- **Ялгаварлан гадуурхахын эсрэг тодорхой хуулиуд:** Ажил эрхлэлт, боловсрол,

төрийн үйлчилгээнд шашин шүтлэгээр ялгаварлан гадуурхахыг хориглосон тодорхой хууль батлах.

- **Шүтлэгийн газруудын хамгаалалт:** Шашны газар, шашны илэрхийллийг эвдэн сүйтгэх, хүчирхийллээс хамгаалах хууль.
- **Шударга төлөөлөл:** Бүх шашны бүлгүүд нийтийн талбайд тэгш нэвтрэх, төрийн бодлого, үйл ажиллагаанд адил тэгш анхаарал хандуулах бодлого.
- **Олон нийтийг сурталчлах кампанит ажил:** Олон нийтэд шашны эрх, өөр өөр шашин шүтлэгт хүндэтгэлтэй хандах, үүний ач холбогдлын талаар мэдлэг олгох зорилготой санаачилгуудыг дэмжих.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх хэд хэдэн стратегийн алхмуудыг хийх болно.

- **Хууль тогтоомжийн шинэчлэл:** Аливаа өрөөсгөл хандлагыг арилгах, шашны эрхийг иж бүрэн хамгаалах үүднээс одоогийн мөрдөж буй хуулиудыг хянаж, шинэчлэх.
- **Шүүх эрх мэдлийн болон хууль сахиулах байгууллагын сургалт:** Шашны эрх чөлөөний хэргийг шударгаар, өргөн мэдлэгтэйгээр шийдвэрлэх шүүгч, цагдаа болон бусад хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудад сургалт явуулах.
- **Олон нийтийн яриа хэлцэл:** Ойлголтыг нэмэгдүүлэх, болзошгүй зөрчилдөөнийг шийдвэрлэхийн тулд янз бүрийн шашны нийгэмлэгүүдийн хоорондын яриа хэлцэл, хэлэлцүүлгийг дэмжих.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Шашин шүтэх эрх чөлөөг баталгаажуулах хууль эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгосноор дараах эерэг үр дүн гарах байх.

- **Нийгмийн эв нэгдлийг нэмэгдүүлэх:** Хууль эрх зүйн хамгаалалтыг сайжруулснаар шашны мөргөлдөөнийг багасгаж, олон нийтийн янз бүрийн бүлгүүдийн хоорондын эв найрамдал, ойлголцлыг нэмэгдүүлэх боломжтой.
- **Хуулийн засаглалыг бэхжүүлэх:** Эрх зүйн илүү тодорхой зохицуулалт нь шашны эрх чөлөөг тууштай, ил тод хамгаалах замаар хууль дээдлэх ёсыг дэмжинэ.
- **Олон улсын нэр хүнд сайжрах:** Шашин шүтэх эрх чөлөөг дээдлэн хүлээн зөвшөөрөгдсөн улс орнууд олон улсын тавцанд илүү өндөр статустай, харилцаатай болно.
- **Эрх мэдэлтэй хамт олон:** Хувь хүмүүс эрхээ хамгаалж байгаа гэж үзвэл нийгэмд эергээр хувь нэмэр оруулж, иргэний үйл ажиллагаанд оролцох магадлал өндөр байдаг.

Тиймээс хүн бүр шашин шүтлэгээ ялгаварлан гадуурхалгүйгээр чөлөөтэй шүтэх эрхийг хангах эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох нь хүндэтгэлтэй, хүртээмжтэй, эв нэгдэлтэй нийгмийг төлөвшүүлэхэд нэн чухал юм. Засгийн газар зорилтот бодлого, цогц арга барилыг хэрэгжүүлснээр шашны эрх чөлөөг хамгаалж, соёлын олон янз байдлыг баяжуулж, нийгмийн тогтвортой байдлыг дэмжиж чадна. Энэхүү санаачилга нь хувь хүний эрхийг хамгаалаад зогсохгүй улс орны хамтын сайн сайхан байдлыг

дээшлүүлдэг.

Хоёр. ШАШНЫ БАЙГУУЛЛАГУУДЫН ЭВТЭЙ БАЙДАЛ, ХАРИЛЦАН ХҮНДЭТГЭЛИЙГ ДЭМЖИНЭ.

Шашны байгууллагуудын эв нэгдэл, харилцан хүндэтгэлийг дэмжих нь энх тайван, эв нэгдэлтэй нийгмийг төлөвшүүлэхэд маш чухал юм. Янз бүрийн шашны бүлгүүдийн хоорондын яриа хэлцэл, ойлголцлыг дэмжсэнээр бид нийгмийн тогтвортой эв нэгдлийн суурийг бий болгож чадна.

|| Шашны байгууллагуудын эв найрамдлыг дэмжихийн ач холбогдол

Шашин хоорондын эв найрамдлыг дэмжих нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас зайлшгүй шаардлагатай.

- **Зөрчилдөөнөөс урьдчилан сэргийлэх нь:** Нийгэмд ойлголцол, хүндэтгэлийг бий болгосноор нийгэмд үймээн самуун, хүчирхийлэлд хүргэдэг шашны хурцадмал байдлаас сэргийлж чадна.
- **Нийгмийн эв нэгдлийг нэмэгдүүлэх:** Шашны бүлгүүдийн харилцан хүндэтгэл нь бүх гишүүд үнэ цэнэтэй, нэгдмэл байдлыг мэдэрдэг илүү хүртээмжтэй нийгэмд хувь нэмэр оруулдаг.
- **Соёлын солилцоог баяжуулах:** Янз бүрийн шашны уламжлал хоорондын харилцан үйлчлэл нь нийгмийн бүх гишүүдэд ашиг тусаа өгөх соёлын өвийг баяжуулахад хүргэдэг.
- **Ардчиллын үнэт зүйлсийг дэмжих нь:** Шашны байгууллагуудыг идэвхтэй дэмждэг нийгэм нь үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөө, тэгш байдал зэрэг ардчиллын үндсэн үнэт зүйлсийг эрхэмлэдэг.

|| Эв найрамдал, хүндэтгэлийг дэмжих бодлого

Шашны байгууллагуудын эв найрамдал, хүндэтгэлийг нэмэгдүүлэх үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Шашин хоорондын зөвлөлүүд:** Янз бүрийн шашны бүлгүүдийн хоорондын яриа хэлэлцээ, хамтын санаачилгыг дэмжих үндэсний болон орон нутгийн шашин хоорондын зөвлөлүүдийг байгуулах буюу дэмжих.
- **Олон нийтийн оролцооны хөтөлбөрүүд:** Олон шашны бүлгийг хамарсан олон нийтийн үйлчилгээний төслүүдийг дэмжих хөтөлбөрүүдийг хөгжүүлэх, нийгмийн нийтлэг шалтгаануудын төлөө хамтын хүчин чармайлтыг дэмжих.
- **Боловсролын санаачилга:** Бага наснаас нь эхлэн ойлголтыг төлөвшүүлэхийн тулд янз бүрийн шашны итгэл үнэмшил, зан үйл, үнэт зүйлсийн талаар заадаг боловсролын хөтөлбөрүүдийг сургуулиудад хэрэгжүүлэх.
- **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Шашин хоорондын хамтын ажиллагааны эерэг жишээг онцолж, шашны олон янз байдлын ач тусыг тэмдэглэсэн кампанит ажил явуулах.

Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах үйл ажиллагааг

хэрэгжүүлэх болно.

- **Засгийн газрын дэмжлэг:** Шашин хоорондын үйл ажиллагаа, зөвлөлдг дэмжлэг үзүүлэх, үр дүнтэй ажиллахад шаардлагатай нөөцөөр хангах.
- **Бодлого боловсруулахад оруулах:** Бодлого боловсруулах үйл явцад, ялангуяа шашны зан үйл, олон нийтийн ёс суртахуунтай холбоотой асуудлаар янз бүрийн шашны байгууллагын төлөөлөгчдийг оролцуулах.
- **Боловсролын байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Сургууль, их дээд сургуулиудтай хамтран шашин хоорондын ойлголтыг сургалтын хөтөлбөрт тусгах.
- **Шашин хоорондын жил бүрийн арга хэмжээ:** Жил бүр зохион байгуулдаг янз бүрийн шашны бүлгүүдийг нэгтгэн тэмдэглэж, бие биеэсээ суралцах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Шашны байгууллагуудын эв найрамдал, харилцан хүндэтгэлийг дэмжих нь хэд хэдэн эерэг үр дүнд хүрэх боломжтой юм.

- **Шашны хурцадмал байдал буурах:** Шашны хурцадмал байдал гаргахгүй, элдэв зөрчилдөөн буурч, нийгмийн тогтвортой орчин бий болно.
- **Нийгмийн эв нэгдлийг нэмэгдүүлэх:** Янз бүрийн шашин шүтлэгтэй нийгэмлэгийн гишүүдийн хоорондын харилцаа холбоог бэхжүүлж, нийгмийн нийт эв нэгдэлд хувь нэмэр оруулах.
- **Сайжруулсан олон нийтийн ойлголт:** Шашны янз бүрийн уламжлалыг олон нийтэд илүү сайн ойлгож, үнэлж, нийгэмд илүү өргөн хүрээнд хүлээн зөвшөөрөхөд хүргэдэг.
- **Олон улсын эерэг дүр төрх:** Шашны хүлцэл, энх тайвныг эрхэмлэдэг улс болох олон улсын дүр төрх сайжирна.

Иймд шашны байгууллагуудын эв нэгдэл, харилцан хүндэтгэлийг дэмжих нь энх тайван, эв нэгдэлтэй, хүндэтгэлтэй нийгмийг бий болгох гол түлхүүр юм. Тогтвортой бодлого, идэвхтэй арга барилаар засгийн газар, олон нийт шашны бүх бүлгүүд тайван амгалан зэрэгцэн оршиж, нийгмийн бүтцийг баяжуулж, ардчиллын зарчмуудыг дэмжсэн орчныг бүрдүүлж чадна. Ийм санаачилга нь хувь хүмүүст ашиг тустай төдийгүй улс орныг бүхэлд нь хүчирхэгжүүлдэг.

**Гурав. ШАШНЫ ӨӨР ӨӨР УЛАМЖЛАЛТАЙ ХОЛБООТОЙ АРИУН
ДАГШИН ДУРСГАЛТ ГАЗАР, ШАШНЫ ДУРСГАЛ, СОЁЛЫН ЗАН ҮЙЛИЙГ
ХАМГААЛАХ САНААЧИЛГЫГ ДЭМЖИЖ, ЭДГЭЭР НЬ МОНГОЛ УЛСЫН
ОЮУН САНААНЫ ӨВД ЧУХАЛ АЧ ХОЛБОГДОЛТОЙ БОЛОХЫГ ХҮЛЭЭН
ЗӨВШӨӨРНӨ.**

Ариун дагшин газар, шашны дурсгал, соёлын зан үйл нь Монголын оюун санаа, соёлын өвийн салшгүй хэсэг юм. Эдгээр дурсгалт газар, зан үйлийг хамгаалах санаачилгыг дэмжих нь үндэстний түүхэн өвийг хадгалах, шашны олон янзын уламжлалыг хүндэтгэхийг дэмжихэд чухал ач холбогдолтой юм.

|| Ариун дагшин газар, соёлын зан үйлийг хамгаалахын ач холбогдол

Ариун газар, шашны дурсгалт газруудыг хамгаалах нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас

зайлшгүй шаардлагатай байдаг.

- **Соёлын залгамж чанар:** Эдгээр дурсгалт газруудыг хадгалах нь ирээдүй хойч үеэ өөрсдийн соёл, оюун санааны үндэстэй холбох боломжийг олгодог.
- **Үндэсний өвөрмөц байдал:** Ариун дагшин дурсгалт газрууд нь үндэсний бахархал, эв нэгдлийн бэлгэдэл бөгөөд тухайн үндэстний түүх, оюун санааны аяллыг илэрхийлдэг.
- **Аялал жуулчлал ба эдийн засаг:** Олон ариун нандин газрууд нь орон нутгийн болон үндэсний эдийн засагт хувь нэмэр оруулдаг аялал жуулчлалын чухал газрууд юм.
- **Шашин хоорондын хүндэтгэл:** Янз бүрийн шашны бүлгүүдэд чухал ач холбогдолтой сайтуудыг хамгаалах нь өөр өөр шашны нийгэмлэгүүдийн харилцан хүндэтгэл, ойлголцлыг дэмждэг.

|| Ариун дагшин газруудын хамгаалалтыг дэмжих бодлого

Монгол орны ариун дагшин газар, шашны дурсгалт газруудыг хамгаалах үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлсийг багтааж байна. Үүнд:

- **Өвийг хамгаалах хуулиуд:** Ариун дагшин газар, шашны дурсгал, түүнтэй холбоотой соёлын зан үйлийг сүйтгэх, хайхрамжгүй хандах, арилжааны зорилгоор ашиглахаас тусгайлан хамгаалсан бат бөх хууль тогтоомжийг батлах.
- **Засгийн газрын санхүүжилт:** Шашны түүхэн дурсгалт газруудыг засварлах, сэргээн засварлах, холбогдох соёлын зан үйлийг сурталчлахад зориулж засгийн газрын санхүүжилтийг хуваарилах.
- **Олон нийтийн оролцооны хөтөлбөрүүд:** Санаачилгууд хүндэтгэлтэй, соёлын хувьд тохирсон байхын тулд байгаль хамгаалах хүчин чармайлтад орон нутгийн иргэдийн оролцоог дэмжих.
- **Баримтжуулалт, судалгаа:** Эдгээр газруудыг иж бүрэн баримтжуулж, түүхэн ач холбогдлыг нь судлах эрдэм шинжилгээний болон шинжлэх ухааны судалгааг дэмжих.

Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах аргуудыг ашиглах болно.

- **Шашны байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Эдгээр газруудын засвар үйлчилгээ хийх сонирхолтой орон нутгийн болон үндэсний шашны байгууллагуудтай хамтран ажиллах.
- **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Ариун дагшин газар, соёлын өвийг хамгаалахын ач холбогдлын талаар олон нийтэд сурталчлах аян өрнүүлэх.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** ЮНЕСКО зэрэг олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллаж, чухал ач холбогдолтой газруудыг хүлээн зөвшөөрч, дэмжих.
- **Сургалт ба чадавхыг бэхжүүлэх:** Орон нутгийн асран хамгаалагчид болон соёлын өвийн мэргэжилтнүүдийн хадгалалт, менежментийн ур чадварыг дээшлүүлэх сургалтын хөтөлбөрүүдийг санал болгоно.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Ариун дагшин газар, шашны дурсгалт газруудыг хамгаалах санаачилгыг

хэрэгжүүлэх нь хэд хэдэн эерэг үр дүнд хүрэх болно.

- **Сайжруулсан хамгаалалт:** Ариун дагшин газар, дурсгалт газруудын орчны хамгаалалтыг сайжруулж, хойч үедээ үлдээх.
- **Олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх:** Соёлын өвийг хамгаалахад олон нийтийн сонирхол, оролцоог нэмэгдүүлэх, бахархал, хариуцлагын мэдрэмжийг бий болгох.
- **Аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх:** Дотоодын болон гадаадын жуулчдын сонирхлыг нэмэгдүүлж, орлого, эдийн засгийн үр өгөөжийг нэмэгдүүлнэ.
- **Соёлын олон талт байдлыг бэхжүүлэх:** Монгол дахь шашны уламжлал, соёлын олон янз байдлыг илүү их үнэлж, хүндэтгэх.

Иймд ариун дагшин газар, шашны дурсгалт газар, соёлын зан үйлийг хамгаалахад дэмжлэг үзүүлэх нь Монгол орны оюун санааны баялаг өвийг хадгалахад нэн чухал юм. Зорилтот бодлого, хамтын ажиллагааны арга барилыг хэрэгжүүлснээр Монгол Улс эдгээр үнэт дурсгалт газруудаа хадгалж, хүндэтгэж, үндэсний соёлын залгамж чанар, эдийн засгийн эрч хүч, шашин хоорондын эв найрамдалд хувь нэмэр оруулах боломжтой. Эдгээр хүчин чармайлт нь зөвхөн түүхийн өвийг хадгалахаас гадна бүх иргэд, зочдод зориулсан соёлын ландшафтыг баяжуулна.

4.5 ЁС СУРТАХУУНЫ ҮНЭТ ЗҮЙЛС

Нэг. НИЙГЭМД ЁС СУРТАХУУНЫ ЭРҮҮЛ УУР АМЬСГАЛ ТӨЛӨВШҮҮЛЭХ ҮҮРЭГТЭЙ СУРГУУЛЬ, ШИНЖЛЭХ УХААН, СОЁЛ, УРЛАГ, ХЭВЛЭЛ МЭДЭЭЛЛИЙН БАЙГУУЛЛАГА, ИРГЭНИЙ НИЙГМИЙН БАЙГУУЛЛАГУУДАД ТӨРӨӨС ДЭМЖЛЭГ ҮЗҮҮЛНЭ.

Эрүүл ёс суртахууны уур амьсгал нь тогтвортой, чинээлэг нийгмийг бий болгох үндэс суурь юм. Энэ орчныг бүрдүүлэхэд төрөөс сургууль, шинжлэх ухаан, соёл урлагийн байгууллага, хэвлэл мэдээлэл, иргэний нийгмийн байгууллагуудад үзүүлж буй дэмжлэг чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

|| Нийгмийн гол институцуудыг дэмжихийн ач холбогдол

Эрүүл ёс суртахууны уур амьсгалд хувь нэмрээ оруулж буй байгууллагуудыг дэмжих нь дараах шалтгааны улмаас чухал байдаг.

- **Боловсролд үзүүлэх нөлөө:** Сургууль нь залуу хүмүүсийн ёс зүйн үндсийг төлөвшүүлэх, хариуцлагатай иргэн байх үе шатыг бүрдүүлэхэд гол үүрэг гүйцэтгэдэг.
- **Соёлын нөлөө:** Соёл урлагийн байгууллагууд нь нийгмийн үнэт зүйлсийг илэрхийлэхэд тусалдаг ба нийгмийн хэм хэмжээг бүтээлч арга замаар сорьж, сайжруулж чаддаг.
- **Шинжлэх ухааны нэгдмэл байдал:** Шинжлэх ухааны байгууллагуудыг дэмжих нь ёс зүйн асуудлыг судалгаа, технологийн дэвшилд нэгтгэх боломжийг олгодог.
- **Хэвлэл мэдээллийн хариуцлага:** Хариуцлагатай хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл нь олон нийтийг соён гэгээрүүлэх, ил тод байдлыг дэмжих, ёс суртахуун, ёс

зүйн асуудлаар олон нийтийн яриа өрнүүлэхийг дэмжих боломжтой.

- **Иргэний нийгмийн оролцоо:** Иргэний нийгмийн байгууллагууд нь нийгмийн шударга ёс, ёс зүйн засаглал, олон нийтийн оролцоог дэмжихэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

|| Эрүүл ёс суртахууны уур амьсгалыг дэмжих бодлого

Эдгээр чухал салбаруудад үзүүлэх дэмжлэгийг нэмэгдүүлэх үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Хичээлийн хөтөлбөр боловсруулах:** Ёс суртахууны боловсрол, ёс суртахууны үндэслэлийг сургуулийн бүх түвшинд онцолсон боловсролын хөтөлбөрийг боловсруулж хэрэгжүүлэх.
- **Судалгааны ёс зүй:** Шинжлэх ухаан, технологийн ёс зүйн асуудалд анхаарлаа хандуулсан судалгааны төслүүдийг дэмжих, санхүүжүүлэх.
- **Хэвлэл мэдээллийн бичиг үсгийн боловсрол олгох хөтөлбөрүүд:** Хэвлэл мэдээллийн мэдлэгийг дээшлүүлэх хөтөлбөрүүдийг дэмжих, олон нийтэд мэдээлэлд шүүмжлэлтэй хандаж, түүний ёс суртахуун, ёс зүйн хэм хэмжээнд үзүүлэх нөлөөллийг ойлгоход туслах.
- **Түншлэл ба хамтын ажиллагааны урамшуулал:** Олон нийтийн ёс суртахууны оролцоог нэмэгдүүлэхийн тулд сургууль, соёлын байгууллага, иргэний нийгмийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааг урамшуулах.

Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд дараах үйл ажиллагаануудыг хэрэгжүүлнэ.

- **Оролцогч талуудын зөвлөлдөх уулзалт:** Боловсрол, шинжлэх ухаан, соёл урлаг, хэвлэл мэдээллийн байгууллагуудын удирдагчидтай ёс суртахуун, ёс суртахууны боловсролын зорилго, хандлагыг уялдуулах.
- **Нөөцийн ил тод хуваарилалт:** Санхүүжилтийн үйл явц ил тод, ёс суртахууны болон ёс суртахууны хөгжлийг нэн тэргүүнд тавьсан тодорхой шалгуурт суурилсан байх.
- **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Нийгэмд ёс суртахууны үнэлэмжийн ач холбогдол, энэ талбарт янз бүрийн байгууллагууд гүйцэтгэж буй үүргийг онцлон таниулах кампанит ажил явуулах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Гол байгууллагуудад төрөөс дэмжлэг үзүүлэх нь дараах томоохон үр өгөөжийг өгөх болно.

- **Ёс суртахууны үндэс суурийг бэхжүүлэх:** Нийгмийн институциудын дунд ёс суртахуун, ёс суртахууны боловсролыг дээшлүүлэх нь олон нийтийн үнэт зүйл, иргэдийн хувийн шударга байдлыг бэхжүүлэхэд хүргэнэ.
- **Олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх:** Ёс зүйн хэлэлцүүлэг, шийдвэр гаргах үйл явцад олон нийтийн оролцоо нэмэгдэж, иргэд илүү мэдээлэлтэй, ухамсартай болоход хүргэдэг.
- **Сайжруулсан нийгмийн эв нэгдэл:** Хүчтэй ёс суртахууны үнэт зүйлстэй

нийгэмд гишүүдийнхээ итгэлцэл, хамтын ажиллагаа илүү өндөр түвшинд хүрч, нийгмийн нийтлэг эв нэгдэлд хувь нэмэр оруулдаг.

• **Олон улсын эерэг дүр төрх:** Ёс суртахууны хэм хэмжээ, ёс суртахууны шударга байдлыг эрхэмлэх нь улс орны нэр хүндийг дэлхийн тавцанд өсгөдөг.

Иймд эрүүл ёс суртахууны уур амьсгалыг бүрдүүлэхэд сургууль, соёл урлагийн байгууллага, шинжлэх ухааны нийгэмлэг, хэвлэл мэдээлэл, иргэний нийгмийг дэмжих нь нийгмийн сайн сайхан байдалд нэн чухал юм. Хариуцлагатай бодлого, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх стратегиар дамжуулан засгийн газрууд эдгээр институтийг ёс зүйн үнэт зүйлс, ёс суртахууны үндэслэлийг төлөвшүүлэх, илүү тогтвортой, шударга, эв нэгдэлтэй нийгмийг бий болгоход сайнаар хангаж чадна.

Хоёр. ХЭВЛЭЛ МЭДЭЭЛЛИЙН ХЭРЭГСЛИЙН МЭДЭЭ, МЭДЭЭЛЛИЙН ХҮРТЭЭМЖИЙГ ИРГЭДИЙН ЁС СУРТАХУУНЫ ҮҮРЭГ, ХАРИУЦЛАГА, ШУДАРГА ЁСЫГ УХАМСАРЛАХАД НӨЛӨӨЛӨХ, НЭГДМЭЛ БАЙДЛЫГ БҮРДҮҮЛЭХ БОДЛОГО БАРИМТЛАН ЧИГЛҮҮЛЖ, ЧАНАРЖУУЛНА.

Мэдээ, мэдээллийн хүртээмж нь ардчиллын сайн үйл ажиллагааны чухал хэсэг бөгөөд иргэдийн ёс суртахууны үүрэг, хариуцлага, шударга ёсны тухай ойлголтыг төлөвшүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Эдгээр үнэт зүйлсийг сурталчлах арга замаар хэвлэл мэдээллийн хүртээмжийг чиглүүлэх, сайжруулах бодлогыг хэрэгжүүлэх нь нийгмийн эв нэгдэлд чухал хувь нэмэр оруулах болно.

|| Чөлөөт хэвлэл мэдээллийн хандалтын ач холбогдол

Хэвлэл мэдээллийн хүртээмжийг стратегийн сайжруулах нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас зайлшгүй шаардлагатай.

- **Мэдээлэлтэй иргэн:** Иргэд үнэн зөв, утга учиртай мэдээлэл олж авах боломжоор хангаснаар иргэд зөв шийдвэр гаргаж, иргэний амьдралд идэвхтэй оролцох боломжтой болно.
- **Ёс суртахуун ба ухамсар:** Хэвлэл мэдээлэл нь ёс суртахуун, ёс зүйн асуудлыг онцолж, олон нийтийн яриаг бүтээлч, шударга үр дүнд хүргэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.
- **Эв нэгдлийг дэмжих:** Нийтлэг үнэт зүйлс, нийтлэг зорилгод төвлөрдөг хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл нь соёл, нийгэм, улс төрийн ялгааг арилгахад тусалдаг.
- **Хариуцлага:** Мэдээлэл сайтай олон нийт байгууллага, удирдагчдад хариуцлага тооцож, ил тод байдал, шударга ёсыг шаардах боломжтой болно.

|| Хэвлэл мэдээллийн хандалтыг сайжруулах бодлого

Ёс суртахууны ухамсар, эв нэгдлийг дэмжихийн зэрэгцээ хэвлэл мэдээллийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлсийг багтааж байна.

- **Хэвлэл мэдээллийн боловсрол:** Мэдээллийн эх сурвалжийг хянах, мэдээний агуулгыг ойлгохыг хүмүүст заах зорилгоор сургууль, олон нийтийн хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.
- **Олон нийтийн өргөн нэвтрүүлгийг дэмжих:** Сэтгүүл зүйн өндөр стандарт

бүхий нийтийн эрх ашигт үйлчлэх үүрэгтэй олон нийтийн өргөн нэвтрүүлгийн үйлчилгээнд дэмжлэг үзүүлэх.

- **Хэвлэл мэдээллийн ёс суртахуунтай байдлын тухай журам:** Хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг шударга байдал, тэнцвэртэй байдлыг сахин хамгаалах, нийгмийн эв нэгдэл, иргэний хариуцлагыг ухамсарлах асуудалд анхаарлаа хандуулахыг уриалсан удирдамжийг бий болгох.
- **Ёс суртахуунтай сэтгүүл зүйн хөгжил:** Ёс суртахууны боловсролын талаар тууштай мэдээлж, шударга ёс, ёс суртахууны талаар олон нийтэд сургахад хэвлэл мэдээллийн байгууллагуудтай хамтарч ажиллах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах арга замуудыг ашиглах болно.

- **Боловсролын байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Сургууль, их дээд сургуулиудтай хамтран хэвлэл мэдээллийн мэдлэгийг сургалтын хөтөлбөртөө тусгах.
- **Санхүүжилтийн дэмжлэг:** Ёс зүйн хэм хэмжээ, төрийн үйлчилгээний сэтгүүл зүйг эрхэмлэдэг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг дэмжих зорилгоор санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх.
- **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Хэвлэл мэдээллийн хэрэглээний чухал дадал зуршлыг сурталчлах, нийгмийн эв нэгдлийг бэхжүүлэхэд хэвлэл мэдээллийн үүргийг онцлон харуулах кампанит ажил явуулах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Ёс суртахууны ухамсар, эв нэгдэлд анхаарлаа хандуулж, хэвлэл мэдээллийн хүртээмжийг сайжруулах нь нийгэмд жинтэй хувь нэмэр өгөх болно.

- **Олон нийтийн оролцоо нэмэгдэнэ:** Иргэд ёс суртахууны асуудлаар мэдээлэлтэй, ухамсартай болсноор олон нийтийн амьдралд оролцох, иргэний үүрэг хариуцлага нэмэгдэнэ.
- **Сайжруулсан нийгмийн эв нэгдэл:** Нийтлэг үнэт зүйл, зорилгыг онцолсон хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл нь нийгмийн хуваагдлыг багасгаж, эв нэгдлийн мэдрэмжийг бий болгоход тусална.
- **Асуудалд хандах олон нийтийн хандлага:** Илүү мэдээлэлтэй, шүүмжлэлтэй сэтгэдэг олон нийт олон нийтийн асуудалд хандах хандлагыг дээшлүүлж, нийгмийн мэтгэлцээнд илүү үндэслэлтэй, ёс зүйтэй үр дүнд хүргэж чадна.
- **Ардчилал бэхжсэн:** Хэвлэл мэдээллийн хүртээмж, бичиг үсэгт тайлагнасан байдал нь мэдээлэлтэй, идэвхтэй, хариуцлагатай иргэдээр тодорхойлогддог ардчиллыг илүү хүчтэй болгоход хувь нэмэр оруулдаг.

Тиймээс иргэдийн ёс суртахууны үүргээ ухамсарлахад нөлөөлж, эв нэгдлийг дэмжсэн байдлаар чанартай, үнэн зөв мэдээ, мэдээллийн хүртээмжийг сайжруулах нь ёс суртахууны эрүүл уур амьсгалыг төлөвшүүлэх, нийгмийн эв нэгдлийг бэхжүүлэхэд нэн чухал юм. Тодорхой бодлого хэрэгжүүлж, үр дүнтэй стратеги хэрэгжүүлснээр бид хэвлэл мэдээллийг боловсрол, эв нэгдэл, ёс зүйтэй засаглалын хэрэгсэл болгож, улмаар нийгмийн сайн сайхан байдлыг дээшлүүлж чадна.

Гурав. ЭРХ МЭДЭЛ БҮХИЙ АЛБАН ТУШААЛТНУУД, ОЛНЫ ТАНИЛ ХҮМҮҮС ЁС СУРТАХУУНЫ ҮҮРЭГ, ХАРИУЦЛАГЫН ХУВЬД НИЙГЭМД ЗӨВ ҮЛГЭР ДУУРАЙЛАЛ ҮЗҮҮЛДЭГ ХАНДЛАГЫГ ДЭМЖИНЭ.

Нийгмийн хэм хэмжээ, зан үйлийг төлөвшүүлэхэд эрх мэдэл бүхий албан тушаалтнууд болон алдартай хүмүүсийн зан байдал чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Эдгээр үзүүлэлтүүд нь ёс суртахууны өндөр үүрэг, хариуцлагыг харуулсан бол үлгэр дуурайл болж, олон нийтийн хандлага, зан үйлд эергээр нөлөөлдөг.

|| Нийгэмд үлгэр дуурайл үзүүлэхийн ач холбогдол

Эрх мэдэл бүхий албан тушаалтан олон нийтийн өмнө зөв үлгэр дуурайлттай байх нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Зан үйлийн стандартууд:** Олон нийтийн зүтгэлтнүүд нийгмийн хэм хэмжээ, хүлээн зөвшөөрөгдөх зан үйлийг тогтоож, нийт ард түмэнд нөлөөлж чадах үлгэр жишээг үзүүлдэг.
- **Ёс суртахууны удирдамж:** Ёс суртахуунтай, хариуцлагатай ажилладаг удирдагчид шударга ёсны соёлыг сурталчлан, ижил төстэй стандартыг дагаж мөрдөхийг бусдад урамшуулдаг.
- **Залуучуудын нөлөө:** Залуу хүмүүс манлайлагчдыг дуурайхад онцгой мэдрэмтгий байдаг тул тэднийг дагах эерэг жишээтэй байх нь амин чухал болгодог.
- **Байгууллагад итгэх итгэ:** Төрийн албан хаагчдын ёс зүйтэй зан байдал нь төрийн болон нийгмийн байгууллагуудад итгэх олон нийтийн итгэлийг төрүүлдэг.

|| Ёс суртахууны үлгэр жишээг сурталчлах бодлого

Төрийн өндөр албан тушаалтнууд, олон нийтийн зүтгэлтнүүд эерэг үлгэр дуурайлал үзүүлэх байдлыг дэмжихийн тулд дараах бодлогыг хэрэгжүүлж болно.

- **Албан тушаалтнуудад зориулсан ёс зүйн сургалт:** Төрийн бүх албан тушаалтан болон сонгогдсон төлөөлөгчдөд нийгэмд гүйцэтгэх үүргийн ач холбогдлыг бататгах ёс зүйн сургалт.
- **Ил тод байдлын арга хэмжээ:** Төрийн зүтгэлтнүүдийн үйл ажиллагаа, шийдвэрт ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, улмаар ёс зүйн хэм хэмжээнд хариуцлага тооцох бодлого.
- **Ёс суртахууны хэм хэмжээг чанд сахих:** Ёс зүйгүй үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх, олон нийтийн итгэлийг хадгалахын тулд сахилгын үлгэр жишээ байдлыг үзүүлэх журам хэрэгжүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд дараах арга замаар хүрэх болно.

- **Ёс зүйн байнгын семинар:** Ёс зүйн хэм хэмжээ, хариуцлагыг байнга бэхжүүлэх зорилгоор албан тушаалтан, олон нийтийн зүтгэлтнүүдэд зориулсан сургалт, семинарыг тогтмол зохион байгуулах.

- **Олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Төрийн өндөр албан тушаалтан, олон нийтийн зүтгэлтэнүүдэд үлгэр жишээ биеэ авч явах олон улсын дипломат ёсонд суралцахад хөгжингүй орнуудтай хамтран ажиллах
- **Олон нийтийн оролцоо:** Орон нутгийн албан тушаалтнууд болон олон нийтийн зүтгэлтнүүдийн оролцоо, хариуцлагыг нэмэгдүүлэхийн тулд хийж буй үйл ажиллагааны талаар олон нийтийн санал хүсэлтийг дэмжих.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Төрийн албан тушаалтнууд болон олон нийтийн зүтгэлтнүүдийг ёс суртахууны үлгэр дуурайл болгон сурталчлах нь хэд хэдэн эерэг үр дүнд хүргэнэ гэж найдаж байна.

- **Сайжруулсан олон нийтийн ёс зүй:** Удирдагчид ёс суртахууны зан үйлийг загварчлахын хэрээр хувь хүний соёл, хүмүүжлийн талаархнийгмийн стандартууд сайжирч, илүү ухамсартай нийгэмд хүргэдэг.
- **Олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлэх:** Төрийн зүтгэлтнүүдийн ёс зүйтэй байдал нь засаглал, манлайлалд итгэх итгэлийг сэргээх эсвэл нэмэгдүүлэх боломжтой бөгөөд энэ нь цаашлаад ардчилалд чухал ач холбогдолтой юм.
- **Урам зоригтой залуучууд:** Эерэг үлгэр дуурайлал нь залуучуудад ихээхэн нөлөөлж, тэднийг төрийн албанд татан оролцуулж, ёс зүйн өндөр хэм хэмжээг сахихад урамшуулдаг.
- **Нийгмийн эв нэгдлийг сайжруулах:** Олон нийтийн зүтгэлтнүүд үлгэр дуурайл үзүүлбэл энэ нь хүн амын дунд эв нэгдэл, үнэт зүйлсийн нийтлэг мэдрэмжийг бий болгож чадна.

Тиймээс нийгэмд шударга ёс, итгэлцлийн соёлыг төлөвшүүлэхэд эрх бүхий албан тушаалтнууд, нэр хүндтэй хүмүүсийн ёс суртахууны үүрэг, хариуцлагаар үлгэр дуурайл үзүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх нь чухал юм. Дээрх стратегийн бодлого, идэвхтэй арга хэмжээнүүдээр дамжуулан тэд нийгэмд эерэг нөлөө үзүүлж, улмаар нийгмийн ёс суртахууны бүтцийг сайжруулж, илүү эв нэгдэлтэй, ёс зүйтэй хамтын нийгэмлэгийг дэмжих боломжтой юм.

Дөрөв. ШУДАРГА, ҮНЭНЧ, ЭНЭРЭН НИГҮҮЛСЭХҮЙ, ЭВ НЭГДЭЛ ЗЭРЭГ ЁС ЗҮЙН ЗАРЧМУУДЫГ ТӨРИЙН БОЛОН ХУВИЙН АМЬДРАЛД БАРИМТЛАХ ҮНЭТ ЗҮЙЛС БОЛОХ БОДЛОГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Шударга, үнэнч, энэрэн нигүүлсэхүй, эв нэгдэл зэрэг ёс зүйн зарчмуудыг төлөвшүүлэх нь ёс суртахуунтай нийгмийг төлөвшүүлэхэд зайлшгүй шаардлагатай. Эдгээр үнэт зүйлсийг төрийн болон хувийн хэвшлийн аль алинд нь хэрэгжүүлэх нь хувь хүний зан чанарыг бэхжүүлээд зогсохгүй нийгмийн эв нэгдэл, засаглалыг сайжруулдаг.

|| Ёс зүйн зарчмуудын ач холбогдол

Ёс суртахууны үндсэн зарчмуудыг өдөр тутмын амьдралдаа нэгтгэх нь дараах чухал үр дагаварт хүргэдэг. Үүнд:

- **Итгэлцэл ба шударга байдал:** Шударга, үнэнч байдал нь үр дүнтэй хамтын ажиллагаа, засаглалд чухал ач холбогдолтой олон нийт, байгууллагуудын

итгэлцлийг бий болгодог.

- **Нийгмийн эв нэгдэл:** Энэрэн нигүүлсэхүй, эв нэгдэл нь нийгмийн эв нэгдлийг хангахад чухал ач холбогдолтой олон янзын бүлгүүдийн хоорондын ойлголцол, хамтын ажиллагааг дэмждэг.
- **Иргэний оролцоо:** Ёс суртахуун бүхий иргэд ардчиллын үнэт зүйлс, хариуцлагатай иргэний төлөв байдлыг сурталчлах, нийгмийн үйл ажиллагаанд эерэгээр оролцох магадлал өндөр байдаг.
- **Зөрчилдөөнийг шийдвэрлэх:** Хамтарсан ёс зүйн үнэт зүйлсийг эрхэмлэх нь зөрчлийг илүү тайван, бүтээлчээр шийдвэрлэхэд тусална.

|| Ёс суртахууны үнэт зүйлсийг дэмжих бодлого

Эдгээр ёс зүйн зарчмуудыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах бодлогыг авч үзэж болно.

- **Ёс суртахууны боловсролын хөтөлбөрүүд:** Ёс зүйн боловсролыг сургуулийн сургалтын хөтөлбөр, мэргэжлийн сургалтын хөтөлбөрүүдтэй уялдуулан эдгээр үнэт зүйлсийг бага наснаас нь төлөвшүүлэх.
- **Олон нийгэд сурталчлах кампанит ажил:** Өдөр тутмын амьдралд ёс суртахууны ач холбогдлыг онцолж, эдгээр үнэт зүйлсийг үлгэрлэн харуулсан хувь хүн, байгууллагыг таниулах кампанит ажил өрнүүлэх.
- **Зохицуулалтын хүрээ:** Эдгээр ёс зүйн хэм хэмжээг тусгасан төрийн албан хаагчид болон бизнесийн удирдагчдын ёс зүйн дүрмийг бий болгож, мөрдүүлэх.
- **Олон нийтийн санаачилгыг дэмжих:** Ёс суртахууны зан үйл, нийгмийн эв нэгдлийг сурталчлах олон нийгэд түшиглэсэн санаачилгыг дэмжих, санхүүжүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Төрийн болон хувийн хэвшлийн хүрээнд ёс зүйн үнэт зүйлсийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд дараах арга хэмжээнүүд орно.

- **Боловсрол ба сургалт:** Сургууль, ажлын байр, олон нийтийн төвд ёс зүйн үндэслэл, зан үйлийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн боловсролын цогц хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.
- **Манлайлал:** Бусдад жишиг болохуйц ёс зүйн зан үйлийг загварчлахад бүх салбарын удирдагчдыг урамшуулах.
- **Урамшууллын хөтөлбөрүүд:** Ажлын байран дахь болон төрийн албанд ёс зүйтэй зан үйлийг урамшуулдаг урамшууллын хөтөлбөрүүдийг боловсруулах.
- **Тогтмол үнэлгээ:** Байгууллага болон хувь хүний ёс зүйн хэм хэмжээг дагаж мөрдөж байгаа эсэхэд тогтмол үнэлгээ хийж, үр дүн нь бодлого, практикт нөлөөлдөг.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Нийгэм даяар ёс зүйн зарчмуудыг сурталчлах нь хэд хэдэн эерэг үр дүнг авчрах болно.

- **Олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлэх:** Төрийн албан тушаалтнууд болон бизнесийн практикт үнэнч шударга байх нь ард иргэдийн байгууллагуудад

итгэх итгэлийг мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлэх болно.

- **Нийгмийн илүү нэгдэлтэй байдал:** Энэрэн нигүүлсэхүй, эв нэгдлийг төлөвшүүлэх нь нийгмийн хуваагдлыг арилгах, илүү хүртээмжтэй нийгмийг бий болгоход тусалдаг.
- **Сайжруулсан зөрчилдөөний менежмент:** Ёс зүйд онцгой ач холбогдол өгвөл олон нийт зөрчилдөөн багасаж, зөрчилдөөнийг илүү үр дүнтэй зохицуулдаг.
- **Эдийн засгийн тогтвортой байдал:** Бизнесийн ёс суртахууны хэм хэмжээ нь эдийн засгийн илүү тогтвортой орчинд хүргэдэг.

Иймд шударга, үнэнч, энэрэн нигүүлсэхүй, эв нэгдэл зэрэг ёс зүйн зарчмуудыг төрийн байгууллагууд, хувийн хэвшлийнхэн мөн иргэдэд хэвшүүлэх нь нийгэмд бат бөх ёс суртахууны тогтолцоог төлөвшүүлэх үндсэн суурь юм. Зорилтот бодлого, практик аргуудаар дамжуулан эдгээр үнэт зүйлсийг иргэдийн өдөр тутмын амьдралд шингээж, хувь хүний сайн сайхан байдал, хамтын нийгмийн эрүүл мэндийг нэмэгдүүлэх боломжтой. Энэ арга нь хүмүүс хоорондын харилцааг сайжруулаад зогсохгүй институтгийн нэгдмэл байдал, төрийн засаглалыг бэхжүүлж, илүү шударга, эв нэгдэлтэй нийгэмд хувь нэмэр оруулна.

Тав. ЗАЛУУЧУУДАД НИЙГМИЙН ХАРИУЦЛАГА, ИРГЭНШЛИЙН МЭДРЭМЖИЙГ ТӨЛӨВШҮҮЛЭХИЙН ТУЛД ЁС ЗҮЙН БОЛОВСРОЛ, ЁС СУРТАХУУНЫ ҮНЭТ ЗҮЙЛСИЙГ АЛБАН БОЛОН АЛБАН БУС БОЛОВСРОЛЫН СУРГАЛТЫН ХӨТӨЛБӨРТ ТУСГАНА.

Ёс зүйн боловсрол, ёс суртахууны үнэт зүйлсийг албан болон албан бус боловсролын сургалтын хөтөлбөрт тусгах нь залуучуудад нийгмийн хариуцлагын мэдрэмж, идэвхтэй иргэншлийг төлөвшүүлэхэд нэн чухал юм. Энэхүү стратеги нь зөвхөн эрдэм мэдлэгтэй төдийгүй ёс суртахууны ухамсар бүхий нийгмийн хариуцлагатай хувь хүнийг төлөвшүүлэхэд чиглэгддэг.

|| Ёс зүйн боловсролын ач холбогдол

Ёс суртахууны боловсрол, ёс суртахууны үнэт зүйлсийг боловсролын тогтолцоонд нэгтгэх нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Зан төлөвийг хөгжүүлэх:** Залуучуудын зан чанарыг төлөвшүүлэх, шударга байдал, бусдыг өрөвдөх, хүндлэх зэрэг чанаруудыг төлөвшүүлэхэд тусалдаг.
- **Иргэний оролцоо:** Оюутнуудыг иргэний үүрэг, эрхийнхээ талаар сайн ойлголттойгоор нийгэмд идэвхтэй оролцоход бэлтгэдэг.
- **Зөрчилдөөнийг шийдвэрлэх арга:** Залуу хүмүүст зөрчилдөөнийг ёс зүйтэй, тайван замаар шийдвэрлэх үр чадвар эзэмшүүлнэ.
- **Нийгэмд үзүүлэх урт хугацааны үр өгөөж:** Тогтвортой, чинээлэг нийгмийг бий болгох үндэс болсон шударга ёс, эрх тэгш байдал, нийтлэг сайн сайхныг эрхэмлэдэг хойч үеийг төлөвшүүлнэ.

|| Ёс зүйн боловсролыг дэмжих бодлого

Ёс зүйн боловсролыг сургалтын хөтөлбөрт тусгах үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Хичээлийн хөтөлбөр боловсруулах:** Ёс зүй, ёс суртахууны үнэт зүйлсийн талаарх цогц модулиудыг бага шатнаас дээд боловсрол хүртэлх боловсролын бүх түвшинд боловсруулж, нэгтгэх.
- **Багшийн сургалт:** Сурган хүмүүжүүлэгч нарт ёс зүй, ёс суртахууны үнэ цэнийг үр дүнтэй сургах тусгайлсан сургалт явуулах.
- **Олон нийтийн оролцооны хөтөлбөрүү:** Оюутнуудыг сургалтын хөтөлбөртэй нь холбоотой олон нийтийн ажил, иргэний оролцооны үйл ажиллагаанд татан оролцуулах хөтөлбөрүүд.
- **Үнэлгээ:** Ёс суртахууны үндэслэл, ёс суртахууны үнэлэмжийг үнэлгээний шалгуурт оруулснаар тэдгээрийн ач холбогдлыг бататгана.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг хэрэгжүүлэхэд хэд хэдэн стратеги багтана.

- **Салбар хоорондын хандлага:** Ёс суртахууны боловсролыг амьдралын болон сургалтын бүхий л салбарт хамааралтай болохыг харуулахын тулд янз бүрийн сэдвүүдийг хамруулна.
- **Интерактив сургалт:** Оюутнуудын оролцоог үр дүнтэй болгохын тулд кейс судалгаа, дүрд тоглох, бүлгийн хэлэлцүүлэг зэрэг интерактив заах аргуудыг ашиглах.
- **Иргэний нийгэмтэй хамтран ажиллах:** Ёс зүй, нийгмийн хариуцлагын талаар бодит туршлагаар хангах зорилгоор төрийн бус байгууллага, олон нийтийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах.
- **Хяналт-шинжилгээ, санал хүсэлт:** Ёс зүйн боловсролын хөтөлбөрийн үр нөлөөг тогтмол үнэлж, сурган хүмүүжүүлэгч, сурагчдын санал хүсэлтийг үндэслэн зохицуулалт хийх.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Ёс суртахууны боловсрол, ёс суртахууны үнэт зүйлсийг боловсролын сургалтын хөтөлбөрт хэрэгжүүлэх нь дараах үр өгөөжийг өгөх болно.

- **Сайжруулсан ёс суртахууны луужин:** Оюутнууд зөв, буруугийн мэдрэмжийг илүү хүчтэй болгож, хувийн болон мэргэжлийн шийдвэр гаргахад нь чиглүүлнэ.
- **Нийгмийн хариуцлагыг нэмэгдүүлнэ:** Залуучууд сайн дурын ажил, олон нийтийн ажил зэрэг нийгэмд эерэгээр нөлөөлөх үйл ажиллагаанд оролцох магадлал нэмэгдэнэ.
- **Сайжруулсан зөрчилдөөний менежмент:** Залуучуудын хоорондын болон нийгмийн зөрчилдөөнийг бүтээлч байдлаар шийдвэрлэх чадвар.
- **Хүчтэй иргэний оролцоо:** Иргэд илүү идэвхтэй, иргэний үүргээ сайн мэддэг, ардчилсан үйл явцад илүү идэвхтэй оролцдог.

Тиймээс ёс суртахууны боловсрол, ёс суртахууны үнэт зүйлсийг албан болон албан бус боловсролын сургалтын хөтөлбөрт тусгах нь орчин үеийн нийгэмд тулгарч буй сорилтуудыг шударга, хариуцлагатай даван туулах чадвартай хойч үеийг төлөвшүүлэхэд амин чухал юм. Тогтвортой бодлого, боловсролын динамик туршлагаар дамжуулан боловсролын байгууллагууд ёс суртахууны ухамсартай, нийгмийн хариуцлагатай иргэнийг төлөвшүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Ёс суртахууны боловсролд оруулсан

энэхүү хөрөнгө оруулалт нь нийгэмд урт хугацааны үр ашгийг амлаж, хүндэтгэл, шударга ёс, идэвхтэй иргэншлийн соёлыг төлөвшүүлэх болно.

Зургаа. НИЙТИЙН САЙН САЙХНЫГ ЭРХЭМЛЭДЭГ, ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖИЛ, НИЙГМИЙН ШУДАРГА ЁС, ХҮНИЙ НЭР ТӨРИЙГ ЭРХЭМЛЭДЭГ ЁС ЗҮЙН МАНЛАЙЛАЛ, ЗАСАГЛАЛЫН ТУРШЛАГЫГ ХӨХҮҮЛЭН ДЭМЖИНЭ.

Өнөөгийн нийгмийн ээдрээтэй нөхцөлд ёс зүйн манлайлал, засаглал нь нийтлэг сайн сайхан, тогтвортой хөгжил, нийгмийн шударга ёс, хүний нэр төрийг дэмжихэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Төрийн болон хувийн хэвшлийн аль алинд нь ийм туршлагыг хөхүүлэн дэмжих нь шударга, тогтвортой нийгмийг төлөвшүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм.

|| Ёс суртахууны манлайлал ба засаглалын ач холбогдол

Ёс суртахууны манлайлал ба засаглал нь дараах хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Байгууллагад итгэх итгэл:** Ёс суртахууны засаглал нь ил тод, хариуцлагатай байдлыг хангах замаар олон нийтийн байгууллагуудад итгэх итгэлийг нэмэгдүүлдэг.
- **Тогтвортой хөгжил:** Богино хугацааны ашиг олохоос илүү тогтвортой байдлыг эрхэмлэдэг удирдагчид байгаль орчин, эдийн засгийн урт хугацааны эрүүл мэндэд хувь нэмэр оруулдаг.
- **Нийгмийн шударга ёс:** Ёс суртахууны манлайлал нь бүх хүний эрх, нэр төрийг дэмжин, эрх тэгш, шударга ёсыг харгалзан шийдвэр гаргахыг баталгаажуулдаг.
- **Дэлхий дахинд үзүүлэх нөлөө:** Ёс суртахууны удирдлагатай аж ахуйн нэгжүүд олон улсын хэм хэмжээг хүндэтгэж, дэлхийн хэмжээнд тулгарч буй сорилтод эерэг хувь нэмэр оруулах магадлал өндөр байдаг.

|| Ёс суртахууны засаглалыг дэмжих бодлого

Ёс суртахууны манлайлал, засаглалыг төлөвшүүлэхийн тулд дараах бодлогыг хэрэгжүүлэх болно.

- **Удирдагчдад зориулсан ёс зүйн сургалт:** Шударга байдал, ёс зүйтэй шийдвэр гаргахын ач холбогдлыг бататгахын тулд төрийн болон хувийн хэвшлийн бүх удирдагчдад ёс зүйн сургалтыг тогтмол явуулахыг үүрэг болгох.
- **Ил тод байдлын арга хэмжээ:** Нээлттэй хурал, олон нийтэд тайлагнах, хүртээмжтэй бүртгэл зэрэг засаглалын үйл явцын ил тод байдлыг сайжруулах бодлогыг нэвтрүүлэх.
- **Тогтвортой байдал ба нийгмийн хариуцлагын стандартууд:** Бүх байгууллагын үндсэн үйл ажиллагаанд тогтвортой байдал, нийгмийн шударга ёсны зарчмуудыг тусгасан стандарт, удирдамжийг бий болгох.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд дараах үйл ажиллагаанууд хийгдэнэ.

- **Тогтмол судалгаа, дүгнэлт:** Ёс суртахууны хэм хэмжээ, тогтвортой байдлын

зорилгод нийцэж байгаа эсэхийг үнэлэх зорилгоор тогтмол судалгаа явуулж, дүгнэлт хийх.

- **Манлайллын хөгжлийн хөтөлбөрүүд:** Эмпати, үнэнч шударга байдал, нийтлэг сайн сайхны төлөө тууштай байх зэрэг ёс зүйн манлайллын чанарыг төлөвшүүлэхэд чиглэсэн хөтөлбөрүүдийг боловсруулах.
- **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Ёс суртахууны засаглалын ач холбогдол, удирдагчдаас хүлээгдэж буй стандартуудын талаар олон нийт болон оролцогч талуудад мэдлэг олгох кампанит ажил эхлүүлэх.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Ёс суртахууны манлайлал ба засаглалыг сурталчлах нь хэд хэдэн эерэг үр дүнг авчрах төлөвтэй байна.

- **Сайжруулсан байгууллагын гүйцэтгэл:** Ёс суртахуунтай удирдагчаар удирдуулсан байгууллагууд итгэлцэл нэмэгдэж, оролцогч талуудын харилцаа сайжирснаар гүйцэтгэл сайжирна.
- **Олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлэх:** Ёс суртахууны засаглал нь нийгмийн эв нэгдэл, хамтын ажиллагаанд чухал ач холбогдолтой институцид итгэх олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлж чадна.
- **Урт хугацааны тогтвортой байдал:** Тогтвортой практикт анхаарлаа төвлөрүүлснээр нийгэм нь нөөц баялгаа хариуцлагатай удирдах, байгаль орчны тогтвортой байдлыг хангахад илүү сайн байр суурь эзэлдэг.
- **Шударга нийгэм:** Ёс суртахуунтай манлайлал нь нийгмийн шударга ёс, тэгш байдлыг дэмжиж, бүх хүмүүсийн эрх, нэр төрийг хүндэтгэдэг шударга нийгэмд хүргэдэг.

Тиймээс тогтвортой, шударга, нэр төртэй нийгмийг бий болгоход бүх салбарын ёс зүйн манлайлал, засаглалыг дэмжих нь чухал. Засгийн газар, байгууллагууд зорилтот бодлого, практик аргуудыг хэрэгжүүлснээр удирдагчдыг нийтлэг эрх ашгийг эрхэмлэх шийдвэр гаргахад бэлтгэгдэж, одоогийн болон ирээдүй хойч үеийнхэнд тогтвортой үр өгөөжийг авчрах боломжтой. Энэхүү хандлага нь илүү ёс зүйтэй нийгмийг төлөвшүүлэхээс гадна ээдрээтэй сорилтуудыг шийдвэрлэх дэлхийн хүчин чармайлтыг бэхжүүлнэ.

Долоо. БАЙГАЛЬ ХАМГААЛАХ УЛАМЖЛАЛТ ЗАН ҮЙЛ, ЁС ЗАНШИЛ, МЭДЛЭГ, ХУУЛЬ ЦААЗАД ТУЛГУУРЛАН ИРГЭДИЙН ЭКОЛОГИЙН ЁС ЗҮЙН БОЛОВСРОЛЫГ ДЭЭШЛҮҮЛЭХ, ЗӨВ ХАНДЛАГА, ДАДЛЫГ БИЙ БОЛГОХЫГ ДЭМЖИНЭ.

Байгаль хамгаалах уламжлалт арга барилыг орчин үеийн экологийн ёс зүйн боловсролтой хослуулах нь хүн ба байгаль орчны тогтвортой харилцааг бий болгоход нэн чухал юм. Орчин үеийн боловсролын тогтолцоонд зан заншил, уламжлалт мэдлэг, хууль тогтоомжийг нэгтгэснээр нийгэм нь иргэдийн дунд байгаль орчныг хамгаалах хариуцлагатай хандлага, дадлыг төлөвшүүлж чадна.

|| Экологийн ёс зүйн боловсролын ач холбогдол

Уламжлалт практикт суурилсан экологийн ёс зүйн боловсролыг нэгтгэх хэд хэдэн шалтгаан байна. Үүнд:

- **Тогтвортой хөгжил:** Байгаль хамгаалах уламжлалт аргуудыг ойлгож, хүндэтгэх нь байгалийн амьдралын мөчлөг, экосистемтэй нийцсэн тогтвортой хөгжлийн туршлагыг хангахад тусална.
- **Соёлын хадгалалт:** Уугуул иргэдийн мэдлэг, зан заншлыг ашиглах нь байгаль хамгаалах хүчин чармайлтын соёлын ач холбогдлыг баяжуулж, биологийн олон янз байдлыг хадгалахад тусалдаг.
- **Байгаль орчны менежмент:** Байгаль орчны өмнө хариуцлага хүлээх мэдрэмжийг хөхүүлэн дэмжих нь байгаль хамгаалал, тогтвортой байдлын төлөөх урт хугацааны амлалтыг дэмждэг.
- **Дэлхий дахинд үзүүлэх нөлөө:** Боловсролтой, байгаль орчинд ээлтэй иргэд уур амьсгалын өөрчлөлт, биологийн олон янз байдлын алдагдал зэрэг дэлхийн сорилтуудыг даван туулахад илүү сайн бэлтгэгдсэн байдаг.

|| Экологийн ёс зүйн боловсролыг дээшлүүлэх бодлого

Экологийн ёс зүйн боловсролыг дэмжих үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Сургалтын хөтөлбөрийг нэгтгэх:** Экологийн ёс зүй, байгаль хамгаалах уламжлалт арга барил, орчин үеийн байгаль орчны шинжлэх ухааныг бүх шатны боловсролын түвшинд багтаасан сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулж, нэгтгэх.
- **Нийгэмд суурилсан сургалт:** Орон нутгийн иргэдийг оролцуулж, байгаль хамгаалах үйлсэд уламжлалт мэдлэг, туршлагыг ашигладаг олон нийтэд суурилсан сургалтын санаачилгыг хэрэгжүүлэх.
- **Багш нарын мэргэжил дээшлүүлэх:** Багш нарт экологийн ёс зүй, уламжлалт зан үйлийг сургалтдаа хэрхэн үр дүнтэй тусгах талаар сургалт явуулах.
- **Олон нийгэд сурталчлах кампанит ажил:** Экологийн ёс зүйн ач холбогдлыг онцолж, байгаль хамгаалах уламжлалт арга барилын амжилттай жишээг харуулсан олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил явуулах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд хэд хэдэн стратегийг ашиглах болно.

- **Уугуул иргэдтэй хамтран ажиллах:** Уламжлалт экологийн мэдлэгийг цуглуулах, хадгалах, түгээн дэлгэрүүлэх зорилгоор уугуул болон орон нутгийн иргэдтэй хамтран ажиллах.
- **Туршлагатай сургалтыг нэгтгэх:** Оюутнуудыг хүрээлэн буй орчинтой шууд таган оролцуулах зорилгоор хээрийн аялал, практик төсөл, туршлага судлах боломжийг сургалтын хөтөлбөрт багтаасан болно.
- **Дижитал платформыг ашиглах:** Экологийн ёс зүй, уламжлалт зан үйлтэй холбоотой интерактив, хүртээмжтэй боловсролын агуулгыг бий болгохын тулд дижитал платформыг ашиглах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Уламжлалт практикт суурилсан экологийн ёс зүйн боловсролыг дэмжих нь хэд хэдэн чухал үр өгөөжийг өгөх төлөвтэй байна.

- **Байгаль орчны талаарх мэдлэгийг нэмэгдүүлэх:** Иргэдийн дунд хүрээлэн буй орчны талаар илүү гүнзгий ойлголттой болж, үнэлж баршгүй хувь хүний болон олон нийтийн үйл ажиллагааг илүү тогтвортой болгоход хүргэдэг.
- **Биологийн олон янз байдлыг хадгалах:** Уламжлалт мэдлэг, дадал зуршлыг хүндэтгэдэг байгаль хамгаалах хүчин чармайлт нь биологийн олон янз байдлыг илүү сайн хадгалахад хүргэдэг.
- **Хамт олны илүү хүчтэй оролцоо:** Байгаль хамгаалах үйлсэд олон нийтийг илүү ихээр татан оролцуулж, өмчлөл, хариуцлагын мэдрэмжийг бий болгоно.
- **Бодлого ба зан үйлийн өөрчлөлт:** Байгаль орчны бодлогод олон нийтийн дэмжлэг нэмэгдэж, хувь хүн болон хамтын түвшинд илүү тогтвортой зан үйл рүү шилжих.

Иймд байгаль хамгаалах уламжлалт арга барил, зан заншил, мэдлэг, хууль тогтоомжийг нэгтгэх замаар экологийн ёс зүйн боловсролыг сайжруулахад дэмжлэг үзүүлэх нь байгаль орчны тогтвортой менежментийг хөгжүүлэх амин чухал стратеги юм. Тодорхой бодлого хэрэгжүүлж, боловсролын арга барилыг татан оролцуулснаар нийгэм соёлын өв болон орчин үеийн экологийн хэрэгцээг хүндэтгэдэг байгаль орчны хариуцлагатай хандлага, дадлыг төлөвшүүлж чадна. Энэ арга нь байгаль орчинд ашиг тустай төдийгүй дэлхий даяарх олон нийтийн сайн сайхан байдал, тогтвортой байдлыг сайжруулна.

Газар нутаг Монгол Улсын бүрэн эрхт, аюулгүй байдлын үндэс бөгөөд энэ бол улсын хил хязгаар, байгалийн баялгаа хамгаалж, улсын нэгдмэл эрх ашгийг дээдлэн сахихын баталгаа юм. Энэ бүлэгт бид батлан хамгаалах чадавхыг нэмэгдүүлэх чиглэлээр хийж хэрэгжүүлэх зүйлсийг тусгасан болно.

V БҮЛЭГ
ГАЗАР НУТАГ

© Zurkhee

5-Р БҮЛЭГ. ГАЗАР НУТАГ

5.1 ГАЗАР НУТГИЙН БҮРЭН БҮТЭН БАЙДЛЫГ ХАМГААЛАХ

Нэг. МОНГОЛ УЛСЫН ГАЗАР НУТГИЙН БҮРЭН БҮТЭН БАЙДАЛД ЗАНАЛХИЙЛЖ БУЙ ХУУЛЬ БУСААР ХИЛ НЭВТРҮҮЛЭХ, ҮНДЭСТЭН ДАМНАСАН ГЭМТ ХЭРГЭЭС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ, ХИЛИЙН ХАМГААЛАЛТЫН АРГА ХЭМЖЭЭГ ЧАНГАТГАНА.

Монгол Улсын хилээр хууль бусаар нэвтрэх, үндэсний бүрэн эрхт байдал, олон нийтийн аюулгүй байдалд заналхийлж буй хүн худалдаалах, хууль бусаар хил нэвтрүүлэх зэрэг үндэстэн дамнасан гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд хилийн хамгаалалтыг бэхжүүлэх нь нэн чухал юм.

|| Хилийн аюулгүй байдлыг бэхжүүлэхийн ач холбогдол

Хилийн хамгаалалтыг сайжруулах нь дараах шалтгаануудын улмаас зайлшгүй шаардлагатай байдаг. Үүнд:

- **Үндэсний аюулгүй байдал:** Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, үндэсний аюулгүй байдалд заналхийлж болзошгүй үйл ажиллагаанаас урьдчилан сэргийлэхэд хилийн хяналтыг үр дүнтэй явуулах нь чухал.
- **Хууль бус үйл ажиллагааны хяналт:** Хилийн хамгаалалтыг бэхжүүлэх нь хүний наймаа, хар тамхины хууль бус наймаа, бараа бүтээгдэхүүний хууль бус худалдаа зэрэг хууль бус бүхий л үйл ажиллагааг бууруулахад тусалдаг.
- **Шилжилт хөдөлгөөний зохицуулалт:** Хилийн аюулгүй байдлын зохих арга хэмжээ нь шилжилт хөдөлгөөнийг хуулийн дагуу хянаж, удирдаж, хууль бус цагаачлалаас урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Хилийн хүчтэй хамгаалалт нь олон улсын харилцаа, хамтын ажиллагаа, ялангуяа үндэстэн дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд дэмжлэг үзүүлдэг.

|| Хилийн аюулгүй байдлыг сайжруулах бодлого

Бид Монгол Улсын хилийн аюулгүй байдлыг бэхжүүлэхэд дараах бодлогууд хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- **Технологийн шинэчлэл:** Хууль бус үйлдлийг илрүүлэх, хянах боломжийг сайжруулахын тулд дрон, мэдрэгч, камер зэрэг зайнаас тандах тандалт,

хяналтын дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх.

- **Боловсон хүчин, сургалтыг нэмэгдүүлэх:** Хилийн хамгаалалтын ажилтнуудын тоог нэмэгдүүлж, аюулгүй байдлын орчин үеийн технологи, дадлагын талаар цогц сургалтад хамруулна.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Хилийн аюулгүй байдлын талаарх тагнуулын мэдээлэл, шилдэг туршлагыг хуваалцах зорилгоор хөрш орнууд болон олон улсын байгууллагуудтай түншлэлээ бэхжүүлэх.
- **Хууль эрх зүй, зохицуулалтын шинэчлэл:** Хууль бусаар хил нэвтрүүлэх, хууль бус наймаанд илүү хатуу шийтгэл ногдуулах зэрэг аюулгүй байдлын өнөөгийн сорилтуудыг илүү үр дүнтэй шийдвэрлэхийн тулд хууль тогтоомжийг илүү боловсронгуй болгож шинэчлэх.

Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ.

- **Дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх:** Хилийн шалган нэвтрүүлэх боомтуудыг орчин үеийн хяналтын хэрэгслээр тоноглож, аюулгүй байдлын агентлагуудын хооронд бодит цагийн мэдээлэл солилцох нэгдсэн системийг бий болгох.
- **Сайжруулсан сургалтын хөтөлбөрүүд:** Хилийн хамгаалалтын ажилтнуудад зориулсан тусгай сургалтын хөтөлбөрүүдийг боловсруулж, хилийн менежмент, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх хамгийн сүүлийн үеийн арга техникт анхаарлаа хандуулах.
- **Хамтарсан ажиллагаа, сургуулилт:** Хамтын ажиллагааны уялдаа холбоо, хариу арга хэмжээний стратегийг сайжруулах зорилгоор хөрш орнуудтай хамтарсан аюулгүй байдлын ажиллагаа, сургуулилт хийх.
- **Олон нийтэд сурталчлах кампанит ажил:** Иргэдэд хилийн аюулгүй байдлын ач холбогдол, хууль бусаар хил нэвтрэхтэй холбоотой эрсдэлийн талаар мэдлэг олгох зорилгоор олон нийтэд сурталчлах ажлыг санаачлах.

Хүлээгдэж буй үр дүн

Монгол Улсын хил хамгаалалтын арга хэмжээг чангатгах нь олон чухал ач холбогдолтой юм. Үүнд:

- **Хууль бус үйл ажиллагаа буурах:** Хүн худалдаалах, хууль бусаар хил нэвтрүүлэх зэрэг үндэстэн дамнасан гэмт хэргийн гаралт мэдэгдэхүйц буурна.
- **Үндэсний аюулгүй байдлыг сайжруулах:** Хил хамгаалалтыг сайжруулах нь үндэсний аюулгүй байдал, тогтвортой байдлыг хангахад хувь нэмэр оруулна.
- **Нөөцийг илүү сайн хуваарилах:** Хилийн боомт дээр зорилтот хэрэгжилт, технологи ашиглах замаар нөөцийг илүү үр ашигтай ашиглах.
- **Олон улсын харилцаа бэхжсэн:** Хил орчмын үр дүнтэй зохицуулалт, гэмт хэрэгтэй тэмцэх хамтын хүчин чармайлтаар олон улсын хамтын ажиллагаа, итгэлцэл сайжирна.

Тиймээс хил хамгаалалтыг бэхжүүлэх нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хадгалах, үндэстэн дамнасан гэмт хэргээс хамгаалахад чухал ач холбогдолтой. Технологийн дэвшилтэт шийдлүүдийг хэрэгжүүлж, боловсон хүчний сургалтыг дээшлүүлж, олон улсын хамтын ажиллагааг дэмжсэнээр Монгол Улс хилийн аюулгүй байдлын чадавхыг эрс сайжруулах боломжтой. Эдгээр арга хэмжээ нь үндэсний эрх ашгийг хамгаалаад зогсохгүй бүс нутгийн аюулгүй орчинд нөлөөлж, дотоод болон олон улсын итгэлцэл, хамтын ажиллагааг нэмэгдүүлнэ.

Хоёр. ДАЙСАГНАГЧ ЭТГЭЭДҮҮД БОЛОН ХУУЛЬ БУС ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНААС УЧИРЧ БОЛЗОШГҮЙ АЮУЛ ЗАНАЛЫГ ИЛРҮҮЛЭХ, ТАСЛАН ЗОГСООХЫН ТУЛД ХИЛИЙН БҮС НУТГУУДЫН ДАГУУХ ТАНДАЛТ, ХЯНАЛТЫН ЧАДАВХЫГ САЙЖРУУЛНА.

Монгол Улсын хил орчмын бүс нутгуудад тандалт, хяналтын чадавхыг сайжруулах нь үндэсний аюулгүй байдалд нэн чухал юм. Энэхүү стратегийн арга нь дайсагнагч талуудын болзошгүй аюулыг илрүүлэх, таслан зогсоох, хууль бусаар зөвшөөрөлгүй хил нэвтрэх зэрэг хууль бус үйлдлээс урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг.

|| Хилийн хяналтыг сайжруулахын ач холбогдол

Хилийн хяналтыг сайжруулах нь дараах шалтгаануудын улмаас маш чухал юм.

- **Үндэсний аюулгүй байдал:** Болзошгүй аюулыг эрт илрүүлэх нь бүрэн эрхт байдлыг хадгалах, иргэдийг хамгаалахад чухал ач холбогдолтой цаг алдалгүй хариу арга хэмжээ авах боломжийг олгодог.
- **Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх:** Дэвшилтэт тандалт нь сэжигтэй үйлдлүүдийг хянах замаар хүн худалдаалах, хар тамхи хууль бусаар хил нэвтрүүлэх, хууль бус цагаачлал зэрэг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг.
- **Нөөцийн үр ашигтай байдал:** Сайжруулсан хяналтын технологи нь хилийн хамгаалалтын үйл ажиллагааг илүү үр ашигтай болгож, өргөн хүрээний хүн хүчний хэрэгцээг багасгадаг.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Хөрш орнуудтай тандалтын талаарх ойлголтоо хуваалцах нь бүс нутгийн аюулгүй байдлыг сайжруулж, олон улсын харилцааг сайжруулахад тусална.

|| Хилийн хяналтыг сайжруулах бодлого

Хилийн хяналтыг сайжруулах үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлсийг оруулав.

- **Технологийн хөрөнгө оруулалт:** Дрон, дулааны дүрсний камер, хөдөлгөөн мэдрэгч зэрэг тандалтын дэвшилтэт технологийг хэрэгжүүлэхэд ихээхэн хэмжээний нөөцийг хуваарилах.
- **Хилийн удирдлагын нэгдсэн систем:** Хилийн хамгаалалтын янз бүрийн агентлагуудад мэдээлэл солилцох, хариу арга хэмжээг үр дүнтэй зохицуулах боломжийг олгодог нэгдсэн системийг хөгжүүлэх.
- **Сургалт, чадавхыг бэхжүүлэх:** Хилийн хамгаалалтын ажилтнуудад

тандалтын сүүлийн үеийн технологи, тактикийн талаар тасралтгүй сургалт явуулах.

- **Хууль тогтоомжийн дэмжлэг:** Хувийн нууц, иргэний эрх чөлөөг хүндэтгэхийн зэрэгцээ орчин үеийн хяналтын хэрэгслийг ашиглахыг дэмжсэн хууль тогтоомжийг батлах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Сайжруулсан тандалтын бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд хэд хэдэн аргыг ашиглаж болно.

- **Технологийн байршуулалт:** Хилийн дагуу хамгийн сүүлийн үеийн хяналтын тоног төхөөрөмж, тэр дундаа нисгэгчгүй нисэх төхөөрөмж (UAV) болон алсын зайн камер бүхий суурин хяналтын цамхгуудыг суурилуулах.
- **Мэдээллийн интеграцийн төвүүд:** Төрөл бүрийн тандалтын хэрэгслээс цуглуулсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх төвүүдийг байгуулж, мэдээллийг хурдан бөгөөд үр дүнтэй боловсруулах.
- **Хамтарсан эргүүл, сургуулилт:** Үйл ажиллагааны уялдаа холбоог сайжруулах зорилгоор хилийн байгууллагууд болон хөрш орнуудтай хамтарсан эргүүл, дадлага сургуулилт хийх.
- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл:** Монгол Улсын хил орчмын бүс нутгуудад тулгамдаж буй тодорхой сорилтод тохирсон захиалгат шийдлүүдийг боловсруулахын тулд технологийн компаниудтай хамтран ажиллах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Монгол Улсын хилийн дагуух тандалт, хяналтын чадавхыг сайжруулах нь дараах сайн талуудыг бий болгоно.

- **Сайжруулсан аюулгүй байдлын байр суурь:** Хууль бус үйл ажиллагаа, болзошгүй аюул заналыг илүү үр дүнтэй илрүүлж, таслан зогсоох нь үндэсний аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэхэд хүргэнэ.
- **Хууль бусаар хил нэвтрэх байдал багасана:** Илрүүлэх эрсдэл нэмэгддэг тул зөвшөөрөлгүй хилээр нэвтрэх нь буурна.
- **Сайжруулсан үйл ажиллагааны үр ашиг:** Хяналт шинжилгээ, ослын үед хурдан хариу арга хэмжээ авахад туслах технологи бүхий нөөцийг илүү үр ашигтай ашиглах.
- **Олон улсын харилцаа бэхжинэ:** Хамтын хяналтын мэдээлэл, аюулгүй байдлын хамтарсан санаачлагчаар хөрш орнуудтай хамтын ажиллагаа сайжирна.

Иймд Монгол Улсын хил орчмын бүс нутгуудад тандалт, хяналт тавих чадавхыг сайжруулах нь үндэсний аюулгүй байдлыг ихээхэн нэмэгдүүлэх стратегийн зайлшгүй шаардлага юм. Монгол Улс дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлж, олон улсын хамтын ажиллагааг дэмжиж, тасралтгүй сургалт, хууль тогтоомжийн дэмжлэг үзүүлснээр болзошгүй аюул заналхийлэл, хууль бус үйлдлүүдийг үр дүнтэйгээр таслан зогсоож чадна. Эдгээр арга хэмжээ нь манай улсын хил хамгаалалтад зогсохгүй бүс нутгийн тогтвортой байдал, аюулгүй байдлыг хангах өргөн хүрээний зорилтод хувь нэмэр оруулна.

Гурав. АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН НИЙТЛЭГ СОРИЛТУУДЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ, ХИЛ ОРЧМЫН БҮС НУТГИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫГ ДЭМЖИХ ЗОРИЛГООР ХӨРШ ОРНУУД БОЛОН ОЛОН УЛСЫН ТҮНШҮҮДТЭЙ ХАМТРАН АЖИЛЛАНА.

Аюулгүй байдлын нийтлэг сорилтуудыг шийдвэрлэх, хилийн бүс нутгийн тогтвортой байдлыг дэмжих нь олон улсын үр дүнтэй хамтын ажиллагааг шаарддаг. Хөрш орнууд болон олон улсын түншүүдтэй нягт хамтран ажиллах нь аюулгүй байдлын арга хэмжээг сайжруулах, чухал тагнуулын мэдээллийг хуваалцах, аюул заналхийллийн эсрэг зохицуулалттай хариу арга хэмжээ авах боломжийг олгоно.

|| **Хилийн аюулгүй байдлын олон улсын хамтын ажиллагааны ач холбогдол**
Хилийн аюулгүй байдлын чиглэлээр олон улсын хамтын ажиллагаа хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Хамтарсан аюул занал:** Хөрш орнууд хил дамнасан гэмт хэрэг, хүний наймаа, хууль бус цагаачлал зэрэг аюулгүй байдлын ижил төстэй сорилтуудтай тулгардаг тул хамтын шийдлүүд илүү үр дүнтэй байдаг.
- **Нөөцийн оновчлол:** Хамтын ажиллагаа нь нөөц, туршлагаа хуваалцах боломжийг олгодог бөгөөд энэ нь үндэсний болон олон улсын чадавхыг илүү үр дүнтэй ашиглахад хүргэдэг.
- **Тагнуулын хамтын ажиллагаа:** Хөрш орнуудтай хамтран ажиллах нь тагнуулын мэдээлэл цуглуулах, хуваалцах үйл явцыг сайжруулдаг бөгөөд энэ нь аюулгүй байдлын аюулыг урьдчилан харж, хариу арга хэмжээ авахад чухал ач холбогдолтой юм.
- **Бүс нутгийн тогтвортой байдал:** Хилийн аюулгүй байдлын хамтын хүчин чармайлт нь бүс нутгийн тогтвортой байдлыг хангахад хувь нэмэр оруулдаг бөгөөд энэ нь бүх оролцогч улс орнуудад эдийн засаг, улс төрийн хувьд ашигтай байдаг.

|| **Олон улсын хамтын ажиллагааг сайжруулах бодлого**

Хилийн аюулгүй байдлын чиглэлээр олон улсын хамтын ажиллагааг дэмжих дараах бодлогуудыг хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- **Хоёр талт болон олон талт хэлэлцээрүүд:** Хилийн аюулгүй байдлыг хангахад хамтын үүрэг хариуцлага, хамтын арга хэмжээг тодорхойлсон албан ёсны хэлэлцээрүүдийг байгуулах.
- **Хамтарсан ажлын хэсэг:** Хар тамхины наймаа, хүний хууль бус наймаа зэрэг хилийн аюулгүй байдлын тодорхой асуудлуудыг шийдвэрлэх зорилгоор хөрш орнуудтай хамтарсан ажлын хэсэг байгуулах.
- **Тогтмол уулзалт, харилцаа холбоо:** Хөрш орнуудын хилийн аюулгүй байдлын ажилтнуудын хооронд тогтмол харилцаа холбооны суваг, уулзалтуудыг зохион байгуулж, хүчин чармайлтаа нэгтгэж, цаг тухайд нь мэдээлэл солилцох.
- **Сургалт ба хамтарсан сургуулилт:** Үйл ажиллагааны журмыг

стандартчилах, хүчний хоорондын уялдаа холбоог сайжруулах зорилгоор хамтарсан сургалтын хөтөлбөр, дадлага хийх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Дараах үйл ажиллагаануудыг хэрэгжүүлж хамтын ажиллагааны эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх болно.

- **Дипломат оролцоо:** Хөрш орнуудтай хилийн аюулгүй байдлын гэрээ, хамтын ажиллагааны хүрээнд хэлэлцээр хийх, харилцаа тогтооход дипломат сувгийг ашиглах.
- **Технологи хуваалцах платформууд:** Тандалтын мэдээлэл, тагнуулын мэдээллийг бодит цаг хугацаанд хуваалцах боломжийг олгодог технологи хуваалцах платформуудыг хөгжүүлэх.
- **Чадавхыг бэхжүүлэх санаачилгууд:** Хөрш орнуудтай хамтран ажиллаж, сургалт, тоног төхөөрөмжөөр дамжуулан хилийн аюулгүй байдлын чадавхыг хөгжүүлэх.
- **Олон нийтийн оролцоо:** Газар дээр нь чухал тагнуулын мэдээлэл өгч, хилийн аюулгүй байдлын төлөө хамтран ажиллаж чадахуйц мэдлэг олгох хөтөлбөр, олон нийтийн цагдаагийн санаачилгаар дамжуулан хил орчмын иргэдийг аюулгүй байдлын үйл явцад татан оролцуулах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Хилийн аюулгүй байдлын чиглэлээр хөрш орнууд болон олон улсын түншүүдтэй хамтран ажиллах нь дараах үр дүнтэй байдлыг бий болгоно.

- **Хил дамнасан гэмт хэргийг бууруулах:** Хамтын ажиллагааг сайжруулах арга хэмжээ нь хил дамнасан гэмт хэргийн үйл ажиллагааг мэдэгдэхүйц бууруулна.
- **Сайжруулсан аюулгүй байдлын хариу арга хэмжээ:** Харилцаа холбоо, хамтарсан үйл ажиллагааны стратегийн ачаар аюулгүй байдлын аюул заналхийллийн эсрэг илүү хурдан бөгөөд зохицуулалттай хариу арга хэмжээ авах боломжтой болно.
- **Улс төрийн итгэлцэл нэмэгдсэн:** Амжилттай хамтын хүчин чармайлтын үр дүнд улс орнуудын хоорондын улс төрийн харилцаа бэхжинэ.
- **Бүс нутгийн энх тайван, тогтвортой байдлыг бэхжүүлэх:** Хамтын аюулгүй байдлын арга хэмжээ нь бүс нутгийн энх тайван, тогтвортой байдлыг хангахад хувь нэмэр оруулдаг бөгөөд энэ нь гадаадын хөрөнгө оруулалт, эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлэхэд хүргэнэ.

Иймд аюулгүй байдлын нийтлэг сорилтуудыг шийдвэрлэх, хил орчмын бүс нутгийн тогтвортой байдлыг хангахад хөрш орнууд болон олон улсын түншүүдтэй хамтран ажиллах нь чухал юм. Улс орнууд стратегийн бодлого хэрэгжүүлж, байнгын хамтын ажиллагаа явуулснаар оролцогч талуудад ашигтай, илүү аюулгүй, тогтвортой орчныг бүрдүүлж чадна.

Дөрөв. ЭРХ МЭДЛЭЭ ХЭТРҮҮЛЭН АШИГЛАЖ, УЛСЫН ГАЗАР НУТГИЙГ ГАДНЫН ЭТГЭЭДЭД ЗАРЖ БОРЛУУЛСАН ГЭМТ ХЭРГИЙГ ЭХ ОРНООСОО УРВАСАНД АДИЛТГАН ТООЦОЖ ХАРИУЦЛАГА ХҮЛЭЭЛГЭНЭ.

Эрх бүхий албан тушаалтнууд үндэсний газар нутгийг гадаадын этгээдэд зөвшөөрөлгүй худалдах нь Монгол улсын бүрэн эрхт байдал, газар нутгийн бүрэн бүтэн байдалд ноцтой аюул учруулах болно. Энэхүү үйлдлийг эх орноосоо урвасан гэж үзэн, ноцтой гэмт хэрэгт тооцно.

|| Зөвшөөрөлгүй газрын борлуулалтын асуудлыг шийдвэрлэхийн ач холбогдол

Газар нутгийг зөвшөөрөлгүй худалдах явдалтай хатуу тэмцэх нь дараах чухал ач холбогдолтой байдаг. .

- **Үндэсний бүрэн эрхт байдлыг хадгалах:** Газар бол үндэсний бүрэн эрхт байдлын үндэсбөгөөд түүнийг хамгаалах нь тухайн улсын бие даасан байдал, аюулгүй байдлыг хадгалахад амин чухал юм.
- **Олон нийтийн итгэл:** Төрийн албан хаагчид эрх мэдлээ урвуулан ашиглаж, газар нутгийг хууль бусаар худалдахгүй байх нь төрийн байгууллагуудад итгэх олон нийтийн итгэлийг хадгалахад маш чухал байдаг.
- **Хуулийн бүрэн бүтэн байдал:** Эдгээр үйлдлийг эх орноосоо урвасан гэж ангилах нь үндэсний өмчийг мөлжлөг, буруу менежментээс хамгаалах эрх зүйн орчныг бэхжүүлдэг.
- **Газар олголтын асуудлыг ил тод болгох:** Монгол орны газар нутгийн бүх өмчлөгч, эзэмшигч, ашиглагч нарын эдэлбэр газрын кадастрын зураг, түүнтэй холбоотой шийдвэр, газрын төлбөр, зориулалтын мэдээллийг агуулсан нээлттэй платформыг ажиллуулсанаар мэдээллийн ил тод байдлыг хангана.

|| Зөвшөөрөлгүй газрын борлуулалтыг шийдвэрлэх бодлого

Үндэсний газар нутгийг зөвшөөрөлгүй худалдах явдлыг таслан зогсоож, хууль бус газар олголтыг шийдвэрлэхэд дараах бодлогыг хэрэгжүүлж, эрс арга хэмжээ авна. Үүнд: .

- **Хуулийн хатуу тодорхойлолтууд:** Газрыг зөвшөөрөлгүй худалдсан гэж юу болохыг нарийн тодорхойлж, энэхүү үйлдлийг эх орноосоо урвасан гэж үзнэ.
- **Сайжруулсан хяналт, ил тод байдал:** Үндэсний газартай холбоотой бүх үйл ажиллагаанд хяналт, ил тод байдлыг хангах хүчирхэг механизмыг хэрэгжүүлэх.
- **Хүнд шийтгэл:** Энэ гэмт хэрэгт ял шийтгүүлсэн хүмүүст урт хугацаагаар хорих ял эсвэл бусад чухал хууль эрх зүйн үр дагавар зэрэг хүнд шийтгэл оногдуулах.
- **Шүгэл үлээгчийн хамгаалалт:** Газар зөвшөөрөлгүй худалдсан тухай мэдээлэгчид хариу арга хэмжээ авахгүй байхын тулд хүчтэй

хамгаалалтаар хангах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэх болно.

- **Хууль тогтоох үйл ажиллагаа:** Төрийн албан хаагчид улсын газар нутгийг зөвшөөрөлгүй худалдсан явдлыг эх орноосоо урвасан гэж нарийн тодорхой ангилж, тодорхой шийтгэл оногдуулах хууль гаргах.
- **Тогтмол аудит, хяналт:** Төрийн оролцоотой газрын гүйлгээг ил тод, хууль ёсны дагуу явуулахын тулд тогтмол аудит хийх.
- **Олон нийтийг сурталчлах кампанит ажил:** Үндэсний газар нутгийн ач холбогдол, түүнийг зөвшөөрөлгүй худалдсаны хууль эрх зүйн үр дагаврыг сурталчлах, сонор сэрэмжийг нэмэгдүүлэх, сэжигтэй үйлдлүүдийг мэдээлэх.
- **Албан тушаалтнуудад зориулсан урьдчилан сэргийлэх сургалт:** Газрын асуудал хариуцсан албан тушаалтнуудад хуулиар хүлээсэн үүрэг, түүнийг зөрчсөн тохиолдолд гарах үр дагаврыг бүрэн ойлгуулах сургалтыг тасралтгүй явуулах.

Хүлээгдэж буй үр дүн

- Улсын хэмжээнд зөвшөөрөлгүй газар зарах үйлдлийг эх орноосоо урвасан үйлдэлд тооцон, хууль бус газрын наймааг зогсоох чухал ач холбогдолтой.
- **Үндэсний хөрөнгийн аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэх:** Хууль эрх зүйн хамгаалалтыг сайжруулснаар үндэсний газар нутгийг зөвшөөрөлгүй худалдах, ашиглахаас хамгаална.
- **Олон нийтийн итгэл сэргэсэн:** Ийм ноцтой авлигыг үл тэвчих байр суурь нь төрд итгэх иргэдийн итгэлийг сэргээж, нэмэгдүүлнэ.
- **Авлигаас урьдчилан сэргийлэх:** Хатуу шийтгэл ногдуулах, хяналт шалгалтыг нэмэгдүүлэх нь албан тушаалтныг газар худалдах авлигын үйл ажиллагаа явуулах, эргэлзэхээс сэргийлнэ.
- **Үндэсний бүрэн бүтэн байдлыг сахин хамгаалах:** Эдгээр гэмт хэргийг эх орноосоо урвасан гэж үзэх нь улс орны үндэсний бүрэн бүтэн байдал, бүрэн эрхт байдлыг хадгалахад тусална.

Иймд үндэсний газар нутгийг зөвшөөрөлгүй худалдсан нь эх орноосоо урвасан хэрэг гэж хүлээн зөвшөөрөх нь улс орны хамгийн үнэ цэнтэй хөрөнгийг хамгаалах, төрийн үйл ажиллагаанд олон нийтийн итгэлийг хадгалах чухал алхам юм. Засгийн газар хатуу бодлого, түүнийг хэрэгжүүлэх оновчтой арга барилыг хэрэгжүүлснээр ийм үйлдлүүдийг үр дүнтэй таслан зогсоож, үндэсний газар нутгийг одоогийн болон ирээдүй хойч үеийнхний сайн сайхны төлөө хадгалж үлдэхийг баталгаажуулж чадна.

5.2 БАТЛАН ХАМГААЛАХ САЛБАРЫГ БЭХЖҮҮЛЭХ

Нэг. МОНГОЛ УЛСЫН ЗЭВСЭГТ ХҮЧНИЙГ ОРЧИН ҮЕИЙН ДЭВШИЛТЭТ ТЕХНИК ТЕХНОЛОГИ, СУРГАЛТ, ТЕХНИК ХАНГАМЖААР ХАНГАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААГ ҮЕ ШАТТАЙ ХЭРЭГЖҮҮЛНЭ.

Монгол Улсын Зэвсэгт хүчнийг дэвшилтэт технологи, техник хэрэгсэл, сургалтаар хангах замаар стратегийн шинэчлэл хийх нь үндэсний батлан хамгаалах чадавхыг дээшлүүлэхэд нэн чухал юм. Энэхүү шинэчлэлийг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх нь эдийн засгийн хувьд дарамт учруулахгүй бөгөөд шинэ системийг сайтар төлөвлөх, үнэлэх, нэгтгэх боломжийг олгодог.

|| Зэвсэгт хүчнийг шинэчлэхийн ач холбогдол

Цэргийн баазыг шинэчлэх нь дараах ач холбогдолтой байдаг. Үүнд:

- **Батлан хамгаалах чадавхыг сайжруулсан:** Дэвшилтэт технологи, тоног төхөөрөмж нь армийн үндэсний эрх ашиг, бүрэн эрхт байдлыг үр дүнтэй хамгаалах чадварыг сайжруулдаг.
- **Харилцан ажиллах чадвар:** Сүүлийн үеийн системүүд нь олон улсын зэвсэгт хүчинтэй нийцтэй байдлыг сайжруулдаг бөгөөд энэ нь хамтарсан ажиллагаа, сургуулилт хийхэд чухал ач холбогдолтой юм.
- **Сэргийлэх:** Сайн тоноглогдсон, сайн бэлтгэгдсэн арми нь болзошгүй аюул заналхийлэл, түрэмгийллээс урьдчилан сэргийлэх үүрэг гүйцэтгэдэг.
- **Орчин үеийн цэрэг, дайны нөхцөл байдалд дасан зохицох :** Орчин үеийн цэргийн технологи нь кибер болон нисгэгчгүй технологи зэрэг орчин үеийн цэрэг дайны хувьсан өөрчлөгдөж буй шинж чанарыг дагаж мөрдөхөд маш чухал юм.

Цэргийн шинэчлэлийн бодлого

Монгол Улсын Зэвсэгт хүчний шинэчлэлийг удирдан чиглүүлэх дараах бодлогыг хэрэгжүүлнэ.

- **Үе шаттай хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө:** Батлан хамгаалах стратегийн хэрэгцээ, төсвийн хязгаарлалттай уялдуулан үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх нарийвчилсан төлөвлөгөө боловсруулах.
- **Олон улсын түншлэл:** Цэргийн дэвшилтэт технологи, сургалт явуулах боломжтой улс орнуудтай түншлэл тогтоох.
- **R&D-ийн хөрөнгө оруулалт:** Гадаадын технологиос хараат байдлыг багасгахын тулд дотоодын цэргийн технологийн судалгаа, хөгжилд хөрөнгө оруулах.
- **Тасралтгүй сургалтын хөтөлбөрүүд:** Шинэ технологи, байлдааны арга техникт дасан зохицох байнгын сургалтын хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах арга хэмжээг авна.

- **Эрэлт хэрэгцээний үнэлгээ:** Зэвсэгт хүчний техник, тоног төхөөрөмж, сургалтын онцлог хэрэгцээг тодорхойлох цогц үнэлгээг хийх.
- **Үе шаттай худалдан авалт ба байршуулалт:** Интеграцийг жигд хангах, эрсдэлийг бууруулахын тулд шинэ технологи, тоног төхөөрөмжийг үе шаттайгаар худалдан авч, байршуулах.
- **Холбоотнуудтай хамтарсан сургуулилт:** Шинэ технологи ашиглах практик туршлага хуримтлуулах, харилцан ажиллах чадварыг хөгжүүлэх зорилгоор холбоотон улсуудтай хамтарсан цэргийн сургуулилтад оролцох.
- **Санал хүсэлтийн механизмууд:** Шинэ технологи, сургалтын хөтөлбөрийн үр нөлөөг үнэлэх, шаардлагатай зохицуулалтыг хийх зорилгоор цэргийн хүрээнд санал хүсэлтийн сувгийг бий болгох.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Монгол Улсын Зэвсэгт хүчнийг үе шаттайгаар шинэчлэх нь дараах үр дүнг авчрах болно.

- **Цэргийн бэлэн байдал сайжирсан:** Зэвсэгт хүчин орчин үеийн аюулгүй байдлын сорилтуудыг хамгийн сүүлийн үеийн технологи, сургалтын тусламжтайгаар шийдвэрлэхэд илүү сайн бэлтгэгдэнэ.
- **Үндэсний аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэх:** Батлан хамгаалах чадавхыг сайжруулах нь үндэсний аюулгүй байдал, тогтвортой байдлыг бэхжүүлэхэд хувь нэмэр оруулна.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Шинэчлэгдсэн, нийцтэй цэргийн техник хэрэгсэл, дадлага нь олон улсын зэвсэгт хүчинтэй ажиллах хамтын ажиллагааг илүү хөнгөвчлөх болно.
- **Батлан хамгаалах салбарын инновацийг нэмэгдүүлэх:** R&D-д хөрөнгө оруулалт хийх, шинэ технологи нэвтрүүлэх нь дотоодын батлан хамгаалах үйлдвэрлэлийн салбарт инновацийг хөгжүүлэхэд түлхэц болно.

Тиймээс Монгол Улсын Зэвсэгт хүчнийг стратегийн болон үе шаттайгаар шинэчлэх нь дэлхий дахинд хувьсан өөрчлөгдөж буй аюул заналхийлэлд үндэсний батлан хамгаалах салбарын чадавхыг хадгалах, нэмэгдүүлэхэд нэн чухал юм. Зорилтот бодлого хэрэгжүүлж, дэвшилтэт технологи, сургалтыг нэгтгэх нэгдсэн арга барилыг ашигласнаар Монгол Улс цэргийн хүчээ бүрэн хангасан, сайн бэлтгэгдсэн, ирээдүйн сорилтыг даван туулахад бэлэн байх боломжтой. Энэхүү санаачилга нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангаад зогсохгүй олон улсын цэрэг, батлан хамгаалах салбарын хамтын нийгэмлэгт Монгол Улсын нэр хүндийг өсгөх ач холбогдолтой юм.

Хоёр. ХАМТАРСАН ЦЭРГИЙН СУРГУУЛИЛТ, СУРГАЛТЫН ХӨТӨЛБӨР, МЭДЭЭЛЭЛ СОЛИЛЦОХ САНААЧИЛГУУДААР БҮС НУТГИЙН БОЛОН ОЛОН УЛСЫН ТҮНШҮҮДТЭЙ ХАМТРАН АЖИЛЛАХ, ХАМТЫН АЖИЛЛАГААГ НЭМЭГДҮҮЛНЭ.

Бүс нутгийн болон олон улсын түншүүдтэй хамтарсан цэргийн сургуулилт, сургалтын хөтөлбөр, мэдээлэл солилцох санаачилгуудаар хамтын ажиллагаагаа

нэмэгдүүлэх нь Монгол Улсын батлан хамгаалах чадавх, геополитикийн байр суурийг нэмэгдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Энэхүү арга нь процедурыг стандартчилах, стратегийн ойлголтыг хуваалцах, харилцан уялдаатай өнөөгийн ертөнцөд нэн чухал эвсэл байгуулахад тусалдаг.

|| Цэргийн хамтын ажиллагааны ач холбогдол

Цэргийн хамтын ажиллагааг олон улсын түншүүдтэй хамтран ажиллахад дараах ач холбогдолтой талууд байдаг. Үүнд:

- **Сайжруулсан харилцан ажиллах чадвар:** Хамтарсан сургуулилт нь үндэстэн дамнасан ажиллагаанд чухал ач холбогдолтой бөгөөд өөр өөр улс орнуудын цэргийн хүчин үр дүнтэй хамтран ажиллахад тусалдаг.
- **Хамтарсан мэдлэг, туршлага:** Олон улсын түншүүдтэй хамтарсан сургалтын хөтөлбөрүүд нь Монгол Улсад дэвшилтэт мэдлэг, туршлагыг авчирч, зэвсэгт хүчнийхээ ур чадварыг дээшлүүлэх боломжтой.
- **Сайн хамтын ажиллагаа:** Цэргийн хүчирхэг харилцаа нь дипломат болон стратегийн өргөн холбоог бий болгож, үндэсний аюулгүй байдлыг бэхжүүлэхэд хувь нэмэр оруулдаг.
- **Хямралын эсрэг хариу арга хэмжээ сайжирсан:** Төлөвлөлт болон тагнуулын мэдээлэл солилцох чиглэлээр хамтран ажиллах нь олон улсын хямрал, аюул заналхийлэлд илүү үр дүнтэй хариу арга хэмжээ авах чадварыг сайжруулдаг.

|| Цэргийн хамтын ажиллагааг сайжруулах бодлого

Олон улсын цэргийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Хамтарсан сургуулилалтын албан ёсны хэлэлцээрүүд:** Гол холбоотон улсуудтай хамтарсан цэргийн сургуулилтыг тогтмол явуулах албан ёсны гэрээ байгуулж, байнгын ажиллагаа, хамтын ажиллагааг хангах.
- **Сургалтын солилцооны хөтөлбөрүүд:** Цэргийн албан хаагчдыг түнш орнуудад сургах, соёл хоорондын харилцан ойлголцол, ур чадварыг дээшлүүлэх боломжийг олгодог солилцооны хөтөлбөрүүдийг бий болгох.
- **Тагнуулын мэдээлэл солилцох тогтолцоо:** Улс орон бүрийн хууль эрх зүйн болон үйл ажиллагааны хязгаарлалтыг хүндэтгэсэн тагнуулын мэдээллийг хуваалцах аюулгүй тогтолцоог хөгжүүлэх.
- **Олон талт форумууд:** Харилцаа холбоо тогтоох, шилдэг туршлагыг хуваалцах олон талт батлан хамгаалах форумд идэвхтэй оролцох.

Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр хамтын санаачилгыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах аргуудыг ашиглана.

- **Стратегийн төлөвлөлтийн хуралдаанууд:** Хамтарсан сургуулилт, сургалтын хөтөлбөрүүдийн зорилго, зорилтыг хэлэлцэх зорилгоор түнш орнуудтай төлөвлөлтийн хуралдааныг зохион байгуулж, оролцох.
- **Технологийн интеграцчлал:** Хамтарсан ажиллагааны явцад бодит цагийн

өгөгдөл, тагнуулын мэдээлэл солилцоход туслах дэвшилтэт харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийг ашиглах.

- **Санал хүсэлт, үнэлгээний систем:** Хамтарсан дасгал, сургалтын хөтөлбөрүүдийн санал хүсэлтийг цуглуулж, дүн шинжилгээ хийх системийг хэрэгжүүлэх, сайжруулах шаардлагатай чиглэлүүдийг тодорхойлох, амжилтыг дүгнэх.
- **Олон нийтийн болон дипломат харилцаа:** Олон улсын цэргийн хамтын ажиллагааны үр өгөөжийг онцлон харуулахын тулд олон нийт, дипломат сувгуудыг татан оролцуулж, эдгээр санаачилгад илүү өргөн хүрээтэй дэмжлэг үзүүлэх.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Олон улсын түншүүдтэй хамтын ажиллагааг нэмэгдүүлэх нь дараах үр дүнгүүдийг өгөх болно.

- **Цэргийн чадавхыг сайжруулна:** Олон улсын сургалт, дадлагад хамрагдах боломж нь Монгол Улсын цэргийн тактикийн болон үйл ажиллагааны чадавхыг дээшлүүлнэ.
- **Стратегийн өргөн хүрээний холбоо:** Цэргийн харилцаа улам бат бөх байх нь стратегийн өргөн холбоог бий болгож, олон улсын тавцан дахь Монгол Улсын нөлөөлөл, аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэх болно.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Олон улсын цэргийн үйл хэрэгт идэвхтэй оролцож байгаа нь Монгол Улсын нэр хүндийг дэлхийн хэмжээнд өсгөж, хамтын аюулгүй байдлын төлөөх амлалтаа харуулах болно.
- **Үндэсний аюулгүй байдал:** Хамтарсан тагнуул, хамтран ажиллах хүчний тусламжтайгаар Монгол Улс хилээ илүү сайн хамгаалж, бүс нутгийн тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулах боломжийг бататгана.

Иймд бүс нутгийн болон олон улсын түншүүдтэй цэргийн хамтын ажиллагаагаа өргөжүүлэх нь Монгол Улсын батлан хамгаалах стратегийг ахиулах, дэлхийн үйл хэрэг дэх байр сууриа бэхжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Стратегийн бодлого, хамтарсан сургуулилт, сургалтын хөтөлбөр, мэдээлэл солилцох санаачилгыг бодитоор хэрэгжүүлснээр Монгол Улс цэргийн хүчин чадлаа бэхжүүлж, амин чухал холбоотнууд байгуулж чадна. Эдгээр хүчин чармайлт нь үндэсний батлан хамгаалахыг бэхжүүлээд зогсохгүй олон улсын энх тайван, аюулгүй байдлыг хангахад хувь нэмрээ оруулж байгаа нь Монгол Улс дэлхийн хамтын нийгэмлэгийн идэвхтэй гишүүн байх эрмэлзлийг харуулах болно.

Гурав. УЛСЫН ХИЛИЙН БҮС ОРЧИМ АМЬДАРДАГ ИРГЭДИЙН БАТЛАН ХАМГААЛАХ ЧАДАВХЫГ БЭХЖҮҮЛЭХ, ЗОРИЛГООР БАТЛАН ХАМГААЛАХАД ИРГЭДИЙН ОРОЛЦООНЫ ЧИГЛЭЛЭЭРХ СУРГАЛТ СУДАЛГААНД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛНА.

Батлан хамгаалах салбарт иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, ялангуяа улсын хилийн ойролцоо амьдарч буй иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх сургалт, судалгаанд хөрөнгө оруулах нь үндэсний аюулгүй байдалд нэн чухал юм. Энэхүү санаачилга

нь орон нутгийн иргэдийг чадавхжуулах, нөхцөл байдлын талаарх мэдлэгийг дээшлүүлэх, болзошгүй аюулаас хамгаалах байдлыг бэхжүүлэх зорилготой юм.

|| Иргэний хамгаалалтын чадавхыг дээшлүүлэхийн ач холбогдол

Хилийн бүсийн иргэдийн батлан хамгаалах чадавхыг сайжруулах ач холбогдолууд:

- **Сайжруулсан орон нутгийн хариу арга хэмжээ:** Хилийн оршин суугчдыг батлан хамгаалах сургалтад хамруулснаар аюулгүй байдлын аюул заналхийллийн эсрэг орон нутгийн хариу арга хэмжээг шуурхай авч, байнгын цэргийн хүчний хүчин чармайлтыг нөхөж өгдөг.
- **Тандалт, тайлагналыг нэмэгдүүлэх:** Сургалтад хамрагдсан иргэд үндэсний аюулгүй байдлын агентлагуудыг цаг тухайд нь мэдээллээр хангах, тандалт, урьдчилан сэргийлэх системд үнэ цэнэтэй хөрөнгө болж чадна.
- **Олон нийтийг чадавхжуулах:** Сургалтын хөтөлбөрүүд нь орон нутгийг хүчирхэгжүүлж, хариуцлагын мэдрэмж, үндэсний батлан хамгаалах үйлсэд оролцох оролцоог бий болгодог.
- **Үндэсний аюулгүй байдлыг сайжруулах:** Хил орчмын нутгийн иргэдийн батлан хамгаалах чадавхыг бэхжүүлэх нь үндэсний аюулгүй байдал, тогтвортой байдалд шууд хувь нэмэр оруулдаг.

|| Батлан хамгаалахад иргэдийн оролцоог дэмжих бодлого

Бид иргэдийн батлан хамгаалах чадавхыг бэхжүүлэхээр дараах бодлогыг хэрэгжүүлэх болно..

- **Батлан хамгаалахын боловсрол, сургалтын хөтөлбөрүүд:** Хил орчмын иргэдийн хэрэгцээ, нөхцөл байдалд тохирсон батлан хамгаалахын сургалтын цогц хөтөлбөрүүдийг бий болгох.
- **Судалгаа, хөгжлийн тэтгэлэг:** Олон нийтэд түшиглэсэн баглан хамгаалахын үр дүнтэй стратеги, технологийн судалгаанд зориулж санхүүжилт хуваарилах.
- **Нутгийн эрх баригчидтай хамтран ажиллах:** Сургалтын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх, удирдахад туслах зорилгоор орон нутгийн засаг захиргааны нэгжүүдтэй хамтран ажиллах.
- **Ээлжит сургуулилт:** Хил орчмын бүс нутгуудад байнгын бэлтгэл сургуулилт хийж, үндэсний хүчний байгууллагуудтай ажлын уялдаа холбоог сайжруулах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр санаачилгыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах аргуудыг ашиглахаар төлөвлөж байна.

- **Олон нийтийн оролцоо:** Хамгаалалтын сургалтын хөтөлбөрийг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхэд олон нийтийн удирдагчид болон гишүүдийг идэвхтэй оролцуулж, ач холбогдол, хэрэгцээг хангах.
- **Орон нутгийн байгууламжийн ашиглалт:** Сургалтын хөтөлбөрүүдэд орон нутгийн байгууламжуудыг ашиглан саад бэрхшээлийг багасгах,

оролцогчдод хүртээмжийг нэмэгдүүлэх.

- **Үндэсний батлан хамгаалах төлөвлөгөөтэй нэгтгэх:** Сургалт, иргэдийн оролцоог үндэсний батлан хамгаалахын стратеги, тогтолцоонд нэгтгэх.
- **Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ:** Сургалтын хөтөлбөрийн үр нөлөөг хянах, орон нутгийн болон үндэсний аюулгүй байдалд үзүүлэх нөлөөллийг үе үе үнэлэх тогтолцоог бий болгох.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Батлан хамгаалахад иргэдийн оролцоог хангах сургалт, судалгаанд хөрөнгө оруулалт хийх нь дараах томоохон өөрчлөлтийг авчрах болно.

- **Хилийн хамгаалалтыг бэхжүүлэх:** Хилийн оршин суугчдын аюулгүй байдлын мэдлэг, чадавхыг дээшлүүлэх нь хил хамгаалалтыг бэхжүүлэхэд хүргэнэ.
- **Осол гэмтлийн шуурхай хариу арга хэмжээ:** Сургалтад хамрагдсан иргэд осолд илүү үр дүнтэй хариу арга хэмжээ авч, учирч болзошгүй хохирлыг бууруулж, нөхцөл байдлыг дээд шатны байгууллагад түргэн шуурхай хүргэх боломжтой болно.
- **Үндэсний дасан зохицох чадварыг нэмэгдүүлэх:** Батлан хамгаалахын оролцооны суурийг өргөжүүлэх нь улс орны гадаад аюул заналхийллийг эсэргүүцэх ерөнхий чадварыг нэмэгдүүлнэ.
- **Олон нийт, үндэсний хүчний байгууллагын хамтын ажиллагаа:** Орон нутгийн иргэд болон үндэсний цэргийн хүчний хоорондын уялдаа холбоо сайжирснаар стратегийн болон үйл ажиллагааны ерөнхий үр нөлөө нэмэгдэнэ.

Иймд хил орчмын бүс нутгийн иргэдийн батлан хамгаалах чадавхыг сургах, судлахад хөрөнгө оруулах нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангах стратегийн арга юм. Орон нутгийн иргэдийг зорилтот сургалт, судалгаа шинжилгээгээр чадавхжуулснаар улс орнууд хил хязгаараа бэхжүүлж, аюулгүй байдлын хариу арга хэмжээг сайжруулж, хамтын батлан хамгаалах орчныг бий болгож чадна. Эдгээр хүчин чармайлт нь хил орчмын бүс нутгийн аюулгүй байдлыг шууд сайжруулахаас гадна үндэсний тогтвортой байдал, уян хатан байдлын өргөн хүрээний зорилгод хувь нэмэр оруулна.

Дөрөв. ТАГНУУЛЫН МЭРГЭЖИЛТНҮҮДИЙГ ХУВЬСАН ӨӨРЧЛӨГДӨЖ БУЙ АЮУЛ ЗАНАЛХИЙЛЭЛ, ТЕХНОЛОГИОС ХОЦРОХГҮЙ БАЙХЫН ТУЛД ТАСРАЛТГҮЙ МЭРГЭЖЛИЙН ХӨГЖЛИЙН БОЛОМЖООР ХАНГАХ.

Дэлхий нийтийн аюул заналхийллийн динамик шинж чанар, технологийн хурдацтай дэвшил нь тагнуулын мэргэжилтнүүдийн мэргэжлийн тасралтгүй хөгжлийг шаардаж байна. Байнгын сургалтад хөрөнгө оруулалт хийх нь тагнуулын байгууллагууд үр дүнтэй, дасан зохицох чадвартай, аюулгүй байдлын өнөөгийн болон шинээр гарч ирж буй сорилтуудыг даван туулахын тулд сайн тоноглогдсон хэвээр байхыг баталгаажуулдаг.

|| Тагнуулын мэргэжилтнүүдийн тасралтгүй мэргэжил дээшлүүлэхийн ач холбогдол

Тасралтгүй мэргэжлийн боловсролын ач холбогдолтой байх шалтгаанууд:

- **Шинэ технологид дасан зохицох:** Технологи хөгжихийн хэрээр тагнуулын мэргэжилтнүүд мэдээллийг үр дүнтэй цуглуулах, дүн шинжилгээ хийх, ашиглах хамгийн сүүлийн үеийн хэрэгсэл, аргуудын талаар байнга сургагдаж байх ёстой.
- **Хөгжиж буй аюул заналхийллийн харну арга хэмжээ:** Тасралтгүй сургалт нь мэргэжилтнүүдэд кибер халдлага, эрлийз дайн зэрэг шинэ болон шинээр гарч ирж буй аюул заналхийллийг даван туулах стратегиа өөрчлөхөд тусалдаг.
- **Ур чадварыг дээшлүүлэх:** Байнгын сургалт нь тагнуулын ажилтнуудын аналитик сэтгэлгээ, техникийн ур чадвар, үйл ажиллагааны тактик зэрэг чухал ур чадваруудыг хадгалж, сайжруулах боломжийг олгодог.
- **Стратегийн шийдвэр гаргалт:** Сайн бэлтгэгдсэн тагнуулын мэргэжилтнүүд үндэсний аюулгүй байдлын хүрээнд илүү мэдээлэлтэй, стратегийн шийдвэр гаргахад хувь нэмрээ оруулдаг.

|| Мэргэжлийн тасралтгүй хөгжлийг дэмжих бодлого

Тагнуулын мэргэжилтнүүдэд зориулсан тасралтгүй сургалтыг дэмжих үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Заавал сургах шаардлага:** Тагнуулын бүх ажилтнуудыг тухайн салбарын хамгийн сүүлийн үеийн дэвшилтэд нийцүүлэхийн тулд жил бүр заавал дагаж мөрдөх сургалтын шаардлагыг тогтоох.
- **Судалгааны байгууллагуудтай хамтран ажиллах:** Зочны лекц, семинар зэргийг багтаасан хамгийн сүүлийн үеийн сургалтын хөтөлбөрүүдийг боловсруулахын тулд их дээд сургууль, судалгааны байгууллагуудтай хамтран ажиллах.
- **Симуляци ба сургалтын технологид хөрөнгө оруулалт хийх:** Бодит нөхцөл байдал, аюул заналхийллийг тусгах дэвшилтэт загварчлалын хэрэгсэл, сургалтын технологид санхүүжилт олгох.
- **Ажил мэргэжлийн хөгжлийн замууд:** Тасралтгүй суралцах, мэргэжлийн өсөлтийг гол бүрэлдэхүүн хэсэг болгон багтаасан карьерын хөгжлийн тодорхой замыг бий болгох.

Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр сургалтын санаачилгыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах стратегийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх болно.

- **Тогтмол сургалтын хөтөлбөрүүд:** Технологийн дэвшлээс эхлээд геополитикийн шинжилгээ хүртэлх өргөн хүрээний сэдвүүдийг хамарсан семинар, курс, сургалтыг зохион байгуулалттай хуваариар хэрэгжүүлэх.
- **Онлайн сургалтын платформууд:** Тагнуулын мэргэжилтнүүдэд зориулсан уян хатан, эрэлт хэрэгцээтэй сургалтын боломжийг санал болгодог онлайн сургалтын платформуудыг хөгжүүлэх.

- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Мэдлэг, туршлага, шилдэг туршлагыг хуваалцах зорилгоор холбоотон орнуудтай олон улсын сургалтын солилцоо, хамтарсан дасгал сургуулилтад оролцох.
- **Санал хүсэлт, дасан зохицох:** Тагнуулын ажилтнуудын хэрэгцээг илүү сайн хангахын тулд сургалтын хөтөлбөрийг боловсронгуй болгож, өөрчлөхийн тулд сургалтад оролцогчдоос санал хүсэлтийг тогтмол авах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Тагнуулын мэргэжилтнүүдийн тасралтгүй мэргэжлийн хөгжилд хөрөнгө оруулалт хийх нь тус салбарын хөгжилд ихээхэн хувь нэмэр оруулах болно. Үүнд:

- **Сайжруулсан үйл ажиллагааны үр нөлөө:** Хамгийн сүүлийн үеийн мэдлэг, ур чадвараар тоноглогдсон тагнуулын ажилтнууд үүрэг хариуцлагаа илүү үр дүнтэй хийж, үйл ажиллагааны ерөнхий үр дүн сайжирна.
- **Идэвхтэй аюулын менежмент:** Тасралтгүй сургалт нь мэргэжилтнүүдэд аюул заналхийлж эхлэхээс нь өмнө урьдчилан харж, бууруулах боломжийг олгож, үндэсний аюулгүй байдлыг сайжруулна.
- **Инновацийн өсөлт:** Сүүлийн үеийн чиг хандлага, технологид өртөх нь тагнуулын байгууллагуудын инновацийг дэмжиж, шинэ арга, шийдлийг хөгжүүлэхэд түлхэц өгнө.
- **Илүү зохистой ёс суртахуун:** Байнгын хөгжлийн боломжоор хангах нь тагнуулын мэргэжилтнүүдийн ажлын сэтгэл ханамж, ёс суртахуун, түүнийг хэвшүүлэх боломжийг өгнө.

Иймд тагнуулын ажилтнуудад тасралтгүй мэргэжил дээшлүүлэх боломжоор хангах нь тагнуулын ажилтнуудыг чадварлаг, үр дүнтэй байлгахад чухал үүрэгтэй. Тагнуулын агентлагууд хувьсан өөрчлөгдөж буй өнөөгийн төрөл бүрийн аюул занал, технологиос хоцролгүй ажилласнаар үйл ажиллагаагаа үр ашигтай, идэвхтэй, дэлхийн аюулгүй байдлын динамик орчинд хариу үйлдэл үзүүлэх боломжтой болгож чадна. Энэ арга нь зөвхөн мэргэжлийн хүмүүсийн чадавхыг дээшлүүлж зогсохгүй үндэсний тагнуулын хүчин чармайлтын ерөнхий стратегийн байр суурь, бэлэн байдлыг бэхжүүлнэ.

Тав. ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ БАЙГУУЛАМЖ, ТЭЭВРИЙН ЗАНГИЛАА, ХАРИЛЦАА ХОЛБООНЫ СҮЛЖЭЭ ЗЭРЭГ ЧУХАЛ ДЭД БҮТЦИЙН ХӨРӨНГИЙН ЭРСДЭЛИЙН ҮНЭЛГЭЭ, ЭМЗЭГ БАЙДЛЫН ШИНЖИЛГЭЭ, ХОРЛОН СҮЙТГЭХ, КИБЕР ХАЛДЛАГАД ӨРТӨЖ БОЛЗОШГҮЙ ЭРСДЭЛҮҮДИЙГ ТОДОРХОЙЛОХ СУДАЛГАА ШИНЖИЛГЭЭГ ДЭМЖИНЭ.

Эрчим хүчний байгууламж, тээврийн зангилаа, харилцаа холбооны сүлжээ зэрэг чухал дэд бүтцийн аюулгүй байдал нь үндэсний аюулгүй байдал, олон нийтийн аюулгүй байдлын хамгийн чухал бүрэлдэхүүн юм. Хорлон сүйтгэх ажиллагаа, кибер халдлагын болзошгүй эрсдэлийг тодорхойлохын тулд эрсдэлийн үнэлгээ, эмзэг байдлын шинжилгээ, судалгаанд дэмжлэг үзүүлэх нь чухал байна.

Чухал дэд бүтцийг хамгаалахын ач холбогдол

Чухал дэд бүтцийг хамгаалах нь нийгэм, эдийн засгийн дараах чиглэлүүдээр онц ач холбогдолтой байдаг.

- **Чухал үйлчилгээ:** Чухал дэд бүтэц нь эдийн засгийн тогтвортой байдал, олон нийтийн аюулгүй байдал, өдөр тутмын амьдралыг дэмжих зайлшгүй шаардлагатай үйлчилгээг үзүүлдэг.
- **Эдийн засгийн нөлөөлөл:** Чухал дэд бүтцийн тасалдал нь эдийн засгийн томоохон алдагдалд хүргэж, олон нийтийн итгэлийг алдагдуулдаг.
- **Үндэсний аюулгүй байдал:** Чухал дэд бүтцийн эмзэг байдлыг дайсагнагч байгууллагууд ашиглаж, үндэсний аюулгүй байдалд шууд заналхийлж болно.
- **Үйл ажиллагааны тасралтгүй байдал:** Эдгээр системийн уян хатан байдлыг хангах нь хямралын үед төрийн болон онцгой байдлын албаны тасралтгүй ажиллагааг хангахад амин чухал юм.

|| Чухал дэд бүтцийн аюулгүй байдлыг сайжруулах бодлого

Чухал дэд бүтцийн аюулгүй байдлыг дэмжих үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Эрсдэлийн цогц үнэлгээний хөтөлбөрүүд:** Болзошгүй эмзэг байдлыг тогтмол үнэлж, шийдвэрлэхийн тулд дэд бүтцийн бүх чухал салбаруудад эрсдэлийн үнэлгээний хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.
- **Судалгаа, хөгжлийн санхүүжилт:** Кибер аюулгүй байдал, физик аюулгүй байдлын технологи болон бусад хамгаалалтын арга хэмжээний судалгаанд зориулж засгийн газрын санхүүжилтийг тусгайлан хуваарилах.
- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл:** Мэдлэг, нөөц, шилдэг туршлагыг хуваалцах төрийн байгууллагууд болон хувийн хэвшлийн компаниудын хамтын ажиллагааг эрсдэлийн үнэлгээний ажилд оролцохыг дэмжих.
- **Зохицуулалтын стандартууд:** Эрсдэлийн үнэлгээний хамгийн сүүлийн үеийн үр дүн, технологийн дэвшилд тулгуурлан аюулгүй байдлын хатуу стандартуудыг бий болгож мөрдүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Бид эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах арга, техникийн ашиглана.

- **Эрсдэлийн үнэлгээний тогтолцоо:** Дэд бүтцийн бүх чухал салбаруудын эрсдэлийг системтэй үнэлэхэд чиглүүлэх тогтолцоог боловсруулж, нэвтрүүлэх.
- **Симуляци ба сургалтын дасгалууд:** Төрөл бүрийн аюулын хувилбаруудад чухал дэд бүтцийн хариу үйлдэл, тэсвэрлэх чадварыг шалгахын тулд симуляцийн дасгалуудыг тогтмол хийх.
- **Инновацийн лаборатори:** Аюулгүй байдлын шинэ технологи, стратеги боловсруулах зорилгоор засгийн газар эсвэл эрдэм шинжилгээний байгууллагуудтай хамтран инновацийн лаборатори байгуулах.
- **Осол мэдээлэх, дүн шинжилгээ хийх төвүүд:** Аюул заналхийлэл, эмзэг

байдлын талаарх мэдээллийг хурдан түгээх зорилгоор ослын мэдээлэх, дүн шинжилгээ хийх тусгай төвүүдийг онцгой байдлын албуудтай хамтран байгуулах.

Хүлээгдэж буй үр дүн

Чухал дэд бүтцийг хамгаалахын тулд өртөх байдлын үнэлгээ, эмзэг байдлын дүн шинжилгээ, эрсдэлийн үнэлгээний судалгаанд дараах байдлаар хөрөнгө оруулна. Үүнд:

- **Сайжруулсан хамгаалалтын байр суурь:** Болзошгүй аюулыг урьдчилан таамаглах, урьдчилан сэргийлэх, хариу арга хэмжээ авах чадварыг сайжруулснаар хорлон сүйтгэх ажиллагаа, кибер халдлагын эрсдэлийг бууруулна.
- **Дасан зохицох чадварыг нэмэгдүүлнэ:** Дэд бүтцийн олон төрлийн аюул заналхийллийн эсрэг илүү тэсвэртэй, чухал үйлчилгээний тасралтгүй байдлыг хангана.
- **Олон нийтийн итгэлийг бэхжүүлсэн:** Аюулгүй байдлын сайжруулсан арга хэмжээ, бат бөх байдал нь чухал үйлчилгээний аюулгүй байдал, тогтвортой байдалд олон нийтийн итгэлийг бэхжүүлэхэд хувь нэмэр оруулна.
- **Эдийн засгийн тогтвортой байдал:** Дэд бүтцийн доголдол, халдлагын улмаас эдийн засгийн хямралд орох эрсдэлийг бууруулж, эдийн засгийн эрүүл мэнд, тогтвортой байдлыг дэмжинэ.

Тиймээс эрсдэлийн иж бүрэн үнэлгээ, эмзэг байдлын дүн шинжилгээ, зорилтот судалгааг дэмжих нь дэд бүтцийн амин чухал хөрөнгийг хорлон сүйтгэх ажиллагаа, кибер аюулаас хамгаалахад чухал үүрэгтэй. Хүчтэй бодлого, шинэлэг аргуудыг хэрэгжүүлснээр бид чухал дэд бүтцээ аюулгүй, уян хатан, өдөр тутмын үйл ажиллагаа болон үндэсний аюулгүй байдлын шаардлагыг хангах чадвартай хэвээр байлгах боломжтой.

5.3 МАРГААНЫГ ТАЙВАН ЗАМААР ШИЙДВЭРЛЭХИЙГ ЭРМЭЛЗЭХ

Нэг. ХЭЛЭЛЦЭЭР, ЗУУЧЛАЛ, АРБИТР ЗЭРЭГ ЭНХИЙН ЗАМААР ГАЗАР НУТГИЙН МАРГААНЫГ ШИЙДВЭРЛЭХЭД ДИПЛОМАТ ХАРИЛЦАА, ЯРИА ХЭЛЭЛЦЭЭГ ТЭРГҮҮЛЭХ БОДЛОГО БАРИМТАЛНА.

Бид гаазар нутгийн талаарх аливаа маргааныг хэлэлцээ, зуучлал, арбитр зэрэг энхийн замаар шийдвэрлэхийн тулд дипломат ёс, яриа хэлцлийг нэн тэргүүнд тавих бодлого баримтлах бөгөөд энэ нь олон улсын эрх зүй, хамтын ажиллагааны дэлхийн харилцаанд тууштай хандаж буйн илрэл юм. Энэхүү арга барил нь мөргөлдөөнөөс урьдчилан сэргийлэх төдийгүй дипломат харилцааг бэхжүүлж, тогтвортой энх тайвныг дэмжихэд тусалдаг.

|| Маргаан шийдвэрлэхэд дипломат ёс ба яриа хэлэлцээний ач холбогдол

Нутаг дэвсгэрийн маргаанд дипломат харилцаа, яриа хэлэлцээг тэргүүлэх ач холбогдол өгөх нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас маш чухал юм.

- **Зөрчилдөөнөөс урьдчилан сэргийлэх:** Энхийн замаар шийдвэрлэх механизмууд нь зэвсэгт мөргөлдөөн болох магадлалыг эрс багасгадаг.
- **Олон улсын харилцаа** Дипломат харилцаа нь хөрш орнуудтай илүү сайн харилцааг бий болгож, олон улсын нэр хүндийг дээшлүүлдэг.
- **Хууль эрх зүйн болон энх тайвны арга замууд:** Хүлээн зөвшөөрөгдсөн хууль эрх зүйн орчин, энхийн замаар маргааныг шийдвэрлэх нь олон улсын эрх зүйг дээдэлж, ижил төстэй асуудлыг дэлхийн хэмжээнд шийдвэрлэх жишиг болно.
- **Нөөцийн үр ашигтай байдал:** Дипломат ажиллагаа нь цэргийн үйл ажиллагааны эдийн засгийн шавхалттай харьцуулахад ихэвчлэн илүү зардал багатай байдаг.

|| Дипломат байдлаар маргаан шийдвэрлэхийг дэмжих бодлого

Газар нутгийн маргааныг дипломат арга замаар шийдвэрлэх зорилгоор бид дараах бодлогуудыг баримтлана.

- **Дипломат тогтолцоог бий болгох:** Хэлэлцээр, гуравдагч этгээдийн зуучлал, арбитрын оролцоотойгоор маргаан шийдвэрлэхэд зориулагдсан тусгай дипломат тогтолцоог бий болгох.
- **Сургалт ба чадавхыг бэхжүүлэх:** Газар нутгийн маргаантай холбоотой хэлэлцээр, олон улсын эрх зүйн чиглэлээр дипломатууд болон хуулийн мэргэжилтнүүдийн чадавхыг нэмэгдүүлэх.
- **Олон улсын байгууллагуудтай түншлэх:** Дипломат үйл явцад дэмжлэг үзүүлэх, хууль ёсны болгохын тулд НҮБ эсвэл бүс нутгийн байгууллагууд зэрэг олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллах.
- **Олон нийттэй харилцах стратеги:** Үндэсний олон нийтийг мэдээлэлтэй байлгаж, дипломат хүчин чармайлтад дэмжлэг үзүүлэх харилцааны стратегийг боловсруулах.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах арга техникийг ашиглах болно.

- **Дипломат оролцоо:** Дипломат уулзалтууд болон холбогдох талуудтай яриа хэлэлцээг дэмжих, шийдвэрлэх арга замыг хэлэлцээ хийх зорилгоор тогтмол хуваарь гаргах.
- **Олон улсын зуучлагчдыг ашиглах нь:** Хэлэлцүүлгийг шударгаар явуулах боломжтой олон улсын нэр хүндтэй зуучлагч эсвэл арбитрчийг томилох.
- **Сургалтын хөтөлбөрүүд:** Мөргөлдөөнийг шийдвэрлэх, хэлэлцээрийн тактик, олон улсын эрх зүйд төвлөрдөг дипломатууд болон хэлэлцэгчдэд зориулсан сургалтын хөтөлбөрүүдийг тогтмол явуулах.
- **Ил тод байдал ба тайлагнах:** Хэлэлцээрийн үйл явцын ил тод байдлыг хангах, итгэлцэл, хариуцлагыг бий болгохын тулд олон улсын байгууллага болон олон нийтэд ахиц дэвшлийн талаар тогтмол тайлагнах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Нутаг дэвсгэрийн маргааныг шийдвэрлэхийн тулд дипломат харилцаа, яриа хэлэлцээг чухалчлах бодлого баримтлах нь дараах томоохон үр дүнгүүдийг авчрах болно.

- **Хурцадмал байдал буурсан:** Геополитикийн хурцадмал байдал буурч, мөргөлдөөн хурцдах магадлал буурна.
- **Олон улсын нэр хүндийг дээшлүүлсэн:** Олон улсын хууль тогтоомжийг сахин биелүүлэх үүрэг хүлээсэн энх тайвны төлөөх үндэстний талаарх дэлхий нийтийн ойлголт сайжирна.
- **Хүчтэй эвсэл ба түншлэл:** Маргааныг дипломат аргаар шийдвэрлэсний үр дүнд бий болсон итгэлцэл, хүндэтгэлийн ачаар эвслүүд бэхжинэ.
- **Урт хугацааны энх тайван, тогтвортой байдал:** Өмнө нь нутаг дэвсгэрийн маргаантай байсан бүс нутагт урт хугацааны энх тайван, тогтвортой байдлыг бий болгоно.

Иймд газар нутгийн маргааныг шийдвэрлэхдээ дипломат харилцаа, яриа хэлэлцээг тэргүүлэх ач холбогдол өгөх нь тухайн үндэстний мөргөлдөөнийг энхийн замаар, хууль ёсны дагуу шийдвэрлэх амлалтыг онцолж байна. Бид зорилтот бодлого хэрэгжүүлж, үр дүнтэй аргачлалыг хэрэгжүүлснээр маргааныг эв зүйгээр шийдвэрлэж, олон улсын нэр хүндээ дээшлүүлж, дэлхийн тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулах боломжтой. Энэхүү арга барил нь болзошгүй мөргөлдөөнөөс урьдчилан сэргийлэх төдийгүй олон улсын хэмжээнд энх тайван, хамтын ажиллагааны соёлыг сурталчлах болно.

Хоёр. ТУСГААР ТОГТНОЛЫГ ХҮНДЭТГЭХ, ХАРИЛЦАН ҮЛ ДОВТЛОХ, МӨРГӨЛДӨӨНИЙГ ЭНХИЙН ЗАМААР ШИЙДВЭРЛЭХ ЗЭРЭГ НУТАГ ДЭВСГЭРИЙН МАРГААНЫГ ЗОХИЦУУЛАХ ОЛОН УЛСЫН ЭРХ ЗҮЙН ХЭМ ХЭМЖЭЭГ САХИН БИЕЛҮҮЛЭХ ЗАРЧМЫГ МӨРДӨНӨ.

Тусгаар тогтнолыг хүндэтгэх, харилцан үл довтолхгүй байх, мөргөлдөөнийг энхийн замаар шийдвэрлэхийг баримтлах нь нутаг дэвсгэрийн маргаантай холбоотой олон улсын эрх зүйн үндсэн зарчмууд юм. Эдгээр зарчмуудыг баримтлах нь маргааныг олон улсын энх тайван, аюулгүй байдлыг сахин хамгаалах арга замаар шийдвэрлэхийг баталгаажуулдаг.

|| Олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг баримтлахын ач холбогдол

Нутаг дэвсгэрийн маргаанд олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх нь дараах шалтгаануудын улмаас маш чухал байдаг.

- **Дэлхийн энх тайван, тогтвортой байдал:** Эдгээр хэм хэмжээг дагаж мөрдөх нь бүс нутгийн болон дэлхийн өргөн хүрээтэй сөргөлдөөн болж хувирах зөрчилдөөнөөс урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг.
- **Хууль ёсны байдал ба олон улсын байр суурь:** Олон улсын эрх зүйн зарчмуудыг баримталдаг улс орнууд дэлхийн тавцанд итгэл үнэмшил, хүндэтгэлийг олж авдаг.

- **Урьдчилан таамаглах, аюулгүй байдал:** Хүлээн зөвшөөрөгдсөн эрх зүйн хэм хэмжээнд суурилсан маргааныг шийдвэрлэх тууштай арга барил нь олон улсын харилцаанд урьдчилан таамаглах боломжтой болж, дэлхийн аюулгүй байдлыг сайжруулдаг.
- **Тусгаар тогтнолыг хамгаалах:** Үндэстэн бүрийн бүрэн эрхт байдлыг хүндэтгэх нь улс орнуудын бүрэн бүтэн байдлыг хамгаалж, үндэстнүүдийн харилцан хүндэтгэлийг бий болгодог.

|| Олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг дэмжих бодлого

Нутаг дэвсгэрийн маргаантай холбоотой олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг хүндэтгэх үр дүнтэй бодлогод дараах зүйлс орно.

- **Олон улсын гэрээг соёрхон батлах:** Нутаг дэвсгэрийн маргаан, зөрчлийг шийдвэрлэх олон улсын гэрээг батлах, соёрхон батлах.
- **Дипломат протоколыг бий болгох:** Маргаантай холбоотой дипломат харилцааны тусгай протоколуудыг боловсруулж, олон улсын хууль тогтоомжид нийцүүлэх.
- **Олон улсын эрх зүйн сургалт:** Төрийн албан хаагчид, ялангуяа дипломатууд болон хуулийн зөвлөхүүдийг олон улсын эрх зүй, маргаан шийдвэрлэх чиглэлээр өргөн хүрээтэй сургалтад хамруулна.
- **Зөвлөх хэсгүүдийг бий болгох:** Олон улсын маргааны талаар зөвлөгөө өгөх, хууль эрх зүйн хэм хэмжээг дагаж мөрдөхийг баталгаажуулах хуулийн шинжээчдийн бүрэлдэхүүнийг бүрдүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Бид эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах арга барилыг ашиглана. Үүнд:

- **Дипломат оролцоо:** Маргааныг тайван, хууль ёсны дагуу шийдвэрлэхийн тулд бүх оролцогч талуудтай тасралтгүй дипломат харилцаа тогтоон ажиллах.
- **Олон нийтийн болон ил тод харилцаа холбоо:** Маргаантай холбоотой харилцаа холбоог ил тод байлгаж, олон нийтийн дэмжлэгийг авч, хууль эрх зүйн зарчмуудыг баримталж байгааг нотлон харуулах.
- **Олон улсын шүүх, байгууллагыг ашиглах:** Олон улсын шүүх зэрэг олон улсын шүүх, байгууллагуудыг шаардлагатай үед зуучлал, арбитрын ажиллагаанд ашиглах.
- **Хамтарсан олон улсын сургуулилт:** Маргааныг энхийн замаар шийдвэрлэх чадавхыг бэхжүүлэх зорилготой олон улсын форум, сургуулилтад оролцох.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Нутаг дэвсгэрийн маргааныг шийдвэрлэх олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх нь дараах томоохон давуу байдлын бий болгодог.

- **Олон улсын харилцаа сайжирсан:** Хөрш орнуудтай харилцах харилцаа сайжирч, дэлхийн түншлэл бэхжинэ.
- **Мөргөлдөөний эрсдэлийг бууруулах:** Зэвсэгт мөргөлдөөн үүсэх эрсдэлийг

бууруулж, үндэсний болон бүс нутгийн энх тайвныг хамгаална.

- **Дэлхий дахины нөлөөлөл нэмэгдсэн:** Хууль сахидаг улс гэдгээрээ нэр хүндээрээ олон улсын бодлого, хэлэлцүүлэгт нөлөөлөх чадвар сайжирна.
- **Олон улсын тогтвортой орчин:** Эдийн засаг, нийгмийн хөгжилд ээлтэй, илүү тогтвортой, урьдчилан таамаглах боломжтой олон улсын орчныг бүрдүүлэхэд хувь нэмэр оруулна.

Иймд бусдын бүрэн эрхт байдлыг хүндэтгэх, харилцан үл довтлохгүй байх, мөргөлдөөнийг олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээнд нийцүүлэн энхийн замаар шийдвэрлэх зарчмыг баримтлах нь нутаг дэвсгэрийн маргааныг үр дүнтэй зохицуулахад нэн чухал юм. Бид бат бөх бодлого хэрэгжүүлж, олон улсын хамтын нийгэмлэгтэй идэвхтэй хамтран ажилласнаар улс орнууд маргааныг хариуцлагатай зохицуулж, харилцан хүндэтгэл, энх тайвны уур амьсгалыг бий болгож чадна.

Гурав. ХУДАЛДАА, ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ, ХИЛ ДАМНАСАН УЛС ОРНУУДЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААГ ХӨНГӨВЧЛӨХИЙН ТУЛД ДЭД БҮТЦИЙН ХОЛБОЛТЫГ САЙЖРУУЛАХ БОДЛОГЫГ ҮРГЭЛЖЛҮҮЛНЭ.

Дэд бүтцийн холболтыг сайжруулах бодлогыг үргэлжлүүлэх нь худалдаа, хөрөнгө оруулалт, хил орчмын хамтын ажиллагааг хөнгөвчлөхөд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэхүү стратегийн анхаарал нь эдийн засгийн өсөлтийг дэмжиж, бүс нутгийн интеграцлалыг сайжруулж, олон улсын хамтын ажиллагааг идэвхжүүлдэг.

|| Дэд бүтцийн холболтыг сайжруулахын ач холбогдол

Дэд бүтцийн сүлжээг сайжруулахад дараах ач холбогдолуудтай.

- **Эдийн засгийн өсөлт:** Дэд бүтэц сайжирснаар худалдаа, тээврийн урсгал илүү үр ашигтай болж, эдийн засгийн үйл ажиллагаа болон өсөлтийг мэдэгдэхүйц нэмэгдүүлэх боломжтой.
- **Бүс нутгийн интеграцлал:** Зам, гүүр, дижитал сүлжээ зэрэг холболтын төслүүд нь бүс нутгийн зах зээлийг нэгтгэхэд тусалж, улс орнуудын эдийн засаг, улс төрийн хамтын ажиллагааг хөнгөвчилдөг.
- **Хөрөнгө оруулалт татах:** Өндөр чанартай дэд бүтэц нь үйл ажиллагааны зардлыг бууруулж, зах зээлд нэвтрэх боломжийг сайжруулснаар гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татдаг.
- **Тогтвортой хөгжил:** Стратегийн дэд бүтцийн хөгжил нь тогтвортой эдийн засгийн туршлагыг дэмжиж, хотын түгжрэл, байгаль орчны доройтол зэрэг сорилтуудыг шийдвэрлэхэд тусална.

|| Дэд бүтцийн холболтыг сайжруулах бодлого

Бид дэд бүтцийн холболт, түүний сүлжээг сайжруулахаар дараах ажлуудыг төлөвлөж байна. Үүнд:

- **Томоохон төслүүдэд хөрөнгө оруулах:** Олон улсын хурдны зам, төмөр замын сүлжээ, боомт зэрэг худалдаа, хамтын ажиллагааг сайжруулах боломжтой дэд бүтцийн чухал төслүүдэд хөрөнгө оруулалт хийх.
- **Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл (ТХХТ):** Дэд бүтцийн төслүүдэд хувийн

хэвшлийн туршлага, санхүүжилтийг хөшүүрэг болгоход ТХХТ-ийг дэмжих.

- **Стандартуудыг уялдуулах:** Тохиромжтой байдал, үр ашгийг хангахын тулд хил дамнасан дэд бүтцийн стандартуудыг уялдуулах чиглэлээр ажиллана.
- **Дижитал холболт:** Орчин үеийн эдийн засагт улам бүр чухал болж буй цахим худалдаа, дижитал үйлчилгээг дэмжих дижитал дэд бүтцийг өргөжүүлэх.

|| Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах арга барилыг ашиглах болно.

- **Стратегийн төлөвлөлт:** Дэд бүтцийн хөгжлийг эдийн засаг, нийгмийн зорилтуудтай уялдуулах үндэсний болон бүс нутгийн цогц төлөвлөгөөг боловсруулах.
- **Олон улсын хамтын ажиллагаа:** Дэд бүтцийн төслүүдийг харилцан ашигтай, стратегийн уялдаатай байлгах үүднээс хөрш орнууд болон олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллах.
- **Хувийн хэвшлийн оролцооны урамшуулал:** Дэд бүтцийн төслүүдэд хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих зорилгоор татварын хөнгөлөлт, татаас болон бусад урамшууллыг санал болгодог.
- **Тогтмол хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ:** Дэд бүтцийн төслүүдийн явцыг хянах, худалдаа, хөрөнгө оруулалтад үзүүлэх нөлөөллийг үнэлэх механизмыг бий болгох.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Дэд бүтцийн холболтыг сайжруулах нь хил орчмын бүс нутгийн эдийн засаг, улмаар улс хэмжээнд дэд бүтцийн сүлжээг нягтаруулах боломжтой болно.

- **Худалдааны хэмжээг нэмэгдүүлэх:** Дэд бүтцийг сайжруулснаар худалдаа илүү жигд, хэмнэлттэй болж, худалдааны хэмжээ нэмэгдэх болно.
- **Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт (ГШХО):** Дэд бүтэц сайжирсан нь бүс нутгуудыг гадаадын хөрөнгө оруулагчдын сонирхлыг татахуйц болгож, ГШХО нэмэгдэх магадлалтай.
- **Бүс нутгийн хамтын ажиллагааг сайжруулах:** Харилцаа холбоог сайжруулах нь улс орнуудын эдийн засаг, улс төрийн харилцааг бэхжүүлж, тогтвортой байдал, хамтын ажиллагааг дэмжих болно.
- **Эдийн засгийн төрөлжилт:** Сайжруулсан дэд бүтэц нь шинэ үйлдвэр, салбаруудыг хөгжүүлэх боломжийг олгож, эдийн засгийн төрөлжилтийг дэмждэг.

Иймд дэд бүтцийн холболтыг сайжруулах бодлогыг хэрэгжүүлэх нь худалдааг хөнгөвчлөх, хөрөнгө оруулалт татах, хил дамнасан хамтын ажиллагааг сайжруулахад амин чухал юм. Бид зорилтот бодлого хэрэгжүүлж, үр дүнтэй арга хэрэглэснээр эдийн засгийн томоохон үр өгөөжийг нээж, бүс нутгийн интеграцийг сайжруулж, дэлхийн эдийн засгийн тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулах боломжтой. Энэхүү стратегийн хөрөнгө оруулалт нь эдийн засгийн ойрын хэтийн төлөвийг нэмэгдүүлээд зогсохгүй урт хугацааны тогтвортой хөгжил, хамтын ажиллагааны үндэс суурийг тавих болно.

Дөрөв. БҮС НУТГИЙН УЛС ОРНУУДЫН ХАРИЛЦАН ОЙЛГОЛЦОЛ, ИТГЭЛЦЭЛ, ХАМТЫН АЖИЛЛАГААГ ХӨГЖҮҮЛЭХИЙН ТУЛД СОЁЛ, БОЛОВСРОЛЫН СОЛИЛЦООГ ДЭМЖИНЭ.

Соёл, боловсролын солилцоогоор улс орнуудын харилцан ойлголцол, итгэлцэл, хамтын ажиллагааг дэмжих нь бүс нутгийн харилцааг бэхжүүлэх, энх тайвныг бэхжүүлэхэд чиглэсэн стратегийн санаачилга юм. Эдгээр солилцоо нь харилцан яриа, суралцах, туршлага солилцох платформоор хангагддаг бөгөөд энэ нь соёлын ялгааг арилгах, урт хугацааны түншлэлийг бий болгох боломжтой юм.

|| Соёл, боловсролын солилцооны ач холбогдол

Соёл, боловсролын солилцоог дэмжих нь дараах асуудлуудыг багтаадаг. Үүнд:

- **Харилцан ойлголцол:** Эдгээр солилцоо нь өөр өөр улс орны хувь хүмүүст бие биенийхээ соёл, үнэт зүйл, уламжлалыг ойлгоход тусалдаг ба талуудын хэвшмэл эсвэл өрөөсгөл ойлголтыг бууруулдаг.
- **Итгэлцлийг бий болгох:** Солилцоогоор бий болсон хувь хүний болон байгууллагын харилцаа нь улс хоорондын итгэлцэл, хамтын ажиллагааг дэмжинэ.
- **Боловсролын ашиг тус:** Оролцогчид хувийн болон мэргэжлийн хөгжилд нь нэмэр болох шинэ мэдлэг, ур чадварыг олж авдаг.
- **Дипломат харилцаа:** Соёл, боловсролын дипломат ажиллагаа нь албан ёсны дипломат хүчин чармайлтыг нөхөж, энх тайван, хамтын ажиллагаатай олон улсын харилцааг дэмжиж чадна.

|| Соёл, боловсролын солилцоог дэмжих бодлого

Бид соёл, боловсролын солилцоог дэмжих дараах үр дүнтэй бодлогыг хэрэгжүүлнэ.

- **Тэтгэлэгт хөтөлбөрүүд:** Оюутнуудыг гадаадад суралцах боломжийг олгодог тэтгэлэгт хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх, мөн соёлын харилцан ойлголцлыг дэмжих салбаруудад анхаарлаа хандуулах.
- **Соёлын солилцооны санаачилгууд:** Соёлын өвөө олон улсад таниулах солилцоонд уран бүтээлчид, хөгжимчид болон бусад соёлын зүтгэлтнүүдийг оролцуулах санаачлагыг дэмжих.
- **Байгууллага хоорондын түншлэл:** Оюутан, багш солилцоо, хамтарсан судалгааны төсөл, хамтын сургалтыг дэмжих зорилгоор улс орнуудын боловсролын байгууллагуудын хамтын ажиллагааг дэмжих.
- **Засгийн газраас ивээн тэтгэдэг солилцооны хөтөлбөрүүд:** Соёл, боловсролын богино болон урт хугацааны солилцоог хөнгөвчлөх засгийн газрын дэмжлэгтэй тусгай хөтөлбөрүүдийг боловсруулах.

Хэрэгжүүлэх аргууд

Эдгээр солилцооны хөтөлбөрүүдийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд бид нилээд хэдэн стратегийн арга хэмжээг авч ажиллах болно.

- **Хоёр талын хэлэлцээр:** Солилцооны хөтөлбөрүүдийг бий болгох, дэмжих

зорилгоор бусад улстай хоёр талын гэрээ хэлэлцээр хийх.

- **Сурталчлах, таниулах кампанит ажил:** Боломжит оролцогчид болон олон нийтийн дунд соёл, боловсролын солилцооны ашиг тусыг сурталчлах кампанит ажлыг эхлүүлэх.
- **Логистик болон санхүүгийн дэмжлэг:** Оролцогчдод логистик болон санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж, нийгмийн олон янзын бүлэг хүмүүст боломжуудыг хүртээмжтэй байлгах.
- **Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ:** Солилцооны хөтөлбөрийн үр нөлөөг хянах механизмыг бий болгох, байнгын сайжруулалтад оролцогчдын санал хүсэлтийг цуглуулах.

|| Хүлээгдэж буй үр дүн

Соёл, боловсролын солилцоог дэмжих нь дараах томоохон үр өгөөжийг өгөх төлөвтэй гэж бид үзэж байна.

- **Сайжруулсан олон улсын ойлголт:** Оролцогчид болон тэдний нийгэмлэгүүд бусад соёлын талаар илүү гүнзгий ойлголттой болж, тэднийг хүндэтгэж, соёлын зөрчилдөөнийг багасгахад хувь нэмэр оруулна.
- **Хоёр талт болон олон талт харилцаа бэхжинэ:** Солилцоонд оролцож буй улс орнуудын харилцаа сайжирч, эдийн засаг, улс төр, нийгэм зэрэг янз бүрийн салбарт хамтын ажиллагаа сайжирна.
- **Дэлхийн иргэдийн хөгжил:** Эдгээр хөтөлбөрт хамрагдсан хүмүүс хэлний мэдлэг, соёлын мэдрэмж сайтай, мэргэжлийн сүлжээтэй, даяаршсан ертөнцөд ажиллахад илүү сайн мэргэших болно.
- **Шинэлэг хамтын ажиллагаа:** Солилцооны явцад бий болсон харилцаа холбооноос үүдэлтэй хамтын ажиллагааны шинэ төслүүд, судалгааны санаачилгууд, бизнесийн үйл ажиллагаанууд нь инноваци болон өсөлтийг бий болгоно.

Тиймээс соёл, боловсролын солилцоо нь улс орнуудын харилцан ойлголцол, итгэлцэл, хамтын ажиллагааг дэмжих хүчирхэг хэрэгсэл юм. Найдвартай бодлого, практик аргуудыг хэрэгжүүлснээр бид оролцогчдын амьдралыг баяжуулаад зогсохгүй дэлхийн энх тайван, тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулах олон улсын хамтын ажиллагаа, эв найрамдлын уур амьсгалыг бий болгож чадна. Эдгээр солилцоо нь бүс нутгийн болон дэлхийн хамтын нийгэмлэгийн нэгдмэл ажиллагааны үндэс суурийг бэхжүүлнэ.

ДҮГНЭЛТ

@ Zurkhee

ДУГНЭЛТ

- ИЗНН-ын мөрийн хөтөлбөр нь Монгол Улсын тусгаар тогтнол, хөгжил цэцэглэлтийг улс төр, нийгэм, эдийн засаг, газар нутаг, оюун санааны хүрээнд хөгжүүлэх цогц төлөвлөгөө юм.
- Бид ил тод засаглал, нийгмийн шударга ёс, эдийн засгийг төрөлжүүлэх, газар нутгийн бүрэн бүтэн байдал, соёл иргэншлийн оршихуйд тэргүүлэх ач холбогдол өгснөөр хурдацтай өөрчлөгдөж буй дэлхий ертөнцөд Монгол Улсын бүрэн эрхт байдал, тусгаар тогтнолыг бэхжүүлэхийг зорино.
- Бид хамтын ажиллагаа, нийтлэг үнэт зүйл, хүсэл эрмэлзэлдээ тууштай ажилласнаар Монгол Улсад тулгарч буй өнөөгийн хүндрэл бэрхшээлүүдийг даван туулж, хүмүүнлэг, иргэний, ардчилсан, чинээлэг, хүртээмжтэй нийгмийг байгуулж чадах бөгөөд, энэхүү ариун үйлсэд Монголын ард түмний дэмжлэг, идэвхтэй оролцоо нь эх орныхоо гэрэлт ирээдүйг бүтээн байгуулахад өндөр хувь нэмэр болно гэдэгт итгэлтэй байна.

